Midhat Paşa'nın Hatıraları:2

YILDIZ MAHKEMESİ ve TAİF ZİNDANI

[Mir'at-ı Hayret]

Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu

Sadece Okumak İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız

TEMEL

Levent Şahverdi Arşivi

TEMEL YAYINLARI
YAYIN NO: 96
Tarih / Kültür Dizisi: 2

ISBN
975-410-031-4 (Takım)
975-410-033-0 (2. Cilt)

© Tüm yayın hakları FSEK. göre korunmuştur.

Dizgi:
Temel Dizgi / Ayhan Özcan
Baskı:
Özener Matbaası
Film:
Ebru Grafik

1. Baskı Ekim 1997

TEMEL YAYINLARI
Piyerloti Cad. Dostlukyurdu Sok.
Hacıbey Apt. No: 10/5
Çemberlitaş - İSTANBUL
Tel: (0212) 516 23 52 - 517 73 20
Fax: (0212) 517 75 96

Levent Şahverdi Arşivi

Yayına Hazırlayan
Osman Selim KOCAHANOĞLU

MİDHAT PAŞA'NIN HATIRALARI

YILDIZ MAHKEMESİ VE TÂİF ZİNDANI

[Mirat-ı Hayret]

İkinci Cilt

Sultan Abdülaziz'in Hal'i
İzmir'de Tevkifi
Yıldız Mahkemesi
Tâif'deki Hapis Hayatı
Suret-i Şehâdeti ve Mektupları

TEMEL

Levent Şahverdi Arşivi

قره محمدزاده مصطفی

ناشری : علی حیدر مدحت

مدحت پاشا

مرآت حیرت

جلد
۲

سلطانه عبدالعزیز خانه مرحومك اسباب خلعی

مدحت پاشانك :

ازمیرده صورت توقیفی . بلده‌ده محکمه‌سنده جریان ایدن
محاکمه غریبه واحوال فجیعه . وقتنده کی مدحه حیاتی

کافه حقوق محفوظ و ایکی نسخه‌سی اولیانه نسخه‌لر ساخته‌در .

استانبول : باب عالی قارشوسنده هلال مطبعه‌سی

۱۳۲۶

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

İçindekiler 5
Yıldız Mahkemesi Tâif Zindanı ve Midhat Paşa'nın Dramı 11
Midhat Paşa'nın Mezarının Türkiye'ye Getirilmesi 16
Midhat Paşa'nın Mukaddimesi 19

Birinci Bölüm
SULTAN ABDÜLAZİZ HAN'IN
AHVALİ

Osmanlı Devleti neden geri kaldı? 23
Aklına her geleni yapmak ve her diline geleni söylemek
hürriyet değildir. 29
İslam Dininde tam bir hak ve hürriyet vardır 31
Fransız İmparatoru Napolyon Sultan Abdülaziz'e neler söyledi? 33
Sultan Aziz nelerden şüpheleniyordu? 34
Avrupa bu duruma serbest teşebbüs ve liberalizm
sayesinde gelmiştir 36
Sultan Abdülaziz Mahmut Nedim Paşa'yı niçin seviyordu? 37
Rus Panislavizmi General İgnatiyef'le İstanbul'a bağdaş kuruyor 39
Sadrazam Mahmut Nedim Paşa 100 000 lirayı istikrazlardan
nasıl aşırdı? 41
Abdülaziz Esat Paşa'yı neden sadrazam yaptı? 44
Katerina'nın Lehistan'ı parçalama planı şimdi de aynen
Osmanlıya uygulanıyor 47
İki Osmanlı sadrazamının tarihi ve ezeli düşmanlığı 53
Osmanlı'nın iflasına çeyrek kala Düyûn-u Umumiye ve
konsolid meselesi 55
Osmanlı döneminin sadrazam değiştiren ilk Talebe-i Ülûm nûmayişi 59
Seraskerin Saray Darbesi: Abdülaziz tahttan nasıl indirildi? 63
Sultan Aziz intihar ediyor, ama neden? 67

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Bölüm

MUHAKEME KONUSU BEYANINDADIR

Yıldız Mahkemesinde bir siyasi hesaplaşmanın hikayesi 73
Midhat Paşa'nın tüm siyasi rakipleri saray'a toplanıyor 76
Asıl maksat hal' erkânını ortadan kaldırıp ibret dersi vermektir 78
İzmir Valisi Midhat Paşa'nın üç tabur askerle tutuklanmak istenmesi 80
Midhat Paşa'nın Fransız Konsolosluğu'na sığınması 82
Midhat Paşa Zât-ı Şahânenin valisi mi, yoksa bir eşkiya mıdır? 83
Manisa'daki Rüştü Paşa ne olacak? 85
Midhat Paşa'nın gece vapurda sorguya çekilmesi 87
Midhat Paşa'nın Çadır Köşkü'ne hapsi ve ilk sorgulaması 93
Nisbetiye daveti bir suikast planı mıydı? 97
Midhat Paşa gerçekten reisicumhur olmak mı istiyordu? 99
Gazeteci Ahmet Midhat Efendi'nin efendisine ihaneti 101
Abdülhamid yan odadan gizlice sorgulamayı dinliyordu 103
Çerkes Hasan'ı hemen tepelemek lazımdı 103
Ragıp Bey koynunda sakladığı kağıdı çıkarıyor 106
Bir müslüman için cumhuriyet tasavvuru muhal 107
Yunan asıllı kurenâ Ragıp Bey'in sorgulamada işi ne? 109
Midhat Paşa'nın İspanya dağlarında gömülü serveti ortaya çıkıyor! 111
Mabeynci Ragıp Bey'i tanımak istermisiniz? 114
Sultan Aziz öldüyse, Krupp toplarını ve
Martini tüfenklerini de beraberinde götürmedi ya! 116
Midhat Paşa: Yâ Rabbi bu ne hal!.. 118
Tahrif edilmiş bir itham mazbatası 121

Üçüncü Bölüm

İTHAMNAMENİN MUHAKEMESİ

Birinci Mesele: Sultan Abdülaziz'i öldürmek amacıyla bir
"Komisyon" kuruldu mu? 125
İkinci Mesele: Sultan Abdülaziz'in intiharına dair
düzenlenen doktor raporu sahte midir? 127

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Mesele: Ceyb-i Hümâyun defterlerinde bulunan ipucu 129
Dördüncü Mesele: Pehlivan Mustafa'nın Sultan Abdülaziz'i bileğinden keserek öldürmesi aynen mitolojik masallara benziyor 132
Çarşıdan sipariş edilir gibi, padişah cinayeti sipariş edilebilir mi? 135
Beşinci Mesele: Boyabat'lı Hacı Mehmet'in ifadesi: "... aynen Mustafa'nın dediği gibi oldu!.." 139
Altıncı Mesele: Cezayirli Mustafa'nın cinayetteki rolü 141
Marko Paşa'nın mübarek gözleri 143
Cezayirli Mustafa yoksa martı kuşu mu? 144
Yedinci Mesele: Mabeynci Fahri Bey cinayete kurban seçilmiş bir zavallıdır. 146
Sultan Aziz'in palası niçin alındı? 147
Fahri Bey'in çekmecesinde saklanan sır... 149
Sekizinci Mesele: Sultan Aziz'in katlinde Necib ve Ali Beyler'e hangi roller verildi? 153
Onbir yaşındaki Pervin-Felek Hanım'dan daha iyi şahit olur mu? 155
Koskoca padişah ailesinin ırz ve namusunu ayaklar altına alanlara yazıklar olsun 157
Dokuzuncu Mesele: Kendi ipini kendi çeken mabeyn müşiri zavallı Damat Nuri Paşa 158
Onuncu Mesele: Damat Mahmut Celalettin Paşa bu cinayet işine niçin bulaştırıldı? 160
Onbirinci Mesele: Abdülaziz cinayetinin asıl sebebi, Sultan Murad ile Rüştü ve Midhat Paşalar'ı halk nazarında lekelemektir 165
Ben ne söylüyorum, onlar ne yapıyor 167
Harbiye Mektebi talebelerine ve talia taburlarına sus payı dağıtıldı mı? ... 169
Hüseyin Avni Paşa: Bilmem ki her hafta cülûs mu etmeli! 172
Vükelâ'nın izni olmadan asker zeybek oynamaz! 174
İnsanın namusu üzerine ne kadar fedakar olması lazımdır 176
İkisi İslâm birisi Ermeni 177
Bu dalkavukluk ancak yüreksiz Cevdet Paşa'ya yakışır 178
Baldırı çıplak takımından Gazeteci Ahmet Midhat Efendi 179
Midhat Paşa'nın askerleri ve kahramanları yoktur 182
Onikinci Mesele: Mabeynci Seyyit Bey bu cinayete niçin bulaştırıldı? 184

Levent Şahverdi Arşivi

Onüçüncü Mesele: Miralay İzzet Bey'in Abdülaziz cinayetinden haberi var mıydı? ... 185
Ondördüncü Mesele: Arzıniyaz Kalfa'ya göre Sultan Aziz öldürülmedi, intihar etti. ... 188
Şu Arap uşağı Hadım Râkım Ağa ... 190
Onbeşinci Mesele: Nisbetiye daveti korkunç bir rüyadır ... 191
İtham Mazbatasındaki Yalanlar:
Birinci çeşit yalanlar ... 192
İkinci çeşit yalanlar ... 194
Üçüncü çeşit yalanlar ... 194
Bir mazbata'nın 61 yerinde yalan olur mu? ... 195
Heyet-i Vükelâ merhuma bir kaşık çorba bile vermemiş ... 196
Arzıniyaz Kalfa'dan neden korktular? ... 199
Şehri Efendi avukat mı, yoksa Abdülhamid'in ajanı mı? ... 201
Mahkeme Reisi Sürûrî Efendi'yi size tanıtmak isterim ... 202
Türk, Rum, Ermeni ve mühtedilerden kurulu bir özel mahkeme ... 204
Yıldız'da mahkeme başlıyor ... 206
Bu mel'un yalan söylüyor ... 207

Dördüncü Bölüm

MİDHAT PAŞA'NIN MUHAKEMESİ

Midhat Paşa'nın pazartesi günü muhakemesi ... 211
Midhat Paşa: Bu ithamnamenin iki yeri doğrudur. Biri başındaki besmelesi diğeri sonundaki tarihi ... 211
Necip Bey: İki aydır beni tavuk kümesine kapattınız ... 221
Hangi şahitler mahkemede nasıl ifade verdiler ... 223
Marko Paşa'nın karşı sahilden gördükleri ... 227
Şahit sayısını çoğaltmak için bulunan şahitler ... 229
Osmanlı Sarayı'nın üç zenci kölesi "Fellah şimdi senin bağırsaklarını dökerim!" ... 231
Şahitlik için çağırılan şahitler ... 235
Midhat Paşa'nın salı günü muhakemesi ... 241
Ey Reis Efendi, bu da bizim mezar taşına yazılsın ... 245
Pehlivan Mustafa'nın ifadesi ... 250

Levent Şahverdi Arşivi

Ey Mustafa, beş santim bir metrenin kaçta kaçı? 250
İtham mazbatası baştan aşağı yalan 251
Tavuk bile kesileceğini hissedince bağırır 253
Rıfat Efendinin ifadesi 259
Bu arsız, hayasız ve utanmaz herif 259
Koskoca devletin adliyesini rezil ettiniz 263
Mahkeme denilen komedya artık sona eriyor 265
Bir haftalık temyiz süresi 268
Abdülhamid: Midhat Paşa'nın avukatlığını yapıyorum 269
Sultan Abdülhamid: Midhat Paşa keder etmesin, mahkeme idam kararı vermişse af ve merhamet benim elimde 272
Midhat Paşa: Mahkeme-i Kübra'da Arnavut tüfenkçileri yoktur. Abdülhamid'de bizim gibi çıplak gelecektir. Hesabımız orada görülür 275
İdamlıkların İzzettin vapuruyla sürgüne gönderilmesi 279
Rotamız Rodos, Port-Said ve Cidde 281
Menfiler Hicaz'ın kutsal topraklarında 285
Kabeyi görüpte ziyaret edememek, bir Müslüman için üzüntü verici 285

Beşinci Bölüm

MİDHAT PAŞA'NIN MENFA HAYATI

Menfilerin Taif'de uğradıkları muamelelerin ahval ve keyfiyyatı 291
Taif'in prangalı mahkumları 294
Menfilerin Hicaz Valisi Osman Paşa'ya istidası 304
Mevkufların Sultan Abdülhamid'e şikayet dilekçeleri 319

Altıncı Bölüm

MİDHAT PAŞA'NIN HAPİSHANE MEKTUPLARI VE SURET-İ ŞEHADETİ

I-MEKTUP ÖRNEKLERİ

İffetlû Naime ve Şehriban hanımefendilere 325
İffetlû hanımefendi hazretleri 332
İffetlû haremim hanımefendi hazretleri 334
İffetlû Naime hanıma 335

Levent Şahverdi Arşivi

Hicaz Valisi Topal Osman Paşa'ya yazılan mektup sureti 338
İffetlû haremim hanımefendi 342
Midhat Paşa'nın Taif'den gönderdiği diğer iki mektup 343
Özbekler Tekkesi Şeyhi Süleyman Efendiye yazılan mektup sureti 345
İffetlû haremlerim hanımlar 348
Muhterem haremlerim Naime ve Şehriban hanımlara 351
Tayfur Efendi'nin mektubu 353
Şeyhülislâm Hayrullah Efendinin taziyet mektubu 355
Midhat Paşa'nın Ali Vasfi Efendiye tezkeresi 357
II. MİDHAT VE MAHMUT PAŞALARIN
SURET-İ ŞEHADETLERİ 361
Boğularak öldürülmeleri 372
Midhat Paşa'yı şehit edenler 373
Mahmut Paşa'yı şehit edenler 374

Yedinci Bölüm

ZEYL

İngiliz Basınında ve Parlamentosunda
Yıldız Mahkemesinin Akisleri

Times, 28 Hazizan 1881 385
Times, 29 Haziran 1881 389
Times, 4 Temmuz 1881 392
Times, 18 Temmuz 1881 397
Times 12 Ağustos 1881 399
Avam kamarasında cereyan eden tartışmalar 401-409

MİDHAT PAŞA'NIN VASİYETNAMESİ

Mezar taşıma ***"Aşırı gayretine feda olan Midhat Paşa'nın mezarıdır"***
diye yazılsın. 411
Oğlum, zinhar devlet hizmetine konulmamalıdır. 412

İNDEKS ..... 419 - 436

Levent Şahverdi Arşivi

YILDIZ MAHKEMESİ, TAİF ZİNDANI VE MİDHAT PAŞA'NIN DRAMI

Osman Selim KOCAHANOĞLU

Altmış iki yıllık ömrünün kırk yıldan fazlasını devlet hizmetinde geçiren Midhat Paşa'nın hizmetleri ile idarî ve siyasi hayatı, hatıratın birinci cildi olan *Tabsıra-i İbret'te [Hayatım İbret Olsun]* tafsilatıyla ortaya konulmuştur. Onun devamı olan bu ciltte ise, sonu felaketle biten bir siyasi hesaplaşmanın hikayesi anlatılmaktadır.

Bu trajik hikaye Midhat Paşa'nın zât-ı şâhanenin İzmir valisi olarak bulunduğu sırada yani görevi başında iken 17 Mayıs 1881 tarihinde tutuklanmasından başlayacak ve 8 Mayıs 1884 günü Taif Zindanında boğdurulmasıyla sona erecektir. Okuyucu, olayların detaylarını bizzat Midhat Paşa'nın kaleminden bu kitapta okuyacaktır. Ancak Hatıratın bu cildi ile ilgili olarak bazı önemli noktaların ortaya konmasında yarar görülmüştür.

Bu kitabın esas konusu Yıldız'da kurulan özel bir cinayet mahkemesinde Midhat Paşa'nın yargılanıp idama mahkum edilmesi ve sonra cezasının müebbet hapse çevrilerek Taif kalesine nefyedilmesidir. Midhat Paşa neden tevkif ettirilmiştir? Sultan Abdülaziz intihar mı etmiş, yoksa öldürülmüş müdür? Yıldız Mahkemesi'ndeki duruşmaların safahatı nasıl cereyan etmiştir? Midhat Paşa ile bu cinayet arasında nasıl bir bağlantı kurulmuştur? Yıldız Mahkemesi hukukî mi, yoksa siyasi midir ve perde arkası sebepleri nelerdir? Bu gibi sorular kitapta etraflıca cevaplandırılmakta ve hatta biraz sürükleyici, alaycı ve ironik bir üslupla gözler önüne serilmektedir.

Öncelikle şunu belirtelim ki Türk kamu oyu uzun yıllar Sultan Abdülaziz'in intihar etmediği, dolayısıyla öldürüldüğü tezine inanmıştır. Bu tez Sultan Abdülhamid ve taraftarlarının ortaya attığı ve Yıldız Mahkemesinde hukukîleştirmeye çalıştığı bir tezdir. Bu mahkeme kararına rağmen, Sultan Abdülaziz'in katli olayı daima şüpheli olma durumunu korumuş ve tarih yazarlarımız dedikodular haricinde kesin bir kanaat belirtememişlerdir.

Midhat Paşa'nın bu kitapta ortaya koyduğu ve savunduğu tez ise, Sultan Aziz'in intihar ettiği, ancak bu olay bahane edilerek saltanat darbesi yap-

Levent Şahverdi Arşivi

mak isteyenlere, bir daha böyle bir işe girişememeleri için bir ibret dersi vermek ve toplum huzurunda onları gözden düşürerek lekelemek amacını taşıyan siyasi bir hesaplaşmadan başka bir şey değildir.

Sultan Abdülaziz'in intiharı veya katli üzerindeki muamma, Prof. İ.H. Uzunçarşılının bu konuyu araştıran üç ciltlik eserlerinin yayınlanmasına kadar böylece devam etmiştir. Midhat Paşa'nın ortaya koyduğu görüşler, sadece muhakeme sırasında ileri sürülen iddianame, sorgulama zabıtları ve verilen ifadeler üzerine bina edilmiş mantıksal bir savunma olduğu için belki okuyucuyu tatmin edici gelmeyebilir. Elinde hiç bir delil ve belge olmayan bir insanın, hapishane odasında yazabileceği bir savunma da ancak bu kadar ikna edici olabilirdi.

Ne var ki, Uzunçarşılı'nın, "Yıldız Mahkemesi", "Taif Mahkumları..." ve "... Tevkifler" adıyla yayınladığı üç ciltlik tarihi araştırma, Midhat Paşa'nın tezini doğrulamıştır. Zira, Yıldız arşivinde aynen saklanan mahkeme dosyasının zabıtlarını inceleyen Uzunçarşılı, iki ayrı dosya ve iki ayrı ifade zabıtlarıyla karşılaşmış, ilk ifadelerin sonradan değiştirildiğini ve istintak kağıtlarında bulunan ifadeler de sonradan tahrifat yapıldığını ortaya koymuştur. Yani dosyalarda iki ayrı ifade zaptı ortaya çıkmıştır. Kısaca Uzunçarşılı'nın orjinal belgelere dayalı bu araştırmalarının sonucu, alınan ifadelerin, düzenlenen "İstintaknâme" ve "iddianâmenin" ve nihayet yapılan "muhakemenin" hukuki olmaktan ziyade, düzmece ve siyasi olduğu yolundadır.

Sultan Abdülhamid'in hatıralarında bu konuya temas edilirken, muhakemenin kanuna uygun ve verilen kararın adil olduğu ve kendi yetki ve merhametine istinaden idam kararlarını müebbet hapse çevirdiğini ifade etmektedir. Halbu ki, Sultan Aziz'in katlinde birinci derecede rol oynadığı iddia edilen Mabeynci Fahri Bey'in hatıraları, Sultan Abdülhamid'in bu mahkemede nasıl rol aynadığını ortaya koymaktadır. Fahri Bey hatıralarında, Yıldız Sarayındaki tutukluluğu esnasında kafasının nasıl kızgın sobaya sokulduğunu, koltuğunun altlarına nasıl kızgın yumurta konulduğunu, hayasının nasıl burulduğunu, nasıl falakaya yatırıldığını, kısaca Mabeynci Ragıp Bey'in yaptırdığı iskenceleri uzun uzun anlatır. Yıldız Sarayının Mabeyn ve Harem Dairesinde bizzat Abdühlamid'in huzurunda defalarca sorguya çekildiğini ve hatta bir defasında eski ifadesinde ısrar edince, Sultan Abdülhamid'in çok öfkelenerek bastonunu kafasında nasıl parçaladığını da ifade etmektedir (Bk. İbretnûma, B.S. Baykal).

Diğer yandan Yıldız Mahkemesindeki muhakemenin cereyan tarzı da hayli dikkat çekici olup, Midhat Paşa bunu komedi olarak nitelemektedir. Her ne kadar halka açık gibi görüntü verilmişse de, hazırlanan çadıra ancak belli

Levent Şahverdi Arşivi

kişiler alınmış ve avukat tutulmasına ancak Saray'ın hazırladığı listedekilerden seçilmek şartiyle izin verilmiş ve yargılamalar üç gün içinde tamamlanmıştır. Gerek mahkemenin reisi Sürûri Efendi ve gerek Adliye Nazırı Cevdet Paşa eskiden beri Midhat Paşa'ya düşmanlık besleyen kişilerdir. Devletin Adliye Nazırı Cevdet Paşa hem Midhat Paşa'nın İzmir'den getirilirken vapurdaki sorgulamasında, hem de Yıldız Mahkemesindeki muhakeme sırasında devamlı nezaret etmiştir.

Midhat Paşa mahkemede hayli cesur savunma yapmış ve mahkeme ile hakarete varan tartışmalara girmiştir. Bir defasında Hristofidi Efendi'ye: *"Bu iddianemenin iki yeri doğrudur, biri başındaki besmelesi diğeri sonundaki tarihidir"* diye hitap etmiştir. Yıldız Mahkemesi hakkında en çarpıcı değerlendirmeyi, bir makalesinde yıllar sonra A. Adnan Adıvar şu cümle ile özetlemiştir: *"Yıldız Mahkemesi işlenmiş bir cinayeti ortaya çıkarmamış, bizzat kendisi bir cinayet işlemiştir"* (Midhat Paşa Geliyor, Cumhuriyet 23 Haziran 1951)

Bu konuda en ciddi araştırmaları yapan İ.H. Uzunçarşılı'nın Midhat Paşa hakkındaki genel değerlendirmesi ise şu şekildedir:

"Abdülhamid'in en ziyade çekindiği Midhat Paşa idi. Mustafa Reşit, Âli ve Fuad Paşalar'dan sonra halkça en ziyade tanınmış bir vezirdi. Şahsi bir emel ve ihtirası yoktu, fakat bu kadar meziyetleriyle beraber aynı zamanda safdildi, etrafındaki mahdut bir zümre ile pervasızca hareketleri, aleyhtarları tarafından mübalagalı surette saraya anlatılıyordu. Midhat Paşa sırf, meşruti idare kurmak için Abdülaziz'in hal'ine taraftar olmuştu. Sultan Hamid gibi kinci, vehimli bir hükümdara kafa tutarak başladığı bütün işleri yüzüstü bırakması, hükûmet reislerine lazım olan teennî ve ihtiyata riayet etmeyerek pervasız hareketi, hem kendi felaketini hem de memleketin zararını mucib olmuştur. Gördüğüm vesikalarla okuduğum eserlerden şunu anladım ki, Midhat Paşa büyük vatanperver ve mükemmel teşkilatçı, dürüst afif, fedakar bir devlet adamı olmuş, fakat bir hükûmet reisi olamamıştır. Abdülaziz'in hal'inde amil olan Midhat Paşa'nın onun ölümünde rolü yoktu, bunu Abdülhamid'de biliyordu. Abdülhamid çok korkup çekindiği Midhat Paşa'yı padişah katili olarak halk nazarında çürütüp mahvetmek istiyordu..." (Taif Mahkumları, s. 1-4)

Tarihçi vakanivüs Abdurrahman Şeref'in değerlendirmesi ise söyledir: *"Midhat Paşa odun gibi doğruluğunu yumuşaklığa tahvil etse ve mizacı her günün icabına uyar olsa idi (oportinist) memleket hizmetinden bir müddet daha istifade edebilirdi."*

Yıldız Mahkemesindeki yargılama 27 Haziran 1881'de başlamış 29 Haziran'da sona ermiş ve 30 Haziran'da mahkemenin 11 kişi hakkındaki kararı açıklanmıştır. Midhat Paşa idama mahkum olanlar arasındadır. Mahkumlardan

Levent Şahverdi Arşivi

yalnızca Midhat Paşa Temyiz dilekçesi vermiş ve 6 Temmuz da verilen dilekçe incelenerek 8 Temmuz'da reddedilmiş ve idam kararları Sultan Abdülhamid tarafından müebbed hapse çevrilerek mahkumlar 28 Temmuz 1881 de İzzettin Vapuruna bindirilerek Taif'e nefyedilmişlerdir. Vapur Çanakkale, Rodos, Port-Said, İsmailiye hattıyla Ciddeye gelmiştir. 10 Ağustos 1881 günü Cidde'den karayoluyla hareket edilerek 16 Ağustosta Taif kasabasına gelinmiş ve mahkumlar buradaki Kale hapishanesine yerleştirilmişlerdir. Tarihin ne garip cilvesidir ki, sürgün kafilesini Tâif'te süslü nişanlarını ve üniformalarını giymiş olarak karşılayan kişi, o zamanın Mekke şerifi Abdülmuttalip Efendi'dir. Mahkumiyete uğratılmış olsa bile İstanbul'da iken tanıştıkları eski bir Osmanlı Sadrazamına elini öptürerek gûya onu aşağılamıştır. Bunun arkasındaki sebep, olsa olsa Şerif'in Osmanlıya ve Türklere karşı duyduğu kin ve intikam duygularını tatmin etmekten ibaret olmalıdır.

Yıldız Mahkemesinin mahkum ettiği ve Taif'e gönderilen mahkumların isimleri ile durumları şöyledir:

1- Midhat Paşa, amir-i mücbir olarak idama mahkum edilmiş ve 8 Mayıs 1884 de Taif'de boğdurularak öldürülmüştür.

2- Damat Mahmut Celalettin Paşa, amir-i mücbir suçlamasıyla idama mahkum edilmiş olup, Midhat Paşa ile aynı gün boğdurulmuştur.

3- Damat Nuri Paşa da idam mahkumu olup daha vapurda iken cinnet geçirmeye başlamış ve 10 sene sonra kale hapishanesinde ölmüştür.

4- Mabeynci Fahri Bey, taammüden Sultan Aziz'i katletmekten dolayı idama mahkum olmuş, 30 yaşında girdiği hapishaneden, 27 sene hapis kaldıktan sonra 57 yaşında 1908 de II Meşrutiyetin ilanıyla İstanbul'a gelmiştir.

5- Sultan Muradın ikinci Mabeyncisi Seyyit Bey, 10 sene kalebentliğe mahkum edilmiş, süresi bitince müracaat ettiği halde serbest bırakılmayarak 15 Mart 1898 de hapiste ölmüştür.

6- Sultan Aziz'in hal'inde Talia Tabur kumandanı olana Miralay İzzet Bey, 10 sene kalebentliğe mahkum olmuş, süresi bitince serbest bırakılmayarak 1903 de 61 yaşında Taif'te ölmüştür.

7- Binbaşı Necip Bey, hal' olayında bölük kumandanı olup idama mahkum edilmiş ve 1893 de 12 sene hapis yattıktan sonra Taif'de ölmüştür.

8- Binbaşı Ali Bey'de idama mahkum edilmiş ve kardeşi Cemil Paşa'nın Hicaz valiliği sırasında padişah tarafından hapisten çıkarılarak Medine'de ikametine izin verilmiş ve 1908 de İstanbul'a dönmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

9- Yozgatlı Pehlivan Mustafa Çavuş taammüden öldürmekten idama mahkum olup, 65 yaşında iken 1891 de Taif'de ölmüştür.

10- Boyabatlı Hacı Mehmet'de idama mahkum olup, 1908 de 66 yaşında memleketine dönmüştür.

11- Cezayirli Mustafa ise idama mahkum edilenlerden olup, Fahri Bey ve Boyabatlı ile birlikte 1908'de İstanbul'a dönenlerdendir.

Midhat Paşa ve arkadaşlarının 16 Ağustos 1881 tarihinden itibaren Tâif kalesinde sıkıntılı bir menfa hayatı başlamaktadır. Burada yaşanan içler acısı serencam, Midhat Paşa'nın gerek hapishane mektuplarında ve gerekse hatıralarında tafsilatıyla anlatılmaktadır. Orada, aralarına bir de eski Şeyhülislâm Hayrullah Efendi katılır. Hakkında hiçbir mahkeme kararı olmadığı halde, sırf Abdülaziz'in hal'ine fetva verdiği için Hayrullah Efendi de sorgusuz sualsiz kale hapishanesine tıkılmıştır. Mektuplaşmaları yasaktır, yiyecek ve içecekleri kesilir, zehirlenmek istenirler, ayaklarına prangalar vurulur dört kişi hariç diğer mahkumlar hapishanede öleceklerdir.

Bu sıralarda Midhat ve Mahmut Paşalar'ın kaçırılacağı yolunda söylentiler çıkar. Midhat Paşa bunları kesinlikle reddetmekte ise de, Bilâl Şimşir Fransız Hariciye arşivlerinde buna dair belgeler bulmuştur. Fransa'nın Cidde konsolosluğuna bu yolda müracaat olduğu, ancak konsolosun buna yanaşmadığı belli ise de, Midhat Paşa'yı kimlerin nasıl kaçırmak istedikleri meçhuldür. Sanırız bu dedikodular üzerine Sultan Abdülhamid'in Yıldız'dan Hicaz valisi Topal Osman Paşa'ya çektirdiği telgraf bu olaydan sonradır.

Abdülhamid'in 9 Mart 1884 tarihli bu telgrafı, bilcümle teb'asının merhamet ve adaletine sığındığı bir Osmanlı Hükümdarının psikolojik durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Eniştesi Damat Mahmut Paşa'yı "Şişko Mahmut" ve Midhat Paşa'yı "Midhat katili" diye nitelediği telgrafında, *"eğer kaçmaya teşebbüs ederlerse, hanedan-ı Osmaniye'nin sadık askerleri tüfenklerinin son kurşunlarıyla ketfeynlerinin orta yerini nişan almaktan"* çekinmeyeceğini ifade etmektedir.

Nitekim Midhat Paşa ile Damat Mahmut Paşa bu telgrafın gelmesinden sonra daha sıkı gözetim altına alınmışlar Tâif'e Hicaz'dan takviye olarak bir bölük asker gönderilmiş ve Midhat Paşa 8 Mayıs 1884 Çarşamba gece yarısı boğdurularak hayatına son verilmiştir.

Abdülhamid hatıratında, Midhat Paşa'nın ölümüyle bir ilgisi ve dahli olmadığını, eğer böyle birşey yapılmışsa sorumlusunun oradaki askerler olacağını ifade eder, ancak yukarıdaki telgrafın gönderildiği Osman Paşa'nın, mevkuflar hakkındaki muamelesinin padişahın itimadını çektiği için Gümülci-

Levent Şahverdi Arşivi

ne Redif Livalığından iki sene içinde müşirliğe kadar yükseltilmesinin elbette ki bir sebebi olmalıdır. Ve Sultan Abdülhamid'in Midhat ve Mahmut Paşalar'ın öldürülmelerinden sonra bu konuda herhangi bir tahkikat ve soruşturma açtırdığı yolunda, hiç bir kayda ve belgeye de rastlanmamaktadır.

MİDHAT PAŞA'NIN MEZARININ TÜRKİYE'YE NAKLİ

Midhat Paşa ile Damat Mahmut Celalettin Paşa Taif Kale hapishanesinde 1884 yılında 7 Mayısı 8 Mayısa bağlayan çarşamba gecesi aynı saatte askerler tarafından boğdurulmak suretiyle öldürülmüşler ve iki ölünün cesetleri derhal şiltelere konularak kışla hastanesi bitişiğindeki gasilhaneye götürülmüş ve boğduruldukları anlaşılmasın diye gasl olunmayarak güneş doğar doğmaz önce Midhat Paşa ve yarım saat sonra da Mahmut Paşa İbn-i Abbas mecsidi haziresindeki mezarlığa defnedilmişlerdir. Aynı kabristanda Hz. Peygamber'in amcazâdesi Abdullah b. Abbas ile Hz. Peygamber'in oğulları Tayyib ve Tahir'in de mezarları bulunmaktadır. Mezarlığa gizlice defnedilen Midhat ve Mahmut Paşa'ların kabirlerine isim ve vefat tarihlerini gösteren taşlar dikilmişse de sonradan Ahmet Ratıp Paşa'nın valiliğinde bu taşlar kaldırılarak kabirler belirsiz hale getirilmiştir.

Midhat Paşa'nın İbn-i Abbas mescidi mezarlığındaki cesedi 1951 yılına kadar bu kabristanda kalmıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilânından (1908) sonra Taif'de Midhat Paşa'nın mezarı başında anma töreni düzenlenmesi ve bir Osmanlı Subayının konuşma yapması, İttihat-Terakki hükûmetinin Paşa'ya sahip çıktığını göstermektedir. Sanırız bu tören, Sultan Abdülhamid'in 31 Mart olayında tahttan indirilmesi sonrasında ve Sultan Reşat zamanında yapılmış olmalıdır. İşin ilginç yanı şurasıdır ki, Midhat Paşa'yı boğanlar da, sonradan mezarı başında konuşma yapanlar da aynı Osmanlı nefer ve zabitanıdır.

İşin başka ilginç bir yönü de, İttihat-Terakki hükûmetleri zamanında Hicaz bölgesi henüz Osmanlı toprağı olduğu ve Midhat Paşa'nın oğlu Âli Haydar Midhat Meclis-i Mebusan'da Bağdat mebusu bulunduğu halde, mezar naklinin neden yapılamamış olduğudur.

Midhat Paşa'nın kemiklerinin Türkiye'ye getirilmesi ancak 26 Haziran 1951 tarihinde DP. iktidarında ve zamanın Cumhurbaşkanı Celâl Bayarın bizzat emir vermesi üzerine gerçekleşmiştir. Verilen talimat ve Suudî yetkililerle

Levent Şahverdi Arşivi

yapılan mutabakat üzerine Cidde Büyükelçimiz Cevdet Ülker ile elçilik müsteşarı Samim Yemişci ve bazı görevliler bir heyet halinde Taif'e gitmişler ve Taif Emiri Ahmet Sabri Odacı'nın da hazır bulunduğu kişilerin huzurunda 6 Haziran 1951 de mezar açılmıştır. Kabir birbuçuk metre kadar kazılınca üç adet uzun kapak taşı meydana çıkmış ve toprağa karışmış halde kemiklere raslanmıştır. Toprağa karışmış irili ufaklı yüz parça kadar kemik, tanzim edilen zaptı müteakip, hazırlanan sandukaya yerleştirilmiştir. Büyükelçinin ifadesine göre, mezarda kafatası kemiğine benzer bir parça görülmüşse de, ele alınınca toprak gibi ufalanmıştır.

Mezar başında Taif halkının ve hükûmet yetkililerinin bulunduğu bir tören yapıldıktan sonra sanduka Cidde'ye nakledilmiştir. Cidde'de de yapılan törenden sonra Aksu vapuruna konulan sanduka, oradan Beyrut'a getirilmiş ve burada general Refet Bele'nin de bulunduğu karşılama töreni yapılmıştır. Antalya'ya uğrayıp İzmir'e gelen vapura burada da büyük bir resmi tören düzenledikten sonra vapur 24 Haziran 1951'de İstanbul Galata rıhtımına yanaşmıştır. Karşılamada vali ve Belediye Başkanı Dr. Fahrettin Kerim Gökay, askerî ve mülkî erkan, DP., CHP, ve MP. mensupları, mektepler ve kalabalık bir halk topluluğu bulunmuştur.

Gemiden askeri müfreze tarafından alınan sanduka cenaze arabasına konularak Midhat Paşa'nın yargılandığı Yıldız Parkı içindeki Çadır Köşkü'nde hazırlanan katafalka yerleştirilerek iki gün halkın ziyaretine açık tutulmuştur. Aynı gün Ankara'dan tören için gelen Celal Bayar ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ile TBMM. heyeti sandukayı ziyaret etmişlerdir. 26 Haziran 1951 salı günü buradan alınan sanduka Şişli camiine getirilmiş ve top arabasına konularak kalabalık kortej eşliğinde Hürriyet-i Ebediye tepesinde hazırlanan kabire indirilmiştir. Böylece Midhat Paşa'nın kemikleri Taif'e sürgüne gönderilmesinden 70 yıl ve öldürülmesinden 67 yıl sonra İstanbul'a getirilmiştir.

Mezar başında vali F.K. Gökay ile üniversite gençlik temsilcisi ve Midhat Paşa'nın kızı Mesrure Akçit birer konuşma yaptıktan sonra tören sona ermiştir. Zamanın İstanbul matbuatı olaya büyük yer vermiş ve olayla ilgili haberler, tefrika ve çeşitli yazılar yayınlamışlar ve *"Hürriyet Şehidi Midhat Paşa"* serlevhasıyla manşetten vermişlerdir.

Zamanın Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın gazetelere verdiği beyanatın bir bölümü şöyledir: *"Zulüm ve istibdat insanları mağdur edebilir, fakat milletine hizmet edenlerin kıymetini hiç bir zaman azaltmıyor. Ferdî saltanatın idaresi, hanedan menfaatlerinin korunması pahasına irtikap olunan cinayete karşı hak yerini bulmuş oluyor."*

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Mukaddime

Midhat Paşa'nın hal tercümesine dair kaleme aldığı *Tabsıra-i İbret [Hayatım İbret Olsun]* isimli kitapta yazılı tarihi vak'aların devamı olarak, hicri doksanüç senesinde [H:1293 M:1876] Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle Sultan Murad'ın cülûsu ve müteakiben onun da saltanattan feragatiyle Sultan Abdühamid'in saltanat tahtına cülûsu ve Kanun-u Esâsî'nin ilânı konuları ne kadar mühim ve zamanının büyük inkılâblarından ise, Sultan Abdülaziz'in vefatından beş sene sonra katledilerek öldürüldüğüne dair devlet adına açılan bir dava üzerine Yıldız Sarayı'nda bir cinayet mahkemesi kurulması ve Sultan Murad ile validesinin ve Rüştü ve Midhat ve Mahmut ve Nuri Paşaların ve daha başka bir takım zevâtın idamlarına hükmolunması, ilelebet âleme hayret ve ibrete mucip olacak birçok fiilleri ve acayip durumları ihtiva ettiğinden, bu meselenin de ayrıca bir kitapta tafsilatıyla açıklanması uygun görülmüş ve işbu katl maddesinin icadı, tahttan indirilme hadisesine bağlanmıştır. Bu itibarla bahis konusu hadise üç kısma ayrılarak muhakeme edilmiştir. Birinci kısmı Sultan Abdülaziz'in hal'ini icab ettiren sebepler ve neticelerini, ikinci kısmı Yıldız Sarayı'nda devletin Ahkâm-ı Adliyesi namına icra kılınan muhakemenin safahatını ve üçüncü kısmı da Taif'e gönderilip orada hapsolunan, Midhat, Mahmut ve Nuri Paşalarla Hayrullah Efendi'nin ve diğer zevâtın bütün kanunlar ve insaf ve insanlık dışı olarak uğradıkları zalimâne muamelelerin ağırlığını göstermek üzere, işbu kitap ayrıca kaleme alınarak ismi de "MİRAT-I HAYRET" *[Yıldız Mahkemesi ve Taif Zindanı]* olarak konulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Bölüm

SULTAN ABDÜLAZİZ HAN'IN AHVALİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Bölüm

SULTAN ABDÜLAZİZ HAN'IN AHVALİ

Osmanlı Devletinin Geri Kalma Sebebleri

Devletlerin tarihini iyi bilenlere göre gizli değildir ki, bundan bir asır öncesine kadar Avrupa devletlerinin ve milletlerinin hâl ve idaresi de bir dereceye kadar bizimki gibiydi. Onlar bu hal ve şekilde ilerlemenin mümkün olmayacağını anladıklarından ve her türlü kalkınma ve yükselmenin esâsını ferdî hürriyet ve serbestlikte olduğunu gördüklerinden, kanunlarını ve nizamlarını bu usul ve esaslara göre düzenlemişlerdir. Her devlet ve milletin kalkınması ve mutluluğu bu şekilde günden güne ilerlemiş ve bugün Avrupa'nın bütün âlemi hayrete düşüren kuvvet ve üstünlüğü bu esasın neticesi olmuştur.

Devlet-i Osmaniye'yi meydana getiren ahalinin ırk, din ve mezhep olarak farklı ve ayrı olmalarıyla beraber, devletin coğrafî mevkii gereği de nice nice tehlikelere maruz bulunduğu halde, böyle bir durum ve mevkiide hem de Avrupa'nın ortasında bulunup da böyle eski âdet ve usullerde yaşaması mümkün olabilir mi? Nihayet, devletin bir izmihlale doğru gideceği çok öncelerden belirmeye başladığından devletin sadık, çalışkan ve gayretli hizmetkârları ve Reşit Paşa merhumun [Mustafa Reşit Paşa] bizzat aldığı tedbirlerle, Sultan Abdülmecid'in cülûsunda devletin idare şekli değiştirilmişti. Buna göre, devletin ayrı ve değişik teb'ası hakkında adaletli ve eşit muamele icrasıyla herkesin hak ve hukuku korunmak ve bu suretle Avrupa'ya karşı Devlet-i Osmaniye'nin de her türlü ıslahat ve ilerlemesine başlangıç ol-

Levent Şahverdi Arşivi

mak üzere *"Tanzimat-ı Hayriyye"* namıyla bir kânun vaz' olunmuş ve bu esasa göre malca, mülkce ve askerce bir çok nizamlar icra kılınmıştı.

Lakin bu teşebbüsler, yüzelli seneden beri Devlet-i Osmaniye'nin sıkıntılarından istifade eden Rus'ların işine gelmediğinden, buna meydan vermemek için Rusya, Devlet-i Osmaniye'de ve Ortodoks mezhebinde bulunan Hıristiyanlar için imtiyaz talebiyle ortaya bir mesele çıkarmıştır. Gerçi bu mesele çoktan beri Avrupa devletlerinin de Hıristiyan teb'a hakkında istediği hürriyet ve eşitlik sözüyle lafzen mütenasip ise de, Ortodoks mezhebinde olan Rum ve Bulgarlar'ın mezhep imtiyazı adıyla Rusya'nın bir nevi kefalet ve himayeleri altına girmesi ve bu vasıtayla Rusların memalik-i Osmaniyeyi istila etmesi demek olduğu pek aşikâr idi.

Bu durum ise yalnızca Osmanlı'nın hukukuna tecavüz olmayıp, batılı devletlerin de politik menfaatlerine dokunması dolayısıyla, Osmanlı Devleti bu konudaki tabii haklarını korumak için batılı devletlere de güvenerek Rusya'nın şartlarını reddedince Kırım Muharebesi çıkmıştır. Bu meselede İngiltere, Fransa ve İtalya [sardinya] devletlerinin Osmanlı Devletine yakınlık gösterip yardım eyledikleri ve muharebenin neticesinin bizim için ne derece hayırlı ve faydalı olduğu malûmdur.

Devlet-i Âliyye batılı devletlerin fiili yardımlarıyla böyle büyük bir belâdan kurtulmuş ve Paris Anlaşmasıyla [Ahidnamesiyle] devletin istiklâli ve tamamiyet-i mülkiyesi [toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı] batılı devletlerin müşterek kefaleti altına konulmuştu. Böylece devletin geleceği temin olunarak bu mesele de pek büyük bir şey kazanılmış olduğu gibi, batılı ülkelerin de [düvel-i garbiyye] maddi ve manevi bu kadar fedâkarlık göstermeleri mücerret Osmanlı Devletinin bekâsıyla Rusya'nın tecavüzlerine mani olmuş ve böylece kendi politik menfaatlarının korunması niyetine dayansa bile bu netice hasıl olmuş Avrupa'nın maddi ve manevi alanda kazandığı ilerlemeye nisbetle memalik-i Osmaniyenin idaresi pek çok gerilerde ve devlet teb'ası da bir cehalet ve mahrumiyet içinde kalmış, hususiyle gayrı müslim teb'a kendilerini bir takım hukuk-u medeniyeden mahrum ve istibdad

Levent Şahverdi Arşivi

idaresine mahkum bildikleri halde, Avrupa'daki kendi mezheplerinde olan halkın mutluluk ve ilerlemesini gördükçe devlet idaresinden hoşnut olmadıkları için tabii ki şikayete başlamışlar idi.

Gerçi Paris Ahidnamesiyle [Anlaşmasıyla] Devlet-i Aliyye'nin mahfuziyeti temin olunmuş ise de, teb'anın durumu düzeltilerek memnuniyetleri istihsal edilmeyecek olursa, Rusya'nın yeniden taarruz ve müdâhele için bunu vesile yapacak ve Avrupa'da hakim unsur olan kamuoyu da onlara hak verecek ve o zaman kefalatin [teminat] de bir hükmü kalmayacağından, durum aleyhimize gelişecekti. İşte bu mahzur ve tehlikelerin doğmasına meydan verilmemek ve devletlerin kabul ettikleri müşterek kefalete mukabil Devlet-i Osmaniye'de, kendi selameti ve mevkii için gerekli tedbirleri almaya resmen mecbur kalmıştı. Bunun için bütün teb'asına eşit olarak hürriyet vermek ve bu esasa terettüp eden nizamların ve ıslahatın yerine getirilmesini vaad ve taahhüt ederek Paris Anlaşmasında açıkça belirtilen bu şart ve taahhütler Sultan Abdülmecid tarafından verilen Hatt-ı Hümâyûn ile kuvvetlendirilmiş ve böylece Devlet-i Âliye kendi memleketi ve teb'asının durumunu düzeltmek üzere yer ve zamanın mecbur kıldığı Tanzimatı [düzenlemeleri] icra eylemek üzere bir de resmi taahhüt altına girmişti. Ahvali harbiyenin [Kırım Muharebesinin] bıraktığı meşguliyetlerin tesviyesinden sonra, vaad edilen ıslahatların yapılma sırası gelmişse de, bir müddet Heyet-i Vükelâda birbirini takibeden değişiklikler ve çıkan fikir ihtilafları ve daha sonraları da dahilde meydana gelen bazı gaileler müşkilat ve sıkıntılar buna zaman bırakmamıştı. Mamafih yine de bir taraftan ıslahatın sebepleri ve başlatılması için çalışılmakta ve devletler tarafından sual vukuu buldukça yapılacağı vaadleri ile geçiştirilirken, arası çok geçmeden Sultan Abdülmecid'in ölümüyle, saltanata veliaht olan kardeşi Sultan Abdülaziz cülûs etmiştir.

Sultan Abdülaziz'in şehzadeliğinde kardeşi Sultan Abdülmecid'in bütün hareketlerine ve hususiyle israf ve savurganlığına itiraz ederek devlet ve milletin ilerlemesi gayretinde bulunmuş ve taht-ı saltanata bile bu gayretinden dolayı oturmuş olduğundan bütün halka yeni bir ümit vermiş ise de, bu ümidin kuvvetinden ve sebeplerinden dolayı halk değişik fikirlere sahipti. Zira, vaziyetin ehemmiyet ve hakikatini bilerek devlet ve milletin selametini arzu edenler, vadedilen ıs-

Levent Şahverdi Arşivi

lahat ve tanzimatın yapılmasını istedikleri halde, halkın bir kısmı devletin mevkii ve yerinin ne olduğunu, muhtelif devlet teb'asına hak, hürriyet ve eşitlik verilmesi mecburiyetine neden gelindiğini ve yapılmazsa neler olacağını düşünüp muhakeme edecek seviyede değildi. Bu sebeple ister istemez bir fikrî taassup eseri olarak, gayrı müslim teb'anın memleket ve devlet hukukunda İslâmlarla eşitliğin aleyhinde idiler. Bundan başka, bu düşüncede olanlar, devleti milletten başka bir Hey'et zan ve tahmin ederek, emir ve hükmünde müstakil olmak ve millet fertlerinin her hususta itaat ve tam bir bağlılıkla bu Heyet'in mahkumiyeti altında bulunmak ve emirlerine uyarak hiçbir işine karışmamak gerektiği düşüncesiyle, devlet teb'asının hakları ve selahiyetleri konusunda bile asrımıza ve zamana muhalif bir fikirde idiler.

Sultan Abdülaziz'in culûsuyla beraber, tavır ve hareketlerinde, devletin azametini artıracak niyet ve kuvvetle davranması ve devletin kara ve deniz [berri ve bahri] askeri güçlerinin düzenlenmesini her işe tercih ederek bunlarla bizzat meşgul olması ve bazı durumlarda Fransızların [Frenklerin] âdet ve usulleri aleyhinde bulunarak taassup eserleri göstermesi, bu görüşte olanların ümidini ziyadeleştirdiği gibi, halkın bu düşüncesi de Hakan'ın mizacına uygun düştüğünden ve zaten yaratılışı gereği gurur ve kibirine itina göstermesi, makamı saltanatta bulduğu bağımsız hükûmet etme lezzeti de bunlara ilave edilince, istibdada olan meyli ve müsait olan fikri bir kat daha kuvvetlenmiş olduğundan Tanzimat ve ıslahat lakırdıları geri kalarak kanun ve nizam yerine bir usulü istibdadiyye meydana çıkmıştır.

Bu vaziyetin devlet ve memleket bakımından nasıl vehamet ve kötü akıbetlerle sonuçlanacağı aşikâr ise de Vükela–yı Devlet Sultan Abdülaziz'in imâle-i efkârına muktedir olamadıklarından, o zaman sadaret makamında bulunan Fuad Paşa ve Hariciye Nazırı Âli Paşa ve Serasker Rüştü Paşa istifa ederek çekilmeleriyle, Sultan Aziz sadarete Mısırlı Kâmil Paşa'yı getirmiştir. Fakat istifa eden vükelâ çok zamandan beri devlet işlerinde büyük hizmetlerle temayüz etmiş ve hususiyle Âli Paşa ve Fuad Paşa, Reşid Paşa merhûmun rahle-i tedrisinde yetişip ikisi de devamlı iktidarda bulunarak maharet ve şöhret kazandıklarından, Hakan-ı müşarünileyh bunların boşta ve açıkta kalmalarını münasip görmemiş ve dolayısıyla bir kaç gün sonra Âli Paşa'yı yine makamına aide edip Fuad Paşa'yı da Seraskerliğe tayin etmiş ve arası

Levent Şahverdi Arşivi

bir kaç ay geçtikten sonra Seraskerlik mansıbı üzerinde kalmak üzere, bir de "Yaver-i Ekrem" ünvanı ilavesiyle adıgeçen tekrar sadarete getirilmiştir.

Âli ve Fuad Paşalar bu şekilde yine eski makamlarına gelmişler ise de, bir taraftan Padişahın fikirlerine ve bir taraftan o fikre hizmet eden halkın taassup ve tarizlerine karşı bir iş yapmak mümkün olmayıp Sultan Abdülaziz ise kabul ettiği hattı hareketinde bütün devlet işlerini kendi içtihadına hasreylediği için bu usül meydana çıkmış ve milletten başka bir Hey'et zannolunan devletin, kuvvetinin artırılması ve şevketi vesilesiyle bir çok lüzumsuz şeyler yapılarak, hazinenin kaldıramayacağı sarfiyatlara teşebbüs olunmuştur. Bu sırada bir takım israflara da kapılar açılmış ve bu cümleden olmak üzere, acele olarak Çırağan ve Beylerbeyi Sarayları kârgir olarak inşâ olunduktan başka, Kağıthane ve Çekmece ve İzmit kasırlarının inşaatı gibi sarfiyatlar yapılmıştır. Saray-ı Hümâyun'ca tahsis edilen dahili ve harici bir takım sefahat sebeplerinin çoğalmasıyla, kardeşi [biraderi] cennet mekân Abdülmecid hakkında takbih eylediği israfları fazlasıyla kendisi yaparak, devletin borçlarına bir takım faydasız yeni borçlar daha ilave etmiştir.

Sultan Abdülaziz, zeki ve akıllı bir zât olmasıyla mülkün ve devlet teb'asının [teba-i devletin] eski zamanlardaki gibi idaresinin mümkün olamayacağını bilmez değildi. Lakin, eski hükümdarlar zamanından kalma bir inanışa [itikada] göre, *"Padişahın rey ve emrinde müstakil olması"* hilafet ve saltanat şartlarından zannolunarak, büyük sultanların zihin ve fikirlerinde yerleşen en birinci şeyin bu husus olduğu belli idi. Bittabi müşarûnileyh Hakan'da, bu itikat ve arzuda bulunarak yaptıklarından lezzet almış ve yukarıda beyan olunduğu gibi, halkın bir kısmı Padişahın bu yoldaki niyet ve hareketlerini destekleyerek, mülk ve teb'a ve hazine padişahın olmasıyla, dilediği ve istediği gibi kullanır diyenler ve Avrupa'dan borçlanma ile saraylar ve köşkler yapılmasını devletin şanından sayanlar vardı. Padişahın Avrupa adetlerinden nefret ederek tiyatro yerine ortaoyunu oynatmak ve pehlivan güreştirmek [güleştirmek] ve hayvan döğüştürmek gibi meraklarını *"ahlak-ı milliye uyandırmak"* niyetine yorumlayanlar ve bundan memnun olanlar dahi pek çoktu. Bunlar da Hakan'daki istib-

Levent Şahverdi Arşivi

dat fikrini artırmış ve kuvvetlendirmiş olduğundan, bu hal içinde talep ve teklif olduğu üzere devlet teb'asına serbestî ve hürriyet verilecek olur ve memleket hukukunda nail olacakları müsavat ve sair serbestlikler ile kudret kazanarak fikirleri uyanır ise, neticesi Avrupa'da olduğu gibi Millet Meclisleri kurulmasıyla devletin iş ve icraatına müdahale olunur ve ayrıca devletin varidat ve sarfiyatının hesabının aranılması halinde saltanat makamının istiklâli ihlâl olunur gibi, ileri sürülen bu nevi düşünceler, Sultan Abdülaziz'in zihin ve fikrine yerleşmiş ve gitgide büyümüş olduğundan, bu mesele karşısındaki muhalefetinin ve bu derece ısrarının asıl sebebi işte burası idi.

İşte bunun gibi tartışma ve ihtilaflar içinde vakitler geçip Paris Muahedesi yapılalı on sene kadar zaman geçtiği halde, söz verilen ıslahatlardan bir sonuç meydana çıkmayınca, gayrı müslim teb'a bir taraftan gözleri önündeki Avrupa'nın ilerlemesinden ders alarak ve bir taraftan da batılıların destek ve teveccühleri kuvvetiyle gayrete gelerek kendi vaziyetlerini kendileri düzeltmek yoluna girdiler ve öncelikle bütün ilerlemenin ana kaynağı olan maarif ve teknik alanında çalışarak en küçük kasaba ve köylere varıncaya kadar mekteb ve medreselerini çoğaltmaya başladılar. Bir taraftan da çocuklarını ecnebi mekteplerine gönderip ikmali maarif ve malûmat ile kendi cemaatlarının terbiyelerini yoluna koyup ve cemaatları namına yetkili oldukları kendi Millet Meclislerini genişletip düzenlediler. Kendi haklarına ve cemaatlarının işlerine tecavüz halinde ruhani reisleri vasıtasıyla ve olmazsa ecnebi konsolosları yardımıyla hak ve hukuklarını korumaya başladılar. Bütün bunlarla birlikte gayrı müslim ahali devletin askerî hizmetlerine kabul edilmeyerek, umum memleket ahalisinin yerine getireceği bir borç olduğu halde, bu iş İslâm ahalinin üzerine yüklendiği için Hıristiyanların nüfusu böylece savaş telefatından kurtularak çoğaldı. Umuru siyasiyede gayrı müslim teb'anın İslâm ile eşitliğini istemeyenler bir taraftan fikirlerine koydukları bu hayallerle uğraşıyorlar iken, diğer taraftan Hıristiyanlar ilerleme yolunda mesafe alarak maarif ve ekonomik alanda Müslüman ahaliyi kat kat geçmiş oluyorlardı. Birinin ilerlemesi karşılığında diğeri geride kalıyor, nüfus olarak bile arada büyük bir fark meydana geliyordu. Ekseriya Anadolu ve Rumeli taraflarında bizzat müşahede olunduğu üzere, 20-30 haneden ibaret bir

Levent Şahverdi Arşivi

Hıristiyan köyü, az zaman içinde 100 haneli gelişip büyüyen bir köy olmuş ve bilakis 100 haneli olan bir İslam köyü 20-30 hane kalmıştır.

Aklına her geleni yapmak ve her diline geleni söylemek hürriyet değildir.

Bu sebeplerden dolayı gayrı müslim milletler, İslâm ahaliden daha fazla refah ve imtiyazlara kavuştuklarından başka, devletin bazı resmi memuriyetlerinde de kullanılmaya başladılar. Ancak bu hallerinden memnun ve müteşekkir olmaları lazım gelirken, yine hallerinden ve devlet idaresinden şikayet ediyor ve başka bir idare arzusunda bulunmalarıyla bu halin sebep ve hikmeti ne idi? Eğer bu konu çok kimsenin görüş ve düşüncesi gibi, memleket ahalisinin din ve mezhep ihtilaflarından meydana geldiği iddiasında mutabık kalınmak lazım gelse, İslâm ahalinin geri kalmasının sebebini hangi sebebe ve alete dayandırmak lazım gelecektir. İşte bu hususlar insafla düşünülüp tetkik ve muhakeme olunursa, görülür ve itiraf edilir ki, bu durumların hepsinin bir başka sebebi vardır ve o da halkın hak ve hürriyetlerden mahrum bulunmasıdır. Fakat şurası yanlış anlaşılmamalıdır ki, *hürriyet denilen şey bir adamın zaruri ihtiyaçlarının, adet ve geleneklerinin müstenidatı şahsiyesindeki vüs'at ve intizamından ibaret olmadığı gibi, bazılarının zannettiği şekilde her aklına geleni yapmak ve her diline geleni söylemek de hürriyet değildir. Belki asıl hürriyet, insana insanlığını bildiren ve insanı hayvandan ayırıp onu olgunluğa eriştiren bir sıfat ve fazilettir.* Bugün dünyanın gelişmiş ve kalkınmış ülkelerinde bilimsel ilerleme ve uygulamaların tamamı bu esastan doğmuş ve hürriyet sayesinde vücuda gelmiştir. Binaenaleyh bu konunun açıklanması için, burada uzuca bir bahis açılması münasip görülmüştür.

Şöyle ki, hazret-i hâlik-ı âlemin, insanlara ihsan buyurduğu akıl gücüyle, her insanı görünen ve görünmeyen duygularını idarede ve istediğini yapmakta serbest yaratmıştır. İnsanın bulunduğu durum ve mertebeye göre düşünce ve hareketlerindeki bu tabii kuvvet ve kabiliyetini türlü engelleme ve kısıtlama olmadan kullanabilmesi şahsi hürriyetidir. Bununla beraber insan akıl ve idrakiyle hayır ve şerri, zararlı ve faydalıyı farketmeye muktedir ise de, yaradılışındaki hayvani duy-

Levent Şahverdi Arşivi

guların [tebayün-ü behîmiye] uyuşmazlığı nisbetinde akıl ve idrakin tesirleri de muhtelif olduğundan, insan kendi hak ve hürriyetlerini kullanırken başkasının hukukuna tecavüz etmekten de kendini alamaz. Bunu değiştirmek için her asırda her insan topluluğunun hürriyetlerin kullanılma sınırı bir umumi kanunla [Anayasa] tahdit ve temin olunarak korunmaya alınmıştır.

Buna göre doğuşundan hürriyete nail olan insan, bir taraftan yetki ve kudretinin genişlediğini ve bir taraftan da kanunu umumi [Anayasa] dairesinde kişiliğinin ve hak ve hürriyetinin korunduğunu hisseyledikçe, şevk ve gayreti artarak kabiliyeti derecesinde ahlâk ve alışkanlıklarını güzelleştirip ve mutluluğunu artıracak sebeplerin elde edilmesine ve bilgisinin genişlemesine ve türlü şekillerde ilmen ve mânen feyzini artırarak temayüz etmeye çalışır. Bunlar için sarfettiği çaba ve gayretinin semeresini gördükçe, tabii ki daha da ilerisini arzu ederek ahlâk ve faziletiyle öğünmek ve kendisi ve ailesinin ve sırasıyla evlad ve ahfadının geleceğini temin etmek ve, dünyada övünülecek eserler bırakarak namının anılmasını arzular. Lakin bütün bu isteklerin hepsinin intizam ve devamı mutlaka içtimai toplulukların intizamıyla kaim olduğundan, hürriyet içinde yaşayan her insan, tabii her şeyden evvel üyesi bulunduğu sosyal topluluğun refah ve mutluluğunu arzu eder ve bu arzu gitgide o dereceye varır ki, hürriyetin faziletlerini hakikati üzere görerek onu içine sindiren insan, içinde bulunduğu cemiyetin fayda ve zararını, aynen kendi fayda ve zararı gibi dikkate alarak memleketi ve vatandaşı hakkındaki iyilik ve faydalardan kendi yararı kadar memnun ve bilakis zararlarından o derece müteessir olur. Bundan dolayı insandaki vatan sevgisi, millî gurur ve fedakarlık ve iyi ahlak ve dürüstlük gibi övünülecek hasletler şahsî hürriyetle sonradan kazanılan ahlakî niteliklerin eseri ve neticesidir.

Hürriyet-i şahsiyeden mahrum olan insanlarda bu sayılan haslet ve erdemlerin bulunmaması tabii olduğundan, buna ihtimal verilemez. Zira bu nevi insanlar, düşünce ve hareketlerinde serbest olmayıp, yalnız hayatlarını ve geçimlerini devam ettirmek için başkalarının şahsi çıkarlarına tabi ve onun emri ve tehdidi altında harekete mecbur oldukları cihetle gelecekleriden umut ve güvenleri olmadığı gibi, kalp-

Levent Şahverdi Arşivi

lerini korku sarar ve bu korku ile ruhî ve ahlakî yapıları da uyuşmadığı için, bunlar yalnız kendi şahsî menfaatlarından başka bir şey düşünmezler. Vatanlarının ve vatanlarında beraber doğup yaşadığı diğer insanların fayda ve zararından etkilenmezler. Monteskiyö yazmış olduğu bir kitabında, insanların bu gibilerini hayvan tabiriyle zikrederek, bunlar nâmus ve hamiyyet gibi insanî erdemlere haiz olmadıklarından, hayvan gibi sopa ve dayak ile idare olunurlar, demiştir. İnsanoğlunun sahip olduğu şahsî haysiyeti gereğince bu tabir çok ağır ise de, Cenabı Hakkın hayvandan ayırmak için verdiği konuşma ve akıl gücünü kullanamayıp, hayvan gibi yiyip içerek şehvetine esir olan ve insanlığını kendi hareketiyle mahveden insanlara başka bir tabir bulmak da güçtür. İşte bu sebep ve hikmetten dolayıdır ki, eski zamanda insan hak ve hürriyetlerine sahip olan milletler, esaret altında yaşayan kavim ve milletlere galip gelmiş ve Yunanlıların az bir kuvvetle o zaman dünyaya hakim olan İranlılara galebe çalması ve Romalıların dünyayı kendi hakimiyetlerine almaları hep hürriyetle kazanılan vatanseverlik ve hamiyet-i milliyenin eseri olduğu gibi, sonradan bu devletlerin zayıflayıp yıkılması da yine hüriyetlerin suistimalinden ileri geldiği tarihi okuyan kişilerin malûmudur.

İslam dininde tam bir hak ve hürriyet vardır.

İslâm dininde halkın uhrevî ve dünyevî hayatını düzenleyen ahkâm-ı celile-i şer'iyye dahi, tam bir hikmet ve ilâhî adalet olarak hürriyet üzerine konulmuştur ki, bütün hukukî ve şer'i muamelelerde çobandan padişaha kadar bilcümle insanlar eşit olduğu gibi, bu kanun-u umumî dairesinde her ferdin hak ve hürriyetleri de kabul edilmiştir. Bununla beraber Müslüman kişilerden her biri **"emr-i bi'l-ma'ruf ve nehyi an'il münker"** (*) vazifesiyle mükellef ve memur olarak bu hikmeti celile ile dahî Müslüman ahalinin muhafaza-i ahkâm-ı kânuniyede, hakkı iştiraki ve mertebe-i selâhiyyeti tâyin ve ta'lim buyurulmuştur. İslâm dini bu kuvvet ve adâlet ile az zaman içinde şark ve garba yayılmış yüceliği ve kudreti âlemi tutmuştur.

(*) Şeriatın emir ve yasaklarına göre hareket etmeyi halka bildirme.

Levent Şahverdi Arşivi

Bundan bin sene sonra Fransızların [Frenklerin] ortaya çıkardığı kanun, hürriyet ve eşitlik bundan başka bir şey midir? Avrupalıların ilim ve teknik ile vatandaşlarının insanlık kabiliyetlerini ikmal etmesi, sanayi ve yeni sınaî buluşlar ile diğer milletlerin önüne geçmesi ve memleketlerinin kalkınmış ve güvenli ve insanlarının birlik ve gayreti hep hürriyet ve müsavat üzerine yapılmış kanun-u siyasiyenin semeresi değil midir? Öyleyse bu gibi şeylerin bizim memleketimizde de icrasına mani nedir? Eğer devletin teb'ası arasındaki din ve mezhep ayrılığı buna mani deniliyor ise, bu görüş ve düşünce pek yanlıştır. Zira, müslim ve gayrı müslim arasında mevcut olan tezat ve ayrılık, din ihtilafı meselesi olmayıp belki umur-u medeniye ve siyasiyelerinin idaresindeki kusur ve noksanlarından ileri gelmiş bir durumdur ki, bunun etkisiyle ahlak ve milli âdetleri ayrılmış ve git gide iki taraf arasında birbirlerine hasmane bir fikir ve rekabet doğmuştur. Bundan başka, yukarda belirtildiği üzere, gayrı müslim teb'anın mahrum olduğu hukukî eşitliği hizmet-i diniyeleri vasıtasıyla elde etmek suretiyle birinin kalkınma ve ilerlemesi devam ederken, diğerinin gerilemesi sonucunu doğurmuş ve bu sebeple de taraflar arasındaki tefrika bir kat daha artmıştır.

Halbuki müslim ve gayrı müslim memleket ahalisinin hepsi aynı vatanın evladı olup teb'alıkta, memleket menfaati ve hukuki haklar yönünden müşterek oldukları halde, hukuk-u medeniyede ve devlet nazarında eşit olmadıklarından ve asıl mesele hürriyet ve müsavat üzerinde olduğundan, bir kere bu esasın kabul edilerek müslim ve gayrı müslim devlet teb'asının bütün hukuku şahsiye ve medeniyelerine eşit şekilde sahip kılınmalıdır. Bu esası benimseyen kanunu umumiye [Anayasa], padişahtan çobana varıncaya kadar bütün teb'anın istisnasız uyma mecburiyetini getirmelidir. Herkes böyle bir kanun karşısında hürriyetinin ve haklarının sınırını bilmeli ve gayrı müslim teb'anın elde etmeye uğraştığı arzuları dahi karşılanarak her iki tarafın duygu ve düşünceleri ile müşterek menfaatlerinin birleştiği bir noktada toplanmalıdır. Şu halde herkesin ve her cemaatin hürriyetiyle beraber, din ve mezhepleri de her türlü tecavüzlerden bir kat daha korunmuş olacağından, artık muhtelif cemaat ve sınıflar arasındaki ziddiyet, rekabet ve düşmanlığa sebep ve mahal kalmayıp, onun yerine birlik,

Levent Şahverdi Arşivi

iyi davranma, vatan ve memleketin ilerlemesine hizmet arzusu doğacaktır. Devlette yaşayanlar güçlenip kuvvetlendikçe ve fikir seviyeleri layıkıyla geliştikçe belli bir düzene girmeleri de tabii olacağından, diğer medenî milletlerde gördüğümüz durumlar da bunu isbat eder.

Fransa imparatoru Napolyon
Sultan Abdülaziz'e neler söylemişti.

İşte dünyanın neresinde ve hangi zamanda olursa olsun, medeni bir toplumun devamı ve intizamı, ancak fertlerinin hürriyetiyle kaimdir. Hükûmetlerinin kanun ve nizamlarını, milli ahlak ve geleneklerini bu esaslar üzerine tanzim eden kavim ve milletler muhakkak huzur ve refaha nail olmuşlardır. Bizim memleketimizin selameti için de, idare şeklini bu usule göre düzenlememizde hiçbir mani yok ise de, ahalinin, hürriyet ve eşitliği, devletin istiklâlini ihlal edeceği vehim ve hayalini Sultan Abdülaziz'in düşüncesinden çıkarmak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte şimdiki durumun devamının mümkün olamayacağı da meydanda olduğundan, Sultan Aziz bir aralık Avrupa'nın medeni usul ve kalkınmasını ve devletlerinin idari durumlarını bizzat görüp fikrini değiştirebilmek ümidiyle Âli ve Fuat Paşa'lar tarafından Avrupa seyahatına teşvik edilmiş ve O da bunun üzerine Avrupa'ya gidip gelmişti. Sultan Abdülazizin gezip dolaştığı Avrupa ülkelerinde kendisine yapılan hatırlatmaların en önemlisi ve mühimi, memleket teb'ası hakkında vaat edilen ıslahat ve tanzimatın bir an önce yapılması meselesi olmuştur. Hatta müşarünileyhin Fransa İmparatoru Napolyon ile mülakatında kendisine:

"Devlet-i Osmaniye Rusya'nın hücumundan Kırım Muharebesinde batılı devletlerin yardımıyla kurtulmuş ve toprak bütünlüğü [tamamiyet-i mülûkiyeti] Avrupa devletlerinin kefaleti altına alınmış ise de, Osmanlı ahalisinin hürriyetine ve hususiyle gayrı müslim teb'aya eşitlik ve refahlarının teminine dair yapılan teklifler ve taahhütler yerine getirilmeyecek olursa, Rusların bunu vesile sayacakları, o zaman da Osmanlı Devletinin Avrupa'dan yardım göremeyerek yalnız kalacağı" İmparator Napolyon tarafından açıklıkla izah edilmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak Sultan Aziz bu hatırlatmaların hiçbirini kabul etmemiş ve önem de vermemiştir. Fakat Avrupa'da gördüğü gelişme ve kalkınmadan, intizâmdan kendi heves ve arzusunda bir nevi değişiklik görülmekle, Vükela-yı Devlet bu durumundan istifade ederek evvelce vaad edilen ıslahatlara başlangıç olmak üzere yürürlüğe konulan ve Tuna vilayetinde fayda ve iyilikleri tecrübe edilen Vilayet Nizamatının genişletilerek Osmanlı ülkesinin her tarafında tatbik edilmesi tamim edilmiştir. Müteakiben yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrılarak Avrupa tertibat ve teşkilatına benzetmek için Şûrâ-yı Devlet ve Ahkam-ı Adliye Nezaretleri kurulmuş ve ayrıca gayrı müslim teb'anın her nevi devlet işinde istihdamı kabul edilerek, gayrı müslimlerden askeri mekteplere bile talebe kabul olunmaya başlanmış ve fen ve maarif *talimi için vilayetlerde açılması* düşünülen idadî ve sultaniye mekteplerine örnek olacak şekilde İstanbul'da bir de Mekteb-i Sultanî [Galatasaray Lisesi] açılmıştır. Bu işlerin arasında bir aralık devlet teb'asının hürriyetlerine dair kaleme alınmış olan makaleyi Sultan Aziz kendi eseri olmak üzere bizzat Bâb-ı Âlî'ye gelip resmen okumuştur. Yapılan bu işler halka büyük bir ümit vermiş ve ıslahat teklifiyle Bâb-ı Âlî'yi tazyik eden ecnebilere de, yapılanlardan dolayı bir sükûnet gelmişti.

Sultan Abdülaziz neden şüpheleniyordu?

Lakin Sultan Abdülaziz Âli Paşa ile Fuat Paşa'nın Avrupa efkârına uyarak devletin teşkilatını değiştirmeye çalışmalarından ve özellikle Âli Paşa'nın Girit'den dönüşünde devletin içinde bulunduğu muhataralara dair vermiş olduğu Lâyihada yazılan şeylerden üzüntü ve keder duyduğu halde, bir de bu şekilde memleketin Tanzimatı adıyla yapılan işler ortaya çıkınca, bunlardan şüphelenmeye başlamıştır. Kısaca Vilayetler Nizamnamesi gereğince, meclis azalarının halkın seçtiği kişilerden nasb olunması ve her sene vilayet merkezlerinde halk temsilcilerinden oluşan Meb'usan Meclisi tarzında bir meclis-i umumî kurulması ve Şûra-yı Devlet azalığına her vilayetten âza seçilmesi gibi şeylerin kendisinin en çok korktuğu ve çekindiği Millet Meclisine efkarı umumiyeyi yavaş yavaş alıştırmak için bir başlangıç olduğunu

Levent Şahverdi Arşivi

fark ve hissetmeye başlamış ve bu konu dolayısıyla adı geçenlere güven ve teveccühü azalmıştı. Bununla beraber Avrupa'da gördüğü bayındırlık eserlerinden yollar, trenler ve kanallar, banka ve fabrikalar gibi tesislerin memalik-i osmaniyede de kurulup çoğaltılmasını arzu etmiş ise de, bunun için yapılan teşvikler ve verilen teminatların hiçbir yerde bir eseri ve semeresi görülmediği gibi buna kendisi öncü olmak için bu gibi nafıa hizmetlerini kendi namına ve hazine-i hassa hesabına yapmak yoluna gitmiş ve ancak bu da mümkün olamadığından, bunun kusurları bir taraftan ahalinin beceriksizliğine ve bir taraftan vükelanın plansız çalışmasına yorumlanmıştı. Bu durumda Hakan, Âli ve Fuat Paşaların her ikisinden de nefret ederek yerlerine kendi görüşüne uygun adam aramaya başlamıştı.

Devlet-i Âliyye'nin egemenliği altında bulunan memleketler Avrupa ve Asya kıtalarının en kıymetli ve bereketli yerlerinden olup, arazisinin her mahsulü yetiştirmeye elverişli ve ahalisinin zeka ve kabiliyeti belli olduğu halde, Avrupa'nın yeni buluş ve icatları gibi yeniliklerin meydana getirilmesi de kolay ve mümkün olmadığı için, memleket ve ahalinin her hususta dışarıya muhtaç idi. Zaten herkesin hayret ve dikkatini çeken bu mesele üzerinde çok defa kafa yorulmuş, bunun esas sebebinin ülkenin siyasi idaresindeki aksaklık olduğu tesbit edilmiş olduğundan ve yukarda tafsilatıyla açıklanan serbestlik ve hürriyet konusu da bu meseleyi aydınlatmaya kafi geldiğinden, tekrarına hacet yoktur. Bu gerçekleri bilmeyen veya bilmek istemeyen bir takım kimseler, millet-i Osmaniyenin ileri gitmesini istemeyen düşmanların tarizlerine bakarak, bu geri kalmışlık halini milletin güçsüz ve yeteneksizliğine bağlamaktadırlar. Halkın bir kısmı da gayet cahilane bir düşünce ile, devletin halisane niyetlerini tezkiye için, memleketin ve ahalinin her türlü kalkınma ve gelişmesini Padişah irade buyurmuş ve herkesin istediği şeyleri yapmasına izin vermiş iken, geri kalmanın ve ileri gidememenin kusurunu hükûmetin [vükelâ] beceriksizliğinde aramıştır. Ve halkın bir üçüncü kısmı vardır ki, diğerlerinden daha fazla olan bu düşüncedeki halk da, memlekette teknik ve sanayinin gelişmesi için her ne lazım ise cümlesinin devlet tarafından yapılması gerektiğine inanmaktadırlar. Bu efkâr-ı mütehalifenin ne kadar yanlış olduğunu izah etmek için ise, burada bir kaç söz daha ilave etmek gerekmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa bu duruma serbest

teşebbüs ve liberalizm sayesinde gelmiştir.

Herkesin malûmudur ki, Avrupa'da bu gibi bayındırlık alanındaki yatırım ve hizmetlerin hiçbirisi devlet tarafından yapılmayıp cümlesi ahalinin kendi koyduğu sermaye ve sarfettiği emek ve çalışma ile meydana gelmektedir. Bunun esası şudur ki, halkın nâil olduğu şahsi ve medeni hüriyetleri gereğince ahalinin bütün hakları kanunlarla düzenlenmiş ve teminat altına alınmıştır. Bu kanun hükümlerinin korunması da Mebusan Meclisleri vasıtasıyla genc ahaliye tevdi olunarak, hükümlerinin tam olarak uygulanmasından herkes emin olduğundan, cümle halk kanun çerçevesinde maddî ve manevî haklarını istediği şekilde kullanmakta serbesttir.

Bunların bizim ülkemizde yapılmamasının sebebi acaba nedir? Osmanlı teb'ası içinde ticaret için sermaye koyacak güçte olan ve böyle şeyleri yapmaya heveslenen pek fazla adam bulunduğu halde niçin yapılmıyor? Mesela ahalimizin en önemli ihtiyacından olan bez ve basma ve çuha, kösele ve kağıt gibi emtiaların ham maddesi bulunan pamuk ve yapağı, deri ve paçavra gibi maddelerin en ziyade ve bereketle yetiştiği yerlerden birisi de memalik-i Osmaniye olduğu ve işçi [amele] ücretide Avrupa'dan düşük bulunduğu halde, bizden bir kimse veya şirket çıkıp da Avrupa gibi bir fabrika kurmayı niçin istemiyor? Yalnız bunlar değil tuğla, kiremit, kibrit gibi en basit şeylere, başımıza giydiğimiz feslere varıncaya kadar zaruri ihtiyaçlarımız bile neden hariçten geliyor? Şüphe yoktur ki, bunlar hepsi idare şeklimiz serbestlik ve hürriyet üzerine kurulmadığı için, birincisi ahalinin hak ve hukukunu düzenleyen kanunların bulunmamasıdır. Gerçi bizde de kanun var, mahkeme var, meclis var, lâkin bunların devamlılığını ve istikametini koruyan bir kuvvet yoktur. Olabilir ki, birçok haksız muameleler yapılabilir ve pek çok emsali görüldüğü üzere, bir adamın veya bir şirketin yaptığı şeyleri himaye eden hiçbir kuvvet yoksa cümlesi bir anda yok olabilir.

İkinci husus ise, sanayi için gerekli olan ilim ve tekniğin noksanlığıdır. Çünkü ahali hür olmadığından istedikleri teknik konuları öğrenip uygulamaya mezun değildir. Üçüncüsü, sermaye faizlerinin

Levent Şahverdi Arşivi

yüksekliğidir. Zira memlekette Avrupa gibi ticarî muameleleri destekleyen bankalar olmayıp bankaların kurulup işleyişini düzenleyen bir kanunumuz yoktur. İşte bu eksiklikler var iken, halk teşvik edilip desteklense bile, sanayi yatırımı vücuda getirmesine çalışmak ve buna umut bağlamak, bir vapurun buharsız [makinesiz] yürütülmesini arzu eylemek gibidir.

Memleketin ilerlemesine lazım olan sınai kalkınmanın devlet hesabına yapılması konusuna gelince: Bu şekil bazı devletlerde görüldüğü gibi, demiryolu, kanal ve liman gibi büyük yatırımlar ve dış politikaya müeallik işlerde mümkün ise de, devlet hesabına sermaye koyup ticaret yapmak, meselâ fabrika kurup işletmek, bunların sermayesini ahaliden alıp işi onlara vekaleten hükûmet tarafından memur adamlara gördürmek demektir. Bunun ise türlü türlü eksik ve zararlı yönleri meydanda olduğundan, ilmen tercih edilmeyip reddedilen bir husus olduğu ve ileri batılı memleketlerde emsâli olmadığı malûmdur. Bundan dolayı Avrupa'nın ilmi ve pratik gelişmesinden memleketin mahrum kalmasını, halkın yeteneksizliğine veya hükûmetin kusuruna dayandırmak veya yalnız halkın teşvikiyle bunların olacağını ümid etmek ne kadar hatalı ve yanlış ise, devlet hesabına yapılmasını istemek te ondan daha ziyade gereksizdir. Asıl iş ahalinin hürriyeti [liberalizm] meselesinde ise de Vükelâ-yı Devlet içinde bunun hakikatini en iyi bilen ve fiiliyatına muktedir olan Âli ve Fuat Paşalar hakkında Sultan Abdülaziz'in sevgi ve teveccühü azalınca, Fuat Paşa gördüğü hakaretlerden muzdarip olduktan sonra ölmüş ve Âli Paşa'da yalnız kalmıştır.

Sultan Aziz Mahmut Nedim Paşa'yı niçin seviyordu?

Bu sıralarda Mahmut Nedim Paşa Trablusgarb valiliğinden İstanbul'a dönmüş ve yolunu bulup Deavi Nezareti (*) memuriyetiyle İstanbul'da kalmış ve oradan da sadaret müşteşarlığına tayin edilmiş ve Saray-ı Hümâyun'a yakınlaşmayı başararak ve Padişahın istibdad fikirlerine uygun şeyler arz ederek teveccühünü kazanmıştı. Kendisi

(*) Deavi Nezareti: Tanzimattan sonra kurulmuş olan Adliye Vekaletinin ismidir. Yani Adliye Nezaretinden önce bu ismi taşıyordu. Deavi= davalar.

Levent Şahverdi Arşivi

sonradan Âli Paşa aleyhinde suikast için teşekkül eden bir gizli cemiyet üyesi olarak Âli Paşa ve Kabinesinin aleyhinde bulunmuştur. Bu durum Padişahın fikirlerine uyduğundan ve Bahriye Nezareti vakitli vakitsiz Saray ile konuşmasına diğer nezaretlerden daha elverişli bir memuriyet olduğundan, durum ve tecrübesi Bahriye işleriyle hiç alakası olmadığı halde Bahriye Nazırı tayin olunarak Âli Paşa'ya bir muhalefet rüknü yapılmıştır.

Âli Paşa'nın aklına ve kalem gücüne karşı Mahmut Paşa'nın muhalefet etmek ve düşmanlık için sermayesi olmadığından, yalnız münafıklık huyu ile bir taraftan Âli Paşa'ya şiddetle karşı çıkmak ve diğer taraftan Padişahı Âli Paşa'nın teşebbüsleri aleyhinde kışkırtarak fikirlerini bozmuştur. Abdülaziz bu sıralar zırhlı gemilerin devletin gerçek gücüyle mütenasip olmayan bir mertebeye ulaştırılması merakına düşerek, lazım gelen paranın tedariki hususunda bin bir zorluk çekildiği halde, Mahmut Paşa, Padişahın bu hususiaki arzularını genişletmiş ve hatta Saray-ı Hümâyun'un çoğalan masraflarını karşılamak için Tersane hesabından para aktararak Hakan'ın o yoldaki iştihasını bile artırmayı becerebilmiştir.

Hatta Sultan Abdülmecit zamanında bazı zevâtın iştirakiyle kurulan Vapurlar İdaresi ve Ereğli Kömür Madeni sonradan tamamen Abdülaziz Han'a geçtiğinden, bu vapurlara tersaneden ilave vapur verilip işlettirilmiş, varidatı masraflarını bile karşılamadığı halde, vapurların masrafları tamamen Mahmut Nedim Paşa'nın Bahriye Nezaretinden kapatılmıştır. Böylece vapurlar ne varidat elde etmişse ticari kâr denilerek ve keza Ereğli Kömür Madeni işletmesi'nden alınıp Tersâne'de kullanılan kömürlerin bedeli de kâr olmak üzere Mabeyn-i Hümayun'a ödenmiştir. Çoğunlukla bu paraları ödemeye Tersane'nin nakit durumu yeterli olmadığından, Tersane namına fahiş fiyatla borçlanılarak ödeme yapılmıştır ki, Baltacı müteveffa Todoraki'nin Eytamı emvalinden Nedim Paşa zamanında Tersane namına borç alınmıştır. Nihayet Maliye Hazinesi üzerine borç kalan bütün meblağlar yekûnu da bu cümledendir. Mahmut Nedim Paşa bu suretle Hakan Sultanaziz'in günden güne sempatisini kazanarak, Saray-ı Hümâyun erkân ve mensubu olma özelliğini elde etmiş, Âli Paşa hakkında bir kat daha nefreti artarak Islahat ve Tanzimat sözlerinin arkası kesilmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer taraftan Rusya Kırım Muharebesi'nden olan mağlubiyet mahcubiyetinin acısını çıkarmaya, daha sulhun ertesi gününden itibaren niyetlenmiş idi. Paris Anlaşması meydanda ve Anlaşma ile Osmanlı ülkesi Avrupa'nın garantisi altında iken, eskisi gibi sebepsiz muharebe açılacak olursa, bizimle beraber batılı devletleri de karşısında bulacağından, öncelikle Avrupa'yı bizden koparmak sebeplerini aramaya çalışmış ve bu teşebbüslerine de Sultan Abdülmecid zamanında başlamıştır. Hıristiyan teb'anın mazlûmiyetini göstermek için Vidin tarafındaki Bulgarları tahrik ederek Rusya'ya göç ettirmişler ve müteakiben Niş tarafındaki Bulgarlara fesat sokularak orada da hayli mesele çıkarmışlardır. Ancak O sıralar Devlet-i Osmaniyenin taahhüt ettiği ıslahat'ın yapılacağına Avrupa umut bağladığından, bunlardan kötü bir tesir hasıl olmamıştı.

Lakin Rusya kurduğu plân üzerine hareket edeceğini açıkça bildirdiğinden, mensuplarına lazım gelen tedbirleri yakından icra eylemek üzere, bu konuda maharetli olan General İgnatiyef'i İstanbul Seferatine tayin eylediğinden, Abdülaziz'in cülûsundan sonra anılan sefir İstanbul'a gelmiştir. İgnatiyef, kendi ülkesinin politikasını idarede gayet usta bir insan olarak kısa sürede bizim hal ve yaşayışımızı bizden daha iyi öğrenmiş ve Sultan Abdülaziz'in mizaç ve düşüncesi de tamamen kendi fikrine uyduğundan, teşebbüslerini bir kat daha artırmıştır.

Rus panislavizmi
General İgnatiyef ile
İstanbul'a bağdaş kuruyor...

Bir müddetten beri İslav fikrini uyandırmak için Rusya'da mevcut cemiyetler tarafından Bükreş, İbrâil ve Kalas, Kiev ve Kişinev taraflarında kurulan komiteler aracılığıyla ve General İgnatiyef'in teşvikiyle Bulgaristan'ı isyana tahrik için iki sene içinde Tuna vilayetine sokulan eşkiya grupları takip edilerek tepelenmiş ve isyana fırsat verilmemiştir. Ruslar bundan bir netice alamayınca, bir aralık Fransa'nın Prusya muharebesindeki mağlubiyetinden yararlanarak Paris Anlaşmasının Karadeniz hakkındaki şartlarını feshe muvaffak olmuştu. Ay-

Levent Şahverdi Arşivi

rıca Devlet-i Âliye'nin mevcut durumuna göre, ilerideki isteklerini de bu yolda kolaylıkla istihsal edeceğini anladığından, bu konudaki politika ve planlarına devam ederek bir yandan Islav komiteleri vasıtasıyla her sene binlerce Bulgar genci Rus mekteplerine gönderilerek ve Bulgaristan'ın her yanına papazlar ve sair kişilerden oluşan müfsitler ordusu dağıtılmış ve diğer yandan da, gazete ve broşürlerle Osmanlı ülkesindeki Hıristiyanların kötü durum ve idareleri istismar edilerek her tarafa duyurulmasına çalışılmış olup, General İgnatiyef de İstanbul'da gerekli entrikaları çevirmekte kusur eylememiştir.

Rusya'nın niyetlerinin ne olduğu artık tamamıyle açığa çıkmıştı. Buna karşı Devlet-i Âliye'ce yapılacak veya alınacak tedbirler ise hem Avrupa devletlerinin ittifakını muhafaza etmek, hem de teb'anın mutluluğunu sağlamak için vaad edilen islahatların yapılmasına münhasır ise de, ortaya çıkan muhalefet sebebiyle bir şey yapmak mümkün olmamıştır. Ayrıca o zamana kadar masrafların artması ve suistimallerin çoğalmasıyla devletin borçları da gittikçe fazlalaşmış ve devlet hazinesi zorluklara düşmüştür. Artık başka şeye bakmaya vakit kalmadığından, vükelânın ve vilayet memurlarının bütün mesaisi matlubat-ı miriyenin tahsiline harcanmış, zaten hoşnut olmayan ahali bir de bu şekildeki baskı ile, bir kat daha nefret ettirilmiş ve yabancı kaynaklı fesat ocaklarının propogandaları daha tesirli hale gelmiştir.

Sultan Abdulaziz'in Âli Paşa hakkında olan infial ve nefreti Mahmut Nedim Paşa'nın nifâk ve siyasetiyle bir derece daha artmış olduğu halde, kendisinin kadrine riayet ettiği veya azlinin Avrupa'daki kötü etkisinden çekindiği için mecburiyetten dolayı makamında tuttuğu belliydi ve asıl gönlündeki Mahmut Paşa idi. Hicri 1287 senesinde [1870/1871] Âli Paşa'nın ölmesiyle (*) Sultan Aziz, güya kendisini

(*) Sadrazam ve Hariciye Nazırı Mehmet Emin Âli Paşa'nın ölümü 7 Eylül 1871 Perşembe günü. 1815 yılında İstanbul'da doğan ve Tanzimat döneminin önemli devlet adamlarından sayılan Âli Paşa 5 defa sadrazam ve 8 defa Hariciye Nazırı olmuştur. Dürüst bir kişiliğe sahip Âli Paşa ile Yeni Osmanlılar akımı hep çekişmişlerdir. Son yıllarında Sultan Aziz ile de geçinemediği halde, Avrupa'daki yüksek itibarı nedeniyle ve yerini dolduracak kimse bulunamadığı için makamında tutulmuştur. Âli Paşa'nın ölümü üzerine 8 Eylül 1871'de Bahriye Nazırı Mahmut Nedim Paşa sadarete getirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

bağlayan [kayd ü bend] kayıtlardan kurtulmuş kadar memnun olarak ve derhal Mahmut Nedim Paşa'yı zaten onun için düşünüp hazırladığı sadaret makamına getirmiştir.

Mahmut Nedim Paşa, Bâb-ı Âlî'den yetişmiş kâtip ve kişizâde bir zât ise de, kötü ahlâkı nedeniyle vükelâ ve memurlar arasında nifak ve fesat çıkaran biri olmasından dolayı, İstanbul'dan uzaklaştırmak için önce valilik göreviyle Şam'a gönderilmişti. Bir müddet Sayda, Şam ve sonra yedi sene kadar Trablusgarp valiliklerinde bulunmuş, devlet ve memleket yararına büyük veya küçük bir iş yapamamak bir yana, gittiği yerlerde irtikaplarıyla da dillere düşmüş ve bundan dolayı kötü izler bırakmıştı. Hatta Şam valisi iken ecnebî adamlardan mücerret irtikâp olarak çok yüksek faizle Şam hazinesi namına borçlandığı meblâğın miktarı bugün 1.000.000 liraya vardığı halde borcun devlet hazinesi üzerine kalması, adıgeçenin suçu sayılmıştır.

Müşarünileyh bu suretle kendine has ahlakına göre, şahsi menfaatini her türlü umumi menfaatin üstünde görmekle, apaçık ve alenen istemekte bile gayet usta ve cesur olduğundan ve istibdat fikrine yatkın ve hizmetkârlığı sebebiyle de tamamıyla Saray-ı Hümâyun'a hülûl etmiştir. Padişah ise, eski vükelâ zamanında her istediğini ve dilediğini yapamayıp, kendini bir nevi baskı altında hissettiğinden, istediği şeylerin cümlesini Mahmut Paşa'da bulmanın hazzıyla, kendisine sonsuz selahiyet vermiştir.

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa 100 000 lirayı istikrazlardan nasıl aşırdı?

Mahmut Paşa için en önemli olan mesele, Zât-ı Şâhânenin harcamalarına gerekli meblâğın her nasıl olursa olsun bulunması ve temin edilmesi konusudur. Bundan dolayı önce devletin varidat ve masarifat bütçesini düzenleyerek, fazlasını bulmak için Bâb-ı Âlî'de bir Maliye Komisyonu kurdurmuş ve o tarihte bütçede 3.000.000 lira kadar açık varken, Komisyona tasdik ettirdiği bir hesaba göre bütçe 500.000 lira kadar fazla vermiştir. Yani böyle gösterilmiştir. Bu fazla akçenin 100.000 lirasını acele olarak Mâbeyn-i Hümâyun'a ödeyerek, bakiyesiyle de Sultan Aziz'in zırhlı gemilere olan merakına hizmet için İn-

Levent Şahverdi Arşivi

giltere'ye bir zırhlı gemi sipariş etmiştir. Halbuki bütçenin 3.000.000 lira açığı varken, böyle hesap hileleriyle fazla gösterilmesi akçe yerini tutamayacağından, hem bu yalan ve hilenin kapatılması ve hem de Saray'a akçe yetiştirilmek için Mahmut Paşa *10.000.000 liralık bir istikraz* yaparak, bununla bol bol harcanacak bir sermaye yaratılmıştır. İşte bu istikrazlardan komisyon adıyla mûtad şekilde ayrıca 100.000 lirasını da rüşvet [irtikap ederek] olarak yiyerek, kendi menfaatine hizmet etmiştir?

Mahmut Nedim Paşa kendi düşüncesine göre, devletin mâlî işlerini bu şekilde düzeltmiş olmakla beraber, bir taraftan da, idarî ve siyasî işleri yoluna koymak için Sultan Aziz'in düşüncesine aykırı olarak yapılan şeyleri bozmaya, Vilayetler Usulü'nü kaldırmaya ve Şûrâyı Devlet'in şekil ve düzenini değiştirmeye teşebbüs etmiştir. Devleti, Âli Paşa'nın düşüncesine yakın vükelâdan temizlemek için ilk hamlede Hüseyin Avni Paşa ile Şirvânizâde Rüştü Paşa'yı sebepsiz ve muhakemesiz sürdürdüğü gibi vezirler ve memurlardan kendine karşı gördüğü Zabtiye Müşiri Hüsnü Paşa ve Şehremini Haydar Efendi ve Mabeyn Başkâtibi Emin Bey ve Devâncı İsmail Paşa gibi bazı memurları da birer sebep bularak sürgün etmiştir. Bunun gibi hoşlanmadığı başka vükelâ ve vüzerâyı da, makam yaratmak için küçük küçük sancakları birer valilik sayarak, sağa-sola göndermiştir. Mesela Rasim Paşa'yı Karahisar-ı Şarki [Şebinkarahisar] valiliğine, Cevdet Paşayı Maraş valiliğine ve Çerkes Hasan Vak'asında şehit olan Hariciye Nazırı esbâk Raşit Paşa için de Hersek sancağıyla Yenipazar'ı birleştirip oluşturulan Yenipazar valiliğie tayin etmiştir. O zamanlar Bağdat valisi iken Mahmut Paşa'nın münasebetsiz ve tahammül edilmez tekliflerinden dolayı istifa eden Midhat Paşa'nın da Sivas'a sürülmesi için iradesini çıkarttığı halde, sonradan Sultan Aziz'in vazgeçmesinden dolayı tayin geri kalmıştır.

Bunlar bir taraftan bu şekilde yapılırken, vilayetlerdeki vali ve mutasarrıflar da nakil ve yer değiştirme [becayiş] suretiyle yerlerinden kaldırılarak, çoğu yerine bile varmadan diğer bir göreve ve oradan da başka bir göreve nakledilmişlerdi. Hâsıl bütün memurlar kararsız ve gezici bir hale girmiş ve bu münasebetle devlet işleri karma karışık olup, herkes bundan hayret etmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Böyle bir hâl moskofların arayıp da bulamadıkları şey olduğundan, General İgnatiyef Mahmut Paşa'ya dört elle sarılmış ve Mahmut Paşa'da yüzünü o tarafa dönerek Rusların arzusu ne ise onu yerine getirmeye başlamıztı. Ez cümle Islav ittihadına başlangıç olmak üzere, Bulgar Kilisesinin Rum kilisesinden ayrılarak bağımsız bir *"Eksarh"* idaresine verilmesini, Ruslar yedi sekiz senedir Bâb-ı Âlî'den ısrarla istedikleri halde, devletçe zararlı bulunarak yerine getirilmemiş ve eski hükûmet bu teklifleri oyalayarak geçiştirmişken, Mahmut Nedim Paşa General İgnatiyef in bir iltimasıyla hemen muvafâkat etmiş ve sekiz seneden beri vükelânın karşı koyduğu bu önemli meseleyi zannınca çözmeye maharet ve cesaret göstermiştir. Böylece moskofların belirlediği bir papazı "Eksarh" tayin etmiş ve bunun üzerine Bulgarlar Rum Patrikhanesinden ayrılmışlar ve böylece Rum Papazların yerine Rusya'da eğitilmiş Islav papazları gönderilmiştir ki, Bulgaristan'ın fesâdı işte bu papazlar vasıtasıyla tertip olunmuştur.

Hasılı Mahmut Paşa'nın sadarette bulunduğu sekiz ay kadarlık süre içinde, hiçbir akıl ve kaideye sığmayan işler yapılarak, devletin idaresi ve maliyesi yolundan çıkmıştır. Mâlî bozukluk üzerine, ara yerde hazinenin borcuna 10.000.000 lira daha borç ilave edilmiş ve Rumeli Demiryolları mültezimi Mösyö Hirş'in Âli Paşa zamanında yapılan mukavelesine göre demiryolunun Bosna'ya kadar uzatılması kararlaştırılmış iken, Mahmut Paşa bunu iptal ettirmiştir. Her ne kadar bu mukavelenin şartları ağır ise de, hiç olmazsa verilecek masrafa mukabil memlekette bir eser vücûda gelecekti. Mukavelenin iptalinden sonra yenisinin yapılması dolayısıyla Mösyö Hirsch'in dava açarak kazandığı zarar-ziyan tazminatının bedeli, yolun inşa masrafını bulmuştu. İşte bunun gibi diğer işlerde de hâd ve hesaba gelmez suistimaller ile maddi ve manevi bir çok zararlar meydana gelmiştir. Gerçi bu durumda bile Mahmut Paşa Saray nazarında makbul sayılıyor idiyse de, kendisinin delice tavır ve hareketleri, gerek İstanbul'da gerek vilayetlerde pek ziyade kötü tesirler bırakmış ve kimsenin güveni kalmamıştı. Tabii devlet işleri de durduğundan, artık adıgeçeni sadarette tutmanın mümkün olamayacağını anlayan Sultan Aziz, onu azledip yerine Midhat Paşa'yı sadrazam yapmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Lakin Mahmut Paşa'nın göz boyaması ve mülk edinmesiyle Sultan Aziz'in ahlakı o derece bozulmuştu ki, nazarında kendisinden başka hiçbir şeyin kadir kıymeti ve huzurunda hiç kimsenin doğruyu söylemeye takat ve cesareti kalmamıştı. Midhat Paşa'nın karakteri ise bunun tamamen tersi olup, hareketleri padişahın mizacına uygun değildi. Mahmut Paşa'nın istikraz ettiği 10.000.000 liralık istikraz akçesinden aşırdığı [ihtilâs] 100.000 lira için muhakemeye çekilmesi ve kendinden tahsiline hükmolunması her ne kadar İrade-i Seniyye ile yapılmışsa da, bütün Saray-ı Hümâyun halkı Mahmut Paşa'nın sempatizanı olduğundan, onların dedikodusu [siâyet] ile Hâkan, bu konunun ortaya çıkarılmasına kızarak, Mahmut Paşa'nın bu suçunu affetmiştir.

Bundan başka Midhat Paşa'nın tercümei hâlinde tafsilatı açıklandığı üzere, Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın Mahmut Paşa'nın sadaretinde İstanbul'a gelerek Mısır hükûmeti namına Avrupa'dan istediği kadar istikraz yapmak ve ecnebi ülkelerle anlaşma imzalamak üzere izin talebine Saray'dan müsade verileceği vaad edilmiş, fakat fermanı verilemeyerek öylece kalmıştı. Halbuki böyle bir izin verilmesi Mısır için ilerde büyük mahzurlar doğuracaktı. Evvela Âli Paşa zamanında da tetkik edilerek bu hususun sakıncaları belirtilmişti. Midhat Paşa tarafından bu mahzurlar arz ve beyan edilerek fermanın çıkmasına muhalefet edilince, istenilen izin doğrudan doğruya hatt-ı hümâyun çıkarılarak verilmişti. Mümaileyhin bu muhalefeti kendine kusur sayılarak, sadaret görevinden üç ay kadar bir zaman geçmişken azl edilerek yerine Büyük Rüştü Paşa tayin olunmuş biraz sonra onun yerine Şirvânizâde Rüştü Paşa ve ondan sonra da Hüseyin Avni Paşa getirilmişti. Velhâsıl iki sene içinde dört sadrazam değiştirilmiş oldu.

Sultan Aziz neden Esat Paşa'yı sadrazam yaptı?

Sultan Aziz bunların hiçbirinden de memnun kalmayıp, kendisinin ve bütün Saray halkının gözü ve arzusu Mahmut Nedim Paşa üzerinde idiyse de, meydanda olan kötülükleri yüzünden onu getirmek uygun bulunmayarak, nihayet bir dereceye kadar padişahın mizacına muvafık gelir ümidiyle Esat Paşa intihâp olunarak 1874 senesinde [Hicrî: 1291] sadrazam nasbolunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Esat Paşa, Mahmut Nedim Paşa gibi yakıp yıkmak ve çalıp çırpmak [irtikâb] düşüncesinde olmayıp, halûk ve afif bir zât ise de, iki sene evvel miralay iken tavırları ve mütevaziliği Padişahın hoşuna giderek müşir olmuş, siyaset ve mülkî konularda bilgisi olmadığı halde, mücerret kendiliğinden birşey yapmaya muktedir olamaması bu defa sadaretin tekrar değişmesine vesile olmuştur. Sultan Abdülaziz'in ise Mahmut Nedim Paşa'nın sadaretinden beri istibdat düşüncesi artarak sarfiyat ve suistimaller ile devlet hazinesi büyük iç ve dış borçlara gark olmuş, İstanbul ve taşrada devlet hizmetine tecrübesiz ve ehliyetsiz adamlar tayin olunmuştur. Önemli devlet işleri için gerekli devlet adamları azalmış ve bir müddetten beri devlet aleyhindeki neşriyat yüzünden bunları teyiden vukua gelen fiiliyat Avrupa'ya kötü tesir yaratarak batılı ülkelerin teveccühleri ve nazarları değişmiştir. İşte bu hal içinde devlet, bir yanda mâlî sıkıntıyla uğraşırken bir taraftan da üç dört ayda bir sadrazam ve serasker değiştirerek, keyf ve mizaca uygun adam arama işiyle meşgul olmaktaydı.

Diğer taraftan Rusya vakit kaybetmeyip General İgnatiyef boş durmayıp çalıştığı halde, bu mesainin semeresi olarak Hersek isyanı ortaya çıkmıştır. Bu isyan, Hersek'te Nevesin isimli bir köy ile civarındaki bazı Bulgar köylerinden ve isyanın elebaşısı altmış kadar adamın hareketiyle başlamış bir fesat ve isyandan ibaret olup zahiren küçük bir olay gibi görünmekte ise de, hakikatte kaynağının büyük ve derinde olduğu anlaşılmaktaydı. Zira Sırbistan ve Bulgaristan isyanlarına ve nihayet Rusya muharebesinin meydana çıkmasına bu olay esas teşkil ettiği cihetle, ortaya çıkan keyfiyetin burada anlatılması gerekmiştir.

Şöyle ki; Ruslar'ın Bulgar ihtilal ve isyanını başlatmak için öncelikle Vidin ve Niş taraflarında ve sonradan Tuna vilayetindeki teşebbüsleri netice vermediğinden bu isyanın Karadağ ve Sırbistan'ın yardımıyla Bosna-Hersek taraflarından başlamasını tertip ve tercih etmişlerdir. Devlet-i Osmaniyeye en yakın olan Avusturya'nın mevkii ve halkının muhtelif kavimlerden mürekkep olması nedeniyle de, Rusların Islav milletleri ittihadı düşüncesinin kendilerine zarar vereceğini düşünenler az değildi. Ancak İmparatorun görüşünde olanların emel

Levent Şahverdi Arşivi

ve arzuları, Bosna-Hersek bölgesinin Avusturya'ya iltihakıyla, topraklarının genişlemesi yönündeydi. Dolayısıyla beş-on seneden beri Bosna Hıristiyanlarının himayesi amacıyla Avusturyalıların bir çok mesele çıkarmaları ve Devlet-i Osmaniyenin Karadağ ile muhaberatında müşkilat çıkarmaları bile bu politik düşüncelerinden doğuyordu. Burası da Rusların planlarını kuvvetlendirdiğinden, bu plan mucibince öncelikle Nevesin köyünden altmış kadar Bulgar kaçarak ve Karadağ'a giderek bir müddet orada kaldıktan sonra, General İgnatiyef'in iltiması üzerine mezkur eşkiyanın köylerine dönmelerine Bâb-ı Âlî'den müsade olunmuştur. Anılan isyancı grubu, köylerine döner dönmez evvelce hazırlanmış olan isyancı gruplarla birleşerek ve rasladıkları Müslümanı öldürüp mallarını yağmalayarak, şekâvet ve isyanı başlatmışlardır. İşte Hersek meselesi böyle başlamış ve bundan sonra günden güne etrafa yayılmıştır.

O zamanlar Bosna valisi olan Derviş Paşa'nın kumandasında mükemmel bir ordu bulunduğundan, derhal küçük bir fırka sevkedilerek asilerin tenkîli iki üç günlük bir iş idi. Ancak vilayetin valilerinin böyle durumlardaki yetki ve selâhiyeti Mahmut Paşa'nın sadareti zamanında Vilayet Nizamnamesinin lağviyle beraber fesh olunmuştu. Özellikle Derviş Paşa asker müşiri olmak hasebiyle üstlerinden [mâfevk] emir almadıkça küçük büyük hiçbir şey yapma yetkisi kalmadığından, keyfiyeti Bâb-ı Âlî'den sormaya mecbur kalmış ve bununla tabii zaman geçmesiyle isyanın büyümesine meydan verilmişti.

Esat Paşa tecrübesiz ve böyle şeyler için görüş bildirmeye cesaretsiz bir zât olduğu gibi, görüşünden faydalanılacak erkân ve Vükelâyı Devletin çoğu da evvelce memuriyetlerinden uzaklaştırılmış olduklarından müşarünileyh müzakere edecek arkadaş bulamayarak yalnız kalmıştır. Hadisenin ecnebilerle alakası dolayısıyla, yani ayaklanmanın elebaşıları İgnatiyef'in iltimasıyla dönmüş olduklarından ve işin içinde Rus parmağının bulunmasından daha ziyade ürküp ne yapacağını şaşıran Esat Paşa, bu durumda sıkışmış ve Derviş Paşa tarafından da acele edilmeye ve tekide zorlandığından, bizzat postaneye giderek telgrafla hadisenin silah kullanılmadan yatıştırılmasını tavsiye etmekten başka bir görüş bildiremediğinden, Derviş Paşa da mecburen bir türlü harekete geçememiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

General İgnatiyef ise alışılmış adeti üzere, bu isyanın sebeplerini ve levâzımını tamamladıktan sonra kendisi ve tercümanları sırasıyla vükelayı dolaşıp görünüşte hayırlı görüş ve tavsiyelerle yol göstererek, devletin yapacağı işleri de kendi görüş ve düşüncesi iktikametinde yönlendirmeye çalışmıştır. Bu olay hakkında da, gerek Sultan Abdülaziz'e, gerek Esat Paşa'ya özel hatırlatmalarında, Hersek isyanının ortadan kaldırılması için silah kullanarak kan dökmekten ve Avrupa'nın Devlet-i Osmaniye hakkında tepkisini çekmektense, işin Bosna'daki yabancı konsoloslara havale edilerek, bunların devlet ile asiler arasında aracılık etmesi ve bizzat isyan bölgesine gidilerek gailenin suhulet-le çözülebileceğini beyan etmiştir.

Gerçi bu çözüm şekli, devlete ait olan hak ve selahiyeti ecnebi memurlara vermek ve ilerde emsal alınacak bir kapı açılmasına vesile olmak demekti. Bunun mahzurları açıkça görünmekle beraber, neticeten de bir tesiri ve faydası olmayıp, bilakis isyancıların ecnebi devletler konsoloslarının görevlendirilmesinden şımarıp kendilerine önem vererek isyanın daha büyüyeceği ve arabulucu gönderilen zevatın olayları daha da hızlandıracağı güneş gibi aşikardı. Ve hatta İngiltere Hariciye Nazırı Lord Derby bu konudaki cevap yazısında bu mahzurları sayarak İngiliz konsolosunun görevlendirilmesine muvafakat vermemiştir. Diğer yandan General İgnatiyef'in tedbirleri Sultan Aziz'in düşüncesine uygun gelerek, konsolosların görevlendirilmesi tasvip ve icra olunmuş, düşünülen mahzurlar fazlasıyla ortaya çıkmış ve konsoloslar eşkiya ve asilerin yanına gidip görüştükleri halde sözlerinin bir faydası olmadıktan başka, yerlerine bile dönmeden ayaklanma ve ihtilal ateşi Bosna-Hersek'in her tarafına yayılmaya başlamıştır.

Katerina'nın Lehistan'ı parçalama planı şimdide Osmanlıya uygulanıyor.

Rusya İmparatoriçesi Katerina'nın zamanı vukuatına dair tarihleri okuyanların bildikleri şeydir ki, Ruslar hem komşuları olan Leh'leri mahvederek Lehistanı Rusya'ya ilhak etmek tama'ına düşmüşler ve hem de bu niyet ve maksatlarını vücuda getirmek için General Rebnin [Pernin] adında birini sefâretle Lehistan'a göndermişler-

Levent Şahverdi Arşivi

di. Leh devletinin asıl halkı çoğunlukla Katolik olup bir kısmı da Rum Ortodoks mezhebinden olduğundan ve bizim Müslümanlardan dünya durumunu bilmeyen bazı kimseler gibi, ordaki Katolikler de Rumlara ülke hukukundan eşit haklar tanımayarak, bunları gerek Diyet Meclisine ve gerek devlet memuriyetine kabul etmediklerinden Rusya devleti işte bunu fırsat bilerek, Rumları himayeye kalkmış ve iki tarafta aynı memleket evladından olduğu halde, bu eşitsizlik insanlığa aykırıdır denilerek, Avrupa'nın dikkatini çekmek için Ruslar sureti haktan görünerek ülkeyi fesada sürüklemek istemişlerdir.

Gerçi bazı katolik Avrupa devletleri buna pek ehemmiyet vermemiş ise de,İngilizler Ruslara hak vermiş ve zaten Avusturya ve Prusya da o zaman Rusya politikasına yatkın olduklarından, Rusların teşebbüsleri bu düşünceden dolayı kuvvet bulmuştu. General Rebnin [Pernin] bu esastan hareket ederek ve Leh milletinin bu mezhep farklılığını kullanarak büyük bir nifak tohumu ekmiş ve Lehlerin vükelâ ve ileri gelenlerinden bir takım adamları da kendine çekmek suretiyle vükelâ ve memurlar arasına da tefrikayı sokmuş ve bu durum üzerine Lehistan'da bölge bölge isyanlar çıkmış, ülkenin güvenlik ve huzuru bozulmuştur. Bunun arasında Rusların himayesindeki Ortodoks Rumları korumak amacıyla Lehistan'a bir askeri kuvvet sokulmuştur ki, bu olayların neticesinde kocaman bir Leh devleti yok edilerek, üç devlet arasında bölüştürülmesi neticesini doğurmuştur.

Ruslar, Devlet-i Osmaniye hakkında da böyle bir plan uygulamak üzere bütün Hıristiyanlar için imtiyaz talebiyle otuz sene önce Prens Mençikof'u İstanbul'a göndermiş ve bu sayede Hıristiyanlar hakkında bir çok himaye kazanmak istemişler ise de buna batılı devletler razı olmamış ve yapılan teklife Kırım muharebesiyle cevap verilmişti. Rusya devletini bizim aleyhimize en çok iştahlandıran Panislavizm düşüncesi Rusya'da günden güne yayılmış ve Rumeli'de Bulgar ve Islav milletinden olan ahali böyle bir şeye meyilli olduğundan, General Pernin'in Lehistan'a gönderildiği gibi, İstanbul'a da General İgnatiyef gönderilmiştir.

İşte bu General İgnatiyef, İstanbul'a ayak bastığı günden başlayarak Bulgarları devletten ayırmak için ne lazımsa yapmış, Hıristiyan-

Levent Şahverdi Arşivi

ların mezalim ve esaret altında mağdur ve mazlum olduklarına dair her türlü şikayetlerle Avrupalıların kulaklarını doldurmuştur. Bir taraftan Saray-ı Hümâyun halkını kazanarak ve bir taraftan da memurin ve müstahdemin gibi devlet içindeki Mahmmut Nedim Paşa ve devlet hizmetindeki adamları kendi düşüncesine çekerek, onlar vasıtasıyla devletin kötü idaresini teşhir etmeye pek çok sermaye bulmuş ve en sonunda Hersek meselesinde de devleti iğfâl ederek böyle büyük bir hatar ve kazaya uğratmış ve aşağıda da belirtileceği gibi, bundan sonraki işlerde de Mahmut Nedim Paşa'yı kendine açıktan yardımcı seçerek, her istediğini kolayca yaptırabilmiştir. İşte General Pernin Lehistan'da Rumlarla Katolikler arasında nifak sokarak bazı prensler ve ileri gelenleri kendine çekerek nasıl amacına ulaşmış ise, General İgnatiyef'de Müslüman ve Hıristiyan arasındaki ayrılığı körükleyerek ve en büyük rüesamızı [reislerimizi] vasıta eyleyerek, kendi elimizle kendimizi tahrip etmeyi başarmıştır. General Pernin Rumlar için yalnızca İngilizlerin desteğini kazandığı halde, beriki bütün Avrupa'yı aleyhimize kışkırtmıştır. Her ne ise, iş bu tarihi malûmat bahsini izah için bir itiraz cümlesi kabilinden olmak üzere General Pernin'in teşebbüslerinden ne çıkmış ve diğerinden ne çıkmak lazım gelir? Bu konuların ölçülüp tartılarak muhakeme edilmesini basiret ve tecrübe erbabına bırakarak, biz yine sadede gelelim.

Yukarıdan beri hikâye olunduğu üzere Devlet-i Osmaniye'nin bulunduğu durum ve mevkiye göre, memleketin kurtuluş ve selameti, teb'ası hakkında vaad eylediği ıslahatların yapılmasına bağlı olarak, önce leri Âli Paşa ve Fuat Paşa'nın yardımlarıyla bazı şekillerde başlanılmış olduğu halde, Mahmut Paşa'nın ilk sadaretinde cümlesinin altı üstüne getirilip yapılan şeyler bozulmuş, ıslahat ve tanzimat yerine israfat meydana çıkmıştır. Saray-ı Hümâyun'da câriye ve hademe, aşçı ve kayıkçı, bekçi ve tablakâr, seyis ve oyuncu olmak üzere içeride ve dışarıdaki mevcut nüfusun miktarı sekiz bin kişiyi geçmişti. Ve öncelikle Çırağan ve Beylerbeyi Sarayları'nın ve belli yerlerde yapılan kasırların inşaat ve düzenlemesine 6.000.000 liradan fazla akçe sarfolunmuştu. Bu akçeler hazine hesabına yapılan istikrazla ödenmeş iken,

Levent Şahverdi Arşivi

Tokat'da (*) ve Alemdağ'da, şurada ve burada kârgir ve büyük bir takım köşkler daha inşâ olunmuştu. Ve Saray-ı Hümâyun'un arka tarafı orman yapılmak üzere bütün bina ve dükkanlar iki üç kat değerine satın alınarak hazineye yeniden bir takım masraflar daha yüklenmiş ve orada kesinlikle bir camii yapmaya lüzum yokken, 1.000.000 lira masrafla bir cami yapılmasına başlanılmıştır. Bununla beraber Sultan Abdülaziz, Mahmut Paşa'nın teşvikiyle bir taraftan da konsolid ithaline heves edilmiş olduğundan, o zaman için devletçe en büyük ve önemli işler, bunlar için lüzumlu akçenin bulunması meselesi olup, herkes bu düşünceye daldığından diğer işler önemsiz kalmıştı.

Velhasıl Mahmut Nedim Paşa'nın sadaretinin ilk gününden başlayarak, ondan sonraki üç sene zarfında meydana gelen ve bir birini takip eden hatalı ve kusurlu işler nice yaralar açmıştır. Bunların akıbeti devlet ve millet hayrını düşünenleri fazlasıyla üzmekte iken, ortaya çıkan Hersek olayında da hiç kimsenin görüşüne baş vurulmaması, yalnız General İgnatiyef'in talimatıyla hareket edilmesi ve özellikle böyle bir dahili işe yabancı konsolosların görevlendirilmesi gibi devletin şanı, huk[illegible]k ve selameti berbad edilmiştir. Bu fiile izin verilmesinin günahı olarak, isyan yavaş yavaş genişlemiş ve Sırbistan ile Karadağ'da buna karışmıştır. Bulgaristan tarafları da harekete elverişli bulunmuş olduğu halde, devletçe hâlâ bir tedbire baş vurulmamış olmasıyla, bu durumdan İstanbul ve Rumeli'de bulunan halk arasında galeyan doğmuş, Sultan Aziz hakkında dedi-kodu ve itirazlar çoğalmış ve bu konuda sade halk arasında bile layık olmayan sözler söylenmeye başlanmıştı.

Buna karşı bir tedbir olarak Sultan Abdülaziz, Esat Paşa'nın azlini kararlaştırmış ise de, yerine getirmeyi düşündüğü Mahmut Nedim Paşa'nın üzerine hiç kimseyi tercih etmemekle birlikte, kamu oyunda-

(*) Burada kastedilen Tokat, Fatih Sultan Mehmet'in Tokat kalesi'nin alınış hatırası olarak Beykoz çayırının iç tarafında Tokat Deresi denilen derenin kenarına yaptırdığı bahçenin ismidir. Tokat bahçesinde, bir köşk, büyük bir havuz, güzel bir şadırvan ve bir hamam vardı. Buradaki köşkü, Sultan Abdülaziz av köşkü olarak kullanmıştır. Daha sonra buraya Kasr-ı Hümâyûn-u âbâd denildi. Bugün mesire yeri olarak kullanılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

ki nefreti yüzünden birden bire nasbı uygun bulunmamış ve halk arasında yapılan değişikliğin devletin yararına müstenit olduğu gösterilmek amacıyla Mahmut Nedim Paşa Şûrâ-yı Devlet Riyasetine, Hüseyin Avni Paşa Seraskerliğe, Midhat Paşa Ahkam-ı Adliye Nezaretine getirilmiş ve bir hafta sonra da Mahmut Nedim Paşa'nın sadaret memuriyeti icra buyurulmuştur.

Bu değişikliklerden hangi neticeler doğacağını bekleyen halk arasında geçici bir sükûnet sağlanmışsa da, Hersek gailesine hiç bakılamamıştır. Nedim Paşa ise ilk sadaretinde yaptığı işleri hangi noktada bırakmış ise o noktadan işe başlamış ve birinci emeli Hüseyin Avni Paşa ile Midhat Paşa'nın sürülmesini düşündüğünden, sadarete gelir gelmez Hüseyin Avni Paşa'yı Bursa valiliğine göndermiş ve Midhat Paşa'yı da bir tarafa göndermeye niyet etmiş ise de, bu iki tayinin halk arasına hoş karşılanmayacağını bildiği için, biraz oyalanmak yolunu seçmiştir.

Hersek meselesinin ortaya koyduğu ehemmiyet iktizasınca Vükelâ-yı Devletin birinci işi bu olduğu halde, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa bunu dikkate bile almayıp General İgnatiyef'in nasihat ve hatırlatmaları üzerine, güya meseleyi diploması yoluyla kolayca bitirmek için Server Paşa'yı Hersek tarafına görevlendirmiş ve Abdülaziz'i de buna kandırarak böylece günler geçip gitmişti. Lakin Rumeli'den gelen haberlere göre Sırbistan ve Karadağ muharebeye hazırlanmış ve Bulgaristan'ın her yanı Rusya ve Sırbistan'dan gelen isyancılarla dolmuştu. Oralarda yavaş yavaş galeyan baş gösterdiğinden, devlet erkanı aşırı telaş ve üzüntüye kapılmış, asker ve mühimmat gönderilerek seri ve etkili tedbirlerin alınması herkeste belirmişse de, Sultan Aziz sadrazamdan başka kimsenin görüş ve düşüncesini kabul etmeyip Mahmut Paşa ise vükelâ tarafından kendisine meselenin ehemmiyeti anlatıldıkça asker sevkinin Sırp ve Bulgarları vahşete sürükleyeceğini ve Avrupa'nın da tepkisini çekeceğinden bahisle, asker sevkini isteyenleri adeta azarlamış ve yerine göre tekdir eylemiştir. Hatta Sırp meselesi için vükelânın ihtar ve ısrarıyla kendi konağında yapılan bir Meclis-i Vükelâ toplantısında, Niş kalesinde ve civar yerlerdeki askerin artırılarak takviyesi görüşülürken, Sırplar vahşete itilmemek ve meseleyi suhuletle bitirmek için oradaki askerin bile geri çekilmesi gerektiğini

Levent Şahverdi Arşivi

savunmuş ve ısrar etmişti. Mevcut vükelâ'nın çoğunluğu bu fikre karşı çıktıklarından, Mahmut Nedim Paşa da mecburen sükût ederek bunların görüşlerini kabul etmişti.

Bu şekile Rumeli'nin her tarafını ihtilal ateşi kaplamışken Mahmut Nedim Paşa huy ve karakterini asla bozmayıp, Padişahın mizaç ve düşüncesine uygun şey ne ise, onunla arzu ubudiyet ediyor, Saray-ı Hümâyun'un günden güne artan sarfiyat ve israfları için akçe yetiştirmeye uğraşırken devlet hazinesinin borçları 200.000.000 lirayı geçip devlet varidatının yarısı bu borçların faizi olarak ödenmekteydi. Mahmut Nedim Paşa bunun için de kestirme bir yol düşünerek, bu borç faizlerinin yarı yarıya indirilmesini planlamış ve Sultan Azize arzederek iradesini bile almıştı. 1292 senesi Ramazan ayında [1875 Ekim] bir gün vükelâdan bazılarını yanına çağırarak durumu anlatmış ve irade-i seniyye tezkeresini koynundan çıkarıp göstermişti.

Halbuki devletin borç faizi olarak senevî ödemeye mecbur olduğu akçeyi yine borçlanarak düzeltebileceğinden buna bir çare bulmak mümkündü. Borç senetlerinin hamilleri yani alacak sahipleri çoğunlukla Avrupa halkı olmasıyla böyle bir düzenlemeye öncelikle onların muvafakatinin lazım geleceği hazır bulunanlar tarafından sorulması üzerine, Mahmut Paşa bu konuyu evvelce yabancı sefaretlerle kararlaştırdığını, faizin yarısının kesilmesine onların da rıza gösterdiklerini beyan etmiş ve iki gün sonraki Meclis-i Vükelâ toplantısında da, bu ifadesini tekrar etmekle beraber zaten iş irade-i seniyye ile de kararlaştırıldığına göre, anılan karar herkes tarafından tasdik edilmiş ve yapılan mazbata vükelaca imzalanıp mühürlenmiş ve bu mazbatanın usulen arzını gerektiren yazı hasbel usul Nedim Paşa tarafından Saray-ı Hümâyuna yazılarak, sonradan gazetelerde de neşir ve ilan edilmişti. Arz teskeresinde yabancı sefaretlerin muvafakatı keyfiyeti yazılı olmakla, herkese tam emniyet gelmişti. Ertesi gün Fransa ve İngiltere sefâretlerinden hayret ve telaş içinde bu konuya dair vukubulan sual üzerine Midhat Paşa derhal sadrazam Mahmut Paşa'ya gidip bu hususu sorduğunda, söylediğine göre evvelce muvafakatları alındı dediği sefaretlerden maksadının yalnızca Rusya sefareti olduğu anlaşılmıştır.

Kırım Muharebesi zamanından beri Ruslar'ın Devlet-i Osmaniye aleyhindeki kötü idareye dair neşriyatıyla, Avrupa'nın kulaklarını

Levent Şahverdi Arşivi

doldurmuş ve Paris Anlaşması hükmünce verilen emirler ve hattı şerifenin yerine getirilmemesinden dolayı,devlet aleyhinde birçok broşürler ve risaleler yayınlanarak dünyaya dağıtılmış ve Hersek ayaklanmasının çıkıp yayılmasıyla güya, gayrı müslim ahalinin devlete silahlı mukavemete mecbur kaldığı gösterilerek Avrupa'nın aleyhimizde bir kat daha nefret duyması sağlanmak istenmişti. Buna ilaveten bu defa, tahvil faizlerinin de bu şekilde sualsiz ve müracaatsız indirilip kesilmesine karar verilmesiyle bütün Avrupa halkının aleyhimize çevrilmesi ve Hersek'te bir köyde baş gösteren isyan ateşinin bütün Rumeli'yi sarmış iken bastırılmasına hiçbir gayret gösterilmemesi, General İgnatiyef'in dediğine göre hareket edilmesi gibi ülkenin büyük sıkıntı ve felaketlere sürüklenmesine artık şüphe kalmadığından, Midhat Paşa 1292 Şevvâl ayında Adliye Nezaretinden istifa ederek çekilmişti. [1875 Kasım ayı]

İki Osmanlı Sadrazamının tarihi ve ezeli düşmanlığı...

Hatta o gün istifanın sebebi, Sultan Abdülaziz'in iradesiyle Serkurenâ Mehmet Bey vasıtasıyla Midhat Paşa'dan sual edilmesi üzerine şu cevap yazılmıştı:

"Devlet idaresine ait belli bir kanun olmayıp başa geçenlerin keyfî idaresiyle yukuu bulan icraattan memleketin idarî ve siyasî işleri muhtel olmuş, askerin düzeni bozulmuş ve mali durum düzeltilemez noktaya varmış ve devletin temamiyet-i mülkiyyesini taahhüt eden batılı devletler kurtuluşumuzdan ümidini kesip aleyhimize dönmüş olmakla, bundan üç dört ay sonra nasıl bir kötü akıbetin zuhur edeceğini gören adam için sabır ve tahammül mümkün olamayacağı..."

Bunun üzerine Sultan Abdülaziz'in Midhat Paşa'yı çağırıp yazdıklarının izahını istemesi ümit olunmuş ve Midhat Paşa'da ne söyleyeceğini de hazırlamıştı. Ancak Mahmut Paşa, yapmaya çalıştığı ıslahat ile bütün devlet işlerinin yoluna gireceğini ve *"Midhat Paşa'nın dediği nizam ve kanunun kendisi ve yandaşı vükelanın nüfûzunu artıracak ve padişahın istiklâlini kaldırarak belki Cumhuriyet ilânı için bir tertip olduğunu"* beyan etmiş ve bununla birlikte bu yolda gayet âdî ve bayağı adamların ve hususiyle Saray-ı Hümâyun'daki aşçı ve

Levent Şahverdi Arşivi

tablakâr gibilerinin diline doladıkları sözlerle Sultan Aziz'i, Valide Sultanı ve sair saray halkını kandırmak suretiyle Midhat Paşa'nın arzedeceği düşünceleri hükümsüz kalmıştı.

Hüseyin Avni Paşa Bursa valiliğine gönderilerek Midhat Paşa'da istifa ederek ayrıldığından meydan Mahmut Paşa'ya kalmıştı. Evvelce konsolid ve tahvil [esham] faizlerini tevkif ederek itikadınca devletin malî durumunu düzelttiği gibi siyasî ve idarî düzenlemeler için de, evvelce General İganatiyef tarafından verilen ve Midhat Paşa'nın da eline geçen raporda [Lâyiha] belirtildiği üzere, Rumeli'de bulunan kazaların müslim ve gayrı müslim ahalisinden hangi taraf çoğunlukta ise, hakim ve kadısı onlardan olmak ve Bulgarlar'dan milis askeri kurulmak, Çerkezler Anadolu'ya gönderilmek, devlet varidatının bir kısmı maktuen hazineye alınıp, gerisi milis askeri masrafı ve sair masraflar için mahalline bırakılmak, kale ve kışla olan yerler dışında nizamiye askeri bulundurulmamak gibi bir takım feci şartlarla bir nizam yapılması tasarlanmıştı.

İşte bunları müzakere ile tasdik için kendi adamı olan Maliye Nazırı esbakı Emin Paşa'nın yanında bir komisyon kurulmuş ise de, Rumeli kazalarının bir kaçı dışındakinin tamamında gayrı müslim nüfus müslümanlardan fazla olduğu cihetle, bu düzenlemenin yalnız birinci maddesi icra edilse bile Rumeli'nin tamamen Bulgarlar'a teslim edilmesi sonucu çıkacağı açık ve belli olduğundan, komisyonun bu konudaki raporu sonradan vükela meclisinde bazı âzâ tarafından şiddetli tepki gördüğünden bir uygulama olmamıştır. Ancak bu hususta söz konusu olan meselelerden dolayı Mahmut Nedim Paşa'nın düşüncesini halk yavaş yavaş anlayarak, söz ve dedikodular çoğalmış ve Mahmut Nedim Paşa'nın eshâm faizleri hakkında ilân ettiği karar uyarınca faizin yarısı tevkif edilecek, diğer yarısının ödemesi ve tevkif olunacak yarı faizin de beş sene sonra tamamen ve nakten ödenilmek üzere bedeline senet verilmesi vaad olunmuşken, sonradan bundan da vazgeçilerek faizleri tamamen durdurmuş olmakla, bu iş herkese dokunmuştur. Bunun üzerine Avrupa'dan çok ağır ve acı sözler gelmeye başladığı gibi, dahilde ve özellikle İstanbul'da ki halkın da çoğu zarar ve ziyana uğrayarak servet ve mülkleri mahv olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlının iflasına çeyrek kala
Düyun-u Umumîye ve konsolid meselesi

Bu üç sene içinde birbirini takibeden kötü hadiselerden dolayı halkın duyduğu nefret ve kine ve düşmanlığına bu kononun da ilavesiyle beraber, âlemin öyle para verip aldığı tahvil [esham] faizlerinin kesilmesi acısı meydanda iken, Mahmut Paşa bu kararın Saray-ı Hümâyun'a şumûlü olmadığı beyaniyle, Sultan Aziz'in biriktirdiği [iddihar] 7.000.000 liralık konsolid'in faizlerini hazineden alıp ve alenen Mabeyn-i Hümâyun'a gönderip takdim etmesiyle [ödemesiyle], herkesi bir daha hayrette bırakmıştır. Merhum Sultan Abdülmecid'in ölümünde devletin Kırım meselesi masrafiyle ve kağıt para [kavâim-i nakdiye] bedelleriyle beraber dahili ve harici bütün borçları 30.000.000 liraya varmadığı halde, halefi zamanında yalnız harici borçlar 200.000.000 lirayı geçmişti. Gerçi buna karşılık meydanda top, tüfek ve zırhlı gemi ve askeri mühimmat bedelleri gibi masraflar var ise de, bunların hepsi nihayet 15-20.000.000 lirayı bulmayıp, üst tarafının sarf yeri belli değildir. Hesabın aslını bilmeyenler bu borçların tamamını Abdülaziz'in sefahat ve israflarına mal ederler ise de, insafla düşünülürse hakikat böyle değildir. Dolayısıyla bunun için bazı açıklamalar yapmak lâzımdır.

Şöyle ki, cümlenin bildiği veçhile bir devletin hazinesi, o devletin büyüklüğünü ve kuvvetini, memleket ve ahalisinin intizam ve emniyetini korumak için halktan toplayıp tahsil ettiği veyahut o kuvvet ve vasıta ile kazanılan sermayeden ibarettir. Binaenaleyh bunun aslı ahalinin olduğu gibi, fazlası da gene onların malı olup, bütçe açık verip de borçlanmak lazım gelirse, işbu borç dahi ahaliye aittir. Dolayısıyla borçlu olan hazine olmayıp ahalidir. Bu sebeple, medeni memleketlerde devlet varidatının toplanması ve harcanması halk tarafından seçilen vekillerden mürekkep Mebusan Meclislerinin nezareti altında olduğundan, onların görüş ve tasdiki olmadıkça kanunen belli olan miktardan fazla sarfiyat yapmak veya büyük küçük borçlanmaya gidilmesi mümkün değildir.

Bizim memlekette ise böyle bir mani olacak güç olmadığından, Mahmut Paşa gibi bir adam, yani sadrazam, yalnız haiz olduğu mansıp

Levent Şahverdi Arşivi

ve rütbesinin kuvvetiyle, halk namına 10.000.000 liralık borçlanmaya [istikraz] gider ve bundan da komisyon namıyla aldığı paradan başka, ayrıca 100.000 lirasını da cebine atar [sirkat eyler], sonra o da affolunur. Mesela 20.000 liraya tama'en Ereğli Kömür Madenini tamamen Karlo adındaki bir Fransız'a maktuen ihale eder ve bir kaç gün sonra da, devletçe tesbit edilen zararları dolayısıyla hazineden 40.000 lira tazminat ödenerek mukavelesi feshedilir de, bunu sual eden çıkmaz. Ve kezalik Valide-Sultan'a ve harem-i hümâyun'dan bazılarına yaranmak için hazineden irat olarak *"bilâ-muaccele eshâm berâtları"* (*) hazırlatıp takdim ettiği halde, bunun hangi hakka ve hangi kanuna dayandığını söylemeye bile cesaret eyleyen bir kimse bulunmaz.

İşte böyle ölçüsüz ve hesapsız harcama ve suistimallere elbette hazine yetişemeyeceğinden ve devletin mâlî itibarına dayanarak senet verip ödünç akçe almak zahmetsiz ve kolay iş olduğundan, böyle istikraz işlerinin içinde bulunanlar da, komisyon ve sair adlarla aldıkları hisselerden müstefit olduklarından, bir kere bu kapı açılmış ve meşru ve gayrı meşru sarfiyat için iktiza eden akçeler güya hazineden tesviye ve tediye olunmak üzere önce sarraflardan ve Galata bankerlerinden alınarak, miktarı çoğaldıkça ve hazineden ödenmesinin imkansızlığı anlaşıldıkça cümlesi birleştirilerek, bol bol harç etmek üzere bir hayli şey daha ilave kılınıp Avrupa'dan istikraz yapmak adet haline gelmiştir. Bu şekilde yapılan istikrazların miktarı artıp faizlerinin ödenmesi hazinenin gücünü aşınca, artık biriken faizlerin de yine başka bir istikraz ile kapatılmasından başka çare kalmadığından, işte borçların büyük kısmı bu faiz meselesinden dolayı ortaya çıkmıştır.

Bu surette yapılan istikrazlar yüzde elli ve elli beş hesabıyla olmuş, yani yüz liraya senet verilerek bedeline karşılık elli lira alındığı cihetle, bu akçe ile mesela 500.000 liraya satın alınan bir zırhlı gemi için devlet Avrupa'ya 1.000.000 lira karşılığı borçlanmış ve Sultan Aziz'in 600.000 lira sarfederek yaptırdığı Silahhane için 1.200.000 lira borçlanılmış olduğu halde, her ne ise lüzumlu veya lüzumsuz buna

(*) Muaccele: Devlet hazinesine ait mukataâların malikane şeklinde tevcih olunanlarından 8 yıldan 12 yıla kadar peşin olarak alınan varidat. Ayrıca esham satışlarından da peşin olarak alınırdı.

Levent Şahverdi Arşivi

karşılık meydanda bir gemi ve bir bina mevcut ise de, borçların bir kısmı istikrazların faizi ve faizin faizi olduğu gibi, en büyük kısmı da Avrupa ile yapılan muamelât, top ve tüfenk ve askeri elbise gibi alımlardan doğan irtikâblardır. Devlet işlerine görevlendirilen bazı memurların ehliyetsizliklerinin cezası olarak, yabancılara verilen tazminat ve bir çok lüzumsuz harcama ve israflar da, devlet hesabına boşa gitmiş telefat ve hasarat olduğu halde, memleket ve millet üzerine iki kat borç kalmıştır.

İşte bu usul üzere devletin iç ve dış borcu son günlerde 300.000.000 lira derecesine yükselmiş ve bunun yüzde beş hesabıyla yıllık faizi 15.000.000 liraya erişmiş ve devletin bütün varidatı ise 20.000.000 liradan noksan bulunmuştur. Şu halde bu faizin ödenemeyeceği meydanda ve aşikâr ise de, bunun çaresini bulmak için asıl alacak sahipleri olan Avrupalılar ile müzakere ve onların insafına müracaat olunarak, muvafakatları alınmak ve bir taraftan da bu hastalığın sebeplerini düzeltmek için çalışmak lazım idi. Yoksa Mahmut Nedim Paşa'nın yaptığı gibi, faizlerden yarısının indirilmesine sefaretlerin razı olduklarını resmen beyan ederek ve vaki olmamış bir yalanı söyleyerek hem Padişah ve hem de vükelâyı aldattıktan sonra faizleri tamamıyla kesip bir çok adamın kudret ve servetini yok etmek doğru bir şey midir? Öte yandan Rumeli'deki ayaklanmalar bütün cihanı sarıp Devlet-i Osmaniye'nin batılı devletlere yakın olacağı bir zamanda, General İgnatiyef'in nasihatlarına uyarak Avrupa halkını gücendirip Devlet-i Âliyye aleyhine kışkırtmak, doğrusu pek büyük bir tertip ve hıyânet olduğundan şüphe yoktur.

Mahmut Paşa tarafından bu şeylerle uğraşılıp bir taraftan da padişahı ve Valide-Sultan'ı ve umum Saray halkını hoşnut etmeye çalışmakta ve halk ise konsolid zararının acısıyla meşgul iken, Rumeli ihtilali genişleyip Bulgaristan'da hazırlanan fesat ve isyan Filibe, Zağra, Çırpan, Pazarcık ve İslimye taraflarında baş gösterdiğinden, her taraftan Bâb-ı Âlî'ye feryat telgrafları yağmaya başlamıştı. Bu imdat seslerine karşılık bir tabur asker bile gönderilmediğinden başka, böyle bir vaka-i haile üzerine bizzat müdahale ve yetişmek için Edirne valisi Hurşit Paşa'nın Zağra ve Kızanlık taraflarına giderek bazı eşkiyayı ele geçirmesinden ve Filibe Mutasarrıfı Aziz Paşa'da o şekilde hareket et-

Levent Şahverdi Arşivi

tiğinden ikisi de şiddetle hakarete uğrayıp azledilmişlerdi. Kaymakamların çoğu da aynı şekilde hareket ettiklerinden derhal değiştirilmişler, biçare İslâm ahali üzüntü içinde kendi kendilerini koruma derdine düşmüş ve arası fazla geçmeden Bulgarlar adım adım İslâm köylerini basarak kadın-erkek müslüman ahaliyi kırmaya başlamışlardı. Kendilerini silahla korumaya çalışan İslâm ahali de tabii nizam ve kanun altındaki kimseler olmadığından, bazı taraflarda tecavüze uğrayarak Otluk ve Batak köyleri kıt'ali gibi bazı olaylar olmuş ve bunun üzerine Abdülaziz işin cesâmet ve ehemmiyetini haber alarak asker gönderilmesini irade eylemesiyle bazı yerlere nizamiye askerleri gönderilmişse de, bunlar ulaşıncaya kadar iş işten geçmiş olduğu gibi, ahalinin bazı kusurları da askerin üzerine yıkılmıştır.

Bu ahval ve hadiseler Rusların baştan beri bekledikleri şeyler olduğundan, *"Türkler Hıristiyanları kesiyorlar"* avazesiyle dünyanın her tarafı yaygaraya verilmiş ve Avrupalılar ise yukarıda sayılan ahval ve sebeplerden dolayı durumumuzun düzelmesinden ümitlerini keserek, Kırım meselesinde mâlen ve cismen yaptıkları bunca fedakarlıktan ve yardımdan dolayı pişmanlık duymuşlardır. Ve hususiyle daha sonra tahvil faizlerinden uğradıkları zarar ve ziyanların etkisiyle her halimizi kınamakta iken, Bulgaristan olaylarının dehşetinden hasıl olan kötü nazar ve düşünceler de buna eklenmiş ve vukuatın tahkiki amacıyla görevlendirdikleri memurların yanına, hükûmet tarafından adam verilmesi yerine her birisi için Rusya Sefaretinden memur ve kılavuzlar tayin edildiğinden, tahkikat için gelenler raporlarını Rusya lehine düzenlemişlerdir. Dolayısıyla Amerikan ve Hindistan gazetelerine varıncaya kadar bütün dünya basını [evrak-ı havadis] Bulgarların mağduriyetini ve Türklerin haksızlığını belirten iftira ve mübalağalarla dolmuş ve bu neşriyat da Devlet-i Aliye hakkında bir kat daha genel bir nefreti davet etmiştir.

İşte devlet ve memleket maddi-manevî böyle bir buhran ateşi ve harmanı içinde iken Mahmut Nedim Paşa, bu olan bitenin hiçbirine ehemmiyet vermeyip, malî ıslahat dediği icraatının bir parçası olmak üzere, devletin bütün borçlarını birleştirerek ve bu vesile ile hesabın içine beş-on milyon kadar daha birşey katarak, bunların cümlesini kaplayan yeniden bir büyük istikraz daha yapmak gayretine düşmüştü.

Levent Şahverdi Arşivi

Ve bunun için Avrupa sarrafları tarafından görevlendirilen temsilciler ile gizlice müzakere yapılarak, bu pazarlığın şartlarından olmak üzere bahis konusu istikrazın kontratosu imzalandığı anda Mabeyn-i Hümâyun'a 1.000.000 lira ödenmesini dahi kararlaştırmıştır. Yani bununla ilgili taahhüdü havi senet, Bezirgân Zarîfî imzasıyla Sultan Abdülaziz'e verilmiştir ki, işbu senet Hakan'ı müşarünileyhin tahttan indirilmesini müteakip meydana çıkmış olup, Sultan Murad'ın cülûs günü mevcut olan devlet erkânının çoğunun manzuru olmuştur.

İşte buraya kadar bilançosu çıkarılan [fihristi icmâli] hatalar ve kusurların icra aleti Mahmut Nedim Paşa ise de, bütün halk arasında yaygın kanaata göre, Padişahın görüş ve rızası olmadıkça, bir sadrazam bu kadar işleri yapmak güç ve cesaretini kendinde bulamazdı. Hususiyle Mahmut Nedim Paşa'nın önceki sadaretinde kötü niyetleri ve davranışları görülmüşken, bu makama tekrar getirilmesinin asıl sebebi Sultan Abdülaziz'e atfedildiğinden, buna çare olmak için herkesin kalbinde saltanat değişikliği arzusu doğmuştu. Hele bir seneden beri vükelâ ve ulemâdan ve devlet ricalinden üç-beş kişi bir araya gelince ve devlete müteallik bir söz açılınca bunlar konuşulmakla herkes tarafından hayret ve üzüntü içinde bu durumun devamının devlet ve milleti mahv edeceği ve Sultan Aziz'e hatasını hatırlatmaya kimsenin mecâli olmayıp, olsa bile kabul edilme ihtimali bulunmadığından saltanat değişikliğinin lüzum ve iktizası hususunda herkes fikir birliği etmişti. Bu sözler gitgide, en ufak katip ve memurlar veya esnaf takımının bile dilinde dolaşmaya başlamıştı.

Osmanlı döneminde sadrazam değiştiren ilk talebe-i ülûm nümayişi...

Daha sonraları bütün halkın *"esham-ı umûmîye"* konusunda az çok zarara uğramasından ve Mahmut Paşa'nın İgnatiyef'in görüş ve emrine girmesinden ve nihayet icrasına teşebbüs ettiği "istikraz-ı cedid" ile devlet ve milleti beş-on milyon lira daha borca sokup, bunun yanında bir takım irtikâblar ve suistimallerin dahi duyulmasından dolayı, halkın kin ve düşmanlığına sebep olmuş ve hususiyle ihmal ve tedbirsizlik eseri olarak meydana çıkan Hersek meselesi de devlete ye-

Levent Şahverdi Arşivi

ni bir gaile olmuştu. Hersek meselesi en korkulan noktaya vardığı, ayaklanma Edirne ve Filibe'ye kadar geldiği halde zamanında asker gönderilmekten imtina olunmuş, ayaklanmayı bastırmak için çalışan memurlar bile muaheze edilerek azledilmiştir. Eşkiyanın ehli islâmı kesmesine zaman ve fırsat verilmesi, ahalide galeyana sebep olmuş ve Fatih Medreselerinde bulunan talebe-i ulûmun çoğu ve belki tamamı Rumeli ahalisinden olduğundan, bunların memleketlerinden aldıkları haberlerde kiminin anne ve babası kiminin hısım akrabası Bulgarlar tarafından öldürülmüş ve kiminin malları yağmalandığına veya durumlarının tehlikede olduğuna dair fecî ve müthiş haberlerin gelmesiyle talebe takımı derslerini boykot etmişlerdi.

Talebeler öncelikle bir şikayet dilekçesi hazırlayarak Mabeyn-i Hümâyun'a vermişler ise de, bir cevap alamadıklarından ve asıl şikayet Sultan Abdülaziz merhumun tavır ve davranışından münbais ise de, bu fenalıkların vasıta ve mürettibi Mahmut Nedim Paşa olduğu gibi, Şeyhülislâm Hasan Efendi de onun suyundan gitmesi nedeniyle halk arasında beğenilmediğinden, talebenin bir grubu Bâb-ı Fetvâ'ya, diğer grubu da Bâb-ı Âlî'ye yürümüştür. O aralık Mahmut Paşa önceden kararlaştırılmış olan istikraz anlaşmasını imzalamak üzere makamında iken, talebeden bir grubun kapıya geldiği haber verilince, ürküp korkusundan hemen alel acele savuşmuş ve bu olay üzerine Mahmut Nedim Paşa ve Hasan Efendi derhal azlolunarak sadarete Büyük Rüştü Paşa ve Meşîhata Hayrullah Efendi memur ve tâyin buyurulmuştur. Yine bu tevcihatın devamı olarak Hüseyin Avni Paşa Bursa'dan çağırılarak Serasker nasb olunduğu gibi, Midhat Paşa'da Meclis-i Âliyye azalığı memuriyetiyle kabineye dahil edilmişlerdir.

İşbu yeni değişikliklerle halk efkarının güven duyması temin olunmak istenirken, Sultan Abdülaziz'in sonraki üç senede hiç kimseyi dinlemeyerek her istediğini yapmaya ve hazineden hesapsız akçe almaya alışmış ve kendince izzet ve azamet mertebesinin en sonuna varmış olmasıyla, bundan sonra huyunun değişeceğine kimse inanmamıştır. Hususiyle Mahmut Paşa'nın da fevkalâde servetinin gücüyle saray halkının ve padişahın yakınlarının hepsini kazanmış ve Hakan'ın mizaç ve düşüncesine Mahmut Paşa kadar hizmet edecek bir sadrazam bulmak mümkün olmadığı gibi ondan ayrılmanın ihtimali olmadığı da

Levent Şahverdi Arşivi

mükerreren tahakkuk etmiştir. Dolayısıyla bu değişiklikler mücerret halin gösterdiği zaruret ve mecburiyet üzerine kerhen yapılmıştır. Hatta değişikliğin yapıldığı gün yeni sadrazam Rüştü Paşa ile Şeyhülislâm usul üzere huzuru hümâyuna çıktıkları zaman, bunların cümlesine Sultan Aziz'in ilk sözü *"halk sizi istiyormuş, bakalım ne yapacaksınız"* olmuştur. Bu söz bile bu tevcihatın muvakkaten ve kerhen yapıldığını göstermekteydi. Mahmut Paşa ise, azli gününden başlayarak içerden Valide-Sultan ve dışardan İgnatiyef ve destekçileri vasıtasıyla yine makamına dönmenin sebeplerini hazırlamaya çalışmıştır. Böylece olayların şiddeti azalıp, halkın heyecanı sukunete erdikten sonra, müşarünileyhin yine sadrazam olacağında ve geldiği gibi artık evvelden de yaptığı vechile muhaliflerini yalnız sürgünle yetinmeyip, elinden gelen her türlü kötülükleri yapacağında kimsenin şüphesi kalmamıştı.

Mahmut Paşa'nın yakın zamanda yine makamına oturacağından General İgnatiyef bile emindi. Bu adamın yardım ve gayretiyle ortaya çıkan Rumeli ayaklanmasını bastırıp yatıştıracak tedbirlerin alınmasına fırsat kalmadan, bir an önce memuriyetine dönmesi için her türlü çabayı gösterdikten başka, güya Mahmut Paşa'nın sadaretten azli üzerine İstanbul'da bile asayiş kalmadığını göstermek maksadıyla, arabasıyla Beyoğlu, Galata ve Dersaadet'teki büyük çarşı [Kapalıçarşı] gibi yerlerde dolaşarak *"Müslümanlar Hıristiyanları kesecekler..."* gibi şayialar bile çıkarmıştı. Hatta bir gün talebeden beş on kişi çarşıdan geçerken bir çok Hıristiyan dükkanlarını kapatıp savuştuklarından, halka bir dehşet ve korku gelmişti. İgnatiyef bu şayiaları kuvvetlendirmek ve güya kendisi ve ailesini korumak amacıyla Sefarethaneye yüz kadar silahlı Karadağlı ve Hırvat adam toplayıp getirtmiş ve diğer sefirlere de bu yolda misal göstermek istemiş idi. İgnatiyef'in hal ve işi malûm olduğundan ve yine o günlerde Fatih semtinde *"Hıristiyanlara saldırmak suçlamasıyla ve talebe-i ülûma ait kıyafetle yakalanmış iki adamın hâl ve sıfatları tahkik edilince ikisinin de Bulgar olduğu halde, yalnızca fesat ve karışıklık [ihtilâl] çıkarmak için nereden ve nasıl getirildiği meydana çıktığından"*, İgnatiyef'in teşebbüsleri ve neşriyatı hükümsüz kalmıştır.

Ancak bu derece uydurma şeyler [ilkaat ve teklifat] Mahmut Paşa'nın Rusya sefaretince de ne derece lüzumlu sayıldığının açık delili

Levent Şahverdi Arşivi

olarak halk efkârındaki nefret ve düşmanlığı bir kat daha kuvvetlendirmiştir. Bununla beraber Sultan Aziz gerçi Mahmut Paşa'yı azlederek zahiren yeni vükelâyı dağıtmış gibi görünüyor ise de, meydandaki Rumeli bahasından daha büyük ve mühim bir iş yok iken, bir kere olsun vükelâyı toplayarak görüşlerini almaya ve ne yaptıklarını sormaya bile tenezzül etmemiştir. Düşüncesi daima Mahmut Paşa'ya meyilli olduğundan, burası herkese hayret vermiş ve bu durumun doğuracağı neticeler küçük ve büyük cümlenin görüş ve fikrinde tartılıp muhakeme edildikçe bunun saltanat değişikliğinden başka çaresi ve tedbiri kalmadığı herkesin kalbine bir kat daha yerleşmişti.

Herkes buna hazırlanmış ve şehzadegân hazeratı bile Sultan Abdülaziz'in baskısı altında devlet ve milletin uğradığı tehlike ve kayıplardan tabii üzüntü duymuşlardır. Çünkü beş altı seneden beri Sultan Azizin düşüncesinde oğlu Yusuf İzzettin Efendi'nin veliaht olmasını tasarladığına dair sözler yayılmış olup, gerçi başlarında bunlara da pek inanılmamış ise de, Yusuf Efendi'nin yaşı ve durumu müsait değil iken, birden bire Hassa Müşirliği rütbesiyle Bâb-ı Seraskeri'de bulundurulup, Seraskerlere tekaddüm etmesi ve hakkında Padişahlara mahsus muamele ve hürmette bulunulması neye işaret ediyordu? Hatta Valide Sultan'ın dahi İzzettin Efendi'nin veliaht olacağını bazı kimselere söylemesi, sonra bunun doğruluğunu teyid ederek, Devlet-i Osmâniyye'nin mevcut ve eski kaidelerine aykırı olmakla beraber, gerçekten saltanat varisi olarak mevcut bulunan şehzadeleri de meşru haklarından mahrum bırakmak demek olduğu cihetle, bu konu da hepsine dokunduğundan, onlar bile hâl' hususunda fikir birliği etmişlerdi.

Bir aydan beri bu şekilde her tarafta ve her yerde dolaşan sözler, tabii Saray-ı Hümâyun'a yansıyınca, Sultan Aziz telâşa kapılmış, bir aralık Valide-Sultan tarafından Darüssaade Ağası Cevher Ağa'yı Midhat Paşa'ya göndererek görüşünü sordurmuştu. Midhat Paşa buna karşılık bir layiha [rapor] hazırlamış ve şunları belirtmişti:

"Devletin mâli buhranını yaratan sebeplerden bazılarının tarif ve açıklamasından sonra, düzeltilme çaresi olarak, bütün teb'ânın hürriyet ve müsavâtı ve vükelânın yetki ve sorumluluğunu belirten bir Kanunun [Kanun-u Esâsî] hemen yapılıp ilânının vacip hale geldiği

Levent Şahverdi Arşivi

ve yapılmadığı takdirde durum gereği vehamete gideceği, pişmanlığın bir neticeye müncer olmayacağı vs." Lakin bu sözlerin hiçbiri, Hakan'ın fikir ve mizacına uymadığından, tesiri olmamıştı.

Hüseyin Avni Paşa önce Mahmut Nedim Paşa tarafından haksız ve sebepsiz nefy ve tahkir olunmuş ve sonradan Sulan Aziz tarafından celp ve taltif olunarak zorla kazanılmak suretiyle defalarca Seraskerlik ve sadrazamlık görevlerinde bulunduktan sonra, ikinci defa yine Mahmut Paşa'nın bir sözüyle sürgün olarak Bursa valiliğine gönderilmiş ve hatta o sıralar Avni Paşa hasta yatağında bulunması sebebiyle sıhhatine kavuşuncaya kadar bir müddet gidişinin tehiri ricasına bile müsade olunmayarak cebren dışarı çıkarılmıştı. Hüseyin Avni Paşa bunun gibi bazı muamelelerde rezil edilmesinden üzüntü duymuş, zaten kendisi hamiyyet ve gayret sahibi devlet erkanından olduğu cihetle, devlet ve milletin bu derece suistimal ile çöküntüye uğratılmasına kayıtsız kalamayıp vatan ve milletin selametini nefsinden üstün görenlerden birisi olduğundan, müşarünileyh saltanat değişikliği hakkında olan fikir ve arzusunu daha o anda zihnine koymuştu.

Seraskerin Saray darbesi: Abdülaziz'in tahttan indirilmesine karar verilmesi

Bu defa Seraskerlik memuriyetiyle İstanbul'a [Dersaadet] yine o düşünce ile gelmiş ve dönüşünde bütün halkın meyil ve bekleyişlerini tamamen kendi maksadına uygun bulmuş olduğundan, keyfiyeti öncelikle kendine tam güveni olan Abdi Paşa ve Redif Paşa ve Kayserili Ahmet Paşa ve sair bazı askeri kumandanlara açmıştır. Gerçi görevde bulunan veya bulunmayan [mensub ve ma'zul] bütün vükelâ ve vüzerâ ve ulemânın görüş ve düşünceleri bu hususta müttefik ve müttehit ise de, işin fevkalade ehemmiyeti dolayısıyla icra şekli ile icrasının vakit ve zamanını herkese açıklamak caiz olmamasıyla, vükelanın içinden Sadrazam Rüştü Paşa ve Midhat Paşa ile Şeyhülislâm Hayrullah Efendi arasında mahremiyete alınarak bu konu müzakere edilmişti. Yapılan müzakerede, cemâziyü'l-evvelin dokuzuncu perşembe günü saltanat veliahdı Murad'ın mutâd usul üzere Bâb-ı Hümâyun'da, yani Saray-ı Atîk'de [Topkapı Sarayı] cülûsunun gerçekleştirilmesi kararı

Levent Şahverdi Arşivi

alınmışsa.da, bundan iki gece evvel Sultan Aziz Hüseyin Avni Paşa'ya haber gönderip aniden kendisini Saray'a istetmesiyle, Hüseyin Avni Paşa meselenin duyulmasından şüphelenerek Saray'a gitmekten özür dilemiş ve işi gizli tutan zevâta o gece ve acele olarak haber göndererek yalısına toplamış ve lazım gelen askeri tertibatı da evvelden aldırmış olduğundan bu durum karşısında cülûsun Bâb-ı Seraskeri'de yapılması zarurî bulunmuştu. Salı gecesi şafak vakti Hüseyin Avni Paşa, Redif Paşa'yı, Kayserili Ahmet Paşa'yı ve Hüsnü Paşa'yı alıp Dolmabahçe Sarayı civarına yerleştirdiği askerle birleşmek üzere oraya gitmiş ve Rüştü Paşa ile Midhat Paşa'da doğruca Bâb-ı Serakeri'ye gelmişlerdi. Bu iş için herkesin kulağı seste ve kalbi bekleyişte olduğundan, keyfiyet çabucak etrafa yayılarak vükelâya gönderilen haberlerin varmasına kalmaksızın, bir taraftan kendileri ve ricâl ve devlet memurları gelmeye başlamış olduğu gibi, resmi cülûs merasiminden önce halk dahi koşup geldiği cihetle bir anda Bâb-ı Seraskeri Meydanı [Beyazıt Meydanı] ile Beyazıt çevresi insan ile dolmuş ve daha Sultan Murad'ın gelmesinden evvel herkes fevkalade bir memnunlukla birbirini tebrik etmeye başlamıştı. O gün gerek tüm devlet ileri gelenleri [erkân ve ricâl], gerekse bütün halk arasında sevinç ve heyecan, hiçbir zaman görülmemiş ahvalden idi. Hususiyle böyle çok büyük bir işin bir damla kan dökülmeden gerçekleştirilmesi, başkaca bir eser-i tevfik olmakla dünyayı hayrete düşürmüştü.

Bu hal arasında Sultan Murad'ın da Hüseyin Paşa ile beraber gelmesiyle, resmî bîat töreni yapılmış ve derhal Avrupa'ya ve vilayetlere keyfiyet telgraflarla duyurulmuştu. Dersaadet'çe dahi eski usul üzerine cülûs dellâllar vasıtasıyla ilan olunmuş, gerek İstanbul'da, gerek vilayetlerin şehir ve kasabalarında yalnız devlet dairelerinde memurin-i devlet ile mütehayyizan-ı memlekete müteallik yerlerde icrası mutad olan bir gecelik eğlenceler [şehrayin] yerine fakir-zengin bütün halk üç gün üç gece şenlik yapmışlar ve İstanbul limanında bulunan Rus gemileri hariç bütün ecnebi gemiler tamamen donatılmış ve Rus gemileri ancak iki gün sonra buna katılmışlardı. Ruslar önce Mahmut Paşa'nın ayrılmasından ve sonra da Sultan Abdülaziz'in hal' inden pek ziyade keder ve üzüntü duymuşlar ve o aralık eski İmparator tarafından sadarete gönderilen ve oradan da bir örneği Hariciye Nezareti-

Levent Şahverdi Arşivi

ne verilen telgrafta, bir Serasker'in asker kuvvetiyle bir padişahın tahttan indirilmesine tahammül olunamayacağı beyan edilerek, Hüseyin Avni Paşa aleyhinde tâ'rizde bulunulmuştu.

Sultan Abdülaziz'in değişmesi ve ıslahı kabil olmayan ahvalinden dolayı, mücerret memleket ve devletin selameti için genel bir hüsnü kabule göre hal'i vukû bulmuş ise de, şahsı ve kişiliği aleyhinde hiç kimsenin garezi olmayıp hakkında her türlü hürmet ve saygı duyulması mültezim olduğundan ve gerçi eskiden bu gibi tahttan indirilen padişahların belli mahalde hapis ve tevkifleri kaideden ise de, anılan Hakan'ın vaziyet ve duruşundan bütün halk nefret ettiğinden, bundan sonra kendine taraftar bulması ve bu yönde bir fesat yaratması beklenmiyordu. Hususiyle bulunduğumuz asır ve zaman geçmiş günlerle kıyas olunamaz ise de, kurulması tasavvur edilen ve kararlaştırılan Constitüsyon, yani meşveret usulü ve hürriyet kanunu gereğince dahi böyle bir mahzura meydan kalmayacağından, tahttan indirme ve cülûs meselesinde bulunan vükela arasında yapılan müzakerede, Sultan Abdülaziz için hal'den sonra Beylerbeyi Sarayı'nın tahsisi veya Valide ve haremleriyle ve evlâd ve cariyeleriyle orada ikamet etmesi veya bazılarına göre ise, isterse Avrupa'ya gitmesine müsade olunması gibi iki şekle karar verilmişti. Ancak yukarda belirtildiği gibi hal' konusu belirlenen zamandan önce icra olununca, düşünülen tertibin icrasına mahal kalmamış ve bu husus ilerde kararlaştırılıp iradesi alınıncaya kadar, tahtından indirilen padişahın harem-i hümâyunlarıyla ve bütün mensuplarıyla birlikte Topkapı Sarayı'na gönderilmesi iktiza etmişti.

Yeni Padişah ve devlet erkanı daha Bâb-ı Seraskerî'de iken, adıgeçen Hakan'ın Topkapı Sarayı'na gönderilmesine memur olan Kayserili Ahmet Paşa ve Redif Paşa'nın getirdiği habere göre, müşarünileyh giderken yanına silah aldığı ve boynuna bir pala taktığı anlaşılmıştı. Halbuki kendisi bunca yıldan beri bulunduğu saltanat makamından indirilmesi dolayısıyla tabii kederli ve üzüntülü olacağından, bu halde yanında silah bulundurması gerek kendine ve gerek yanındakilere mahzurlu olacağından, işbu silahlardan hiçbirinin yanında bırakılmaması, mevcut vükelâ tarafından uygun görülerek, icrası Avni Paşa'ya havale kılındı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bâb-ı Seraskerî'de resmi bîat gerçekleştikten sonra, Sultan Murad ve vükelâ Dolmabahçe Sarayı'na giderek, orada da mutad resmi merasim yapıldıktan sonra, vükelâ ve memurların evlerine çekip gitme zamanı geldiği halde, Sultan Murad şehzadeliği süresinde ve özellikle son zamanlarında bir uzlet havası içinde iken, kendini birden bire büyük bir topluluk içinde bulduğundan ve cülûs günü sabahı bulunduğu yerden aniden [bagîteten] ve perişanlık içinde alınıp getirildiğinden korku ve telaş içinde olup o gece kendisinin yalnız bırakılmamasını tenbih ve irade ettiğine binaen, bu emre uyularak Rüştü Paşa ve Hüseyin Avni Paşa, Midhat Paşa ve Hayrullah Efendi o gece, ertesi gün ve daha ertesi gece Sarayda kalmışlardı.

Sultan Abdülaziz'in Topkapı Sarayına gitmesinin ikinci günü Sultan Murad'a kendi eliyle yazdığı tezkerelerde, saltanatı kendisine ve Abdülmecit Hânedanına terk ettiğini bildirerek, Topkapı Sarayı'nda bulunduğu dairenin elverişsizliği cihetiyle, diğer bir yere naklini istemiş olduğundan kendisine derhal uygun yerler bildirilerek ser-kurenâ Ethem Bey vasıtasıyla arzusu sorulmuş ve kendisi Fer'iyye dairesini uygun bularak tercih etmiş olması üzerine orasının tanzim ve tefrişine başlanarak aceleyle gece gündüz ikmâl olunarak Sultan Aziz validesi, aile ve evlatları , hazinedar ve cariyeleriyle üç yüz kişiyi aşan mensubuyla Cuma günü anılan daireye nakledilmiş ve kendisi Topkapı Sarayı'nda iken bunlardan başka mabeyncilerden ve hademelerden dahi bir haylisi birlikte bulunmuşlardı. Gerçi bunların bir kaç gün orada kalmalarına birşey denilmemiş ise de, Abdülaziz'in yanında kurenâ ve mabeyinci sıfatıyla hükümdarlara mahsus adam bulunması caiz ve münasip olamazdı. Mamafih hizmet için cariyelerden başka erkek hizmetli de olması gerektiğinden, bu iş için Sultan Murad'ın emektarlarından üç dört kişi bulunup konulması münasip görülmüştü.

Bu veçhile seçilecek adamların hal ve sıfatları belli ve tecrübeli kimseler olması şarttı. Bu adamlar bulunacakları dairenin özel durumu cihetiyle belki üç-dört haftada bir kereden fazla dışarı çıkamayacak ve dışarı ile münasebetleri kesilecekti. Bu şartlarla çalışacak kimseye az maaş ile rağbet eden çıkmayacağından, daire emeklilerinden kim kabul ederse yüzer lira maaş verileceği Sultan Murad'ın ve validesinin irade ve emirleriyle ilan olunmuştu. Bunun üzerine onbeşer ve yirmi-

Levent Şahverdi Arşivi

şer yıllık emekdârlardan kasr-ı hümâyun bekçiliğinde ve sair özel hizmetler de bulunmuş olan Pehlivan Mustafa Ağa ve Hacı Mehmet Ağa ve Cezâyirli diğer Mustafa Ağa rağbet ve kabul etmiş olmalarıyla bunların gönderileceği Sultan Murad'ın validesi tarafından Rüştü Paşa'ya bildirilmiş ve kendilerinin de görülmesi için gönderilmiş olup, ancak Rüştü Paşa bu adamların hal ve durumlarını şahsen tanımadığı için, seçimi yapanların tecrübelerine havale ederek işe karışmamıştı.Maaşlarına gelince, gerçi miktarı fazla ise de, kendileri harice çıkamamaktan ve görüşmelerden memnu olacakları dikkate alınarak ve böyle hizmetin az maaşla yapılamayacağı düşüncesiyle ve yeni tahta oturmuş bir padişahın, bir kaç emektarını fazla maaşla kayırması da çok görülemeyeceğinden Rüştü Paşa, bunların görevlerini "pek münasip olur" cevabıyla tasvip etmişti.

Sultan Abdülaziz intihar ediyor. Ama neden?

Sonradan işitildiğine göre, işbu üç kişiden başka yine Valide-Sultan tarafından dört Zenci haremağası da görevlendirilerek, cümlesi Mabeyn Müşiri Nuri Paşa tarafından bir yaverin refakatinde Cumartesi günü Fer'iyye dairesi karakoluna memur nizamiye askeri binbaşısına gönderilmiş ve bunların oraya varışlarında hadımağaları ve harem halkından ibaret olan Fer'iyye dairesine girmişlerdir. Diğerleri için dairede yer olmadığından onlar, emre uyarak o gün ve akşamı olan pazar gecesi karakolda ve asker içinde kalmışlar ve ertesi pazar günü sabahleyin saat iki buçuk raddelerinde Fer'iyye dairesindeki bütün kadınlar arasından bir feryad-figan yükselmesiyle, karakoldakı binbaşı askerle yetişince, Sultan Abdülaziz'in bir küçük makas ile kolunun kan damarını keserek, kendi kendini telef eylediği [intihar] anlaşılmıştı.

Bu vakıânın ortaya çıkmasıyla kadınların feryâd ve figanı karşı kıyıda yalısında bulunan Hüseyin Avni Paşa'nın bunları duymasıyla, adıgeçen memuriyetine gitmek üzere hazır bekleyen kayığına atlayarak yetişmişti. O mevsimde Boğaziçi'nde sayfiyelerinde bulunan vükelâ ve umerâya haber gönderilmesiyle cümlesi Fer'iyye dairesindeki karakola toplanmışlar ise de, Midhat Paşa o sırada İstanbul'daki [Beyazıt-Soğanağa] evinde buluduğundan haber alamamış ve o gün Mec-

Levent Şahverdi Arşivi

lis-i Vükelâ'nın toplantı günü olması cihetiyle, mutad şekilde öğlen vakti evinden çıkıp Bâb-ı Âlî'ye gelişinde Müsteşâr Sait Efendi'nin olayı anlatmasıyla haberdar olmuş ve bunun üzerine kalkıp Fer'iyye dairesine gelirken Saray girişinde rasladığı hademeden birisi, Sultan Murad'ın bu olayı duyar duymaz pek fena hastalandığını haber vermesi üzerine Midhat Paşa mecburen Saray'a uğrayıp Sultan Murad'ı görüp ve tekrar çıkmasıyla hayli zaman geçmiş ve bundan sonra zarureten Fer'iyye ye pek geç vakitte yetişmiş ve oraya vardığında bütün vükelâ, vüzerâ ve ümerâyı toplu halde bulmuştur.

Merhumun ölüm şekli hakkında evvelce gerekli tahkikat yapılmış ve Saray'dan ve İstanbul'daki sefaretlerin maiyyet doktorlarından ondokuz hekim çağırılarak otopsi ve muayene yaptırılmış, velhasıl her şey yapılıp bitirilmiş olmakla, Midhat Paşa'da olayın esasını öğrenmek için Rüştü Paşa ve yanındaki zevattan bilgi almak üzere sorduğunda, ortalıkta ve kağıt içinde bir makas gösterilerek:

– "İşte bu makas ile kendi kolunun kan damarını kesip itlâf etmiş olduğundan, tafsilatından malûmat istersen, işte buna sor!"

diye, orada duran Fahri Bey'i göstermişlerdir.

İşbu Fahri Bey, merhum Hakan'ın kurenasından olup, nakli sırasında [Fer'iyye'ye nakil] ve bütün hizmetliler ve mabeynciler çıkarıldığı halde, bunun da çıkması tabii iken, merhumun kendisinden memnuniyeti ve diğerlerinden ziyade ona güven duyması cihetiyle Topkapı'dan gelirken kayığına alıp birlikte getirmiş ve sonradan gönderilen üç hademenin hizmete girmesine intizaren Hakan-ı merhumun hizmetinde kalarak, bu hadisenin zuhurunda bile valide sultan ile birlikte bulunmuş olduğundan, ve işin cerayan tarzına ait gördüğü ve bildiği şeyleri, ayrıca yazılan açık ve güzel ifadesinde net şekilde tafsilen anlattığı üzere, onun yanıbaşında ve ayak üzerinde bulunan uzun boylu bir haremağası dahi onu tasdik etmiş ve oradaki karakolda beşyüz kadar nizamiye askeri ve bunların bir çok subayları olup, bir takım kadınların feryadı üzere yetişip kapıları açarak içeriye girmiş ve vukuatı ayrıyla görmüşlerdir. Bunlardan da icap edenler evvelce mevcut vükelâ tarafından sorgulanarak, onların da Fahri Bey'in ifadelerini teyid eden toplu ifadeleri üzerine başka bir şey yapılmasına lüzum kalmayıp, vakıa işin tabiatı da böyle olmak icabeder.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü merhumun bulunduğu Fer'iyye dairesinde validesi, şehzadeler, kadınefendiler ve hazinedarlar ile cariye olarak toplam üçyüzden ziyade adam bulunuyordu. Ölüm olayının vukuu halinde de hazinedarlar ve cariyelerden bazıları bizzat merhumun bulunduğu ve makası aldıktan sonra kapısını kapadığı oda kapısının önünde ve Validesi bile onların yakınında bulunması dolayısıyla ve gün ortasında vukuu bulan böyle bir fiil için başka bir fail aramak akıl ve izâna uzak bir düşüncedir. Bilfarz bu işte az çok şüphe verecek bir şey olmak lazım gelse, bu derece feryat ve figan eden kadınlar taifesinin ve hususuiyle merhumun validesiyle kadınların ve diğer yakınlarının öncelikle bunu ortaya koymaları açık ve tabii iken, hiçbirinden buna delalet edecek ve şüphe verecek örtülü veya açık bir söz işitilmemiştir. Ve merhum Hakan'ın kendi ağzından defaatle işitenlerin ifadesine göre, dünyadan göçmek için kan damarını kesmenin en ehven yol olduğunu defalarca söylediği anlatıldığına nazaran, artık başka bir tahkikata da mahal kalmamıştır. Hasılı cümlenin indinde ve fikrinde beliren düşünceye göre, merhum, gururu nedeniyle saltanattan indirilmesine ve sonra gördüğü hâle dayanamayarak, makas ile kolunun kan damarını kesip intihar etmesinden orada bulunanlardan ve diğerlerinden hiç kimsenin şüphesi olmadığı için, cenazesi kaldırılarak mutâd şekilde Topkapı Sarayı'na nakil ile gasl edilip o gün defin merasimi icra edilmiştir.

Şayanı ibrettir ki, merhum Sultan Mahmut ve Sultan Abdülmecid'in cenaze alaylarında Bâb-ı Hümâyun'dan türbelerine kadar toplanan kadın - erkek halkın hüzünlü hıçkırıkları ve matemleri âlemi doldurup ağlamayan kimse kalmamış iken, Abdülaziz'in cenaze namazında şah-ı gedây-şerif ve efrad-ı beşerin yaradılışları birbirinden farklı olmayıp huzuru ilâhide hepsinin müsavi olduğunu şer'i lisandan ilân eden *"er kişi niyetine"* sadâ-yı ibret-nümâsından müteessir olarak ağlayanlardan ve bir de Saray-ı Hümâyun mensuplarından başka, Bâb-ı Hümâyun'dan Türbe'ye kadar iki taraflı toplanmış olan halkın içinde ağlayan ve az çok üzüntü duyan kimse görülmemiştir. *Rahmet-ullahi aleyh.*

Sultan Abülaziz'in bu şekilde ölümünden iki gün sonra Sultan Murad'ın hastalanması ve Hüseyin Avni Paşa ile Hariciye Nazırı Raşit

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa'nın Çerkes Hasan tarafından katl ve şehit edilmesi ve Sultan Murad'ın cinnet hastalığının [delirme] şiddetlenmesinden dolayı, vükelâ ve ulemânın ittifakıyla tahttan indirilmesi ve yerine saltanatın veliahdı olan Sultan Abdülhamid'in cülûsu ve İstanbul'da Tersane Konferasının yapılması ve Kanun-u Esâsî'nin ilânı ve Sadrazam Midhat Paşa'nın Avrupa'ya nefy ve sürgünü ve Rusya muharebesinin [93 Harbi] zuhuru konuları, birbirinden önemli büyük olaylardan olup, sırasıyla Midhat Paşa'nın hayat hikayesini anlatan **Tabsıra-i İbret** isimli kitapta yazılmıştır.

Sonradan Sultan Abdülhamid tarafından Midhat Paşa'nın taltif edilerek Avrupa'dan celbiyle, öncelikle Suriye vilayetine görevlendirildiği ve ondan sonra İzmir valiliğine nakledildiği de yine bahsolunan kitapta yazılmıştır. Burada tekrarına gerek duyulmamış ve mukaddimede işaret olunduğu gibi, yazdığımız bu **Mirat-ı Hayret**'in birinci bölümün Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilme sebeplerine ayrılması dolayısıyla, buraya kadar ona dair olan malûmat beyan ve tahrir olunduğu gibi, ikinci bölümde beyan olunacak muhakeme konusunun başlangıcı İzmir valiliği zamanına tesadüf eylediğinden, bu bölüme de oradan başlamak lazım gelmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Bölüm

MUHAKEME KONUSU BEYANINDADIR

ABDÜLHAMİD – MİDHAT PAŞA HESAPLAŞMASI

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Bölüm

MUHAKEME KONUSU BEYANINDADIR

Yıldız Mahkemesinde bir siyasi hesaplaşmanın hikayesi

Sultan Abdülhamid'in tahta geçtikleri an ve saatten itibaren birinci fikir ve maksatları, Sultan Murad'ın bir daha saltanat makamına geçebilmesi vehimlerini ortadan kaldırmak için ne lazım gelirse onun yapılmasına ve bir daha bu gibi hâl' ve cülûs işlerine kimsenin cesaret edememesi hususundaki bütün tedbirleri almak idi. Bunun için halkın bütünüyle Sultan Murad'dan ümidini kesmesini temin etmek üzere, Sultan Murad'ın iyileşmesi ve sağlığına kavuşmasının mümkün olamayacağına dair doktorlardan raporlar alınarak gazetelere ilân edilmişti. Midhat Paşa'nın Avrupa'ya uzaklaştırılması, Abdi ve Redif Paşalar'ın ve arkadaşlarının Rodos'a sürülmeleri, Süleyman Paşa'nın haklı olduğu halde muhakemede cezaya çarptırılması hep bu vehimlerinin eseriydi.

Bu yapılanlarla bir dereceye kadar istenen netice alınmışsa da, daha sonra ortaya çıkan Suavi Vak'ası evvelden mevcut olan evhamı tekrar ortaya çıkarmış ve bir taraftan da Sultan Murad'ın hastalığının beklenenin aksine düzelmeye yüz tutmasıyla, bu durum da merak ve vesveseyi artırmıştı ve Zât-ı Şahâne'nin şehzâdeliğinde herkesten fazla güvenini kazanıp cüluslarında birinci derecede rol oynamış olan Damat Mahmut Celalettin Paşa hakkında bile nasılsa sonradan güveni azalarak müşarünileyhi Trablusgarp valiliğine göndermişti. Şeyhülislâm Hayrullah Efendi "Şeyhü'l-hâremlik" memuriyetiyle Hicaz'a ve Büyük Rüştü Paşa Manisa'ya sürülerek, o zamana kadar ulemâdan,

Levent Şahverdi Arşivi

memurlardan ve askerî kumandanlardan ve diğerlerinden nice binlerce kişi de büyük veya küçük bir sebep ve bahane bulunarak sağa sola sürülüp eziyete düşürülmüşlerdi. Midhat Paşa ise padişahın vaad ve lütfû teminatına müsteniden Avrupa'dan dönerek, valilik memuriyetiyle taşrada bulunmuş olduğundan, artık Zât-ı Şahâne her türlü sıkıntıdan kurtulmuş olması lazım gelirken, sadece vehim ve vesveseye dayanarak bu kadar kişi ve kimsenin haksız yere cezaya uğratılması, hanelerinin söndürülüp aile efradının perişan edilmesi dahilde ve hariçte bir sürü itiraz ve dedikodulara sebep olmuştu. Halbuki bu kadar icraat ve tehditler mücerret padişahın huzur ve emniyeti için yapılmış iken, aksi tesir yaparak bir kat daha rahatsızlık ve güvensizliği doğurmuş ve bu şüpheler ve mahzurların hepsine birden kestirme cevap bulmak ve artık kimsenin diyeceği kalmamak üzere bir tedbir düşünülmüştü. Şöyle ki;

Sultan Abdülaziz'in vefatı yaralanma ile olmasına ve eski zamanlarda tahttan indirilen padişahlardan bazısının öldürülmesi ve idâmı vakî ve belli olduğu halde, anılan Hakan'ın ölümü sırasında durumu bilmeyen ve bundan ne çıkacağını hesap etmeyen bazı bedbahtların lisanında böyle bir lakırdı bir kaç gün dolaşmış ise de, müşarünileyh büyük bir topluluk içinde ve validesinin kucağında vefat etmiş olmasıyla hakikî durum belli olduğu halde, bu yalanların bir hükmü kalmamıştı.

Lakin biraz vakit geçince merhum Hakan'ın israfları ve sûistimallerine ve Mahmut Nedim Paşa'nın hıyanetlerine dair gazeteci Ahmet Midhat Efendi'ye yazdırılıp yayınlatılan Üss-i İnkılâb adlı tarihçe'de ve Sultan Aziz'in ölümüne dair olan bahiste, merhumun kendi kendini makas ile keserek öldürdüğü beyan olunduktan sonra, bunun planlanmış bir suikast [fi'l-i âhar] olması ihtimali dahi ilave olunduğundan, buradan hareketle böyle bir fikir ve tasavvur hazırlandığı anlaşılmıştır. Ondan sonra işitildiğine göre bu zan ve şüpheyi teyîd eden delil ve belge aranmasına çalışılıp pek çok gayret edildiği halde, bir ipucu bulunamamış olmakla beraber, Abdülaziz merhumun Topkapı Sarayı'ndan Fer'iyye'ye naklinde yanında silah bırakılmadığı ve kurenasının cümlesi çıkarıldığı halde, bunlardan yalnız Fahri Bey'in

Levent Şahverdi Arşivi

Fer'iyye dairesinde kalması ve özel hizmetine tayin edilen üç kişinin daha hizmete başlamasına vakit kalmadan, karakolda bulundukları sırada merhumun vefatı vukû bulmuş ise de, bunların bir aralık Fahri Bey'in delaletiyle hareme girip işbu fiile cüret etmeleri gibi bir takım ahvâl ve faraziyyeler, delil ve emareler olmak üzere hazırlanmıştır.

Başka bir büyük delil de, merhumun kanlı elbisesi olduğundan, o da mühürlenerek hıfza alınmış, bu deliller ve emarelerle Sultan Aziz'in ölüm sebebi bir suikast ve cinayet şekline dönüştürülürse, bu feci olayın meydana gelmesi elbette Sultan Murad'ın iradesi ve o zamanki vükelânın malûmatı dahilinde olması gerekeceğinden bu husus onların cümlesini halk nazarında ilelebet ithama kâfi geleceği tahayyül ve tasavvur olunmuştur. Padişahın yakınları arasında iki üç seneden beri çok gizli şekilde yürütülen bu çalışmalardan, Ruslar bile kendi politikalarına muvafık büyük bir menfaat görmüşlerdir. Çünkü Abdülaziz'in katli meselesinde yalnız Sultan Murad lekelenmeyecek, Rusya fikriyatına muhalif olan sabık vükelâ da itham edilerek, öldürülme olayı isbatlanır da tahakkuk ederse, hazır bir muhalif grup da ortadan kaldırılmış olacaktı. Eğer yalan ve uydurma olduğu anlaşılırsa, o zaman da devletin küçük düşürülmesi için Rusların bütün dünyaya yayacakları makaleler ve entrikalara mükemmel bir dayanak olacaktı. Bundan dolayı iki taraflı böyle bir fayda ve menfaat mülahazasıyla Ruslar da, bu iş için Saray-ı Hümâyun'u teşvikten geri durmamışlar ve hatta harp meselesinden sonra muvakkat bir görevle Rusya'ya giden Rauf Paşa'nın dönüşünde İmparator'dan Zât-ı Şahâne'ye getirdiği haberde, amcası [emmi] Sultan Abdülaziz merhumun katilleri hakkında ağır cezalar verilmesini tavsiye etmiş olması da, Saray'ın planlarına bir kat daha kuvvet vermiştir.

Lakin Sultan Abdülaziz'in nasıl vefat ettiğini bilmeyen kimse olmayıp hususiyle validesi, evlâdları ve yanındaki bütün cariyeler, merhumun kendi canına kıydığını söyleyip dururken, buna karşı bir cinayet meselesi çıkarmak ve bununla bir takım suçsuz insanları haksız yere suçlamaya kalkışmak, dünya ve ahirette ne derece rezalet ve alçaklığa mucip olacağı aşikardır. Vükela içinde buna girişecek adam bulunamayarak, erbabının tedariki lazım geldiğinden iki sene evvel ir-

Levent Şahverdi Arşivi

tikâp suçlamasıyla Suriye valiliğinden azledilen Cevdet Paşa'nın İstanbul'a dönüşünde bu meselenin üzerine gideceğini taahhüt etmesiyle Ahkâm-ı Adliyye Nezareti'ne tayin edildiği gibi, Birinci Bölümde [faslı evvel] hâl ve sıfatı belirtilen ve Sultan Murad'ın cülûsundan beri Çeşme ve Sakız taraflarında ikamet edip sonra Midilli adasına gelmiş olan Mahmut Nedim Paşa'da eski vükelâ hakkında ve özellikle Midhat Paşa aleyhinde intikam almaya niyetli olduğundan ve gerçi Üss-i İnkılâb'da yazıldığı üzere, bu adamın devlete olan hıyaneti, hırsızlık ve rüşvete ait cinâyeti Zât-ı Şahâne'nin irade-i seniyyesiyle resmen ilan olunarak teşhir edilmiş ise de , yapacağı işin önemi herşeyden önce ve tercihe şâyân olacağından, adıgeçen de özellikle Midilli'den İstanbul'a çağırılarak Dahiliye Nezareti'ne memur edilmiştir. Cevdet Paşa avanesinden ve Nevvâbdan "Kadı Paşa hafîdi" denmekle maruf Sürûrî Efendi'ki, –taşralarda niyabetle bulunduğu kazalarda defalarca "memleketi ifsâd etme" suçuyla [töhmet] ihtam edilerek sürülmüş ve halini bilenler nazarında gaddarlık şöhretiyle meşhur olmuş halk düşmanı bir adam olarak bilinir,– bir defasında Tuna vilayet merkezi olan Ruscuk'da Naib bulunduğu sırada, halkı Rus politikası paralelinde Vilayet Usulü aleyhine tahrik ve teşvik eylediğinden Midhat Paşa tarafından derhal azl ve tard olunmuştu.

Midhat Paşa'nın tüm siyasi rakipleri Saray'a toplanıyor

İşte bu adam bile Cevdet Paşa'nın delaletiyle getirilerek İstinâf Meclisi Cinayet Reisi yapılmış ve İstinâf Mahkemesinde çalışma mahalli Adliye Dairesi iken, işe alıştırılmak üzere Yıldız Sarayı'nda bunun için ayrı bir mahal tahsis edilmiş ve haklarında suizan ve şüphe edilen kişi ve kimselerin istintak [sorgulama] ve muhakemeleri anılan bu Efendiye havale olunmaya başlanmış ve yine Midhat Paşa'nın Tuna valiliğinde iken oradan uzaklaştırdığı memurlardan Deli Nusret Paşa'nın görüş ve bilgisinden yararlanılmak üzere Saray-ı Hümâyun'da bir daire tahsis olunmuştur. Bu şekilde herşey hazırlanmış ve saray halkının dilinden her tarafa yayılan havadiste merhum Abdülaziz'in öldürülme meselesi beş seneden beri tahkik olunmakta iken, bu defa olayın aydınlığa kavuşturulduğu yolundaki sözler canlanmaya başla-

Levent Şahverdi Arşivi

yıp bazı Avrupa gazetelerinde bu konuda yazılar yayınlanmaya başlamıştır. Gerçi işin hakikatini bilenler devleti rezil edip küçük düşürecek böyle bir iftiranın tertip ve duyulmasından keder ve üzüntü duymakta iseler de, işin iyi ve kötüsünü tarafsızlıkla anlayacak derecede olmayan halk, yalnız duyduğu bu haberlerden neticeyi çıkarmışlar ve memurlardan bazıları bile, meselenin düzmece olduğunu bildikleri halde, bu düşünceye hizmet ederek koltuk kapacaklarını düşünerek, kimisi bu işin faillerine verilecek cezalar hakkında layihalar yazmaya ve kimisi onlar için hicviye ve merhum için mersiyeler düzmeye kalkışmışlardı.

Bu cümleden olmak üzere Şura-yı Devlet azasından Mahmut Celalettin Bey dâhi, oğlu Münir Bey'in, merhum Abdülaziz'in dairesindeki bir câriyeden, güya merhumun maktuliyetine delalet edecek malûmat almış olmasına dayanarak, derhal bir rapor hazırlayıp Mabeyn-i Hümâyun'a takdim etmesi üzerine, mükâfat olarak uhdesine hemen vezaret rütbesiyle Dahiliye Nezareti tevcih buyurulmuş olduğu halde gerçi nezaret memuriyeti bazı maniler dolayısıyla tehir edilmiş ise de, anılanın raporundaki mütalaasına göre, meselenin muhakeme sırasında işe yarayacağı anlaşılarak, bu adam bile Saray-ı Hümayun'da Sürûrî Efendi'nin takımıyla birlikte sorgulama [istintakiye] işine memur edildiği anlaşılmıştır. Bu vukuat, doksan sekiz senesinde [H:1298 M: 1880] olmuş ve doksan yedi senesi martından beri taşralarda yayılıp duyulduğundan, İzmir'de de daha evvel gelip duyulmuş olmasıyla tabii Midhat Paşa'nın ve Manisa'da bulunan Rüştü Paşa'nın da malûmu olmuştu. Bir müddet sonra İstanbul'dan Midhat Paşa ile bazı memurlara ve mahalli ve ecnebi tüccarlara gelen özel mektuplardan anlaşıldığına göre, Abdülaziz'in katilleri olarak memleketlerinden çağırılan Pehlivan ve Hacı Mehmet ve diğer birisiyle, merhumun vefatı anında beraberindeki ikinci mâbeyinci Fahri Bey Yıldız Sarayı'nda hapsolundukları gibi, Dâmat Mahmut Paşa ile Nuri Paşa'da hapsolunmuşlardı.

Bunların cümlesi yapılan sorgulamalarda [istintaklarında], cinayetin asıl ve esası olmadığını ısrarla beyan etmişlerse de, Pehlivan Mustafa ile arkadaşı Hacı Mehmet yapılan işkence ve eziyetlere tahammül edemeyerek, merhumu Fahri Bey'in yardımıyla öldürdükleri-

Levent Şahverdi Arşivi

ni ikrar etmiş oldukları anlaşılmış ve olayın cereyan şeklini daha yakından öğrenmiş olan bazı zevattan Midhat Paşa'ya ve bir yerden yabancı tüccara gönderilen müteaddid mektuplarda ise, merhum Hakan'ın vefatında birlikte bulunmuş olan validesiyle kadınları ve hazinedâr ve cariyelere, merhumun öldürüldüğünü söyletmek için pek çok zorlama ve tazyikler yapılmış ise de, bunların hiçbirinden istenilen cevap alınamadığından, hadımağalarından Karabiber namında bir Arap ile arkadaşı teşvik ve tehdit olunarak şahadet tertip edilmiş ve katil denilen üç nefer şahıs ile Fahri Bey, Ahkam-ı Adliye memurlarının himmet ve gayretiyle ve bizzat Ragıp Bey ve Mahmut Bey'in yardımıyla hayli dövülüp uykusuz bırakılarak suçu kabule zorlanmış ve bir kaç neferi gece havuza sokulmak, hayaları bükülmek ve başları kızgın sobaya konulmak gibi şiddetli işkencelere uğradıkları halde sebat etmişlerse de, Pehlivan Mustafa en sonunda konulan soba ateşine tahammül edemeyerek öğretildiği şekilde ifade vermiştir.

Asıl maksat hal' erkânını ortadan kaldırıp ibret dersi vermekti.

Bu kadar işkencenin [mezalimin] yapılmasının asıl maksadı, fiili katl konusunda Sultan Murad itham olunarak, onunla birlikte Rüştü Paşa ve Midhat Paşa ve Mahmut Paşa'nın da suçlanarak cezaya çarptırılmaları düşüncesi idi. Gerçi böyle bir iftiranın uydurulmasına, ricâl ve Vükelâ-yı Devlet inanıp razı gelmemişler ise de, icrası kesin bir emir olduğundan, yerine getirilmesini Cevdet Paşa ve Sürûrî Efendi taahhüt etmişler, Mahmut Nedim Paşa ve Şeyhülislâm Üryânizâde Efendi ve sair bazı zevatın geceleri bu konu hakkında sarayda toplanarak çalışmakta oldukları da gelen mektuplardan anlaşılmaktaydı.

Bu teşebbüslerden Rüştü Paşa ve Midhat Paşa'nın dostları telaşa düşmüşler ise de gerçi Rüştü Paşa hastalığı ile uğraşmakta olduğundan harekete mecali bile yoksa da, Midhat Paşa için Avrupa'ya savuşup böyle bir belâdan kurtulmak mümkün ve kolay idi. Zira kendisine Avrupalı dostları tarafından bu şekilde ihtar ve nasihatlar verilmiş ve hatta özel bir vapur bile ayarlanmış ise de, Midhat Paşa'nın re'y ve itikadına göre, bir Padişah güvenmediği vükelasını görevinden alabilir ve

Levent Şahverdi Arşivi

bir daha da kullanmamak olabilir fakat asılsız bir konu ile resmen suçlamak için sahte bir dava açılmasına izin vermezdi. Ayrıca Saray-ı Hümâyun kasırlarının işkencehane ve hapishane olarak kullanılması, hiçbir millet ve devlette işitilmiş şey olmayıp, bunlar doğru ise devletin kadri ve namusunu ilelebet berbat ve mahvedeceğinden Zât-ı Şahâne'nin bunların hiçbirine rıza göstermeyeceği tabii ve açıkça meydanda idi. Dolayısıyla zikrolunan mektuplardaki bilgi ve haberlerin mübalağa olduğu farzedilmiş ve hatta o sıralar Sakız adasında meydana gelen depremde, ahalinin ihtiyaçları konusunda Midhat Paşa'nın İzmir'den yaptığı yardım çalışmaları Nezd-i Şahâne'de takdir buyurulmuş, taltif olunmuş ve hatta bu konu hakkında riyaseti mülûkanede teşkil buyurulan komisyona da müşarünileyh aza tayin buyurulmuştu. Ayrıca bunu müteakip diğer vasıtalarla Mabeyn-i Hümâyun'dan gelen telgraflarda, Midhat Paşa hakkında fevkalade iltifatlarda bulunulması da, zikrolunan beyan ve rivayetlerin bir dereceye kadar yanlış ve mübalağalı olduğunu teyid etmişti.

Bu cümle ile beraber Sultan Abdülaziz'in vefatı meselesinden dolayı Dersaadetçe tertib olunmuş bir dava olup da, onun da Midhat Paşa ve Rüştü Paşa'ya taalluk eden ciheti var ise, elbette kendilerine yazılıp sorulmak veyahut muhakeme gibi birşey tertip olunursa, ona da resmen ve kaideye uyularak davet edilmek tabii maslahattan olarak, verilecek cevaplarla olayın hakikati meydana çıkabilirdi. Bunların ikisi de bu havadise ehemmiyet vermeyerek, Midhat Paşa İzmir'de yine vilayet işleri ile meşgul olduğu sırada, Mabeyn-i Hümâyun yaverlerinden binbaşı rütbesinde ve Hüsnü Bey adında birinin Nisan başlarında İzmir'e gelerek bir otele yerleştiğini ve gece gündüz doğrudan Saray-ı Hümâyun'la haberleşme ve yazışma yaptığı haberini almıştı. Bundan çıkacak netice beklenmekte iken, Mayısın ikinci Cumartesi günü İstanbul'dan İzmir'e gelen posta vapuruyla meşhur sefihlerden [süfehayı meşhureden] eski şehremini Hüseyin Beyzâde Ali Bey İzmir'e gelmiş ve doğruca bir kahvehaneye giderek, orada sarhoş olarak konuşmaları arasında kendisinin babasından dolayı Saray-ı Hümâyun'a mensubiyeti cihetiyle iki ay önce İzmir'den İstanbul'a gittiğini ve kaymakamlık rutbesiyle yaver tayin buyurulup İzmir'e geldiğini ve İstanbul'dan acele ayrıldığı için askeri elbisenin yetişmediğini söylediğini,

Levent Şahverdi Arşivi

bil münasebe orada hazır bulunan Alaybeyi ile Meclis-i Vilayet azasından bir kişi duyarak Midhat Paşa'ya gelip haber vermişlerdi.

Halbuki bu kişi mukaddema bir aralık Midhat Paşa'nın hemşire zâdesi ile izdivaç ederek iktisab-ı karabet [hısımlık] etmiş olduğu halde, sefahatı ve kötü ahlakı hasebiyle az vakit sonra ayrılmaları vukû bulmasından ve bunlardan da bazı dava zuhura gelmesinden dolayı adıgeçenin Midhat Paşa'ya karşı yakınlığı değişerek, daima müşarûnileyh aleyhinde olup pederinden miras kalan emlâkini satmak için uzun müddetten beri İzmir'de bulunduğu halde, Dersaadette kurulan tertibi haber alarak bu da haline göre hissedar-ı mükafat olmak için alelacele Dersaadete gidip ve arz-ı hizmet [hıdmet] edip, onun üzerine rütbe ve memuriyet ile gelmiştir. Ve gelişi ile beraber evvelden münasebeti olan tulumbacı ve kayıkçı taifesinden bir takım sefihleri başına toplayarak kendilerine akçe ve silah dağıtmaya başlamış ve bu hal en çok hayret ve dikkati çeken şey ise de, iddia eylediği rütbe ve memuriyeti münasebetiyle kendisinin muahezesinde acele edilmeyip, fakat başına topladığı rezil kişiler her şekilde kötü kişeler olması cihetiyle bunlardan korunmak için gerekli olan tedbirler alınmıştı.

İzmir valisi Midhat Paşa'yı tutuklamak için üç tabur asker

Midhat Paşa bu hal içinde yine normal vilayet işleri ile meşgul olurken, Mayıs ayının dördüncü Pazartesi günü akşamı mutad şekilde saat üç dolaylarında hareme giderek uykuya yatmış olduğu halde, evvelce yaver Hüsnü Bey'in hareketlerini takip için peşine takılmış olan gizli polis memurlarından birisi, saat altıda gelerek Hükûmet Konağı'nın askerle basılması için Mabeyn-i Hümayun'dan telgraf emri geldiğini ve Hüsnü Bey'in bu emir gereği askerî kışlaya gittiğini haber vermiştir. Bundan sonra bir polis daha gelerek kışlada mevcut bir tabur nizamiye ve iki tabur redif askerinin tamamen silah altına alındığını ve askere mermi dağıtılarak sarayı sarmak için [hükûmet konağı ve valinin resmi ikametgâhı] harekete geçtiklerini ve gelmek üzere olduklarını haber vermişti. Halbuki Midhat Paşa, farzedelim ki devlete muhalefet veya bir irtikâpla suçlanmış olsa bile, nihayet yalnız başına

Levent Şahverdi Arşivi

bir adam olup, çoluk çocuğu arasında uykuda bulunmakta iken eğer maksat onu yakalamaksa böyle iki bin silahlı asker şöyle dursun iki askere bile ihtiyaç olmadığına nazaran, bu haber inanılmayacak bir şey ise de, askeri kışla hükûmet konağının hemen karşısında bulunduğu için, Midhat Paşa hemen yatağından kalkıp bakınca, alınan hazırlık ve tertipleri bizzat görmüştür. Bu durumda ikibin silahlı askerle konağın sarılarak basılmasının sebebi, bir suikast tertibi veya konağın içindekiler âsi sayılarak hepsinin vurulup [urulup] öldürülmesinden başka bir manası olmayıp tabii ki, bir dehşet ve hayrete düşmüş olduğundan bu durumda derhal elbisesini giyerek askerin basmasını beklemeden ve komşu kapısından arka sokağa çıkmış ve uyku sersemliği ile o anda olup bitenler karşısında ne yapacağını düşünürken, aniden silah sesleri de duyulmaya ve atılan bazı kurşunlar şuraya buraya, deniz sahiline ve rıhtım üzerine düşmeye başlamıştı.

Zaten bu dehşet ve telâş üzerine bu işlerin Ali Bey'in daha önce anlatılan rezil kişileri toplayarak suikast hazırlamış olduğu şüphesi hatıra gelmiş olmasına ve Midhat Paşa'nın hademesi de bu arada harem dairesinden arka sokağa çıktığını haber alarak ve içlerinden Yusuf Ağa gelip ve Paşayı bulup orada durmanın tehlikeli olduğunu ihtar eylemesi üzerine Paşa, Ağayı yanına alarak, bir tarafa savuşmak üzere Tilkilik denilen caddeye doğru yaya olarak gidip, bir hayli yürüdükten sonra bir kirâ arabasına raslamış ve ona binerek Frenk [Fransız] mahallesine doğru giderken Fransız Konsolosluğu önüne geldiğinde şehir içinde silah sesleri de çoğaldığı için, hemen konsolosluğa girmiştir. Bunun üzerine sağ ve salim buraya yetiştiğini ailesine haber vermek üzere geldiği arabayla Yusuf Ağa'yı tekrar konağa geri göndermiş ise de, Midhat Paşa'nın çıkışını müteakip, konağın her tarafı üç tabur askerle çevrilmiş olduğundan Yusuf Ağa içeri girememiştir. Atılan silahlara gelince, güya askeri harekâtı örtmek ve bir yangına gidiliyor gibi gösterilmek için kumandan Hilmi Paşa ve yaver Hüsnü Bey'in tedbirleriyle Saatpazarı meydanına bir kaç yük ot ve çalı-çırpı gönderilerek tutuşturulmuş ve şehir halkı yangın var zannettiğinden adet üzerine bunu duyurmak için çok evlerden silah sıkılmasıyla, duyulan silah seslerinin bundan ibaret olduğu, Konsolosluğa geri dönen Yusuf Ağa'nın ifadelerinden anlaşılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer taraftan Hükûmet Konağı'nın dahili ve harici her tarafı muhasara tekniğine uygun şekilde ve gayet dikkatlice sarılmış olduğundan, Hilmi Paşa ve Yaver Hüsnü Bey ve birçok zâbitan yanına aldıkları çavuşlarla, Midhat Paşa'nın harem dairesine girip Paşa'mn nerede olduğunu sormuşlar ve beş on dakika önce çıkıp gitiğini hane halkı söylemişse de, inanılmayarak önce yatak odasındaki karyolanın altı üstü aranmış, sonra harem ve selamlıktaki odaların dolapları, tavan araları ve minder altlarına kadar didik didik aranmış ve bir taraftan da dairede bulunan kadın erkek istisnasız herkese baskı yapmaya başlamışlardır. Bu sırada Yusuf Ağa Paşa'nın konsolosluğa sığındığını ailesine haber vermek üzere konağa giderken, arabayı konağa yakın bir yere bırakıp kendisi arkadaki tenha kapıdan girmek istediği halde giremeyerek geri dönerken, bıraktığı arabaya bile uğrayamamış, araba orada habersiz kalarak beklerken, askerler arabacıya niçin beklediğini sormuşlar, o da, Vali Paşa'nın Ağasını bekliyorum demiş. Nereye gidecekti diye sorulunca da, "Fransız Konsolosluğunda Paşa'nın yanına gidecek" cevabını vermiş. Midhat Paşa'nın Konsoloslukta bulunduğu işte bu suretle ortaya çıkmıştır.

Midhat Paşa'nin Fransız Konsolosluğuna sığınması...

Fransa Konsolosu Midhat Paşa'yı hürmet ve nezaketle [kemâli ihtiram] kabul etmiş olduğu gibi, İzmir'de mevcut ondört ecnebi konsolosu da vak'ayı haber alınca, acele sabah erkenden hepsi Fransız Konsolosluğu'nda toplanarak, herkese hayret veren ve dünyanın hiçbir tarafında görülmemiş böyle vahşiyane ve gaddarane olaya hayret etmekle beraber işin esası ile bilinen ve bilinmeyen sebepleri hakkında tam bir malûmat aldıktan sonra geri dönmüşlerdir.

O gün, yani olayın ertesi salı günü İstanbul'dan Cevdet Paşa imzasıyla Midhat Paşa'ya bir telgraf gelip, gerçi bunun ve yazılan cevabın örnekleri işbu Mirat-ı Hayret'in kaleme alındığı esnada mevcut olmadığından, aynı ibarelerle buraya alınması mümkün olmadıysa da, hatırda kaldığına göre Cevdet Paşa'nın telgrafı şu mealde idi:

Levent Şahverdi Arşivi

"Taraf-ı Şahaneden bir vilayetin valisi bulunduğunuz halde, beklenilmeyen bir şekilde hükûmeti terk ederek Fransız konsolosluğuna iltica etmeniz hayret ve teessüfle karşılanmıştır. Merhum Sultan Abdülaziz'in katli meselesinden dolayı icab edenlerin istintak ve muhakemesi sırasında, sizin de muhakemeniz lâzım gelip, Hazreti Şahâne'nin adaleti içinde hiç kimse hakkında suç sabit olmadan cezalandırılma ihtimali bulunmadığından ve Adliye teşkilatı ve icraatının isabet ve hakkaniyeti Avrupa devletlerinin dahi kabul ettikleri husus olduğundan, hemen Adliye memurlarına teslim olmanız lazım gelir."

Midhat Paşa Zat-ı Şahanenin valisi mi, yoksa bir eşkiya mıdır?

Adliye Nazırı hazretlerinin bu telgrafına göre, Hilmi Paşa'nın gece yarısı üç tabur silahlı askerle Midhat Paşa'nın ikametgahını basması ve sarması, Avrupa devletlerinin musaddıkı olan Adliye teşkilatı iktizasınca muhakeme için mahkemeye davet demek oluyormuş!.. Sübhânallah, bu nasıl acayip davet ve ne garip kanunu adalettir? Midhat Paşa gerçi İzmir'de tarafı Şahâneden görevlendirilmiş bir vali olarak her an ve dakikada nasıl emir verilirse yerine getirmeye hazır ve mecbur ise de, eski zamanlarda devlete karşı gelen asi ve eşkiyalar hakkında bile yapılması nadir olan böyle bir muamele ile gece yarısı yatağında aniden ikibin askerle sarılması üzerine acaba Midhat Paşa ne yapmalı idi? Cevdet Paşa'nın Midhat Paşa'ya hükûmet mahallini niçin bırakıp gittiniz demesi, bu kadar asker silah ve cephanesiyle senin üzerine gönderilmiş ve bu derece zahmete girmiş iken, niçin telaşlanıp da onları boşa çıkardın demektir. Ve kırkbeş senedir devlet hizmetine emek vermiş ve iki defa sadaret makamında bulunmuş olduğuna hürmeten seni gece yarısı uyurken, yatağından ve aile efradı arasından tüfek ve süngü ile çıkarıp valisi olduğun vilayet halkına karşı rezil ve rüsvâ etmek demek değilmiydi? Bunu niye yaptın demesi, yapılanları hoş karşılayarak, süngülü askerlerin önüne düşüp, bir câni gibi kışlada hazırlanan nezarethaneye girmeye ve giderken çoluk çocuğun pencerelerden feryad ve figanını işitmeye niçin muvafakat ve himmet etmedin demek, aynen komedi hikayelerinin bir nevi değil miydi? Ge-

Levent Şahverdi Arşivi

rek böyle bir sözü yazmağa ve gerekse ona cevap vermeye akıl ve insaf manîdir. Avrupa'nın tasdik ve teslim ettiği ifade edilen mahkemelerin adaleti ve hakkaniyeti meselesi de, şimdilik yalnız şu davet usûlü ile belli olduğundan, bunların bahsi bile abestir. Fakat muhakeme sözü Midhat Paşa'nın da beğendiği bir söz olmakla, zikrolunan telgrafa şu cevabı vermiştir:

"Abdülaziz'in katli meselesi, resmi makamlardan henüz şimdi işittiğim bir söz olup, madem ki böyle bir dava var imiş ve bize dahi taalluk etmiştir; dava ve muhakeme için bir umumi kaide var iken, asker sevkiyle bu derece bir cebri muamele ve şiddet yaratılmasına ne mecburiyet vardı? Bu konuya dair bir sual vukuu buldu da cevap mı verilmedi? Veyahut muhakemeye davet olundu da imtina mı edildi? Muhakeme [yargılama] konusu benim de istidiğim şey olduğu ve fakat şu vukuat üzerine emniyetim kalmadığı cihetle, hayat ve namusuma halel gelmemek ve yapılacak muhakeme aleni olmak şartıyla, temin olunur ise muhakemeye hazırım..."

Bunun üzerine yine Cevdet Paşa'dan gelen telgraf haberinde, bir sorgulama [istintak] heyeti ile ve özel bir vapurla İzmir'e gelmek üzere İstanbul'dan hareket ettiği bildirilmiş ve Fransa Hariciye Nezaretinden konsolosa gelen telgrafta da "Madem ki Midhat Paşa yargılanmaya razı ve talip olduğunu bildiriyor ve devlet tarafından da yargılanması isteniliyor, imtina etmeye mahal olmadığı..." bildirilmiş olduğundan, Midhat Paşa iki gece konsoloslukta kaldıktan sonra, Perşembe günü oraya gelmiş olan Hilmi Paşa ile birlikte askerî kışlaya gitmiştir.

İzmir vilayeti valisiz kaldığından, valiliğe bir vakiten beri Midhat Paşa aleyhinde bulunan takımdan Şûra-yı Devlet eski reislerinden Ali Paşa görevlendirilerek, Cevdet Paşa'nın bindiği İstanbul vapuruyla o da yola çıkarılmış ve bir de daha önceleri Hüseyin Avni Paşa ile beraber beş kişiyi şehit eden Çerkes Hasan'ın hizmetine mûkafâten bahriye askerliğinde bulunan kardeşi [karındaşı] Osman Bey, kolağalık rütbesiyle Yâveran-ı Hazret-i Padişahî zümresine dahil edilerek ve şimdi Midhat Paşa aleyhinde bulunan grubun önemlilerinden biri sayılarak, o da gelen heyete dahil edilmiştir. İşte Bunların cümlesi Mayısın sekizinci günü mezkur vapurla İzmir'e gelmişlerdir. Ali Paşa'nın Mid-

Levent Şahverdi Arşivi

hat Paşa'ya muhalif takımdan olması bir sui zandan ibaret olmayıp, vakıa uygun tabir o olduğunu isbat için şurada onun sebeplerine dair, bahsin haricinde de olsa bir kaç kelime yazmaya mecburiyet hasıl olmuştur.

Şöyle ki, Midhat Paşa'nın ikinci sadaretinde yeni baştan kurulan Kosova vilayetine muktedir bir vali tayini lazım gelmişti. O sıralarda Hersek valiliğinden ayrılmış bulunan işbu Ali Paşa Mabeyn-i Hümâyun tarafından bu göreve seçilmiş ve kendisi Midhat Paşa'nın şahsen sevdiği dostlarından bulunmuş ise de, önceden bulunduğu mülki görevlerde ve en sonra Hersek'de tecrübe olunan ahvaline göre, öyle mühim bir vilayeti idareye muktedir olmadığı cihetle Bâb-ı Âlî tarafından bu tayin tehir edilmiş ve işin burası mahremane bir tezkereyle Mabeyn-i Hümâyun'a arz edilmişti. İşte bu tezkere Midhat Paşa'nın Avrupa'ya uzaklaştırılmasında sonra Ali Paşa'ya gösterilerek, onunla muhalifler listesine [defterine] bir isim daha ilave edilmiş ve bu defa İzmir vilayetine tayini de işte bu hikmete mebnî vukuu bulmuştur.

Manisa'daki Rüştü Paşa ne olacak?..

Her ne ise, mezkûr vapurun İzmir'e demir atmasıyla beraber, Ali Paşa, Çerkes Hasan'ın biraderiyle beraber karaya çıkıp, Midhat Paşa'yı da alarak vapura gittiler ise de, Adliye Nezaretinin bu daveti yalnız Midhat Paşa'ya ait olmayıp Manisa'da sürgün bulunan ve altı aydan beri hasta döşeğinde yatan Rüştü Paşa'yı da getirmek için, salı gecesi oraya da Zabtiye Alaybey'i ile bir takım zabitan, polis ve jandarma neferleri gönderilmiştir. Aynen Midhat Paşa gibi onun bulunduğu ev de derhal sarılarak kuşatmaya alınmış ve bîçare Rüştü Paşa'nın kımıldamağa bile mecali olmadığından, götürülmesinin mümkün olamayacağına dair doktor raporu [şahadetname] düzenlenmiş ve bunlara kanaat getirilmeyerek vapurda bulunan tabip bile acele gönderilmiş ve nihayet o da yola çıkmasının imkansızlığını tasdik etmiş ise de, buna da inanılmayarak cebren İzmir'e kadar getirilmiş ve artık buradan daha ileriye sürüklenmesinin kabil olmadığı anlaşıldığından, zaruri olarak İzmir'de bırakılmıştır. (*)

(*) Bu konuda Hilmi Paşa'nın Adliye Nezareti'ne çektiği bir telgraf foto-tipi suretiyle ilave olunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Cümlenin malûmudur ki, Rüştü Paşa [mütercim] seksen yaşında bir zât olup, Sultan Mahmut zamanından, yani altmış seneden beri devlet hizmetinde kullanılmış ve altı defa Sadrazam ve yedi defa Serakser olup, hiçbir vakitte küçük veya büyük bir nakîse ile lekelenmemiş iken ömrünün son günlerinde sebepsiz ve haksız yere Manisa'ya sürülüp uzaklaştırıldığından başka, bu defa da ölüm döşeğinde hasta yatarken, en büyük câni olan bir haydut, katil ve eşkiya hakkında bile uygulanmayacak bir muamele ile döşek içinde İzmir'e getirilerek burada hapse atılmış ve arası az vakit geçerek, müşarünileyhin bu durumun etkisiyle ölmesi [irtihâl-i dâr-ı bekâ], bütün âleme nasıl ibret ve ne derece hayreti müstelzim olduğunu ve olacağını tarife hacet yoktur. İstanbul Vapuru Midhat Paşa'yı aldığı gibi kalkacak iken, Rüştü Paşa'nın yukarda bahsedilen durumları dolayısıyla bir kaç saat daha tehir edilmiş ve bu sırada Ali Paşa bir müddetcik vapurda kaldığından ve kendisi Cevdet Paşa ile birlikte bulunduğu sırada Midhat Paşa meselenin ne olduğunu ve neden çıktığını bunlara sual edince:

"Vakıa Sultan Aziz'in ölümü sırasında Cevdet Paşa'da Fer'iyye dairesinde ictima eden vükelâ ile birlikte bulunarak, o zaman merhumun kendi kendisini öldürdüğü zannolunmuş ise de, öldüren ve öldürmeye yardım eden kişilerin cümlesi cinayetlerini bu kere ikrar ve kabul etmiş olduklarını", ikisi birden söylemeleri üzerine Midhat Paşa:

– Pekiyi amma, Abdülaziz merhumun validesi ve zevceleri ve evlâdları ve cariyeleri içinde olduğu halde bu iş vukuu bulmuş ve validesi kucağında ruhunu teslim etmiş olmasıyla, onlar hangi iddiada bulunuyorlar, diye sormuş ve:

– Onların iddiasına hacet olmayıp, cinayete [fiil-i katl] cüret edenlerin ikrar etmesiyle, dava ikâmesinin hükûmete ait olduğunu, söylemişlerdir.

İşin bu noktasını kapatmış olmaları dolayısıyla, Sultan Abdülaziz hanedanı tarafından bir ifade alınmamış olduğu ve maslahâtın yalnız bir kaç şahsın takrir ve ifadesine bina edildiği anlaşılmıştır. Buraları evvelce İstanbul'dan aldığımız istihbarata da uymuş ise de, adıgeçenlerin konuşmamız esnasında söyledikleri açıklamalara nazaran, suçunu ikrar edenler bir kaç kişiden ibaret değilmiş. Zira bunlarla birlik-

Levent Şahverdi Arşivi

te bulunmuş hadımağaları, asker zabitleri, Nuri Paşa ve sairleri cümleten suçu ikrar etmişler ve yirmiden ziyade de şahit varmış. Birde yemin etmeleriyle ve böyle vükelâdan iki büyük zâtın aslı olmayan düzülmüş bir konuyu desteklemek niyetiyle bu derece yalan söyleyerek, yalan yere yemin edecekleri hatırdan uzak olmakla, Midhat Paşa hayret ederek, dünyada yanlış zannolunmuş işler çok olduğundan, bu da onlardan birisi olmak ihtimaliyle susmuştu.

Akşamdan sonra Rüştü Paşa'nın gelemeyeceği haber alınmış ve Ali Paşa daha evvelden vapurdan çıkarak hükûmet konağına gitmiş olduğundan, saat üç-dört sıralarında vapura yol verilerek, sabahleyin erkenden Boğaz'a [Çanakkale Boğazı] varılmış ve vapurun bu seyir süratiyle devamı halinde, akşama İstanbul'a varacağı tabii olduğundan, orada beklenilerek durum Mabeyn-i Hümâyun'dan telgrafla sorulmuş ve gelen cevapta vapurun İstanbul'a gece yarısı girmesi irade buyurulmuş olduğundan zarureten akşama kadar Boğaz'da [Çanakkale Boğazı] beklenilerek, gece saat beşte İstanbul'a [Dersaadet] gelinmiştir.

Midhat Paşa'nın gece vapurda sorguya çekilmesi...

Cevdet Paşa'nın evvelce İzmir'e gelen telgrafında sorgulama heyeti [Heyet-i istintakiye] dediği cemiyyet, müddeiumumi Latif Bey ile üç kişilik sorgulama ekibinden ibaret olup, bunlar İstanbul'a varıncaya kadar vapurda iş görmüşler ve Saray'a arz edecekleri malûmatı hazırlamak için vapurun İzmir'den hareketinden evvel baş kamarada bir sorgulama meclisi tertip ederek, Cevdet Paşa'da o mecliste dahil olduğu halde, Midhat Paşa'yı çağırarak sorgulamaya başladılar. Sorgulama heyetinden Mehmet Efendi adında birisi, soru ve cevapların zabtına tayin olunarak Midhat Paşa'ya hitaben:

– İsminiz ve şöhretiniz ve işiniz nedir ve kaç yaşındasınız ve nerelisiniz? diye soru sormaya başlayarak, böyle abes, edep dışı ve insanlıktan uzak muameleye ne lüzum olduğu hatıra gelerek ve hayret edildiğinden, Midhat Paşa sükût etmiş ve yanındaki Cevdet Paşa'ya bakınca, Cevdet Paşa:

– Efendim, bu konu sorgulama heyetine [heyet-i istintakiye] ait bir vazife olduğu cihetle, ben müdahale edemem ve sorgulamaya bu

Levent Şahverdi Arşivi

şekilde başlanılması kanun ve kaide gereğidir demesiyle bu muamelenin mücerred aşağılamak ve küçük düşürmek için, daha evvel İstanbul'da tertip olunarak, özellikle yapıldığı anlaşılmıştır.

Bu soruların ve bunların ait sözlerin cevapları olarak Midhat Paşa tarafından verilen ifadeler, kendisinin devlet hizmetine girdiği elli bir tarihinden [H: 1251 M: 1835] doksan yedi senesine kadar [H: 1297 M: 1879] kırk altı sene müddetle bulunduğu hizmetlerin ve elde ettiği rütbe ve derecelerinin özetini ihtiva eden hayat hikayesi bir sahife kağıda yazılarak zabt edilmiş ve bunu müteakiben asıl meseleye girmek için, öncelikle Fransız Konsolosluğuna niçin gidildiği sorularak, yukarıda beyan olunduğu şekilde vak'anın tafsilatı hikâye olunduktan sonra şöyle cevap verilmiştir.

"– Gece yarısı silahlı üç tabur askerle bir adamın hanesini basmak cezalandırmak için ise, şimdi bu sorgulamaya ne lüzum var? Eğer bu kuvvet müdafaa ve muhalefet düşüncesi üzerine ise, yalnız başına ailesi içinde ve yatağında uyuyan bir adamdan böyle bir hal nasıl tasavvur olunur? Ve eğer muhakemeye davet için ise, böyle bir davet dünyanın neresinde ve hangi devlet ve millette görülmüştür?"

Midhat Paşa tarafından verilen bu cevaba cümlesi sükût eylediği halde, müddeiumumi Latif Bey, *"Bu işe Padişahımızın rızası yoktur"* cevabıyla müdafaa etmek istemiş ise de, bu Latif Bey, İzmir'de bir asker zabitinin gece yarısı üç tabur askerle bir valinin konağını emirsiz basmak ve böyle bir hareketi kendiliğinden yapmak iktidarında olmadığını bilmeyecek veyahut karşısındaki muhatabı böyle bir sözle iskât ve ilzam etmiş olacağını zannedecek derecede dirayetsiz olmayıp, söylediği sözün ne olduğunu o da bilir ise de, nasılsa bir kere söylemiş oldu ve bununla o geceki meclise son verilmiştir.

Ertesi gün yine vapur yola devam etmekte iken ikinci sorgulama heyeti [meclis-i istintak] tertip olunup, bunda da önce Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilme sebebi surulduktan ve Midhat Paşa tarafından birinci bölümde [faslı evvel] anlatılan malumat doğrultusunda cevapları verildikten sonra konu, merhumun öldürülmesi meselesine gelmiş ve Midhat Paşa keza bu konuyu da yukarıda belirtilen tafsilatlı şekilde red ve tekzib etmesi üzerine, mümaileyh Latif Bey çantasından bir kağıt çıkararak ve kağıda bakarak, şu iddiaları ileri sürmüştür:

Levent Şahverdi Arşivi

"– Sultan Murad'ın cülûsunu takiben Mabeyn-i Hümâyun'da Rüştü ve Hüseyin Avni ve Midhat Paşalar ile Hayrullah Efendi'den ve bir de Damat Mahmut Paşa'dan mürekkep bir komisyon yapılıp, bütün işler bu komisyon marifetiyle görülmüştür. Ve hatta Sultan Murad dahi bu komisyonun re'y ve kararı olmadıkça, bir iş yapılmamasını irade etmiş olduğu ve katiller Sultan Abdülaziz'i Mahmut ve Nuri Paşalar'dan aldıkları talimat gereğince öldürdüklerini itiraf edip, Mahmut Paşa ise komisyon azasından olmasıyla, bu talimatı elbette komisyonun görüşüyle vermiş olacağı ve katil olan üç kişi dahi önce komisyon tarafından belirlenip, hatta Midhat Paşa'nın o zaman ikinci mâbeyinci Seyyit Bey'e bunların isimlerini beyan ederek hâl ve sıfatlarını sormuş olduğunu belirterek, Sultan Abdülaziz'in vükelânın bilgisiyle katledilmiş olduğunun birinci mertebede delilinin bu ahval olduğunu..." söylemiştir.

Midhat Paşa'nın bunlar için verdiği cevaplar da şöyle olmuştur:

"– *Evvela* Sultan Abdülaziz'in vefatı, herkesin bildiği üzere, kendi eseri fiili ile olmakla başkaları tarafından öldürüldüğü lakırdısını bu defa işittim. *Saniyen*, vükelâ'nın iki gece Saray'da kalması Sultan Murad'ın cülûsu münasebetiyle arız olan perişanlığından dolayı, onun dikkatli davranması maksadına mebnîdir. O süre zarfında cülûs merasimini idare meşguliyetinden başka hiçbir kimsenin, hiçbir şeye bakmaya vakti yoktu. *Üçüncüsü*, vükelâdan mürekkep bir komisyon yapılmış lakırdısı gayet yanlış bir söz olup çünkü isimleri sayılan zevatın biri Sadrazam, biri Serasker ve diğeri Şûra-yı Devlet Reisi ve dördüncüsü Şeyhülislâm olup, devlet işleri zaten bunların idaresindedir. Devlet işlerinin yürümesi için öyle bir gaile arasında komisyon kurulması münasip olmayacağı gibi, Sultan Murad'ın öyle bir iradesinin olacağını hatırlamak bile imkansızdır. Olsa olsa yeni cülûs eden padişahın vükelâsını temin için, işlerin düzeltilmesini ve vükelâ ile görülmesini vaad etmeleri adet olarak Hatta Zât-ı Şahâne de cülûsu hümayunlarından sonra bu şekilde irade buyurdukları gibi, Sultan Murad'ın da öyle bir iradesi varsa, onun da bu kabilden olacağında şüphe yoktur. Hasılı her ne iş için olursa olsun, o aralık Saray'da öyle bir komisyon kurulduğunun ve Mahmut Paşa'nın azasından olduğunun ke-

Levent Şahverdi Arşivi

sinlikle aslı olamaz. Bu söz bir rüya ve hülya demektir. "*Dördüncü* olarak, katil denilen adamların hiçbirisi vükelanın tanıdığı adamlar olmayıp Saray tarafından dairenin emektarlarından seçilmiş, fakat Fer'iyye'ye gönderilirken, Sadrazama malûmat verilmekle, o da tasvip etmiştir. Bunların vükelâ tarafından seçilmiş denilmesi, sadece yalandan ibarettir. *Beşinci olarak*, Midhat Paşa'nın Seyyit Bey'den bunların hâl ve durumunu sormuş olması, beş senelik bir iş olduğundan hatırıma gelmiyor ise de, bu maddeden bir gün evvel Mabeyn-i Hümâyun hizmetine, durumu meçhul bir kaç kişi alındığı görülmüş ve ihraç ettirilmiş olmasıyla, bunlar da o kabilden olmamak için, ihtimal ki hâl ve sıfatlarını öğrenmek üzere Seyyit Bey'e sormuş olabilir. Bunlar merkumların vükelâ marifetiyle intihâb olunduğunu isbatlamaz. Bilakis bu suâl ve inceliklerin vukuu, durumlarının vükelâca meçhul olduğunu teyit etmesi lazım gelir."

Bu mesele hakkında daha önce hazırlanmış olan suallerden anlaşıldığına göre, güya Sultan Abdülaziz'i öldürdüklerini ikrar etmiş olan iki adam, bu iş için Mahmut Celalettin Paşa'dan talimat aldıklarını söylemiş olduklarından, onun da bu talimatı vükelânın kararıyla verdiğini yakıştırmak için, önce bir Komisyon tahayyül olunmuş ve Mahmut Paşa bu komisyonun azasından sayılmış oluyor ve hazırlanan tertibe göre, öldürülme meselesi bu komisyonda müzakere edilmiş ve karar verilmiş denilmek isteniliyor.

Lakin hiç hesap edilmemiş ve düşünülmemiş ki, Vükelâ-yı Devletin böyle büyük bir cinayeti düşünmeleri farz olunsa, bunun gayet gizli ve saklı [hâfi ve mahrem] tutulması lazım gelirken, cülûsun ikinci günü Saray'da ve cülûs tebrikleri için gelip giden bu kadar kimse [cemiyet] içinde komisyon kurmak, bunu ilân etmek demek olur ki, acaba böyle mecnunâne bir hareketin bunlardan beklenmesi nasıl tasavvur olunabilir? Ve katillerin bilerek ve isteyerek cinayetlerini itiraf ettikleri beyan olunmakta ise de, katil denilen iki adam beş sene önce memleketlerine gitmiş oldukları halde, duruma göre bu defa celp olunmuş ve böyle bir cinayetin failine verilecek ceza çoluk-çocuğun bile bildiği bir şey iken, bunların hemen bir sual üzerine suçu isteyerek ikrar etmiş olmalarına dünyada kim inanır? Ve Saray hizmetinde bulunan iki hadım Arab'ın şahitliğine hangi nazarla bakılmak lâzım gelir?

Levent Şahverdi Arşivi

Hasılı bu işlerin hiçbirinde doğruluk işareti olmadığı meydanda ise de, gerek Cevdet Paşa ve gerek Sorgulama Heyeti [Heyet-i İstintâkîye] namıyla gelen adamların her birisi bu davaya hasım sıfatıyla gelmiş olduklarından savunma amacıyla verilecek ifadenin bu mecliste söylenmesinin abes ve belki de zararlı olacağı anlaşılmış ve bu sebeple Midhat Paşa tarafından ileriye tehir edilmek üzere ifadesine devamdan sarfı nazar edilmiştir. Fakat katl [öldürülme] konusunda en ziyade lazım ve mühim olan tahkikat, maktülün bulunduğu yerde ve yanında olanların ifadeleri üzerine oturtulması mer'i kaidelerden iken, soru ve cevaplarda bu konuya hiç dokunulmadığından, bu nokta Latif Bey'e sorulunca şunları söylemiştir:

"– *İşbu katledilme konusu kâtillerin ikrarı üzerine taayyün ettiğinden, başkasından ifade, görüş ve bilgi alınmasına hacet olmayıp, bu işin davacısı devlettir.*"

Bunun üzerine Midhat Paşa cevabında;

"– Evet öyle ama, sizin dediğiniz, hukuk-u şer'iyye davaları içindir ki, bir cinayet meselesinde, maktülün mirasçıları hukuk davası açmamış olsa bile, bununla kanunlar ve hukuk sakıt olmayarak davacısı devlet olur. Lâkin benim dediğim şer'i dava olmayıp, devletin Adliye Nezareti'ne ait bir kanuni haktır ki, bir maktül nerede öldürülmüş ise, önce o yerde bulunanların ifadelerini almak ve katilini ilk olarak onların arasında aramak hukuk ve kanun iktizasındandır. Burası yapılmamış ise, sebebi nedir ve yapılmış ise, merhumun vefatı sırasında yanında bulunan validesiyle zevcelerinin, evlât ve câriyelerinin ifadeleri ne şekildedir?.."

Latif Bey bunun üzerine verdiği cevabında;

"– Evet, bu dediğiniz şeylerin hepsi yapıldı. Vâlide-Sultan'ın bir sergüzeşti vardır. Hakkında icra kılınan kötü muamelelere yürekler dayanmaz. Hele merhumun ölümünden sonra bîçâre kadının feracesiz karakol meydanına çıkarılmasını hiçbir insaf sahibi kabul etmez..." gibi sözlerle uzatması üzerine Midhat Paşa:

"– Efendim, cinayet [katl] meselesi başka, bu dediğiniz sözler başkadır. Eğer Valide-Sultan hakkında böyle kötü muameleler yapılmışsa, onun da gereği yapılmalı ve failleri hakkında gerekli ceza veril-

Levent Şahverdi Arşivi

melidir. Benim sorduğum şey, Sultan Aziz öldürülmüş mü ve bunu validesiyle yanındaki sair kişiler tasdik ediyor mu ve bilgileri ve iddiaları nedir?"

Denildikte Latif Bey hayli zaman düşündükten sonra:

"– Dava devlete aittir [kamu davası] ve malûmat olarak Vâlide-Sultan'ın yazdırdığı sergüzeştî herşeyi ifade eder..." diyerek bundan sonra bahsi kapatmış ve bu meclise dahi bununla son verilmiştir.

İşbu ikinci sorgulama meclisi öğle vaktinden [vakti zuhur] gece yatsı vaktine kadar sürmüş olduğundan esas mesele olan öldürülme olayının tafsilatı arasında merhum Sultan Abdülaziz'in hâl'inden dolayı halk ve asker arasında güya fesat zuhur etmiş olduğundan merhumun biriktirmiş olduğu hazinesi vükelâ tarafından gasbedilerek askerlere dağıtılmış. Merhumun hayatı bâki iken diri diri defn edilmiş ve Nisbetiye daveti namıyla tertib olunan bir davette güya bütün şehzadelerin idamı tasarlanmış. İşte bu ve buna benzer akıl ve hayale gelmeyen bir takım sözler daha meydana konularak müddeiumumi [savcı] tarafından ileri sürülünce, Midhat Paşa tarafından cevaplar verilmiştir. Bunların her biri cinayet [katl] meselesini teyid etmek mülahazasıyla tertip olunduğundan, bu sual ve cevaplar da aşağıda gelecek sorgulama ve muhakeme bahsinde tabii etraflıca anlatılacağı cihetle, tekrar etmemek için burada yazılmasından sarfı nazar olunmuştur.

Birinci meclisin sona ermesiyle [ikinci meclis olmalı] vakit de çok geçtiğinden Midhat Paşa, kendisi için vapurun çarkları bitişiğinde tahsis edilmiş olan küçük kamaraya girip yatmış ise de, Kamaranın üç tarafına ve üstüne bahriye askerinden ve Saray'dan gönderilen tüfekçi ve zâbitlerden tayin edilmiş olan nöbetçilerin birbiriyle sohbet ve konuşmaları uyumaya bile mâni olmakla tabii bunların konuşmaları dinlenirken, bunların içinde sonradan geldiği ve zâbit olduğu tahmin olunan birisi, Sultan Abdülaziz'in öldürülme meselesinden söz ederek:

"– Bu konu güneş gibi meydana çıkmıştır. Cüret edenlerin cümlesini idam edeceklerdir." demiştir.

Gerçi bu adamın böyle bir sözü, konuşma tarzı ve üslubuna veya sarhoşluğuna yormak mümkün ise de, kamara tarafına nöbetçilerden başka kimse yaklaşamadığı halde, adıgeçen kişinin hiçbir sebep yok-

Levent Şahverdi Arşivi

ken bu lakırdıyı kamaraya işittirecek şekilde söylemesi, rahatsız etmek maksadıyla gönderildiğini göstermekte idi. Ertesi gün sabahleyin Midhat Paşa tarafından bu durum Cevdet Paşa'ya anlatılarak, mümkünse bu kişinin insanlığa sığmayan davranışının önlenmesine himmet olunması rica olunur denilmesi üzerine, vapurda derhal bir soruşturma başlatılmış ve bu sözü söyleyen adamı Midhat Paşa görmemiş ise de ifadelerinden çıkarıldığı üzere kendisinin subay [zâbit] olduğu ve Beşiktaşta evi bulunduğu, evli olmadığı anlaşıldığından, bu durum ve evsafı defalarca tarif olunmuşken, buna itibar ve iltifat olunmayarak ve o sıfatta adam aranmayarak, güya bulunmasına çalışılmış ise de netice çıkmamıştır.

Şikayetimin aslı olmadığından bulunamadığı gösterilmek için, vapurdaki neferlerin çoğu sorguya çekilmiş, bunun için dört sorgu hakimi üç dört saat çalışıp kağıtlar doldurulduğu halde, söyleyen kişi bulunamamış ve neticede bu sözün Midhat Paşa tarafından rüyada görülmüş bir hayal olduğuna adliye memurları tarafından karar verilmiştir. Böylece bu sorgu hakimleri, görevlerinin bir faslını da bu şekilde tezyin etmişlerdir. Ve daha sonraları muhakeme sırasında ve mahkemede, Sultan Abdülaziz merhumun katli meselesinde ortaya konan delil ve belgeler üzerine, mahkeme reisi ve azası red cevabına muktedir olamadıkları halde, savcı [müddeiumumi] Latif Bey:

"– Midhat Paşa vapurda gelirken şöyle bir rüya görmüş ve aslı yoktan öyle bir şey çıkarmıştı; bu sözleri de tıkpı ona benzer..." diyerek muhakemede bahis konusu olan meseleye zerre kadar alakası olmadığı halde, bu vak'ayı güya müdafaa yolunda sarf ve ortaya koymakla maharetini sergilemek istemişti.

Midhat Paşa'nın Çadır Köşkü'ne hapsedilmesi ve ilk sorgulama

Pazar gecesi, gece yarısında vapurumuz Dolmabahçe Sarayı önüne demir atması üzerine, Mâbeyn-i Hümâyun'dan iki yaver ile bir istimbot gelip Midhat Paşa'yı almışlar ve araba ile Yıldız Sarayı bahçesindeki Çadır Köşküne götürmeleriyle, anılan Kasrın iki odasından birisi Midhat Paşa'ya, diğeri Rüştü Paşa'ya mahsus olmak üzere, üç

Levent Şahverdi Arşivi

dört gün evvelinden hazırlanmış, basit bir karyola ve yatak gibi bazı şeyler konulmuş ve Kasrın bekçilerinden başka rovelver ve kama ile silahlı bir takım Boşnak ve Arnavut tüfekçiler tertip edilmiş ve Midhat Paşa'nın birlikte getirdiği uşağının yerine Kasır'daki bekçilerin istihdam edileceği irade buyurulduğundan, anılan uşak vapurda haps ve tevkif olunarak Midhat Paşa, küçük yaşından beri hademe ve câriye hizmetine alıştığından, özellikle şu gününde her vakitten ziyade hizmete muhtaç olduğu zamanda, yalnız başına bırakılmıştır.

Sonraki pazartesi günü Midhat Paşa'nın sorgulamasına başlanmak üzere, bir sorgulama heyeti gelmiş olup bu Heyet, Sürûrî Efendi'nin başkanlığı altında, Savcı Latif Bey ve kûrena-yı şahaneden Ragıp Bey ile İzmir'e gelen üç sorgulama hakiminden [müstantik] ibaret idi. Bunlar önceleri üstü üstüne dört gün ve ondan sonra birer ve ikişer gün ara ile on gün kadar devam etmek üzere, öğle vaktinden akşama kadar devam eden meclislerde, değişik meseleler üzerine pek çok sual ve cevaplar vukuu bulmuş ve hepsi yazılı zabta geçirilerek, vapurdaki sorgulama zabıtları ile beraber sorgulama evrakının adedi ellibeş numaraya varmıştır. İfadelerimin tafsilatı bu zabıtlarda yazılı ise de, bu zabıtların hiçbirisi ne muhakemede [yargılamada] ve ne de sonradan ortaya çıkarılmayıp mektum tutulduğundan bu kadar tafsilat aynen ve sırasıyla hatırımda kalmadığından, burada günleri ve derece sıraları tayin olunmadan, fakat o müddet içinde, yani Çadır Köşkünde devam edilen sorgulama müddetinde cerayan eden sual ve cevapların dikkate değer olanlarının beyanıyla yetinilecektir.

İşbu Sorgulama Heyetinin [Meclis-i İstintakiye] reisi Sürûrî Efendi ise de, kendisi sual ve cevaba karışmayıp, vapurda geçen sorgulamaya göre, yeniden sorulan sorular Mabeyn-i Hümâyun tarafından tertip olunarak, savcının eline verilmiş ve bir takım sorular da küçük küçük kağıt parçalarına yazılmış olarak Ragıp Bey'in cebine konulmuş olmakla bu ikisi onlara müracaatla sorulacak soruları tasvire çalışır ve Ragıp Bey bir şeyde şüphe edip iliştikçe, ikide birde dışarı çıkarak ve yakın bir yere gidip tereddüt içinde tekrar gelirdi. Üç sorgulama hakiminden birisi sual ve cevapları münavebe ile zabta geçirdiği sırada, diğer ikisi yazılan kağıtların altını ve üstünü gözden geçirip, Midhat Paşa'nın ifadesinde kusur ve tenakuz aramaya memur ol-

Levent Şahverdi Arşivi

duklarından, onlar da bu görevlerini kemali dikkatle yerine getirmekte kusur etmezler idi. Çünkü İzmir'de Hükûmet Konağı'nı kuşatarak, Midhat Paşa'yı yakalamaya görevlendirilen nizamiye askerinin subay ve kumandanlarının hizmet ve gayretlerine ve böyle bir işte vukua gelen muzafferiyetlerine mükafat olarak Liva Hilmi Paşa'ya "Ferik"lik ve yaver Hasan Bey'e "kaymakam"lık, kolağası Hamdi Efendiye "binbaşılık" rütbeleri tevcih olunmuştu. Diğer bütün zâbitanın dahi rütbeleri birer derece terfi buyurulduğu gibi İzmir'e gelen Adliye memurlarının da aldıkları yüksek harcırahlardan başka, dönüşlerinde sorgu hakimlerinin beherine itâ-yı seniyyeden ellişer lira hisse düşmüştü. Dolayısıyla her birinin hâl ve gücüne göre, bir hizmet eseri göstermek için birbiriyle yarışarak çalışmaları tabii idi.

İşbu Sorgulama Cemiyetinin ilk günlerinde ileri sürülen hususlar, evvelki sualler gibi, Sultan Aziz merhumun katledilme meselesi ve Mahmut Paşa ile Nuri Paşa'nın katillere talimat vermesi ve Sultan Murad ile Validesinin emretmesi ve bu işte vükelânın da haberinin bulunması gibi isnatların tekrarından ibaretti. Bu konulara Midhat Paşa tarafından cevapları verilmesi üzerine Ragıp Bey cebinden çıkardığı pusulaya bakarak şu suali sormuştur:

– Madem ki, Sultan Aziz Vükelâdan bir kaç kişinin marifetiyle tahttan indirilmiştir. Hayatta kalması onlar hakkında tehlike ve zarar doğuracağından ve özellikle bütün halk ve asker arasında dedikodu çıkması da, bu işi yapanlara dokunduğundan, merhumun behemahal öldürülmesi Sultan Murad'ın emri ve vükelânın yardımıyla olması lazım gelecektir. Bu suale karşı Midhat Paşa cevabında:

– Şu hale göre bu işin iki ciheti olup, birisi Abdülaziz'in hal'i ve diğeri öldürülme meselesi. Hal' konusu mülk ve millet ve devletin selameti için bütün halkın ittifakıyla icra olunmuştur. Bu ittifakı isbat için eğer kağıt üzerinde mühürlü senet [belge] isteniliyorsa, bu elbette olamaz. Asıl senet, bu değişikliği halkın büyük bir memnuniyetle kabul ve telakki etmesidir. Eğer bu meselede şüpheye düşen varsa, cülûs günü yalnız Bâb-ı Seraskerî'ye bîat için gelen vükelâ ve ulemâ, vüzerâ ve sair erkân ve devletin memurları ve aynı gün Beyazıt Meydanına toplanıp, "yaşasın" sesleri göklere çıkan halk bir kere daha davet edilerek bu şüphe giderilebilir. Bunun yapılması müşkil ve külfetli ise de,

Levent Şahverdi Arşivi

bunun külfeti devlet hesabına yalan söylemekten daha ehvendir. Öldürülme [katl] meselesine gelince, bunun aslı ve esası olmadığı bir yana, bundan vükelânın, yani hal' işinde bulunan devlet erkânından birinin bile küçük veya büyük medhali bulunduğuna dair hiçbir kimse tarafından bir söz bile söylenmemiş olmasına rağmen, merhumu hal' edenlerin katl dahi etmiş olacaklarını tasavvur etmek, pek yanlış ve fahiş bir suizan ve iftiradır. Sultan Aziz'in hayatı kendisini hal' edenlere korku ve telaş yarattığı nereden bilinmiş? Hal' ile vefatın arası beş günden ibarettir. Bu beş gün içinde, tebrik merasimi ve her tarafta yapılan şenlik ve coşkunluktan ve bütün halkın ortaya koyduğu memnuniyetten başka ne olmuş ki, korku ve telaşa mucip olsun?

Halk ve asker arasında dedikoduya sebep olması sözü,verdiğiniz açıklamaya göre hal' olayında [tahttan indirilme] bulunan taburların taşraya gönderilmiş olması rivayetinden çıkarılıyorsa, bu da hem yalan, hem yanlıştır. Zira hal' ve cülus işinde kullanılan dört tabur askerin içinden bir hayli zamana kadar bir nefer bile taşraya gönderilmeyip İstanbul'da bırakılmıştır ve hatta bu taburların birisi Saray-ı Hümâyun'un korunmasında, diğer birisi de Sultan Aziz'i korumak için Fer'iyye karakolunda bulunmuştur. Fakat "Maiyyet Bölüğü" namıyla Saray'da bulunan bir kaç bölük asker değiştirilmiş ise de, bu da başka bir sebebe dayanmayıp, Sultan Aziz'in hal'inden sonra yakınları ve Saray hademesinin çoğu değiştirildiği için bunların da değiştirilmesi tabiidir. Ve içlerinden taşra ordularına gönderilmiş bazı zabit ve neferler var ise de, o da Bâb-ı Seraskeri tarafından nizam üzerine yapılan normal askeri işlerdendir. İzmir'den gelirken vapurda yapılan sorgulama sırasındaki ifadelerden anlaşıldığına göre, Sultan Aziz'in Topkapı Sarayı'ndan Fer'iyye dairesine getirilmesi de bir kötü niyet eseri olarak gösterilmek isteniyor. Ne yapmak lazım gelirdi? Topkapı'da mı bırakılmak iktiza ederdi? Kendisi için evvela Beylerbeyi Sarayı düşünülmüş ve ser-kurenâ Ethem Bey ile gönderilen haberde sair yerler arasında Beylerbeyi'de teklif edilmişken, Fer'iyye Dairesini kendisi tercih etmiştir. Şu halde bunun itiraz olunan yeri neresidir? Bu cümle ile beraber iftira edenlerin tahayyül ettikleri gibi, faraza merhum hakkında bir suikast niyeti olmak lazım gelse, Topkapı Sarayı diğer yerlerden daha müsait iken, istidası gereği üç yüzü aşkın kendi dairesi

Levent Şahverdi Arşivi

halkıyla Fer'iyye Dairesi gibi göz önünde olan ve deniz ve karadan irtibatı bulunan bir yere getirilmesi bile, böyle bir ihtimalin olmadığını göstermez mi?

Yukarıda gösterilen bu gibi bir çok tafsilat ile konunun her yönü açıklanmışken Ragıp Bey, Latif Bey'le müzakere ettikten sonra yine eski sualini tekrar ederek "Sultan Abdülaziz'in hal' edilmesi cihetiyle katledilerek öldürülmesi ve bunun da hal' edenlerce yaptırılması tabiidir", denilerek şöyle devam edilmiştir. "Zira eskiden de hal' edilen padişahlar katl olunmuştur ve bu fiilin asıl mimarı Sultan Murad olup, vükelânın hareketi onun emrinin infaz ve icrasından ibarettir." sözleriyle, bu defa da cinayetin en ağır yanını Sultan Murad'a istinat ettirmiştir. Bunun üzerine Midhat Paşa ifadesine devam ederek:

– Vakıa geçmiş zamanlarda mahlû' [hal' edilmiş] padişahlardan bir kaçının şehadeti biliniyor ise de, bunların her biri o asırların hükmünde olan rabıta ve sebeplere müstenit olup, bununla beraber kırk sene padişahlık yapmış olan Avcı Sultan Mehmed'in ve daha benzerlerinin hal'den sonra hayatta kalarak eceliyle vefat ettikleri de tarihlerde yazılıdır. Burası böyle ve hatta Sultan Murad'ın beş senedir Çırağan Sarayı'nda hâlâ hayatta bulunduğu göz önünde iken, Sultan Aziz'in hal'ini katline delil göstermek ve böyle bir fiilin bulunduğumuz asır ve zamana sığmayacağını hesap etmemek ne kadar yanlış bir kıyas ise, Rüştü Paşa ve Midhat Paşa gibi kırkar ellişer sene devlet hizmetinde namuslarıyla yaşamış kimselerin ömürlerinin sonunda, emellerinin sayfalarını böyle bir cinayetle lekeleyecek kadar akılsız olmadıkları dünyanın bildiği şeydir. Bunları böyle bir kötü itham altında bulundurmaya çalışmak da, ondan ziyade hak ve insaf haricidir..., denilerek bu ifadelerle o toplantıya son verilmiştir.

Nisbetiye daveti bir suikast planı mıydı?

Bu sırada Ragıp Bey dışarı çıkıp tekrar gelerek, "Nisbetiye konusunda ne buyuruyorsunuz?" sorusuyla başka bir bahsin kapısını açmıştır. Midhat Paşa Nisbetiye konusunun ne demek olduğunu sorunca, Latif Bey [Müddeiumumî], iş bu Nisbetiye Kasrı meselesi vapurda da bir nebze geçtiği üzere, mevcut şehzâdelerin öldürülmesi için Sultan

Levent Şahverdi Arşivi

Murad'ın emriyle ve vükelânın bilgisi dahilinde tertiplenmiş bir ziyafetmiş. Şöyle ki, Sultan Murad cülûsunun dördüncü cumartesi günü, kardeşlerine ziyafet vermek vesilesiyle, saltanat veliahdı olan Sultan Abdülhamid'le sair biraderlerinden dördünü Nisbetiye Kasrı'na davet için bir gün evvel kurenasından Seyyit Bey'i göndermiş ise de, Sultan Abdülhamid bu davetin bir suikast amacıyla tertip olunduğunu hissetmesi cihetiyle kendileri ve kardeşleri bu davete icabet etmemişler. Böyle bir büyük tehlikeden Allah'ın koruduğunu tafsil ve beyan ile bu tafsilat arasında Seyyit Bey'in Sultan Murad tarafından davet için gönderildiğini, o sırada Hüseyin Avni Paşa haber aldığından ve o günler bîat ve tebrik merasimi devam ettiğinden ve cumartesi günü bir çok zevâtın gelmesi kararlaştırıldığından, davetin başka bir güne ertelenmesini hatırlatması üzerine tehir edilip şehzedelere yine Seyyit Bey'le haber gönderilmiş... Bu konu ilerde açıklanacağı gibi, kardeşlerine böyle bir ziyafet vermek isteyip davet etmiş ve sonradan bir mâni zuhur etmesiyle haber gönderip erteletmiş, bu da düşünülen olayın yarıda kalmasıymış... Bu davetin bir suikast niyetiyle yapıldığı acaba nederen bilinmiş ve bundan maksat ne olmak lazım gelir?

Ragıp Bey bunları Midhat Paşa'ya sormuş ve zikrolunan davetin şehzadeleri öldürmek amacıyla tertiplendiğini, bunu Abdülhamid'in hissettiğini ve hatta Nisbetiye Kasrı civarına bunun için hazırlanmış bazı Hırvatları da görmüş olduklarından, bunun doğruluğu hakkında şüphe olmadığını da ilave etmiştir.

Sultan Abdülaziz'in hal' edilmesi ve müteakiben bir kanlı ölüm ile irtihal eylemesi gibi ahvale nazaran, müşarünileyhin başkaları tarafından katl olunduğuna dair açılan davaya her ne ise az çok münasip olabilecek sebep mevcut olduğu misillû, bu tekliflerden belli bir maksat da var ise de, işbu Nisbetiye meselesi [maddesi] ona da benzemeyip sırf hayalat olduğundan buna denilecek bir cevap olamaz. Fakat durumdan anlaşıldığına göre, Abdülaziz'in katli meselesindeki önemi ortaya koymak ve şehzadelerin de bu konu aleyhinde düşmanlıklarını çekmek amacıyla böyle bir şey bile icat ve tertip edilmiştir. İşte bu mesele de böyle resmen ortaya konulduğuna göre, Midhat Paşa'nın cevap vermesi de zaruri olduğundan ifadesinde şunları söylemiştir:

Levent Şahverdi Arşivi

"– Sultan Murad'ın biraderlerini taltif ederek geçmiş zamanda çektiği kötü muamele ve baskıların mükafatını göstermek ve daima kendileriyle birlikte bulunmak niyet ve arzusunda bulunduğunu kendi ağzından işitmiş isem de, cumartesi günü için böyle bir davetten haberim olmayıp hatta Nisbetiye Kasrı'nın nerede olduğunu da bilmem. Faraza iddia olduğu gibi bir suikast tertibi doğru olsa, böyle önemli bir emrin ne menfaat ve fayda üzerine verilmesi lazım gelir? Eğer Sultan Murad'ın saltanatının devamı için ise, biraderleri olsun olmasın, tahtı saltanatta kader ve kısmeti ne ise o kadar kalır. Eğer kendisinden sonra saltanat varisi kimse kalmasın hırs ve tama'ına mebnî ise, anlaşıldığına göre davet edilen şehzâdegân beş kişiden ibaret olup, halbuki Sultan Murad'ın biraderlerinden bu davete dahil olmayan şehzadelerle Yusuf İzzettin, Mahmut Celalettin ve Şevket Efendiler ve daha başka şehzadeler de mevcut olmasıyla demek oluyor ki, böyle bir düşünceye bile mahal yoktur. Ve bu cümle ile beraber şehzadeler bütün millet nazarında kadr-ü kıymeti pek büyük ve mukaddes olduğundan, maâzallah bunlara veya bazısına bir suikast niyeti vukuu bulacak olsa, bu cinayetin şenâetinden ve bütün dünyada yaratacağı kötü tesirlerden başka, bunu yapanlar ve bunda medhali bulunanlar hakkında ne felaket ve musibetler doğuracağına acaba dünyada aklı ermeyen bir kimse var mıdır? Şu halde böyle bir fecî olayın gerek Sultan Murad'a ve gerek vükelâya isnat olunması hangi insafa sığar? Bana kalırsa böyle bir meselenin bu şekilde resmen ortaya atılması şöyle dursun, ağza alınması bile ayıp ve eksikliktir. Zira, bunun olması ihtimalini tasdik edecek akıl sahibi bir adam bile bulmak mümkün değildir?.."

Midhat Paşa reisicumhur olmak istiyor muydu?

Midhat Paşa bu işin halen ve maddeten butlanını isbat edecek bir çok deliller daha ileri sürmesi üzerine Ragıp Bey, şu fikri ileri sürmüştür:

"– Öyle değil, işbu suikasttan, yani şehzadeleri öldürmekten murat Osmanlı Hanedanı'nın ortadan kaldırılmasıyla bir cumhuriyet idaresi kurulması ve Sultan Aziz'in hal'inde bulunan vükelâdan birinin Reisicumhur olması niyetine mebnidir."

Levent Şahverdi Arşivi

Bunun üzerine Midhat Paşa:

"– Öyle ise Sultan Murad ne olacaktı? Madem ki, bu daveti tertip ve emreden kendisidir, o da saltanatı terk edip Cumhurreisi mi olacaktı? Ve Osmanlı Hanedanı'nı mahv ile beraber kendisinin, evlâd ve geride kalanlarının da haklarını iptal mi edecekti? Bu ne kadar düşüncesiz söylenmiş bir iddiadır? Bunlar neden bir kere olsun düşünülmüyor? Bu sorgulama zabıtları yarın ortaya çıkınca, işitenlerin ne diyeceği niçin düşünülmüyor?.."

Midhat Paşa büyük bir hayretle buna benzer sözler de söylendikten sonra, cumhuriyet konusuna nakli kelâm eyleyerek şunları ifade etmiştir:

"– Vakıâ Sultan Abdülaziz'in hal'i üzerine Mahmut Nedim Paşa'nın uydurmasıyla [ilkaatıyla] ilk olarak öyle bir söz çıkarılmış ve Kanun-u Esâsî'nin aleyhinde olanlar kendi fikirlerini kuvvetlendirmek için, *"işbu Kanundan maksat padişahlığın nüfuz ve istiklâlini yok ederek, devleti bir cumhuriyet şekline çevirmektir"* gibi sözler söylemişlerdir. Kendi menfaatlarından başka bir şey bilmeyen ve bilmeye mükellef de olmayan Saray'daki aşçı ve tablakâr takımının dillerine kadar bile bu lakırdılar düşmüştür."

Bunların nasıl saçma-sapan, aslı olmayan uydurma şeyler olduğu belirtilmekle beraber, kaynağı ve evveliyatına dair olan hususlar dahi tafsilatıyla hikaye olunmuştur ki, bu bahisler Midhat Paşa'nın hayat hikayesini anlatan **Tabsıra-i İbret**'de [Hayatım İbret Olsun] ve ona ilave edilen Lâhika'da etraflıca yazıldığı için burada tekrarından sarfı nazar olunmuştur. İşte bu sözler o vakit bir aralık bu şekilde işin kötüye varmasını isteyenler tarafından çıkarılmış ve sonra Kanun-u Esâsî'nin yürürlüğe girmesiyle mahiyeti anlaşılarak bu yalanların bir hükmü de kalmamıştı. Daha sonra Midhat Paşa'nın sadaretten azliyle Avrupa'ya sürülmesinden dolayı çıkarılan söz ve itirazlara cevap olmak üzere gazetelere, *"Midhat Paşa'da belgeler yakalanmış ve devlete hıyaneti zuhur etmiş..."* şeklinde isnat ve ilanlar neşredilmişse de, bunun da yalan olduğu anlaşılmış ve itham edecek başka şey kalmadığından, işte cumhuriyet sözü tazelenerek bunu güçlendirmek istemişlerdir. Bu gibi iddiaların vukûu ve cereyanı bile devletin kuvvet ve şa-

Levent Şahverdi Arşivi

nına dokunacağından konuşmaktan bile utanmak gerekir ise de bu kadar hücum ve isnatlar ve hatta iftiralara karşı kendi hakkını ve şerefini savunmaya mecbur olan bir adamın doğruları söylemesi, şer'an, aklen ve kanunen özürleri [mazuriyeti] herkesce bilindiğinden, bu mazeret dayanarak, burada bazısının hikayesine gerek vardır:

Gazeteci Ahmet Midhat Efendi'nin hıyaneti...

Şöyle ki, Midhat Paşa'nın Avrupa'ya gitmesi üzerine, kendisinin geçmişteki durumunda eksiklik ve töhmet olacak bir kusurun meydana çıkarılması umuduyla, mensuplarından Tercüman-ı Hakikat Gazetesi yazarı Ahmet Midhat Efendi ve kölesi Reşit çağırılarak ve her birine görev, rütbe ve haylice bahşiş verilerek, Midhat Paşa'nın devlet işlerindeki gizli sırları sorulmuşsa da, buradan kendilerine yarayacak hiçbir malûmat çıkaramamışlardır. Fakat Ahmet Midhat Efendi'nin yazıp vermiş olduğu bir varakada, *"bir gün Midhat Paşa sekiz on misafiriyle sofrada yemek yerken devletle ilgili sözleri arasında, Osmanlı Hanedanı aleyhine ve devletin cumhuriyet suretiyle idaresinin iyiliklerine dair sözler sarfetmesi üzerine Midhat Efendi hamiyyeti icabınca itiraz ederek sofradan kalkmış olduğunu ve bu cihetle, müşarünileyhin cumhuriyet efkarında bulunduğunu havi"* müzekkere vermiş olduğundan bu kağıt ol vakit heyecanlanan halk efkarının teskinine medar olur zannıyla İstanbul [Dersaadet] gazetelerinin hepsine derç olunmuştu.

Lakin böyle şeylerde halkın his ve vicdanı pek doğru bir mahkeme olduğundan, halkın çoğunluğu Ahmet Midhat Efendi'nin sekiz yaşından beri Midhat Paşa'nın himayesinde yetişerek Niş, Tuna ve Bağdat vilayetlerinde birlikte bulunduğunu ilim ve kültür olmak üzere ne tahsil etmişse o sayede elde ettiğini bilmektedir. Ayrıca adıgeçenin kölesi Reşid'de altı yaşından beri gene Midhat Paşa'nın terbiyesi altında yetişip okumuştur. Bundan dolayı Ahmet Midhat Efendi'nin aleyhimde vermiş olduğu kağıtta belirtilen ve güya sofrada sarfedilen söz, faraza doğru olsa bile, buna Midhat Efendi'nin itiraz etmek yetki ve selahiyeti olmazdı. Kaldı ki, sofrada kendinin fevkinde sekiz on kişi daha varken, bu sözü ve muameleyi onlardan hiçbiri niye işitmemiş? Hususiyle o aralık Ahmet Midhat Efendi'nin, bu hıyanetine itiraz

Levent Şahverdi Arşivi

edenlere karşı, zarureten özür dileyerek, *"bin adet yüzlük kaymeye dayanamadım"* diye cevap vermesi de, irtikap konusu fiilinin hakikatini bir kat daha meydana koymuş ve dolayısıyla bu neşriyatın zararından başka bir faydası olmamıştı.

Ne kadar şayanı dikkat bir hikmet ve ibrettir ki, bu çocukların ikisi de küçüklüklerinden beri Midhat Paşa'nın yanında onun nimet ve himmetiyle yetişmiş ve bu münasebetle müşarünileyhin her hâline vakıf olmaları tabii olmakla beraber, kendileri nankörlük [küfrânı nîmetle] ve paraya tama'en bu derece alçaklığı ve insanlık dışı bir hareketi irtikâp ve kabul etmişlerdir. Midhat Paşa'nın gerçekten kendisini suçlayacak bir fiil ve hareketi olsa idi, şüphesiz onu da ortaya koyacaklarından şüphe yoktu. Lakin öyle bir şeyden söz edilmeyip, yalnız sofra başında alakası olmayan bir sözünü ele alarak, onunla itham etmeleri, müşarünileyhi halk nazarında itham değil, bilakis bir kat daha tekziye etmiş oldu. Ve, *"Adûv şeved sebeb-i hayr ger Hüdâ hevahed"* [Eğer Allah isterse düşman hayra sebep olur] hikmetinin bundan da bir eseri zuhûra geldi.

Sultan'ın mülkü, zâtları ve makamı her şeyden mukaddes ve muhterem olduğu cihetle, padişaha bağlılık [ubudiyet] ve sadakat iddiasında bulunanlar o yüce makama şüphe doğuracak bu gibi şeyleri men ve ıslaha çalışacakları yerde, bilhassa yayılmasına hizmet etmekle hakikaten, padişaha sadakat mi, yoksa hıyanet mi etmiş oldular? Ahmet Midhat Efendi'nin ve onunla birlikte tatmin ve iğfal edilenlerin amme efkârındaki hükmü ve tesirinin ne kadar çirkin olduğu inkâr olunabilir mi? Midhat Paşa'nın Avrupa'ya gidişinden bir gün önce, Zabtiye Müşiri Ömer Paşa'ya, Midhat Paşa'nın diktatör olacağı havadisine dair yaptırılmış olan tahkikat hafiye jurnallerinin aslı olmadığına dair bazı mahremlerine vukuu bulan ifadesinin şâyi olmasına mücâzaten, müşarünileyh Ömer Paşa azil olunarak Suriye valiliği ile teb'id olunmasıyla giderken İzmir'de ve uğradığı yerlerde ve Şam'da sual edenlere hiç çekinmeyerek bu işin hilafı hakikat ve yalan olduğunu söylemesinden halkın zihninde ve düşüncesinde hasıl olan kötü tesirlerin mazarratı kime aittir?

Yazık ve ayıp değil midir ki, Midhat Paşa'ya düşmanlık için, padişahın vehim ve vesvesesini artırarak ve hükümdarlık şanından olan

Levent Şahverdi Arşivi

merhamet ve şefkât hissi yerine hiddet ve gazabını şiddetlendirerek, bin kadar insanın sürgüne yollanması veya uzaklaştırılmasıyla, ailelerin perişan edilmesi ve bu kadar zorluklarla meydana getirilen "millet askeri"nin dağıtılarak Rusya muharebesi gibi en lüzumlu bir vakitte bunun faydasından devletin mahrum bırakılmasına sebep olmak Padişaha en büyük ihanet değil midir? İşte bu gibi kelimelerle Midhat Paşa sorgulama haricinde olarak bazı sözlere de girişmişti.

Sorgulamayı yan odadan gizlice dinleyen Abdülhamid değil mi?

Evvelce sorgulama sırasında Ragıp Bey ikide birde dışarı çıkıp ve yakın bir yerden emir alıp geldiği ve sorgu hakimlerinin de [müstantik] gûya huzuru şahânede gibi bir edepli tavırda bulundukları görülmekle Zât-ı Şâhâne'nin oraya çok yakın bir yerde olduğu anlaşılıyordu. Midhat Paşa bir aralık abdest yenileme vesilesiyle dışarıya çıkınca, Heyet-i İstintakiyeye bitişik salonun kapısında padişahın kurenasını görmesiyle, padişahın bu salonda bulunarak sorgulamayı bizzat dinleyerek yönettiği anlaşılmış ve oraya teşrifleri yalnız o gün değil, üç gün devamlı gelerek sorgulamayı dinlediği sonradan öğrenilmiştir.

Nisbetiye konusuyla [maddesiyle] cumhuriyet meselesi en ziyade ehemmiyet verilen meseleden olmalıdır ki, sual ve cevabın arkası kesilmeyip tam üç gün devam etmiş ise de, hülâsası buraya kadar zikr ve beyan olunan sual ve cevaplardan ibaret olup işbu iki konudan sonra evvelce hazırlanmış olan sair bir takım şeylerin daha istintakına devam olunmuştur.

Çerkez Hasan'ı tepelemek lazımdı...

Bunlardan birincisi Çerkes Hasan'ın idamı meselesi olarak adı geçenin katili olduğu cinayet olayı sırasında Sultan Murad delirdiğinden ve özellikle bir muhakemesi de görülmemiş olduğundan, muhakemesiz ve iradesiz idamının kanuna aykırılığı beyan edilerek ve sebebi sorulmuştur. Midhat Paşa ifadesinde olayı şöyle anlatmıştır:

"– O zaman bunun muhakeme vazifesini haiz olan Adliye Nazırı Cevdet Paşa ve idam emrini veren Sadrazam Rüştü Paşa ve emri icra

Levent Şahverdi Arşivi

eden Serasker Redif Paşa ile Zaptiye Nazırı olduklarından bu sual onlara sorulmalıdır. Bununla beraber benden de cevap istenirse, katil beş kişiyi haksız yere [bî gayrı hak] şehit etmiş ve dokuz on kişiyi de yaralamış ve suç üstü yakalanmıştır. Eğer merkum idam olunacak katil değil ise, dünyada idam olunacak katil yoktur derim. Muhakemesine gelince: Benim bilgime göre, sorgulama Bâb-ı Seraskerî'de yapılarak, cinayeti itiraf da etmiş ve bu gibi fevkalade önemli bir cinayetin üzerinde yakalanan katilin idamına vükelânın emri şöyle dursun, bir zaptiye subayının bile hemen tepeleyip bitirmesine kanunen selahiyeti var kabul edilmiştir. Benim diyeceğim işte budur. Eğer daha ziyade sorulacak bir şey var ise, o zaman işin görevlisi olan ve cinayet esnasında da birlikte bulunan Adliye Nazırından sorulması gerekirdi.

İkincisi Sultan Abdülhamid'in cülûsundan bir buçuk ay sonra, Sudûrdan Şerif Efendi, Muhyiddin Efendi ile Râmiz Paşa ve hocalardan bir kaç kişinin muhakemesiz sürgün edilmeleri meselesine gelelim. Bu adamlar Kanun-u Esâsî'nin muhtevasına akılları ermediğinden, şer'i şerife aykırı olduğu bahanesiyle Kanunu hazırlayıp yürürlüğe koyanlara küfretmiş ve bunun için lâyihalar hazırlamışlardır. Ayrıca Ramazan içinde talebe-i ülûmu tahrik etmişlerdir. Bunların muhakemelerine girişilse karışıklık çıkacağı vükelâca belirlenmiş olduğundan, bunların ve bunlarla beraber Mahmut Nedim Paşa'nın adamlarından fesat kaynağı olduğu tahakkuk eden Uzunetek Rıza Bey ile Râmiz Paşa ve Kıbrıslı Kâmil Efendi'nin Kanun-u Esâsî'nin yürürlüğe girmesine kadar bir müddet İstanbul'dan uzaklaştırılmaları Heyet-i Vükelâ tarafından tensip olunarak mazbata ile vukûu bulan arz ve istizân üzerine sadır olan irade-i seniyye mucibince muvakkaten teb'id edilmiş ve az vakit sonra yine İstanbul'a avdet eylemiş oldukları hikaye ve beyan edildi.

Bu konular hakkında soru ve cevaplar bu şekilde zabta geçirildikten sonra, Ragıp Bey ile savcı [müddeiumumi] bir zarf içinden iki parça Fransızca mektup çıkararak, *"bunlara ne diyeceksiniz"* diye sormuşlardır. Mezkur mektuplar görüldükte, bunların ikisi de Midhat Paşa'nın İstanbul'daki bazı yabancı dostlarından gelen ve devletin dahili ve harici işlerindeki yolsuzluk ve münasebetsizliklerden bahseden

Levent Şahverdi Arşivi

mektuplardı. Hatta birinde Saray'ın icraatına bile tariz vardı. Midhat Paşa bu konuda da şunları söylemiştir:

"– Bu gibi mektuplar yalnız bunlardan ibaret değildir. Haftada bir kaç kere İzmir'e gelen vapurlarla böyle müteaddit havadis bildiren mektuplar gelir ve görüldükten sonra yakılırdı. Bu ikisi en sonra gelenlerden olup, nasılsa çekmecenin gözünde kalmış ve yeni vali Ali Paşa, bunu bir şey zannederek göndermiş olmalı..."

Bunun üzerine Ragıp Bey:

"– Bu mektupların menderecatı devletin aleyhindedir. Bu da sizin Devlet-i Âlîyye aleyhinde olmanıza ve kötü niyetinize delildir. Hem de ilk paragrafında, size hitaben inşaallah siz gelir de bu fenalıkları tanzim ve ıslah edersiniz deniliyor. Bu söz ise, siz Padişahın yerine reis olursunuz demek değilmidir?"

Midhat Paşa acayip şekilde tercüme edilen bu mektup ve soruya karşı cevabında:

"– Bilindiği gibi, vilayetlerde, yani taşradaki vali ve memurlar, devlet merkezindeki olaylardan haberdar olmak için, daima adamları ve dostları tarafından haberlerin bildirilmesi, mutâd işlerden olup bu mektup da işte bu kabildendir. Dolayısıyla İzmir gibi bir vilayette vali olan ve yıllarca vükelâlık memuriyetinde bulanan birinin saltanat merkezindeki olaylardan haber ve malûmat alması yadırganacak bir şey değildir. İfadenizde bunlar, devletin aleyhinde olarak nitelendirilmiş ise de. bu da doğru değildir. Zira devlet aleyhinde olmak demek ile devletin memurlarından bir kısmının kötü hal ve idaresi aleyhinde olmanın çok farkı vardır. Eğer bundan da bahs olunmasın ve devlet görevlilerinin her yaptığı iş alkışlansın isteniyorsa, gerçekten halk arasında böyle adamlar çoktur. Lâkin herkesi buna mecbur sanmak doğru değildir. Hasılı devlet idaresi ve memlekete ait hadiseler bazan memurların lehine ve bazan da aleyhinde olabilir ve bu da tabiidir. İki kişi arasında mahremane cereyan eden bu haberleşmeden, sakınca görmekte bir beis yoktur. Eğer yazılan şeylerin içinde birinin hak ve hukukuna dokunan veya yalan sözler varsa, dava bunu yazanlar aleyhine açılmak lazım gelir. Eğer benim tarafımdan yazılmış böyle bir kağıt var ise veyahut bunların münderecatı benim tarafımdan neşredilmiş

Levent Şahverdi Arşivi

ise, bana ait olacak odur, yoksa bir başkasının bana yazmış olduğu mektuptaki kusuru bana yüklemek hiçbir kaideye uymaz ve bir adam, niçin şu sözü söyledin veya niçin yazdın diye kınanabilir ama, niye işittin diyerek mesul tutulamaz. Bu Mektuplardan birinin ekinde, "bu fenalıkları inşaallah siz düzeltirsiniz" ifadesine gelince: Bu sözün anlamı, Midhat Paşa'nın evvelki gibi İstanbul tarafından, devlet görevinden birine dönmesi için dostane bir temenniden ibaret olarak, bu da yazışmada istimal olunan muamelâttan olduğu harkesin bildiği bir şey olmakla, bunun manası *"siz gelir padişahın yerine reis olursunuz demek olduğunu sizden başka söyleyecek birisi bulunmaz zannederim"* denilerek bir fasla da son verilmiştir."

Mabeynci Ragıp Bey koynunda sakladığı kağıdı çıkarıyor...

Ragıp Bey bu sırada koynunda sakladığı bir kağıdı çıkarıp bakarak, "sizin bildiklerinizden kaç tane Mahmut Bey vardır ve kimlerdir? Bunlarla gizli şeyler için şifreli haberleşmeniz ne zamanlar oldu?" diyerek bir sual sorması üzerine, Midhat Paşa:

"– Mahmut Bey çok ise de, Avrupa'ya gideliden beri hiçbiriyle şifreli değil, normal mektupla bile haberleşme yapmadım..."

Ragıp Bey:

"– Hele hele, inkâr etme. İşte Mahmut Bey ile haberleşmeye ait şifre anahtarı [miftahı], İzmir'deki masanızda bulunmuş." diyerek bir şifre anahtarı olan kağıdı ortaya koydu.

Şöyle bir baktığımda bu kağıdın, İzmir vilayeti memuriyetinden iki sene evvel, selefim Hamdi Paşa'nın o tarihte ortaya çıkan Yunan eşkiyası hakkında, Bergama Kaymakamı Mahmut Bey ile haberleşmek için yaptığı ve kendi el yazısıyla yazdığı bir şifre anahtarı olduğu anlaşıldı. Altında tarihi bile açıkça belli olunmuş iken, yeni vali Ali Paşa'nın aradığı evrak arasında bir mühim kağıt daha ele geçirmek hırsıyla yazısına ve tarihine bile bakmayarak göndermiş olduğu anlaşılmakla keyfiyet bu suretle Midhat Paşa tarafından izah ile açıklığa kavuşturuldukta, Ragıp Bey kağıdı geri alarak ve müstantik efendiler dahi birbirine bakarak bu hikaye de bu kadarla nihayet buldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Midhat Paşa'dan sual için hazırlanmış olan şeyler buraya kadar tafsil olunan konulardan ibaret olarak cümlesinin cevapları verilmiş ve soruların arkası kesilir gibi olmuş ise de Ragıp Bey, mâlûm *"cumhuriyet"* meselesi ile *"Osmanlı Hanedanının mahvı"* konusundaki hayellerini ciddiyetle tekrarlamış ve zarureten gene bu konuya dönülmüştür. Bir gün sabahtan akşama kadar, gene bu konuda bir çok sözlerle beyhude vakit geçirilmiş olup burada cümlesinin zikir ve beyanı abes olup, fakat bazı hususları önemli olduğundan burada kısaca bahsedilmesi münasip görülmüştür. Şöyle ki:

Benim anladığıma göre bir
Müslüman için cumhuriyet tasavvuru muhal...

Devletlerin idare ve şekline vakıf olanların malumu olduğu üzere, idare şekil ve sureti üç çeşittir. Birisi Fransa, Amerika ve İşviçre gibi *"Republik"* yani cumhuriyet idaresidir ki, bunun da değişik çeşitleri vardır. İkincisi monarşik idare şeklidir ki, Almanya, İtalya ve Avusturya gibi bir hükümdarın emri altında ve hükûmetinde olduğu halde, ahali tarafından seçilen Meclislerin görüşleriyle ve meşrutiyet şeklinde idare olunan devletlerdir. Üçüncüsü de eski İran devletinin vaziyeti gibi, yalnız idarecilerinin [rüesanın] kendi keyfi ve müstebit düşüncelerine tabi olan ve Frenkçe "despotizm" denilen usuldeki bir devlet idaresidir [heyet-i devlet]. Acaba cumhuriyet sözünü lisanlarına dolayanlar, hakikaten cumhuriyet idaresinin ne olduğunu bilerek mi söylüyorlar ve devletimiz ne imiş de, ne olacak demek mi istiyorlar? İçlerinden bir aklı eren veyahut bilmeyenlere hatırlatan olmamış mıdır ki, Cumhuriyet denilen idare hükümdarı olmayan bir devlet demektir. Halbuki mensup olduğumuz İslâm dininin ahkam-ı esasiyesi iktizasınca, milletin genel olarak idaresi bir İmam'a yani hâkim-i âdile verilmiş olmak ilk ve en önemli bir şarttır. Dolayısıyla bir müslüman için cumhuriyet tasavvuru muhal olduğu gibi içinde bulunduğumuz devleti kuran, yücelten ve büyüten Osmanlı sülalesinin himmet ve gayreti olmasıyla, devletin devamı da bu bağlılık sayesinde olmuştur. Ve belki dünya [kürre-i arz] üzerinde bundan büyük bir İslâm Devleti olmadığı gibi, Devlet-i Osmaniye aynı zamanda bütün müslümanların manevi

Levent Şahverdi Arşivi

bir merkezi bulunduğu halde mazallah bu sülalenin çöküşü demek, İslâm dünyasının da parçalanması ve dağılmasına mucip olur.

Hal böyle iken Rüştü Paşa, Hüseyin Avni Paşa gibi bu devlet sayesinde yükselen [mütena'im] olan kimselerin ve hususiyle Midhat Paşa gibi devlet ve milletin hayır ve selameti uğrunda maddi ve manevi bu kadar fedakarlığa katlanan bir adamın böyle bir fikir ve niyette bulunarak hıyanet etmesi hatır ve hayele gelir şey midir? Eğer Sultan Abdülaziz'in hal'i zorlarına gitmiş de, onun için bu lakırdıları çıkarmış iseler, vakıa merhumun kendisi ve şahsı hakkında hiç kimsenin kin ve düşmanlığı yoktu. Kendisini tahttan indirenler bile bunu isteyerek yapmamışlardı. Lâkin ne çare ki, birinci bölümde belirtilen ahval ve sebepler yüzünden merhumun saltanatının devamı, millet ve memleketin mahvına sebep olacağı taayyün etmişti. Bu cihetle hal'ine umumi bir ittifakla karar verilmiş ve hatta Sultan Abdülhamid'in Ahmet Midhat Efendiye yazdırıp neşir ve ilan buyurdukları Üss-i İnkılâb kitabında, merhumun kötü ahvâl ve israflarına dair yazılanlar da, şer'an ve kanunen hal'in lüzûmunu teyid eden sebeplerdendir. Ama bunu kim yapacaktı? Devlet ve memleketin selameti için umumi bir ittifakla karar verilen ve Sultan Abdülhamid'in de tasdik ettiği bir işin yapılmasından dolayı Vükelâ-yı Devletin hareketleri niçin kusur ve suç [töhmet] sayılsın? Osmanlı sülalesinden bir zatın bu şekilde değiştirilmesi hangi nisbet ve mukayese ile bütün Osmanlı hanedanı aleyhinde cinayet sayılsın?

Sultan Murad'ın üç aylık saltanatında bu sözlerin hiçbirisi yokken, sonradan ortaya çıkarılmasıyla mahcubiyetten başka ne eser ve faydası görüldü? Midhat Paşa ile Rüştü Paşa'nın tavır ve hareketlerinde cumhuriyete delalet edecek bir şey varmı idi? Var denilir ise, ne idi? Midhat Paşa'nın ortaya koyarak beyan ettiği bu sözlerinden sonra yine Ragıp Bey:

"– Evet, cumhuriyet meselesi doğrudur ve Osmanlı Hanedanı aleyhinde kötü niyet mevcuttur. Zira bütün halk şahadet ve tasdik ediyor" sözüyle mukabele etmiştir.

Midhat Paşa buna cevaben:

"– Bütün halk dediğiniz Saray-ı Hümâyun'un israflarından yararlanmaya alışmış bir kısım insanlardır ki, bunlar Kanun-u Esâsî'nin

Levent Şahverdi Arşivi

yürürlüğe girmesiyle bir çok şahsi menfaatlerini yitireceklerinden korkup üzüntüye kapılmışlardır. Dolayısıyla bunlar bir yandan Mahmut Nedim Paşa'nın doldurmasıyla [ilkaat] ve bir taraftan da Rusya yandaşlarının tesiriyle yalanlar uydurdular. Bu gibi sözlerin hiçbir kıymeti ve hükmünün olmadığı belli iken ve meselenin hakikatini ortaya koyacak meydanda bir şey yok iken, bu uydurulmuş sözlere dayanarak, devlet adına böyle aslı faslı olmayan bir şeyin ilânı, devletin iyiliğine çalışanları ne derece üzeceğini tarife hacet yoktur."

Daha sonra söz Kanun-u Esâsî'ye ve onun münderecatından bu bahse taalluk eden maddelerin tariflerine intikal ederek, bununla da ber-minval muharrer olunan cumhuriyet makalatının tekzibi hususuna dair bir çok bahisler cereyan etmiş ise de, bu sözlerin ekserisi Tabsıra-i İbret'te ve ona zeyl edilen Lahikada yazılmış olmakla burada tekrarı abes görülmüştür. Ragıp Bey, sorgulamada zabta geçen ifadelerin suretini uzun uzun bir kere daha gözden geçirdikten sonra, hepsine birden kestirme cevap olmak üzere; şu sözle bahsi kapatmıştır:

"– Bu sözlerin hepsi saçmadır. Özellikle kanun ve Meclis-i Mebusan gibi şeyler bize elvermez. Kanun-u Esâsî'yi şevketli efendimiz mer'iyyete koyduğundan buna diyeceğimiz bir şey yok ise de, bizim millet bununla idare edilmeye kabiliyet kesb etmemiştir."

Padişah kurenâsı Yunanlı Ragıp Bey'in sorgulamada işi ne?

Midhat Paşa'nın üç tabur askerle mahkemeye davet olunması ve padişah sarayının bir dairesinde hapsedilmesi ve en büyük düşmanı olan mahkeme reisinin riyaseti altında ve huzurunda Sorgulama Heyeti [meclis-i istintak] kurulması ve müddeiumuminin [savcı] sorgulamada görevlendirilmesi ve kurenayı padişahî bir zâtın müddeî tayin edimesi gibi, türlü türlü kanun ve kaideye, vicdan ve adalete aykırı bir çok durumun bir araya toplanmasındaki garez ve maksadın ne olduğu, daha işin başında anlaşılmıştı. Dolayısıyla bu soru ve cevaplar esnasında gerek müddeiumuminin, gerek Ragıp Beyin bütün yargılama ve tartışma usulüne aykırı olan ifade ve muameleleri garipsenecek ve şaşılacak şeylerden değildi. Zira Ragıp Bey'in Midhat Paşa tarafından

Levent Şahverdi Arşivi

söylenen ve anlatılan ikna edici bu kadar delillere karşı bir lakırdı ile ve topuna birden "saçma" tabiriyle cevap vermesine bile hayret etmedim.

Fakat Dünyada medeniyet ve kalkınma ile ilerleyen millet ve kavimlerin hepsi, bizim Kanun-u Esâsî dediğimiz hürriyetçi düzenle bu refah ve saadete yükselmiş ve devletimizin idaresinden çıkalı çok zaman geçmeden Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve hatta Bulgaristan bile hürriyet esası üzerine konulan ve "Constitüsyon" denilen idarenin kurulmasıyla her biri düzenli bir devlet sırasına girmişlerdir. Kısacası nazarımızda seyis, çoban ve bahçıvan gözüyle bakılan ve en kabiliyetsiz gördüğümüz Bulgarlar bile, becerilerini meydana koydukları halde, Millet-i Osmaniye ve İslâmiyye'nin böyle bir kanun-u medeniyet ve hürriyet düzenini henüz hak etmemiştir denilmesi ve milletimizin her kavim ve milletten aşağı tutulması pek ağır ve büyük bir sözdür. Gerçi Ragıp Bey'in aslen Osmanlı teb'asından olmayıp Yunanistan'da doğup büyümesi, ailesinin kökü, akraba ve taallukatının Yunan teb'asından olarak halen Yunanistan'da yaşadıkları dikkate alınırsa, bu milletin yücelme gayretinde bir hissesi olamayacağından, böyle bir zan ve düşüncede olması çok uzak bir ihtimal değilse de, bugün Padişahın en yakını olarak böyle büyük ve mühim bir hizmette görevli iken Osmanlı milleti aleyhindeki izhar eylediği görüş ve düşünceleri, en ziyade şaşılacak ve hayret edilecek ahvaldendir.

Yukardan beri sayılıp tafsil olunan hususların *suâl ve cevapları on gün kadar sürmüş* ve bu şekilde arkası alınmış olduğundan sorgulama da sona ermişti. Bir gün sorgulama heyetinin geldiğini haber vermelerini müteakip Sürûrî Efendi önde, Ragıp ve Latif Beyler arkada ve üç müstantık Efendi [sorgu hakimi] birlikte olmak üzere topluca Midhat Paşa'nın odasına girip oturduklarında, hepsinin yüz ve simalarında bir sevinç neşe ve memnuniyet görülüyordu. Bundan ne çıkacağını düşünürken, Ragıp Bey Midhat Paşa'ya hitaben söze başlayıp, "sizin yanınızda Fransızca yazı yazan katibiniz Mehmet Efendi kimdir?" diye bir soru sordu. "Katibin ismi Mehmet Efendi değil Vâsıf adında bir Hıristiyandır" dedim.

Ragıp Bey devamla şu soruyu sormuştur:

Levent Şahverdi Arşivi

"– Hayır, Vâsıf malûmdır. Sorduğum kâtip sizin Avrupa'ya gidişinizden evvel hizmetinizde bulunmuş ve o sıralar bazı emanetler ile tarafınızdan Avrupa'ya gönderilmiştir. Sorduğumuz kişi budur..."

Midhat Paşa'nın bu soruya cevabı şu olmuştur:

"– Hâa... şimdi anladım. Sormak istediğiniz hususun bizim İspanya dağlarında kalmış olan define ve mücevherat sandıkları olduğunu anladım. Ve katibin ismi de yalnız Mehmet olmayıp ilk ismi Abdülkerim ve ikinci ismi Corci ve üçüncü ismi hatırımda kalmamış ise de, galiba Fançesko gibi bir şeydi. Mehmet ismi en son adıdır. Bu ne demek? Evet, bu iş bir komedidir. Eğer dinlemek ve anlamak isterseniz, gayet uzun olmakla birlikte, sorgulama evrakının içine karışmamak, yani boş yere yer tutmamak için tafsilatını başka bir kağıda yazayım..."

Midhat Paşa'nın İspanya dağlarında gömülü serveti...

Bunun üzerine heyetin cümlesi birden, "hayır, hayır siz söyleyin bir yazarız" diyerek, tafsilatıyla anlatılmasını istediklerinden, Midhat Paşa hikayeyi aynen aşağıdaki şekilde anlatmıştır ve takrir sureti budur.

"– Avrupa'ya gidişimde, önce bir ay kadar Napoli'de kaldıktan sonra, hazır bu seyahatten faydalanmak ve Avrupa'nın görülmeyen yerlerini görmek için, İspanya'ya gitmeyi düşündüğümden oraya gitmiştim. İspanya'nın Endülüs bölgesindeki bütün yerleri dolaşılıp, Madrit şehrini de gördükten sonra Parise geçtim. Marsilya'daki avukatlardan adını unuttuğun bir zât bana bir kağıt yazarak, Madrit hapishanesindeki mahpuslardan bir adam tarafından kendisine gönderilmiş Fransızca bir mektupta, bizi ilgilendiren paralara dair şeyler yazılmış olması sebebiyle, anılan mektubu aynen göndermiş olduğunu bildiriyordu. Abdülkerim imzalı bu mektubu okuduğumda, şu ifadelerin bulunduğunu görmüştüm. Bu adam güya bizim katipliğimizi yapmış ve bize dair bir Türk gazetesinin bile muharrirliğini yapmış. Benim İstanbul'dan Avrupa'ya hareketimden bir kaç gün önce, gûya oraya gideceğimizi anlayarak, emvalimizden 4.000.000'luk Fransız ve 1.000.000 luk İngiliz eshâmıyla bir çok mücevherat bir sandığa konularak, dost-

Levent Şahverdi Arşivi

larımızdan o sırada Madrit'te İngiliz elçisi bulunan mösyö Lapard'a [Layard olmalı] teslim edilmek üzere kendisine tevdian gönderilmiş ve o da bunları yanına alıp Marsilya'ya çıkarak oradan İspanya'ya giderken, İspanya sınırındaki dağlara varınca elindeki bu büyük servete dayanamayıp üstüne yatmak düşüncesiyle hepsini dağda bir yere gömmüş. Yerini kaybetmemek için de bir haritasını yaparak Madrit'e gelmiş. Midhat Paşa'nın şikayeti üzerine yakalanarak on sene müddetle prangaya konulmuş ve o kadar servet dağda gömülü kalmış. Mahkeme harcı olarak 600 frank yatıramadığından, bazı eşyaları mahkemece haczedilip o günlerde satılacakmış. Hacizli çantasını alacak kişi definenin yerini öğreneceğinden, bu kadar servetin boş yere elden çıkmaması için 600 frank mahkeme masrafı kendisine gönderilir çanta kurtarılırsa, dağda gömülü servetin yarısı memnuniyetle kendisine verilecekmiş. Mektupta işte bu gibi şeyler yazılıydı. İspanya'da dolandırıcılık yapılırken böyle şeyler uydurulması bilinmekte olup, hatta Kraliçe Elizabet hakkında da böyle şeyler uydurulmuştu. Mektubu bana gönderen avukat, bu işin bir dolandırıcılık olduğunu anlamışsa da, herifin hizmetimizde çalıştığını söylemesi ve isminin de müslüman olması sebebiyle, sadece bilgi kabilinden ilave ve ihtar da eylemişti. İşte hikayenin aslı esası budur.

Dört milyonluk Fransa tahvili demek dört milyon frank demek ise, 200.000 Fransız altını eder. Bir milyonluk İngiltere tahvili de bir milyon İngiliz lirası edeceğinden ve sandıkta ayrıca mücevherat da bulunduğu söylendiğinden acaba bu ne demektir? Ömrü boyunca bunun onda biri derecesinde bile bir servete sahip olmayan ve mücevherat olarak murassâ nişanlardan ve bir de padişahın lütfu olan bir kaç parça mücevherden başka, gerek kendisinde ve gerek aile efradında birşey olmadığını cümlenin bildiği bir adam için böyle bir uydurmanın yalanlanmasını bile gönül istemez. Bundan dolayı buna cevap bile verilmemiştir.

Ancak anılan bu dolandırıcı kişi, Fransa'nın diğer taraflarında da, bazı kimselere bu şekilde mektuplar dağıtmış. Sonradan bunların bir kaç tanesi Marsilya'da bulunduğum sırada bana gönderilmişti. Gerçi meselenin sahte ve uydurma olduğu belli idiyse de, dolandırıcının mektup gönderdiği adamların çoğu böyle şeylere kolay inanan ta-

Levent Şahverdi Arşivi

kımdan idiler. Dolayısıyla Türkistan'da bulunan rüesa ve vükelânın o sıralar Avrupa emvalini dolandırarak *"konsolid"* meselesinden dolayı büyük servet yaptıkları şeklinde yayılan haberler de dikkate alınırsa, Midhat Paşa'nın da böyle görüleceği uzak ihtimal değildi.

Bununla birlikte bu iş farzedelim doğru olsa, herifin yazdığına göre, bu davada on senelik hapse mahkum olsa, öncelikle muhakeme edilmek ve gizlediği ve gömdüğü şeyler meydana çıkarılıp onun üzerine cezalandırılmak gerekir. Sakladığı şey tesbit edilmemiş ise, ceza da verilmemesi tabiidir. Herifin mektup gönderdiği adamlar, işin bu inceliğine dikkat etmeyerek, kimisi buna inanıp insaniyet namına mektubu bize gönderdiği gibi, kimisi de herifin istediği parayı mektubunda imâ ettiği yere [adrese] göndererek cevabını beklediği anlaşılmıştır. Bundan dolayı, konu izah edilerek halkın zarara uğramaması için, keyfiyet derhal Marsilya ve Paris gazetelerinden bazılarına yazdırılarak, işin esasen bir desise ve hileden ibaret olduğu ilan ettirilmiştir.

Sonradan Viyana'da bulunduğum sırada Almanya ve İtalya'da bazı köylülere [ehl-i kurâ] bile bu mektuplardan bir hayli gelmiş olduğu ve bunların da diğerleriyle aynı mealde bulunduğu, ancak bazısının imzası "Abdülkerim" yerine "Corci" bazısının da "Françesko" gibi Hıristiyan ismi olduğu görülmüştür. Orada da, umumi bir hatırlatma için "Liber" gazetesiyle ilân ve tekzip edilmişti. Galiba anılan herif, bu işten istediği kadar faydayı sağlamış olmalı ki, İtalya ve Almanya köylülerinden haber aldığı ve gözünü kestirdiği adamlara mektuplarının arkasını kesmemiş ve onların da bazıları sahipleri tarafından bize gönderilmek üzere mahalleri hükûmetlerine teslim edilmiş olduğundan Şam, Beyrut ve İzmir'de görev yaptığım sıralarda çoğu İtalya ve bazısı Almanya konsolosları tarafından bize getirilip verilir, geldikçe İspanya'dan gelme ma'hud mektuplardan olduğu belli olduğundan, okunmaya bile değer bunmayıp bir tarafa atılırdı. Şimdi elinizde gördüğüm mektup da işte bunlardan biri olup, evrak süprüntüsünün içine atılmış veya masa ve kanape üzerinde kaldığından, Ali Paşa (*) tarafından size gönderilmiş oluyor. Bu hikayeyi İzmir'deki konsoloslar ve

(*) Ali Paşa, Midhat Paşa'nın İzmir'de tevkifinden sonra yerine İzmir valisi tayin edilen ve ona muarız olan Ali Paşa'dır.

Levent Şahverdi Arşivi

hükûmet memurlarının çoğu bildiğinden, Ali Paşa eğer onlara sorsaydı bu tekeklüfe ve zahmetlerin hiçbirine hacet kalmazdı."

Mabeynci Ragıp Bey'i tanımak ister misiniz?..

Midhat Paşa'nın bu ifadesi üzerine, hazır bulunanların hepsine bir şaşkınlık ve sessizlik, şevk ve gayretlerine de gevşeme ve tembellik gelerek bir birine bakmaya başladılar. Çünkü daha sonra emin bir vasıtadan haber alındığına göre, İzmir'den bu mektubun Mabeyn-i Hümâyun'a gelmesiyle birlikte, içinde milyonlarca mal ve mücevherat görüldüğü anda herkes define bulmuş gibi, az çok hissedar olabilmek hûlyalarına dalmışlar ve Ragıp Bey, (*) dava vekili [avukat] ve sorgu

(**) Midhat Paşa'nın yargılandığı Yıldız mahkemesinde, Saray adına önemli görev üstlenen Mabeynci Ragıp Bey (sonradan Paşa), Sultan Abdülhamid'in çok itimat ettiği kurenâsından olup, aslen Agriboz'lu bir ailedendir. Galatasaray Lisesi ve Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdikten sonra, Abdülhamid'e takdim edilerek saray hizmetine alınmıştır. Üç lisan bilen, zeki ve güzel konuşan bu genç, önceleri basit işlerde kullanılmış ve hafiyeliğin artması üzerine jurnalleri tetkike memur edilmiş, padişahın mizacını çok iyi kavrayarak kısa zamanda takdir ve teveccühünü kazanmış ve Mabeyn-i Hümayûnun önemli kişileri arasına girmiş ve sonra paşa olmuştur. Ragıp Bey'in asıl tanınması Yıldız Mahkemesi İstintak Heyetine dahil edilmesiyle olmuştur. Bu davanın planlanmasından, sonuçlanmasına kadar önemli rol oynamıştır. Midhat Paşa dahil Fahri Bey ve Pehlivan Mustafa gibi diğer sanıkların sorgulamasında bizzat bulunmuş, Abdülhamid'le irtibatı sağlamıştır. Pehlivan ile Fahri Bey'e sorgulama sırasında yapılan işkenceleri planlayan ve uygulayanların başında yer almaktadır.

Hazine-i Hassa'dan 3.000 kuruş maaş ve her ay 100 kuruş ayrıca Padişah ihsanı almakla beraber, buna uymayan büyük bir servetin sahibi olmuştur. Devletin askeri malzeme ve demiryolları v.s. gibi dahili ve harici bütün alımlarında Bâb-ı Âlî'nin üzerindeki Saray nüfuzûnu kullanarak hepsinden kendine pay çıkarmasını bilmiştir. Her ihale dosyasının en son imza mercii olan Padişah onayı sırasında, dosyaları Ragıp Bey inceler, pazarlıkta önemli rol oynardı. Mizacı devlete hizmetten ziyade zengin olmaya yatkındı. Daha sonraları OMURCA rakılarını çıkarmış ve Bostancı'da muazzam bir Şato yaptırmıştır. II. Meşrutiyetin ilânından ve Abdülhamid'in hal'inden sonra, Mabeynci Ragıp Bey, vezirlik rütbesi alınarak Midilliye sürülmüş ve orada da boş durmayarak adanın zeytinyağı ve sabunlarını toplayarak ticaret yapmış ve çok para kazanmıştır. Serbest kalınca İstanbul'a gelen Ragıp Bey, 1920 yılında 63 yaşında ölmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

hakimi olarak Fransızca da bildiği için mektubu alıp acele Başvekile koşmuş, işbu yeni keşif ve îcadını müjdeleyerek, bu paradan bir miktarının kendisine verilmesi hakkında dilekçeyle şefaat beklemişti. Yarısı kendisine vaad ve ihsan buyurulduğu gibi, o da arkadaşlarına münasip birer hisse vereceğini vaad ederek, cömertlik ve mürüvvetini göstermişti. O gün odama ilk girişlerinde hepsinin yüzündeki sevinç ve neşenin kaynağının bu olduğu anlaşıldı.

Midhat Paşa tarafından işin bu şekilde hikayesine girişilip anlatılırken, hayal mahsulü olduğu görülmeye başlanınca, dinleyenlerdeki şevk ve ümit sessizliğe dönüşmüş, gerçi Ragıp Bey ile Sürûrî Efendi soğukkanlı görünmeye çalışmışlar ise de, diğerleri dayanamayarak:

"– Efendim bu kadar şey yalan olur mu? İspanya hapishanesinde bulunan bir adam Midhat Paşa'yı nerden bilir ve mösyö Lapard'ın [Layard(!)] Midhat Paşa'nın dostu olduğunu kimden haber alır?" gibi sözler söyleyerek ümitlerini kesmemek istemişler ise de:

Bunun üzerine Midhat Paşa devamla:

"– Midhat Paşa'nın hizmetinde böyle bir adam bulunmuş mu? Kendisinin Avrupa'ya sürgüne gönderileceğini bir gün evvel Saray'da bile kimse bilmez iken, üç gün evvel Midhat Paşa'nın haberi olması mümkün mü? Milyonlarca nakit ve mücevherat sözü bir tarafta dursun, Midhat Paşa'nın az çok parası olupda Avrupa'ya kaçırması lâzım gelse, bunun için emin ve güvenilir pek çok yol ve vasıta varken böyle bir adam vasıtasıyla göndermesini akıl kabul eder mi? Mösyö Layard [Layard olmalı]. İstanbul'da İngiliz elçisi olduğu sırada seyahatla Şam'a geldiği zamana kadar, Midhat Paşa'nın tanıyıp bildiği bir zât olmadığından böyle bir adama emanet göndermek münasebet alır mı? Bu herif mektuplarında, anılan serveti İspanya dağlarına gömdüğünü, mahkeme harcını kim verirse, bunların yarısını ona vereceğini yazmışken, malın sahibi denilen ve Avrupa'da başkasının yardımıyla geçinen Midhat Paşa, kendi kaybettiği malını aramayıp da bu adamın dolandırıcılığını halka duyurmak için gazetelere ilan vermesinin sebep ve hikmeti nedir? İşin bu yönlerini bir kere düşünüp de, resmiyete konulmasının gülünç ve ayıp olacağını hatırlatan kimse olmadı mı? İşin daha kolayı var. Şimdi Paris Sefareti vasıtasıyla İspanya'ya bir telgraf çeki-

Levent Şahverdi Arşivi

lerek, orada böyle bir konuda böyle bir adamın mahkum veya hapis olup olmadığı Madrit hükûmetinden sorulsa, birgün içinde şüpheyi çözmek mümkündür. Hakikati öğrenecek böyle bir yol varken, sorgulama ile keşfine zaman ve nefes tüketmek ve ara yerde bazılarının iştahını kabartmak abes ve üzüntü verici değil mi? Tabii heyetin bir diyeceği kalmadığından bu garip hikayeye son verilmiş, işin yalan ve uydurma olduğunun ortaya çıkması üzerine, evvelden bu işe hırsla sarılanların ümidleri boşa çıkmıştır. Sonradan, Ragıp Bey'e bu vaadler karşılığında emlâk-ı hümâyundan bir çiftlik ihsan buyurulduğu işitilmiştir.

Mezkur mektub Ali Paşa tarafından ele geçirilince, bu konu Midhat Paşa'nın ayıp ve kötü işlerinden biri sanılarak, hiç dikkat ve itina gösterilmeden derhal İstanbul gazetelerine bir sureti verilerek, Midhat Paşa'nın şu kadar milyon liralık mal ve mücevheratı devletten çalarak Avrupa'ya kaçırdığının belirlendiği neşir ve ilân edilmiş ise de Midhat Paşa'nın hal ve durumunu uzaktan veya yakından bilenler indinde bu konunun iftira olduğu anlaşıldığından bir tesiri olmamış, fakat işin içyüzünü bilmeyerek doğruluğuna inananların fikirlerinde, bu milyonları kimler yiyecek ve nerelere harcanacak gibi birçok düşünce ve hayaller belirmiştir. Acaba bunlara ve bunlardan doğacak yalanlara karşı ne tedbirler hazırlanmıştır.

Sultan Aziz öldüyse topları ve tüfekleri de beraber mi götürdü?

Sorgulama için hazırlanan ve bulunan hususların soru ve cevapları buraya kadar yazılan ifade ve konuşmalarla birlikte tam ellibeş adet varaka doldurulmuş ve görevliler çekilip gitmiştir. Bunun üzerine iki üç günde bir kere irade-i seniyye ile bazen Ragıp Bey ile yine kurenadan Besim Bey ve bazen musahiplerden Hayrettin Ağa ile diğer birisi Midhat Paşa'nın yanına gelerek yine Sultan Aziz'in hal' ve katline dair söz açıp şunu söylemişlerdir:

"– *Şevketli Efendimizin asıl üzüldükleri nokta Abdülaziz'in tahttan indirilmesi meselesidir. Eğer saltanatta kalmış olsaydı, vatan ve millet bu kadar zarara uğramazdı. Muharebelerdeki mağlubiyet ve za-*

Levent Şahverdi Arşivi

yiatımız hep onun vefatından ileri geldiği için, sebep olanlara lânet ediyorum diye buyurmuşlardır."

Midhat Paşa buna şu cevabı vermiştir:

"– Şevketli Efendimiz yüce kalplerine niye zahmet veriyorlar? Sultan Abdülaziz'in saltanat günlerinde devletin hali yolunda ve düzeninde imiş de şimdi mi bozulmuş? Şüphe yok ki, ülkenin düştüğü felaket ve buhranların başlangıcı Sultan Aziz zamanıdır. Zira Abdülmecid'in ölümünde devlete bıraktığı borç Kırım Harbi masrafıyla beraber 30.000.000 derecesinde iken, Sultan Aziz zamanında 300.000.000'a yükselmiş ve Mahmut Nedim Paşa vasıtasıyla yapılan fenalıklar meydanda bulunmuştur. Şevketlû Efendimizin Ahmet Midhat Efendiye yazdırıp ilân buyurdukları *Üss-i İnkılâp* kitabında, Sultan Abdülaziz ve Mahmut Nedim Paşalar'ın kötü icraatlarından bazılarını kabul ettikleri gibi, cülûslarından bu güne kadar devlet işinde ne kadar müşkilat çıkmışsa bunlarında hepsi onbeş-yirmi yıldan beri devlet idaresinde ortaya çıkan fenalıkların neticesi olduğu mazeret olarak gösterilip defalarca gazetelerde de neşir ve ilân edilmiştir. Öyle değil mi? Şimdi durum böyle iken Sultan Abdülaziz'in hal'i neden üzüntü yaratsın? Belki teşekkür etmelidir. Öyle olmayıp da Sultan Abdülaziz zamanında devletin hal ve intizamı yerinde ve yolunda idi denilmek isteniyorsa, ondan sonra bu düzen niçin muhafaza edilemeyerek bozulmuştur? Sultan Aziz'de bizim gibi geçici ömür sahibi bir insan olduğundan, saltanatta iken de vefat edebilirdi. O zaman ne diyecekti? Merhum Hakan ahirete gitmiş ise askeri, topları ve tüfekleri beraber mi götürdü? Niçin iyi kullanılmadı? Sizin sözünüzden, Sultan Abdülaziz sağ olup saltanatta kalsa ve şimdi Şevketli Efendimiz saltanatta bulunmasaydı bu kötülükler olmazdı manası çıkacağından, yerinizde olsam bu sözü söylemekten çekinir ve teeddüp ederim."

Yine bir gün müsahip Hayrettin Ağa bir arkadaşıyla Midhat Paşa'ya gelip, Padişahın selamını getirerek, merhum Abdülaziz'in katli Sultan Murad'ın emriyle olduğundan, asıl katliam emrini veren odur ve katiller de meydandadır. Bunda size dokunur bir şey yoktur, dedikten sonra şöyle devam etti:

"– Bir Padişah emrettiği zaman vükelâ uymaya mecbur ve bundan mazurdur. Bana kalırsa siz işi zorlaştırıyorsunuz. Mesela şimdi

Levent Şahverdi Arşivi

Şevketlû Efendimiz birini öldürmek için bana irade buyursa, ben emir kulu olduğumdan, derhal iradeyi yerine getiririm. Günahı sevabı bana ait değildir. İşte siz de Padişah yanında benim gibi emir kulusunuz. Emreden Sultan Murad'dır. Burasını inkâr etmeden beyan etseniz, burada kalmanıza da artık lüzum kalmaz."

Midhat Paşa: Ya Rabbî bu ne hal!..

Midhat Paşa'ya hayretle karışık bir öfke gelerek, "Yâ rabbî, bu ne haldir" diyerek, bir hayli düşünüp teessüf ettikten sonra, şu cevabı vermiştir:

"– Ağa hazretleri, sizin söylediğiniz lakırdının çok yanlışı vardır. Kanuna ve Şer'iata aykırı bir emri yerine getiren bir adamın kendisini mâzur ve sorumsuz sanması, o adamın şahıs ve yetkisine [sıfatına] göredir. Şevketlû Efendimizin satın alınmış bir kölesi ve özel hizmetine mahsus bendesi olduğunuzdan, böyle bir düşüncede bulunmanız size çok görülmez. Lâkin vükelâ-yı devletten olan bir insan, değil adam öldürmek, bir adama kanuna aykırı bir tokat vurulması emrolunsa ve buna bile muvafakat ederse, hem padişaha ve hem de kendine ihanet etmiş olur. Dolayısıyla bu konudaki düşünce ve mukayeseniz doğru değildir." Bunun üzerine Hayrettin Ağa:

"– Benim maksadım sizin selametiniz için bir hatırlatmadır. Zât-ı Şâhâne'nin rızasına uygun fiil ve harekette bulunacağınızı bildiğimden bu kadar cesaret ettim." demiştir.

Bundan sonra cevaben Midhat Paşa:

"– Güzel şeylere hizmet için kendime ait her türlü fedakarlıktan kaçınmam. Ancak böyle aslı ve esası olmayan bir cinayet fiilini kendi menfaat ve selametim için diğerine iftira edecek olursam, kendi vicdanımda mahkum olurum ve bundan sonra bir dakika bile dünyada yaşamam mümkün olmaz."

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, asıl maksat Abdülhamid'in saltanata cülûsuyla beraber, Sultan Murad ve vükelânın varlığından huzursuzluk duymakta olup, önce Midhat Paşa'nın Avrupa'ya gönderilmesi ve sonra Abdi ve Redif Paşaların ve Rüştü Paşa'nın ve Hayrullah

Levent Şahverdi Arşivi

Efendinin ve Süleyman Paşa'nın sürgüne gönderilmeleri hep bu rahatsızlığın eseridir. Bu yolda binlerce kişi cezalandırılmış olduğu halde, huzur duyulacak yerde bilakis vesvese ve korkusu daha da çoğalmış ve nihayet kestirme bir tedbir olarak bu cinayet konusu tertip edilerek, işler bu mertebeye kadar getirilmiştir. Lakin böyle hiç aslı olmayan bir meselenin ortaya konulması için her türlü nüfuz gücüyle her türlü sebep ve vesileleri bulunarak herkesin inanabileceği şekilde tasvir olunsa bile iş meydana konulunca, mahkum edilecek adamların ebette kendi haklarını korumak ve savunmak için doğru ne ise onu söylemeye mecbur olacakları tabiidir. İşin başında buraları hesap edilmeyerek, bazı garezkâr ve dalkavukların aldatma ve saptırmalarıyla böyle büyük ve tehlikeli bir işe başlanmış ve fiiliyatın tasavvur ve tertip olunduğu gibi çıkmayacağı anlaşılınca, bu sefer de resmiyete intikal ettirilmiş olmasıyla geri alınması da mümkün olamamıştır. Dolayısıyla işi sonuçlandırmak için bazı adamlara işkence ve eziyet yapılarak, padişah sarayında hiçbir vakit görülmemiş gaddarca muameleler icra edilmiştir.

Ölüm olayına lehte veya aleyhte şahadet edecek olanlar, merhumun vefatında yanında bulunanlar olması lazım gelirken, onların verdikleri ifadelerle çelişen iki zenci haremağası şahit gösterilmiş ve bunlara ilaveten bir de Nisbetiye vak'ası gibi duyanları güldüren bir iş daha icad edilmiştir. Buna benzer bir olay halk arasında olsa, rezaleti yalnızca failleri üzerinde kalır. Halbuki devletin şan ve şerefini ilelebet lekeleyecek bu olay padişah sarayında ortaya konulmakta olup, eğer bu kadar düzmece ve külfetli işler yalnızca Abdülaziz'in hal'inde bulunanların temizlenerek, geleceklerini güven altına almak için yapılıyorsa, bunlara hiç hacet yoktur. Zira bizler irade buyurulan hareket şeklini yapmaya hazır ve razıyız. Yoksa böyle sahte uydurma ve vâki olmamış bir cinayetle suçlanmaları yolu seçilerek küçük düşürülmeleri amaçlanıyorsa, işin hakikati kısa süre içinde dahilde ve hariçte çabucak ortaya çıkar. O zaman da hadise, bizzat padişahın talimatıyla yapılmış zannedilerek bir çok dedikodu ve itiraza sebep olacağından padişahın huzur ve güvenini tekrar sarsacak noktaya varmadan, Midhat Paşa görüşlerini huzuru Şâhâneye şifahen arz edecek bir yol düşünmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

Tüfenkçibaşı Tahir Ağa vasıtasıyla izin istenmiş ise de, padişah [II. Abdülhamid], ifadesi ne ise yazılı olarak bildirilmesini irade buyurmuş ve ifadeyi yazmak üzere ertesi gün Hayrettin Ağa ile yakını Reşit Bey adındaki bir katibini göndermiştir. Gerçi arz olunacak ifadelerin kısmen beyanı mümkün değilse de, emre uymak üzere az bir şey yazılması gerekmiş ve esas maksat yine hasıl olmamıştır.

Aradan birkaç gün geçince, Haziran'ın dokuzuncu günü Ragıp Bey yanında bir katiple beraber Midhat Paşa'ya gelerek, itham olunan kimselerin sorgulanmaları üzerine düzenlenen ithamname ile mazbatasını vermiş ve birer suretleri de suç ortağı [şerik-i töhmet] denilen kişilere dağıtılmıştır. İtham mazbatasının kanuna uygun olması için, mahkeme azasından üç kişinin namına yazılmış ise de, sonradan tahkik olunduğuna göre müellifi bunlar olmayıp Cevdet Paşa, Sürûrî Efendi ve Ragıp Bey ve Latif Bey ile sair zevattan mürekkep olarak Saray-ı Hümâyun'da yapılan toplantılarda müzakere edilerek mezkur mazbata beraberce hazırlanmış ve itham edilmek istenilen kişiler, erkek ve kadın onbeş kişi olup içlerinden katil olduğunu itiraf etmiş denilen iki kişiden başkasının sorgulamalarından, haklarında kanunen ve kaideten bir ceza tertibini mucip sübût maddesi yok iken, [mahv vücûdları mültezim olan] dokuz kişinin idamına ve bir kaç kişinin kürek cezasıyla mücazatına hükm olunması tensib olunarak derecatı mazbatanın zeylinde gösterilmiştir.

Fransız Ceza Kanununda, böyle cinayetler için sorgulanan mücrimlerin yargılanmasından önce, sorgulanmalarını tedkik etmek ve ifadelere göre mücrim hakkında hangi hüküm uygulanacaksa onu belirlemek üzere, İtham Heyeti adında mahkeme hakimlerinden mürekkep bir heyet toplanmaktadır. Bizde de yeni yapılan adli kanunlar gereğince işbu itham mazbatası güya böyle bir heyet-i ithamiye tarafından yapılmış şeklinde gösterilmek isteniyor ise de, aşağıda üçyüz numarayla gösterilen nüshasından anlaşılıyor ki, bu mazbata bir mahkeme kararı tarzında olmayıp, adeta komedya hikayeleri veya ekseri fıkraları tiyatro faciaları kabilinden bir şeydir. Maznunları itham için kullanılan ifadeler, küçüğünden büyüğüne kadar davanın konusuna uygun düşmeyen bir takım sözler, yalanlar ve iftiralardan ibaret olup, bu konuda ne kadar sorgulama yapılmışsa ortadan kaldırılıp görmemezlikten gelin-

Levent Şahverdi Arşivi

miş, maznun denilen adamlardan hiçbirinin hak ve hukukunu koruyup savunacak kimse olmadığından, onların aleyhlerinde her ne arzu ediliyorsa yapma iktidarı işi tertipleyenlerin ellerine kalmış ve suçlanması istenen kişilerin cezalarını artırmak için hatıra her ne gelmiş ise yazılmış ve böyle bir mazbata meydana gelmiştir.

Tahrif edilmiş bir itham mazbatası...

Midhat Paşa mazbatayı (*) kemali dikkatle okuyarak, ilk baştaki sorgulamasında kendisince verilen ifadelerin tahrif edildiğini görmüş ve mazbatanın en önemli fıkralarında bile, olaya ve nefsi emmâre uymayan ve kendine yakışmayan bir çok söz ve yanlışlar dikkatini çekmiştir. Meselâ Abdülaziz'in vefatı günü Hüseyin Avni Paşa, katil denilen Pehlivan Mustafa'yı Fer'iyye'de görüp ona lakırdı söylemesiyle, Paşa'nın öldürülme hususunda [madde-i katl] malumatı olduğuna ve dolayısıyla Rüştü Paşa ile Midhat Paşa'nın da iştirakine kati delil [bürhan-ı kat'ı] gösterilmiş ve Mahmut Paşa'nın hal' meselesinde bulunmadığı tahakkuk etmişse de, evvelce hal' hakkında düşüncesi bulunduğunu itiraf etmesiyle, hanedan-ı saltanata düşmanlığının bununla sabit olduğu şeklinde gösterilmiş. Bunun gibi Nuri ve Mahmut Paşalar'ın talimatıyla Pehlivan Mustafa'nın merhumu katlettiği ikrarı ile sabit olduğundan dolayı, Midhat Paşa'nın kendini savunmak için söylediği sözlerin kanunen hükümsüz kalmasıyla, Rüştü Paşayla birlikte cinayette rey' ve kararlarının derece-i sübuta erdiği beyan edilmiş.

İşte bu deliller ile bir çok zevatın katl ve idamına hükmetmek isteyen adliye mahkemesi, hazırladığı yine bu mazbatanın nihayetinde, kendi düşüncesine göre asıl katil olan iki adamın kurtarılmasına söz verilmiş olmalı ki, oracıkta da işbu iki katilin cezasını hafifletmek hatırı için, kanunun ibaresini tahrif ederek bir başka ibare yazmış ve hele şahitlik için çıkarılan hadımağalarının Fer'iyye dairesine Saraydan katil denilen adamlarla birlikte gönderilmiş iken ve katil değil ise "katile yardımcı" sayılmaları gerekirken, bunların bütün bütün afv olunarak

(*) Heyet-i ithamiye Mazbatası ve İthamnamenin tam ve orjinal metinleri için şu kitaba bakılmalıdır. İbret Nûmâ, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal s.84

Levent Şahverdi Arşivi

mazbatanın hüküm fıkrasında isimlerinin bile zikredilmemesi işe daha acayip bir renk katmıştır. Kısacası itham mazbatası denilen bu kağıt parçası, baştan aşağı bir çok suçlama, eksiklik ve iftiralarla doldurulmuştur.

Mazbatanın onbin kelimeden fazla tafsilatı havi olan ibare ve fıkraları içinde o zamana kadar saklanamayan bir takım şeylerin hakikati bile iyice öğrenilmiş olduğundan, Midhat Paşa bunlardan istifade ile, resmi muhakeme başlamadan önce mazbatanın bütün her yanını inceleyerek, kanun ve kaidelere ve kendine uygun gelmeyen hususlar hakkında tetkikatının özetini yazmış ve bunların bir kısmını mahkemede ortaya koymuş ise de, yargılama [muhakeme] kısmında ifade olunacağı üzere, mahkemede buna meydan ve fırsat verilmediğinden, burada öncelikle madde madde konuların açıklanması uygun görülmüştür. Sonradan muhakemedeki sual ve cevaplarda ortaya çıkan hususların da ilavesiyle noksanları giderilip ikmal edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Bölüm

İTHAMNAMENİN MUHAKEMESİ

YALANLARA VE İFTİRALARA CEVAPLAR

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Bölüm

İTHAMNAMENİN MUHAKEMESİ

BİRİNCİ MESELE

Sultan Abdülaziz'i öldürmek amacıyla bir Komisyon kuruldu mu?

Mazbatanın birinci sayfasında Sultan Abdülaziz merhumun Topkapı Sarayı'ndan naklini istemesi üzerine, Mabeyn-i Hümâyun'da Rüştü, Midhat ve Hüseyin Avni Paşalar'la Hayrullah Efendi ve Damat Mahmut Paşa'dan mürekkep olarak toplanan Komisyon'un re'y ve kararıyla Fer'iyye dairesine naklettirilmiş olduğu yazılıyor. Daha önce bu münasebette açıklandığı üzere, vükelâ'nın iki gece Saray'da kalması Sultan Murad'ın *"korku ve şaşkınlık"* geçirmesi maksadına dayanıyordu. Komisyon denilen heyet ise, belli bir işi incelemek ve inceleme sonucunu üst makama arz etmek için kurulan topluluk demek olupVükelâya *"komisyon"* denilmesi doğru değildir. Aşağıda buna dair konular geldikçe sır ve hikmeti anlaşılıyor ki, Mahmut Celalettin Paşa güya katillere talimat vermekle amir-i katl olduğu gibi yukarıda isimleri sayılan zevatın da bu emirdeki iştirakini ortaya koymak için, vükelâya *"komisyon"* denilerek, Mahmut Paşa da bu komisyonun üyesi sayılarak, gûya Sultan Aziz'i öldürmek için böyle bir komisyon kurulmuş farzedilerek ve komisyonun müzakere ederek verdiği karar da komisyon üyelerinden birisi vasıtasıyla yerine getirilmiş renk ve şeklinde gösterilmek istenmiştir.

Şurası hiç hesaplanmamış ki, farzedelim vükelâ böyle bir feci durumu düşünmüş olsa, bunun gayet gizli tutulması lazım gelirken, bu

Levent Şahverdi Arşivi

iki gün içinde biât ve tebrik için gece-gündüz Saray'da toplanan bu kadar insan arasında adam öldürmeyi müzakere için komisyon kurmak münasip olur mu? Önceki sorgulamalarda adliye memurlarının ifadelerinden anlaşıldığına göre, *"komisyon"* sözünü yakıştıracak ve buna delalet edecek hiçbir delil ve belge olmayıp, yalnızca Başmabeyinci Ethem Bey ve Nuri Paşa'nın ifadelerinde vükelâ toplantısı bahsi geçince, bunların zabta *"vükelâ komisyonu"* olarak geçirmiş olmalarına isnat ediliyor ise de, bu adamlar komisyonun ne demek olduğunu bilmediklerinden, bu tabirleri kullanmaları cehaletlerinden ileri gelmiş veyahut maksadın böyle olduğunu anlayarak ekseri maddelerde olan sözleri gibi bunun da mümaşaat ve müdahene [dalkavukluk] için söylenilmiş olacağında şüphe yoktur.

Her neyse, komisyon kurulduğunun ve Mahmut Paşa'nın bu komisyonun üyesi olduğunun kesinlikle aslı ve esası yokken, bir iki adamın vükela heyetine komisyon demesiyle komisyon olur mu? Bunlar gerek vapurda gerek Çadır Köşkü'nde yapılan sorgulamalarda defalarca açıklanarak düzeltilmek istenmiş ise de, mümkün olmamıştır. Zira Mahmut Paşa'nın katillere talimat vermesi için görevlendirilmesi ve görevini icra etmesinden dolayı işin vükelaya bulaştırılması, ancak böyle bir komisyonun mevcudiyeti ve Mahmut Paşa'nın da bu komisyon üyesinden bulunmasına bağlıydı. İşin plan ve hayali bu şekilde tertiplendiği için, çevirilen dolabın ana mihveri bu noktaydı. Eğer burası düzeltilse vükelayı itham için tertiplenen zincirin halkaları kopacak ve elde bir sermaye kalmayacaktı. İşte bundan dolayı, aşağıya doğru pek çok yerde *"komisyon"* ifadesi önemli bir suçlama olarak tekrar edilmiştir.

Sultan Abdülaziz'in Fer'iyye dairesine götürülmesi konusuna gelince, burası da bir suikast niyet ve kasdı tarzında gösteriliyor ise de, merhum Hakan'ın Sultan Murad'a gönderdiği tezkereler üzerine Beylerbeyi Sarayı ve bazı yerler teklif olunmuş iken Ethem Bey'le gönderdiği haberde Fer'iyye'de oturacağını kendisi isteyip tercih etmiştir. Bunun böyle olduğundan galiba adliye memurlarının bilgisi olmadığı için, böyle bir kötü niyeti de kendilerinin hayalî düşüncesiyle kararlaştırmış oldukları müfteriyat cümlesinden bulunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

İKİNCİ MESELE

Sultan Abdülaziz'in intiharına dair düzenlenen Doktor Raporu sahte midir?

Mazbatanın yine birinci sayfasında, Sultan Aziz'in vefatı üzerine keşif için gelmiş olan doktorların verdikleri raporda [raporda], merhumun kollarında görülen yaraları kendinin ikâ ettiğine dair bir kayıt ve açıklık olmayıp, bilakis *"bize gösterilen aletle mezkur yaralama meydana getirilebilir"* denilmesiyle, mezkur raporun bu şekliyle hüküm ve neticeyi içine almadığı ifade ediliyor.

Hekimlerin verdikleri raporun hükmü olmadığını kim söylüyor? Bunu tedkik için bir doktorlar heyeti davet olunmuş da, bu karar onlar tarafından mı veriliyor? Hayır!.. İthamnameyi ve itham mazbatasını hazırlayan adliye memurları öyle diyorlar. Sübhanallah!.. Ne kadar dengesiz [muvazanesiz] ve düşüncesizce takırdılar! Acaba hiç hatıra gelmemiş mi ki, keşif için toplanmış olan doktorlar, Sultan Abdülaziz'in kendini öldürürken yanında olmayıp ölümünden sonra gelmiş oldukları cihetle, verdikleri raporda, eğer, ithamnamenin bilirttiği gibi, bu yaraları kendi yapmış diyecek ve görmedikleri fiili görmüş gibi belirtecek olurlarsa, yalan söylemiş olacakları gibi kendisini mutlaka bu alet yaralamıştır demek de, onun aynısı olduğu bedihidir.

Şu halde böyle bir konuyu keşf ve tetkike memur olan doktorların vereceği raporun sonucu, mezkur yarayı bu aletin, yani makasın açabileceği tabirinden ibaret olması tabii iken, bunu sebep gösterip de doktordan kati sonucu gösteren delil ümit etmek ne kadar yanlış ve beyhude ise,bu bahsin ikinci fıkrasında, bir şahsın bir eliyle kollarından birinin kan damarını beş santimetre kestikten sonra yaralaması aklen ve fennen uzaktır denilerek, ancak tıbben doktorların bilmesi ve söylemesi gereken bir vazifeyi de itham heyeti üzerine alıp hem aklen hem fennen hüküm çıkarması da o kadar garip ve harikuladedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kaldı ki merhumun nâşında otopsi yapmak için o zaman İstanbul'daki tanınmış hekimlerden ve Sefaretler maiyetindeki doktorlarından çağırılan ondokuz kişi olarak bunlar, merhumun cesedini usul ve kaideye uyarak muayene etmiş ve bir kısmı da öldüğü odaya girip görerek vefatında yanında bulunan cariyelerin bilgilerine müracaat etmiş ve hatta merhuma makası veren hazinedâr olayın meydana gelişini anlatmıştır. Buna göre, makasın merhuma mahsus olan bir kutu içinde bulunan bir takım makastan birisi olduğunu izah etmek için diğerlerini de getirip göstermiştir. Hasılı işin o dereceye kadar araştırılmasına gidilerek bilgi aldıklarına göre, bunların görevlerini hakkıyla yapmış olmalarından şüphe yoktur. Bununla beraber, eğer gerçekten muayene ve tetkikte şüpheli bir durum varsa, anılan doktorların yarıdan çoğu halen İstanbul'da bulunduğundan sorulması pek kolay olduğu halde onlara bir şey sormayıp, giyaplarında, raporlarının yanlışını bulup küçük düşürmek ve onlara ait ve mahsus olan vazifeyi Heyet-i İthamiye üzerine alarak cevap vermeye kalkışmak doğru değildir.

Ve itham mazbatasının dokuzuncu sayfasında gösterildiği gibi, doktarlara o zaman ücret ve hediye [atiyye] olarak Hüseyin Paşa'nın malûmatı dahilinde verilmiş olan 36.000 kuruş ile enfiye kutusu gûya gerçek durumu ört-bas etmek için rüşvet olarak verilmiş gibi sayılarak, bundan dolayı bazı zevâtın sorgulanmasına kadar gidilmesi, bir birinden acayip ve utanılacak bir durum olmalıdır. Şu halde, işin iç yüzünü ve gerçek sebeplerini anlamak için, bilmem daha fazla açıklamaya muhtaç yeri var mıdır?

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ MESELE

Ceyb-i Hümâyun defterinden bulunan ipucu

Yine mazbatanın birinci ve ikinci sayfalarındaki tafsilattan anlaşıldığı üzere, merhum Abdülaziz gûya başkaları tarafından öldürüldüğü zannedilmiş ise de, failleri malum değil iken, dört beş ay önce Ceyb-i Hümâyun (*) defterlerinin incelenmesinde korucu ve bekçi olarak merhumun hizmetine gönderilmiş üç adamın yüzer lira maaşlarla tayin edildikleri ve hizmetleriyle verilen maaşın uygun olmadığı anlaşılarak, buradan ipin ucu yakalanmış ve işe bu noktadan başlanılmış oluyor.

Burada bu iddiayı [lakırdıyı] ortaya koyan İtham Mazbatasının düzenleyicisi [müellifi] olan adliye memurları ise de, bunların saray işlerine müdâhalesi ve Ceyb-i Hümâyun defterini karıştırması yetki ve görevleri dışındadır. Şu halde bu iddia ve buluşun Saray-ı Hümâyun tarafından planlandığında şüphe yoktur. Acaba bu iddiayı ortaya sürenler, merhum Hakan'ın başkaları tarafından öldürüldüğüne dair, beş sene önce Üss-i İnkılâp ile ve diğer neşriyatlarda ileri sürüldüğü sırada Mustafa Pehlivan ve arkadaşlarının da katil olarak tasarlandıklarını duymamışlar mı? Ve bunların onar bin kuruş maaşla merhumun hizmetine gönderildiklerini işitmemişler miydi? Haydi böyle olsun diyelim, Saray-ı Hümâyun'da şimdiye kadar çalışan hademeden ve kurenâdan çoğunun at uşaklığından [seyis], kilerci arkadaşlığından, ve mızıka neferliğinden ve daha aşağı sınıftan yetişmiş oldukları bir yana bırakılsın... Hala Çırağan Sarayı'nda bulunan Sultan Murad'ın özel hizmetine Baltacı Deli Mehmet'in aylık 10.000 kuruş ve odacı uşağı

(*) Ceyb-i Hümâyun: Padişahın özel kasası ve bu kasadan yapılan ödemelerin kaydedildiği defter.

Levent Şahverdi Arşivi

Dişlek Hüseyin'in 6.000 kuruş ve kapıcı Mahmut'un 4.500 kuruş maaşlarla tayin olundukları meydandadır.

Halbuki dikkati çekip itiraz konusu olan Pehlivan Mustafa ile arkadaşları, öyle denildiği gibi korucu ve sıradan bir bekçi olmayıp, şehzadelere mahsus olan ve Saray'ca pek çok hizmetlerden muteber görülen kasır bekçiliği hizmetiyle her biri Sultan Murad'ın onbeş-yirmişer yıllık emekdarları oldukları ortada olduğu halde nasıl olmuş da bunlardan şüphe edilmiş ve bir para maaş almamış oldukları niçin görülmemiştir? Gerçekten de işin esasından ve sebeplerinden bahsetmeyerek Sultan Abdülaziz öldürülmüş ve katilleri aranırken, bu üç kişinin hal ve tavırlarından şu şekilde şüphe edilmiş demek, ilk bakışta akla uygun bir söz gibi görünüyor. Lâkin bir kere şu belirttiğimiz hususlar hatırlanınca, Allah göstermesin, bir adamı öldürmek için böyle birkaç kişinin para ve diğer şeylerle tatmin edilmesini akıl kabul edersе de, idam olunacak adama hizmetinde bulunmak şartıyla maaş vaad etmek, öyle bir fiilin vukûunda maaştan mahrumiyetini de birlikte şart koşmak demektir. Bu durumun ne derece münasip olmayacağı düşünülürse, böyle bir şeyin sıhhatine inanmak ne derce ihtimalden uzak ise, şöyle bir mukaddimeyi ortaya koyup bunlara halkın inanacağını sanmak da, o derece yanlış ve düşüncesizce bir hesap olduğuna hükmolunur.

İşin [maslahatın] istikametine gelince, yukarıda beyan olunduğu gibi, merhum Hakan validesinin kucağında ve dairesi halkı içinde öldüğünden, dışarda kim ne söylerse söylesin, adliye memurlarına [mahkemeye, hakime] düşen ilk görev, önce bunlardan bilgi almak iken, bunlarla uzun süre uğraşılıp hiçbirinden böyle bir iftirayı kabul edecek bir ifade alınamadığı için, zaruri olarak böyle düzmece yollara teşebbüs edilmiş oluyor. Şimdiki buna cevaben ithamnameyi hazırlayan adliye memurlarının diyeceği bir söz vardır ki, o da Pehlivan Mustafa ile arkadaşı Hacı Mehmet'in ikrarıdır. Gerçekten böyle iki kişi merhumu biz kestik biz öldürdük diyerek suçlarını itiraf etmişlerse, başka bir delile ihtiyaç kalmaması iktiza eder. Ancak bunların aşağıda 364 ve 372 numarayla beyan ettikleri ifadelerinde [takrirlerinde] de tafsil olunacağı gibi, haklarında yapılmış olan işkence [muamelat-ı tazyikiye] üzerine aslı olmayan bir fiili kabule mecbur kalmaları konusu bir tarafa

Levent Şahverdi Arşivi

bırakılır ve işin yalnız tabii durumu muhakeme edilecek olur ise, bu bile ikrarlarının doğru olmadığını ortaya koyar. Çünkü böyle büyük bir cinayeti işleyen adam ne kadar ahmak ve akılsız da olsa, cinayete bir ceza uygulanacağını bileceği cihetle medhalini kolay kolay söylemeyeceği belli olduğu halde, gûya sorgulamada ortaya çıkan delil ve emarelerle, yukarıda belirtildiği vechile, maaşlarının ve hizmetlerinin aldığı maaşla mütenasip olmaması hemen bunlara ifade edilip açıklanınca, Mustafa'nın inkar etmeye gücü kalmamış, delil ve belge denilen maaşdan bir kuruş almadığını söyleyememiş de, kendini idama götürecek bir büyük cinayeti, böyle iki asılsız ve münasebetsiz iki söz üzerine hemen isteyerek [tây'ıan] ikrar etmiş oluyor. Sübhanallah!.. Ne harikulâde bir muvaffakiyettir.

Levent Şahverdi Arşivi

DÖRDÜNCÜ MESELE

Pehlivan Mustafa'nın Sultan Abdülaziz'i bileğinden keserek öldürdüm demesi aynen mitolojik masallara benziyor.

Mazbatanın ikinci sayfasında yazıldığına göre, Pehlivan Mustafa'nın gûya Mahmut Paşa'ya münasebet ve bağlılığı olduğundan Paşa kendisini cuma günü Saray'da misafirlere mahsus odaya çağırarak, işini ve maaşını söyledikten sonra, bu kadar maaşın merhum Hakan'ın öldürülmesi [bitirilmesi] için verildiğini ve orada bulunan Fahri Bey'in de kendisine yardımcı olacağını beyan ederek Merhumun iki kolunun kan damarlarını kesmesini ve bunu yapmazsa haklarında fena olacağını da tenbih etmiş. Ve Nuri Paşa'da kendi odasında, ayrıca talimat vererek tenbih eylediğinden, Pehlivan da hemen orada işi kabul ederek, iki arkadaşını alıp Fer'iyye'ye giderek Cumartesi ve Pazar gecesi karakolda yattıktan sonra, Pazar günü sabahleyin saat iki raddelerinde Fahri Bey gelip bunları alarak saraya götürmüş. Giderken Mustafa'ya beyaz saplı bir çakı vererek, beraberce hepsini merhumun bulunduğu odaya sokmuş. Önce Fahri Bey Hakan merhumu arkasından kucaklamış, Hacı Mehmet ile Cezayirli Mustafa Ağa'da dizlerine oturmuşlar. Bu sırada Pehlivan Mustafa merhumun sol kolunun büküm mahallerinden kan damarlarını iyice keserek ve sağ kolunun damarlarını da bir kaç yerinden yaralayıp kan akması için bir çeyrek saat kadar bekledikten sonra oradan kaçtıklarını ikrar etmiş. Ve işte bu lakırdıların hepsini Pehlivan Mustafa böylece söylemiş oluyor.

Bu bahsin kendimize tatbiki ve mukayesesinin daha açık olması için önce merhumun ölüm şekli hakkındaki malûmatın da burada anlatılması gerekiyor. Şöyle ki: Valide-Sultan'ın ve Kadınefendilerin ve birlikte bulundukları cariyelerin ve diğerlerinin ifadelerinde ittifakla

Levent Şahverdi Arşivi

kabul ettikleri malûmata göre, merhumun padişahlıktan ayrılmasıyla uğradığı muameleye dayanamayarak intiharı düşünmüş [telef-i nefs] ve pazar sabahı abdestini alıp Kur'an okurken adeti üzere sakalını düzeltmek için ayna ve makas istemiştir. Hazinedârlardan Ebrû-Kemân Kalfa makas ve aynayı getirip vermesinden sonra merhum Hakan oda kapısını kapatmış olmasıyla bu durumda gerek Vâlide-Sultan ve gerek hazinedârlar telaşa kapılarak oda kapısının önünde dolaşmaya başlamışlar. Vâlide-Sultan bir aralık Fahri Bey'le birlikte diğer odanın penceresinden merhumu görmek ümidiyle o tarafa koşup gitmişler ise de, görememişler. Yine merhumun odası önüne dönerlerken, içerde bir sessizlik hissedilince, herkes birden koşup odaya dalmışlar ve merhumun içerde, istemiş olduğu makasla önce sol kolunun kan damarını sağ eliyle, sonra sağ kolunun damarını da sol eliyle kesmek istemiş ise de, sol kolunun damarından çok fazla kan akması dolayısıyla, tabii kuvveti de azaldığından bunu başaramamış. Fakat uğraşması sonucu sağ kolunda bazı yaralar hasıl olmuş ve Vâlide-Sultan ile diğerlerinin odaya girdiklerinde merhum henüz hayatta ve gözlerini açıp-kapamakta imiş. Açılan yaralardan çok kan aktığından, aradan fazla bir zaman geçmeden validesi kucağında ve bir çok cariyenin gözleri önünde ruhunu teslim etmiştir.

Merhumun bu şekilde canına kıyması [nefsine suikast etmesi] şüphesi üzerine, yazıldığı şekliyle odanın kapısı açılıp vak'a anlaşılınca, kadınların umumu tarafından derhal koparılan feryat ve figan üzerine karakolda bulunan zabit bir kaç takım asker alarak koşup içeriye girdiği sırada, evvelce hizmet için gelip emre istinaden karakolda misafir kalan üç kişiden Pehlivan Mustafa ile Hacı Mehmet de olayın ne olduğu merakıyla askerlerin beraberinde içeriye girmişler ve hatta o sırada, merhumun ölmemiş olduğunu [ramâk-ı hayat-ı bâki] görmesiyle Pehlivan Mustafa kanı durdurmak için, bakırdan bir on para bularak merhumun kolundaki yaranın üzerine bağlamış ve her ne kadar cahilane ve ibtidai bir tedbir ise de, gerekli gayreti de sarfetmiştir.

Şimdi birbirine tamamen zıt olan şu iki malûmatın hangisi doğrudur denilse, diğerinin yalan ve hilafı hakikat olması tabiidir. Kaldı ki, itham mazbatasının yazılışına göre Pehlivan Mustafa, merhum Hakanı biz öldürdük diyerek itiraf edip ve arkadaşı Hacı Mehmet de onu

Levent Şahverdi Arşivi

tasdik edip dururken, tam bunun aksi olan bilgilere itibar edilmek istenilmiyor ise de, Sultan Abdülaziz'in bulunduğu Fer'iyye dairesinin hâl ve mevkii bilinmektedir. İşte bu dairede kendisi validesi ve evlatları ve diğerleriyle üçyüz kadar insan arasında bulunduğu, dairenin en yakınında bulunan Karakolhanede 500 nizamiye askeri olduğu ve bu askerlerin dairenin deniz ve kara taraflarında ve kapılarındaki muhtelif noktalarda nöbet tuttukları ve katil denilen üç kişinin cumartesi günü ve pazar gecesi karakolda misafir kaldığında hiçbir tereddüt ve şüphe yoktur.

Bu hususlar şu davayı tertipleyenler indinde de tasdik edilip bilinirken, böyle bir durum içinde, anılan üç kişi velev ki Abdülaziz'i öldürmek için gönderilmiş olsun veyahut Fahri Bey'in nimetine gark oldukları için velî-i nîmetini öldürmek kastıyla bu hiyaneti göze almış olsunlar... Pazar günü Fahri Bey'in kapalı kapılardan çıkarak karakola gelmesi, üç kişiyi alıp içeri götürmesi ve götürürken nöbetçilerin görmemesi ve hiç kimseye tesadüf etmemesi, bu kadar insanın bulunduğu daireye böyle üç adamın gündüzleyin alenen merhumu öldürmek için girmesi ve tâ üst kattaki odaya kadar çıkmalarına kimsenin bir şey dememesi acaba nasıl mümkün oluyor?.. Ve nihayet odaya girdiklerinde merhumun bedenen Fahri Bey gibi bir kaç kişiye karşı koyacak kuvvet ve iktidarında olduğu bilinirken, öldürülmesine yardım için kollarını Fahri Bey'in tutmasına ve üç yabancı adamın odaya girmelerine, kolunu açıp kan damarını bulup kesmelerine hiç sesini çıkarmamış olması, Allah için mümkün müdür? Böyle bir hayalin rüyalardan başka bir yerde görülmesini akıl kabul eder mi?

İşte böyle mümkün olmayan şeyler ve Pehlivan Mustafa'yı gerçek dışı ifadeye zorlamak için ona ve arkadaşlarına yapılan işkenceler işin hakikatını bulmaya kâfi ise de, bunların daha fazla tafsilatı aşağıda olup, burada sadece itham mazbatasında yazılı fıkraların muhakemesi hususu söz konusu olduğundan, biz tekrar bahsimize dönelim.

Pehlivan Mustafa'nın Mahmut Paşa'ya bir hizmeti ve hiçbir münasebeti yokken, Paşaya birinci dereceden münasebet ve bağlılığından söz ediliyor. Çünkü tenha odaya Mustafa'yı çağırıp talimat vermek, böyle bir münasebete çok iyi yakışıyor! İkinci olarak Mahmut Paşa,

Levent Şahverdi Arşivi

böyle çok büyük ve mühim olan bir işi sipariş etmek için Mustafa'yı Saray'da misafir odasına çağırıp ve 10.000 kuruş maaş ile Hakan-ı merhumun hizmetine onu öldürmek için görevlendiriyor. Eğer yapmazlarsa ekmeklerinden olacaklarını yani maaşlarının kesileceğini anlatmış oluyor. Mustafa da maaş kesilmesi korkusundan diğer arkadaşlarıyla müzakere bile etmeden Paşa'nın bu teklifini hemen arada kabul ediyor.

Çarşıdan sipariş edilir gibi,
Padişah cinayeti sipariş edilir mi?

Acaba Mustafa bu sözleri sorgulamadaki ifadesinde söylerken Mahmut Paşa'nın bu derece gizli ve mahrem bir işi, çarşıdan bir şey sipariş eder gibi söylemiş olması ve kendisinin arkadaşlarıyla bir kelime bile konuşmadan bunu hemen orada kabul etmesinin münasebet ve yakışık almayacağını hatırlatan bir kimse bulunmamış mı? Ve hususiyle 10.000 kuruş maaş merhumun hizmetine karşılık olmakla, vefatıyla beraber bunların kesileceğini Mustafa ile arkadaşları düşünememiş ise de, bu iddianın dâvânın hakikatine değil bilakis tekzibine delil olacağı iddianame hazırlayanların hatırlarına gelmemiş mi? Üçüncü olarak Pehlivan Mustafa'nın ifadesine göre, Mahmut Paşa ve Nuri Paşa, merhum Hakanı öldürmek için verdikleri talimat da, ikisi de merhumun kollarındaki kan damarlarının kesilmesini ittifakla ve açıklıkla tenbih etmişler. Halbuki bir adamın öldürülmesi için dövme, yaralama, boğma, zehirleme gibi bir çok yol ve şekil varken Paşaların [müşarünileyhimanın] tenbihlerini özellikle kan damarlarının kesilmesine hasr ederek, bunu da hiç münâsip olmayan ve kan damarının ne olduğunu bile bilmeyen bir adama havale etmelerinin sır ve hikmeti acaba neydi?.. Sonra, iki koldaki kan damarlarının kesilmesi tenbih olunmuş iken Mustafa'nın sol kol damarlarını kestikten sonra, sağ koldaki damarı kesmeyip, yalnız bir kaç yerinden yaralayarak bırakmış olmasını kendisi mi düşünmüştür?

Ve *dördüncü* olarak merhumun naâşını görenlerin şahidi olduğu ve doktorların raporunda da açıklandığı üzere, sol koldaki damarın açılmasıyla hasıl olan yara beş santimetre çapında olup, merhum sağ

Levent Şahverdi Arşivi

kolundaki damarı da bu yüzden kesmek istemiş olduğu halde gücü yetmeyerek yalnız bir kaç yerinde makasın kestiği yara kalmış olmasıyla, buna uyması için Mustafa'nın ifadesinde [takririnde] "sağ kolunun yalnız bir kaç yerinden yaraladım" demesi güzel ve yolunda düşünülmüş ise de, sol kolunun damarlarını büküm mahallinden bir iyice kestim tabiriyle oradaki damarların hepsini kestiğini murad etmiştir. Bu ise ölenin [meyyit] durumuna uymamakta, yani herkesin bildiği gibi, sol kolundaki kan damarı bütün bütün [tamamen] kesilmeyerek makasla açılmış ve oradan kan akarak merhumun vefatı bunun neticesi üzerine olmuştur. Yoksa Mustafa'nın dediği gibi büküm mahallindeki damarları tamamen kesilmiş olsa, bunun eser ve neticesi başka türlü olurdu. Demek ki, bu lakırdının bir acemi kelamı olarak, işin sahte ve düzmece olduğuna delalet edeceği meydanda ve açıkça ortadadır. Acaba nasıl olmuş da Mustafa'nın ifadesinde, burasında gaflete düşülerek ve yanlışı düzeltilmeyerek buraya yazılmıştır?

Müddeiumumî Beyefendi doktorların raporundan yaranın beş santimetre olduğunu öğrendiğinden ve Mustafa'nın ifadesinde bir sakatlık bulunduğunu o da sonradan farkederek, kendi imzasıyla hazırlanan İthamnamede, *"Mustafa Pehlivan merhumun sol kolundaki kan damarını beş santim derecesinde yaralamıştır diye yazmış"* ve bunu ona uydurdum sanmışsa da, Mustafa'nın mezkur ifadesi adliye memurlarının mühürleriyle tasdikli mazbatada aynı ifadeyle açık olarak mevcuttur. Buna rağmen yine adliye namına diğer bir resmi belgede, onu saptırmak için yalan ifade yazmak ve hususiyle kan damarını bilmediği gibi metre ve santimin ne olduğunu bilmeyen bir adamın lisanından böyle bir sözü yazıp ortaya koymanın açıkça yalan olan fiili saptırıp süslemek için ondan daha büyük bir kusuru irtikap etmek olduğu niçin bilinememiştir?

Beşinci olarak Pehlivan Mustafa ifadesinde, merhumu Fahri Bey'in verdiği bir bıçakla [çakı] öldürdüğünü söylemiş oluyor. Bunlar merhumu öldürmek için gönderilmiş ve kendileri de o niyetle gelmişken, yanlarında çakı, bıçak veya makas gibi bir yaralayıcı aletin olmaması ne tedbirsizliktir? İçeri girerken Fahri Bey bıçağı vermemiş olsa acaba ne yapılacaktı?

Levent Şahverdi Arşivi

Altıncı olarak Pehlivan Mustafa, arkadaşlarıyla bu kadar işleri yaptıktan sonra fazladan olarak kanın akması ve merhumun vefatı için bir çeyrek saat kadar da orada kaldığını beyan ediyor. Saray'ın usul ve ahvalini vakıf olanları bilir ki, hazinedâr denilen câriyelerin devamlı olarak nöbetle padişahın hizmetinde ve yanında bulunmaları ve oda kapısı dışından eksik olmamaları bir kaidedir. Özellikle Sultan Aziz'in hal'inden sonraki psikolojik bunalımı nedeniyle hiçbir zaman boş bırakılmayarak validesi ve hazinedârları daima kapı önünde beklemektedirler. Buna rağmen Mustafa ile arkadaşlarının faraza odaya girdikleri görülmemiş olsun. Bu kadar adam odada merhumun kollarını kesip bir çeyrek saat da kalmış iken ve şahitlik yapan iki haremağası bile oda kapısı açık olduğu için bu feci olayın cereyanını gördüklerini söylerken, oda dışındaki sofada bulunan cariyeler ve Vâlide-Sultan'ın haberleri olmadığına inanmak için, insanda ne kadar kötü bir kalp ve ne kötü bir lisan lazımdır? Acaba mevcut olanlar da katillere iştirak mi etmiştir?

Yedincisi, Mustafa arkadaşlarıyla beraber işi bitirdikten sonra çıkıp gitmiş olduklarını söylediği ifadesinin münderecatından anlaşılıyor. Cinayetin işlenmesi esnasında gerek Mustafa'nın ve gerek merhumun dizlerine oturmuş denilen arkadaşlarının üzerlerindeki elbiseye kan sıçramış ve bulaşmış olmak tabii olmasıyla bunlar elbiselerini nerede ve ne vakit temizlemişler? Ve Mustafa'nın takririne göre iş bittikten ve merhum vefat ettikten sonra savuşmuş olmaları lazım gelir iken, olay üzerine feryadı işiten askerle içeriye giren zabitan ve sairenin odaya girmelerinde merhumun gözlerini açıp kapamakta ve Valide-Sultan'ın kucağında olduğu görülmesiyle o aralık askerle içeriye girmiş olan Pehlivan Mustafa ile Hacı Mehmet eğer evvelden orada kalmış ve bulunmuş ise niçin yakalanmamışlardır. Eğer önce savuşup da sonradan askerle beraber girmiş deniliyorsa, elbise değiştirip kan bulaşıklarını temizleyip vefattan önce yetişmeleri hangi zamana ve hesaba sığdırılmış? Böyle bir cinayeti işlemiş ve savuşup kaçmış adamların firar edecek yerde, tekrar askerle içeriye girmeleri tasavvur olunabilir mi?

Sekizincisi katil denilen adamlara vaad olunan onar bin kuruş maaş yukarıda belirtildiği gibi, Hakan'ı merhumun hayatta bulunduğu

Levent Şahverdi Arşivi

müddete mahsus olduğundan bunların maaşa tama'en Sultan Aziz'i öldürmek değil, bilakis hayatını korumak gayretinde bulunacakları tabii ve açıktır. Şu halde bunların maaşla tatmiş olunmuş denilmesi gayet sathi ve adi bir fikir ile düzülmüş bir iftiradır. Bunlara hakikaten tatmin etmek için başka bir şey verilmiş olsaydı, şimdi itham mazbatasında onun da gösterileceğinden şüphe yoktur. Demek ki, buna dair bir gûna söz ve malûmat ve eserden bahs edilmiş olmasına nazaran bu herifler şu işe hasbî ve bedava [bad-i hevâ] olarak girmiş ve belki de üste maaşlarını vermeye bile razı olmuşlar demek oluyor. Onun için bunların merhuma bir şahsi kinleri mi vardı, yoksa işleyecekleri cinayet kendilerince kaçınılması imkansız bir durum veya hayır işi gibi bir şey mi idi?.. Artık burasını izin verirlerse Mustafa'ya sormalıdır.

Her neyse, Mustafa da, ifadesine göre Mahmut ve Nuri Paşa'ların birer sözüyle böyle büyük bir emri üstüne alarak Fer'iyye'ye gelmiş ve içeride barınacak ve duracak yerleri olmadığından, bir yer temin edilinceye kadar karakolda misafir edilmişler. Böyle işler elbette gizli yapılacağından, biraz daha sabredip içeriye girdikten ve hizmete [hıdmete] yerleştirildikten sonra, genişliğine ve derinliğine [arîz ve amîk] bir fırsat yakalayarak maksatlarını gizlice [hafiyyen] gerçekleştirmek gerekirken, içeriye girmezden ve merhumun yüzünü görmezden evvel gün ortasında karakoldan çıkarak bu kadar izdiham ve insan içinde, uğrayacakları tehlikeleri akıllarına bile getirmeden ayaklarının tozuyla hemen Sultan Aziz'i öldürmeye gitmiş olmaları ve şu üç cihan pehlivanının bedava ve meccanen bu kadar fedakarlık göstermeleri harikulâde bir vukuattan görünüyorsa da, asıl müşkil ve güç yeri, şu hikayeyi eski zamanın mitoloji hikayeleri ve hurafeleri gibi masal olarak dinleyip de, meydana gelmesinin mümkün olacağına inanabilmektir. (*)

(*) Pehlivan Mustafa aslen Yozgat'ın Karahisar-ı Behramşah (Akdağmadeni) kazasına bağlı Culgalı Köyünden olup, Sultan Murad'ın veliahtlığı sırasında Kadıköy Kurbağalıdere çiftliğinde şamdancı ve ibriktarlık gibi görevlerde bulunmuş, Sultan Murad'ın cülûsundan sonra Abdülaziz'in hizmetine verilmiştir. Sultan Murad'ın hal'inden sonra da emekli maaşı bağlanarak memleketine gitmiştir. Bu davada köyünden getirilerek yargılanmış ve idama mahkum edilmiştir. 65 yaşında iken 1891'de Taif kalesinde vefat etmiştir. İfade metni için bkz. İbretnünâ, B.S. Baykal, Ankara 1968, s.68

Levent Şahverdi Arşivi

BEŞİNCİ MESELE

Boyabatlı Hacı Mehmet'in ifadesi:
Aynen Mustafa'nın dediği gibi oldu...

Pehlivan Mustafa'nın mazbatadaki ifadesi yukarıdaki şekilde yazıldıktan sonra, adıgeçenin arkadaşı Hacı Mehmet'e nakli kelam olunarak mazbatanın üçüncü sayfasında adıgeçen Mustafa ile yüzleştirilince inkara mecali kalmayarak bu da onun ifadesi gibi meselenin vukuunu kabul etmekle beraber odada bir zabitin kendilerine kumanda eylediğini ve cinayeti müteakip Cezayirli Mustafa'nın pencereden çıkıp savuşmuş olması muhtemel bulunduğunu da ilave eylediği yazılıyor.

Bu Hacı Mehmet'in de diğerleri gibi ifadesini [takrir] ihtiva eden ve aşağıda 372 numarasıyla derç olunan varaka tafsilatından anlaşılacağı üzere, bu adam hakkında diğerleri gibi hiçbir işkence yapılmadığı halde verilen teminat üzerine *"Mustafa'nın dediği gibi oldu..."* tabiriyle suçunu itiraf etmiş oluyor ise de, kendisi gayet saf ve temiz kalpli bir adam olup gözü önünde Pehlivan'a ve diğerlerine yapılan işkencelerden ürkmüş ve bir aralık deliliğe vurmuş ise de, kurtulamayacağından ve bununla beraber tarif edildiği gibi konuşmayı da beceremediğinden, istenen [mücerret matlup] ne ise ona uygun davranarak ve temin olunduğu şekilde kurtulmak umuduyla *"Mustafa'nın söylediği gibi oldu"* demiştir.

Diğer arkadaşları Cezayirli Mustafa ve özellikle Fahri Bey haklarında hiçbir canlının [zî ruh] tahammül edemeyeceği derecede baskı ve işkence yapılmışken, bunlar doğru bildiklerinden ayrılmadıkları halde, Hacı Mehmet böyle bir muamele görmeksizin verdiği ifade dikkat çekici ise de, ifadesi iyice incelenirse görülür ki, sözü ve hikayesi bile insana dehşet veren bu kadar insanlık dışı muamele ile günahsız

Levent Şahverdi Arşivi

adamların uğradığı acıları fiilen görmüş ve korkmuştur. O sırada kendisiyle yüzleştirilen Pehlivan Mustafa da galiba temin edilmiştir ki, adıgeçene hitaben, *"senin aklın ermez. Bu işten çıkacak başka bir şey vardır. Sen hemen benim söylediğim gibi konuş. İkimizin selameti de bundadır"* diyerek cesaretlendirmiş ve kendisinin saflığı ve ahmaklığı dolayısıyla böyle ifadesi vukû bulmuştur.

Hacı Mehmet'in fikren ve halen aczi açık ve meydanda olduğundan ve ilk ve son ifadesinde *"Mustafa'nın dediği gibidir"* sözünden başka birşey demediğine göre, bunun durumundan ve ifadesinin lafız ve manasından da bir şey çıkmadığı ortada ise de, Pehlivan Mustafa'nın ifadesini tasdik etmesi itibarıyla bundan faydalanılarak bu şekilde onun ifadesi arkasına ilave edilmiştir. (*)

(*) Hacı Mehmet Sinop'a bağlı Boyabat kazasının Hürremşah Köyünden olup 1840 doğumludur. Pehlivan Mustafa'nın yanında Sultan Murad'ın Kurbağalıdere Çiftliğinde bekçi bulunurken arkadaşlarıyla birlikte Sultan Aziz'in hizmetine verilmiştir. Sultan Murad'ın hal'inden sonra tekaüd edilerek köyüne dönmüştür. Dava açılınca köyünden getirilerek tevkif olunmuş ve taammüden adam öldürmekten idama mahkum edilerek Taif'e gönderilmiştir. 27 sene hapis yattıktan sonra 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra serbest kalarak 66 yaşında İstanbul'a dönmüştür. Verdiği ifadenin orijinal metni için bkz. B.S. Baykal, İbretnümâ age. s.76

Levent Şahverdi Arşivi

ALTINCI MESELE

Cezayirli Mustafa'nın cinayetteki rolü ile Zevkyâb Kalfa ve Marko Paşa'nın gördükleri

Yine mazbatanın üçüncü sayfasında Pehlivan Mustafa'nın diğer arkadaşı Cezayirli Mustafa'ya dair yazılan tafsilatlı özel bir bendinde, merkum, cinayete karıştığını inkâr etmişse de, Nuri Paşa tarafından ve rilen talimat üzerine sırrı ifşa etmemek için yemin ettirildiğini ikrar etmiş ve merhum Hakan'ın vefatı üzerine odaya en önce girenlerinden Zevkyâb Kalfa katillerden birinin pencereden çıktığını görmesiyle bu defa maznun olan kişiler kendine gösterilince, bu Mustafa'yı tanımış ve Marko Paşa dahi olayı müteakip Fer'iyye dairesi penceresinden bir şey düştüğünü Kuzguncuk'taki hanesinden görmüş ve Merhumun cenazesini yıkayan [gasl] Duâcı Ömer Efendi sol memesi üzerinde bir yara olduğunu haber vermiş olmakla, bu şekilde toplanan delil ve belgeler ile adıgeçenin de cinayete şerik olduğundan başka, merhum Hakanı sol memesi üzerinden kama veya bıçak ile da yaralayarak pencereden savuşmuş olduğuna mazbatada hüküm olunuyor.

Adliye Nezareti namına düzenlenen bir resmi belgede [mazbata] bu kadar sözleri gören ve yukarda Mustafa Pehlivan'ın ifadesinde geçen merhumun dizlerine oturanlardan birisinin bu Cezayirli Mustafa olduğunu işiten insanın kalbine bir şüphe değil, belki gerçekten katil olduğuna bile inanacağı gelir. Çünkü bir iftirayı tasvir için bu kadar birbirini takip eden yalanların kağıt üzerine düzülmesi ve hususiyle devletin adliye makamı namına yazılan resmi bir belgeye sokulmasına cesaret edileceği kimsenin hatırına gelmez. *Hakikaten şu denilen sözlerin hepsi de yalan ve gerçek dışı mıdır?* Evet, bunlar hem yalan ve hem de yalan olduğu bilinerek uydurulduğu yine mazbatanın bu hususiyetteki paragraflarındaki deliller ve belgeler ile sabittir. Dolayısıyla burada bunların izahı için her birinin ayrı ayrı muhakemesine lüzum görülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

Öncelikle Mustafa'nın *"yemin ettirildiğine"* dair olan ikrarından başlayalım. Nuri Paşa tarafından verilen talimat üzerine, sırrı ifşa etmemek için yemin etmiş olmak ne demektir? Şüphe yok ki, Pehlivan Mustafa'ya söylettirildiği vechile gûya Nuri Paşa Sultan Aziz'in kolundaki damarları kesmek üzere Pehlivana talimat vermiş olduğu gibi, Cezayirli Mustafa'ya da emir vermiş ve bu sırrı kimseye söylememesi için kendine de yemin ettirmiş demek isteniliyor. Pek alâ... Cezayirli Mustafa burasını böyle söylemiş ise, cinayete karıştığını inkârda ısrar etmiş demekten murat nedir? Eğer cinayete bulaştığını inkar ediyor ise, Nuri Paşa'nın kendine gizli bir şeyin farkına varılmaması [keşfi râz] için yemin ettirdiğini söylemek yakışık ve münasebet alır mı? Bir adam deli [mecnun] bile olsa bunu fark etmemesi nasıl mümkün olur? Sultan Aziz'i öldürmek için Nuri Paşa'nın emir ve talimat vermesi Pehlivan Mustafa'nın ifadesinden alınmış diyelim. Sırrı ifşa etmemek için *"yemin ettirilme"* konusu nereden alınmış ve kim ortaya koymuş ve nereden bilinmiştir? Ve Pehlivanın ifadesi gibi aşağıya 374 numarayla alınan ifadesinde açıklandığı üzere, cinayete karıştığını söylemek için bunca ağır muamele ve işkenceye uğramışken ve sözlerinin doğruluğunda ve fiilinde ısrar ederek cinayetin tamamen yalan ve iftira olduğunu, sorgulamanın sonuna kadar ısrarla savunmuşken, ifadelerinin arasına da sırrı ifşa etmemek için *"yemin ettiğini"* özür dileme anlamında söylemiş de, bu söz oradan mı alınmıştır?

Hasılı bunun hangi yönüne bakılsa, merkumdan böyle bir lakırdının çıkmasını zan ve kabul etmek mümkün olamaz. Fakat kendisinin zikr olunan ifadesinde yazıldığı gibi, Mustafa diğer iki şerikiyle birlikte Sultan Aziz'in hizmetine seçilerek gönderildikleri sırada, kendisi her ne kadar Saray halkı arasında Cezâyirli lakabıyla tanınıyorsa da, şehirli olarak şekil ve hali, kıyafeti diğerlerinden daha düzgün olduğundan Nuri Paş bunu, diğerlerine göre reis makamında tutarak ve ayrıca odasına çağırmış. Merhumun hizmetinde bulundukları sürece, dışarıdan kimseyle konuşmayacaklarına ve ayda birden fazla dışarı çıkamayacaklarına ve içerden dışarıya, dışarıdan içeriye haber taşımayacaklarına dair yapılacak şeyleri geniş şekilde açıklamış. Bundan sonra bu şekilde hareket edeceğini temin ve tevsik için bir de yemin ettirmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Görünen duruma göre bu yemin hususu haber alınmış olmak gerekir ki, Mustafa'nın bu iş için bu defa İzmir'den getirilmesiyle hemen o gün yapılan sorgulamasında cinayetin [fi'l-i katl] ve bununla ilgili isnatların katiyyen aslı olmadığını söylemesi üzerine, "Nuri Paşa'nın kendine verdiği yemin de yalan mıdır?" diye sual sorulunca, adıgeçen şu cevabı vermiş. Nuri Paşa'nın kendini çağırıp merhumun hizmetine müteallik nasıl tenbihlerde bulunduğunu ve ne şekilde yemin ettirdiğini yukarıdaki şekilde tafsilatıyla anlatmış iken, burada sebeplerinden, evveli ve sonrasından hiç bahsedilmeyerek, o kadar sözün içinden, yalnız bir yemin kısmının [maddesinin] alınarak, bu suretle mazbataya geçirildiği ortaya çıkmıştır.

Marko Paşa'nın mübarek gözleri...

Zevkyâb Kalfa'nın şahadetine gelince, olay üzerine odaya en evvel yetişip girenler merhumun hazinedarlarıyla validesi olup, ihtimal ki Zevkyâb dahi cariyelerden olması dolayısıyla bunlarla birlikte odaya girmiş olabilir ise de, diğerlerinden hiçbiri neden böyle bir şey görmemiş ve hissetmemiştir?.. Ve Pehlivan Mustafa kanın akması için bir çeyrek saat odada kalmış iken, Zevkyâb Kalfa bunların odadan çıkar veya merdivenden inip kaçarken hiçbirine tesadüf etmeyip de, yalnız Mustafa'nın pencereden çıkışını görmesi ve bunu da beş sene hiç kimseye söylemeyip şimdi haber vermesi ne garip ve ne acayip bir hikayedir. Pehlivan Mustafa merhumu öldürdükten sonra arkadaşı Hacı Mehmet'le oda kapısından çıkıp kimseye görünmeden kaçmış ve Cezayirli içerde kalmış ve olay anında odaya yalnız Zevkyâb Kalfa'nın girip bunu gördüğü halde kimseye söylememesi, haydi mümkün olmayan şeylerden sayılsın! Merhumun bulunduğu oda Fer'iyye dairesinin en üst katında olduğu halde, Mustafa onun penceresinden çıkıp da nereye gider? Bunu hangi budala kabul eder? İşte Zevkyâb denilen câriyenin, şu sözü pek açık bir saçmalık ve hezeyân olarak münasebetsizliği bile ayıp ve kusurdur. Galiba itham mazbatasının hazırlayıcıları [müellifleri] Marko Paşa'nın o esnada Fer'iyye dairesinin penceresinden yere bir şey düştüğünü Boğazın karşı kıyısındaki Kuzguncuk sahilinden görüp şahitlik yapmasını, Zevkyâb'ın ifadesini kuvvetlendire-

Levent Şahverdi Arşivi

cek bir husus zanneylemişlerdir. Halbuki sonradan Marko Paşa'nın pencereden olay sırasında yere düştüğünü gördüğü şeylerin, kadınlar tarafından kırılıp atılan pencere çerçeveleri ve kafesleri olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber üst kat penceresinden atlayıp yere düşen adamın sağ kalmayacağı da galiba sonradan sezilerek, Mustafa'ya bir başka çıkış kapısı bulmak üzere mazbatada, pencere haricinde gezinti mahalline çıkarak oradan kaçıp kurtulmuş olduğu beyan olunuyor.

Cezayirli Mustafa yoksa martı kuşu mu?

İşte bu yakıştırma ve sözleri değiştirmek bile diğer sözlerden daha münasebetsizdir. Zira Fer'iyye dairesi önünden geçen herkesin gördüğü ve bildiği bir şeydir ki, pencere dışındaki gezinti yeri, binanın katlarını bitiştiren ve *"korniş"* denilen bir uzantı olup, bu uzantı üzerinde ekseriya görüldüğü üzere martı kuşları bulunabilir veya konabilir ise de, insanın gezinmesi mümkün değildir. Acaba Mustafa bunun üzerinde nasıl yürüyebilmiş? Haydi yürümüş olsun diyelim, oradan kaçarak diğer odaların pencerelerinden yine içeriye mi girmiştir? Yoksa aşağıya mı atlamıştır? Bu kadar sözleri gerçek gibi söylemek ve duyanların inanacağını sanmak için yalnız düşüncesizlik değil, bilmem ki ne kadar da cesaret lazımdır?

Bu işin en garip olan yerlerinden biri de, Cezayirli Mustafa'nın merhumu memesinden vurup yaralamış olması hususudur. Böyle bir sözü ağzına alan bir adam ve buna uyan bir fiil yok iken, cenazeyi yıkayan [gassâl] Ömer Efendi'nin, gûya cesedin sol memesi üzerinde bir yara görmüş olduğuna dair sözüne sığınılıyor ise de, merkum Efendinin sonradan mahkemeye yaptığı açıklamadan anlaşılıyor ki, gördüğü şey yara olmayıp, orada birikmiş kan pıhtısı olduğu tesbit edilmiş. Şu halde Ömer Efendi'nin sözü bile boşa çıkmış oluyor. Kaldı ki, merhumun naaşı doktorlar marifetiyle muayene edilerek, her tarafına bakılmış olduğundan, vücutta böyle bir yara bulunduğu doğru olsa, verilen raporda bu husus belirtilirdi. Burasını bir yana bırakalım, yalnızca Cezayirli Mustafa'yı böyle bir fiil ile dahi suçlamak için meydana şu davayı çıkarmak ve aslı olmayan bir yara ihdas etmek, onu da Cezayirli'nin yaptığına hükmetmek, ne insafa ne adalete yakışır. Ve bunun

Levent Şahverdi Arşivi

bir delili daha olmak üzere, merhumun kanlı elbisesinden sol memesine tesadüf eden mahallinin kama gibi keskin bir alet ile delinmiş veya kesilmiş olduğu raporda ifade kılınmış denilerek, cenazenin muayenesinde ondokuz kişilik doktor [etibba] heyetinin muayene ve tetkikine itibar olunmadığı halde, elbisenin delik ve kesiklerini şahit göstermek [delil] için hekimlerin raporuna baş vurmak ne dikkattir?

Ve yine bu hususdaki garip ahvalden biri de şurasıdır ki, merhumun naaşının yıkanması [gasli] sırasında bulunmuş olan hırka-i şerif hademesinden beş kişi, cenazenin sol memesi üzerinde öyle bir yarayı görmüş olduklarına şahadet için getirilmiş ve bunlar ifadelerinde, yaradan kesinlikle bahsetmeyip, yalnız merhumun dişi kırılmış ve sakalı yolunmuş gibi sadedin haricinde bazı sözler söylemiş oldukları halde, mazbatada, adıgeçenlerin bu ifadeleri de Sultan Aziz'i Cezayirli Mustafa'nın kama ile yaralayıp pencereden kaçtığını doğrular denilmiştir.

Acaba bu sözün manası bilinmeyerek mi yazılmıştır? Hasılı bu hususun da sırf iftiradan ibaret olduğu yine münderecatının muhakemesiyle sabit ve tahakkuk etmiştir. (*)

(*) Cezayirli Mustafa Üsküdar'da doğmuş olup, kendisi Cezayirli lakabıyla tanınmıştır. Sultan Murad'ın şehzadeliğinde 14 sene Kurbağalıdere Çiftliğinde hizmet etmiş ve sonra sabık hükümdar Abdülaziz'in hizmetine verilmiştir. Sultan Aziz'in ölümünde medhali bulunduğu gerekçesiyle İzmirde belediye çavuşu iken tevkif edilerek idamına hükmolunmuştur. Cezayirli Mustafa 27 sene Taif'de hapis yattıktan sonra 1908'de Meşrutiyetin ilanı üzerine sağ kalan diğer iki arkadaşıyla birlikte (Mabeynci Fahri Bey ve Yozgatlı Mustafa) serbest kalarak İstanbul'a dönmüştür. Orijinal ifade metni için bkz. ibretnümâ s.79

Levent Şahverdi Arşivi

YEDİNCİ MESELE

Mabeynci Fahri Bey uydurma cinayete kurban seçilmiş bir zavallıdır.

Mazbatanın Fahri Bey'e dair olan özel bendinde tafsil olunduğu üzere, "merhum Hakan'ın katlinde kollarını bu Fahri Bey'in tutmuş olduğu, Pehlivan Mustafa ile arkadaşının ve iki haremağasının ifadelerile tahakkuk etmiş iken, mîri mumaileyh kesinlikle bunu inkar etmekte ise de, bu şahadetlere ilave olarak kendisinin cinayette bulunduğunu teyit eder bir takım delil ve belge de mevcut olup, bunların birisi merhumun kendini korumak için yanında bulundurduğu palayı katlinden önce alıp karakola teslim etmesi ve ikincisi olaydan önce merhumu görmek için Vâlide-Sultan ile birlikte gitmiş olduğunu beyan eylediği odanın penceresinden merhumun bulunduğu odanın görülmediğinin anlaşılmasıdır. Üçüncüsü merhumun vefat şekli hakkında olan ifadelerini Valide-Sultan'ın tekzib eylemesi, dördüncüsü de, merhum Hakan'ın ölüm şeklinin nasıl olduğunun kendisi vefat ettikten sonra çekmecesinden zuhur edecek varaka münderecatından anlaşılacağına dair dostu Mahmut Celalettin Bey'e bazı ifadelerinin olması gibi şeyler olduğundan, bu durumların toplanmasından ortaya çıkan deliller de, merhumun alçakça katlindeki iştirakine medar-ı hükm olmuştur."

Bu konuyu tafsilatlı olarak izah etmek için öncelikle Fahri Bey'in hal ve mevki ve sıfatını anlatmak lazım gelmiştir. Şöyle ki, adıgeçen küçük yaşında merhum Hakan'ın hizmetine girmiş ve adım adım [refte, refte] yükselerek ikinci kurenâlık [mabeynci] rütbesini kazanmış ve birinci fasılda Sultan Aziz'in hal'ine dair olan bahsin bir fıkrasında hikaye ve tafsil olunduğu üzere, merhumun Topkapı Sarayı'na gidişinde, birlikte yanında bulunmuştur. Mabeyinci [kurena] ve musâhip gibi hükümdarlara mahsus hizmetlilerin ihracı ve işten çıkarılması sırasında, adıgeçen Fahri Bey'in de ayrılması gerekirken, mer-

Levent Şahverdi Arşivi

humun buna herkesten fazla sevgi ve güven duyması sebebiyle Fer'iyye dairesine gelirken birlikte kayığına alıp getirdiğinden, olay gününe kadar harem dairesinde yanında kalmış ve olayın meydana gelmesi üzerine Fer'iyye Karakolunda toplanan vükelâ ve memurlara merhumun vefat şekli hakkında bilgi verecek orada kimse olmadığından, olayın cereyan şekli tafsilatıyla önce bu Fahri Bey'den öğrenilmiştir. Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra açıkta ve zarurette kaldığından, Sultan Abdülhamid geçmiş emek ve hizmetlerine mükâfaten aylık 2.000 kuruş maaş tahsis ve ihsan buyurarak bu maaş ile geçinmekte olduğu sırada, merhumun katli olayı ortaya çıkmıştır. Tertip olunan cinayet meselesinin sebep ve vasıtaları tamamlanarak ortaya konmuş, Pehlivan Mustafa ve arkadaşına katil oldukları söylettirilip harem ağalarından da şahit bulunarak gûya iş sonuca ulaştırılmıştır. Ancak katil denilen adamlar henüz resmen hizmete girmeyip karakolda misafir kaldıkları bir zamanda vefat meselesi ortaya çıktığından, bunları kolayca karakoldan alıp içeriye sokmak ve fiilen cinayete yardım etmiş olduğunu yakıştırmak için ayrıca bir vasıtaya ihtiyaç bulunduğundan ve buna en münasip kimse de Fahri Bey olduğundan, zavallı bu işe kurban seçilmiştir.

Bu cinayet [katl] meselesinde tedarik olunan en büyük sermaye Pehlivan Mustafa ile hadım Arapların şahadetleri meselesi olup, Pehlivan Mustafa'nın durumu yukarıda tafsil olunmuş ve harem ağalarının ifadeleri de aşağıda şahitler bahsinde açıklandığı gibi bunların da ne derece sahte ve uydurma oldukları isbatlandığından burada tekrarına lüzum yoktur. Ancak Fahri Bey'in cinayete karıştığının teyidi olmak üzere yazılan ve söylenen duruma gelince, önce şu pala meselesini muhakeme edelim.

Sultan Aziz'in palası niçin alındı?

Midhat Paşa'nın gerek vapurda ve gerek Çadır Köşkü'ndeki sorgulamalarda verdiği ifadelerde tekrar tekrar belirtilmiştir ki, merhum Sultan Aziz'in Topkapı Sarayı'na giderken yanında beraber götürdüğü pala ile silahların alınmasına vükelânın görüşüyle karar verilmiş ve silahlar daha orada iken bir aralık alınmışsa da, mezkûr pala Sultan Se-

Levent Şahverdi Arşivi

lim [III. Selim] merhumun kullandığı pala olması ve Abdülaziz'in bunu hatıra olarak alıkoymak istemesi ve bu sebeple saklamak üzere Vâlide-Sultan'a vermesi sebebiyle alınamamış idi. Fahri Bey ise bunun için karakoldaki zabitan tarafından her gün sıkıştırılarak, nihayet o da Vâlide-Sultan söyleyerek palayı alıp karakola teslim etmiş ve bu palayı alıp-verme işi de olay gününe tesadüf etmiştir.

İşte işin hakikati bundan ibaret iken, merhumun kendini korumak için yanında bulundurduğu palayı Fahri Bey'in özellikle merhuma suikast için aldırdığına hükmetmek ne kadar haksızlıktır. Midhat Paşa'nın muhakeme sırasında söylediği gibi, merhum Hakan'ı katl etmiş denilen Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının odaya girmelerine ve merhumun enine boyuna kollarını sıvayıp damarlarını kesmesine ve Fahri Bey'in de arkadan kollarını tutmasına seyirci gibi bakıp hiç sesini çıkarmayan bir adamın, bilfarz yanında pala bulunmuş olsaydı onunla ne iş görecekti? Acaba bunlar hiç düşünülmedi mi? İkincisi Fahri Bey'in ifadesinde belirtildiği üzere, pazar günü sabahleyin merhum makas isteyip oda kapısını kapaması üzerine, herkeste bir telaş ve vesvese başlayınca merhumu diğer odanın penceresinden görmek için Vâlide-Sultan'la beraber o tarafa gitmiş ve gene birlikte merhumun odasına doğru gelmek üzere bulunduğu sırada, olayın zuhurunu orada haber aldığını Fahri Bey söylemiş ise de, dediği pencereden odanın görünmediği beyan olunarak burası da onun cinayete iştirakine bir delil olarak gösteriliyor.

Halbuki Fer'iyye dairesi hala yerinde durduğu için muayenesi pek kolay olup haydi pencereden odanın göründüğü doğru olmamış olsun. Fahri Bey, merhumun o gün ne şekilde abdest alıp odaya girdiğini ve makas isteyip odanın kapısını kapadığını ve kapı önünde bulunan cariyeler [hazinedar] ve Valide-Sultan'ın nasıl telaşlandığına dair bir sürü şey söylemişken, bu kadar ifadenin içinden yalnız mezkûr odanın bahsedilen pencereden görünüp görünmediği üzerinde durulması, işin ne kadar uzak ve ters cihetidir. Bunun tedkikine bu kadar itina etmek ne beyhude bir zahmettir. Acaba bundan ne çıkmak ihtimali olur?

Üçüncüsü Fahri Bey'in ifadelerini Valide-Sultan'ın yalanladığı gösteriliyor ise de, bu da sırf yalandan ibarettir. Zira geçen sorgulama-

Levent Şahverdi Arşivi

lar arasında işin hakikati Valide-Sultan'ın ve kadın-efendilerin ve onlarla beraber bulunan bunca kişinin malûm ve meşhudları olduğundan bahisle, onlardan sual ve tahkiki gerektiği teklif edilince, Valide-Sultan'ın *Sergüzeştine* dair yazdırmış olduğu kağıdında hepsi vardır cevabıyla geçiştirilerek, sonraları onun da aslı çıkmadığına ve hususiyle Valide-Sultan'ın ve bütün Sultan Aziz hanedanının Fahri Bey hakkında sempati ve güvenlerinin tamamen ve aynen devam ettiği malûm olup eğer bunların Fahri Bey hakkında zerre kadar şüpheleri olsa idi, şimdiye kadar bin kere meydana konacağında şüphe olmadığından mazbatada bulunan bu tekzip lakırdısının bile tamamen uydurma ve düzmece olduğu zahir ve aşikardır.

Fahri Bey'in çekmecesinde saklanan sır...

Uzun uzadıya anlatılan delillerin dördüncüsü olan Mahmut Celalettin Bey'in şahadetine gelince, bu şahadet hakikaten tuhaf ve gülünç bir husustur. Çünkü adıgeçenin ifadesine göre Fahri Bey, velînîmetini katlettiğini bir kağıda yazmış da çekmecesine saklamış ve bunun da kendi vefatından sonra meydana çıkacağını dostlarından [ehibbasından] Celalettin Bey'e söylemiş oluyor. Böyle bir kağıdın varlığı doğru olup da Fahri Bey öldükten sonra meydana çıkarsa, bunun lanet sebebi olmaktan başka bir faydası olmayacağı belli iken, bunu Fahri Bey değil dünyada yapacak bir adam tasavvur olunur mu? Bu haber üzerine Fahri Bey'in evi basılarak çekmeceleri ve kağıtları arandığı halde, böyle veya buna yakın mealde bir yazılı kağıdı bulundu mu? Burada şu hatıra gelebilir ki, bu kadar açık ve yalan şahitlik nasıl olabilir? Ve ne faydaya mebni ihtiyar edilmek lazım gelir. Evet, bu Mahmut Celalettin Bey'den önce diğer bir Mahmut Celalettin Bey, (*) oğlunun karısından [zevcesinden] naklettiği bilgi üzerine Sultan Abdülaziz'in öldürüldüğüne [maktül] dair bir layiha takdim etmesiyle mükafaat olarak vezaret rutbesine nail olmuştu. Bunu öteki Mahmut Celalettin Bey gördüğünden, o da buna benzer bir mükafat beklentisiyle aziz dostları aleyhine böyle bir fedakarlık etmiş ise, boşa çıkmıştır.

(*) Mirat-ı Hakikat kitabının yazarı Mahmut Celalettin Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

Lakin asıl dikkati çeken ve ibret veren şey, bu ifadenin burada delil ve belge arasında gösterilmesi ve adıgeçenin mahkemeye gelerek ifadesini orada yüce heyet önünde tekrar etmesidir. İşte Fahri Bey'in cinayette medhal ve iştirakini isbat ile idamına karar vermek için ortaya konulan ve mazbataya geçirilen delil ve belgeleri bu sözlerden ibarettir.

Bunların cümlesi bir tarafa bırakılarak, bir kere göründüğü şekliyle mülahaza ve muhakeme olunursa, Fahri Bey aleyhinde ortaya konan söz ve iftiraların red ve tekzibi için başka söze de lüzum ve ihtiyaç kalmaz. Çünkü bu bahsin başlarında adıgeçenin tarif olunan ve saray halkının da malûmu olan ahval ve sıfatı gereğince, kendisi küçük yaşlarda Saray-ı Hümâyun hizmetine girerek, gözünü orada açmış ve merhum Abdülaziz'in hüsnü teveccühünü kazanarak ikinci mabeyinci olmuş ve ne görmüşse o sayede görmüş olmasıyla bu derece mazhar-ı nimet ve inayet olan bir adamın, velînîmetini katl ve idama mecburiyeti hangi sebebe dayanmak lazım gelir?

Mazbatada deniliyor ki, Mahmut Paşa Pehlivan Mustafa'ya talimat verirken Fahri Bey işi biliyor demiş ve Pehlivan da merhumu kestiği çakıyı, yine Mahmut Paşa'nın tarifiyle ondan almış imiş. Demek oluyor ki, Fahri Bey ya Mahmut Paşa veyahut vükela tarafından çağırılmış ve tatmin edilmiş olduğundan, ona tama'en bu işe cesaret etmiş olmak lazım gelirmiş. Halbuki, merhumun ölümünden sonra Fahri Bey beş sene memuriyetsiz boşta ve açıkta kalmış olduğundan, bu müddet içinde kendisinin bu konuda tatmin edilmiş olduğuna delalet edecek bir hal ve hareketi mi meydana gelmiştir? Ve adıgeçenin geçmiş hizmeti sırasında gerek vükeladan ve gerek hariçten kimse ile görüşmesi bulunmadığı halde, böyle tanışıklığı olmayan bir adamı efendisini öldürmeye tatmin edilmek için vükelâdan kimin yanına davet olunmuştur? Bir kere olsun gören var mıdır? Mazbatada, merhumun bütün mabeyincileri yanından çıkarılmışken, Fahri Bey'in bırakılması bu maksadı icra için deniliyor ise de, mabeyincilerin ihracı hal'in üçüncü cuma günü olup Fahri Bey ise merhum ile Topkapı Sarayı'na gitmiş ve cuma günü Fer'iyye'ye yine birlikte gelmiş olduğundan, bu adama içerde kalıp da velînîmetini öldürmesi teklifi ne zaman vukûu bulmuştur? Bu söz ne kadar hesapsız ve ölçüsüz bir kelimedir?

Levent Şahverdi Arşivi

Bununla beraber bu muhaller ve hayaller bir tarafa bırakılsın ve Fahri Bey'in bu kadar hukuk-u nîmeti ayağı altına alarak bir şeye tama'en efendisini öldürmeyi göze aldığı farz olunsun. Kendisi madem ki merhumun sırdaşı ve emîni olarak yanında kalmış ve gece gündüz birlikte bulunmuş ve madem ki öldürmeyi taahhüt etmiştir, bunun bin türlü yolu ve bir aralık gizlice yaparak kaçma imkanı varken, gün ortasında üç herifi karakoldan alıp kimseler görmeyerek kapılardan geçirip harem dairesine sokmak ve bunlar duyulursa ne kıyametler kapacağını aklına getirmeyerk merhumun yanına işbu cellatlarla beraber girmek ve Arapların şahadeti veçhile merhumun kollarını kendisinin tuttuğunu ve Pehlivan'ın kestiğini açık kalan oda kapısından iki harem ağası görüp seyir ve temaşa etmiş iken, iş bitip merhum öldükten sonra Fahri Bey (*) korkmadan harem halkı içinde ve Vâlide-Sultan'ın yanında kalıp ne onun ve nede katil denilenlerin hakkında hiç kimse ta-

(*) Sözde Sultan Abdülaziz cinayetinin gerçekten en zavallı kişisi merhum Abdülaziz'in ikinci mabeyncisi Fahri Bey'dir. Fahri Bey mahkeme öncesinde tevkif edilerek Yıldız'daki Çadır Köşkü'nde ve bahçivan kulübelerinde tutularak çeşitli işkence baskı ve tehditler altında sorgulanmış ve Abdülaziz'in öldürülmüş olduğuna dair ifade vermesi istenmiş ise de, merhumun öldürülmediği ve intihar ettiğini söylemekte ısrar etmiştir. Sorgulaması çoğunlukla Abdülhamid'in bizzat huzurunda olmak üzere harem dairesi ve Camlı Köşk gibi mekanlarda yapılmıştır. Kendi ifadesinde "Zat-ı Şahâne silahşör ve tüfekçilerle huzuruna celp ederek beni onlara darp ettirmek ve kama ile vurdurmak suretlerini gösterirken, sonra onlara bırakmayıp bizzat kendûları tokat ve baston ile beni darp ettiler. Hatta hiddetlenip bastonu üzerimde parçaladılar" demektedir. Abdülhamid istenilen ifadeyi alamayınca Fahri Bey'e sille tokat girişmiş ve yanındakilere döğdürmüştür. "Zat-ı Şahâne dahi bu hal-i esef iştimale bakıp kah güler ve kah şetm eyler idi..." Fahri Bey adliye nazırı Cevdet Paşa, Mahmut Nedim Paşa, Şeyhülislam Üryanizâde, Ragıp Bey, Müstantik Cehennemî Mehmet Efendi, Süruri Efendi gibi devletin en üst düzey yetkilileri tarafından Saray'da defalarca mahkemeden önce sorgulanmış, Türkçe bilmez Arnavut tüfekçilerine dövdürülmüştür. Abdülhamid'in ısrarlı bütün af vaadlerine rağmen cinayeti üstlenmemiş ve nihayet idam kararı sürgüne çevrilerek Taif'e nefy edilmiştir. Sürgündeki onbir kişiden II.Meşrutiyetten sonra sağ dönen üç kişiden biri işte bu Fahri Bey'dir. 1854'de İstanbul'da doğup 1919'da İstanbul'da ölen Fahri Bey'in mahkemedeki bu tirajik hikayesi için şu kitaba bakılmalıdır. Bekir Sıtkı Baykal, Mabeynci Fahri Bey'in Hatıraları, TTK. Ankara 1968

Levent Şahverdi Arşivi

rafından şüphe bile edilmemesi, eğer vukûu bulmuş birşey ise mutlaka uykuda görünen rüya olması iktiza eder.

Zira bu kadar şeylerin maddeten vukûunu tasdike akıl ve düşünce elbette manidir. Cinayet meselesi için yapılan planda Pehlivan Mustafa'nın içeri girmesi ve merhumu öldürmesi mutlaka Fahri Bey'in yardımına bağlı olduğu halde, adıgeçenin sorgulamasından ve delil olmak için toplanan şeylerden bu iddiayı doğrulayacak bir emare bulunamadığı cihetle, benzerleri gibi bunun da işkence ve eziyet ile söylettirilmesi yoluna gidilerek, geceleri uykusuz bırakılmak ve hayaları kıskaç ile burulmak ve koltuklarına kızgın yumurta konulmak gibi her türlü işkence ile uzun müddet baskı altına alınmışken, Fahri Bey doğru bilindiğinden sapmadığı için bundan bir şey çıkarılamamış ve fakat yapılan işkenceler fevkalade ağır olduğundan, adıgeçenin buna dair olan ifadesinin her fıkrası hayret uyandırıcı ve dikkat çekici olduğundan, onun da bir nüshası aşağıda 380 numarasıyla derc olunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

SEKİZİNCİ MESELE

Sultan Aziz'in katlinden Necib ve Ali Beylere hangi roller verilmiştir?

İtham edilen şahısların içinde o vakit Fer'iyye Karakolu'nda memur bulunan zabitan-ı askeriyeden Necip Bey ile Ali Bey, mazbatada cinayet ortağı [şerik-i katl] şeklinde itham olunarak ikisinin durumu da başka başka yerlerde yazılmışsa da, bunlara isnat olunan fiilin nevi ve keyfiyeti aynı konu üzerinde olduğundan, burada ikisinin birden muhakemesi uygun görülmüştür. Birde bahse girmezden önce şurası bilinmeli ki, Sultan Aziz'in öldürülmesi olarak meselenin sonucu aynı ise de, suçu doğuran sebep ve vesilelere göre itham edilenler iki türlüdür. Bir kısım malûm zevatı suçlamak için Sultan Aziz'in başkalarının tarafından [yedd-i âhar] öldürüldüğüne dair çıkarılan davayı isbatlamak maksadıyla bulunan kimselerdir ki, bunlar da Pehlivan Mustafa, Hacı Mehmet ve Cezayirli diğer Mustafa gibi adamlardır. Bunların ithamları ve cezaya çarptırılmaları istenmiyor ise de, bu işte kullanıldıkları cihetle, zarureten ve tabii olarak bu felakete uğramışlardır. Nuri Paşa ile Fahri Bey de bu nevidendir.

Diğer nevi şahısların itham olunmasından murad ise, bu kadar külfetli bir maksat için seçilen kişilerdir ki, bunlar da Sultan Murad'ın Validesi, Rüştü, Midhat ve Mahmut Paşalar'dır. Bu Necip ve Ali Beyler ile ileride anlatılacak olan Miralay İzzet Bey'de bunlar arasındadır. Zira bu üç zabit Sultan Aziz'in hal' işinde bulunmuş olan ümera ve zabitan-ı askeriyeden bulundukları cihetle, ondan dolayı müttehim addedilen [suçlanan] Redif Paşa, Süleyman Paşa, Ferik Râşit Paşa ve Hüseyin Paşa ve daha başka bir çok askeri kumandanları Rusya muharebesi münasebetiyle bulundukları hizmetlerle ilgili bir şeylerle lekeleyerek cümlesi cezaya uğratıldıkları gibi, bunların da itham edilmeleri zamanı çoktan gelmiş ise de, kendileri muharebede askeri vazifeleri-

Levent Şahverdi Arşivi

ni hakkıyla yerine getirdiklerinden haklarında bir kusur ve töhmet bulunması mümkün olmamıştır. Fakat Sultan Aziz'in Fer'iyye'de ikameti sırasında bunlar da muhafızlık memuriyetiyle Fer'iyye Karakolunda bulunan nizâmiye zabitanından olduklarından, ve bu defa cinayet meselesinin gûya sıhhati Pehlivan Mustafa'nın ifadesiyle ve arapların şahadetiyle sübuta erdirilerek ve artık kim istenirse bu işe bulaştırmanın sebeplerinin kolayca ortaya çıktığı sanılarak, onlara da bu cinayetten birer hisse çıkarılmak istenilmiştir. Gûya cinayet sırasında Necip ve Ali Beyler'in kılıçlarıyla oda kapısı içinde gözcülük yaptıkları, iki harem ağasının şahadetleriyle bilindiğinden, itham mazbatasında bu şahadeti teyit etmek üzere bunların Fer'iyye dairesinin deniz tarafının muhafazasına memur olmaları ve olaydan önce iki zabitin merdivenden yukarı telaşla çıkarken merhumun cariyelerinden Pervin-Felek Hanım'ın görmesi ve Hacı Mehmet'in ifadesinde de, cinayet esnasında bir zâbitin oda kapısı yanında kılıcına dayanarak durduğunu söylemesi ve bunlardan başka orada zâbit bulunmaması ve Ali Bey'in Pehlivan Mustafa ile arkadaşları Saray'a götürülürken gördüğünü itiraf etmesi delil ve emareleriyle de adıgeçenlerin cinayet ortağı olarak idam cezasına müstehak oldukları gösterilmiştir.

Mazbatanın başından bu konuya kadar yazılı olan bahislerin her fıkrasından ve her fıkranın delil ve ibaresinden, şu cinayet işinin nasıl asılsız, düzmece ve yalan olduğu açığa çıkmış olduğundan, artık cinayet sırasında iki zabit daha varmış demek de, tabii yalan olacağından kıymeti kalmaz ise de, gerek gördüğümüz vazife icabınca mazbatanın her maddesinin yalanları ve iftiraları yine mazbatada münderiç ve yazılı olan ibarelerin mukayese ve muhakemesiyle isbat olunduğu gibi, bu madde de dahi adıgeçenlere iftira edilerek yazılan sözlerin muhakemesi icap etmiştir.Şöyle ki, bu Necip Bey ile Ali Bey mazbatada yazıldığı üzere o vakit binbaşı olmayıp, ikisi de kolağası rütbesinde zabit olarak Fer'iyye Karakolunda görevli askerin zabitleri bulundukları halde, güya bunlar da merhum Hakan'ı öldürmeye yardım için çağırılmış veya emir almış olduklarından, cinayette hazır bulunmuşlar denilmek isteniyor. Evvela böyle silahlı iki zabit bulunması düşüncesi, eğer katilleri icbar için ise; katiller Fahri Bey'in bir sözüyle karakoldan çıkıp gitmiş ve kendi rızalarıyla cinayete girişliklerinden, zorlamaya ne

Levent Şahverdi Arşivi

hacet vardı? Eğer merhumun müdafasına karşı koymak veya odaya gelenleri men etmek için ise, iş bu dereceye varacak olursa bundan nasıl bir netice hasıl olmak lazım gelirdi? Acaba burası bir kerre düşünüldü mü?

İkincisi mazbataya göre, cinayet sırasında iki zabit bulunduğu gûya Hacı Mehmed'in ve Arapların ve Pervin-Felek Hanım'ın ifadelerinden çıkarılmış ve sonradan kendileri bunlara gösterilince tanınmış oldukları gösteriliyor. Halbuki askeri zabitandan hiçbiri üstlerinden ve özellikle böyle önemli bir işte amirlerinden emir almadıkça harekete yetkisi olmadığı belli iken, bunların böyle bir harekete karışıp karışmadıkları üstlerindeki miralay, liva ve ferik gibi amirlerden sorulmayıp ve kendileriyle nöbet mahallerinde yüzbaşı, mülazım, çavuş ve onbaşı ve er olarak bir sürü asker varken, onlardan da hiçbir şey sorulmayıp da, hâl ve keyfiyetleri malûm olan arap uşaklarının ve Hacı Mehmed'in ifadeleri ve tahminleriyle, bu adamların böyle bir harekete teşebbüs edeceklerini düşünmek ve bu neticeye varmak ne kadar yanlış ve ne kadar açık bir kindarlıktır.

11 yaşındaki Pervin-Felek Hanım'dan daha iyi şahit olur mu?

Üçüncü olarak Pervin-Felek denilen câriye Şura-yı Devlet azasından olup, bu meseleden dolayı vezaret rütbesiyle ödüllendirilip meramına ulaşan Mahmut Celalettin Bey'in oğlu Münir Bey'in hanımıdır. Bu şahadet meselesini müteakip iki başlı bir çocuk doğurmasıyla telef olmuştur. Bu cariye, merhum Hakan'ın ölümü tarihinde on-onbir yaşında bir çocuk olduğu ve hazinedar olduğunun aslı olmayıp, basit cariyelerden biri olduğu halde, merdivenden {nerdiban} iki zabitin çıktığını yalnız bu çocuk görmüş de, dairede bulunan üçyüzden fazla insandan hiçbirisi nasıl olmuş da görmemiştir? Bunların girip çıkmasından sonra, olay meydana geldiğine göre, o hanım böyle iki zabiti gördüğünü kimseye haber vermeden beş sene gizli tutup da, Münir Bey'e zevce olduktan sonra şimdi söylemesi ne hikmetten dolayıdır?

Dördüncüsü, arapların şahadetinde gûya, kendileri odanın önünden geçerken oda kapısını açık bulup baktıklarında, katiller bir taraf-

Levent Şahverdi Arşivi

tan merhumun kollarını keserken bu iki zabitin kılıçlarına dayanıp durduklarını ifade etmiş ve hatta merhumun Fahri Bey'e "Allahtan bul!.." dediğini dahi işitmiş olmalarıyla ve bunlar ise harem halkından oldukları için derhal keyfiyeti haber verecekleri açıktır. Bu durumda mazbatanın yazılışı gibi, bu işe kumandan ve gözcülük yapan bu iki zabitin kapıyı açık bırakıp, Arapların enine boyuna seyir ve temaşa etmelerine bir şey dememiş olmaları ve Arapların beş sene hiç seslerini çıkarmayıp şimdi konuşmaları, acaba hangi manaya alınmalıdır. [haml olunmak] Bu sözleri duyanların inanacağını zan ve tahmin edenleri, acaba neyle teselli etmek lazım gelir?

Beşincisi mazbatada *"Ali Bey'in, Pehlivan Mustafa ile arkadaşları Saray'a götürülürken görmüş olduğu ikrarıyla sabit olmuştur"* denilerek, bununla gûya pazar günü sabahleyin Pehlivan ile refiklerinin Fahri Bey ile merhum Hakan'ın bulunduğu Fer'iyye dairesine gittiklerini görmüş olduğu kasdediliyor. Halbuki adıgeçenin gene mazbatada yazılı olan ifadesinde açıkça görüldüğü vechile, kendisi merhumun ölümünden bir gün evvel maiyyet-i şahane yaverliğine nakledilmesiyle Beşiktaş Sarayına gelmiş olduğundan, pazar günü bittabi Fer'iyye'de bulunmamış olup, fakat evvelce Saray'dan Fer'iyye dairesine gelen eşyanın nakline görevlendirilmesiyle, Cuma günü bizzat bu görev üzerinde bulunmuş ise de, Cumartesi günü bu işe Yüzbaşı Osman Efendi görevlendirildiğinden ve eşyaları kayıklardan alıp nakledenler Fer'iyye dairesinin eski bekçileri olup, harem dairesinde erkekler için yer olmamasıyla bunlar karakolhanenin üst katında kaldıklarından, Cumartesi günü bu bekçilerin anılan yüzbaşıyla birlikte eşyaların taşınması için harem dairesine gittiklerini gördüğünü miri mümaileyh sorgulamasında sorulan sual üzerine anlatmış olup, ifadesi bundan ibarettir. İşte mazbatada bu ifade tahrif edilerek, gûya adıgeçenin içeri girerken gördüğü adamların katil denilen Pehlivan ile refikleri olduğu ve bu da Pazar günü idi şekil ve rengine sokulduktan sonra, bu da *"Fahri Bey'in ikrarıyla tebeyyün etmiştir"* denilerek ve bu kadar açık bir yalanı irtikap etmek ne küçüklüktür? Bir taraftan adıgeçen cinayette yardımcı ve suç ortağı sayılıp, diğer taraftan katillerin içeri götürüldüklerini görüp haber vermiştir demek, ne hesapsız ve düşüncesiz bir sözdür?

Levent Şahverdi Arşivi

Birilerini lekelemek için
koskoca Padişah ailesinin ırz ve
namusunu ayaklar altına alanlara yazıklar olsun!..

Bu kadar isnat ve iftiraların daha da garibi olmak üzere mazbatanın bu maddesine özel bir fıkra ilave edilerek, deniliyor ki: *"Necip Bey Sultan Murad'dan kazandığı teveccühü kuvvetiyle merhum Hakan'ın ölümünden sonra Fer'iyye dairesinde kalan Kadınefendilerin ve bütün cariyelerin üzerine gayrı meşru şekilde kızlarağası vekili tayin olunmuş ve epey süre bu utanılacak görevi gece-gündüz harem dairesinde ikamet ederek yapmıştır."* Bu kelâm ile Necip Bey'in gûya suçunu ağırlaştırmak için, Fer'iyye dairesinde bulunan Sultan Aziz ailesinin ırz ve namuslarına tecavüz etmiş olduğu murad ediliyor ise de, Necip Bey'in Kızlarağası tayin olunduğu ve gece gündüz harem dairesinde bulunduğu sözü, bu iftiranın mahiyyet ve keyfiyetini isbata kâfi olduğundan, bundan dolayı Necip Bey'e ne maddeten ve ne de sıfatı gereği ayıp ve eksiklik yakıştırılamayacağı açıktır. Ancak bu fıkranın asıl üzücü tarafı, Necip Bey'i lekelemek zan ve hayaliyle koca bir padişah ailesinin ırz ve namusları ayaklar altına alınarak, böyle bir resmi belge [mazbata] ile teşhir olunmasıdır. (*)

(*) Burada adıgeçen Mehmet Necip Bey, 1853'de İstanbul'da doğmuş olup Harbiye Mektebinden mezundur. Sultan Abdülaziz'in hal'inde Yüzbaşı olarak Taşkışlada bölük kumandanı idi. Sonradan Çorum redif talia taburuna memur iken Abdülaziz'in hal'inde medhali bulunduğu iddiasıyla yargılanmış ve fail-i müşterek suçuyla idama mahkum olup Taif'e sürülmüştür. 12 sene hapis yattıktan sonra 1893'de Taif hapishanesinde kanlı basur hastalığına tutularak vefat etmiştir.

Yıldız Mahkemesinde yargılanan diğer maznun Ali Bey ise, aslen Konyalı olup Şam'da doğmuştur. Sultan Abdülaziz'in hal'inde rolü bulunduğu iddiasıyla 3.Ordu 3.Taburunda kumandan (Binbaşı) iken Dömeke'de tevkif edilerek İstanbul'a getirilmiş ve fail-i müşterek suçuyla idama mahkum edilmiştir. Taif hapishanesinde iken kardeşi Cemil Paşa'nın valiliği zamanında (1888) Abdülhamid tarafından hapisten çıkarılarak Medine'de ikâmetine izin verilmiştir. Kendisi 1908 Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a gelmiş ve 1925 yılında 80 yaşında vefat etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

DOKUZUNCU MESELE

Kendi ipini kendi çeken

mabeyn müşiri zavallı Damat Nuri Paşa...

Mazbatada Nuri Paşa'ya dair olan bahsin yazılış şekline göre adıgeçenin de diğerleri gibi zan ve töhmet altında sorgulandığı ve hakkında beyan olunan idam hükmü işbu sorgulamanın neticesi olduğu görülürse de, meselenin ortaya konuluşu ve cerayanı pek öyle değildir. Yukarıda bir nebze açıklandığı gibi Nuri Paşa bizzat itham edilmek istenen takımdan olmamakla birlikte, kendisi Sultan Murad zamanında mabeyn müşirliği yapmış ve Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının çağırılması ve gönderilmesi bunun marifetiyle yapılmış olduğundan, tasvir ve tertip olunan cinayet meselesinde adıgeçen de, işin gereği olarak buna bulaştırılmış ve hatta kendisi Sultan Murad'ın hizmetinde bulunması münasebetiyle kovulması ve hususiyle *"mücevherat hırsızlığına teşebbüsünün tahakkuk etmesinden"* dolayı kanunen cezalandırılması gerekirken, taltif olunarak teveccühe mazhar olmuş ve kendine aylık 12.500 kuruş maaş bile tahsis buyurulmuş olduğu cihetle bu meselede murat ve maksat ne ise kendisi de ona uygun cevap vermek istidadı belirmiş olduğundan, sual ve cevap için nöbet kendine gelince, bunların kendine dokunur yeri olup olmadığını hiç hesap etmeden, mazhar olduğu müsa'dat ve inayete iğtiraren [izin ve yardımların gururuyla], sorulan ve arzuya uygun olan şeylerin çoğunu tasdik etmiştir.

Mesela *"Cemiyyeti Vükelâ"* sözü açıldıkça ona *"komisyon"* ve sadrazam Rüştü Paşa'ya komisyon reisi demekte tereddüt etmemiş ve Mahmut Paşa'nın Fer'iyye dairesi nezaret ve muhafazasına memur edilmesinin katiyyen aslı-faslı yok iken, bunu da tasdik eylemiş ve önceki madde de beyan olunan Necip ve Ali Beyler, merhumun ölümünden önce tabur üzerinde zabit olarak ikisi de taburlarıyla Fer'iyye karakolunda olduğu ve böyle taburda görevli iki zabiti mabeyn müşirinin

Levent Şahverdi Arşivi

çağırarak başkasının emrine vermesi ihtimali olmadığı halde, bunları gûya yaver gibi Mahmut Paşa'nın maiyyetine verdiğini söylemiş ve Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının Komisyon dediği vükelâ kararıyla seçilip hatta kendisi Rüştü Paşa'ya sorunca bu adamların oraya gönderilmesinde komisyonun rey ve malûmatı vardır diyerek ve gülerek tasdik etmiş olduğu dahi delil olarak gösterilmiştir.

Bunlar kendine sorulan sorulara vermiş olduğu cevaplar olup, alt tarafına ilave etmiş olduğu özel zâti düşüncesinde de *"merhum Hakan'ın bütün mabeyincileri yanından çıkarılmış iken Fahri Bey'in bırakılmasında ve Pehlivan Mustafa ile arkadaşları gibi köşk bekçiliğinden ve çiftlik koruculuğundan toplanan adamların merhumun hizmetine verilmesindeki maksat meydandadır."* tabiriyle hakan-ı merhumun katli doğrudur demek istemiş. Fakat bu lakırdıları söylerken, kendisinin bunda bir medhal ve malûmatı olmadığını tekrar etmekte de ihmal ve kusur eylememiştir.

Nuri Paşa nail olduğu iltifat ve müsadelere kapılarak, her ne denilmiş ve istenilmiş ise bol bol tasdik etmiş ve arada da kendi re'y ve medhali bulunmadığını beyan ile nefsini korumak için gerekli sözleri de söyleyerek son gününe kadar böyle aldanmış ise de, ithamnamede aynen diğerleriyle beraber idam hükmünü gördüğü gibi işin perde arkasını anlamış olmakla, daha o anda aklı başından gitmiş ve sonradan sürgün vapuruna binince bütün bütün çıldırması iktiza etmiştir. (*)

(*) Nuri Paşa, mülkiye paşalarından Arif Paşa'nın oğlu olup sarayda yetişmiş ve Sultan Abdülmecid'in kurenası olmuş ve 1859'da vezirlik rutbesi verilerek Abdülmecid'in dul kalan en büyük kızı Fatma Sultan'la evlendirilerek damat olmuştur. Meclis-i Vâlâ ve Şura-yı Devlet azalıklarında bulunmuştur. Nuri Paşa Abdülaziz'in hal'inden sonra Sultan Murad'a mabeyn müşiri tayin edilmiştir. Ancak aynı sene Abdülaziz'in hal'inde sabık hükümdarın bazı özel mallarında sûistimali nedeniyle görevinden azledilerek memuriyeti lağvedilmiştir. Abdülaziz'in ölümünde medhali bulunduğu sebebiyle idama mahkum olan Nuri Paşa, Taif'e giderken vapurda cinnet geçirmiş ve hapishanede ailesi tarafından tamamen terk edilmiş bir halde sefalet içinde yaşayıp vefat etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ONUNCU MESELE

Damat Mahmut Celalettin Paşa bu cinayet işine neden bulaştırıldı?

Mazbatada Mahmut Celalettin Paşa'ya dair olan bahsin muhakemesini izah etmek için, evvela şurasının açıklanması lazım gelir. Şöyle ki: Mahmut Paşa, küçük yaşından beri diğer bütün sultanlar ve şehzâdelerden daha fazla Sultan Abdülhamid'e yakın olmuş ve Padişah olmadan önceki Efendiliği müddetinde ona, birinci derecede yakın ve mahremi bulunmuş ve tahtı saltanata geçmeleri hususunda fevkalade ve herkesden ziyade gayret göstermiş ve Sultan Abdülaziz'in hal' meselesinde fiilen bulunmadığı cihetle, bu hususdan dolayı kimseyi gücendirecek [vesile-i igbirar] meydanda her hangi bir tavır ve davranışı da görülmemiştir.

Fakat her nasılsa bilinmeyen bir sebepten dolayı, birdenbire nazarı iltifat ve itibarını kaybetmiş ve bunun üzerine İstanbul'dan sürgün edilerek uzaklaştırılmasını müteakip onun da, bu cinayet meselesiyle suçlanması arzu edildiğinden, bu işin içine sokulmuştur. Gûya Sultan Abdülaziz'in öldürülmesi için Sultan Murad'ın emri ve vükelânın bilgisi dahilinde katillere verilen talimat ve vukû bulan diğer işler Mahmut Paşa vasıtasıyla yapıldığından, kendisi bu işin asıl faili ve tertipleyicisi olduğu murat edilmiştir. Fakat böyle bir cinayetin işlenmesine Mahmut Paşa'nın medhaline delalet edebilmek için, Pehlivan Mustafa ile arap uşaklarının sözlerinden başka elde bir sermaye olmadığından, bu sermayeyi artırıp çoğaltmak düşüncesiyle birçok lakırdılar daha tertip ve tedarik olunarak mazbataya geçirilmiş ve bunların da tamamı yalan ve uydurma olduğundan birer birer ele alınarak muhakemesi gerekmiştir.

Evvela, Mahmut Paşa'nın *"komisyon"* erkanından olması düzmece bir yalandır. Zira yukarıda mükerreren beyan ve isbat olunduğu

Levent Şahverdi Arşivi

üzere, bir kere *"komisyon"* sözü yalandır. *Saniyen*, Mahmut Paşa'nın Fer'iyye Sarayı'nın korunması için nezaret ve kumandasına görevlendirilmesi de yalandır. Zira Sultan Aziz'in vefatından sonra Mahmut Paşa câriyelerin *"tefrik ve muayenesine"* görevlendirilmiş ise de, nezaret ve kumanda namıyla memuriyetinin ve merhum Hakan'ın vefatından önce bir kere olsun Fer'iyye dairesine gitmiş olduğunun aslı yoktur. Mahmut Paşa'yı orada gördüklerini ve ayrılan eşyanın kendine teslim edildiğini söylemiş olan zâbitanın şahadeti doğru ise de, bu husus Sultan Aziz'in vefatından sonra olmuştur. Zaten şahit ifadesi de bu mealde olduğu halde buna rağmen itham mazbatasında zamanından hiç söz edilmeyerek, yirmi kadar insan tarafından Mahmut Paşa'nın görülmüş olduğunun yazılması, gûya olaydan önce görülmüş olduğuna şahadet renginde gösterilmek için sahte ve yalandır.

Bununla beraber, müşarünileyhi olaydan önce iki defa karakolda gördüğünü söyleyen bir zabit ile olaydan bir saat evvel saray kapısı önünde adıgeçenin binbaşı ile görüştüğünü söylemiş denilen diğer bir zabitin ifadelerinde zaman belirtilmiş ise de, Mahmut Paşa gibi vükelâdan ve müşirlerden olduğu bilinen bir zâtın, bir yere gidip gelmesi böyle iki kişiden başkasının bilemeyeceği ve göremeyeceği derecede gizli olamaz. Halbuki kayıkçı, arabacı ve hademeler gibi birlikte bulunulan adamlardan sorulması, binbaşı ve karakolda mevcut diğer zabitlerden ve askerlerden de öğrenilmesi pek kolay idi. Buna rağmen yalnızca iki zabitin gördük demesi, ihtimal ki onların da olaydan sonra, görmüş iken zamanın geçmesi dolayısıyla gün ve saati hatırlarından çıkmış olabilir ve özellikle Sultan Abdülaziz'in vefatı olayını Mahmut Paşa, Rüştü Paşa'nın yalısında haber alıp Fer'iyye Karakoluna Rüştü Paşa'dan sonra geldiği sabit iken, olaydan bir saat önce Fer'iyye kapısında binbaşı ile görülmesi pek açık bir yanlıştır. Dolayısıyla böyle bir husus için, verilen bu haber ve şahadetin bile kifayetsizliği ortadadır.

Üçüncü olarak Mahmut Paşa ile Nuri Paşa saray ailesi üyelerinden bulundukları cihetle, sarayın dahili işleri için gereken şeyleri Sultan Murad'ın ve validesinin emirlerine uyarak yaparlar ve gerekirse yapılan işleri vükelâya da anlatırlardı. Ve bu husus, Midhat Paşa'nın geçmiş sorgulamalarındaki ifadelerinin lafzı ve ruhu ile meydanda olup, bundan Mahmut Paşa'nın Fer'iyye dairesine nazır ve kumandan

Levent Şahverdi Arşivi

olduğunun çıkarılması ve sarayda bir komisyonun varlığına karar verilmesinin mümkün olamayacağı ve münasebet almayacağı açıkça malûm iken Midhat Paşa'nın bu sözünün delil ve şahit makamında gösterilmesi ve yazılması hem yalan ve hem de yanlıştır.

Dördüncüsü, Mahmut Paşa'nın ifadesi veçhile, kendisi olay gecesi Çamlıca'daki evinde olmayıp Dolmabahçe Sarayı'nda veya Fındıklı'da Sultan Sarayı'nda kalmış olduğu da, ne kadar gerçek dışı bir yalandır. Ayrıca Mahmut Paşa'nın o sırada Fındıklı'daki saraya vükelâyı davet ederek iştişare toplantısı [meşveret] yaptığına dair Hâfız Behram Ağa'nın ifade ve şahitliği de ondan daha büyük bir yalandır. Çünkü Mahmut Paşa olay gecesi Çamlıca'da olduğunu söylemesiyle bunun doğru olup olmadığında şüphe varsa dahili ve harici hanesinde veya dairesinde bulunanlardan sorulup öğrenilmesi pek kolayken ve işin gereği de bu iken, Derviş adında kendiyle alakası olmayan bir kişinin mücerret ifadesiyle Fındıklı'da bulunduğu ve bir rivayete göre *Dolmabahçe Sarayı'nda kaldığını yakıştırmak* suretiyle burasını da cinayete delil göstermek, bu irtikâba değmez bir zahmettir.

Hâfız Behram Ağa'nın şahitliğine gelince, Mahmut Paşa'nın önceleri Ticaret Nezaretinde bulunduğu zamanlarda diğer emsalleri gibi konağında bir kaç defa vükela toplantısı yapılmış ve bir defa da, Abdülhamid zamanında Kanun-u Esâsî müzakeresi için toplanılmış ise de, Sultan Abdülaziz'in ölümünden bir hayli zaman evvelden tâ zâmân-ı şâhâneye kadar geçen müddet içinde Mahmut Paşa'nın konağında hiçbir şekilde az veya çok vükela toplantısı yapılmadığına göre, eğer bunun yapıldığını tasdik ve isbat edecek biri varsa, Behram Ağa'nın şahadetteki ifadesini bile bu yalan ve iftiradan kurtarmış olur.

Beşinci olarak, merhum Hakan'ın Fer'iyye'ye nakledildiği gün eşyaların taşındığı esnada, *Mahmut Paşa'nın Fer'iyye dairesinin* üst katında bir yeşil demir sandık kırdığını söylemiş olan saray musahibi, şehriyarî Rasim Ağa'nın ifadesi de, bunun gibi hem yalan hem yanlıştır. Yalandır, çünkü Mahmut Paşa olay gününe kadar Fer'iyye'ye gitmemiştir. Yanlıştır, çünkü bu husus muhakeme sırasında da ortaya konulduğundan, Rasim Ağa'nın dediği yeşil sandık merhumun ölümünden sonra saraydan dışarı çıkarılan cariyelerden birinin sandığı olup,

Levent Şahverdi Arşivi

içinde mücevherât saklandığı haber alınınca çilingir getirilerek bütün harem ağaları huzurunda kilidini kendinin kırdığını Necip Bey açıkça ifade etmiştir. İşte bu Rasim Ağa'nın yalan şahitliği de böylece mahkemede ortaya çıkmıştır.

Altıncısı, Mahmut Paşa'nın Pehlivan Mustafa'yı eskiden beri tanıdığını itiraf etti denilmesi olup, bu da yalandır. Zira Pehlivan Mustafa Sultan Murad'ın yirmi senelik emekdârı ise de, Mahmut Paşa'nın o tarafa karşı tereddüd ve münasebeti olmadığı için, adıgeçenin daireleri mensubatıyla bile bir tanışıklığı olmadığından Mahmut Paşa'nın bu yolda bir itirafının vukû bulmuş olmasını zahir hal bile tekzip etmektedir.

Yedinci olarak cinayette iştirakleri sabit denilen yaver Necip ve Ali Beyleri Mahmut Paşa'nın Nuri Paşa'dan isteyerek Fer'iyye dairesinin korunmasına onlarla beraber gitmiş olduğunun gösterilmesi hususudur. Yukarıda belirtildiği gibi, Mahmut Paşa'nın olay gününe kadar Fer'iyye'ye gitmediği sabit ve tahakkuk etmiş iken, bu sözün aslı yalan olduğu gibi, bunlara yâver denilmesi ve Paşa'nın saraydan Fer'iyye'ye birlikte gittiklerini kendi ifadesiyle teyit etmiştir şeklinde zabta geçirilmesi de, sırf yalan ve iftiradan ibarettir.

Çünkü bunlardan Ali Bey olaydan bir gün önce yaverliğe nakledilmiş ise de, Mahmut Paşa ile gittikleri ifade edilen vakitte, bunların ikisi de karakolda görevli zabit bulunmaları dolayısıyla, mâbeyn müşirinin bunları saraydan Mahmut Paşa'nın emrine verip göndermiş olması hem münasebetsiz ve hem de imkansızdır. Dolayısıyla burası düşünülmeyerek yeni bir icat ve buluş yapılmıştır. İki zabitin ifadelerine nakli kelam edersek, kendilerinin evvel ve sonraki ifadelerinde, buna delil olacak bir sözleri olmadığı gibi, hatta mahkemede burası sorulunca, bu sözün de sırf iftira olduğunu zâbitlerin ikisi de mükerreren beyan etmişlerdir. Hal böyle iken, iki zâbitin Mahmut Paşa'ya *"tefrîkan gönderilmiş olduklarını kendi ifadeleri dahi teyid ediyor"* denilmesi, tevil ve tashih kabul etmeyecek bir yalan olduğu aşikâren ortadadır.

Sekizinci olarak, Mahmut Paşa'nın hal' meselesinde hiçbir alakası yok ise de, yakın derecede hissiyatı olduğunu itiraf etmesiyle, bu hissiyatın varlığından kendisinin merhum aleyhinde ve hanedanı salta-

Levent Şahverdi Arşivi

nat hakkında garez ve bencilliği olduğunu çıkarmak ve bundan da merhumun öldürülmesi hususundaki alakasını isbata delil olacak netice çıkarmak, bu güne kadar keşf olunmayan mantıkî bir kaide olup bunu tasdik edebilmek için de bu tekniğin ehli olmak gerekir.

İşte Mahmut Paşa'yı suçlamak için aleyhinde bulunup yazılan bu sekiz hususun tamamı yazılan bu şekliyle, apaçık bir yalan olarak çürütülmüş [mecrûh] olmasıyla, bunlar çıktıktan sonra asıl dayanak noktası olan Pehlivan Mustafa'nın ifadesine kalır ise, onun da yukarıda geçen bahsin tafsilatından keyfiyet ve mahiyeti malûm olmakla burada tekrarına hacet yoktur. (*)

(*) Damat Mahmut Celalettin Paşa, Fethi Ahmet Paşa'nın oğlu olup babası *Sultan Mahmud'a ve kendisi de Sultan Abdülmecid'e damat olmuşlardır.* Mahmut Paşa'nın zevcesi Cemile Sultan Abdülmecid'in üçüncü hanımından doğma kızıdır. Mahmut Paşa uzun yıllar Şura-yı Devlette çalışmış ve sonra, iki defa Ticaret Nazırlığı yapmıştır. Abdülaziz'in hal'inden sonra üçüncü kere Ticaret Nazırı olan Mahmut Paşa Abdülhamid'in tahta çıkmasını çok destekleyenler arasında olup bir müddet sonra da Tophane müşiri olmuştur. Bir ara Seraskerlik makamına vekalet etmiştir. Abdülhamid'in gözünden düşünce 1878'de Tophane müşirliğinden azledilerek Trablusgarb valiliği ile İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında sarayda çok etkili olup adeta özel müşaviri gibi çalışmıştır. Hatta Midhat Paşa'nın Avrupa'ya sürülmesi sırasında orta çıkan kırizde, Midhat Paşa aleyhinde bulunmuştur. Tarihi belgelerden anlaşıldığına göre Sultan Abdülhamid, Midhat Paşa'dan ziyade "Şişko Mahmut" dediği Mahmut Paşa'ya kin beslemiştir. Amir-i mücbir sebebiyle idama mahkum edilip Taif'e sürülmüş ve orada Midhat Paşa ile aynı gün 7 Mayıs 1884'te boğulmak suretiyle öldürülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

ONBİRİNCİ MESELE

Sözde Abdülaziz cinayetinin asıl sebebi Sultan Murad ile Rüştü ve Midhat Paşaları ve Hayrullah Efendi'yi halk nazarında lekelemektir.

Mazbatanın başından buraya kadar yazılan tafsilatın hülâsası şudur: Merhum Hakanı öldürmek için Pehlivan Mustafa ile arkadaşları bulunarak ve bunlara Mahmut Paşa ve Nuri Paşa tarafından talimat verilerek gönderilmiş ve bu talimat mucibi Pehlivan Mustafa, merhumun damarlarını kesmiş ve Fahri Bey kollarını tutmuş ve iki zabit kapıyı beklemiş ve iki Haremağası da böylece görmüş olduğundan ibarettir. Bu kadar sözlerin içinde bu cinayet meselesine dair vükelâdan birinin karışmasına delalet edecek hiç kimse tarafından bir ifade verilmemiş ve isimleri bile geçmemiş ise de, bu faslın başında beyan olunduğu vechile şu cinayet meselesinin bulunuş ve icat edilmesinin asıl maksadı, Sultan Murad'ın ve vâlidesinin ve hal' hususunda efkâr-ı umumiye ile verilen kararı icraya vasıta olan Rüştü, Hüseyin Avni ve Midhat Paşalar ile Hayrullah Efendi'nin itham olunarak, halk nazarında lekelenmesi düşüncesidir. Meselenin asıl mühim noktası burası olduğuna ve Mahmut Paşa ile Nuri Paşa'nın katillere talimat vermeleri elbette yukarıdan alacakları emre dayanması tabii olacağı cihetle, bu işi tertipleyenlerin zan [zu'm] ve hayallerinde bununla gûya Sultan Murad'ın ve vâlidesinin emir ve reyleri tahakkuk ederek maksadın o cihetî belli olmuş gibi, işe vükelâyı da bulaştırmaya münasip olması için hiç yoktan bir "komisyon" icâd edilmiş ve Mahmut Paşa bu komisyona aza yapılmış ve gûya Sultan Abdülaziz'in öldürülmesi bu komisyonda müzakere olunarak karar Mahmut Paşa vasıtasıyla yerine getirilmiş demek istenilmiştir.

Burada hatıra gelir ki, Sultan Aziz'i öldürtmek için vükelânın madem ki böyle bir tasavvuru var imiş, bunu gayet gizlice müzakere

Levent Şahverdi Arşivi

etmeyip de, cülûsun ikinci günü sarayda ve bu kadar izdiham içinde toplantı yapıp orada görüşüp karar vermişler demeğe ne hacet vardır? Evet komisyon olmasaydı, Mahmut Paşa'nın azalığı münasebet almaz ve bu ahvalde katillere verilen emrin vükelâya bir irtibatı bulunamaz idi. Şu halde cinayet meselesi vükelâya da bulaştırılmak için, işbu komisyon sözü kurulan ve çevrilen dolabın mihveri olmuştur. Her ne kadar bunun aslı olmadığı önceki sual ve cevaplar sırasında delil ve belgeleriyle defaatle açıklanmış ise de, vükelâya dair bahis açıldıkça hep bu komisyon lafı açılmış, burada Rüştü Paşa ile Midhat Paşa'ya dair olan bahisde de yine bu *"komisyon"* sözü esas alınmıştır. Dolayısıyla bundan amaçlanan neticeyi çıkarmak düşüncesiyle, 2.500 kelimeden ziyade tafsilatı havi gayet uzun bir bölüm [bend] yazılmıştır. Bu tafsilatın yarıya yakını [nısfı] Midhat Paşa'nın sorgulamalarında verdiği cevaplar olup gûya sorgulamalardan alınıp yazılmış gibi görünüyor ise de, çoğunun lafız ve ibareleri tahrif edilerek yerine başka kelimeler ve konuya uymayan lakırdılar ilave edilmiş ve ondan aşağısı gûya Rüştü Paşa ile Midhat Paşa'nın cevaplarını red ve çürütmek için Fahri Bey'in içeride bırakılması ve merhumun yanındaki palanın alınması ve Vâlide-Sultan hakkında adıgeçene layık olmadığı muamelenin yapılması ve merhumun henüz ölmemiş olduğu halde defn olunması [eser-i hayat-ı bâki] ve hal' hususunda bulunan askerin taşraya dağıtılması ve Nisbetiye vak'ası gibi bir takım hayalî suçlamalarla doldurulmuştur.

Kaldı ki, Buraya kadar yazılan on meselenin cevaplarından her biri hakkındaki muhakemât ve tafsilat ile cinayet meselesi yani Sultan Aziz'in intihar etmeyip başkaları tarafından öldürüldüğüne dair ortaya konulan davanın nasıl yalan, sahte ve düzmece olduğunun sabit olmasıyla, artık bu davayı süslemek [tezyin etmek] için konulan sözlerin hiçbir hükmü kalmayacağı tabiidir. Ve Fahri Bey'in içerde kalması ve palanın alınması gibi hususların da yukarıda geçen bahislerde tafsilatlı ve delilli olarak cevapları verilmiştir. Bunlar için burada tekrar bahse girmek beyhude ve abes ise de, mazbatanın bu maddesinde gûya Midhat Paşa'nın sorgulamalarından alınan ifadeleri muhakeme olunarak, cevapları olmak üzere çok şeyler yazılmış ve bir takım müfteriyat ilave edilmiş olduğundan, bunların da ne derece kanun dışı safsata ve ki-

Levent Şahverdi Arşivi

birlilik [mükabere] olduğu ve ekserisinin ne derece yalan idiği isbat olunarak, ortaya çıkarılmak üzere bu bahisde dahi tafsillice muhakemeye lüzum görülmüştür.

Midhat Paşa'nın sorgulama zabtından çıkarılmak üzere mazbataya geçirilen ifadenin ilk fıkrasından anlaşılacağı üzere, Sultan Aziz kendi valide ve ailesi vesair taallukatı olarak üçyüz bu kadar kişi içinde ve valide kucağında vefat etmiş ve bir maktülün vaziyeti öncelikle birlikte bulunanlardan sorulması usulü kanuniyeden iken, bunun için ilk emirde dışarıdan adam aramak iktiza etmeyip, evvela merhumun anne ve ailesinden sual olunması lazım gelirken, neden onlardan sorulmadı denilince, *"bunlar o zaman vükelâdan çekindikleri için hakikatı söylemekte mazur idiler"* diye cevap verilmesi üzerine Midhat Paşa ifadesinde, *"bu mazuriyet mümkün değil ise de, haydi tutalım ki bunlar o vakit vükelâdan çekinip ve korkup sükut etmiş olsunlar, üç ay sonra meydana gelen cülûs-u hümâyundan şimdiye kadar beş sene müddetle ne mecburiyete menbi susmuşlar ve kimden korkarak durmuşlardır. O zaman dairedeki mevcut cariyelerden bir çoğu evlenerek dışarı çıkarılmış olduğu ve bir kısmı şuraya buraya dağıtıldığı halde, Sultan Aziz'in öldürüldüğüne dair bunların birinden olsun niçin bir lakırdı işitilmemiştir?"* sözleriyle müdafaa etmişti.

Ben ne diyorum, onlar ne yapıyor?

Midhat Paşa'nın bu savunmasına bir şey denilmeyerek, şimdi itham mazbatasının bu fıkrasında buna cevap olarak, merhum Hakan'ın valide ve ailesi cülûsa kadar baskı altında bulunmuş ve olaydan sonra Valide-Sultan feracesiz olarak cebren ve kahren karakol meydanına çıkarıldığı için orada *"Oğlumu öldürdünüz, beni de mi öldüreceksiniz?"* dediğini ve cülûstan sonra veresenin çekinmesine sebep kalmamış ise de, henüz katili tesbit edilmeyen cinayet fiilinden dolayı varislerin mücerred sözleri üzerine resmi tahkikat yapılmasına müsait imkan olmadığı ve cinayet konusunda ise, Pehlivan Mustafa'nın ikrarına ilave edilen delil ve karinelerle tahakkuk eylediği beyanıyla, Midhat Paşa'nın dermeyan eylediği savunmaları hükümsüzdür deniliyor. Ne acayip cevap, ne acayip kanun! Midhat Paşa diyor ki: Abdülaziz'i öldür-

Levent Şahverdi Arşivi

müşlerse, nasıl öldüğünü önce yanında bulunan veresesinden niçin sormuyorsunuz? İtham heyeti cevap veriyor ki: Veresesinin soyut ifadeleri [kavli mücerret] üzerine resmi tahkikat yapmaya imkan müsait değildir. Bu ne demek? Şu cevaptan anlaşılıyor ki, cinayet hakkında veresenin bir mücerret de olsa düşüncesi varmış. O ne imiş? Niçin meydana konulmuyor? Sultan Aziz'in ölümünü müteakip ailesinin hürriyetten mahrum olunarak baskı altında tutulmaları ve validesinin feracesiz çıkması gibi sadedin dışında söylenen sözler yerine, cinayet hakkında ailenin bunu gösteren ifadesi varsa bu kafi ve her şeyden kavi iken ketm olunup da bunların *"kavli mücerretleri üzerine tahkikat icrasına imkan müsait değildir"* tabiriyle hiç manası olmayan sözü söylemek de, acaba ne menfaat mütalaa olunuyor? Meselenin asıl ruhu olan ciheti bu şekilde manasız cevap ile kapatılarak güya cinayetin sıhhat ve vukûu, Pehlivan Mustafa'nın takririyle tahakkuk etmiş ve bu kadar suçsuz [bî cürüm] adamların katil ve şerik-i katl oldukları sabit olmuş da, iş vükelânın rey ve medhalleri meselesine kalmış olduğundan onu da isbat etmek için delil ve emareler tertibine girişilmiştir.

Bunlardan *birincisi* sarayda heyet-i vükelâdan mürekkep bir komisyon kurulmuş denilmiştir ki, bunun nasıl aslı olmayan bir batıl hayal olduğu, bu konunun başlarında ve daha yukarıda geçen bahislerde etraflıca beyan olunarak isbat olunmuştur. *İkincisi* Rüştü Paşa ve Midhat Paşa ile arkadaşları Sultan Aziz'i gayrı meşru olarak re'y ve müteğallibaneleriyle hal' etmiş olduklarından, müşarünileyhin saltanata iadesi halinde müstakbellerini vahim görmekte zaruri kalmış olmalarıyla kendilerinin ve Sultan Murad'ın nefislerini kurtarmak için Sultan Aziz'in vücudunu ortadan kaldırarak kendilerine medar-ı selamet addetmiş oldukları gösteriliyor. Hal'in meşru veya gayrı meşru olması bahsi uzun olduğundan bunun tafsilatı yukarıda geçen bölümlerde etraflıca yazılmış bulunduğundan ve burada o bahsi bir tarafa bırakalım da, Sultan Aziz'i hal' etmiş denilen vükelânın istikballerini vahim görmekte zaruri kalmış olmalarının sebeplerini muhakeme eyleyelim. İtham heyetinin düşüncesine göre, işbu tehlike ve vehamet iddiası, hal'in icrası ve Sultan Murad'ın cülûsundan sonra ortaya çıkmış demek oluyor ve katil denilen adamların bulunup gönderilmesi ise cülûsun ikinci veya üçüncü günü olduğundan, bu hesaba göre bu feci ted-

Levent Şahverdi Arşivi

birin hemen cülûs ile beraber iki gün içinde alınmış olması lazım gelir. Öyle ise, bu işi icraya vasıta olan vükelânın böyle bir tehlikeye uğrayacaklarına evvel emirde akılları mı ermemiştir? Yoksa Sultan Murad'ın cülûsuyla beraber, vükelâyı kendilerini korumaya mecbur edecek bir hal ve hadise mi zuhur etmiştir? Etmişse o nedir ve ne gibi bir şeydir veyahut Sultan Aziz'in saltanata tekrar geçmesi için bir teşebbüs mü olmuştur? Bu iki gün içinde vükelânın kendilerini kurtarmak için telaşa düştükleri nereden anlaşılmıştır? Mazbatayı hazırlayanlar bunların yanında mı imiş? Sübhanallah! Bu ne kadar hesapsız düşüncesiz bir iftiradır!

Sultan Aziz'in hal'inde Harbiye Mektebi talebelerine ve Talia Taburlarına sus payı mı dağıtıldı?

Üçüncüsü, gûya Sultan Aziz'in hal' işinde bulunan vükelâ'nın telaş göstermesine delil olarak, Sultan Abdülaziz'in hal'i gecesi sarayın kuşatılması için indirilmiş olan askeri birliklerin [kuvve-i cünûdiye] arasında beklenmeyen dedi-kodular çıkmasıyla, bunlar derhal taşralara gönderilip yerlerine başka askerler getirtilmiş ve Sultan Abdülaziz'in emval-i mağsubesinden mezkur askerlere sus payı [hakk-ı sükût] olarak birçok akçeler ikram edilmiş deniliyor. İşte bu sözler de diğerlerinden daha fahiş ve büyük yalandır. Zira herkes bilmektedir ki, hal' meselesi için kullanılan Harbiye Mektebi talebelerinden başka, sarayın kuşatılması için getirilen ve burada *"Kuvve-i cünûdiyye"* tabir olunan askeri birlikler, dört taburdan ibaret olup bunun ikisi Hassa Ordusundan olup o sırada Taşkışla'da bulunan Dördüncü ve Beşinci Talia Taburları ve birisi yine aynı ordunun Birinci Nizamiye Alayı'nın Maçka Kışlası'ndaki İkinci Taburu ve dördüncüsü de, yine o sırada 5. Ordudan getirilmiş ve İstanbul'a henüz gelmiş olan aynı ordunun 4. Alayının Birinci Taburu'dur.

Gerçi bu taburlar epey zaman sonra muharebelere sevk olunmuş ise de, hakikatte hal' olayını takiben değiştirilmeleri veyahut taşraya uzaklaştırılmaları şöyle dursun, bunların içinden bir zabitin veya bir neferin bile ayırma ve uzaklaştırma gibi bir muamelesi vukû bulmamıştır. Bahsedilen dedi-kodulara delalet edecek bir lakırdı da işitilme-

Levent Şahverdi Arşivi

diği gibi, Sultan Abdülaziz'in muhafazası için Fer'iyye karakoluna konulan asker, hal' de bulunan ve vak'a gecesi zeybek oyunu oynamış denilen yukarıda adıgeçen 5. Talia Taburu ve Sultan Murad'ın muhafazasına görevlendirilen asker de kezalik hal'de kullanılan Hassa Ordusu 2. Taburu olduğu ve bunlar bilinmeyen ve gizli bir şey değildir. Her ne vakit sorulsa ordusu ve alayıyla ve mevcut zabitan ve neferleriyle bir anda belirlenip tesbit edilip anlaşılacağı açıktır. Dolayısıyla böyle açıktan bir planın düzülüp-koşulması ve böyle bir vesika-ı resmiyeye [vakıa-ı resmiye?!] geçirilmesi, burada görülmemiş olsa inanılmaz bir şeydir. Acaba bu yalanları uyduranlar, şu malûmatı aldıktan sonra, bir de mazbatada kendilerinin yazdıkları sözlerine bakarlarsa utanacaklar mı?

Merhumun yağmalanan mallarından [emval-i magsubesinden] askerlere hediye [atiyye] ve sus payı verilmiş olduğu sözlerine gelince; bu da diğeri kadar acayip ve garip bir iddiadır. Osmanlı tarihi okuyanlar bilirler ki, Osmanlı Sultanlarının saltanat değişikliklerinde *"cülûs bahşişi"* namıyla askerlere para dağıtılması [atiyye], eski saltanat geleneğinden olup, Sultan Hamid'in cülûsunda da asâkir-i şâhâneye cülûs bahşişi olarak 100.000 lira ihsan buyurulmuş ve hatta Hazinede para olmadığından bu para istikraz ile tesviye kılınmıştır. Sultan Murad'ın cülûsunda da verilen cülûs bahşişinin tamamen ödenmesine hazinenin ödeme durumu müsait olmadığından, eksik kalan 45.000 lirası merhum Hakan'ın dairesinde ortaya çıkan nakitten ödenmiş ve bu şekildeki ödemelerin hesap ve kitabı hazine defterine kaydedilmiştir.

Durum böyle iken bu akçenin adet dışı cülûs bahşişi olduğu dedi-koduları dikkate alınarak ve askere gûya sus payı olarak para dağıtılmış renginde gösterilerek ve bu paraları gasbedilmiş para [mâl-i mağsûb] tabiriyle ifade edilerek gûya vükelânın günahlarına bir de gaspçılık [gasıblık] suçunun ilave edilmek istenmesi irtikap olunmaya değmez ne kadar aşağı ve bayağı bir yalan ve iftira olduğu zahir ve aşikardır.

Kıt'al meselesinde vükelânın görüş ve medhaline delalet eden ahvâl ve emarelerin *dördüncüsü*, merhumun yanındaki palanın aldırılması meselesi imiş. Bu konuya geçen bahislerde mükerreren cevap ve-

Levent Şahverdi Arşivi

rilmekle burada tekrarı abes olup bununla beraber verilen cevaba ilaveten burada bu meseleye dair hatırımıza gelen başka bir fıkrayı da ilave etmek isteriz. İtham mazbatasında Sultan Aziz'in kendini muhafaza için yanında bulunmuş olan pala, merhumun vefatından yarım saat evvel alınıp Fahri Bey tarafından bir askere teslimen karakola gönderilmiş deniliyor. Mezkur palanın daha evvelden beri Valide-Sultan'ın hıfzında olduğu ve nasıl ve hangi sebebe mebni alındığı biliniyor ise de, haydi öyle olmasın da merhumun yanında bulunmuş olsun ve cinayet sırasında [hin-i katl de] üzerinde silah bulunmaması için alınmış farzedilsin. O halde bunun hiçbir tarafa ipucu verilmeden alınıp yine orada bir yere de saklanması tabii ve kolay iken, olaydan yarım saat evvel alınıp karakolhanede askerlere teslim edilmesi, vak'ayı karakola ilân etmek, yani yarım saat sonra Sultan Abdülaziz'in katlinin duyulmasında Fahri Bey'in palayı bunun için alıp vermiş olduğunu isbata kolaylık olmak üzere yapılmış olması iktiza eder ki, buna bir delinin [mecnunun] bile aklı ereceğinden şüphe yok iken, Fahri Bey'den bunun beklenmesi nasıl tasavvur olunuyor?

Beşincisi, Fahri Bey merhum Hakan'ı öldürmek için, özellikle içeride bırakılmış deniliyor. Bunun mufassal ve delilleriyle cevabı, yukarıda Fahri Bey'e ait bölümde etraflıca beyan edildiği için, tekrarına hacet yoktur.

Altıncısı, katil denilen adamların şahıs hal ve keyfiyetlerine vükelânın malumatı olmadığı, taraflarından beyan olunuyor ise de, Nuri Paşa bunlar için komisyona müracaat edince, *"Rüştü Paşa tebessüm ederek bunların görevlerinden komisyonun bilgisi vardır, gönderiniz"* demiş olduğunu Nuri Paşa haber vermiş ve Midhat Paşa'da bunların nasıl adam olduklarını Seyyit Bey'den sorduğu için bunların o suretle memuriyetlerine vükelanın vukuf ve malumatları olduğu neticesi çıkarılıyor. Nuri Paşa'nın ifadesini tekzibe, hiç aslı olmayan ve Rüştü Paşa'dan çıkması ihtimali bulunmayan komisyon tabiri kafi görülerek, bununla beraber Nuri Paşa gelmiş de bu adamların seçildiklerini sadrazama söylemiş ve o da, mutadı üzere gülerek *"Evet, haberimiz vardır"* demiş olsun. Bundan ne çıkar? Ve zaten merhumun hizmeti için Sultan Murad'ın emekdarlarından üç dört kişinin intihabı lazım geleceği sözü defalarca vükela arasında cereyan etmiş olduğu halde, Nuri

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa bunların o şekilde seçildikleri haberini getirmiş ise, Rüştü Paşa'nın "Evet haberimiz var, göndeririz" demesinden bunların Sultan Azizi öldürmek için vükelânın rızasıyla seçildiklerini sanmak ve hususiyle Midhat Paşa'nın bunları Seyyit Bey'e sorup durumlarını inceden inceye araştırması merkumların şahısları ve sıfatları vükelâca meçhul olmasıyla, münasebetsiz ve uygunsuz adamlardan olmaması düşüncesinden başka bir manaya gelmeyeceği açık ve aşikâr iken, bu sual ve araştırma [tefahhus] bilakis bunlar hakkında vükelanın malümatı olduğuna delil gösterilmesi ne kadar ters ve yanlış bir düşüncedir.

Hüseyin Avni Paşa:

Bilmem ki haftada bir cülûs mu etmeli?

Yedincisi, yine Nuri Paşa'nın ifadesindeki, "kendisine Rüştü Paşa'nın şehzadelerinin durumunu sorduğu esnada, Midhat Paşa devletin inkılâbına dair bazı ileri-geri sözler söylemiş ve Hüseyin Avni Paşa'da, *"bunların en akıllısı böyle oldu, haftada bir cülûs mu etmeli"* demiş olmasıyla Nuri Paşa bunlara karşı savunmaya geçince konuşmalarını değiştirdiklerini ve Nisbetiye davetinin tertibatıyla, Hakan-ı merhumu katleden kişilerin Fer'iyye'ye gönderilmeleri bundan sonra vukûu bulduğunu söylemiş oluyor. İşte bu durum da, cinayette [madde-i katl] vükelânın medhaline delalet eden emarelerden birisi sayılıyor. Nuri Paşa'nın söylediği bu sözler, Sultan Murad'ın cülûsunun ikinci veya üçüncü günlerinde cereyan etmiş demek olup, öyle bir günde Nuri Paşa gibi bir adamdan Rüştü Paşa'nın şehzâdelerin durumunu sormasının, Hüseyin Avni Paşa'nın Sultan Murad ve Şehzâdeler aleyhinde söz söylemesinin ve Midhat Paşa'nın da, *"devlet idaresinde yeni düzenlemeden"* bahsetmesinin münasebet almayacağı şöyle dursun, Nuri Paşa'nın bunlara karşı müdafaa yapması üzerine sükût etmişlerdir dediği kelam ile, kendisinin yanında ferik-i azam olduğundan böyle bir mecliste müdafaa edecek yetki ve selahiyeti olamaz. Nisbetiye daveti denilen konu da, gûya bütün şehzadeleri öldürmek için tertiplenmiş bir ziyafet olup, bu da zaten tamamen zihinde kurulmuş bir hayaldir. Bu sözleri ihtimal ki, Nuri Paşa'nın bir aralık mazhar olduğu itibar ve taltife aldanarak hoşa gider düşüncesiyle söylemiş olması doğru olsa bile, bunların hiçbirisinin Sultan Aziz'in katline dela-

Levent Şahverdi Arşivi

let edecek bir yeri ve tarafı yoktur. Bu bahisle hükmü olmayıp fakat adıgeçenin söylediği beyan olunan ifadenin başlarında, merhum Hakan'ı katl eden kişilerin Fer'iyye'ye gönderilmeleri bu sözlerden sonra meydana gelmiştir demek ile, Nuri Paşa'nın cinayetin işlendiğini kabul ettiği anlatılmak isteniyor ise de, bu adamların kendi marifetiyle çağırılıp gönderildiği meydanda olup öyle bir niyet ve memuriyetleri olmak lazım gelse, birinci derecede kendine dokunması tabiidir. Halbuki Nuri Paşa bu sözleri söylediği zaman henüz çıldırmış olmadığı cihetle, Pehlivan Mustafa'nın ve arkadaşlarının cinayet için gönderildiklerini söylemesinin, kendisinin de katillerle beraber olduğunu söylemekten farkı yoktur. Bununla beraber kendisi evvel ve sonra cinayet meselesinin yalan ve asılsız olduğunu ifadesinde ısrarla belirtmiş olup, hatta mahkemede bile defalarca bunun aslı olmadığını söylediği halde, burada Nuri Paşa'ya isnat olunarak yazılan şu fıkranın da yalan ve asılsız olduğunun tahakkuku zahirdir.

Sekizincisi, olay günü Avni Paşa'nın Fer'iyye dairesinde zuhur eden feryadı müteakip derhal oraya yetişmesi keyfiyet-i katlin o saatte işleneceğini önceden bildiğini meydana koyduğu gibi, merhumun naaşı saray kapısından çıkarılırken müşarünileyhin Pehlivan Mustafa'yı görüp konuşması da, onu şahsen tanıdığına ve olayı bildiğine ve onun bilmesi arkadaşları olan Rüştü ve Midhat Paşaların da medhal ve malûmatına delil ve belge imiş. Bunu kim söylüyor? İtham Heyeti denilen adliye memurları mazbata da yazıyor ve hükmediyor. Allah için dünyada böyle bir münazara görülmüş ve işitilmiş midir? Hüseyin Avni Paşa'nın yalısı Fer'iyye dairesinin karşısında olup, kendisinin o saatte memuriyetine gitmek üzere kayığı bile hazır olduğu için duyulan feryatlar üzerine tabii ki Fer'iyye'ye herkesten evvel yetişmesi bundan ileri gelmiş olduğu defalarca anlatılıp, eğer bundan şüphe varsa adıgeçenin evinden,adamlarından ve kayıkçılarından öğrenilmek mümkün olduğu söylenilmişken, bunlar yapılmayıp Fer'iyye'ye en erken gelmesinden mânâ çıkarmak ve Pehlivan'la konuşmasını münasebetsiz bir suretle yakıştırmak, sonra da bundan bir cinayet meselesinde iki sadrazamın malûmatı olduğuna hükmedecek delil ve belge çıkarmak ne maharettir? Ve bunun mali hülyalar kuran müşevveş kimselerin hayallerinden ne farkı vardır?

Levent Şahverdi Arşivi

Dokuzuncusu, merhumun naaşını muayene ve otopsiye gelen doktorlara 36.000 kuruş para [atiyye] ile kutular verilmesi bile, cinayet işinde vükelânın medhaline delil olan emareler sırasında gösteriliyor. Yani otopsi [keşif] ve muayene için çağırılmış olan ondokuz doktorun her birine ikişer bin kuruşa yakın akçe verilmesi meşru sınırdan ziyade görülerek, bu kadar ödeme yapılması olayı örtbas etmek ve doktorların dillerini tutmaları için verilmiş rüşvet olarak telakki ediliyor. Hiç kimsenin hatır ve hayaline gelme ihtimali olmayan böyle bir iftirayı red ve tekzîb için burada fazla bir şey yazmaktan ise, bu doktorların çoğu halen İstanbul'da olup ve bunlardan birisi de Marko Paşa olduğuna göre, biz bunların cevabını onlara bırakarak bu kadarla iktifa etmeyi daha münasip görüyoruz.

Vükelânın izni olmadan asker zeybek oyunu oynamaz...

Onuncusu, merhumun ölüm gecesi Fer'iyye dairesinde bulunan askere zeybek oyunu oynattırılmış olduğundan ve bunun ise erkan-ı hal'den bulunan vükelâ tarafından izin alınmadan mümkün olamayacağından bahisle, bu dahi onların cinayetteki rollerini teyid eden emârelerden sayılıyor. Acaba mazbatayı hazırlayanlar, bunları yazarken hiç hatırlatan biri çıkmamış mı ki, askerin kışlada, karakolda oyun oynaması kendi arzularına [havahoş] bırakılmış bir adet olup, bunun vükelâya alakası şöyle dursun, kendi kumandanlarının bile iznine ve ruhsatına tabi bir tarafı velhasıl verilmiş resmî bir izinle hiç alakası olmadığı halde, vükelânın izni olmadıkça karakolda askerin zeybek oyunu oynaması kabil değildir demek, ne kadar gülünç bir iddiadır?

Onbirincisi. Midhat Paşa merhum Hakan'ın vefatını o gün geç vakit olarak Bâb-ı Âlî'ye gelişinde müsteşar Sait Efendi'den haber aldığını söylemiş ise de, Efendi'nin bu ifadeyi tekzip ettiği beyanıyla bu iş dahi vükelânın cinayetteki medhalini teyid eden emarelerden sayılıyor. Fesübhanallah!.. Bu da ne derece açık bir haksızlıktır. Midhat Paşa olay günü cenaze için Fer'iyye dairesine geç vakit gelmiş olmasının sebebini açıklamak için verdiği ifadesinde, kendisi İstanbul'daki konağında [Beyazıt Soğanağa'da] bulunduğu için merhumun ölümünü haber alamamış ve olay günü Meclis-i Vükela toplantısı olması sebebiy-

Levent Şahverdi Arşivi

le, toplantı için Bâb-ı Âlî'ye gitmiş olduğu halde, orada Sait Efendi'den duymuş ve bundan dolayı Fer'iyye'ye cümle vükelâ'dan sonra yetişmiş olduğunu söylüyor. Müşarünileyh bu haber ve malûmatı haydi Sait Efendi'den değil de başkasından duymuş olsun, bundan ne çıkar? Midhat Paşa'nın mahkemede söylediği gibi, maznun denilen adamlar hakkında az çok söz söyleyenlerin ne türlü belâlara uğradıkları malum olmasıyla Sait Efendi'de bunları görüp böyle bir şeyden çekinerek, Midhat Paşa'ya bilgi verdiğini söylemek istememiş ve tecâhül eylemiş olduğu halde, bunu da vükelâ aleyhinde delil göstererek buraya yazmak ne insafsızlıktır.

Onikincisi, merhumun nâaşı görülmeksizin ve "ihbârât-ı şer'iyye" icra kılınmaksızın Hayrullah Efendi'nin emriyle sahte ilâm tanzim ettirilmiş deniliyor. Aşağıda onyedinci şehâdet meselesine dair olan fıkrada beyan edildiği gibi, "taraf-ı şer'î"den meyyîtin [cenazenin] muayenesi için gönderilen memurun vazifesi cenaze mevcut ise vefatın sebep ve keyfiyetini öğrenip ve mevcut değil ise bilenlerden sorup yazmak hususundan ibaret olmasına ve muayene [keşif] için gönderilmiş olan sadaret müsteşar muavini bu vazifeyi ifa ettiğine göre, bunun sahtekarlığa ait bir yeri yoktur. Eğer adıgeçenin yazdığı ilâmda bozukluk ve sahtekarlık varsa, sorumluluğu da ona aittir. Velhasıl ilâmın Hayrullah Efendi'yi [Şeyhülislâm] ilgilendiren yeri olmadığı halde, ona sahtekârlık fiili isnat edilmesi pek zalimane bir iftiradır.

Onüçüncüsü, merhum Hakan'ın Topkapı'dan Fer'iyye dairesine nakli, "malûm kişilerin görüş ve kararıyla olduğu Midhat Paşa'nın da tasdiki altında" denilerek bu söz ile, merhumun Fer'iyye'ye özellikle öldürülmek için götürüldüğü murad olunuyor. Merhum Hakan'ın Topkapı'dan kaldırılmasını ne veçhile tezkire yazıp istediği ve Ethem Bey vasıtasıyla gönderdiği, haberde Fer'iyye dairesini nasıl tercih ettiği yukarıda tafsilatıyla ve delilleriyle beyan olunmuş ve Midhat Paşa'nın buna muhalif bir ifadesi vukû bulmamış olduğu halde, burada onun tersi olarak gûya yalnız vükelânın reyiyle yapılmış denilmek ve fazla olarak bunun da Midhat Paşa'nın malûmatı dahilinde olduğunu göstermek mükerrer bir yalandır.

Ondördüncüsü. Sultan Murad'ın cülûsunu müteâkip hizmet için Mabeyn-i Hümâyuna getirilmiş olan kişilerin içinde bir kaç adamın

Levent Şahverdi Arşivi

Padişaha münasip ve muvafık olmadığı vükela tarafından istihbar olunarak kovulmuş olması ve merhumu öldürmek için seçilip gönderilen adamların seçilip gönderilmesi de vükelânın medhaline delalet edeceği beyan olunuyor. Dünyada böyle bir manzara ve melazimenin doğru ve makûl olduğunu kabul edebilecek bir fikir bulunmayacağından, cevap için fazla söz söylemek bile abestir. İşte Sultan Abdülaziz'in Mahmut Paşa tarafından verilen tâlimat ile ve Pehlivan Mustafa ve arkadaşları marifetiyle ödürüldüğüne [katl ve idam] dair meydana konulan hayalat ve iftiraların varlığı ve doğruluğu farz olunduktan sonra, bu işte Rüştü ve Hüseyin Avni ve Midhat Paşalar'ın ve Hayrullah Efendi'nin de medhal ve malûmatları bulunduğunu isbat için, gûya itham mazbatasında delil ve emare olarak yazılan şeyler şu ondört maddeden ibarettir. Kaldı ki bu kadar sözlerin içinde vükelânın cinayet [fiil-i katl] için re'y ve medhallerine delil olalcak belge ve emare şöyle dursun, kendi nefsinden şüphe olacak bir şey var mıdır ve hangisidir? Vükelânın iki gün sarayda kalmalarına *"komisyon"* denilmekle *"komisyon"* olması ve böyle bir isim takmakla vükelanın katil olduklarının istidlâl edilmesi mümkün müdür?

İnsanın namusu üzerine ne kadar fedakâr olması lazımdır?

Hal'de kullanılan asker İstanbul'da herkesin gözü önünde ve Sultan Aziz'in ve Sultan Murad'ın muhafaza hizmetlerinde bulunup dururken, bunların korkudan taşralara sürüldüğünü kağıt üzerine koyarak, bu kadar yalan söylemeye cesaret olunur mu? Cülûs bahşişi, askerin ağzını kapamak için verilmiş denilir ise, Sultan Hamid'in cülûsunda verilen bahşişe [atiyye] ne denileceği hesap ve mülahaza olundu mu? Fahri Bey'in içerde kalması ve palanın alınması gibi hususlara yakıştırılmak istenen manaların hiç münasebet almayacağı düşünülmedi mi? Midhat Paşa'nın Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının nasıl adamlar olduklarını Seyyit Bey'den sormuş olması vâki ise, bu sual, bunların durumlarını vükelânın bilmediğini ortaya koyması lazım gelirken, bilakis bundan vükelânın malûmatları olduğunu çıkarmak doğru mudur?

Nuri Paşa evvelki ve sonraki ifadesinde Sultan Aziz'in cinayet meselesinin aslı ve esası olmadığını söyleyip dururken, Pehlivan Mus-

Levent Şahverdi Arşivi

tafa ile arkadaşlarının merhumu öldürmek için gönderildiklerini burada söylemiş olmasının doğru olmak ihtimali var mıdır? Hele Hüseyin Avni Paşa'nın derhal Fer'iyye'ye yetişmesi cinayette [madde-i katl'e] malûmatı olmasına, Mustafa'ya lakırdı söylemesi onun işlediği suçu bilmesine ve onun bilmesi Rüştü ve Midhat Paşa'ların da cinayette re'y ve medhallerinin bulunmasına kesin delildir denilmesi her fikrin hal edemeyeceği bir muamma olmakla, acaba bunu duyanların ne diyecekleri bir kere olsun hatıra getirilmedi mi?.. Etibbaya [doktorlara] 36.000 kuruş verilmiş olması hakikat hali ketm etmek maksadıyla ise, ketm olunan hakikat-i hal nedir? Değil ise bu maddenin katl meselesi için irad olunan delil ve emareler sırasında yazılması ne menfaat ve hikmete mebnidir? Askerin karakolda zeybek oyunu oynamış olmasının keşif ve istihracına yalnız Heyet-i İthamiyenin kuvve-i fikriyesi kafi olmayacağından, elbette malûmat ile ihtar üzere buraya konulmuş ve deliller sırasına sokulmuş ise de pek açık olduğunu haber veren kimse bulunmamış mıdır? Sultan Aziz'in ölümünü Midhat Paşa'nın Sait Efendi'den haber aldığını Sait Efendi'nin tasdik etmek istememiş olmasının sebebi belli olmakla, bundan bir şey çıkarmanın mümkün olmayacağını ve merhumun keşfi için taraf-ı şer'i den verilmiş olan ilâmın Şeyhülislâm Hayrullah Efendi ile asla bir ilgisi olmadığı ve Hakan-ı merhumun Topkapı'dan Fer'iyye'ye naklinin kendi isteğiyle olduğu pek açık ve aşikar iken, bunların her birini vükelânın cinayetteki re'y ve medhallerine delil makamında göstermek ve Sultan Murad'ın hizmetine münasip olmayan bir kaç adamın memuriyet ve hizmetlerinden ihraç olunmaları, vükelânın vaki olan re'ylerinden Sultan Aziz'in katli için adam intihabında re'y ve malûmatları bulunduğunu çıkarmak [istidlal] için insanın namus üzerine ne kadar fedakar olması lazımdır.

İkisi İslâm birisi Ermeni...

Mazbatanın baş tarafında yazıldığı gibi, Heyet-i İthamiye denilen cemiyet, Bekir Efendi ve Kemal Bey adında iki islâm ve Dikran Efendi adında bir Ermeni olarak üç azadan mürekkep olmakla, yukarıdan beri mazbatada yazılan sözler ve hususiyle şu on dörd maddede delil ve emareler namıyla yazılı olan lakırdılar bunların mıdır? Hayır!

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü İtham Heyetinin vazifesi sorgulama evrakında ne yazılmış ise onları tedkik ederek, ondan çıkaracağı malûmat üzerine mütalaalarını beyandan ibarettir. Halbuki yazılan sözlerin ifade tarzından da anlaşıldığı üzere, çoğu sorgulama evrakının haricindeki malûmatla içtihat edilmiş ve bir kısmı da sorgulamalarda yazılı soru ve cevapların medlullerinden uydurulup çıkarılmıştır. Bu da Cevdet Paşa ve Sürûrî Efendi, kurenadan [mabeynci] Ragıp Bey ve müddeiumumi Latif Bey ile diğer zevattan oluşan bir mecliste fikir birliği edilerek [telâhuk-u efkâr] yapılmıştır. Bunlar ise belirtilen şu sözlerin yalan ve uydurma olduğu anlaşılmayacağına inanacak derecede dirayetsiz ve tecrübesiz adamlar değildir. Özellikle devletin adliye işlerinin nâzırı ve hâmisi Cevdet Paşa olarak bu kadar ağır sorumluluk ilk önce kendisine ait olduğundan adliye işleri namına bu derece yalancılık ve sahtekarlık irtikap olunmasından dünyaya karşı Devletin şeref ve namus ve itibarının ne derece mahv ve berbat edileceği hiç hatıra getirilmedi mi?

Bu dalkavukluk ancak yüreksiz Cevdet Paşa'ya yakışır...

Devlet ve milletin mahv ve izmihlalden kurtarılması için Sultan Abdülaziz'in hal'inin vacib olduğu hususunda cümle halk ile hemfikir olup ve Sultan Murad'ın cülûs günü biât merasimine herkesten evvel koşup da şimdi mazbatanın bu fıkrasında yazıldığı gibi, *"Sultan Aziz'in gayrı meşru olarak hal'i dört kişinin rey ve mütegallibanesiyle kendileri tarafından yapılmıştır"* sözüne dalkavukluk yaparak iştirak etmek, ne alçaklıktır? Sultan Murad'ın cülûs günü sevinç çığlıkları göklere çıkan bunca halktan başka, vükelâ ve ümerâ ve ulemâ ve meşâyih ve devlet ricali olarak içlerinde Cevdet Paşa da dahil olduğu halde, birbirine yarışarak gelip biât eden devlet erkânı böyle gayrı meşru bir işi niçin kabul etmişlerdir? Haydi Cevdet Paşa gibi cesaretsiz ve yüreksiz olanlar, dört kişiden korkmuş veya onlara dalkavukluk [müdahane] için sükût etmiş olsun, Devlet-i Osmaniye gibi büyük bir devletin idaresine vekil olan bu kadar âyân ve devlet erkânı içinde kanun ve şer'iata aykırı olan bir işi kabul etmemek için, doğruyu söyleyecek gayret ve hamiyyet erbabı iki kişi bulunmamış mıdır? Öyle ise asıl ağlanacak yer burası olmak lazım gelmez mi? Her ne ise bu bahse

Levent Şahverdi Arşivi

ait lakırdılar aşağıda da tekrar edileceğinden burada bu kadarla iktifa edelim.

Mazbatanın Rüştü Paşa ile Midhat Paşa'ya dair olan bu maddesinde, yukarıda belirtilen sözlerden başka bir takım tafsilat daha olup, gerçi bunların cinayet konusuna alakalı cihetleri olmadığı halde , yalnız mazbatayı şişirmek ve arasında kusur ve ayıp birşey aramak gareziyle yazılmış olduklarından ehemmiyetleri yoksa da, her birinde birer türlü yanlışlık bulunduğundan, sakatlık ve yanlış yerleri isbat olunmak üzere, burada onların da izah edilmesi lazım gelmiştir. Şöyle ki; Rüştü Paşa hastalığının ağırlaşması cihetiyle İzmir'de kalmış ve sorgulanması için memur gönderilmiş olduğundan sorgulama zabıtları açıklanmadığı cihetle adıgeçenin ne dediği meçhul ise de, bu maddenin bir fıkrasında yazıldığına göre, Rüştü Paşa ortaya konulan şeylerin fezahat ve şenaatinden istikrah ederek sorulan şeylerin hepsini reddetmek için bilgisi olmadığını beyan eylediği sırada galiba Midhat Paşa'nın devlet idaresini değiştirme hususundaki fikri de sorulmuş olmalı ki, Rüştü Paşa'nın cevabında, *"Midhat Paşa'nın bir takım baldırı çıplaklar [ecläf] ile sofra başında buna dair münasebetsiz sözler söylediğini şundan bundan işittiğini..."* söylemiş. İşte o söz şimdi burada Midhat Paşa'nın kötülüklerinden zannolunarak ve Rüştü Paşa da şahit gösterilerek yazılıyor: *"Gedâm galatât tashih mîkinem."*

Baldırı çıplak takımından gazeteci Ahmet Midhat Efendi...

Evvela, Midhat Paşa devlet idaresinin düzeltilmesi ve ıslahı lüzumu üzerindeki fikrini inkâr mı etti ki, Rüştü Paşa'dan soruluyor? Midhat Paşa'nın on seneden beri zihin yorduğu fikirlerinin neticesi, Kanun-u Esâsî ile meydana çıkmadı mı? Ve bilinmeyen bir yeri kaldı mı? Lakin Rüştü Paşa'ya sorulan şey burası olmayıp, yukarıda Çadır Köşkü sorgulamasına dair olan bahis sırasında yazıldığı üzere, Midhat Paşa'nın beş sene evvel sadaretten ayrılıp Avrupa'ya sürülmesi [nefy ve teb'idi] esnasında, kendisinin cumhuriyet kuracağına ve diktatör olacağına dair o zaman çıkarılan ve gazeteci Midhat Efendi'ye yazdırılan yalanlar hükümsüz kaldığından, durumun gelişine göre şimdi bu sözün canlandırılması ümidiyle Rüştü Paşa'ya sorulmuş ve o da sofra

Levent Şahverdi Arşivi

başında söylenmiş bir söz olduğunu işittiğini söylemiş. Sofra başı tabiriyle baldırı çıplak [eclâf] demesinden maksadı da, gazeteci Ahmet Midhat Efendi olduğu bilindiğinden, bu durumda Rüştü Paşa'nın maksadı, Midhat Paşa aleyhinde sorduğunuz söz, beş sene önce baldırı çıplak takımından Ahmet Midhat Efendi'nin sofra başında Midhat Paşa'dan işittim dediği münasebetsizlikler olduğunu beyândan ibarettir. Galiba mazbatayı hazırlayanlar [müellifler] *"sofra başında"* sözüne ve *"baldırı çıplak [eclâf]"* dan maksadın gazeteci Midhat Efendi olduğuna dikkat etmeyerek ve bunu Midhat Paşa aleyhinde bir şahadet sanarak yazmakta acele ve gaflet göstermişlerdir.

Midhat Paşa'nın İzmir'den gelirken vapurda ve sonradan Çadır Köşkü'nda yapılan sorgulamalarında Fransız Konsolosluğuna gitmesinin mecburî sebeplerine dair vermiş olduğu cevapları yukarıda tafsilatıyla yazılmış olduğundan burada tekrarı abes ise de, bu konu mazbatanın bu fıkrasında uzun uzadıya hikaye olunduktan sonra, bundan dahi Midhat Paşa'nın katl konusunda gûya medhaline delalet edecek bir koku [mümessek] bulmak için deniliyor ki: *"Midhat Paşa her ne kadar konsolosluğa gitmesinin "öldürme" konusu ile bir alakasının bulunmadığını iddia etmiş ise de, önce geceleyin sokağa çıktığı kapıyı tevkifinden yirmi gün önce açtırıp hazırlamış. İkinci olarak sokakta iken atıldığını söylediği silahlar kendisinin diğer ifadesine göre yangın işareti olarak memleket adeti üzere atılmış. Üçüncüsü kendinin firarına meydan vermemek için görevlendirilmiş olan askere fişenk dağıtıldığı gayrı vâki bulunmuş. Dördüncüsü, gece tesadüfen buldum dediği arabayı daha evvelden hazırlatmış olmasıyla Konsolosluğa sığınmayı evvelden kendisince kararlaştırdığı ve bundan maksadı da firarının ertesi günü İzmir'den hareket edecek posta vapuruyla Avrupa'ya kaçmak niyetine dayandığı, halefi olan Ali Paşa tarafından yazılmış ve bunlarda cinayet meselesindeki medhaline şaibe-i tereddüt bırakmamış"* imiş...

Vakıa dünyada misli görülmeyen böyle zalim ve gaddarane bir muameleye uğrayan bir adamın Avrupa ve Amerika'ya değil, dünyanın en uzak meçhul ülkesine kaçıp kurtulmak istemesi tabii olduğundan, eğer bu sözler yalnızca bir zan ve tahmin üzerine yazılmış olsaydı önemsenmezdi. Halbuki Midhat Paşa'nın Suriye valiliğinden beri hak-

Levent Şahverdi Arşivi

kında böyle tertip ve tasavvurlar olduğu meydana çıkmış ve Abdülaziz'in katli meselesine dair dava için bir takım sebep ve vesileler arandığı, Cevdet Paşa'nın Adliye Nazırı olması ve Mahmut Nedim Paşa'nın İstanbul'a çağırılması ve Sürûri Efendi'nin Cinayet Mahkemesi Reisi yapılması gibi şeylerin de bu hazırlıkların bir parçası olduğu anlaşılmış ve hele işin hakikati iki aydan beri tamamıyla meydana çıkmış olmasıyla, Midhat Paşa her ne tarafa gitmek istemiş olsa onun için her türlü yol ve sebepleri her an ve saat mevcut idi.

Lakin bulunduğumuz asır içinde her kim olursa olsun kendine kusur ve töhmet yüklenen bir adam hakkında, muhakemesiz ceza hükmü verilmesi emniyet bahş olamazdı. Yoksa suçsuz olan bir takım adamları suçlamak için, hiç aslı esası olmayan düzmece ve uydurma bir dava açılıp, devlet namına resmen meydana konulmakla beraber Adliye Nazırı ve mahkeme Reisi ve Adliye müddeiumumisi gibi en büyük memurları da böyle bir batıl davayı bilerek destekleyecekleri ve sorgulama ifadelerini tahrif edecekleri ve bu kadar yalan ve iftiraları irtikâp edecekleri hiç akıl ve hayale gelir şey olmadığından Midhat Paşa için memuriyetini ve çoluk çocuğunu bırakıp savuşmak lüzumsuz, çirkin ve abesti. İhtimal ki işin hakikatini bilmeyenlerin nazarında bir kötü niyet ve şüphelere sebep olacağı da varit idi. Midhat Paşa bu düşüncelerle en son güne kadar, yani üç tabur askerle gece evi kuşatılana kadar hiçbir zaman kaçma niyetinde bulunmamış hal ve tavırları ve bütün hareketleri de böyle olduğu isbata kafi bulunmuştur.

Midhat Paşa işte böyle bir halde ve vak'a gecesine kadar, her ne vakit istemiş olsa istediği yere gitme gücü bulunduğu halde, Ali Paşa'nın yazısı üzerine yirmi gün evvel kaçmak için komşunun bahçesine kapı açtırması Allah için yakışık alır mı? Vakıa İzmir Hükûmet Konağının harem dairesinden komşunun arsasına bir kapı açtırılmış olması doğrudur. Lakin bu ne için yapıldı? Ondan yirmi-yirmibeş gün önce meydana gelen Sakız zelzelesinde İzmir Hükûmet Konağı'nın ve harem dairesinin ekseri yerleri hasara uğradığı cihetle, harem halkının muvakkaten ikamet etmek üzere komşunun bahçesine çadırlar kurulmuş ve harem halkının sokaktan gidip gelip dolaşmaması için Belediye tarafından oraya küçük bir kapı açtırılmıştı. Bunun böyle olduğunu hükümet memurları, zabtiyeler ve halkın çoğu da bilirler. Ali Paşa bile

Levent Şahverdi Arşivi

kapının bu amaçla açıldığını elbette duyup öğrenmiş olması lazım gelir. Vali Paşa her halde bunun sonradan yalanı ortaya çıkıp mahcup ve rezil olacağını üstüne vazife etmediği için böyle yazmış olmalı. Bu konuyu bir kere olsun Midhat Paşa'dan sormadan itham mazbatasına yazmak ve bundan hüküm çıkarmak, acaba ne ile tevil olunabilir?

Midhat Paşa'nın askerleri ve kahramanları yoktur...

Diğer yandan, olay gecesi Midhat Paşa sokağa çıktığında atılan silahların suikast için atıldığını sanmış ise de, sonraki tahkikatına göre askerin hareketini örtmek için sahte yangını gerçek yangın göstermek zanniyla memleket adeti üzerine atılan silahlar olduğunu söylediği müşarünileyhin ifadesinde de açık iken, burada öyle değil de, "bu silahlar yangın dolayısıyla atılmış" demekten maksat nedir? Bir yere gece askeri birlik sevkinde askere fişenk verilmesi normal bir kaide olup, bunu bilmek Ali Paşa ve itham heyetinden ziyade askeriyeye ait bir vazifedir. Yani fişenk dağıtıldığının doğruluğu nizamiye askeri ile sabit olduğu halde askere fişenk dağıtılmadığı gösterilerek bununla Midhat Paşa'nın buna dair olan ifadesinin tekzib olunduğu zannedilmek ne kadar yanlıştır. Araba hususuna gelince, Midhat Paşa gece tesadüf eden bir çarşı arabasına binerek gitmiş olduğunu söylüyor. Ali Paşa ise yazısında [iş'ar] Midhat Paşa firar etmek için, arabayı evvelden hazırlamış diyor. Bu ne demek? Eğer bundan maksat Midhat Paşa önceden bir araba tedarik etmiş veya ettirmiş denilmek isteniyorsa, bunun arabayı tesadüfen bulmak veya buldurmaktan farkı olmadığından buraya yazmaktaki garez ve maksat nedir? Eğer kaçmak için daha evvelden arabayı özellikle ısmarlamış deniliyorsa, bunun anlamı bu gece filan saatte filan vakitte asker baskın yapacak ve şöyle bir vakıa olacak o saatte araba gelip hazır bulunsun demektir. Firar edecek adam evvelden böyle bir araba hazırlattıktan sonra, hareme girip yatağına yatmak ihtimali olur mu? Bu ne kadar hesapsız ve muvazenesiz bir sözdür? İşte Midhat Paşa'nın geceleyin aniden uğradığı baskın ve tazyikler zoruyla savuşup Fransız Konsolosluğuna sığınmasından, yola çıkarak, kendine atılacak iftiralar bile şu beyan edilen ve sayılan durumlardır ki, her birinin ne kadar basit ve bayağı ve alakasız suçlama-

Levent Şahverdi Arşivi

lar olduğu gayet sathi bir fikir ve mülahaza ile malum olur.

Ne büyük insafsızlıktır ki, Midhat Paşa'nın askerleri ve kahramanları yoktur. İzmir gibi bir vilayetin valisi ve devlet işlerinin idari amiri olduğu ve gece yarısı yatağında bulunduğu halde aniden konağı üç tabur askerle basılmak ve askerlerle harem dairesine girilip ailesi ve çocukları hakkında insanlık dışı baskı uygulanması gibi hiçbir yerde ve dünyanın hiçbir medeni memleketinde görülmeyen böyle bir olay ve muameleden burada hiç bahsolunmayarak ve yalnızca Midhat Paşa'nın *"firarına meydan vermemek için görevli olan asker"* tabiriyle burası hafifçe ve sathice geçiştirildikten sonra, yukarıda yazılan zelzele felaketi için harem dairesinden *"kapı açtırılmış"* olmasından ve *"kira arabası"* meselesinden ve bunun gibi diğer münasebetsiz şeylerden ve sözlerden Midhat Paşa'nın firar etmek niyetinde olduğu çıkarılarak ve en garibi olarak bu durumun da cinayete karıştığına [medhaline] delil gösterilmesi, hak ve adalet kavramının bulunmadığı mezâlimdendir.

Levent Şahverdi Arşivi

ONİKİNCİ MESELE

Mabeynci Seyyit Bey cinayete niçin bulaştırıldı?

Mazbatanın Seyyit Bey'e dair olan maddesinde ifade edildiği gibi, adıgeçenin sorgulamasındaki ifadesinin meali, "Sultan Murad'ın validesi cuma günü kendisini çağırarak Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının memuriyetlerini git Nuri Paşa'ya tebliğ et, bundan Mahmut Paşa'nın bilgisi vardır" demesiyle o da, gidip söylemiş ve Nuri Paşa da bunları çağırarak Sultan Aziz'e güzel hizmet etmelerini tavsiye ve tenbih etmiş ve bundan bir gün önce Midhat Paşa merdiven [nerdiban] başında kendine tesadüf ederek "bunların nasıl adamlar olduklarını sorunca" ona da emektar ve gayretli adamlar olduklarını anlatmış olduğundan ibaret oluyor.

Şu ifadede adıgeçeni itham değil, onu müretteb-i mesul edecek bir şey yok ise de, Sultan Murad'a olan eski hizmeti ve yakınlığı sebebiyle, onun da bu hengâme içine karıştırılması istendiğinden, bunun için de yine gelişi güzel tertip olunan kıyasta her ne kadar mümaileyh madde-i katl'e malûmatını suret-i inkârda bulunmuş ise de, Sultan Murad'ın yirmi dört senelik emekdarı olup alel-husus Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının memuriyetlerini Nuri Paşa'ya tebliğ eden adıgeçen Seyyit Bey olduğu ikrarı ile sabit olduğundan ve şehzadelerin Nisbetiye Kasrı'na davet için gönderilen memur da bu Seyyit Bey bulunduğundan: mümaileyhin hem cinayetde ve hem de Nisbetiye davetinden dolayı tertip olunan suikastte malûmatı ve medhalinin tam sabit olduğu gösterilmiştir. İşte geçmiş bölümde beyan olunan, "kıyâsât-ı cedîde"nin faydasındandır ki, küçüğüne büyüğüne gerek kalmadan böyle büyük bir cinayetin işlendiğine devletin yeni adliye usulü vasıtasıyla böyle kolay bir yol bulunmuş ve fakat buradaki sahih deliller hangi mantiki şekle uyuyorsa, emsaline nisbetle biraz daha zayıf ve çürük olduğu galiba itham heyetince de anlaşılıp, his ve idrak edilmiş olmalıdır ki, bahsin nihayetinde *"sabit olduğu"* denilecek yerde, *"istimâli men'us"* olmayan bir tâbir ile *"sabit görüldü"* denilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ONÜÇÜNCÜ MESELE

Miralay İzzet Bey'in Abdülaziz cinayetinden haberi var mı idi?

İtham mazbatasında Miralay İzzet Bey'e dair olan bölümde yazıldığı gibi, adıgeçen o zaman binbaşı rütbesinde olarak taburuyla Fer'iyye Karakolu'nda görevli olmakla, ilk sorgulamasında Mahmut Paşa'nın vak'adan önce Fer'iyye'ye gelip gelmediği sualinden başlanılmış olmalıdır ki, adıgeçen buna verdiği cevapta: Merhum Hakan'ın vefatına kadar Mahmut Paşa'nın karakolhaneye birkaç defa gelmiş ve hatta vefat vak'asından bir gün evvel Karakol meydanında oturup kendine sıfat-ı askeriye verildiğini söylemiş olduğunu ifade etmiş ve şu hale göre adıgeçenin işbu ifadesi, Mahmut Paşa'nın vak'adan önce Fer'iyye dairesine gitmiş olmasını müeyyet şahadet hükmünde bulunmuş ise de, Mahmut Paşa bunu külliyen inkar ettiği gibi sonradan mahkemede de vak'a gününe kadar bulunduğu mahalleri tayin eylediğinden, hilafına ikame olunan şahadet ve ihbarın yalan ve kendisiyle gayr-ı mutabık olmakla bu yalanı İzzet Bey mi, yoksa Heyet-i İthamiye mi irtikap eylemiştir, burada bir muhakemesi lazım gelir. Çünkü Mahmut Paşa'nın önceden haiz olduğu askerî sıfatının iâdesi Sultan Aziz'in ölümünden sonra olup, bunu İzzet bey gibi herkes de bilir ve merhumun vefatından bir gün evvel Mahmut Paşa karakola gelip kendine askerî sıfat verildiğini söyledi, demeyeceği açıktır. Ve sonradan mahkemede bu söz açılınca, İzzet Bey ayağa kalkarak, Mahmut Paşa'nın Fer'iyye'ye geldiğini ilk sorgulamada söylemiş ise de, müşarünileyhin ifadesi *"vak'adan sonra geldiğine dair"* olup yoksa, mazbatada yazıldığı veçhile Abdülaziz merhumun irtihalinden evvel gelmiş olduğunu hiçbir vakitte söylemediğini alenen takrir eylediğine nazaran bu babda olan şahadet sonradan bu renge konulmuş ve mazbatada yalan yazılmış olduğu anlaşılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

İzzet Bey'e dair olan bölümün daha aşağıdaki fıkralarında ise; Fahri Bey'den palanın alınmasına ve İzzet Bey'in Fahri Bey'i karakola çağırtarak pala için tekrar tenbihatta bulunduğuna ve odada makasa dair birşey görmeyip sonradan vükelâ tarafından verilen emre mebnî tekrar odaya giderek ve kan içinde bir makas bulup getirdiğine dair ifadeler ve ihtam heyetince ahkam çıkarmak için yapılan teviller, mazbatada mükerreren söylenmiş sözlerin dökümlerinden olup defalarca cevapları verilmiş olmakla burada tekrarına hacet yoktur.

Fakat İzzet Bey'in ifadesindeki *"olayın zuhurunda karakoldan askerle yetişmesiyle içeri girdiğinde Pehlivan Mustafa'yı merhumun kapısı önünde görmüş olması"* birdenbire nazarı dikkati çektiğinden burasının biraz izahı gerekmiştir. Şöyle ki: Cumartesi günü karakola varan Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının hizmete kabulleri için içeriden emir çıkmamış olduğundan, bunlar ona intizaren pazar gecesi karakolda yatmış oldukları, pazar günü sabahleyin gene karakolda bulundukları halde içerden çığlıklar gelmesi üzerine, binbaşı ile giden askerin arkasına katılarak, bunlar da ne olduğunu anlamak için gitmişler ve fakat içlerinden Cezayirli Mustafa daha ileriye sokulmak istemediğinden karakol meydanında kalmış, diğer ikisi askerle birlikte içeri girerek merhumun vefat ettiği odasına kadar çıkmış ve Hatta Pehlivan Mustafa merhumun kolundan akan kandan herkesin telaşlanmasıyla, zannınca buna bir çare olmak, kanın akışını durdurmak üzere bir bakır onluk veya yirmilik bulup kesilen yaranın üzerine bağlamıştır.

İşte İzzet Bey'in Mustafa'yı içerde gördüm demesi bu suret ve münasebetle olmuştur. Yoksa ithamnamenin belirttiği gibi, Mustafa katil olmak lazım gelse, kendisi merhumun damarlarını kesmiş ve ölümüne değin çeyrek saat kanını akıtmak üzere beklemiş ve ondan sonra kaçmış iken merhumun bakiye hayatı üzerinde olduğu halde yetişmiş olan askerle beraber bulunmasını nasıl akıl ve tasavvur kabul eder? Eğer bundan maksat Mustafa ile arkadaşı merhumu öldürdükten sonra dışarı çıkmayarak içerde kalmış ve bu suretle askerin girişinde orada görülmüş demek ise, oda kapısı önünde bulunan ve özellikle olay üzerine yetişen Valide-Sultan ve bu kadar câriyeler [hazinedâr] hiç birisi nasıl olmuş da bunları görmemiştir? Ve bu cümle ile beraber bunların

Levent Şahverdi Arşivi

elleri ve elbiseleri elbette kana bulandığından, bu adamlar kan bulaşığını nerede yıkamışlar ve elbiselerini ne zaman değiştirmişler? Ve bunlar yapılmış ise kanlı elbiseleriyle nasıl meydana çıkmışlar? Katilin kaçacağı yerde, maktülün kapısı önünde beklemesi ve gelen askerle birleşmesi ve tekrar maktülün yanına girmesi dünyada duyulmuş şey midir? İşte işin yalnız bu noktaları ve diğerleri zaman ve imkân ile uygulanır ve düşünülürse, başka bir tafsilatın hiç birine hacet kalmayacağından şüphe yoktur.

Gelelim İzzet Bey'in ithamı meselesine: Bu kadar sözlerin içinde adıgeçeni itham edecek tek bir husus bile bulunmadığı halde, *"fakat cinyet konusunda bilgisinin olmadığı düşünülemez"* denildikten sonra, Fahri Bey'den palayı istemesi ve Mahmut Paşa'yı görmüş olması gibi hayali suçlamalardan hüküm çıkarılarak ve bununla beraber Sultan Aziz'in validesi hakkında askerler tarafından tahkir edici muamele yapılmasından, bir de şahsi kin yaratılarak işte bu şeylerin toplanmasıyla adıgeçen hakkında da cinayete yardım etme cezasıyla hüküm verilmesi münasip görülmüştür. (*)

(*) Miralay İzzet Bey 1848'de İstanbul'da doğmuş ve Mekteb-i Harbiyyeden mezun olmuştur. Abdülaziz'in hal'inde Taşkışla'da Hassa beşinci talia tabur kumandanı idi. Hal' sırasında taburu ile Dolmabahçe Sarayı'nı Beşiktaş tarafından abluka altına almıştır. Daha sonra Miralay (Albay) olup, Maraş'ta alay kumandanı iken tevkif edilip İstanbul'a getirilmiştir. Yargılamada katillere yardım etmekten dolayı 10 sene kalebentlik cezasına mahkum edilerek Taif'e gönderilmiştir. Hapisteki 10 senesi dolunca tahliyesi için müracaat etmiş ise de bırakılmamış ve 1903 yılında 61 yaşında hapishanede vefat etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ONDÖRDÜNCÜ MESELE

Arzıniyaz Kalfaya göre

Sultan Aziz öldürülmedi, intihar etti...

Merhum Hakan'ın beşinci hazinedarı Arzıniyaz Kalfa da, müttehimlerden birisi olarak, mezkur mazbatada emsalleri gibi bunun için de özel bir paragraf yazılmış olup önce sorgulama zaptından bahsedilmiş ise de, ifadenin şekli ve gelişinden de anlaşılacağı üzere, adıgeçenin buraya sokuşturulması maznun-u töhmet bulunmasına mebni olmayıp, işbu Arzıniyaz Kalfa, merhumun zatî hizmetleri için devamlı yanında bulunan hazinedarlardan ve olay sırasında odaya ilk önce girenlerden birisi olduğu içindir. Durumun özelliği sebebiyle bunun da şahadette kullanılan hadım Araplar gibi öğretilen sözleri kolayca söyleyip şahitlik yapacağı ümid olunmuştur. Bundan çok zaman önce kendisi çağırılarak kâh taltif ve kah tehdit edilerek olayı istenilen şekilde anlatmasına pek çok çalışılmış ise de, düşüncesi istikametinde sebat ve ısrar etmekle istenilen şekilde ifade alınamadığından, ona ceza olarak burada itham edilenler arasına geçmiştir.

Mazbatada yazıldığı gibi adıgeçenin ifadesinde, Sultan Abdülaziz'in pazar günü sabahleyin sakalını düzeltmek için ne şekilde makas isteyip almış olduğu ve olaydan sonra odaya girdiklerinde kendi kendini ne suretle yaralamış olduğunu gördüklerini ve hatta makasın bile önünde bulunduğunu ve evvelce Sûre-i Yusuf tilavet etmiş olduğundan Mushaf-ı Şerif'in bile orada mevcut durduğunu beyan ve ifade etmiş ve bu ifade aynen Fahri Bey'in ifadesine uygun düştüğü halde, İtham Heyeti bunların topuna birden cevap olarak diyor ki; *"adıgeçenin hakikati haline herkesten ziyade vakıf olduğu halde, bildiklerini saklaması ve Fahri Bey'in ifadesine ters şekilde konuşması ve makas odanın ortasında kan içinde bulunmuşken merhumun önünde demesi ve odada Mushaf-ı Şerif bulunduğunu adıgeçenden başka kimsenin söy-*

Levent Şahverdi Arşivi

lememiş olması ve merhum Hakan'ın ölümünden sonra kendisinin at ve araba ile taltif kılınması," delilleriyle merkumun cinayette medhali ve malûmatı derece-i sübuta varmış imiş!

Allah için dünyada hiç böyle bir delil ve vesika görülmüş ve işitilmiş midir? Durumun hakikati ne ile belirlenmiş ve tahakkuk etmiş ki, bu kadın onu gizlemiş olsun? Kendisiyle beraber olay günü dairede bulunan üçyüzden fazla insandan biri çıkmış da, bunun ifadesini tekzip mi etmiştir? Arzıniyaz Kalfa'nın sözleri Fahri Bey'in ifadesini tamamen doğrularken, Fahri Bey'in ifadesi hilafına idare-i lisan etmiş demek, ne kadar havaî bir sözdür? Mübayenet [zıddıyet] var ise niçin açıklanmıyor? Makasın kan içinde veyahut adıgeçenin dediği gibi merhumun önünde bulunmasının arasında acaba ne fark vardır? Merhumun vefat ettiği yeri görenlerin şehadetiyle sabittir ki, odanın sağ tarafındaki köşede ve kolundan akan kanlar da yine orada ve önünde olup, şu halde makasın bulunduğu yer hakkında kadının ve İzzet Bey'in ifadelerinde hiçbir fark ve ihtilaf yok iken, ibareye, odanın ortasında tabirinin ilavesiyle, adıgeçenin ifadesinde tenakuz [mübayenet] bulunduğunu sanmak ne kadar yanlıştır.

Merhumun yanında Mushaf-ı Şerif bulunup bulunmadığı bahsine gelince, buna yani odada Kur'an-ı Kerim bulunduğunu bundan başka söyleyen olmadığından bahisle, bu ifadenin de bununla tekzib olunması isteniliyor. Ne acayip ve garip şeydir ki, merhumun intihalinden sonra yanında bulunan ve bazı yerlerine kan bulaşmış olan Mushaf-ı Şerif güya halkın acıma hissini [rikkat] çekmek düşüncesiyle özel olarak herkese gösterilerek ziyaret ettirilmekte ve bir taraftan merhumun baş ucunda Mushaf-ı Şerif bulunduğu ilan edilmekte iken, diğer taraftan Heyet-i İthamiyenin Mushaf-ı Şerif-i inkâr etmesi ve adıgeçenin ifadesi gibi merhumun yanında Kur'an-ı Kerim bulunduğunun yalan olduğu şeklinde gösterilmesi ne derece düşüncesizce yalan söylemektir?

Hasılı merhumun vefatı sırasında Fer'iyye dairesinde bulunmuş olan üçyüz cariye ve insanın içinden, yalnız bu Arzıniyaz Kalfa'nın sorguya çekilip bu derece tazyik edilmesi ve adıgeçen, olayı malûmatı veçhile anlatmışken, ifadesini tekzip etmek için pek açık ve yalan söz-

Levent Şahverdi Arşivi

ler bulunarak savunulmaya çalışılması, yukarıda işaret olunduğu veçhile bizzat adıgeçeni itham maksadıyla olmayıp, belki Araplar gibi bu da cinayet için şahitliğe icbar kılınmış olduğu halde istenilenin elde edilememesi cihetiyle, kendisinin bu muhalefetine ceza olarak ithamı maksadıyla, bu derece iftiralar icad edilmiştir.

Şu Arap uşağı hadım Râkım Ağa!..

Ve bunlara ilaveten itham etmek ve belki Fahri Bey, merhum Hakan'ın kollarını tutmuş denildiği gibi, bu da cinayet konusunda suç ortağı gösterilmek niyetiyle, güya olaydan önce adıgeçenin Mahmut Paşa ile Fer'iyye dairesinin orta katında konuştuğunu Hadım Râkım Ağa'nın haber vermiş olduğu gösteriliyor. Râkım Ağa denilen hadım, Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının merhumu öldürürken oda kapısından seyrü temaşa ettiklerine şahit olduklarını söyleyen Arapların birisidir. Haydi bu Arap uşağı bunu da böyle söylemiş olsun, Mahmut Paşa'nın olaydan önce Fer'iyye'ye gitmiş olduğunun aslı esası olmamakla beraber farzet gitmiş olsa bile, harem dairesine girmesi, orta kata çıkması ve orada Hazinedar Kalfa ile konuşması ve bunu Râkım Hadım Araptan başka hiç kimsenin görmemesi ne derece imkansız şey olduğu meydanda iken bunun inanılır bir söz zanniyla mazbataya yazılması ne hafifliktir?

Arzuhalci Kalfa'nın cinayet meselesi hakkında malûmatına delalet eden emarelerden olmak üzere, merhumun ölümünden sonra emsali fevkinde taltif olunmak için kendine verilmiş olduğu beyan olunan at ve araba gibi eşyaya gelince, bunun derecesi bizce meçhul olduğu gibi, burada bahse bile değeri ve tahammülü olmayıp, fakat Heyet-i İthamiyenin görüşü [içtihadı], merhumun öldürülmesi hususunda bu derece malûmatı olan bir cariye, emsalinin üstünde bu derece ihsan ve mükafata nail olmuş ise, asıl katil denilen ve Abdülaziz'in öldürülmesi hususunda fevkalade fedakarlık etmiş olması lazım gelen Fahri Bey ile arkadaşlarının yalnız Sultan Hamid tarafından tahsis buyurulan çıraklık maaşlarından başka bir şeye nail olmayarak mükafatsız kalmış olmalarına, mazbatayı hazırlayanların bile hayret etmeleri lazım gelir.

Levent Şahverdi Arşivi

ONBEŞİNCİ MESELE

Nisbetiye daveti korkunç bir rüyadır...

Nisbetiye meselesi adı ve unvanıyla meydana konulan bir hikaye olup, mazbatada bunun için gayet mufassal bir bölüm [bend] yazılmış ve altını üstüne uydurmak için pek çok külfetlere girilmiş ise de, meselenin kendisi yukarıda tafsil olunduğu üzere, güya Sultan Murad'ın cülûsunun üçüncü ve dördüncü günlerinde, şehzadeleri öldürmek için Nisbetiye Kasrı'nda tertip olunan bir davet olmak üzere tahayyül olunmuş gayet korkunç bir rüyadır. Bunun gibi vehim ve hayalin uyku ve rüya aleminden başka bir yerde, gerçekten olmuş veya olacak bir olay gibi uydurulmasına çalışmanın hakikaten gülünç bir şey olacağını galiba adliye memurları [itham heyeti-hakimler] bile anlamış olmalılar ki, mahkemede bu olayın keyfiyetinden asla bahsedilmeyerek meskût bırakılmış ve bu cihetle, burada üzerinde durmak abes görülmüştür.

İşbu itham mazbatasının [iddianame] başından buraya kadar yazılmış olan onbeş meselenin [maddenin] içinde hiçbir kaideye uymayan ve sadedin dışında olarak mugalata ve safsata kabilinden ilave yazılmaktan kaçınılan şeylerden ve Nisbetiye vak'ası *namıyla* yazılıp tafsil kılınan hikayelerden başka, sırf yalan, sahte ve uydurma olarak, yalnız bu onbeş maddede belirtilmiş olan yalan ve iftiralar altmışbir adede baliğ olur ki, bunun bir örneği, kesinlikle ve hiçbir zaman aslı ve esası, hiçbir vesikası ve söyleyeni *[râvi]* yok iken, Heyet-i İthamiye tarafından icât ve ihdas olunup, mazbata ve ithamnameye yazılmış ve başka türlü söyleyip konuşanların ifadeleri tahrif edilerek değiştirilmiş ve üç nevi dahi katillerinin veya şahit ve muhbir denilen râvîlerinin ifadeleri tahrif olunarak doğru söz gibi yazılmış yalanlar olmakla, bunların hülasaları aşağıda yazılı cetvelde gösterilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

İTHAM MAZBATASINDA BULUNAN YALANLAR

Birinci Çeşit Yalanlar [Nev'i Evvel]
Açıktan Uydurulan Yalanlar

Adet

1 Katillerin şahıs ve keyfiyetlerinin, defterlerden bulundu ve çıkarıldı denilmiş olması,
2 Doktorların [etibbanın] raporundan efkar-ı umumiyeye şüphe gelmesi,
3 Üç kişiye, korucu takımından [mâkulesi] denilmesi,
4 Valide Sultan'ın Fahri Bey'i tekzip etmiş olması,
5 Pehlivan Mustafa'nın kan damarını beş santimetre kesmiş denilmesi,
6 Cezayirli Mustafa'nın merhûma yaralama aleti ile vurması [urması],
7 Bina haricindeki kornişe gezinti mahalli denilmesi,
8 Fahri Bey'in içeride kalmasının vükelâ bilgisiyle olması,
9 Fahri Bey'in beyan eylediği odadan, diğer odanın penceresinin görülmemesi,
10 Palanın özellikle cinayet için alınmış olması,
11 Olay sırasında Fer'iyye'nin muhafazası için Necip ve Ali Beyler'den başka zabit olmaması,
12 Ali Bey'in olay günü sarayda yaver olduğu halde Fer'iyye'de zâbit olarak bulundu denilmesi,
13 Necip Bey'in Kızlarağası vekili olarak Fer'iyye'de ırza saldırması [hetk-i ırz],
14 Mahmut Paşa'nın Fer'iyye dairesine nâzır ve kumandan olması,

Levent Şahverdi Arşivi

15 Anılan Paşa'nın Pehlivan Mustafa'yı eskiden tanıdığını itiraf etmiş denilmesi,
16 Necip ve Ali Beyler'in Saraydan Mahmut Paşa maiyyetine yaver olarak verilmiş denilmesi,
17 Adıgeçenlerin yaver olduklarını kendilerinin bile itiraf etmiş olmaları
18 Midhat Paşa'nın vükelâya *"erkân-ı mâlûme"* tabir etmiş olması,
19 Öldürülme konusunda veresenin sözleri ve ifadeleri olması,
20 Abdülaziz'in katlini vükelâ'nın vazife etmesi,
21 Hal' için kullanılan asker arasında dedi-kodu çıkması
22 İşbu askerin taşralara gönderilmesi [teb'id kılınması],
23 Yerlerine getirilen askere sus payı olarak [hakk-ı sükût] olarak bahşiş [atiyye] verilmesi,
24 Nuri Paşa'ın Abdülaziz'in katlini ikrara dair söz söylemesi,
25 Hayrullah Efendi'nin emriyle sahte ilâm verilmesi,
26 Palanın bir askere verildiği gizlenerek pencereden atılmış denilmesi,
27 Karakoldaki askerin vükelâ emriyle oyun oynaması,
28 Kan içinde bulunan makasın vükelâ tarafından özellikle konulmuş denilmesi
29 İzzet Bey'in makası odanın ortasında bulması,
30 Arzıniyaz Kalfa'nın ifadesinde Fahri Bey'in ifadesine mübayenet bulunması,
31 Merhumun yanında Mushaf-ı Şerif bulunmadığının iddia edilmesi,
32 Mahmut Paşa'nın olaydan önce Fer'iyye'ye geldiğine Necip ve Ali Beylerin ve yirmi kadar kişinin şahitlik yaptı denilmesi,
33 Mahmut Paşa'nın olaydan önce Fer'iyye'ye gelip resmi sıfatını söylediğine dair İzzet Bey'in şahadeti,
34 Gassâl Ömer Efendi'nin naaşda yara görmesi,
35 Üç kişinin görevlendirilmesi sözü yok iken, Midhat Paşa'nın gizlice Seyyit Bey'den sormuş denilmesi,
36 Adıgeçenin takririnde gûya Fahri Bey'in yalan ifadesiyle iktifa olundu diye söylemesi,

Levent Şahverdi Arşivi

37 Hırka-i Şerif hademelerinin ifadeleri,
38 Merhumun hayat eseri gösterirken defn edildiğini Rüştü Paşa'nın söylemiş olması,

İşte bunların hiç birisi hakkında hiç bir kimsenin ifadesi olmamış, açık veya örtülü hiç bir söz söylenmemiş iken, mazbatayı hazırlayanlar tarafından yalan ve gerçek dışı olarak açıktan uydurulmuş ve ihdas olunmuştur.

II

İkinci Çeşit Yalanlar

Söyleyen ve Rivayet Edenlerin İfadeleri Tahrifle İhdas Edilen Yalanlar

39 Sultan Aziz'in Fer'iyye'ye özellikle vükelânın kararıyla getirilmesi
40 Vükelânın komisyon olması
41 Mahmut Paşa'nın o komisyonda aza bulunması,
42 Cezayirli Mustafa'nın yemini meselesi,
43 Ali Bey'in katilleri içeriye girerken görmesi.
44 İzzet Bey'in Mustafa'yı içeride görmüş olması,
45 Seyyit Bey'in Cezayirli Mustafa'nın yemininde hazır bulunması,
46 Rüştü Paşa'nın Midhat Paşa'ya dair olan ifadesi

İşte bunlar da, hakikaten söyleyenleri [kailleri] tarafından söylenmiş sözler ise de, kendilerinin maksadı başka iken tahrif edilerek muhalif manalara gelecek şekilde değiştirilmiştir.

III

Üçüncü Çeşit Yalanlar

Yanlış ve Yalan Olduğu Belli ve Aşikâr İken Doğru Söz Gibi Yazılan Yalanlar

47 Hadım Arapların ve Zevkiyâb Kalfa'nın ve Pervin-Felek Hanım'ın ifadeleri,

Levent Şahverdi Arşivi

48 Pehlivan Mustafa'nın Mahmut Paşa'yla eskiden tanıştığını [münasebet-i kadime] söylemesi,
49 Mahmut Paşa'nın misafir odasında Mustafa'ya talimat vermesi ve dediği söz ile tehdit etmesi,
50 Ve Nuri Paşa'nın elmas ayıklar iken öldürmek [katl] için emir vermesi,
51 Katillerin maaşları kesilmek korkusuyla emri kabul edip yerine getirmeleri,
52 Fahri Bey'in çakı vermesi ve yardımcı olması,
53 Necip ve Ali Bey'lerin cinayette bulunmuş olmaları,
54 Mahmut Paşa'nın alaydan önce Fer'iyye'ye gitmesi ve Arzıniyaz Kalfa ile konuşması,
55 Mahmut Paşa'nın Fındıklı'daki konağına vükelâyı celb ile iştişare [meşveret] yapması,
56 Müşarünileyhin Fer'iyye'de sandık kırdırması,
57 Rüştü, Avni ve Midhat Paşalar'ın boşboğazlık yaptıklarına [tefevvühat] dair Nuri Paşa'nın ifadesi,
58 Midhat Paşa'nın komşu bahçesine olan kapıyı firar için açmış olması,
59 Bindiği arabayı firar için evvelden ayarladı denilmiş olması,
60 Fahri Bey'in çekmecesindeki kağıt meselesi,
61 Nisbetiye vak'ası.

Bir Mazbatanın 61 yerinde yalan olur mu?

Yukarıda anlatılan onbeş konuda [madde] söylenilmiş olan işbu altmışbir yalan yine o maddelerde mezkûr ve muharrer bulunan bir takım suçlamalar [isnadat] ve suistimallerden başka olup, keyfiyyet ve mahiyyetleri buraya kadar yazılan ve her bir meselede tafsilatıyla yazılan değerlendirmelerle [muhakemat] ile ortaya konulduğundan, her hangisinde şüpheye düşülür ise ona ait bahsin değerlendirmesine bakılarak, şüphenin giderilmesi mümkündür.

Heyet-i İthamiye namına olarak düzenlenen mazbataya birbirine karışan fikirlerle ne hatıra gelirse bu şekilde yazılıp, tafsilatı bitirildikten sonra, tahkikat fezlekesi ve mütalâat olmak ve usulüne uygun düzenlenmiş bir mahkeme evrakına benzetilmek üzere altına ilave edilen

Levent Şahverdi Arşivi

özetinde, açıklanmış konuların maznunları ithama kanunen yeterli olduğu beyan olunuyor. Kaldı ki adalet namına düzenlenip ortaya konan bir resmi belgede, yalan şöyle dursun, bir yanlış söz ve belki silinmek [hâkk] ve tahrif gibi bir küçük kusur ve eksikliğin olması bile o belgeyi kanunen değersiz kılacağı belli iken, bu kadar yalan ve apaçık iftiralardan terekküp etmiş bir belgenin kadr ve itibarı ne olması lazım geleceğini tayin etmek için burada fazla söze hacet yoktur.

Heyet-i Vükelâ merhuma bir kaşık çorba bile vermemiş...

Ne acayip haldir ki, Sultan Abdülaziz'in öldürülmesi ve ortadan kaldırılması vükelâ tarafından düşünülerek adeta vazife edinilmiş ibaresi, mazbatanın özetinde [sonuç kısmı] de tekrar edildiğinden, sonra gûya buna delil olmak üzere bir takım şeyler daha bulunarak deniliyor ki, Sultan Aziz'in Topkapı Sarayı'na giderken yağmurdan ıslandığı halde elbisesini değiştirmeye fırsat verilmemiş ve iki kaşık çorbaya müsaade olunmamış... Bunlar da Abdülaziz'i öldürmek için vükelânın suikast tasavvuruna delil ve emare imiş. Cülûs günü sabahleyin Bâb-ı Seraskerî'de böyle büyük bir resmî merasim ile meşgul olan vükelânın merhum Abdülaziz'in yağmurdan ıslanacağını düşünerek elbise yetiştirmek ve çorba pişirmek gibi vazifeleri vardır da onu mu yapmamışlar? Yoksa yağmurdan ıslanırsa elbise verilmesin, karnı acıkırsa çorba verilmesin gibi görevlilere tenbih mi etmişlerdir? Bu nasıl adi ve bayağı sözdür? Ayrıca Sultan Aziz'in Fer'iyye'ye nakli gûya vükela arasında müzakere olunduğu sırada, "kararımız böyle olacaktı"tabiriyle bir söz söylenmiş deniliyor. Bu sözü kim söylemiş? Ve Heyet-i İthamiye bunu nerden duymuş da buraya yazmıştır? Haydi birisinin ağzından böyle bir lakırdı çıkmış olsun, böyle her şeye şümûllü bir kelimeden ne hüküm çıkarılabilir? Hüküm çıkarılıyorsa niçin söyleyen [kâil] meydana çıkarılmıyor?

Merhumun özel hizmeti için emekdârlardan adam seçilip gönderilmesinin lüzumu keyfiyeti ve diğer hususlar sorgulamalarda bin kere tekrar edildiği ve hal'de kullanılan askerin taşraya gönderilmesi, karakoldaki zeybek oyunu ve merhumdan kalan paranın gasbıyla askerin ağzını kapatmak için dağıtılması gibi şeylerin mazbatayı hazırlayanlar

Levent Şahverdi Arşivi

tarafından uydurulmuş iftiralar olarak hiç birinin aslı esası olmadığı isbat olunmuşken, bunların yine burada tekrar edilmesine ne demeli? Vükelâ tarafından câhilâne bir hile ile odada birikmiş kan içine bir küçük makas atılmış denilerek, bir de böyle fazladan malûmat ilave edilmesi, acaba duyanların inanacağı sanılarak mı yapılmıştır? Pehlivan Mustafa'ya söylettirildiği gibi, merhumun kolunu çakı ile kestirip de makas ile kesilmiş demek için bu kadar zahmete girilmesinin ne düşünceye dayandığını sual eden olsa, ne denilecektir? Nisbetiye Vak'ası denilen hayallerle bunun ağza alınması bile ayıp ve utanmazlık olduğu halde, şimdi mazbatanın hüküm mahallinde bu da gerçek bir şeymiş gibi terkrar edildikten başka, bir de Elhamdülillah meydana gelmemiş denilerek, bu lakırdıları burada yazabilmek için nasıl bir kalp ve nasıl bir lisan lazımdır? Allah, ezelî ve her şeye kaadirdir.

İşte mazbatada gûya maznunlar haklarında beyan olunan hususlar kanunen sabit olmuş da, sıra [nöbet] bunlara ceza tayini bahsine gelmiş olduğundan, neticesinde özel bir madde yazılarak, orada deniliyor ki: Pehlivan Mustafa ile arkadaşı Hacı Mehmet ve Cezayirli Mustafa, Mahmut Paşa'nın tehditle verdiği emir ve talimata ve fevkalade tatmin edilmelerinden [itma'] dolayı, cinayeti düşünüp tasarlıyarak [tasavvur ve tasmim] işlemişler ve kezalik Fahri, Ali ve Necip Beyler de bazı vaadlerle tatmin edildiklerinden, onlar da diğerlerine yardımcı oldukları cihetle, Ceza Kanununun 170'inci maddesi hükmünce, bu altı kişinin idamlarına ve kezalik Sultan Murad ve vâlidesiyle Rüştü, Mahmut ve Nuri Paşalar da gûya amir-i mücbir oldukları için bu altı adamın da diğerleri gibi idam edilmelerine karar verildikten sonra, Sultan Murad'ın cinnetinden bahisle, onun te'hir ve istisnasıyla hükmü cezanın diğer on bir kişi hakkında uygulanmasına ve Miralay İzzet Bey ile Seyyit Bey cinayete yardımcı olmuş sayılarak, onların da Kanunun 175'inci maddesi icabınca cezalandırılmalarına karar verilmiş oluyor.

Maznun-u aleyh [sanık] denilen adamların gûya sorgulamaları yapılmışsa da, bunların kimisi Yıldız Sarayı'nın bir dairesinde ve kimisi bahçıvan kulübesi gibi yerlerde tek başına hapsedilerek bütün usul ve kaidelere aykırı şekilde tayin olunan memurlar marifetiyle ve çeşitli işkencelerlerle [tazyikat] konuşturulup bu hal ile beraber çoğu-

Levent Şahverdi Arşivi

nun ifadesi istenen şekle uymadığından istintakname ortadan kaldırılmış ve zaten maznun denilen adamların hakkını müdafaa edecek veya yazılı ve sözlü ifadesini dinletecek bir vasıta ve yer olmadığı ve tedarikine de imkan bırakılmadığı cihetle, haklarında her ne istenirse söylemek ve yapmak için bir engel kalmamış olduğundan mazbatayı hazırlayanlar hamiyyet ve insaflarının derecesine göre aklına gelen şeyleri yazmaktan çekinmemişlerdir. Onbeş maddede altmış bu kadar yalan irtikâp ettikleri gibi, bu yalanlara ilave olarak şurada hüküm bölümünde de *"altı kişinin fevkalade vaadlerle bu işe cesaret etmiş olduklarını"* çekinmeden yazmaya bile utanmamışlardır.

Katil denilen adamlara vaad olunan maaşlar yukarıda isbat olunduğu üzere, merhumun ölümüyle beraber kesileceğinden, maaş konusunun cinayet [katl] için açgözlülük sayılması [mucib-i itma'] uygun olmayıp belki merhumun hayatının devamı itma' için olmak lazım geldiği halde, adıgeçenlerin maaşa tama' ederek Sultan Aziz'i öldürdüklerini iddia etmek ne kadar cahilane bir söz olduğunu beyana muhtaç değildir. Bundan dolayı bu sözün bir hükmü olmadığı aradan çıkarıldıktan sonra, katil denilenler ile Fahri, Necip ve Ali Bey'lerin tatmin olundukları [itma'] şey nedir? Nereden bilinmiştir ve kimin tarafından olmuştur? Bîçare adamlar ihsan buyurulan çıraklık maaşlarına kanaat ederek, kimisi köylerine çekilip gitmiş, kimisi bir iş tedarikinde kalarak zaruret ve ihtiyaç içinde iken, fevkalade önemli vaadlere kanmışlardır denilmek, ne insafsızlık ve ne kadar büyük yalan söylemektir? Bu kadar yanlış ve eksikliklerden sonra, Kanunun maddesinde ve ibaresinde, iddia olunan cinayetin kanun hükmüne tatbiki hususunda da, bir devletin adliye makamından çıkması akla ve hayale gelmeyen bir takım değişiklik ve tahrifat vukû bulmuştur ki, bunlar bilmeyerek yapılmış ise memurların cehalet derecesini ve bilerek yapılmışsa cüret derecelerini gösterdiğinden, burada onun da izahı için bir kaç söz söylemek gerekmektedir.

Şöyle ki, Ceza Kanununun 170'inci maddesinde, *"taammüden adam öldüren [katl-i nefs] katilin idamı"* yazılıyor ve 184'üncü maddesinde, *"idâm cezasının amir-i mücbir hakkında icrasıyla asıl katilin idâm cezasından istisnası"* gösteriliyor. Buna göre Sultan Murad ve validesiyle, Rüştü, Midhat, Mahmut ve Nuri Paşalar âmir-i mücbir

Levent Şahverdi Arşivi

[emredici, emir veren] olur ise, evvelki altı kişi mağdur sayılmak ve eğer onlar idam cezasına çarptırılırsa diğerleri amir-i mücbir olmamak lazım geleceği kanunun ibaresinde olan sarâhate göre açık ve tabiidir. İthamnameye göre iki takımdan hiç birinin idam cezasından istisnası istenmediğine göre, oniki kişiden mürekkep bir grubun yarısına kâtil ve suç ortağı [şerik-i katil] deyip, diğer yarısına amir-i mücbir sayarak onun hükmüyle idamlarını münasip görmüş oluyor ve buna da kanun hükmü gereği diyorlar. Acaba bu nasıl kanundur ve bununla beraber kanunda tasrih ve tarif olunduğu üzere, amir-i mücbir, emrettiği adamı katl ve idama muktedir olan kişidir. Halbuki Mahmut Paşa'nın Mustafa'ya *"ekmeğinizden olursunuz"* lakırdısını söylemesi doğru olmak lazım gelse bile, bununla kendisi kanunen amir-i mücbir olmak ve hususiyle Midhat ve Rüştü Paşalar'a amir-i mücbir denilmek münasebet alır mı? Ve Kanunun ibaresinde amir-i mücbirin sıfatı kanunda gayet açık şekilde yazılmış dururken, mazbatanın bu fıkrasında, *"amir-i mücbir tehdidini yapmaya muktedir olan adamdır"* diye tarif etmek ve buna da, kanun ibaresidir demek ve kanunda olmayan bir maddeyi kanunun ibaresi olarak buraya yazmak yalancılık ve sahtekârlık değil de nedir? Ve ne kadar büyük cürettir?

Arzıniyaz Kalfa'dan neden korktular?

Sultan Murad'ın kanunen cezası gösterildikten sonra, biraz aşağıda cezanın tehir edilmesiyle onun istisnasının sır ve hikmeti belli olup, fakat itham edilenler içindeki Arzıniyaz Kalfa'nın bir çok fenalıklarından bahs olunmuş ve onun da 175'inci madde hükmüne göre cezalandırılması istenmişken, mazbatanın ilavesinde ithamına yer olmadığı beyan olunarak af ve istisna edilmektedir. Öncelikle burada bir garabet görünüyorsa da, adıgeçenin ifadesi, hal ve sıfatı dikkate alınırsa, pek kolay anlaşılır ki Kalfa, Abdülaziz'in vefatında bizzat hazır ve mevcut bulunanlardan olup, olayın hakikatını bilen ve gördüğü muamele ve tazyikler üzerine yalan söylemeyip ifadesinde [kavl ve fiilinde] ısrar ettiğinden, şimdi itham edilenler arasında mahkemeye çağırılırsa, cinayet meselesinin yalan ve uydurma olduğunu söyleyeceği ve Fer'iyye dairesinde mevcut olan herkesi şahit göstereceği anlaşıldığın-

Levent Şahverdi Arşivi

dan, böyle bir mahzura meydan vermemek için, adıgeçenin hemen muhakeme başlamadan önce affı gerekli görülmüştür.

Midhat Paşa Çadır Köşkü'nde mahpus olduğu halde, kendine verilmiş olan itham mazbatasını okuyup inceleyerek yukarıda yazıldığı şekilde ortaya çıkardığı yanlışlık ve eksikliklerin notlarını kurşun kalemle evrak-ı perişan üzerine yazıp işaretlemiş ve muhakemesine hazırlanmıştır. Bunun üzerine ne taraftan nasıl bir ses çıkacağını beklerken, Haziran'ın sekizinci günü bir davetci adam gelerek, Yıldız Köşkü yakınında bulunan kütüphanenin yanında kurulmuş olan çadıra adliye memurları gelmiş ve kendisini istemiş olduklarını haber vermeleri üzerine ve Midhat Paşa oraya vardığında istinaf mahkemesi Birinci Reisi Sürûri Efendi ve ikinci Reisi Hiristo Forides Efendi ile mahkeme azaları ve katipleri ile kurenâdan [mabeynci] Ragıp Bey hazır durumdaydılar.

Hristo Forides Efendi söze başlayarak, cennet mekân Sultan Abdülaziz'in öldürülmesinden dolayı alakalı kişilerin muhakemesi için bir adliye mahkemesi kurulacağından ve suç zanlıları tarafından birer avukat seçilmesinin kaide olduğundan bahisle, kendine bir avukat tutmasını teklif etmiştir. Midhat Paşa Avukat Mösyö Eyt (!) veya diğer bir münasibini düşündüğü sırada, istenilen avukatın mutlaka şu defterde adı yazılı olanlardan birisinin olması lazımdır denilmiştir. Ortaya konan defterdeki ismi bulunan avukatlar Adliye Nezaretince tesbit olunan kimseler olarak, cümlesinin hal ve keyfiyetleri Midhat Paşa'ca bilinmemekte ise de, içlerinden Şehrî Efendi adındaki birini seçmiştir. Bu Avukat bir sene önce Midhat Paşa'nın sarrafıyla olan davasında vekili olduğu için gıyaben tanışıklığı bulunduğundan tercih ve tensip olunmuştur.

Bu Şehrî Efendi ertesi günü Çadır Köşkü'ne gelip Midhat Paşa ile görüşerek, kurulacak mahkemenin açık olacağını ve bulunacak ziyaretçiler için üçbin kadar davetiye [bilet] basıldığını ve mahkeme reisinin tabii Sürûri Efendi olduğunu söyledikten sonra, avukatların vazifesi olduğu üzere savunma için nasıl cevaplar hazırladığını sormuş ve bu ise evvel emirde ithamnamenin okunup incelenmesiyle yapılabileceğinden, önce bunun okunması Midhat paşa tarafından teklif olun-

Levent Şahverdi Arşivi

muş ve o gün vakit çok geç olduğundan ve Nuri Paşa'nın Avukatlığı'da kendi üzerinde bulunduğundan onu da görmek ve ertesi günü erkenden gelmek üzere adıgeçen avukat geri dönmüştü.

Şehrî Efendi avukat mı, yoksa Abdülhamid'in ajanı mı?

Aradan bir kaç gün geçtiği halde Avukat Şehrî Efendi ortalarda görünmediğinden ve kendinin ilk görüşmedeki tavırlarından ve söylediklerinden anlaşıldığına göre, bu adam savunmaya görevli olmayıp, asıl görevi Midhat Paşa'nın savunmada ne söyleyeceğini anlayıp öğrenerek haber vermek maksadına matuf olduğu şüphesini uyandırmış olduğundan kendisinin avukat değil adeta casus olması ihtimali bile vardı. Midhat Paşa işin bu tarafının güzelce anlaşılması için, gelmesini şiddetle beklerken, üç gün sonra ortaya çıkıp, fakat Köşke gelirken kendisinin yalnız değil arkadaşıyla birlikte geldiğini hissettikten sonra, odaya yalnız girmiş ve arkadaşlarının nerede olduğu Midhat Paşa tarafından sorulunca, arkadaşı olmayıp yalnız geldiğini söylemiştir. Bunun üzerine Midhat Paşa köşk hademesinden birini çağırıp, *"Şehrî Efendi'nin arkadaşları neden içeri girmediler"* diye sorunca, *"yorgun olduklarından sofada [salonda] kaldılar, belki sonra girerler"* demesiyle Şehrî Efendi'nin yalnız değil arkadaşlarıyla birlikte geldiği ortaya çıkmıştır. Meğerse bu arkadaşları mabeynden [kurenâ] Ragıp Bey ile Besim Bey imişler ve bunlar Şehrî Efendi ile yapılacak görüşmeyi diğer odanın kapı arkasından dinlemek niyetiyle gelmiş oldukları halde saklanmalarına fırsat kalmadan ikisi de zaruri olarak Midhat Paşa'nın bulunduğu odaya girip oturmuşlardır.

Şehrî Efendi bu şekilde yalancı çıkınca, hasıl olan mahcubiyetini hazmedemeden ağız değiştirerek, beraberinde kafi miktarda kağıt getirdiğinden ve ithamnameyi baştan sona okumaya gerek olmayıp, fakat savunma için hazırlanan cevaplar ne ise onları yerlerine göre güzelce kullanmak kendinin vazifesi bulunduğundan bahisle, işin sohbet kısmına girmek istemiş ise de bu defa meydana koyduğu konuşma ve hareketlerinden ve bu cinayet meselesinin esas tertipçilerinden biri olan Ragıp Bey ve Besim Bey ile beraber gelerek Midhat Paşa'nın Avukat'a söyleyecekleri sözleri dinlemeye memur olmalarından mak-

Levent Şahverdi Arşivi

sadın ne olduğu açıkça meydana çıkmıştır. Midhat Paşa'nın bu durum üzerine tamamen güveni sarsılmış olduğundan, ithamnamede kendi aleyhine yazılan hususlar ne ise muhakeme sırasında kendisinin cevaplarını vereceğini ve bu sebeple avukata lüzum kalmadığını beyan ederek, bunlara dair şimdi sohbet ve müzakere değil bir kelime bile konuşma ihtimali olmadığını Midhat Paşa kesin bir şekilde cevap vermesiyle adıgeçenler çekilip gitmişlerdir.

Mahkeme Reisi Sürûrî Efendiyi size tanıtmak isterim!..

Şehrî Efendi'nin önceki sözlerinden ve vaziyetin gelişinden anlaşıldığına göre, yapılacak muhakeme Sürûri Efendi'nin riyaseti altında olacaktı. Halbuki bu adam Tuna vilayetinin ilk teşkil ve tesisinde Vilayet Usulü'nün aleyhinde bulunan bazı adilerin [bedhah] teşvikiyle, memlekette fesat çıkarmak için seçilerek Ruscuk niyâbetine memuren gelmiş ve cibilliyetsizliği iktizasınca İslâm ve Hıristiyan arasına fesat sokmaya çalışarak Ruscuk dahilinde gaile çıkarmaya az kalmış olduğundan, Midhat Paşa tarafından kendisi ve arkadaşları muaheze olunarak hemen tard ve def' olunmuştu. Bunlar o zaman İstanbul'a gelip kapı kapı dolaşarak Midhat Paşa aleyhinde türlü türlü şikayet ve iftiralarda bulunmuşlardı. Bu Sürûri Efendi'nin daha önceleri de niyâbetle bulunduğu yerlerde dahi memleket ahalisi arasında fesat çıkardığı sabit olduğundan, bunun için sürgün [nefy] cezası da görmüştü. Arkadaşları da Deli Nusret Paşa ve Deli Nazif Efendi gibi kimseler olup, lakaplarıyla tanınmış kişiler olduğundan yaptıkları iftiraların tesiri olmayarak fakat kendileri Midhat Paşa'nın hasımları arasına iltihak etmişler idi.

İşte bu Sürûri Efendi bu hususiyet ve meziyyetlerinden dolayı Adliye Nezareti'nin en büyük Cinayet Mahkemesi'ne reis yapılarak bahis konusu olan cinayet meselesinin ekseri tertibatı bu adamın çalışmaları sayesinde ortaya konmuş ve şimdi böyle bir mahkeme-i fevkalâdenin başkanlığı da tabiatıyla kendine havale ve tevdî olunmuştur. Sürûri Efendi, bu hususta yapılan sorgulama meclislerinde de reis olduğundan, bu sıfatla defalarca Çadır Köşkünde Midhat Paşa'nın yanına gelip gitmiş olduğu halde, sogulamalarda zabta geçen sual ve ce-

Levent Şahverdi Arşivi

vaplar imza altında olduğundan adıgeçenin huzur ve varlığında bir sakınca görülmemiş ise de, mahkeme reisliği bununla mukayese edilemez. Zira kanunî usûl gereğince yargılanan kişeler, mahkeme reisinin vicdan ve adaletine teslim ve razı olmak zorundadır. Halbuki bu Efendi, halk arasında bilinen ve meşhur olan kötü ahlak ve cibilliyetinden ve o zamana kadar niyâbetle bulunduğu yerlerdeki acımasız fiilleriyle [ef'ali zalimane] ne kadar ocaklar söndürdüğü bilinmektedir. Bundan başka daha önce de belirtildiği gibi, Tuna vilayetinden kovulmasından dolayı, Midhat Paşa aleyhinde garez ve düşmanlığı da herkesin bildiği şey olduğu halde, böyle bir adamın Midhat Paşa'yı muhakeme edecek böyle bir mahkemeye reis yapılmasını ve onun da, böyle birinin hakkaniyet adalet ve vicdanına teslim olmasını dünyada hiç bir fikir ve insaf kabul etmez. Bu nokta Midhat Paşa tarafından tafsilatıyla Ragıp Bey vasıtasıyla Mabeyn-i Hümâyun'a arz olunarak bir kaç gün sonra icabına bakılacağı cevabı alınmıştı.

Teşkil-i mürettep ve mev'ud olan bu mahkeme-i fevkalâde [özel olarak kurulmuş mahkeme] Yıldız Sarayı istihkamları dışında ve Malta Karakolu yanındaki bir yere çadırlar kurularak hazırlanmış ve dinleyiciler [zuvâr] için davetiyeler [bilet] dağıtılmıştır. Haziranın onbeşinci pazartesi günü [M: 27 Haziran 1881 Pazartesi] maznun ve itham edilen şahıslar yani Sultan Murad ile validesinden ve hastalığı nedeniyle İzmir'de mahpusen kalan Rüştü Paşa ile bir de affedilen Arzıniyaz Kalfa'dan başka, mazbatada isimleri yazılı onbir kişi öğle vaktinde mezkûr mahalle götürülmüşlerdir. Midhat Paşa ise orada karakolun bir odasına kapatılarak kapıya ve pencerelere nizamiye askerleri ve polislerden bir takım nöbetçiler ile casus ve müfettişler konulmuştur. Mahmut ve Nuri Paşalar ile Necip, Ali ve Fahri ve Seyyit ve İzzet Beyler ve Pehlivan Mustafa, Hacı Mehmet ile Cezâyirli Mustafa doğruca mahkeme denilen çadıra alınmışlardır. Mahkemenin heyet ve şeklini Avrupa mahkemeleri şekline uydurmak için adliye memurlarının bulunacağı yer, yarım ay şeklinde ve sathı zeminden bir metre kadar yükseklikte olup, karşı tarafına ziyaretçilere [dinleyicilere] mahsus birçok sandalyeler konulmuş ve işbu iki yerin ortasına maznunlar [sanıklar] için bir yer tahis olunarak burası da her iki tarafa nisbetle aşağıda kalmak üzere yarım metre kadar kazılarak çukurlaştırılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk, Rum, Ermeni ve

muhtedîlerden kurulu bir özel mahkeme...

Mahkemenin Birinci Reisi [reis-i evvel] Sürûrî Efendi ve ikinci Reisi [reis-i sani] Hristo Forides [Foridi] Efendi olup, azası bulunan Tevfik Efendi ve muhtedî Emin Efendi ve Hüseyin Bey ile Ermeni Tekfur Efendi isimli zâtlar da reislerin sağına ve soluna [yemîn ü yesâr] oturmuşlardır. Müddeiumumî Latif Bey reisin sağ yanındaki azadan sonra ayrılan yerde kurenâdan Ragıp Bey ile yine Saray-ı Hümâyun'dan görevlendirilmiş olan bir kaç zât da müddeiumumiye yardımcı olmak üzere birlikte olup, sorgu hakimleri ve katipler takımı da reisin sol tarafındaki azadan sonra konulmuştur. Reisin ve müddeiumuminin arkasında iki adet yaldızlı koltuk sandalyesi olup, bunlar da Adliye Nazırı Cevdet Paşa için ayrılmıştır. Cevdet Paşa işin gereğine göre kâh reisin ve kâh müddeiumuminin arkasına gelerek, muhakemenin [yargılamanın] istenene uygun olmayan yerlerini târif etmek ve hataları görüldükçe düzeltmek için bulunduğu, mahkeme sırasında Cevdet Paşa'nın bu sandalyelerde ve halkın nazarında mümkün mertebe gizlenerek oturup dolaşmasından ve ikide birde girip çıkmasından anlaşılmıştır. Bunların arka tarafında gazeteci Ahmet Midhat Efendi ile sâir bazı Türk ve ecnebi gazetelerinin muharrirleri oturmuşlar ve arasında da karışık olarak Saray-ı Hümâyun'da görevli zâbitan ve yâverân ve Haremağaları gibi bir çok dinleyici zevât görülmüştür.

Evvelce yapılan ilânlara göre üçbin kadar dinleyici olması lazım gelirken ve bu hesaba göre dinleyiciler için ayrılan yere pek çok sandalye konulmuş olduğu halde, basılan davetiyelerden yalnız bir kaçyüz adedi dağıtılmış ve davetiyesi olanların da bir kısmı kapıdan içeri bırakılmayarak geri gönderilmişlerdir. Mevcut dinleyiciler sefaretlerin tercümanlarıyla, Saray-ı Hümâyun'da görevli zâbitan ile askeri kumandanlar ve bir de İran Sefiri (*) ve İstanbul'da bulunan bazı azledilmiş vezirler [ma'zulin-i vüzerâ] ve beş adet ulemâ ve misafirlerden

(*) Mahkeme celsesinde bulunan zamanın iran sefiri Muhsin Han olup, bu mahkeme sırasında Abdülhamid ile arasında geçen tartışmalar için kitabın ZEYL bölümündeki Times muhabirinin (No: 4) haberine bakılmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

ibaret olduğundan sandalyelerin çoğu boş kalmıştır. Güya itham olunanların [müttehim] haklarını savunmak için evelce tahsis edilmiş olan avukatlardan Kostaki Efendi Mahmut Paşa'nın ve Şehrî Efendi Midhat Paşa ile Nuri Paşa'nın ve Refik, Mehmet Ali ve İzzet Efendi isminde üç avukat da diğerlerinin vekaletlerini yerine getirecek gibi hazır bulunmalarıyla, bunlar da mahkeme memurlarıyla muhakemesi yapılacaklar yanında ayrılan yere oturmuşlardır.

Midhat Paşa'dan başka mahkemede hazır bulunan zevat ve şahısların muhakemesine saat altında başlanarak, ilk olarak reis Sürûrî Efendi tarafından, konu ve saded haricinde konuşulmamasına ve mahkemenin usul ve adabına riayet olmasına dair Usûlü Muhakeme Kanunu'nda yazılı ve belli olan ibare ile bir başlangıç konuşması yapılmıştır. Sonra müddeiumuminin ithamnamesi [iddianame] ile İtham Heyetinin mazbatası okunmuş ve bunun üzerine avukatlardan Refik Efendi (*) ayağa kalkarak konuşmasında yüce Adliye Nezaretinin intizamından, adalet ve hakkaniyetinden bahisle, bu mahkemenin de gerçek adaleti ortaya çıkarmak maksadıyla kurulduğuna ve bunun da asrımızın yüce padişahının *"asar-ı terakkiyat ve muhassenatından"* olduğuna dair evvelce yazılıp eline verilmiş olan kağıdı okumuş ve Zât-ı Şahâne için de uzun bir dua ederek bitirmiştir. Müteakiben bu adam Pehlivan Mustafa ile arkadaşı Hacı Mehmet'in avukatı olarak tayin edilmiş olduğundan, görünüşte bunların savunması için üzerine düşene uygun konuşmuş olmak ve hakîkatte kendilerini muhakeme esnasında ilk verdikleri ifadeden dönmemeleri için aldatmak üzere yaptığı konuşmanın başında, bu adamlar Abdülaziz merhumun katli hususunda büyük yerden aldıkları emir ve talimat iktizasınca hareket etmiş ol-

(*) Burada ismi geçen Avukat Refik Efendi 1854'de İstanbul'da doğmuş ve hukuk tahsilinden sonra adliye mahkemelerinde katiplik yapmış ve istifa ederek avukatlığa başlamış ve Necip Bey ile Pehlivan Mustafa'nın bu davadaki savunmasını üzerine almıştır. Hukuk mektebi mecelle muallimi Manyasîzade Rauf Efendi'nin oğludur. İstanbul, Kavala ve Selanik'te avukatlık yapmıştır. Mülkiye ve hukuk mekteplerinde hocalıkta yapan Refik Bey daha sonra İttihat Terakki'ye girip 1908'de II. Meşrutiyette İstanbul mebusu seçilmiştir. Kamil Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa Kabinelerinde adliye nazırlığı yapmıştır. 4 Şubat 1909'da İstanbul'da ölmüştür. Bkz. Uzunçarşılı Yıldız Mahkemesi age. s.361

Levent Şahverdi Arşivi

dukları ve bu hareketlerinde mazur bulunduklarını beyan ederek, müvekkillerinin cezalarının hafifletilmesine şâyân olduklarını söylemeye muvaffak olmuştur.

Mahkeme başlıyor...

Adıgeçenlere bu şekilde hayali bir ümit verildikten sonra reis efendi söze başlayıp, keyfiyetin nasıl olduğunu anlatmalarını Pehlivan Mustafa'ya ve sonra sırasıyla diğer arkadaşlarına emr etmekle, Pehlivan Mustafa ayağa kalkarak itham mazbatasında yazılı ifadesi [takriri] vechile, *"Mahmut ve Nuri Paşalar'ın verdikleri talimat mucibince Abdülaziz'in sol kol damarlarını büküm yerinden çakı ile güzelce kestiğini ve sağ kolunun da bazı yerlerini yaraladığını, Fahri Bey merhumun kollarını tutup Hacı Mehmet ile Cezayir'linin de dizleri üstüne oturduklarını" tafsilatlı şekilde anlatmıştır. Hacı Mehmet ise "onun dediği gibi oldu"* tabiriyle ve eski ifadesi gibi Mustafa'yı tasdik etmiştir. Sıra Cezayirli Mustafa'ya gelince o da evvel ve sonraki ifadesi gibi bu işin aslı olmadığını ve Pehlivan Mustafa ile arkadaşının yalan söylediklerini ifade ve tekrar etmiştir. Fahri Bey ise, merhum Abdülaziz'in kendi canına nasıl kıydığını ortaya koyan ifadelerini tafsilatıyla anlatarak, hilafında söylenen sözlerin külliyen yalan ve iftira olduğunu söylemiştir. Necip Bey ise Sultan Aziz'in ölümünü duyduğu sırada karakolda çamaşır değiştirmek için bulunduğunu Ali Bey de, olaydan bir gün önce yaver olarak Dolmabahçe Sarayı'na gidip, olay sırasında Fer'iyye'de olmadığından ve İzzet Bey de olayı kadınların feryadı üzerine duyup askerle yetiştiğinden bahsederek üçü de olaydan malûmatları bulunmadığını söylemişlerdir.

Bunlardan sonra sıra [nöbet] Mahmut Paşa'ya gelince Sürûrî Efendi sual ve cevabı ikinci reis Hiristo Forides [Foridi] Efendi'ye bıraktı. Hiristo Efendi söze başlayarak Mahmut Paşa'yı sorguladı. Mahmut Paşa cevabında: "Sultan Abdülaziz'in kendi kendini öldürmüş olmasıyla, başkaları tarafından öldürülmesinin aslı olmadığını ve bundan dolayı kendi hakkında söylenen sözlerin iftira olduğunu ve olaydan önce Fer'iyye dairesine gittiğine dair çıkarılan lakırdıların ve bundan dolayı yapılan suçlamaların da yalan ve yanlış olduğunu" beyan

Levent Şahverdi Arşivi

ettikten sonra, "Sultan Murad'ın cülûsundan Abdülaziz'in ölüm gününe kadar her an ve saat nerelerde bulunduğunu isbata da hazır ve muktedir olduğunu" söyleyerek bunları saymaya başlayınca, ikinci reis tarafından sözü kesilerek:

"– Sus, *sana orası sorulmuyor. Sen Pehlivan Mustafa'nın ifadesine ne diyeceksin.*"

hitabıyla kabalık ve sertlik gösterilmesi üzerine Mahmut Paşa Pehlivan Mustafa'ya işaret ederek:

Bu mel'un yalan söylüyor!..

"– Bu melun yalan söylüyor. Muhakemenin maksadı onun yalan ifadesini ve benim sözümün doğruluğunu ortaya çıkarmak için bulunduğum yerleri tek tek isbat edeceğim" demek istemişse de, ifadesine kulak asılmamış ve meydan verilmemiştir. Sonra Nuri Paşa'ya nakli sual edilince o da cevabında "Sultan Aziz'in kendi kendini öldürdüğünü, merhumun öldürülmesine dair davanın ve kendi tarafından Mustafa'ya emir verildiğinin yalan olduğunu ve hatta mecevheratın kendine teslimi olaydan sonra olduğundan Mustafa'nın ifadesindeki talimat verirken elmas ayıklamakta olduğuna" dair söylenen sözün de bu cihetle katiyyen aslı olmadığını söylemiştir.

Avukatların bu işteki hareket ve selahiyetlerinin derecesi evvelce tahdit edildiğinden, hiç birinde söz söylemeye cesaretleri yok ise de, hiç konuşmayıp halka karşı sükût etmek de açık olacağından, her biri bu sırada müvekkillerini sözlerini doğrulayan birer ikişer söz söylemişlerdir. Avukat Kostaki Efendi'de Mahmut Paşa'nın "amir-i mücbir" olamayacağına, Şehrî Efendi ise Nuri Paşa'nın elmas ayıklaması [tefriki] olaydan sonra olduğuna dair işin en uzak birer noktasından bir kaç lakırdı söylemekle yetinmişlerdir.

Merhum Abdülaziz'in kendi kol damarını kesmek için kullandığı ve olay sırasında doktorların muayene ettiği ve adliye memurlarının sonradan kan içine özellikle atılmış dediği makas mühürlü şekilde [memhuren] korunduğundan, bu sırada o makas da mahkemede ortaya çıkarılarak ve o vakit keşifde hazır bulunmuş olan Marko Paşa ile sa-

Levent Şahverdi Arşivi

ray doktorlarından Kastro Efendi davet edilerek makasın mührü bozulduktan [Fek] sonra bunlara gösterilmiş ve sonra *"görülen makas bu mudur?"* diye reis tarafından yöneltilen suale cevaben ikisi birden bu olduğunu tasdik etmeleri üzerine; *"Bu makas öyle bir yarayı açabilir mi?"* diye sorulunca Kastro Efendi, *"bunun öyle bir yarayı değil, bir insanın kafasını yani boynunu bile kesmeye kâfi geleceğini"* söylemiştir. Galiba bu cevap beklenmeyen bir cevap olmalı ki, müddeiumumi beyefendi tahammül edemeyip, anılan tabibin bunak ve sersem olduğunu söyleyerek kendini muâheze etmiş ve Müddeiumuminin mahkemede böyle davranışının kanuna aykırı olduğunu söyleyecek ve kendisinin yanlışını söylemeye cesaret edecek kimse olmadığından herkes susmuştur. Fakat avukatlardan Mehmet Ali Efendi adıgeçen doktorun aklı başında ve sözüne güvenilir bir mütehassıs olduğunu söyleyebilmiştir.

Buraya kadar cereyan eden tartışma [mubahesat] dört saat kadar sürmüş olup, saat dokuza yaklaşmış ve Midhat Paşa ise karakol odasında bekletildiği halde, galiba onun da celbinin sırası gelmiş olduğundan reis Sürûrî Efendi, Midhat Paşa'nın muhakemesini ikinci reise bırakarak çekilmiş ve bunun üzerine Midhat Paşa'da mahkemeye girerek, Mahmut Paşa'nın yanında bulunan sandalyeye oturmuştur. Yukarıda açıkladığı üzere, önceden yapılan sorgulamalardaki sual ve cevapları ihtiva eden sorgu zabıtları [istintakname] ortadan kaldırılmış olduğu cihetle, mahkemede vukûbulan konuşmaların suretleri de gizlenerek açıklanmadığından ve bu kadar vukuatın ezberden aynıyla ve sırasıyla yazılması da kaabil olamayacağından, artık hatırda kalan ne ise sırasına bakılmadan buraya geçirilerek yazıldığı gibi, mahkemede Midhat Paşa'nın ifadeleri meselenin hakikatini ortaya çıkardığı için, diğerlerine nisbeten onun ifadesine diğerlerinden daha ziyade ehemmiyet verilmiştir.

İmkan derecesinde aslına takarrüb edilmek ve daha ziyade ta'rifatı ve izahı olmak için onun ve bundan sonra gelecek bahislerin usulü istintakiyede cari olan sual ve cevap suretinde yazılması tensib olmuş ve Midhat Paşa ismi **MD [MP]** ve mahkeme **MH**. reis-i sani **[RS]**, müddeiumumî **M [MU]**, işaretiyle rumuzlandırılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü Bölüm

MİDHAT PAŞA'NIN MUHAKEMESİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİDHAT PAŞA'NIN MUHAKEMESİ (*)

[27 Haziran 1881]Pazartesi Günü Saat: 9^{00}

Bu İthamnamenin iki yeri doğrudur.
Biri başındaki besmelesi diğeri sonundaki tarihi

RS – Midhat Paşa

MP – Buyurun.

RS – Cennetmekân şehit Sultan Abdülaziz Hân hazretlerinin şehadeti meselesinden dolayı itham olunan kimselerin muhakemesinde hak ve adaletin yerine getirilmesi şevketli padişahımız efendimizin yüce talepleri olduğundan işbu mahkeme onun için teşkil olunmuştur.

MP – Bahse girmeden önce bir kaç söz söyleyeceğim, müsâade buyurmalısınız.

RS – Sadedden hariç değilse söyleyebilirsiniz. Hem de Muhakeme Usulü'nde cevap verirken ayakta bulunmanız lazımdır. Eğer özürünüz varsa o başka.

MP – Hayır, ihtiyarlıktan başka özrüm yok. Şu sandalyeye dayanarak bir dereceye kadar ayakta dahi durabilirim. Söyleye-

(*) Bu bölümde kullanılan kısaltmalar: **RS=** Reis-i Sanî, **MP=** Midhat Paşa, **MU=** Müddeiumûmî (savcı), **MH=** Mahkeme.

Mahkemenin muhakemeye başlama tarihi 27 Haziran 1881 Pazartesi günü [Rumî: 15 Haziran 1297, Hicrî: 29 Recep 1298] olup, mahkemenin başlaması Saray tarafından daha önce Tercüman-ı Hakikat ve Ceride-i Havadis gazetelerinde ilan edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ceğim mukaddime budur. *Önce* Cenab-ı Hakk'a hamd ve şükür ederim ki, böyle bir mahkemeye davet edilmem, ahlak ve insanın faziletini lekeleyecek hırsızlık, irtikâp, rüşvet ve ülkede fesat çıkarma gibi bir töhmete mebni olmayıp, sahih olsa bile gayret-i milliye ve hamiyyet-i vataniyeden sayılması gereken bir mesele içindir. *İkinci olarak,* zat-ı şahaneye arz ve teşekkür ederim ki, meselenin hakikati ortaya konularak herkesin de bilmesini temin için mahkemenin bu şekilde alenî olmasını irade buyurmuştur. *Üçüncüsü* Adliye Nezareti'ne teşekkür ederim ki, bizim hepimizin muhakemeden sonra idam ile mahkum-u aleyh olduğumuzu peşinen bildirip ifadelerimizde bizi bir kat daha hür ve serbest bırakmıştır.

RS – Pekiyi, siz itham mazbatasını okulmuşsunuzdur, nasıl buldunuz?

MP – *İtham mazbatasının yalnız iki yerini sahih ve doğru buldum. Onun da birisi başındaki Besmele'si ve diğeri nihayetindeki tarihidir. Diğer yerleri yalan ve yanlış ve münazara kaidelerinden hariç sözlerden ibarettir.*

RS – Acayip, bu ne demek?

MP – Evet okunmalıdır ki, birer birer cevap vereyim.

RS – Mazbatada size ait olan husus başkadır. Siz yalnız onlara cevap vermelisiniz?

MP – Onların cevapları kolay. Lakin meselenin aslı bir cinayet meselesidir. Bunun hakkında Pehlivan Mustafa'nın ifadelerinden başlayıp bize gelene kadar bir çok adamın sual ve cevapları yazılıyor ve meselenin esası güya onlarla sabit olup Rüştü Paşa ile benim için yazılan sözler bu aslı olmayan olaydan ibaret oluyor. Şu halde öncelikle esasdan başlanılmak üzere mazbatanın okunması lazımdır.

RS – Yok, yok! Siz kendinizi müdafaa etmek için, sizin hakkınızda yazılan şeylere cevap vermeniz icab eder.

MP – Bu söz doğru değilse de buyurun bakalım.

Levent Şahverdi Arşivi

RS – İşte birisi pala meselesidir. Cennetmekân Şehit Abdülaziz merhumun kendini muhafaza için yanında bulunan palayı niçin aldırdınız?

MP – Bunun sorgulamalarda mükerreren cevapları verilmiştir ki, mahlu' padişahın yanında silah bulunması münasip ve caiz olmadığından, ne kadar silah var ise alınmasına cülûs günü Bâb-ı Seraskerî'de bütün vükela tarafından karar verilmişti. Fahri Bey'in ifadesinden anlaşıldığına göre, bu silahlardan mezkur pala Valide-Sultan hıfzında olduğundan alınamayıp sonradan alınarak karakola teslimi vak'adan bir saat evvelce tesadüf etmiş oluyor. Bundan ne çıkar? Ve hem de merhumun kollarını Fahri Bey tutmuş ve Mustafa kesmiş diyorsunuz. Merhum kendisini müdafaa etmek istemiş de silah mı bulamamış? Kendini öldürmeye çalışan heriflere hiç sesini çıkarmamış olan adamın yanında pala bulunsa idi ne yapacakdı? Burada *"nefis müdafaası için"* denilmesinin manası nedir?

RS – Cennetmekân şehit merhumun yanındaki mabeyncileri çıkarılmış iken, Fahri Bey niçin bırakılmıştır?

MP – Mabeyncilerin çıkarılması, mahlû' padişahın hizmetinde mabeynci ve kurenâ sıfatıyla adam bulunması kaidelere aykırı olduğu içindir. Fahri Bey'e gelince, bu zât ne Rüştü Paşa'nın ve ne de benim bilip görüşüğümüz insan değildir. Mabeynde merhumun yanına girip çıktıkça uzaktan görülmüş ve bir de cenaze günü Fer'iyye karakolunda bilgisine başvurulmuş [takrir-i istima] olduğundan, tanışıklık [muarefe] bundan ibarettir. Ve merhumun talebine binaen yanında kaldığı da o gün işitilmiştir.

RS – (Sükût). Merhumun özel hizmeti için korucu, köşk bekçisi gibi adamların yüzer lira maaşlarla tayin olunmaları ne sebebe dayanıyor?

MP – Bu adamları ne ben bilirim, ne de Rüştü Paşa bilir ve bu güne kadar yüzlerini bile görmemiştim. Beş senelik bir mesele olduğundan etrafıyla hatırımda kalmış değil. Zannıma göre

Levent Şahverdi Arşivi

merhumun yanındaki kurenâ ve hademe çıktıktan sonra yerlerine yalnız erkeklerle ilgili hizmette bulunmak için emin ve mutemet üç dört kişi konulması lazım geldiğinden, bunlar Sultan Murad'ın emektârlarından seçilerek sadrazam Rüştü Paşa'ya haber verilmiş ve o sıralar daima onunla birlikte bulunduğum cihetle, bundan malûmat almış olmalıyım ki, bunların nasıl adamlar olduklarını Seyyit Bey'e sormuş oluyorum. Maaşlarına gelince gerçekten yüzer lira maaş görünüşte fazla gibi ise de, Saray'da bunun pek çok örneği vardır. Özellikle yeni cülûs etmiş bir padişahın emekdârlarını fazla maaş ile kayırması çok görülemez. Bunların yaptıkları hizmet, normal işlerden olmayıp ayda bir defadan fazla dışarıya çıkmak ve dışarıyla görüşmeleri yasak olduğu cihetle, böyle bir hizmeti az maaşla kimsenin kabul etmeyeceği açıktır. Hem de bunlar köşk bekçisi ve korucu takımından deniliyor ise de, bildiğimiz korucu kâbilinden olmadığı gibi yangın ve köşk bekçisi de olmayıp padişahlara ve şehzadelere mahsus kasır bekçilerinden ve memuriyetleri itibarlı hizmetlerdendir. Şu halde maaşlarının çok görülmemesi [istiksar] gerekir.

RS – (Sükût). Madem ki cennetmekan şehit merhumun kendi kendini öldürdüğü beyan olunuyor. Bunun için o vakit Valide-Sultan'ın ve birlikte bulunan sair alakalı olanların ifade ve şahadetlerine müracaat olunmayıp da niçin Fahri Bey'le konuşmakla iktifa ettiniz?

MP – Ben merhumun ölümünü geç vakit haber aldığımdan Fer'iyye'ye bütün vükelâdan sonra yetişmiş olduğumu ve gelişimde gerekli tahkikatın yapılıp bitirildiğini evvelce etraflıca anlatmış olduğumdan tafsilatı mazbatada yazılıdır. Gerçekten bu konuda Vâlide-Sultan'ın ve Kadınefendilerin ifadelerine dahi müracaat edilmesinin daha uygun olacağından şüphe yoktur. Merhumun kendi kendini öldürdüğüne zerre kadar şüphe verecek ortada bir durum veya söz olmamıştı. Fahri Bey'in iki Arap hadım ile birlikte yaptığı görüşme ve ifadesi ise tamamıyla işin tabiatına uygun olduğundan ve di-

Levent Şahverdi Arşivi

ğer taraftan merhumun ölümüyle kederli bulunan Valide-Sultan ile Kadınefendilerin bu konuda sorgulanarak rahatsız edilmeleri de münasip görülmediğinden, umum vükelâ bu derece bilgi ile yetinmiş ve fazla olarak ondokuz adet doktor çağırılarak keşif ve muayenesi dahi yaptırıldığından, tabiiki bana da kanaat gelmişti. Tutalım ki, o sırada Valide Sultana ve sairlerine sorulmasının lüzûmu benim hatırıma gelmemiş veyahut Rüştü ve Avni Paşa bu tahkikatı garezden yapmamış olsun, o gün mansup ve ma'zul ne kadar vükelâ ve vüzerâ varsa orada toplanmıştı. Ez cümle Namık Paşa, Kamil Paşa, Safvet ve Hamdi Paşa, Veli Paşa ve Cevdet Paşa, Hurşit Paşa gibi kıdemli vükelâ ve bir çok memurlar ile ümerâ orada bulundukları halde, onlar tarafından böyle bir tahkikatın gereği varsa, niçin icra ve ihtar olunmamıştır?

RS – (Sükût).

MU – O zaman hükûmet yetkisi, hal' erkânı olan dört kişinin elinde olduğundan diğer vükelâ onlardan korkup çekindiği için seslerini çıkarmamışlardır.

MP – Oradaki mevcut vükelâ ve vüzerâ ve ümerâ [kumandan] bütünüyle devlet erkânı olmakla, bunlar durumun hakikatini anlamış veyahut şüphe ederek tahkikata lüzum görmüş oldukları halde, dört kişiden korkup çekinerek seslerini çıkarmayıp doğruyu söylemeye cesaret edememişler ise, vay onların idare ettiği devletin, eyvah olsun onlara emanet edilmiş milletin haline! Acaba şimdi bunlara sorulsa sizin dediğiniz gibi mi söyleyecekler? Bununla beraber o vakit Vâlide-Sultan'a ve onunla birlikte bulunanlara sorulmaması kusur olsun. Hala bunların cümlesi mevcut ve hayattadırlar. Şimdi kendilerine niçin sorulmuyor ve sorulmuşsa ne dedikleri niçin ortaya çıkarılmıyor? Ne acayip şey...

MU – (Sükût).

RS – Cennetmekan şehit merhumun ölümü gecesi askere zeybek oyunu oynattırılması inkâr olunabilir mi?

Levent Şahverdi Arşivi

MP – Karakoldaki asker Abdülaziz'in hal'inde bulunan taburların birisidir. Ne kadar acayip şeydir ki, bir kere askerin hal'den dolayı gamlı ve kederli olduklarından ve dedi-kodu yaptıklarından bahs olunuyor ve bir kere de yine aynı askerin oyun oynayıp sevinç gösterisi yaptıkları söyleniyor. Bu nasıl dengesiz [muvazenesiz] bir sözdür. Askerin kışlada ve karakolda oyun oynamasının kendi kumandan ve zabitlerine bile alakası olmayan bir şey olduğu belli iken, vükela'nın görüş ve kararıyla asker oyun oynamış demek ne kadar adi ve münasebetsiz bir kelamdır.

RS – (Sükût).

MU – İzmir'de vali olduğunuz halde Fransız Konsoloshanesine kaçmanızdan ve yabancı bandırasına iltica etmenizden büyük bir töhmet [suç] olur mu?

MP – Evet, İzmir'de vali olduğum ve gece yarısı ailem [familya] içinde ve uykudayken, aniden üç tabur askerle basılıp mahkemeye bu şekilde davet olunmaklığımın meşruiyeti ne zaman sabit olur ise, benim o hususta kusur veya suçum olup olmadığını da o vakit tayin etmek iktiza eder.

MU – Sizin zaten Avrupa'ya kaçmak düşüncesinde olduğunuzun belirlendiğini İzmir'den yazıyorlar. Hatta konsolosluğa firar ettiğiniz gece çıktığınız kapıyı [kapu] yirmi gün önce hususî olarak açtırmış ve bindiğiniz arabayı evvelce ısmarlamış ve üzerinize sevkolunan askerin mermisi [fişenk] yokken mermi bulunduğunu söylediğinizin yalan olduğu ortaya çıkmış ve kapıdan çıkarken yanınıza düşen kurşunlar da yangın için atılmış imiş.

MP – Bu kadar yanlışların hangi birini düzelteyim. Avrupa'ya kaçmak [savuşmak] niyetinde olsam, firar için yirmi gün önce kapı açtırmaya ne gerek vardı? Bu nasıl saçma bir tedbirdir? Ve özellikle askerle gece yarısı basılacağını bilmiş olan adam, evvelce firar için araba ısmarlar da, sonra uyumak için yatağına girip uyuması münasip olur mu? İçinizde bunu ölçüp-tartacak kimse yok mu idi? Gerçi ben devlet ve

Levent Şahverdi Arşivi

memleketimizde bu derece bir muamelenin yapılacağını kesinlikle bilmiş olsaydım, çoktan kaçıp giderdim ve benim için her an ve her saat her türlü yol açıktı. Lakin bunların hiç birisini aklımdan geçirmedim. Şu halde Konsolosluğa gitmeye mecbur olduğum geceye kadar kaçma fikrinde bulunmadığım cümlenin malûmudur. Komşunun bahçesine açılmış denilen kapıya gelince, Sakız zelzelesi sırasında harem dairesinin binası hasara uğradığından, harem halkının muvakkaten ikameti için komşunun arsasına bir kaç çadır kurulmuş ve harem halkının rahat gidip gelmesi için de muvakketen bir küçük kapı açtırılmış idi. İşte küçük kapı budur ve Belediye dairesi tarafından yaptırılmıştır. Bunun böyle olduğunu hükûmette çalışan herkes bildiği gibi, şimdi size bu hususu yazmış olan Ali Paşa'da elbette haber almıştır. Hal böyle iken, kapının firar için açıldığını ve hazırlandığını söylemek ne kadar basit fikirdir. Üç tabur askerin gece yarısı gelip hükûmet konağının basılacağından zabitlerin bile haberi yokken, aniden ortaya çıkan bu durumu yatakta ve uykuda bulunurken haber almam üzerine hemen kalkıp mezkûr kapıdan sokağa çıktığım bilinmektedir. Bu durumda sokakta tesadüfen bulup bindiğim arabayı evvelden tertip ve sipariş ettiğimin iddia olunması ne kadar hesapsız ve dengesiz bir düşüncedir? Bunların birazcık olsun akla sığar yeri var mı? Konağı basmak için gelen askerin mermisi olsun olmasın, bu önemli değilse de, geceleyin bir yere sevk edilen askere az çok mermi verilmesi askeri kaidedir. Bu konuda güya beni yalancı çıkarmak düşüncesiyle oradaki askerin kaide dışında hareket etmiş olduğunu itiraf etmeye yeterli midir? Ve benim sokağa çıktıktan sonra yanıma düşen kurşunlar o anda suikaste yorumlanmış ise de, bunların o aralık askerî tedbir cümlesinden olarak, özellikle çıkarılmış yangından dolayı, memleket adeti üzerine halk tarafından atılan silahların kurşunları olduğunu sonradan gelen uşağın ifadesinden anladığımı defalarca söyledim. Şimdi burada hayır öyle değil, onlar yangın için atılan tüfek mermileri imiş demenin manası nedir?

Levent Şahverdi Arşivi

MU – (Sükût).

RS – Cennetmekân şehit merhumun ölüm günü vak'ayı müsteşar Sait Efendi'den duyduğunuzu söylemiştiniz. Sait Efendi sizi yalanlıyor.

MP – Sait Efendi haklıdır. Zira söylemiş olsa, o da bizim gibi sorguya çekilme belasına uğrayacağını bilir. Kadı ki, bunun kesinlikle ehemmiyeti yoktur. Tutalım ki, ben merhumun ölüm haberini ondan duymayıp da başkasından duymuş olsam bundan ne çıkar?

RS – Rüştü Paşa'nın ifadesinde sizin, devlet idare şeklinin değiştirilmesi [taklîb-i idare-i devlet] için bazı ayak takımı ile boşboğazlık [tefevvühat] yaptığınızı tasdik ediyor?

MP – Evet, Rüştü Paşa'nın sözü doğrudur. Fakat Rüştü Paşa'nın itham mazbatasında yazılı ifadesinde iki lakırdı var ki, burada siz bahsetmediniz. Birisi bu boşboğazlığın sofra başında olduğu ve diğeri de bu sözü ötekinden berikinden duyduğu fıkralarıdır. Bu sözlerde ifade olunduğu şekilden anlaşılıyor ki, Paşa'nın ayak takımı [eclâf] dediği şahıslardan birisi şimdi burada bulunan şu gazeteci Ahmet Midhat Efendi ve şundan bundan işittiğini söylediği boş boğazlık ve münasebetsizlikte, benim beş sene önce Avrupa'ya gitmek üzere İstanbul'dan çıktığımın ertesi günü sofra başında benden işitmiş olduğu hikayesiyle aleyhimde yazıp vermiş olduğu varakasında [gazetesinde] münderiç iftiralardır. Bununla Abdülaziz merhumun ölüm vak'ası arasında dört beş ay bir zaman bulunduğundan, davayla münasebeti ve burada söylenmesinin hiç bir münasebeti olmayıp eğer ayrıca ondan da bahsetmem isteniliyor ise, cevapları hazırdır.

RS – (Sükût).

MU – Sultan Aziz merhumun hal'inden dolayı asker arasında pek çok dedi-kodu çıkması, komisyon azası bulunan hal'erkânını ürkütmüş, hal'de görev alan asker taşralara gönderilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

MP – Öncelikle *"komisyon"* tabiri yanlıştır. Bunun aslı olmadığı defalarca beyan edildiği halde tekrarının manası nedir? Hal' erkânı demekten maksat malûm vükelâ ise, bunların ürktüğünü,korktuğunu nereden anladınız, nereden bildiniz?

MU – Hal'de bulunan askerin derhal taşralara kovulup uzaklaştırılmasından [teb'id].

MP – İşte bu da yalan. Çünkü hal'de görevli askerin tamamı İstanbul'da kalmış ve hatta bu askerin bir taburu Sultan Murad'ın muhafazası için Saray'da kalıp diğer bir taburu Fer'iyye Karakolu'nda Sultan Aziz'in muhafazasına tayin edilmiştir. Siz taşraya bazı askerin gönderildiğini işitmiş ve buna yakıştırmak istemiş iseniz de, hesabınız yanlıştır. Şöyle ki, Sultan Aziz zamanında maiyyet bölükleri namıyla Sarayda dört ,veya altı bölük kadar asker var idi ki, bunlar uzun müddet Sarayda nefsini tatmine ve ziyade maaş almaya alışıp askeri kaideyi unutmuş ve nizamdan çıkmış olduklarından Sultan Murad'ın cülûsuyla beraber işbu bölükler de lağv olunarak yerlerine demincek dediğim gibi hal'de kullanılan taburların birisi konulmuş ve lağv edilen bölüklerin efradı İstanbul'da ve taşra ordularındaki taburlara taksim olunmuştur. İşte taşraya sürüldüğünü söylemek istediğiniz asker var ise bunlar olmalıdır.

MU – (Sükût).

MP – Reis efendi, siz bana hangi iş için bu kadar şeyleri soruyorsunuz? Eğer ilk konuşmanızda dediğiniz gibi Sultan Aziz'i öldürmüşler de, onun için soruyorsanız, kaideye göre önce oradan başlamak lazımdır. Yoksa şuraya kadar sorduğunuz şeylerin kimisi sadedin haricinde ve kimisi esas meselenin tâ öteki ucundaki bir takım asılsız ve münasebetsiz hayallerden ibarettir. Buna rağmen hepsinin yazılı şekilde cevapları verildi. Bana sorulacak yalnız bu kadar ise söylemelisiniz. Eğer verilen cevaplar hakkında bir diyeceğiniz varsa, biraz daha izâh için orasını beyan etmelisiniz. Öyle değilse, ortaya atılan cinayet meselesinin bana ve Rüştü Paşa'ya bulaştı-

Levent Şahverdi Arşivi

rılması isteniliyorsa, o konuya dair itham mazbatasının başından buraya kadar pek çok şeyler yazılmış olduğundan ve bunların her birisi hakkında benim konuşacak çok sözüm bulunduğundan muhakemenin usulünde gitmesi için evvela mazbatanın okunarak, konuların birer birer ortaya konulması lazım gelir.

***

Bunun üzerine reis ve müddeiumumi ile mahkeme azaları birbirine bakarak, kimisi muhakemede bahs olunacak şeyler mahkemenin bileceği iştir, kimisi itham mazbatası evvelce okundu ya, tekrarı abestir gibi sözlerle ve müddeiumumî de bir takım havaî lakırdılarla uzatıp geçiştirmeye çalışırlarken bu sırada mahkeme ile Mabeyn-i Hümâyun arasında haberleşme için gelip-gidenler sıklaşmaya başlamış ve o sırada Cevdet Paşa tarafından meclisin sona ermesi için emir verildiğinden, mahkeme heyeti çekilerek dışarda müzakereye mahsus çadıra gitmişlerdir. Orada Cevdet Paşa ve Adliye Nezareti müşteşarı Vahan Efendi ve Sürûrî Efendi ve diğerleri arasında müzakere edilerek verilen karar icabından olmalıdır ki, Beşiktaş zabıta memuru Hasan Paşa memuren gelerek Midhat Paşa'yı almış ve yine karakoldaki odaya götürerek haps etmiştir. Bu cihetle Midhat Paşa'nın ilk günkü mahkeme huzurunda bulunuşu bir buçuk saat kadar sürmüştür.

Ceza Muhakemesi Usulünün 278 inci maddesinde mahkeme reisi her müttehime kendi gıyabında cereyan eden durumu ve husule gelen neticeleri bildirmedikçe muhakemeye devam edemeyeceği açık iken, o gün Midhat Paşa arkadaşlarından tam dört saat sonra mahkemeye celp olunup gıyabında ne olduğuna ve ne yapıldığına dair bir kelime [harf-i vahid] bile söylenmediği gibi, kendisi sorulan soruların tamamına cevap vermiştir. Nihayet mazbatanın okunmasını talep ederek, bunda da kanunen ve kaideten haklı olduğu meydanda iken, mahkemenin böylece işi yarı yerde ve belki başlangıcında bırakıp Midhat Paşa'yı çıkarması evvel emirde dinleyicilerin bile hayretine mucip olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Müşarünileyhin talep ve teklifiyle eğer ki, itham mazbatası okunup da Midhat Paşa hazırladığı cevaplarını verseydi, tabii pek çok hikayenin perdesi kalkarak, o zaman ortaya çıkacak müşkilâtın tevil ve ıslahı mümkün olamayacağından yapılan işin ve sahtekarlığın hakikatı meydana çıkacaktı. Bundan dolayı mahkeme memurlarının bu sırada telaşını görenler ve Cevdet Paşa'nın ikide birde dışarı çıkıp ve girip, kâh reisin ve kâh müddeiumuminin arkalarından verdiği talimatları halkın nazarından saklamak için nasıl muzdarip olduğunu müşahede edenler, velhasıl mahkeme namıyla teşkil olunan şu cemiyetin yaptığı her muamelesinde görülen ahvalinden işin ne olduğunu çıkaranlar, Midhat Paşa'nın da o suretle mahkemeden çıkarılmasını garip bulmuşlardır.

Necip Bey: İki aydır beni tavuk kümesine kapattınız...

Birinci reis Sürûrî Efendi'nin, evvelce ikinci reisi vekil bırakarak çekilmiş olması, Midhat Paşa'nın yukarıda belirtilen itirazına mebnî olarak, şimdi onun gıyabıyla artık kendi huzuruna mani kalmamış olduğundan, mümaileyh Efendi makamına dönerek, yine bahse eski bıraktığı yerden başlamak iktiza etmiş ise de Mahmut Paşa'ya sual sorsa, adıgeçenin kendine atılan iftiraların kanunen tekzibine hazırım diyerek, evvelce söylemek istediği halde *"sen sus"* azarlamasıyla mahkemece fırsat verilmeyen cevaplarını tekrar edeceğinden ve Nuri Paşa'dan başlamış olsa, itham mazbatasında cinayeti itiraf ettiği yazılmışken bugün mahkemedeki ifadesinde, *"cinayet meselesinin yalan ve gerçek dışı olduğunu belirterek mazbatayı tekzip ettiği"* cihetle, şimdi bunun da tekrarlanması reis efendinin işine gelmeyeceğinden, işbu iki Paşalardan vazgeçilerek bahse en sade ve zararsız birinden başlanmıştır. Bundan doyalı Necip Bey'e hitap etmiş, fakat Necip Bey zayıf ve hasta olduğundan oturduğu yerden cevap vermek isteyince ayağa kalkması söylenmiş o da hastalığını mazeret gösterince, reis sertçe ısrar etmiştir. Bunun üzerine Necip Bey tahammül edemeyip *"iki aydır beni tavuk kümesine kapattınız. Benim için ayakta duracak hal ve kudret bırakmadınız"* kelamıyla karşılık vermek istemiş ve bu söz gerçekten adıgeçenin zaruri durumundan kaynaklanmış ise de, *"tavuk küme-*

Levent Şahverdi Arşivi

sinde kapanmak" sözü diğer maznunların da evvelce tavuk kümesi gibi yerlere konularak uzun müddet ayak üzerinde uykusuz, aç ve susuz bırakılıp, yapılan işkence ve eziyetleri imâ ettiğinden bunun önü açılırsa diğerlerine de örnek olur diye korkulmuş ve bu korkudan dolayı reis, telaşlanarak Necip Bey'i pek sert şekilde tekdir etmiştir.

Sonra kendisinin cinayeti güya Pehlivan Mustafa'nın cinayeti derecesinde olduğu kendine bildirilip susturulmak ve emsaline de mucibi tehdit olmak üzere yerinden kaldırıp Mustafa'nın yanına oturtmuştur. Bu vak'a reis efendinin huzurunu ihlal ettiğinden ve vakit de geç olduğundan ondan sonrası hatarsız ve lüzumsuz sözlerle geçiştirilip güneşin batması da yakın olmakla mahkeme dağılmış ve herkes yerlerine dönmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

SALI GÜNÜ
MAHKEMENİN İÇTİMA'I
Saat: 5[00]

Mahkeme Abdülaziz cinayetinin şahitlerini dinliyor...

Ertesi Salı günü, önceki gün mevcut olanlar öğleyin çağırıldıkları halde, Midhat Paşa kemâken karakolun odasında tutulmuş ve diğerleri mahkemeye alınmışlardır. Muhakeme başlamadan evvel merhum Hakan'ın kanlı gömleği ve elbisesi hazır bulunanlara ve dinleyicilere gösterilmek üzere bir bohça içinde kurenâdan Besim Bey tarafından mahkemeye getirilerek ve bir sehpa üzerine açılarak buruşuk hırkada olan, yani Cezayirli Mustafa'nın gûya merhumun sol memesi altından vurduğu sırada yaralanmayla açılmış denilen delik hayli dikkatlice aranmış ve nihayet müddeiumumi bunun yerini bildiği cihetle onun yardımıyla bulunup ortaya çıkarılmıştır. Lakin Abülaziz'in vefatı kol damarı kesilerek ve kanı elbisesi üzerine akarak, onun tesiriyle vuku bulmuş olduğundan hiç kimsenin şüphesi olmayıp asıl ihtilaf bunun faili kendisi veya başkası olması hususunda olduğu halde, kanlı elbisenin ehemmiyetle mahkemeye getirilmesinin ve hırkadaki delik her zaman açılabilecekken bunun da yaralama ve öldürmeye bir delil olarak gösterilmesinin hikmetini kimse anlayamadığı için, mahkeme burasını kısa kesip şahitlerin dinlenmesine teşebbüs etmiştir.

Muhakeme edilenlere bir hafta önce itham mazbatasının birer nüshası dağıtıldıktan sonra, şahitlerin de isimlerini gösteren mühürlü listeye göre bu konudaki şahitlerin adedi yirmialtı kişidir. Aşağıda yazılacak ifadelerinden anlaşılacağı üzere bunların birkaçından başkası şahit olmayıp, bilgi ve ifadeleri meselenin en gereksiz, önemsiz veyahut asılsız kısımlarında bir rivayetten ibaret iken, genellikle böyle resmî mühürlü pusulaya yirmi bu kadar şahit isminin yazılıp dağıtılması

Levent Şahverdi Arşivi

ilk nazarda işe ehemmiyet verildiği intibaı yaratmışsa da, galiba verilecek ifadelerin de yanlış çıkacağı hesaplanmamıştır. Her neyse bu şahitler sırayla çağrılarak, Kanundaki usule uyulması için Mushaf-ı Şerif üzerine yemin ettirildikten sonra, ifadelerin alınmasına geçilmiş ve her birisinin keyfiyet-i şahadeti aşağıya beyan olunmuştur.

Hangi Şahitler Mahkemede Nasıl İfade Verdiler

Şahitlerin birincisi Sultan Murad'ın Başmabeyincisi Ethem Bey olup mümaileyh ifadesinde şunları söylemiştir:

"Kendisi cülûs esnasında Hazine Kethüdası olduğundan ve Sultan Aziz'in Topkapı Sarayı'na geldiğini hanesinde iken haber aldığından derhal yetişip bir taraftan yorgancılar getirilmesiyle mefruşatı tanzime başlanmış ise de, Hakan-ı merhuma gerek yiyecek ve gerek sair hususlarda nasıl muamele olunmak lazım geleceğini bilmediği cihetle Dolmabahçe Sarayı'na gelip ve Hüseyin Avni Paşa'yı bulup sorduğunda, Hakan-ı merhumun yiyecek, giyecek ve mutfak ve kiler takımı gibi ihtiyaçlarından her ne ise hemen verilmesini emir ve tenbih etmiş olmakla, adıgeçen bu emri alarak avdet etmek üzere iken Sultan Murad merdiven başında kendini görüp Başmabeyinci nasbettiğini söylemiş ve teşekkür ile aşağı indikten sonra vükelânın bulunduğu oda kapısı haricinde Mahmut Paşa'ya tesadüf edip Sultan Murad'ın kendisini Başmabeyinci tayin ettiğini söylemesiyle o da birlikte olup Heyet-i Vükelâ ile beraber bulunan Sadrazam Rüştü Paşa'ya götürmüş ve orada vükelâ heyeti olarak Rüştü Paşa ve Avni Paşa ve Hayrullah Efendi ve Midhat Paşa ve Kâni Paşa, Galip Paşa, Nâmık Paşa, Yusuf Paşa ve sair bir takım zevât bulunuyormuş. Memuriyeti tebrik olunarak bu cihetle Saray'da kalmış ve ertesi gün Sultan Aziz merhumun Topkapı Sarayı'ndan hoşlanmadığına dair teskeresi gelince Sultan Murad kendisini çağırarak, Sultan Aziz hakkında *"pederim"* tabiriyle bir takım saygı ifadelerinde bulunduktan sonra, kendisi için Beylerbeyi Sarayı'nın hazırlanmış olduğundan orasını veya diğer yerlerden neresini isterse hemen oraya nakledilmesini irade buyurarak kendini merhum Hakan'a göndermiş. Hatta müşarünileyhi temin için daha ne kadar

Levent Şahverdi Arşivi

hürmet ifadesi lazım ise onun da gösterilmesini tenbih etmiş. Gidip bu haberi Sultan Aziz'e tebliğ ettiğinde, kendisi Fer'iyye dairesini seçip tercih ettiği için hemen tefrişine teşebbüs edilerek Cuma günü hakanı müşarünileyhin taşınmasına yine kendisi memur edilerek ve akşamdan oraya gitmiş. Merhum Sultan'ı sabahleyin alıp kayığa bindirerek Başmabeynci Mehmet Bey ile Fahri Bey'de dahil olarak aynı kayıkla Fer'iyye dairesinin kapısı önüne çıkılmış ve kapıdaki nöbetçiler [karakol] mâbeyncileri içeriye bırakmadıklarından, kendisi merhumla içeriye girmiş ve merhum Hakan bahçeye doğru gitmek istemiş ise de, oradaki bir zâbit "yasaktır" deyince Hakan-ı müşarünileyh Ethem Bey'e hitaben "Galiba sizin Başmabeynci olduğunuzu bilmiyorlar" demesiyle bu sözü o zâbit duyduğu halde, "Evet Aziz Efendi değil mi?" tabiriyle, "yasaktır" sözünü tekrarlamış olduğundan ve o aralık merhum Hakan Mehmet Bey'i istediğinden, onu arayıp bulmak bahanesiyle de müşarünileyhin yanından ayrılıp çıkmış.

Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarına gelince, kendisi ve Mahmut Paşa ve Kızlarağası Süleyman Ağa ile Seyyit Bey'in Nuri Paşa'nın odasında bulundukları halde, Nuri Paşa adıgeçenleri çağırarak kendilerine yüzer lira maaşlarını ödeyerek ve ayrıca otuzar lira da akçe verip bir yaverle birlikte Fer'iyye'ye gönderdiğini uzun uzadığa anlatmıştır. Ethem Bey maznunlar aleyhinde şahitlik için getirilmiş iken, ifadesinin onları itham edecek ve Abdülaziz'in katline delalet edecek bir yeri olmayıp, bilakis itham mazbatasının değişik yerlerinde yazılan fıkraların yalan olduğunu meydana koymuştur ki, bunun birisi Vükelâ Heyeti'ne komisyon denilmesi, bu adam ile bir de Nuri Paşa'nın ifadelerine dayandırılıyordu. Halbuki bu ifadede *"komisyon"* sözü hiç kullanılmayarak Vükelâ Heyeti tarif olunmuştur. İkincisi mazbatada Abdülaziz'in Fer'iyye dairesine nakli gûya vükelânın kararıyla olduğu yazıldığı halde, adıgeçenin şu ifadeleri bunun yalan ve geçersiz olduğunu ortaya koymuştur. Üçüncüsü merhuma bir kaşık çorba verilmediği ve çok ağır tazyik altında tutulduğunun nasıl bühtan ve iftira olduğunu açığa vurmuştur. Dolayısıyla bu ifade, maznunlar aleyhinde değil, hakikaten itham mazbatası ve adliye memurları aleyhinde olduğu halde, gaflet eseri farkına varılmadan adam mahkemeye şahitlik için çağırılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci şahit Mabeyn müdürü Ahmet Ağa olup, ifadesinde Nuri Paşa'nın emrinden dolayı Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarını bulup Mahmut Paşa ile Seyyit Bey ve Süleyman Ağa da Nuri Paşa'nın yanında bulundukları halde, merkumları getirdikten sonra kendisi kapıyı kapatarak odadan dışarıya çıkmış ve kapı dışında olduğu halde odada otuz lira lakırdısını duyduğunu ve bundan başka bir şeyden malûmatı olmadığını söylemiştir. Pehlivan ile arkadaşlarını Nuri Paşa'nın çağırması ve otuz lira vermesi inkar edilmediği halde, acaba bu adamın şahit olarak mahkemede dinlenmesinde ne fayda görülmüştür.

11 Yaşındaki Cariye Pervin-Felek nasıl ifade verdi?

Üçüncü şahit Pervin-Felek Hanım ki, sonradan paşa olan Mahmut Bey'in oğlu Münir Bey'in zevcesi olduğundan, bizzat mahkemeye gelmeyip yalnız ifadesi okunmuştur ve özetle şahitliği, merhumun vefatından biraz önce iki zabitin merdivenden çıktıklarını gördüğünden ibaret iken, yukarıda Necip ve Ali Bey'lere ait olan kısımda açıklandığı üzere, bu hanım o tarihte on-onbir yaşında bir çocuk iken, dairede bulunan üçyüz kadar adamdan hiç biri bu zabitleri görmeyip de, yalnız bunun görmüş olması nasıl izah edilmeli. Ve o zamandan şimdiye kadar beş sene geçtiği halde bunu kimseye söylemeyip de, şimdi Münir Bey'e zevce olduktan ve kayın pederi bu işin muhbirliğine kalkıştıktan sonra söylemesi, ifadesinin doğruluk ve yalanını isbata kafidir.

Zevkiyâb Kalfa neler anlattı?

Dördüncü şahit, Cezayirli Mustafa'yı pencereden deniz tarafına atlarken görmüş denilen Zevkiyâb Kalfa olup, bu da ifadesinde, itham mazbatasında yazılı şeyleri tekrar etmiş ise de mazbatada, olay sırasında merhumun üst katta bulunan odasına girdiğini ve Mustafa'nın bu odanın penceresinden çıktığını söylediği belirtilmiş iken, şimdi mahkeme ifadesinde orta kattan demiştir. Bununla birlikte yukarıda Cezayirli'ye dair kısımda etraflıca anlatıldığı gibi, pencerenin dışı deniz kenarındaki rıhtım olup, eğer Mustafa üç katlı binanın penceresinden aşağı atlamış ise, sağ kalmaması lazım gelir. Eğer itham mazbatasında

Levent Şahverdi Arşivi

tevil olunduğu gibi pencere haricindeki kornişe çıkmış ise, orada kendisini tutabilmek için iki kanadı olması lazım ve ondan sonra dönüp oradan veya diğer odanın penceresinden yine hareme girmesi lazım geleceğine nazaran bu ifadeye inanmak için bu kadar imkansıza da birlikte inanmak lazım gelir. İşte bütün bunlar bir yana dursun, adıgeçen Sultan Aziz'in hizmetindeki cariyelerden olmayıp, Baş Kadınefendi'nin cariyesi olduğuna göre sarayın usulünü bilenler teslim ederki, kadınların cariyeleri padişahın odasına giremezler. Eğer adıgeçen, dediği gibi içeriye girmişse, olay üzerine Kadınefendi ile etraftan koşup gelen topluluktan, pencereden çıkan adamı yalnız bunun görüp de başkalarının görmemiş olmasını hiç bir akıl ve fikir kabul etmez. Muhakeme altında bulunan zevatın bazısı tarafından buraları belirtilerek itiraz edilmişse de, *"sus, onun da sırası gelir"* denilerek susturulmuş ve derhal dışarı çıkarılmışlardır.

Marko Paşa'nın karşı sahilden gördükleri

Şahitlerin beşincisi doktorlardan Nuri Paşa ve altıncısı Marko Paşa ve yedincisi Kastori Efendi ve sekizincisi Markel Efendi olup, bunlar da merhumun naâşını muayene ve otopsi [keşf] eden doktorladan olduklarından, şahadet için çağırılmışlar ise de, ifadeleri, önceden imza ettikleri raporun ne ifade ettiğini teyit ederek, cinayetle bağlantılı olarak birşey söylemediklerinden, bunların şahitler arasında çağırılması şahit sayısını çok göstermek garez ve düşüncesiyle olduğu anlaşılmıştır. Fakat içlerinden Markel Efendi ifadesine ilave olarak konuşmasında, merhumun naâşı muayene olunmuş ise de, otopsinin usule uygun yapılmaması dolayısıyla eksik olduğunu ve bir de merhumun muayenesinden sonra, odasının da görülmesi için kendisi bazı doktorlarla içeri girdiklerinde ve meşguliyetleri sırasında oradaki zâbitlerden birinin, "merhumu ben öldürmedim ya!" diye bir söz söylediğini beyan ve ilave etmiştir. Halbuki otopsi usûlü insana sersemlik veren bir hastalıktan [eser-i sâm] veyahut dahili veya meçhul bir sebep ve hastalıktan ölenlerin hastalık sebebinin anlaşılması için vücud azalarının ayrılmasıyla yapılan tıbbî incelemedir. Sultan Abdülaziz'in vefat sebebi ise meydanda olduğu halde, buna otopsi kaidesi üzere bakılmadı demek,

Levent Şahverdi Arşivi

pek fazla münasebetsiz ve lüzumsuz bir lakırdı olduğu açık ve ortadadır.

Diğer yandan Markel Efendi'nin dediği gibi bir zâbitin münasebetsizce ettiği söze gelince, bu zâbit kimdir? Niçin söylemiştir? Açıklanmıyor ise de, bundan maksat o aralık cenazenin başına toplanmış olan adamlardan birisi, hiçbir sebebi olmayarak böyle bir münasebetsiz söz söylemiş, yani *"merhumu öldüren ben değilim ya"* demiş ise, bu söz aklı başında bir insanın sözü olamaz. Eğer cenaze ahvalinden dolayı bir taraftan tekdir olunmak veya muâheze edilmek gibi bir muamele ile sebep olunmuş ise, *"ne bileyim ben öldürmedim ya"* tabiriyle bir söz söylenmesi hatıra gelebilir ise de, velhasıl bunların hükmü olmayacağı ve şahadete yakışır sözler olmadığı açıktır.

Dokuzuncu, onuncu, onbirinci ve onikinci şahitler de yüzbaşılardan Bosnalı Ahmet Efendi, İstanbullu Reşit Efendi, Karahisarlı Mustafa Efendi ve Kayserili Osman Efendi olup, bu dört zâbit cinayet konusuna veya diğer konulara dair bir ifadede bulunmayıp, yalnız Mahmut Paşa'yı olaydan önce Fer'iyye Karakolunda gördüklerini ifade etmiş olduklarından ve fakat kendileri bizzat mahkemeye gelemediklerinden ifadeleri mühürleriyle tasdikli bir kağıda yazılıp okunmuşsa da, bunlardan Ahmet ve Reşit Efendilerin ifadeleri itham mazbatasında da yazılı bulunduğundan, sözlerinin yanlış olduğu, yani Mahmut Paşa'nın olaydan önce Fer'iyye dairesine ve karakoluna gitmediği sabit olduğu halde, bunlar vak'adan sonra görmüş oldukları halde ihtimalki zamanın geçmesiyle hatırlarından çıkmış olacağı adıgeçenlerin ifadelerine dair yukarıda tafsilatıyla belirtildiği gibi, diğerlerininki de aynen o kabilden olduğu şüphesizdir.

Onüçüncü ve ondördüncü şahitler de merhumun ölüm şekline dair Fahri Bey'in çekmecesinde kağıt olduğunu haber vermiş olan hariciye katiplerinden Mahmut Celalettin Bey ile tebdil eskisi (?) Hüseyin Ağa olup, bu sözün ne derece saçma ve asılsız olduğu yukarıda beyan edildiği gibi, aşağıda Fahri Bey'in savunmasına dair ifadesinin de tafsilatı olduğu için burada bahsedilmesine hacet yoktur.

Onbeşinci şahit ölenin [meyyit] "keşf-i ilâm"ını tanzim eden ilmiyye sınıfı memurlarından Sadaret Müsteşar Muavini Hüseyin Hüs-

Levent Şahverdi Arşivi

nü Efendi ve onaltıncı şahit zabtiye müstantıklarından Mustafa Efendi idi. Bunlardan Hüseyin Hüsnü Efendi ifadesinde cenazenin şer'i usule göre muayenesi için şer'i taraftan görevli olarak Fer'iyye'ye gelmiş ise de cenaze kaldırılmış ve orada Fahri Bey'den başka bilgi verecek kimse olmadığı anlaşılmış olduğundan, adıgeçenin ifadesini zabtederek merciine ilâm etmiş olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Efendi de cenazenin ertesi günü zabtiyeden görevli gelerek ve Fahri Bey'in ifadesini yazarak zaptiyeye getirdiğini hikaye eylemiştir.

Şahit sayısını çoğaltmak için bulunan şahitler!

İtham mazbatasında bu Hüsnü Efendi, Hayrullah Efendi'nin emriyle sahte ilâm vermiş olduğu yazılı olduğu için, bu şahitlerin o konu için çağırıldıkları anlaşılıyor ise de, bunların ifadelerinde sahtecilik ve yolsuzluğa dair bir şey olmayıp herkesin bildiği üzere taraf-ı şer'i den cesedin keşfi için gönderilen memurun vazifesi, cenaze mevcut ise vefatın sebebini yazmak ve değil ise orada mevcut olan insanlardan sorup öğrenmekten ibarettir. Hüsnü Efendi bu vazifeyi yaptığına göre, bu işin bir sakat yeri olmayıp eğer anılan Efendi'nin yazdığı ilâmda bir yanlışlık veya sahtekarlık varsa, onun mesulü kendisi olmak lazım gelir. Bu takdirde mezkur hususun adıgeçenden başka hiç bir kimseye münasebeti olmadığı halde, Hayrullah Efendi'nin emriyle sahte ilâm verilmiş denilmek delilsiz belgesiz adıgeçene suç ve iftira edilmek ne derece insafsızlık ve gaddarlık olduğu açıkça ortadadır. Her ne ise adıgeçenlerin sözleri yukarıda beyan olunan ifadelerinden ibaret olup, bu ifadeleri zaten Fahri Bey de kabul ettiğine göre, buranın şahadete muhtaç yanı yokken, galiba bunlar da dedikleri gibi şahit sayısını çok göstermek için yazılıp getirtilmiştir.

Bu iki kişi yukarıda yazılı ifadelerini verdikten sonra Fahri Bey'in önceden bunlara vermiş olduğu ifadesi olmak üzere reisin emriyle iki varaka çıkarılıp okunduğunda Fahri Bey hemen ayağa kalkarak:

"İşbu kağıtlarda yazılı sözler vaktiyle kendisinin söylediği kelimeler olmayıp ibaresine bir çok yalan lakırdılar karıştırılmış olduğunu ve o vakitler mümaileyhimaya verdiği lakırdılar kendi mühürü ile

Levent Şahverdi Arşivi

mühürlü bulunduğunu" beyan ederek onların okunmasını talep etmesi üzerine Reis Efendi o ifadelerin nasılsa zayii olmasıyla işbu iki varakanın onların aynı sureti olduğunu beyan etmiş ise de, madem ki ifadelerin aslı zayii olmuştur, sureti nereden ve nasıl alınmak mümkün oluyor. Asılları mevcut ise niçin çıkarılmıyor denilince, ne reis ne de diğerleri tarafından cevap bulunamayarak mahkemece sükût olunmuştur. Böylece işte bir sahtekarlık var ise de, bu sahtekarlık ne Hüsnü Efendi'de ve ne de Hayrullah Efendi'nin emrinde olmayıp hakikatte ne tarafta olduğu meydana çıkmıştır.

Şahitlerin onyedincisi Enderun Başhademesi Hasan Tahsin Efendi ile onsekiz, ondokuz, yirmi, yirmibir ve yirmiikinci şahitler Hırka-i Şerif hademesinden Hayri, Süleyman, Rüştü, Bekir ve Mehmet Efendilerdir. Bu adamlar cenazenin yıkanması [gasli] hizmetinde bulunduklarından merhumun sol memesi altında olan, yani Cezayirli Mustafa tarafından açılmış denilen yaraya şahadet etmek için çağırılmışlar ise de, bunların bazısı merhumun sol kol damarında açılan yaranın bir bakır onluk veya yirmilik cürmünde olduğundan, kimisi merhumun sakalının yolunmuş, dişinin kırılmış olduğundan bahsederek sözü karıştırmışlardır. Kendilerine esas olarak sol memesi altında yara olup olmadığı sorulunca, kendilerinin bunu görmediklerini, varsa Gassal Ömer Efendi'nin görmüş olması lazım geleceğini söylemişlerdir.

Merhum ile çok vakit konuşanların ve umumen hizmetinde bulunanların malûmudur ki, merhumun sakalında ağarmaya başlayan kılları durmadan çekip çıkarmasından ve daima sakalını kesip traş derecesinde bırakmasından dolayı sakalı hakikaten yok denilecek bir hal ve şekilde olduğu halde, cenaze halinde elbette daha bozuk bir durum kesbetmiş olacağından ve dişleri de zaten düşüp veya çıkarılıp noksan olmakla hatta bundan dolayı çok defalar yine kendileri beyanı teessüf eylediğinden işte sakal ile diş hakkında hademenin söylemek istediği şeyin hakikati bundan ibaret olduğu halde kendileri yemin ettirildikleri cihetle sol meme altındaki yaraya şahadet edemeyeceklerinden hiç olmazsa onun yerine bir lakırdı olmak için böyle bir şey bulup söylemişlerdir.

Yirmi üçüncü şahit merhumu gasleden [yıkayan] Ömer Efendi olup, itham mazbatasının Cezayirli Mustafaya dair olan maddesinde

Levent Şahverdi Arşivi

bu adamın cenazeyi yıkarken sol memesi altında bir yara gördüğünü mühürlü varaka ile beyan eylediği yazılı ise de, adıgeçen bu defa mahkemeye verdiği ifadesinde yara görmeyip fakat sol memesi üzerinde pıhtılanmış bir kan lekesi görüldüğünü söylemiş ve bu da cenazenin yıkanmasıyla beraber kaybolmuş olacağından şüphe yok ise de, orası meskut bırakılmıştır. Merhumun naaşını muayene eden ondokuz doktor cenazenin her tarafını muayene etmiş oldukları cihetle vücudun bir tarafında öyle bir yara olmuş olsa görmüş olacakları tabii iken etibba ve saireden böyle bir şeyin varlığını hiç kimse söylememiş olmasına ve gasil sırasında mevcut olup merhumun kolundaki yaranın cürmüne varıncaya kadar beyanı malûmat eden hademenin de böyle bir yara görmedikleri bu ifadelerinden anlaşılmasına nazaran, bunun aslı ve sıhhati olmayıp, Gassal Ömer Efendi'nin ifadesinde gördüm dediği kan da, Mithat Paşa'nın aşağıda yazılan ifadesinin bir fıkrasında izah olunduğu veçhile, cenazenin Topkapı'ya gidinceye kadar kol damarının kanı durmayıp aktığı ve sol kolunun yara mahalli tamam sol memesi cihetine tesadüf ettiği hasebiyle akan kanların orada toplanıp birikmesinden hasıl olmuş bir kan pıhtısı olduğu zahirdir. Hasılı böyle bir yaranın mevcudunu kimse söylememiş ve görmemiş ve'Ömer Efendi dahi yara görmediğini söylemiş olmasıyla şu halde itham mazbatası hükmünce adıgeçenin evvelce bir yara gördüğünü mühürlü varaka ile beyan etmiş olduğu sahih ise yalan söylemiş olacağı şu ifade ile sabit olduğu gibi, sahih değil ise bu yalanlar da Heyet-i İthamiye'nin uydurması olmak lazım gelir.

Osmanlı Sarayında üç zenci köle cinayeti anlatıyor: "Fellah şimdi senin bağırsaklarını dökerim!"

Şahitlerin yirmidört, yirmibeş ve yirmialtıncısı Haremağaları "Karabiber" lakaplı olan Reyhan ile Râkım ve Latif adındaki üç zenci köle olup, bunlar önce dört kişi haremağası olduğu halde, Pehlivan Mustafa ve arkadaşlarıyla birlikte Saray tarafından seçilerek gönderilmiş ve diğerleri karakolda kalarak hadımlar doğruca harem dairesine girmişlerdir. İçlerinden birisi vefat ettiği için diğer üçü Abdülaziz merhumun vefatında harem dairesinde bulunmuşlardır. Bunlar cinayetin

Levent Şahverdi Arşivi

şekline şahitlik için tertip edildiklerinden, mahkemede evvela Karabiber konuşturulmuştur. İfadesinde, olay günü merhumun bulunduğu oda dışında bulunan sofanın penceresinden dışarı bakarken, merhumun hademesi bulunan ve odası dışında nöbet bekleyen hazinedarların ve cariyelerin merdivenden aşağı inip, kendilerini gözetleyerek kendisi dahi dönüp merhumun odası önünden geçerken, kapıyı açık görmesiyle içeri bakınca, merhumun kollarını Fahri Bey'in tutup ve Cezayirli ile Hacı Mehmet'in dizlerine oturup Pehlivan Mustafa'da kol damarlarını kesmekte olduklarını ve kapının iç tarafında iki zabitin kılıçlarıyla kumanda ettiklerini gördüğünü, bu zabitlerin de Necip ve Ali Beyler olduğu söylemiştir ve Râkım'da aynı şeyleri tekrarlamıştır.

Bunların ifadelerindeki söz birliği ve mânâya o derece itina olunmuştur ki, hiç bir tarafında tezat, takdim ve tehir olmadığından Necip Bey dayanamayıp şöyle demiştir:

– Bu Karabiber denilen Reyhan, Saraydaki mevcut hadım ve haremağalarının en rezilidir. Bunların söylediği sözler, kendi sözleri değil, uydurulmuş ve ezberletilmiştir.

Necip Bey ifadeleri red ve cerh için bazı şeyler söylemek istemiş ise de, reis tarafından *"sen sus"* tabiriyle mani olunmuştur. O sırada üçüncü şahit denilen Nazif söze başlayarak, güya kendisi olay sırasında aşağıda bulunmasıyla, yukarı çıkmak istemiş ve merdivenin alt tarafındaki bir zabit elindeki kılıcıyla mani olmuş ve hatta *"fellah şimdi senin bağırsaklarını dökerim"* tabiriyle tehdit bile ettiğini söylemiş olduğundan orada kaldığını beyan etmiştir. Bu zenci ağaların şahadetlerine göre, katiller merhum Hakan'ın odasına girip onu öldürmeye başlamış ve kapıyı da açık bıraktıkları için, kapının dışında olan ve merhumun hizmetinde bulunan hazinedarlar ve cariyeler elbette katillerle birlik olmalıdır ki, ses çıkarmadan oradan birer ikişer savuşmaya başlamış olmalarıyla odanın haricinde kimse kalmamış ve bu arap ağalar da kaçarlarken tesadüfen kapıyı açık görmeleriyle, merhumun nasıl öldürüldüğünü seyir ve temaşa ederek oradan geçip gitmiş ve böylece bu gördüklerini hiçbir zaman kimseye söylemeyip beş sene sabretmişler ve şimdi söylemiş oluyorlar. Merhumu öldüren katiller bu cinayeti işledikten sonra orada, Fahri Bey, Valide-Sultan ve mevcut

Levent Şahverdi Arşivi

bulunan kalabalığın içinde rahat rahat duruyor da hiç kimse şüphe bile etmiyor. Bu sözleri böyle işiten ve olay sırasında kopan kıyameti azıcık tasavvur eden bir adam insafına müracaat ederse acaba ne demek lazım gelir. İşte meselenin esası bundan ibaret olmakla burada ziyade söz söylemeye hacet yoktur. Fakat bu hadımağalarının şahitliğe teşvik olunması meselesinde hayret ve üzüntü yaratan bazı şeyler daha vukuu bulmuştur ki, bunların anlatılması, işin butlânını bir kat daha ortaya koyacağından buraya ilavesi münasip görülmüştür.

Şöyle ki: Bu cinayet konusu daha henüz ortaya çıkarılmadan ve Pehlivan Mustafa ile arkadaşları çağırılmadan önce hazırlanan şahitler bu üç zenci köledir. Bunlardan Karabiber Reyhan her türlü fesat ve melanete yatkın olduğundan her ne istenilirse yapacağını önceden taahhüt etmiştir. Ne zaman ki ithamları istenen kimselerin çağırılıp sorgulanmalarına başlanıp da sıra Fahri Bey'e gelince, önce Çadır Köşkünde Mahmut Bey -ki, sonradan Mahmut Celalettin Paşa (*) olmuştur- onunla Ragıp Bey ve Mehmet Efendi adıgeçeni konuşturmak için hayli baskı yaptıkları halde Fahri Bey doğru ifadesinde ısrar etmesi üzerine, Araplar çağırılarak yüzleştirilmiş ve önce Karabiber söze başlayarak ifadesinde şunları söylemiş:

"Kendisi üç arkadaşıyla Cumartesi günü Fer'iyye harem dairesine gidip Saraydan gelen eşya ile meşgul oldukları gibi, ertesi Pazar günü yine orada eşya ile meşgul iken yukarıdan bir gürültü ve figan işitip derhal çıktıklarında bütün harem halkı merhumun odasına gelip toplanmış ve feryat-figan ortalığı kaplamış. Bunlardan durumu sor-

(*) Burada adıgeçen Celalettin Bey (Paşa), sadrazam Çorlulu Ali Paşa ahfadından Aziz Efendi'nin oğlu olup 1838'de İstanbul'da doğmuş ve uzun yıllar Şura-yı Devlette çalışarak Tanzimat Dairesi Reisi olmuştur. Midhat Paşa aleyhindeki jurnalleriyle Abdülhamid'in gözüne girmiş ve Sarayda kurulan mahkemenin planlamasında ve sorgulamasında bizzat bulunmuştur. Bu mahkemede ifade veren Pervin-Felek Hanım Mahmut Celalettin Paşa'nın gelini olup Paris elçisi meşhur Münir Paşa da oğludur. Mahmut Celalettin Bey Saray'a bu hizmetleri karşılığı vezaret rütbesi verilerek maliye nazırı yapılmış daha sonra Bursa ve Girit valiliği ve daha sonrada Ticaret ve Nafıa Nazırlıklarında bulunmuştur. Miratı Hakikat isimli ünlü kitabın yazarı olup 1899 yılında İstanbul'da ölmüştür. Bkz. Uzunçarşılı, Yıldız Mahkemesi s.358-359

Levent Şahverdi Arşivi

maları üzerine, merhumun kendi kendini öldürmüş olduğunu ifade ettiklerini ve bir aralık kendileri de kalabalık arasında odaya girince merhumu o şekilde gördüklerini" söylemiş. Arkadaşları da aynen Reyhan'ın bu ifadesini tasdik etmişlerdir.

Tabii sorgulama memurları hayret ederek, arapların öğretilen sözleri unutarak başka şeyler söylemelerinden kederlenip üzüldükleri için derhal Fahri Bey'i dışarı çıkararak sorgulamaya son vermişler ve arası üç dört gün geçtikten sonra, Fahri Bey'in huzur-u şahanede yapılan sorgulamasında, kendisi yine eski ifadesinde sebat etmiş ve o güne kadar Arapların ifadeleri de düzeltilmiş olarak tekrar Fahri Bey'le yüzleştirilmişler. Reyhan yine söze başlayarak, "pazar günü alt katta eşya ile meşgul olduklarını, yukarı çıktıklarında merhumun oda kapısını açık görup içeri baktıklarında Fahri Bey'in kollarını tutup Pehlivan Mustafa'nın merhumun damarlarını çakı ile keserken gördüklerini ve o aralık merhumun Fahri Bey'e hitaben *"Fahri Allahtan bul, ben seni bunun için mi besledim"* dediğini ve Fahri Bey'in de *"sabret efendim, sabret güzel olur"* diye cevap verdiğini işittiklerini ifade etmişlerdir.

Fakat bu ifadelerinde merhumun dizlerine adam oturduğundan, ve kapının içerisinde iki zabit bulunduğundan ve kapı dışındaki hazinedârlardan vesaireden bahs olunmadığı cihetle bunlar noksan ise de evvelki ifadelerine nazaran talimata daha yakın almakla epeyce matluba uygun olduğundan merkumların bu şahadeti aynen o günkü gazetelere yazılarak ilan edilmiştir. Fahri Bey'in sonra yine Padişahın huzurundaki sorgulamasının birinde kezalik Araplarla yüzleştirilerek bu defa da evvelki ifadelerine ilaveten merhumun dizlerine iki kişinin oturduğunu ve kapının iç tarafında iki nöbetçi zabit bulunduğunu söyleyip o noksanı düzeltmişler ise de, dizlerine oturanların ve kapuda duran zabitlerin şahıslarını ve isimlerini söylemiş oldukları halde şimdi dördüncü defa olarak mahkemedeki şahadetleri zamanına kadar o kusurları dahi ikmal etmiş olmakla yukarıda yazılan iddiaya şahadet etmişlerdir.

Bu arapların gerek ilk ifadelerinde ve gerekse mahkemedeki ifadelerinde, kendileri odaya girmeyip, vakıayı odanın açık kalmış olan

Levent Şahverdi Arşivi

kapısından seyrettikleri açık olduğu halde, mazbatada Pehlivan Mustafa'nın ikrarı denilerek yazılan fıkrada, kendisinin cinayeti işlerken oda içinde iki harem ağasının da hazır bulunduğunu söylemesi birbirine uyuşmadığından, burasının ve gerek evvel ve ahir Arapların bu veçhile derece derece şahadet ve ifadelerindeki mübayenet ve ihtilafların beyanıyla şahadetlerinin red ve cerhine müsaraat etmek için Fahri Bey mahkemede ayağa kalkarak müdafaa etmek istedikte Reis Efendi, onun da sırası gelir cevabıyla mani olmuştur.

Zikredilen Arapların şahitliği yalnız cinayete münhasır olmayıp, Mahmut Paşa'nın olay öncesinde Fer'iyye dairesinde görüldüğüne dair, kendilerinde bir bilgi olduğu için, sıra buraya gelince Karabiber Reyhan ile Rakım, olaydan yarım saat evvel Mahmut Paşa'yı Fer'iyye harem dairesinin alt katındaki taşlıkta ve bir kısa ceketli zabit ile ve bir de kendine ait bir haremağası ile birlikte gördüklerini söylemişlerdir. Halbuki itham mazbatasının Mahmut Paşa'ya ait maddesinde, Reyhan'ın Mahmut Paşa'yı orta katta Arzıniyaz Kalfa ile konuşurken gördüğünü ve arkadaşı Rakım da taşlıkta bir zabit ve bir de Necip Bey ile görüşürken tesadüf ettiğini söyledikleri belirtildiği halde, burada ikisinin de ittifakla adıgeçeni mermerlikte bir zabit ve meçhul bir harem ağasıyla birlikte gördük demeleri, ifadelerinde Arzıniyaz Kalfa sözü kalmış olsa, ihtimal ki adıgeçenlerin de bunun için mahkemeye celbiyle yüzleştirme lazım geleceği, halbuki adıgeçenler önce itham olunmuşken sonradan affedilmek hasebiyle, şimdi arapların şahadetinde onun isminin zikri münasip görülmediğinden şahadetleri bu renk ve şekle konulmuş oluyor ise de, itham mazbatası doğru ise, adıgeçenlerin mahkemedeki şahadetleri yalan olmak ve mahkemedeki sözleri doğru ise itham mazbatası yalan çıkmak lazım geleceği mülahaza edilmeyerek bu da böyle yapılmıştır.

Şahit gösterilmek için şahit suretinde çağrılanlar...

İşte cinayet meselesine şahadet etmek üzere yirmialtı kişi olduğu ilan olunan şahitlerin sözleri buraya kadar yazılan maddelerde izah olunduğu şekilde olup, bunların içinde araplardan başka hiçbirisi cinayete ve onun cereyan şekline dair bir ifade vermemiştir. Ayrıca Ethem

Levent Şahverdi Arşivi

Bey ve Ahmet Ağa, Gassal Ömer Efendi ve hırka-i şerif hademesi ve doktorlar gibi bir çoğunun ifadeleri itham mazbatasının muhtevasını tekzip etmiş ve bir takımının ifadeleri ve bilgileri ise sadedin dışında ve işin en lüzumsuz bir cihetinde basit sözlerden ibaret olup bunlar şahit gibi gösterilmek için şahit suretinde çağırılmış ve en garibi bunlar da şahit gibi Mushaf-ı Şerif'e el bastırılarak yemin ettirilmiş ve Araplara gelince şahadetlerinin şan ve şerefi yukarıdaki ifadelerinden malûm olmakla tekrardan müstağni bulunmuştur.

Şahitlik ve şahadet konusu bu şekilde tamamlandıktan ve şahit denilen adamlar iade kılındıktan sonra Reis Efendi, itham olunanların bunlara karşı savunmalarını sual edince, önce Mahmut Paşa'ya hitap eder etmez adıgeçenin avukatı Kostaki Efendi söze başlayarak:

– Efendim, merhum Hakan'ın ölüm şeklini tetkikte ve diğer durumlarda vaktiyle pek çok kusur olunmuş ise de, Padişahımızın şefkat ve merhameti çoktur, yollu lakırdı etmiştir. Bu lakırdı, bir derecede kusuru itiraf etmek ve şahitlerin ifadelerine yapılacak itirazın önünün kesilmesi için tertiplenmiş lakırdı olduğu anlaşılmakla, bunun üzerine Mahmut Paşa derhal ayağa kalkarak:

– Ben asil olduğum halde bu adamın benden izinsiz söylediği bu sözleri kabul etmem, ben cevap veririm, demiştir.

Bu itiraza her ne kadar müddeiumumi karşı çıkmışsa da, Mahmut Paşa'nın haklı olduğu reis tarafından beyan olunmasıyla Mahmut Paşa söze başlamıştır. Şöyle ki:

– Ben her ne kadar Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının Nuri Paşa'nın odasına çağırıldıkları sırada orada bulunmamış isem de, bulunmuş olduğuma dair Ethem Bey'in ifadesini kabul ederim. Zira Nuri Paşa mâbeyn müşiri olduğu halde o sırada onun odasında bulunmam harikulâde bir şey olmadığından ve Nuri Paşa'nın bunlara tenbihatı hizmet ve davranışlarına dair şeyler olduğundan, haydi ben o sırada hazır bulunmuş olayım. Bundan ne çıkar? Pehlivan Mustafa'ya Sultan Aziz'i öldürmek için ben talimat vermişim. Arkadaşı Hacı Mehmet de ondan işitmiş oluyor. Pehlivan'ın ifadesi hiç yakışık alır mı? Böyle bir kişinin ifadesi kabul olunur mu? Benim olaydan önce Fer'iyye dairesine gittiğimden bahs olunuyor ve bu da Cuma, Cumartesi ve Pazar

Levent Şahverdi Arşivi

günlerinde olmak lazım gelir. Halbuki Cuma günü sabahtan akşama kadar Çamlıca'daki evimden hiçbir yere çıkmadım. Cumartesi günü memuriyetim dolayısıyla Ticarethanede [Ticaret Nezareti] idim. Pazar günü olayı Rüştü Paşa'nın yalısında bulunduğum esnada Serasker Yaverinin Rüştü Paşa'ya getirdiği haberden öğrendim. Fer'iyye Karakolu'na Rüştü Paşa'nın ardından geldim. Arapların olaydan yarım saat evvel beni Fer'iyye'de görmeleri nasıl mümkün olur? Dediğim sözlerin ve bulunduğum yerlerin hepsini isbat ederim, demesi üzerine:

– Reis Efendi, *"öyle ama Rüştü Paşa sorgulamadaki ifadesinde pazar günü onun yalısında bulunduğunuzu yalanlamıştır." deyince Mahmut Paşa: "Hani ya Rüştü Paşa'nın ifadesini göreyim"* diye sorgulama zabtını istemiş, ve her ne kadar bütün sorgulama zabıtları saklanıp gösterilmediği halde, müşarûnileyhin cemiyet huzurunda vuku bulan işbu talebi üzerine nasılsa çıkarılmaktan başka çare olmadığından, Rüştü Paşa'nın sorgulama zabtı çıkarılıp Mahmut Paşa'ya gösterildikte, vakıa bu varaka Rüştü Paşa'ya İzmir'de olunan sual ve cevabı havi bir varaka ise de, Mahmut Paşa'nın pazar günü sabahleyin Rüştü Paşa'nın yalısında bulunduğunu havi olan mezkûr sual, varakanın yukarısındaki mukaddimenin ortasına ve onu tekzibe dair olan cevap ise zikr olunan mukaddimenin altına sonradan yazılmış olduğu görülmüş olmakla, burası Mahmut Paşa tarafından beyan olundukta, Reis Efendi bu itirazı red ve kabule dair bir şey demeyip de, *"sizin dediğiniz gibi olmak lazım gelse adliye memurları da sizin gibi cinayet sandalyesinde oturmak lazım gelir"* tabiriyle bir beliğ cevap vermiş olduğunu zanneylemiş ise de, burada kayıtlı kelam istintaknamedeki sahtekarlığı kapatamayıp orası açık kalmıştır. Her ne ise Mahmut Paşa yine söze devam ederek:

– İşte ben vak'adan önce Fer'iyye dairesine ayak basmadığımı her suretle isbata muktedir olduğum gibi, hadım Arapların şahadetine gelince, kendilerinin dahi itiraf ettikleri veçhile Saray'ın usulü gereğindendir ki, padişahların hizmetinde ve kapıları önünde nöbetçi bulunan hazinedarlar devamlı hazır bulunup hususiyle Abdülaziz'in o günlerde olan hali, hazinedar ve Kadınefendiler ve Valide Sultan hiç bir vakit merhumu yalnız bırakmak ihtimali olmadığı halde iddia olunduğu vechile merhumu Pehlivan ile arkadaşlarının öldürmüş olmaları la-

Levent Şahverdi Arşivi

zım gelse, Fahri Bey bunları alıp içeriye götürmesi ve katl için denilen işlerin yapılması elbette on, onbeş dakika sürmek tabii olup buna Mustafa'nın ifadesi gibi kan akıtmak için bir çeyrek zaman da ilave kılınır ve adıgeçenlerin iş bittikten sonra çıkıp gitmeleri de hesap olunursa bu kadar vakit merhumun yalnız bırakılması nasıl tasavvur olunabiliyor? Cezayirli Mustafa'nın gûya merhumu yaralama aleti ile vurduktan sonra pencereden çıkıp savuştuğunu kolaylaştırmak için gezinti mahalli tabir olunan korniş pencere dışında gayet meyilli ve dar bir mahal olduğundan ve Sultan Saraylarının cümlesi haricen bir şekil ve resimde olup hatta bizim Fındıklı'daki sarayın dahi kornişi böyle olmasıyla üzerinde yalnız karabatak ve martı kuşlarının kanatları yardımıyla durabildiği malumdur. Böyle bir mahalden adam yürüyüp kaçmasını ve gözönünde olduğu halde kimsenin görmemesini hangi akıl kabul eder. Reyhan ile Rakım'ın itham mazbatasındaki ifadeleri başka ve buradaki ifadeleri başka olmakla böyle şahadet duyulmuş mu, diyerek müdafasını tafsilatlı olarak yapmıştır.

Muhakeme usulünce bu sözlere, mahkemede birer birer cevap verilmesi gerekirken, bir şey denilmeyip, fakat müddeiumumi Mahmut Paşa'ya işaretle, *"Paşa hazretleri kendi kendini aldatıyor. Halbuki kendini Fer'iyye dairesinde gören bu kadar insan vardır. Pehlivan Mustafa Abdülaziz'i Mahmut ve Nuri Paşa'ların verdikleri talimat ile öldürdüklerini söylüyor"* diyerek, şimdiye kadar defalarca cevaplandırılarak yalanlanmış şeylere, mahkemece cevap verilmeyerek, sükût olunmuş maddeleri tekrar etmiştir. Mahmut Paşa'da bunlara yeniden cevap vermek isteyince o sırada mahkeme heyeti arkadan gelen bir emir üzerine kalkıp dışarı çıkmış ve bunlar giderken muhakeme altında bulunanların bir takımı şahitlerin aleyhine sözleri olduğunu bağırmaları üzerine Reis Efendi heyetin yine geleceğini beyan ederek çıkmışlardır.

Bu celse bugün de dört saat kadar uzadığı için saat dokuzu geçmiş ve Midhat Paşa'nın sırası geldiğinden, geçen günde olduğu gibi birinci reisin yerine ikinci reisin başkanlığında heyetle beraber içeri girmiş ve şahitler hakkında Fahri Bey'in ifadesi dinlenirken, Midhat Paşa da çağırılarak dünkü oturduğu yere oturmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Fahri Bey'in evvelce başlamış olduğu ifadesinde, gûya merhum Abdülaziz'in vefatını bir kağıda yazıp çekmecesine sakladığından, kendi vefatından sonra o kağıt ortaya çıkınca hakikat hali anlaşılır dediğini yukarıda ismi geçen Mahmut Celalettin Bey ile tebdil eskisi Hüseyin Ağa işitmiş ve mahkemede şahitlik etmiş iseler de, Fahri Bey böyle bir kağıdın bulunmadığını ve bunlara da öyle birşey söylemediğini beyan etmiştir. Ayrıca iddiasını akli deliller ile de isbat etmek için bilfarz kendine iftira ve isnat olunan hıyaneti irtikap etmiş olsa böyle bir olayı kağıda yazarak saklayıp, vefatından sonra ortaya çıkmak üzere bırakmasının velinimetine hıyanetini vefatından sonra ilan ile ammenin lanet ve nefretini kazanmaktan başka ne yararı olur? Delinin bile düşünemeyeceği böyle bir şeyi kendinin yapması nasıl tasavvur olunur? diyerek, zikrolunan iki dostunun şahadetlerini tekzip etmiştir. İtham mazbatasında Valide-Sultanın kendi ifadesini tekzip eylediğine dair olan söze nakli kelam ederek, onda da Valide-Sultan'ın kendi hakkında hüsnü teveccüh ve emniyeti ne derece ber-kemal olduğunu ve daima haremi vasıtasıyla mazhar-ı taltif olarak hatta geçen bayramı şerifte bile elli lira ihsanıyla hakkında nasıl iltifat eylediğini uzun uzun hikaye ile her halde gerek Valide-Sultan'ın ve gerek Kadınefendilerin kendi hakkında diyeceklerine kani ve razı olduğunu beyan ederek hakikat halin onlardan sualini talep ve tekrar etmiştir.

Fahri Bey'in bu ifadesine mahkeme tarafından hiç bir cevap verilmeyerek İzzet Bey'e geçilmiş olmakla, adıgeçen de kendini müdafaa için evvelce evrakı perişan üzerine yazıp hazırlamış olduğu muhtırasını okumaya başlamıştır.

Bu meseleden dolayı itham olunmak istenilen zevat ve kimselerin her biri mahallerinden celp olunarak başka başka mahallerde ve müteaddit nöbetçiler [karakollar] altında hapis olunarak hiç birisi diğeriyle görüştürülmedikten başka sorgulama kaidesi üzerine yüzleştirilme dahi yapılmamış olduğundan ve istintak memurları bunların yanına geldikçe katl konusunu diğerlerinin ikrar ettiğinden bahsederek herbirine bir türlü dehşet verdiklerinden zavallı adamların herbirisi böyle bir uzlet ve mahrumiyet içinde işin ne olduğunu bilmeyerek yalnız kendilerinin muhafazası kaydına düşmüş ve bununla birlikte vakî olan ifadelerinin büyük kısmı şahıslarının müdafaasına münhasır oldu-

Levent Şahverdi Arşivi

ğu gibi İzzet Bey'in evrakı perişan üzerinde okumak istediği takriri dahi o kabilden bulunmuş olup yani asıl mesele olan katl konusunun [cinayet] yalan ve sahte bahsine girmeyerek yalnız şahsiyetçe ber'ati zimmetini müdafaa için birçok tafsilat-ı zaideyi muhtevi olduğu cihetle tabii tekmil okunmasına vakit kalmamış ve mahkeme sırası Midhat Paşa'ya gelmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

MİDHAT PAŞA'NIN SALI GÜNÜ MUHAKEMESİ

Saat: 9^{00}

RS – Midhat Paşa ne diyeceksiniz?

MP – Ben söyleyeceğimi dün söyledim. Yani bana sorulan şeylerin cevaplarını verdim. Lâkin bunlar meselenin teferruatı ve belki havaiyatıdır. Asıl mesele Pehlivan Mustafa'nın ifadesinden başlayıp, sırasıyla İtham Mazbatasında yazılan bentlerdedir. Mazbata öncelikle baştan birer birer okunmalıdır ki, cevaplarını vereyim.

RS – (Sükût).

MP – Saye-i şâhânede madem ki bu yüce mahkeme hakkaniyet ve adaletin tecellisi için kurulmuş, o halde suçlanan bir adamın ifadelerini serbestçe söylemeye hakkı vardır. Bunları sormak bile mahkemenin kanuni vazifesi olduğundan, bu konuda müsadenizi rica ederim.

RS – Evet hakkınız var. Fakat söyleyeceğiniz sözler sadedin dışında olmamalıdır.

MP – Hayır, sadetten hariç değildir. Şöyle ki, ben İzmir'de iken İstanbul'daki yerli ve yabancı dostlarımdan bana gelen ve bir takım memurlar ve tüccara kendi yakınları tarafından gönderilen mektuplarda, Sultan Aziz'in başkaları tarafından [yedd-i âhar] öldürülmüş olduğuna dair bir dava çıkarılıp, bunun için celp ve haps olunmuş olan adamlardan bir kısmı sobada yakılmak ve su depolarına ve lağımlara konulmak, aç susuz bırakılmak, uykusuz bırakılıp ayak üzerinde bekletilmek gibi muamelelerle işkence ve eziyet edildikleri ve içlerinden Pehlivan adında birisi işkenceye dayanamayıp cinayeti kerhen kabul etmiş olduğu ve bu işe şahadet için ön-

Levent Şahverdi Arşivi

ceden öğretilen bir kaç harem ağalarından şahit bulunduğu, reislerinin de Karabiber olduğu yazılmıştı.

Bu sözler İzmir'de o derece münteşir olmuştu ki, kahve ve gazinolarda bile söylenmeye başlamış ve halkın çoğu inanmış ise de, rivayet olunan feci muamelelerin şu asırda dünyanın hiçbir yerinde ve hususiyle İstanbul'da padişah sarayında olması inanılır şey olmadığından, bu havadise uydurma nazarıyla bakılmıştı. Hatta İstanbul'a gelişimden sonra ilk defa olarak sorgulama heyetiyle beraber yanıma gelen Sürûrî Efendi'ye bunları söyleyerek, *"sizin bir havuzunuz varmış sorgulananlar oraya konulur ve başları sobaya sokularak yakılır ve aç, susuz ve uykusuz bırakılırmış" dediğimde, adıgeçen efendi, "bu haller şöyle dursun, sorgulananların padişah tarafından kuzu etiyle beslendikleri"* cevabını vermişti.

Ben de hakikaten geldiğim günden beri kendime ihsan buyurulan yemeklere karşı, diğerlerinin aç susuz bırakılmayacağını anladığım cihetle rivayetlerin yanlış olduğu zihnimde bir kat daha kuvvet bulmuş ise de, cinayet meselesini yakıştıracak ve bu kadar zahmete girilmesini gerektirecek hiçbir sebep bulamadığından, bu nokta için tereddüt ve hayrette kalarak, tâ İtham Mazbatasının gelişine kadar bu hayretle müzdarip olmuştum. Ne zaman ki İtham Mazbatası elime geçti, altına üstüne şöyle bir göz gezdirdiğimde, İzmir'de iken duyduğum sözlerin hepsine inandım. Çünkü mazbataya göre, Sultan Abdülaziz'in öldürüldüğünü Pehlivan ile arkadaşından başka söyleyen ve bu işi bu şekilde gördüklerine dair iki Araptan başka şahadet eden kimse olmayıp Arapların ise hal ve durumları itibarıyla nasıl şahitlik yapacaklarını tarife hacet yoktur. Pehlivan Mustafa merhumu öldürdüğünü söylemişse, bunun da öylece ve kolayca katilliği kabul ederek ikrar etmesini pek akıl ve izan kabul edemez.

Mazbata okunur ise, anlaşılır ki, suçlanmak istenen kimselerin haklarında kanunen ve hakikaten suçlanacak hiçbir delil

Levent Şahverdi Arşivi

ve belge olmadığı halde, her birisi hakkında yalandan bir takım şeyler isnat edilerek gûya Mustafa'nın işlemiş olduğu cinayet konusunda kimisi amir-i mücbir ve kimisi fiile yardımcı ve ortak [müşterek] denilerek bu kadar insanın katl ve idamı hususunda bu derece cömertlik gösterip de diğer yandan merhumu öldürmüş denilen Pehlivan ile arkadaşının mazur oldukları gösterilerek cezaları hafifletilmek ve başkalarına yükletilmek için kanuna aykırı olarak amir-i mücbir sözünün çıkarılması ve hele şahit denilen harem ağaları zâten saraydan Fer'iyye dairesine katil denilen adamlarla beraber gönderilip cinayet sırasında hazır bulunduklarını söyledikleri göre, bunların da hiç olmazsa şerik veya suça ortak ve yardımcı olmaları [muin-i katl] gerekirken, hükümde isimlerinin bile zikr edilmemesi ne acayiptir?

RS – Midhat Paşa sen pek ileriye gidiyorsun.

MP – İleri ise de doğrudur. Dava konusu olan mesele Sultan Aziz'in öldürülmesidir. Bizler de gûya zan altında bulunup suçlandığımızdan, muhakememiz için bir mahkeme-i hakkaniyet teşkil olunarak saye-i şahanede icrayı adalet buyurulacağı temin ediliyor. Gerçi bizim sorgulamalarımız yapıldı. Sorgulamaya görevlendirelenler yargılama yapacak mahkemenin reisi Sürûrî Efendi ve müddeiumumisi Latif Bey ve Saray-ı Hümâyuna müteallik zevat idi. Suç ortağı denilen arkadaşlarımızdan hiç birisiyle yüzleştirilme yapılmadı. Hakkımızı savunmak için istediğimiz şahitlerin celbi, mükerreren söylenmişken hiç kulak asılmadı. Kanunun 251 inci maddesinde avukatın müvekkili ile her zaman görüşeceği açık iken, bize gûya tayin edilen avukatlar yanımıza bile bırakılmadı. Sorgulamadaki ifadelerin hiç birisi okunmadı ve dünden beri söylediğimiz sözlerin hiç birine cevap verilmedi. Bu nasıl muhakemedir ve nasıl adalettir. Cümlenin bildiği şey ki, bir evde bir cinayet işlense, kaideten ilk önce o hanede bulunanların ifadesine başvurulur. Merhumun bulunduğu dairede üçyüzden fazla insan varken bulunlardan niçin sorulmadı da, iki Arabın ifadesi tercih olundu. Kara-

Levent Şahverdi Arşivi

kolda beşyüzden fazla nizamiye askeri ve zabiti varken, Pehlivan Mustafa ile arkadaşları bu askere misafir oldukları halde, Pazar günü bunların karakoldan çıkıp Fahri Bey ile içeri gittiğini askerden iki kişi olsun çıkıpta niçin söylemiyor? Merhumu muayene eden etibba celp ile sorulmayıp da verdikleri rapora neden itiraz ediliyor. Araplar cezadan niçin istisna kılınıyor?

MU – Müddeiumumi ayağa kalkarak, merhumun valide ve ailesine sorulmadığı nereden malûm ve Arapların cezasız kalacağını kim söylemiş? Doktorlara gelince, bunların verdikleri rapor hükümsüzdür. Mamafih muayenede bulunan doktorlardan dördü mahkemeye çağırıldı ya?

MP – Sübhanallah!.. Bu söylenen sözler, benim söylediklerimin ve sorduklarımın cevabı değil. Ben size Abdülaziz'in nasıl vefat ettiğini dairesinden ve ailesinden niçin sormuyorsunuz diyorum. Siz cevap olarak evet sorduk, şöyle böyle dediler diyecek yerde, sorulmadığı nereden malûm diyorsunuz. Eğer sorulmuşsa ne demişler? Arapların cezasız kalmayacağını imâ ediyorsanız, madem ki cezayı hak ettikleri itiraf olunuyor, suçları ve cezaları neden itham mazbatasında yazılmadı? Doktorların verdiği raporun hükümsüz olduğunu siz söylüyorsunuz, bakalım onlar da öyle mi söylüyorlar? Mahkemeye çağırılan Marko Paşa, Nuri Paşa ve diğer iki hekim böyle bir şey söylediler mi? Mazbatada merhumun diri diri gömüldüğü belirtiliyor, acaba muayene eden doktorlar bunu anlayamamışlar mı? Söylediğimiz sözlere kanunen ve kaideten cevap vermeyip Deli Mustafa mıdır, Pehlivan mıdır, bir herifin sözleriyle ve iki Arabın lakırdısıyla onbir kişiyi suçsuz yere idam mı etmek istiyorsunuz?

RS – Midhat Paşa, senin bu söylediğin kelamlar dahi senin için başka bir cinayettir.

MP – Acayip. Siz bizi idam cezasıyla mahkum etmişsiniz. Şimdi fazla olarak bir suç ve cinayetimiz daha olursa, ölümün üst tarafında başka cezaya yer olmadığından, onları da mezarla-

Levent Şahverdi Arşivi

rımızın taşlarına yazabilirsiniz. Yoksa müdafaa için bizi konuşmaktan men edemezsiniz? Eğer sözümüzde yalan-yanlış varsa onun belirtiniz.

RS – (Sükût).

MP – Usulü Muhakeme Kanunu'nun 266 ncı ve 272 nci maddelerinde belirtildiği üzere, maznunlar aleyhine mahkeme tarafından şahit ikame olunacağı gibi, maznunlar da istenilen şahitlerin mahkemeye dinlettirilmesi Kanun hükmü icabından olmasıyla biz dahi arkadaşlarımızla beraber defalarca talep ettiğimiz üç kısım şahidin mahkemeye celbini talep ve dava ediyoruz. Bunlardan birincisi, merhum Abdülaziz'in validesi ve ailesiyle diğerlerinden gerekenlerdir. İkincisi, otopsiyi yapan doktorlardır. Üçüncüsü, o zaman karakolda bulunan zabitan ve neferlerden celbi mümkün olanlardır. Bunların cümlesi mahkemeye getirilmelidir. Masraf lazım ise onu da ödemeye hazırız.

MU – Müddeiumumi ayağa kalkarak ve azalara ve diğerlerine hitabederek: Midhat Paşa burada kanundan bahsediyor. Halbuki kendisi yeni kanunların [kanun-u cedide] hiç birini kabul etmemiştir. Hatta geçen gün bir adet Usulü Muhakeme Kanunu istediğinden göndermiştik. Kendisi bu Kanunu yırtarak, sobaya atıp yakmıştır.

Ey Reis Efendi, bu da bizim mezar taşına yazılsın!

Mezkur Kanun tesadüfen Midhat Paşa'nın yanında bulunduğundan, Midhat Paşa bunu eline alıp ve ayağa kalkarak müddeiumumiye şu cevabı vermiştir.

MP – Efendi, yakmış olduğumu beyan ettiğiniz Kanun bu mudur? Şu yalanı söylemeye [irtikâba] neden mecbur oldunuz?

MU – Evet budur. Lâkin ben ne bileyim, bana öyle söylediler. Ben hâşâ yalan kabul etmem.

MP – Yalan söyleyip yalan olduğunu ikrar edip de yalanı kabul etmem demek başka bir yalandır. Ey Reis efendi! Bu da bizim

Levent Şahverdi Arşivi

mezar taşına yazılacak bir cinayet değilse de, tarihe geçecek bir ibrettir.

RS – (Sükût).

MP – Yeni Kanunu [Kanun-u Cedid] kabul etmediğime gelince, bunlar kanun olmayıp, başlığında da yazılı olduğu üzere, ileride kanunlaşması tasdik olunur ise, o zaman kanun olmak şartıyla meriyyete girecek bir talimattır. Bu meselc konu dışı olmasa daha fazla izahat verirdim. Burası bir tarafa dursun, ben mahkemeye diyorum ki, sizin bir kanununuz var, o kanun üzerine iş yaptığınızı söylüyorsunuz. Ben de o kanunun hükmüne dayanarak, istediğimiz şahitlerin celbini talep ediyorum. Şu talebimin kanuna uygun olup olmadığını beyan edeceğiniz yerde, bahis dışına çıkarak verdiğiniz cevap doğru bir söz müdür?

MU – Paşa hazretleri İzmir'den vapura geldiği gün Antalya mutasarrıfı Turhan Bey'in Avrupa'ya kaçacağını iftira ettiğinden, zavallı adamı haksız yere vapurla buraya kadar getirmeye mecbur olduk.

MP – Efendi, muhakemede konumuz neresi, sizin şu söylediğiniz söz neresi. Bunları vakit geçirmek için söylüyor iseniz de, siz galiba Usulü Muhakeme Kanununu okumamışsınız. Onun 235 inci maddesi diyor ki: *"Müddeiumumi muhakemede ithamname haricinde dava ikame ederse, hükümsüz [ke'enlemyekun] sayılacağından aleyhinde yapılan şikayetle hakkında dava ikame olunur."* Ben sizin gibi konu dışında [saded harici] söz söylemekten çekinmemiş olsam, Turhan Bey'in kaçacağına dair, uşağı tarafından İstanbul'a telgrafla verilmiş olan haber üzerine o zavallı adamı geceleyin yolundan alıkoyup vapura nasıl getirttiğinizi ve kendisinin mazur görülerek izin verilmesini defalarca rica ettiğim halde insaf etmeyip İstanbul'a kadar haksız yere nasıl getirdiğinizi açıklardım.

RS – Midhat Paşa muhakeme nihayet bulmak üzere olduğundan, savunma hakkında ne diyecekseniz onu söylemelisiniz.

Levent Şahverdi Arşivi

MP – Dün ve bugün ne sordunuz ise cevaplarını söyledim. Onlara mahkeme ne diyecekse beyan etmeli ve daha soracağı şeyler varsa söylemelidir ki, cevap vermeliyim.

RS – Cennetmekân Sultan Aziz'in şehadetinde sizin de bilgi sahibi olduğunuz [re'y ve medhaliniz] sabit olmuştur.

MP – Gerçek mi söylüyorsunuz? Öyle ise benim söylediğim sözlerin hiç birini dinlememişsiniz. Bu durumda mahkemeye, sual ve cevaba ne hacet var?

RS – Siz de diğerleri gibi "amir-i mücbir" olmak sıfatıyla itham ediliyorsunuz.

MP – İşte bir büyük yanlış daha. Benim ve Rüştü Paşa'nın emri ve malûmatı nereden biliniyor ve kim söylüyor? Orası bir tarafa dursun, Mahmut Paşa ve Nuri Paşa denildiği gibi talimat vermiş olsalar bile, bunlar nasıl amir-i mücbir olur ve hem de kanunen amir-i mücbir ne demektir?

MU – Kanunen amir-i mücbir, tehdidini yaptırmaya gücü ve kuvveti olandır? Siz de o zamanın şartlarında tehdidinizi yaptırmaya muktedir olduğunuzdan kanunen âmir-i mücbir sayılırsınız.

MP – Bu dediğiniz söz hangi kanundadır?

MU – Ceza Kanunnamesindedir.

MP – Teessüf olunur ki siz henüz kanundan bile bîhabersiniz? Bu durumunuzla bizi muhakeme etmeye çalışıyorsunuz. Çünkü Ceza Kanununda böyle bir ifade [lakırdı] yoktur. Benim bildiğim Kanunun 184 üncü maddesinde, "âmir-i mücbir, emrettiği adamı katl ve idama muktedir olmakla meşrut olup;..." diyor. Şimdi bu hükme göre Pehlivan Mustafa'nın ifadesi düzmece olmayıp da gerçek olsa, Mahmut Paşa veya Nuri Paşa âmir-i mücbir olur mu? Yani Pehlivan Mustafa bu işi yapmaz ise, paşaların birisi onu öldürmeye muktedir midir? Kanun ve düzeni bulunmayan aşiretler ve Arapların ümerası içinde ihtimal ki olabilsin. Lakin kanun devletinin bulunduğu bir memlekette, Tanzimattan sonra âmir-i mücbir

Levent Şahverdi Arşivi

olamaz. Mahmut Paşa değil padişah bile amiri mücbir olamaz. Bu duruma göre, itham mazbatasında Mahmut Paşa ile sair bilinen kişiler hakkında amir-i mücbir sıfatı yakıştırılıp onunla idamlarına hükm olunmak için kanunun ibaresine böyle bir fıkra ilave olunmuş. Ve şimdi müddeiumumi efendi de o uydurma fıkraya istinaden böyle söylemiş oluyor. Mahkemede kanun var ya, bakılıp tashih olunmalıdır.

MU – Ona sonra bakılır aşağıya geçelim.

MP – Hayır, hayır, şimdi bakılmalıdır. Zira bu nokta bahs olunan maddenin ruhudur.

Bunun üzerine mahkeme katipleri Kanunu açarak zikrolunan 184 üncü maddeyi buldular ise de, okunması müddeiumumiyi açıkça yalanlayıp, cehaletini ortaya koyacağı cihetle okunmamıştır. Midhat Paşa'nın o halde getir de ben okuyayım diye ısrarı üzerine zarureten okunmak zorunda kalınmıştır. Böylece mahkemenin bir diyeceği kalmamış ve yalan meydana çıkmasıyla cümlesi sükût etmiştir. Bu arada Midhat Paşa reise hitaben, yine söze başlayıp iznizle kanun dairesinde bir kaç kelime konuşacağım denilince, izin verilmiştir.

MP – Muhakemenin başından beri işitiyoruz ve İtham Mazbatasında dahi okuyoruz ki, meselenin esas noktası, Pehlivan ile arkadaşlarının ifadeleri oluyor. Her ne kadar bunların ifadelerinde benimle Rüştü Paşa'ya dair bir söz yoksa da, Mahmut Paşa ve Nuri Paşa'lardan başlayıp hastalık gibi birbirinden bulaşıyor demek oluyor ki, adıgeçenlerin bu ifadeleri olmamış olsa, meselenin hiç hükmü kalmayacak ve tabii ki bize de dokunur yeri olmayacak idi. Şu halde bu adamlar bizim aleyhimize şahittir. Zira bunların ikrarları kendileri için cinayet ve başkalarına şahadettir. Şimdi Muhakeme Usulü Kanunu'nun 69 uncu maddesinde, *"Sanıklar [müttehimler] şahitlere reis vasıtasıyla istedikleri suali sorabilirler"* diye yazılı olduğundan ben de şu iki adama sizin vasıtanızla bazı şeyler sormak isterim. Ve bunlar birer birer olması için birinin muvakkaten dışarı çıkarılmasını talep ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

MU – Hayır olmaz. Zira bunlar canidir, şahit değildir.

MP – Evet cani olduklarından şüphe yok, fakat meselenin bize dokunur yönünde şahittir. Eğer bunların ikrarlarının size dokunur yeri yoktur deyip de, bana bu mealde bir kağıt verirseniz ne âlâ, yoksa bunlara soru sormakta [isticvaba] her surette hakkım vardır.

Bunun üzerine reis ve müddeiumumi ve arka taraftan bazı zevât arasında epeyce gizli müzakere yapıldıktan sonra verdikleri cevaplardan, Mustafa ile arkadaşının birer birer soru sorulmasına razı olmayacakları ve dolayısıyla muhakeme bitti diyerek kalkıp çekilecekleri bile anlaşılmış olmakla, hiç olmazsa celsenin [mubahesenin] biraz daha uzayarak, en mühim bazı sözlerin söylenmesine vesile olmak üzere Midhat Paşa ifadesinde:

– Madem ki zikr olunan iki adamın şahit olarak birer birer yüzleştirilip soru sorulmasına izin verilmiyor, ben bu adamların bir defa olsun yüzlerini görüp seslerini işitmemiş olduğumdan bari bir kere bunların birisi meydana çıksın da, merhumu nasıl öldürdüğünü anlatsın da, ben de işitmiş olayım.

Mahkeme memurları buna da muvafakat etmeyerek, biraz sükûttan sonra çekilmek üzere kalktıkları sırada, arkadan birisi gelerek, gizlice bir şeyler söylediğinden cümlesi yine yerlerine oturarak, ikinci reis efendi Pehlivan Mustafa'ya hitaben:

– Gel nasıl olduğunu anlat, dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

PEHLİVAN MUSTAFA'NIN İFADESİ

Ey Mustafa, beş santimetre bir metrenin kaçta biridir?

Pehlivan Mustafa:

– Evet efendim, Mahmut Paşa beni onun orasına çağırdı. Mesela efendim, Sultan Aziz'in kolundaki damarlarını kesip, böyle bir işi bitireceksin diye emir verdi. Bende aman efendim, ben bu işi yapamam dedim. Yapmazsan meselâ efendim hakkında fena olur, hem de ekmeğinizden olursunuz dedi. Sonra Nuri Paşa'nın yanına gittim. Elmas ayıklıyor idi. O da, merhumun sol kolundaki damarlarını keser isen çabuk ölür, işte böyle. Mesela işini bitirmelisin diye emir verdi. Onun orasından bizi Hacı Mehmet ve Cezayirli ile beraber Fer'iyye'ye gönderdiler. O gün o gece biz karakolda kaldık. Pazar günü sabahleyin Fahri Bey gelip bizi karakoldan alarak içeri götürdü. Kapının yanında bana beyaz saplı bir bıçak verdi. Mesela efendim, işte bununla keseceksin dedi. Merhumun odasına girdik. Fahri Bey arkasına dolaşıp kollarını tuttu. Hacı Mehmet'le Cezayirli Mustafa dizlerine oturdu. Ben de mesela efendim, sol kolundaki damarları çakı ile iyice kestim. Sağ kolunun da bir kaç yerine bıçağı sapladım. Kanın akması için bir çeyrek saat kadar bekledim. Ondan sonra mesela Hacı Mehmet'le beraber dışarı çıkıp Nuri Paşa'yı gördüm. Bize ne emriniz olur dedim. O da, siz yataklarınızı alıp saraya gitmelisiniz dedi. Biz de öyle yaptık.

MP – Reis efendi, bu adamın öldürdüğü kişi, bir başkası olmalıdır. Zira bizim ölünün sol kolunda yalnız kan damarı beş santimetre genişliğinde açılmış ve damarı kopmayarak kanı o yaradan akmış idi. Şimdi bu adam sol kolundaki damarları bir iyice kestim diyor. Bakınız Mahmut Paşa ile Nuri Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa'ya verdikleri talimatta, doktorların raporuna uymak için sol kolunun yalnız kan damarını keseceksin diyerek ne güzel dikkat etmişler iken, herif damarların topunu birden kesmiş olduğunu söylüyor. Öyle olması da gayet tabiidir. Zira malûm ya cerrah bile bir adamın kolundaki kan damarını bulmak için, önce kolunun yukarısından boğup bağlamak ve damarı dikkatle aramak ve hususiyle Sultan Abdülaziz gibi cüsseli adamların kan damarını bulmak üzere hayli uğraşması lazım gelir.

Mustafa ise kan damarının hangisi olduğunu ayırmaya ehil bir adam olmadığından, çakı ile damarlarını tamamen kesmiş olmasını mazur görmelidir. Lakin asıl müşkil yeri merhumun kolundaki damarların bu şekilde kesilmiş olmasına inandırmaktadır. Müddeiumumi beyefendi, bu zorluğa çare bulmak için yazdığı ithamnamede, Mustafa'nın merhumun sol kol damarını beş santim kesmiş olduğunu belirtiyor. Gerçi bu nokta hekimlerin raporuna muvafık ise de, Mustafa'nın gerek bu ifadesine ve gerek İtham Mazbatasındaki ifadesine uymamaktadır. Dolayısıyla beyefendi bunu dirayeti kuvvetiyle uydurmuş oluyor. Bir de en ziyade hayret edilen şey, Mustafa'nın çakı yerine makasla kestim dememiş olmasıydı. Çünkü eğer makasla kestim demiş olsaydı hem hekimlerin raporuna bir derece uymuş ve hem de kan içinde bulunmuş olan makasın vükelâ tarafından özellikle bırakılmış olduğuna dair gayet münasebetsiz bir yalanın söylenmesine gerek kalmamış olurdu.

İtham Mazbatası baştan aşağı yalan...

MU – Hâşâ, yalanı kimse kabul etmez.

MP – Siz kabul etmezsiniz, ama yazdığınız İthamnamede kol damarını beş santim kesmiş diyorsunuz. Eğer bunu Mustafa söylemiş diye yazmışsanız, herifin ifadesini işitiyorsunuz ki, bütün damarlarını kesmişdir. Hem de Mustafa santimetrenin ne olduğunu bilmez, kendisi hazırken soralım ve beş

Levent Şahverdi Arşivi

santimetre bir metrenin kaçta biridir diyelim de cevap versin. Eğer bu fıkrayı Mustafa'nın ifadesi olmadığı halde İthamnameye siz ilave etmişseniz, onbir kişinin idamını hükme bağladığınız böyle bir resmi belgeye, aslı olmayan bir şahadet ilave olunursa, bu söze ne demek ve bunu irtikâp eden memura ne yapmak lazım geleceğini varın siz buyurun.

MU – (Sükût).

MP – Benim yalan ve sahte dediğim yalnız burası değildir. İtham mazbatası baştan aşağı böyledir.

RS – Bunu mahkeme kabul etmez, isbat etmelisiniz.

MP – İtham mazbatasının içinden itiraz ettiğim hususlar doksan üç maddeden ibarettir. Dökümü [fihrist-i icmalisi] şu elimde olan kağıt parçalarında yazılıp tesbit edilmiştir. Bunlardan bazıları şimdiye kadar sorulan suallerde geçti. Delil ve belgesiyle cevaplarını verdim. Siz sükût edip cevaplarını vermeden başka konulara geçiyorsunuz. Ve hiç bahis konusu olmayan sözlerle zaman dolduruyorsunuz. İtham mazbatasını okumalısınız ki, sırasıyla onların delillerini de ortaya koyayım.

RS – Hayır, mazbatanın yukarıları başkalarına dairdir. Siz kendinize dair olan fıkraları müdafaa etmelisiniz.

MP – Acaba ben mi anlatamıyorum, yoksa siz mi anlamak istemiyorsunuz? Bu muhakemenin konusu bir cinayet meselesidir. Mazbatanın aşağısı da yukarısıda bunu ilgilendiren sözlerdir.

RS – Evet öyle ama, siz kendinize dair olan fıkralara cevap vermelisiniz ve yalan sözler bunların neresinde ise onları söylemelisiniz.

MP – Sübhanallah! Bir çoğunu söylemedim mi? Siz niçin cevap vermiyorsunuz? İşte demincek tafsil ve beyan eylediğim beş santimetrelik yara meselesi yalan değil mi? Yanlış cümlelerden biri de, mazbatanın bana dair olan bir fıkrasında Pehli-

Levent Şahverdi Arşivi

van Mustafa ile arkadaşlarının görevlendirildiklerine dair söz olmadan, Midhat Paşa bunları gizlice Seyyit Bey'den sormuş ve araştırmıştır denilmiş olmasıdır. Halbuki Seyyit Bey'in ifadesinde bunların görevlendirilmelerinden evvel Midhat Paşa'ya merdiven başında nasıl adam olduklarını bana sordu diyor. *"Memuriyetlerine dair lakırdı olmaksızın hafiyyen tefahhus"* cümlesi Seyyit Bey'in ifadesinde yokken, bunun ilavesi sahtekarlık değil mi?

RS – Seyyit Bey'in ifadesi bulunup müracaat edilsin.

MP – Ona hacet yok. Seyyit Bey'in sorgulamadaki ifadesi mazbatanın ona dair olan maddesinde aynen mevcuttur. İşte ben size okuyayım. (okundu...) Burada böyle bir lakırdı geçiyor mu?

RS – (Sükût).

MP – Pehlivan Mustafa'yı söyletmekten maksat onu kanun ve kaide üzere sorgulamak idi. Müsade etmiyorsunuz. Lakin buna dair bazı özel söyleyeceklerim vardır. Onu da men etmezsiniz ya! Çünkü müdafaa için istediğimiz şeyleri söylemeye zaten muhakeme usulü selahiyet vermiştir.

RS – Evet sadedden çıkmayarak söyleyebilirsiniz.

MP – Önce bu üç adamın Sultan Abdülaziz'i öldürmeleriyle yüzer lira maaş ve otuzar lira bahşişle [atiyye] tatmin edildiklerini beyan ediyorsunuz. Otuzar lira bahşiş denilen akçenin elbise bedeli olduğu ortaya çıktı. Acaba maaş olarak bunlar para almış mı ve defterlerde aldıklarına dair bir işaret görüldü mü?

Bir tavuk bile kesileceğini hissedince bağırır...

Bu sırada Cezayirli Mustafa oturduğu yerden haykırarak, "Hayır hâşâ otuz liradan başka bir şey görmedik ve bir para almadık" demesiyle, Reis efendi hiddetlenerek polislere hitaben, "kaldırın şu herifi" diye emir vererek sesini kestirmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

MP – Yalnız bu adamın sözüne kalmayıp işin tabiatı iktizasınca da isbat eder ki, bunlar hizmette kalmış olsalar maaşlarını tamamen alacakları belli iken, merhumun vefatıyla bundan mahrum olmuşlardır. Şu halde merhumu öldürmek için tama' ettikleri şey otuz liradan ibaret ise, geri tarafta ondan kat kat fazla maaşlarını üste vermiş ve tama' yerine bilakis cömertlik etmiş oluyorlar. Dünyada hiç böyle şey olmuş mu? Gelelim cinayet maddesine. Bu adamlar merhumun hizmetinde bulunmak için gönderilmiş olduklarından eğer hizmete girip ve arasından bir müddet geçip de merhumun vefatı dahi zehirleme ve boğma gibi şeylerle ve sair gizli şekillerle olmuş ve gece meydana gelmiş olsa haydi bir dereceye kadar şüphe götürür yeri olur ise de, merhumun valide ve ailesi içinde ve adeta gün ortasında kanları akarak vefat etmiş ve hayatında bir adamın kendini öldürmesi için en kolay yolun kan damarlarını açarak hayatına son vermesi olduğunu ölmeden önce defalarca söylediği lisanından işitilmiş ve hal'inden sonra duyduğu üzüntü ve gururuna düşkünlüğünden canına kıydığına deliller ve kuvvetli şahit bulunmuşken ve merhumla birlikte bulunan bu kadar insan içinden hiç kimse böyle bir suikast vukuuna dair birşey söylemeyip, bilakis cümlesi merhumun kendi canına makas ile kıydığı sözünde müttefik ve müttehit iken, beş sene sonra hiç yoktan böyle bir cinayet meselesi ortaya çıkarılmak ve bu kadar külfet ve düzmece ile doğru ve hakikaten meydana gelmiş bir olay gibi isbatına çalışılmak ne garip ve ne acayip şeydir?

Amma şimdi siz dersiniz ki, işte Pehlivan Mustafa ile arkadaşı kabul ediyor. Ben Pehlivan'ın cinayeti ikrârını teşvik ve tama'kârlık ile olmuştur demem. Zira bir adam ne kadar alçak ve ahmak olsa, paraya tama'en böyle bir cinayeti kendi üstüne alıp ve bu kadar insanın suç ve günahını boynuna yüklenip dünya ve ahirette rezil ve rüsvâ olmayı istemez. Şu halde İzmir'de iken işittiğim ve burada da eseriyle gördü-

Levent Şahverdi Arşivi

ğüm vechile, bu adamın işkence ve eziyetle yalandan böyle bir şeyi söylemek için ikrah ve icbar olunduğuna yalnız benim değil, hiç kimsenin şüphesi kalmadı. Mustafa'nın ifadesi ve itham mazbatasının yalanları işin aslını bütün bütün meydana koydu. Eğer kendisi ikrarı gereğince kanunen idam edileceğini gerçekten bilmiş olsa, nasıl zorlandığını ortaya koyacağından şüphem yoktur. Hele bir kere, bu iki adam idam sehpasına asılmak için gönderilsin ve kendilerinin mâzur olduklarından bahisle cezadan kurtulacaklarına dair yapılan vaadlerin aslı olmadığını onlar da anlasınlar, bakalım o zaman ne diyeceklerdir. Araplara gelince, bunların ne olduğu ve şahitliklerinin nasıl cahilane şekilde öğretildiği ve uydurma olduğu tekrar beyana muhtaç değildir. Hani nerede o Araplar?

Bunun üzerine hakimler [mahkeme memurları] bir müddet sükût edip, hiç birisi tarafından red ve kabule dair bir söz çıkmamış ise de, tavır ve hallerine nazaran mübahesenin kesilmesi şeklinde dahi olmadıkları anlaşıldığından, Midhat Paşa konuşmasına devam ederek ve bu sefer gayet şiddetli bağırarak konuşmaya başlamıştır.

MP – Pehlivan Mustafa diyor ki, Mahmut Paşa kendisini sarayda misafir odasına çağırıp Sultan Aziz'i öldüreceksin demiş ve yapmazsa ekmeğinden olacağını söylemiş. O da ekmeğinden olmamak yani maaşı kesilmemek için kabul etmiş ve Nuri Paşa da hiç ehemmiyet vermeyerek elmas ayıklarken damarlarını kesip öldürmeye emir vermiş. Böyle şey olur mu? Ve Sultan Aziz gibi koca bir Padişahı öldürmek için, adeta çarşıdan yirmi paralık birşey ısmarlar gibi gayet basit bir lakırdı ile sipariş etmek ve Pehlivanın da bunu derhal kabul etmesi ve diğer ikisinin de paşaların yüzünü bile görmeden hemen Mustafa'ya uyarak tereddütsüz Sultan Aziz'i öldürmeyi kabul etmeleri mümkün müdür? İtham mazbatasında bunlar fevkalade tatmin edilmiş deniliyor. Ne ile tatmin olunmuşlardır. Maaş ise aslı olmadığı, üste verdikleri malûm oldu? Elbise parası ise, otuz lira adam öldürmek için

Levent Şahverdi Arşivi

ne ucuz pazarlık? Eğer bunlara başka türlü gizlice büyük miktarda paralar verilmiş veya verilmek için kendilerine vaad olunmuş denilmek isteniliyorsa, onun da aslı yok. Zira ona dair küçük bir şüphe verecek birşey olsaydı, o da meydana konulurdu.

Bu da bir tarafa konulsun, haydi Paşaların bunlara *talimat* vermesi doğru farz olunsun, bu niyetlerini katiller bizzat hizmete girdikten sonra, mesela yakın bir zamanda fırsat bularak yapmaları gerekirken, daha merhumun yüzünü görmezden ve içeri girmezden evvel karakolda misafir bulunduklarının hemen ertesi günü bunların gündüz gözüyle Fahri Bey'in arkasına düşüp gitmelerine ve adam öldürmenin yolları ve çeşitleri varken, Paşaların ikisinin birden sol *kol* damarlarının kesilmesini ittifakla kabul etmelerine mecburiyet nedir?

Fahri Bey gündüz saat ikide karakolhaneye gelip ve bunları alıp içeri götürürken, karakolda bulunan bu kadar zâbitan ve neferden nasıl olmuş da bunları bir gören olmamıştır? Ve merhumun bulunduğu Fer'iyye dairesinde valide ve ailesi ve evlat ve câriyeleri olmak üzere üçyüzden fazla insan varken ve o saatte tamamı uyanık ve ayakta iken, bu üç adamın dairenin içine girdiği anda cümlesi bunların üzerine hücum ederek, kendilerini öldüremeyecek olsalar bile feryat ve çığlıklarıyla alemin ve en evvel karakoldaki askerin oraya yetişip toplanacağı aşikardır. Katillerin bu noktaları düşünmeyerek meccanen ve hasbî adam öldürmek için derhal Fahri Bey'in arkasına düşerek bu kadar tehlikeyi göze almaları ihtimali var mıdır? Fahri Bey çakı vermemiş olsaydı, acaba Mustafa neyle kesecekti?

Dairede bu kadar insan varken adıgeçenler üç kat binanın en üst katındaki merhumun bulunduğu odasına kadar nasıl çıktı ve Arapların da itiraf ettiği gibi kapıda nöbetçi olarak hazinedarlar beklemekte ve sofada validesi ve cariyelerden bir kısmı odanın etrafında gezinmekte iken, bunların hiç biri

Levent Şahverdi Arşivi

görmeden herifler odaya nereden girdiler? Fer'iyye dairesinin bir tarafı deniz ve bir tarafı karadan yol ve cadde olup, yanıbaşındaki karakolda beşyüzden fazla asker merhumun korumasında olduğu ve kendisi hasta veya uykuda olmayıp uyanık oturmakta bulunduğu halde, bunlar odaya girince niçin geldiklerini bile sormayarak sesini çıkarmaması mümkün müdür? Ve Fahri Bey'in kollarını arkadan tutmasına bir şey dememesi ve kan aldıracak hasta gibi durup Pehlivan Mustafa'nın kollarını sıvamasına ve çakıyı çıkarıp kesmelerine seyirci gibi bakması masallarda bile işitilmiş şey midir? Bunu dünyada kabul edecek bir fikir varmıdır? Sultan Abdülaziz koyun mu idi? Bir tavuk bile kesileceğini hissedince bağırır. Merhum bir kere sesini çıkaracak olsa, yanıbaşındaki oda ve sofada ve diğer dairelerde bulunan insanların koşup yetişeceklerinden şüphe mi vardı? O vakit hâl ne olurdu? Bunun böyle olacağına katillerin aklı mı ermemişti?

Merhumun kol damarlarının kesildiğine kanaat olunmayarak, bir de Cezayirli Mustafa'nın yaralama aletiyle sol memesi altından yaraladığına dair bir iftira daha ilave olunuyor. Hele bunu hiç kimse ağzına bile almamış iken, mazbatada icad olunarak hakikatmiş gibi yazılıyor ve buna ilaveten Cezayirli'nin pencereden atladığına dair büyük bir yalan da çıkarılarak, şahit olarak Marko Paşa'nın Kuzguncuk'daki yalısında iken olay günü Fer'iyye dairesi penceresinden aşağı bazı şeyler düştüğünü gördüm demesi, Cezayirli'nin pencereden atlamış olduğuna şahadet makamında gösteriliyor. Ne acayip şey?

Marko Paşa Tıbbiye Mektebi Nâzırı ve tabiplerin reisi olduğu gibi merhumun naâşını muayene eden tabiplerden de birisidir. Verilen raporda imzası bulunduğu halde, eğer muayenede merhumun sol memesi altındaki yarayı görmemiş ise, Kuzguncuk'taki yalısından ve iki mil mesafeden karşıda Fer'iyye dairesi penceresinden adam düştüğünü görüp de, merhumun sol memesindeki yarayı görememiş olmasından büyük kusur mu olur? Eğer yarayı görüp de gizlemiş ise,

Levent Şahverdi Arşivi

burası tıbben cinayet olduğundan, Avrupa'da olsa böyle hekimi ipe çekerler.

İşte bu kadar olaylar ve gürültülerden sonra katil denilen adamlar ne olmuş. Benim işittiğime göre Pehlivan Mustafa ile arkadaşları bazı küçük hizmetlerde bulunduktan sonra Sultan Abdülhamid'in cülüsunda merhameten ve emekdârlıklarına riâyeten çıraklık olarak dörder beşer yüz kuruş maaşlar tahsis olunarak ikisi memleketine ve Cezayirli Mustafa'da İzmir'e gönderilmiş ve Fahri Bey de iki sene ihtiyaç ve zaruret içinde vakit geçirdikten sonra o da taraf-ı şahâneden aylık ikibin kuruş maaş tahsisiyle çerağ edilmiştir. Şimdi muhakemenin usulünde ve kaidesinde olması için mahkeme benim şu değim şeylerin hakkında diyecekleri varsa söylemelidir.

Bunların reddi, çürütmesi veya kabulü yolunda mahkemenin ne diyeceği beklenirken mahkemeye şahadet için bir adam getirilip, müddeiumumi Reise hitaben:

– Efendim, Şam'dan gelen Rıfat Efendi, şahitlik yapmak için geldi. Emir buyurun konuşsun demekle, bu Rıfat Efendi Mushaf-ı Şerif'e usul üzere el basıp yemin ettirildikten sonra, aşağıdaki ifadesini verdi.

Levent Şahverdi Arşivi

RIFAT EFENDİNİN İFADESİ (*)

Bu arsız, hayasız ve utanmaz herif...

Rıfat Efendi:

"– Ben Şam'da bazı kaymakamlıklarda istihdam olundum. Boşda kaldım. Midhat Paşa vali iken beni bazı muvakkat hizmetlerde kullanır idi. Bir kere bir iş için beni Havran'a gönderdi. Gidip geldim ve gördüğüm işe dair evrakı akşamdan sonra Paşa'nın Salihiyye'deki hanesine götürdüm. Kendisi Suriye gazetesi yazarı Esat Efendi ile konuşuyordu. Ben de konuşmalarını dinliyordum. Paşa, Esat Efendi'ye dedi ki: "Sultan Abdülaziz'i hal' ile idam ettik. Ona muvaffak olduk. Lâkin şehzâdelerin öldürülmesi için tertip olunan Nisbetiye Vak'asına nasılsa muvaffak olamadık."

İşte Allah için böyle şahadet ederim.

MP – Evet, bu adam muvakkat bir hizmet için Havran'a gönderilmişti. Kendisi hükûmet dairesinden başka yerde benim yanıma gelir-gider kimse olmadığından, dediği gibi Sâlihiyye'de bizim eve geldiği hatırıma gelmiyor ise de, o sıralar

(*) Bu Rifat Efendi Midhat Paşa'nın Suriye valiliği döneminde kendisiyle bulunmuş, Humus kaymakamlığı yapmış ve en son Kudüs Müddeiumumi muavini iken bu bazı hareketleri dolayısıyla istifaya mecbur olmuş ve Yıldız tahkikatı sırasında İstanbul'da bulunmuştu. Bu sırada Darüssaade Ağası Hafız Behram Ağa vasıtasıyla Midhat Paşa aleyhinde bir jurnal vermiştir. Dolayısıyla Midhat Paşa'nın bu kişi hakkında söyledikleri yerindedir. İfadede adıgeçen Esat Efendi ise, Türk matbuatında Çingene Esat namıyla maruf bir gazeteci olup, Ali Suavi Vak'asından sonra Şam'a sürülmüş olup orada gazete çıkarmakta idi. Rifat Efendi'nin 7 Nisan 1881 tarihli jurnalinin tam metni için bkz. Uzunçarşılı, Yıldız Mahkemesi s.292-293

Levent Şahverdi Arşivi

Havran işlerinin ehemmiyetli olmasıyla, ihtimal ki getirdiği evrakı vermek için gelmiştir. Şimdi yemin ederek verdiği ifadeye göre, ben Sultan Abdülaziz'i öldürdüğümüzü ve şehzâdeleri öldüreceğimizi bunun yanında gazeteci Esat Efendiye söylemiş oluyorum.

Bir kere düşünmeli ki, merhum Sultan Aziz'in öldürülmesi sahih olmak lazım gelirse, failine büyük cezayı gerektiren bir cinayettir. Nisbetiye Vak'ası olarak isimlendirilen hayeller de şehzadelerin içinde zât-ı şâhâne de olduğu halde bunların hepsini öldürmek için bir tasavvur ve bir tertipdir ki, bu da bir rüya ve hayal olmayıp da işin hakikati böyle olsa, elbette diğerinden daha fecî ve adî bir suçlamadır. Bu Rıfat Efendi denilen adam ise, benim evime gelebilen şahıs olmayıp, bir kere gelmiş ise, o da getirdiği evrakı vermek için gelmiş oluyor.

Şu halde bu iki büyük vak'a, bilfarz doğru olsa ve ben de Suriye'de zât-ı şâhânenin valisi bulunduğum halde, böyle tehlikeli ve tehlikesi üzerinde bulunan sözleri başkalarına söyleyecek kadar bende hafiflik [hiffet-i mîzac] olduğu tasavvur olunsa bile, böyle şahsen ülfetim bulunmayan ve kaymakamlık memuriyeti ehliyeti kafi olmadığı sebebiyle emsali gibi basit ve muvakkat hizmetlerde kullanılıp henüz tecrübe edilmekte olan bir adamın yanında böyle bir sözü söyleyeceğimi tasdik edecek bir adam yoktur zannederim.

Bu arsız ve hayasız ve utanmaz herifin bu derece cesaretine hayret ediyorum. Zirâ; nev'i beşerde nice tasavvur olunmayan şeyleri irtikâp edenlerin çok olduğuna şahit oluyoruz.

RS – Mahkemede şahit aleyhinde böyle kötü bir tabir ile muameleye selâhiyetiniz yoktur.

MP – Evet, ben de münasip olmadığını biliyorum. Lâkin hiç hat ve hayele gelmeyen böyle bir iftirayı, insan işittiği zam elinde olmayarak ve bu tabir benden istemeyerek südûr miştir. Bu kadar bir kusuru afv edersiniz.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu Rıfat Efendi önceleri Suriye'de bazı yerlerde kaymakamlık memuriyetlerinde bulunmuş ise de, kötü hal ve hareketi cihetiyle, daha önceki valilerin zamanında azledilerek açıkta kalmış ve Midhat Paşa'nın usul ve adeti gereğince, kaymakamlıkta kullanılacak adamların bir müddet muvakkat işlerde istihdam edilerek kabiliyetleri tecrübe olunduğu gibi, bu da bu şekilde bir kaç yere muvakkat görevle gönderilerek kullanılmış ve bu sırada yeni adliye nizamlarının vaz'ı ve ihdası sırasında, adıgeçen bir yolunu bularak Kudüs-ü Şerif müddeiumumi muavinliğini elde ederek oraya gitmiş idi.

Midhat Paşa İzmir'e geldikten sonra, bu adamın Kudüs-ü Şerif'te rüşvetle suçlandığı ve bir aralık oradan kaçtığını Suriye'de bu yolda havadisler yayıldığını duymasını müteakip kendisi İzmir'e gelip Midhat Paşa'yı görerek ve memuriyet almak için İstanbul'a gideceğini söyleyerek tavsiye mektubu istemiş ise de, Kudüs'deki hareketlerinden dolayı Midhat Paşa kendisine bu tavsiye mektubunu vermemişti.

Şimdi anlaşıldığına göre bu adam şu muhakeme sırasında İstanbul'da bulunduğundan ve eski memuriyeti münasebetiyle adliye memurlarıyla tanışıklık [muarefe] peydâ ederek, bu şekilde bir şahitliğin işe yarayacağını haber almış ve fakat Nisbetiye vak'asının asılsız ve hayal mahsulü olduğunu adliye memurları da anlayıp itham mazbatasına konulduğuna bile pişman oldukları ve hatta muhakemede de bu bahisten bir kelime bile söz söylemedikleri halde, Rıfat Efendi burasını haber alamayarak veya iğfal olunarak mücerret bir mükafat emeliyle Cenab-ı Hakkın ismine ve Mushaf-ı Şerif'e yemin ederek böyle açık bir yalancı şahitliği irtikâp etmiştir. Yalan ne tarafta ise, ortaya çıkması yüce Adil-i Mutlak'a havale olunur.

Rıfat Efendi bu şahadet ve hizmete mükafaten, Kudüs-ü Şerif görevindeki taksiratı affedilerek, Adliye Nezareti tarafından Şam mahkemesine reis tayin olunarak gönderilmiştir. Buraya kadar cereyan eden

Levent Şahverdi Arşivi

konuşmalar ile akşam yaklaşmış olup ve saat onbire geldiğinden reis Hiristo Forides Efendi Midhat Paşa'ya hitaben söze başladı.

RS – Muhakeme sona erdi, müdafaa için diyeceğiniz var ise söylemelisiniz.

MP – Ne demek sona erdi, muhakemeye henüz başlanıldı. Ne sordunuz ise cevaplarını verdim, siz sükût ettiniz. Demek ki kabul ettiniz. Şimdi müdafaa için ne diyeceksiniz demek, ne demektir? Benim itham mazbatasına hazırladığım itirazların çoğu duruyor. Mazbatanın okunmasını bekliyorum. Bunlardan başka, Mustafa'ya soracağım şeyler de, şu varakpareye not ettiğim yirmi yedi maddedir. Onları da yine vasıtanızla sormak isterim.

RS – Ben size müdafaa için daha sözünü var mı diyorum. Zira muhakeme bitti, mahkeme kapanacaktır.

MP – Canım verdiğim cevaplar suçsuzluğum [beraet-i zimmet] için hükme kâfi ise "müdafaa için diyeceğiniz varsa söyleyin" demek ne saçma ne münasebetsiz lakırdıdır. Eğer müdafaa için hakikaten daha başka şeyler söylemek lazım ise, işte söyleyeceğimi beyan ediyorum.

Reisin bu kelâmından sonra mahkeme heyeti kalkıp ve dışarıda müzakere için hazırlanmış olan çadıra girip, orada bunlara muntazır olan Cevdet Paşa ve Vahan Efendi ve Sürûrî Efendi ile birleşmişlerdir.

İki gündür devam eden mübahesat ve özellikle Midhat Paşa tarafından meydana konulan delil ve belgeler hükmünce itham mazbatasının yalan ve iftiralarından bir çoğu sabit olup tamir ve ıslahı kâbil olmadığı halde, Midhat Paşa'nın sonraki ifadesi gereğince doksan bu kadar itiraz konusu da meydana konulacak olursa içinden çıkılmasının mümkün olamayacağı anlaşıldığından ve hususiyle Pehlivan Mustafa'ya sorulacak yirmi yedi sualin hiç birine cevap vermeye adıgeçenin gücü kalmadığından ve iş o cihetten de uzayacağından, bunca emek ve mesai ile vücuda getirilip aleme ilan olunan şu cinayet meselesinin sahteliği böyle bir mahkemenin kararıyla tasdik olunup meydana çıkmaktan ise, verilen cevaplara ses çıkarılmayıp ve gûya söylenilen sözler söylenmemiş ve konuşulan bahisler meydana gelmemiş gibi sayıl-

Levent Şahverdi Arşivi

mıştır. Ayrıca mazbatayı hazırlayanlar hakkında yalancılık ve sahtekârlık tabiriyle yüzlerine karşı söylenilen kelamlar da hazmedilmiştir. Mahkemenin sona erdirilmesi ve itham mazbatası hükmünün yerine getirilmesi o mecliste yani müzakere çadırında Cevdet Paşa'nın riyaseti altında toplanan zevâtın görüşleriyle kararlaştırılmış ve fakat ceza bahsinde Midhat Paşa'nın itiraz ettiği amir-i mücbir meselesi hüküm mahallinde bir kanun maddesi olduğundan, bunun diğer konular gibi sükût ile geçiştirilip, cezanın amir-i mücbir itibarıyla tayini mümkün olamayacağından burası değiştirilerek gûya mesele diğer bir kanun maddesine tatbik olunarak Paşaların *"amir-i mücbir"* sayılması yerine *"fail-i müşterek"*e çevrilmiş ve Nizamat-ı Cedide-i Adliyenin müelliflerinin ictihadıyla münasib görülmüş olduğundan reis-i sâni bunun tebliği için mahkeme azaları ile beraber tekrar avdet etmiştir.

RS – Yapılan muhakemede sabit olan ahkama göre, müttehimlerden Pehlivan Mustafa ve iki arkadaşıyla Fahri, Ali ve Necip Beyler taammüden cinayet işledikleri gibi, Rüştü, Midhat, Mahmut ve Nuri Paşalar'ın da Kanunun 45 inci maddesi hükmünce fail-i müşterek olduklarına mahkeme hükm ettiğinden ve bu gün akşam olduğundan cezaları yarın tebliğ olunacaktır.

Koskoca devletin adliyesini rezil ettiniz...

MP – Efendi, bu sizin söylediğimiz faili müşterek lakırdısı amir-i mücbir sözünden daha ziyade yanlıştır. Kanunun 45 inci maddesinde bir cürmün müşterek failleri kanunun sarahati olmayan konularda o cürmün müstakil faili gibi cezalandırılır diye yazılıdır. Halbuki söylediğiniz adamların bilfarz suçları tahakkuk etse bile, faili oldukları cürm-ü müşterek nedir? Eğer Pehlivan ile arkadaşlarının Sultan Aziz'i öldürmeleri fiili ise, benimle Rüştü Paşa'nın cinayette mâzallah fiilleriyle işitirake münasebet olacak bir halimiz şöyle dursun, lakırdısında bile medhalimize delalet edecek hiç kimse tarafından açık ve örtülü bir ifade olmayıp yalnız itham mazbatasında hayali bir takım isnatlar ve iftiralar vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mahmut Paşa ile Nuri Paşa'ya gelince, bunlar da fiil-i katl'in neresinde iştirak etmişlerdir? Eğer iddia ve isnat olunduğu gibi bunların Pehlivan'a emir ve talimat vermiş olmaları sabit olup da, onun için ceza tayin olunacak ise *amir-i gayr-i mücbir* olacakları cihetle, bunun için kanunda terettüp edecek ceza açıktır. Hatta Fahri Bey ve Cezayirli Mustafa ile Ali ve Necip Beyler'in bile suçları [töhmet] sabit olsa bile, kanunen ne taammüden ve ne de fiil-i katl'de müşterek denilmesi doğru değildir. Olsa olsa faile yardımcı olmaları gerekir. Zirâ; muavin-i katl'in cezası da kanunun diğer bir maddesinde düzenlenmiştir. Kaldı ki, suçlu hakkında cezanın belirlenmesi bahsi mahkemenin sona ermesi ile belirecek duruma göre olmak lazım gelir. Siz mahkeme sona erdi diyorsunuz. İki gündür muhakemede söylenen sözler nerede kaldı? Onlardan hiç bir şey söylemiyorsunuz? Bu nasıl acayip mahkemedir? Demek oluyor ki, itham mazbatasında ne kadar yalan ve uydurma şeyler yazılmışsa, değiştirilmeden onlar doğru gibi kabul edilip, icra olunacak. Öyle ise, muhakeme namıyla buraya halkı toplamaya ne hacet vardı. İstenilen cezalar muhakemesiz bile icra olunurdu. Belki bu şekil sizin için daha kolay ve selametli olurdu. Zira hiç olmazsa devletin adliyesi bu derece rezil edilmemiş [tafzih] olurdu.

RS – Muhakeme bitmiştir. Ben size mahkemenin kararını tebliğ ediyorum.

* * *

Levent Şahverdi Arşivi

Mahkeme denilen komedya artık sonar eriyor!

Bunun üzerine muhakeme edilenlerin ekserisi ayağa kalkarak:, *"şahitlerin ifadelerini çürütmek için konuşurken, şimdi sırası değil diye ertelediğiniz [tehir] halde, şimdi muhakeme sona erdi demek nasıl adalettir ve nasıl kanundur"* diyerek hayli gürültü patırdı çıkardılar. Ancak hiç birine kulak asılmayarak mahkeme heyeti çıkıp gitmiş ve akşam vakti ile beraber mahpuslar da yerlerine gönderilmiştir.

Ertesi Çarşamba günü yine öğle vaktinde mahpuslar mahkemeye çağırılarak ve Midhat Paşa gene aynı karakolda tevkif tutularak, mahkeme heyeti ile birinci reis Sürûrî Efendi gelerek, dünkü karara diyeceğiniz var mı diye sözle başlayınca Mahmut Paşa:

–Evet vardır. Hani Midhat Paşa? O da gelsin, birlikte konuşuruz.

demek istemiş ve Reis Efendi, *"sen sus"* dedikçe müşarünileyh yine tekrar etmiş ise de, nihayet muamele-i şedide ile onu susturduktan sonra hemen ceza bahsine nakli kelam ederek:

– Pehlivan Mustafa, Hacı Mehmet ve Cezayirli Mustafa ile Fahri, Ali ve Necip Beylerin Kanunun 170 inci maddesi hükmünce idamlarına ve Mahmut, Nuri, Midhat ve Rüştü Paşaların da Kanunun 45 inci maddesinde yazılı fail-i müşterek [suç ortağı] cezasıyla keza idamlarına, Seyyit ve İzzet Beylerin cinayete yardımcı oldukları sebebiyle onar sene müddetle küreğe konulmalarına mahkemece ittifakla karar verildiğini, Midhat Paşa'dan başka mevcut olanlara beyan ve tebliğ etmiştir.

O sırada mahkeme azası mühtedi Emin Efendi (*) kendisinin görüşü [re`y] olmadığından kararın ittifakla değil ekseriyetle alındığını açıklayınca reis efendi, *"evet, verilen kararlar ekseriyet oyu iledir"*

(*) Mühtedi Mehmet Emin Bey, aslen Alman olup Alman ve Londra üniversitelerinde hukuk ve siyasal bilgiler tahsil etmiş İngiltere ve Fransa'da öğretmenlik yapmıştır. 1858 yılında 33 yaşında İslamiyeti kabul ederek Bâb-ı Âlî tercüme kalemi muallimliğine tayin edilmiş ve 1875 yılında İstinaf Mahkemesi cinayet kısmı azalığına naklolunmuştur. Bizde ilk defa 1881'de açılan Hukuk Mektebi'nin ilk müdürü olup, mahkeme üyeliği ile birlikte 8 sene bu görevi yürütmüştür. 1892 yılında emekli olmuş ve aynı yıl ölmüştür. Bkz. Uzunçarşılı age. s.346-347

Levent Şahverdi Arşivi

demek zorunda kalmıştır. Gerçi Reis Efendi bu kararın müzakeresinde bulunmuş ve oyunu kullanmış ise de, Midhat Paşa ile önceleri Tuna vilayetinde geçen bir hadiseden dolayı aralarında şahsi husumet olduğundan, ona ait olan cezanın tebliğini ikinci reise havale ederek kendisi çekilip gitmiştir.

Reis Sürûri Efendi'nin şahsi husumeti bulunduğunu açıkça itiraf ettiği ve muhakemesinde bulunmadığı bir adamın, cezasını belirleme konusunu müzakere için kendine nasıl ve hangi kanunun selahiyet verdiğini soracak ve özellikle Adliye Nazırı Cevdet Paşa'nın ve Mabeyn-i Hümâyuna ait zevatın müzakerede hazır bulunarak, müttehim denilen adamların aleyhinde görüş bildirmelerinin hangi kaideye yakıştırıldığı sualini orada soracak kimse bulunamadığından bunlar bu mahkemedeki tertip ve yalanlarının meydana çıkmasından ve yüzlerine karşı defalarca yalancı denilmesinden asla müteessir ve mahcup olmadıkları gibi, kanun ve usul haricinde hareket etmekten de hiç çekinmemişlerdir.

Cezaları kendilerine tebliğ olunan zavallıların gûya o gün hemen idamları icra olunmak üzere doğruca siyasetgâha(*) götürülüyor gibi her birinin belinden ve kolundan ikişer asker sıkı sıkı tutarak ve arkalarından sekizer onar süngülü asker takip ederek, her biri sarayın kapısına kadar ayrı ayrı ve bu şekilde götürülmüşlerdir. Mahmut Paşa ile Nuri Paşa'nın bindikleri arabanın etrafı da kezalik birçok askerlerle kuşatılmış olduğundan, mahkemenin bu halini görenler bu vahşiyane muamelenin bile onun neticesi olduğunu bilerek hüzün ve esefle seyir ve temaşa etmişlerdir.

Nöbet Midhat Paşa'ya geldiğinden, o da herkesten sonra mahkemeye celp olunarak mahkeme heyeti ve dinleyicilerin çoğu hazır olduğu halde, Ceza Kanunu'nun 45 inci maddesi hükmünce idamına hükm olunduğunu ikinci reis tebliğ ettikte gereken herşey evvelce söylenmiş ve işin her yönüyle butlan ve fesadı meydana çıkmış olduğu halde, hakimlerin muhakemeden evvel verilmiş olan bir kararın fesat ve batıl

(*) Siyaset-gâh: Siyaset bakımından öldürülmesi gereken kimselerin öldürüldüğü yer.

Levent Şahverdi Arşivi

olduğunu bile bile kabul etmeleri ve namusları üzerine bu derece fedakarlık göstermelerinin hangi mecburiyetten dolayı olduğu daha evvelden ortaya çıktığından, artık müdafaa yolunda söz söylemek de abes olacaktı.

Midhat Paşa son söz olarak, *"altmış yaşından sonra, artık kalan ömrümün bundan fazlasına tahammülü yoktur"* sözüyle iktifa ederek mahkemeden çıkmış ve arabaya binerken durumunu seyir ve temâşâ etmek üzere Cevdet Paşa ile mahkeme memurları, müddeiumumi ve mabeynden Ragıp Bey ile bir takım saray erkanı, arabanın bir yanına toplanmış olan seyircilerin içine karışarak beklemekteydiler. Ragıp Bey cümlesinin önünde bulunduğu halde Midhat Paşa arabaya bineceği sırada tebessüm ederek Ragıp Bey'e hitaben şunları söylemiştir.

– Beyefendi hayli çalıştınız. Emek ve gayretiniz boşa gitmedi. Millet ve devlete çok büyük hizmet ettiniz. Hamiyyetiniz eseri olarak sonunda idam cezasıyla mahkum olmuşuz. Burada seyir ve temâşâ buyurduğunuz gibi, inşaallah idam edilirken de bizzat bulunarak daha ziyade memnun olursunuz.

diyerek arabaya binip, o'da diğerleri gibi birçok silahlı askerler muhafazasında olduğu halde mahpus ve mevkuf bulunduğu Çadır Köşküne geri dönmüştür.

İşte mahkeme ve âleni muhakeme yapılacak diyerek dünyaya ilan edilen bir komedyanın perdeleri, beyan ve hikaye edilen bu garip durumlar ve acayip şeylerden ibarettir. Gerçi sorgulama zabıtları ortadan kaldırılmış, itham mazbatası ve hükm-ü ilâmı ilan edilmeyerek saklanmış ise de, itham mazbatasının Ahkam-ı Adliye mührüyle mühürlü olarak yargılananlara dağıtılmış nüshalarından ekserisi elde ve bir sureti 301 rakamıyla bu kitabın *[Mirat-ı Hayret]* sonunda bulunduğundan, (*) yukarıdan beri tafsil olunan maddelerin hangi fıkrasında şüpheye düşülürse mazbatada ona dair olan kısım ile mukayese ve muhakeme edilerek, ondan ve muhakemede cereyan eden konuşmalardan ve cevapların gelişinden ve duruşmalarda hazır bulunan insaflı ve

(*) Burada belirtilen itham mazbatasının metni hatıratın orijinalinde mevcut değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

tarafsız kişilerin ifadelerinden malum olduğu cihetle şüpheler kolayca hal edilir.

Bir haftalık Temyiz süresi...

Diğer mahpusların yanlarına verilen silahlı gardiyanlar gibi, Midhat Paşa'nın da İzmir'den gelişi gününden itibaren, yanına muhafazası için tüfenkçi denilen Boşnak ve Arnavut takımından tabanca [rovelver] ve kama ile silahlı beş asker nöbetçi konulmuştur. Sadece bunlar rahatsız edilmek için kafi bulunmuş iken, mahkemede en son günü verilen hüküm üzerine Çerkes askeri denilen ve Rus ve Acem ve Ermeni ile diğer milletlerden karışık bulunan askerlerden de bazı nöbetçiler gönderilmiş olduğundan, bunlar geceleri silahlı olarak köşkün etrafında dolaşıp, görünüşte vazifeleri muhafaza hizmeti ise de, bu vazifelerine ilaveten mahpusları rahatsız etmek [izâç] ve geceleri uyutmamak üzere ayrı bir vazifeleri de olmalıdır ki, bu Çerkes askerleri geceleri saat üçten sonra Midhat Paşa'nın yattığı odanın penceresinin önüne gelerek atış talimi yapmakla ve hiç olmazsa Rusça ve Çerkesçe bir nevi acayip ve çirkin seslerle [*negamât-ı kerihe*] uykuya mani olduklarından bu rahatsızlıklar [izâcât] ile Midhat Paşa birkaç gece uykusuz kalarak hasta düşmüştür.

Ahkam-ı kanuniye iktizasınca bu gibi cinayet davalarında verilen hükmün Mahkeme-i Temyiz'de tetkik olunarak kanuna uygunsa tasdiki veya değil ise bozulması umumi kaidedir. Bu sebeple mahkum edilenlerin itirazları var ise, ona dair hükmün tebliğinden itibaren bir hafta zarfında yazılı müracaatı lazımdır. Gerçi mahkemenin ve muhakemenin görülen tavrı gereğince bundan da hiçbir fayda beklenmeyip, hususiyle mahkemenin verdiği ilam hiç kimseye gösterilmemiş olduğundan, muhteviyatı hakkında itiraza bile mahal yok ise de, Midhat Paşa muhakemenin konusu ile itham mazbatasından çıkarılan hükmün ne olacağını anlayıp tahmin ederek onun üzerine bir istida hazırlamayı düşünmüş ve fakat mahpuslardan hiç birisinin yanına yazı yazacak kalem kağıt ve hokka gibi birşey bırakılmayıp alındığından, Midhat Paşa yanında bulunan iki kitaptan birinin sayfa kenarlarındaki yazısız boşluklarına cebinde sakladığı kurşun kalem ile mufassal bir dilekçe [layiha] müsveddesi yazmış ve hazırlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Abdülhamid: Midhat Paşa'nın avukatlığını yapıyorum...

İtiraz dilekçesi verilmesinin kanunen belli olan bir hafta müddeti perşembe günü sona ereceğinden galiba burası düşünülerek ve bu müddet içinde hiçbir taraftan ses çıkarılmayıp tam bir gün evvel yani çarşamba günü akşam üstü Ragıp Bey Midhat Paşa'ya bir kapıcı ile haber gönderip temyiz müddetinin yarın biteceğini hatırlatmıştır. Yani usul gereği Mahkeme-i Temyize bir dilekçe yazılarak verilmek üzere kendine gönderilmesinin irade-i seniyyece istenildiğini bildirmiştir. Halbuki itiraz dilekçesi yazmak îlamın görülmesine muhtaç olup, îlam ise o güne kadar meydana çıkarılmamış olduğu cihetle burası tekrar bildirilmek tasavvur olundu ise de bunların evvelce layihaya dair bir söz söylemeyip uzatmaları ve nihayet müddette aniden haber göndermeleri layihanın yetiştirilememesi düşüncesine müstenit bir tedbir bulunmuş olmakla, şimdi tekrar îlamın tab'ı ile bir kat daha uzaması layihanın bütün bütün geri kalmasını mucip olacağından kitap kenarına yazılmış olan müsveddenin gönderilmesine mecburiyet hasıl olmuştur.

Fakat Midhat Paşa'nın ne Ragıp Bey'e ve ne de refiklerine güveni kalmadığından, Tüfenkçi başı Tahir Ağa'yı çağırtarak mezkûr müsveddenin yazılı olduğu sayfalar kitaptan koparılıp altını imzalayarak:

– İşte benim temyiz layihem budur. Doğruca huzur-u şahâneye takdim eyle, demiştir.

Tahir Ağa gidip gelerek böyle kitap kenarında yazılmış dilekçenin münasip olmayacağı cevabıyla beraber yalnız dilekçeyi bu gece yazmak üzere taraf-ı şahâneden ihsan buyurulan kağıt ile kalem ve divit getirmiş ve Midhat Paşa hasta olmasına rağmen gece hazırladığı dilekçeyi sabah erkenden gene Tahir Ağa vasıtasıyla göndermiştir. (*)

(*) 27 Haziran 1881 Pazartesi günü başlayan Yıldız Mahkemesi 3 günde altı celse devam etmiş ve sonunda Pehlivan Mustafa, Hacı Mehmet, Cezayirli Mustafa ve Fahri Bey taammüden adam öldürmekten dolayı ve Midhat, Mahmut ve Nuri Paşalarla Binbaşı Necip ve Ali Beyler fail-i müşterek sayılarak idama mahkum edilmişlerdir. Bunlardan yalnız Midhat Paşa mahkeme kararını temyiz etmiş olup, Padişah'a gönderilen dilekçe 6 Temmuz 1881 tarihli olup Mahkeme-i Temyiz 8 Temmuz 1881 tarihli kararıyla Midhat Paşa'nın talebini reddetmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Layihanın münderecatı îlamın yani mahkeme kararının esbab-ı adide-i kanuniye ile nakzına kafi olarak bir Mahkeme-i Temyiz bunları görecek olur ise behemahal îlamı iadeye mecbur olacağı müsellem olduğundan, bunun vakit geçmeden mahkemeye verilip verilmediği anlaşılmak üzere tekrar Tahir Ağa vasıtasıyla getirilen haberde. Zat-ı Şahâne'nin mezkur layihanın hemen o gün suretini aldırıp aynını Mahkeme-i Temyiz'e gönderdiğini söylemiş ve bu inayeti celileye ilaveten *"Midhat Paşa'nın bu maddede avukatlığını yapıyorum"* tabiri ile müşarünileyhin bizzat padişahın yüce himayelerinde olduğunu dahi ima ve irade buyurmuş olduğunu müjdelemiş idi.

Midhat Paşa'nın hastalığı geçmiş ise de, Çerkeslerin geceleri sabaha kadar rahatsızlık vermesinden uyumak mümkün olmadığı cihetle İzmir'den gelirken çamaşır sandığının içinde getirdiği Fransızca bir kaç kitaptan eski zamanda meşhur kişilerin hayat hikayelerini anlatan "Plutark" isimli kitabı okuyarak çoğunlukla bu tarihi kitapla meşgul olmuştur. Kendisinin İzmir'den Çadır Köşkü'ne getirilişinde talebi üzerine, Zat-ı şâhâneden bir matbu Mushaf-ı Şerif'de ihsan buyurulduğu için Midhat Paşa bir çok geceler sabaha kadar ayrıca Kur'an-ı Kerim de okumak [tilâvet] suretiyle ve aralıkta da *Plutark* kitabını okuyarak zamanını geçirir idi.

Bu uzlet hali ve hicret içinde dahili nöbetçi olan neferler ve tüfenkçilerden, bahçıvan ve tablakâr gibilerden alınan malûmata göre Mahkeme-i Temyiz Heyetinin Saray-ı Hümâyunda bir çadıra davet edilerek sabahtan akşama kadar pek çok münakaşaların yapıldığı ve bir kaç geceler halen görevde olan ve olmayan [mansıp ve mâzul] vükelanın gelmesiyle Meclis-i Umûmîler toplandığı ve birgün de ulemâ takımı çağırılarak haylice tartışmalı görüşmeler yapıldığı anlaşılmıştır. Bu toplantıların hakikati pek öğrenilememiş ise de vükelânın toplandığı gecelerin birinde mabeynden Nuri Bey adında genç bir zât elinde bir kağıtla Midhat Paşa'ya gelerek, "şu kağıtta yazılı sualin altına cevabınızı yazın" demiştir. Mezkûr varaka mütalaa edildikte, yukarısında yazılı sual, bir satırdan ibaret olup, pek de tamı tamına hatırımda kalmamış ise de sanırım şu mealde idi: *"Allah hakkı için ve namusunuz için yemin ederek söyleyiniz. Murad Efendi'nin cinneti cülûsunun kaçıncı gününde başlamış idi? Yazılı olarak bunun altına beyan ediniz."*

Levent Şahverdi Arşivi

Bunu cevaplandırmak için bu kadar yemin ve zahmete gerek yoksa da, nasılsa böyle irade buyurulmuş olduğundan, Midhat Paşa tarafından derhal kağıttaki sualin altına:

"Herkesin bildiği üzere, müşarünileyhin cülûsunun beşinci Cumartesi günü bir miktar davranış bozukluğu [inhiraf-ı mizaç] ortaya çıkmış ve ertesi pazar günü Sultan Abdülaziz'in ölümünde hayli üzüntü duyarak rahatsızlanmış ise de, bu rahatsızlığı basit ve hafif bir hastalık belirtisi sayılmıştı. Kendisi Salı günü Yıldız Kasrı'na götürülmüş ve Çarşamba günü cinnetinin [delirme] ortaya çıktığını Rüştü Paşa görerek, Bâb-ı Âlî'de gelip söylemiş olduğundan, ben de cinnet halini gidip gördüm ve cinnet halinde buldum" diye yazılmış idi.

Bu sualden maksat, Sultan Azîz'i öldürmek için gûya Pehlivan Mustafa'ya talimat verildiği sırada, Sultan Murad'ın aklı yerinde olduğunun tesbitiyle, bu emrin ondan çıkmış olduğu sonucuna varılmak istendiği anlaşılmıştır.

Bu aralık yine Nuri Bey Tüfenkçibaşı Tahir Ağa ile birlikte bir gece Midhat Paşa'ya gelerek, cinayet meselesine dair boş ve lüzumsuz bir kaç lakırdı ettikten sonra, daha önce Zat-ı Şahânenin emriyle bir kaç kere Mahmut Paşa'ya gittiğinde, müşarünileyhin verdiği cevaplar esnasında Pehlivan Mustafa'ya verdiği talimatı Sultan Murad'ın emriyle verdiğini söylediğini ve işin tabiatı da bu şekilde olmak lazım geleceğinden bahisle Midhat Paşa'dan da bu mealde bir söz almak hevesinde bulunmuş ise de, Mahmut Paşa'nın bu ikrarı ne vakit vuku bulduğunun sorulması üzerine, mümaileyh mahkemeden evvel olduğunu söylemekle, Midhat Paşa şu cevabı vermiştir:

"Mahmut Paşa mahkemede, Sultan Aziz'in kendi canına kıydığını ve cinayet meselesinin belki tamamen yalan ve iftira olduğunu bar bar bağırdı. Kendisinin böyle bir ikrarı varsa mahkeme niçin söylemedi? Benim zannıma göre sizin bu sözünüzde ve hem de fikrinizde çok yanlışlık vardır" demekle, mümaileyh söze hitam vererek avdet etmiştir.

Her memlekette yürürlükteki adliye nizamlarının mer'i olan kaidelerine göre, sorgulama sırasında başkasıyla görüşmesi yasaklanan mücrimin, hüküm verildikten sonra bu yasağa sebep ve lüzum kalma-

Levent Şahverdi Arşivi

yacağından, görüşme ve haberleşmeye cevaz verilirse de, burada bu meselede onun aksi uygulanmaktadır. Yani bu yasaklama daha ziyade artırılmakta olup, bunun sebebi ise mahkemede ortaya çıkan yalanların bir kat daha yayılmasına mani olma düşüncesinden ileri gelmektedir. Mahpusların yanlarında kalem-kağıt gibi şeyler bırakılmaması, hiç kimseyle görüştürülmemesi gibi alınan tedbirler de bu hikmete dayanmaktadır. Bu baskılar altında mahkemece ne yapıldığına ve Saray'daki toplantılarda neler konuşulduğuna dair tam bir bilgi almak mümkün değilse de, günlük çıkan gazetelerin bir kısmı gerek Saray'da , gerek dışarıdaki dostlarımız tarafından bulunarak orada nöbette bulunan Dağıstanlı ve Arnavut ve Boşnak'lardan bazı hamiyetli adamlar vasıtasıyla Midhat Paşa'ya getirildiği cihetle mütalaa edilmekte idi.

Midhat Paşa keder etmesin, mahkeme idam kararı vermiş ise, af ve merhamet benim elimdedir...

Medeni ülkelerin mahkemelerinde icra olunan cinayet davası yargılamalarının sual ve cevapları, aynen gazetelerde yayınlanması bir kaide olduğu halde, bu muhakemede müttehim denilen adamların ifadeleri işin asılsız ve sahte olduğunu ortaya koymuş ve mahkemenin malumat-ı vakıası bunu bir kat daha isbat eylemiş olduğundan bu sözlerin kaleme alınmamasına evvelce karar verilmiş olmakla, mahkemenin mebahisi yerine Türkçe gazetelerde halkı kandırmak için hiç olmayan birçok şeyler yazılarak gûya mahkemede adaletin usul ve kaideleri üzerine hareket edildiğinden bahsediliyor ve sanki sorulan sorulara müttehimlerin cevap vermekten aciz kaldıkları ve Midhat Paşa'nın konuşmalarının tamamen safsatadan ibaret olduğu gibi bir hava estiriliyordu. Hasılı iki gün evvel mahkeme mahallinde ve bir kaç yüz kişiden mürekkep bir topluluk huzurunda söylenen sözleri ve durumu başka türlü yazıp da, iki gün sonra yalancı olmak küçüklüğünü düşünmeyen bir kısım Türkçe gazeteler, kendilerine nasıl tenbih ve talim edilmişse aynısını yazmaktan çekinmediler. Bazıları da, boş kalan sayfalarını Kemal Paşa, Ferik Kazım Paşa ve Senih Efendi gibi şairlere yazdırılmış olan hicviyeleri basarak süslemişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'da basılan yabancı gazetelerin mahkemeyi izleyen muharrirleri ve dinleyiciler içindeki yabancı muhabirleri vasıtasıyla aldıkları bilgileri bir dereceye kadar doğru yazdıkları halde, Türk gazetelerinin gerçi dört beş senedir hiç bir nazarda itibarı kalmamış ise de mahkemede cereyan eden ahvali bu şekilde tahrif ederek, devletin adliyesi hesabına olarak bu kadar yalan sözler yazıp ilan etmeleri dünyaya karşı Türklerin namını bir kat daha rezil ettiklerinden şüphe yoktur. Midhat Paşa bu şeylerden dolayı hakikaten müteessir ve mükedder olduğundan ve yukarıda ismi geçen Tüfenkçibaşı Tahir Ağa zat-ı Şahâne'nin emekdarlarından olarak duyduklarını ve malumatını hayırhahâne arz etmekte tereddüt etmediği sekiz on defa vuku bulan mülakatında adıgeçenin hal ve tavırlarından anlaşıldığından, Midhat Paşa Ağa'yı mahsusen celp ederek:

– Sana bir ifade tevdi edeceğim. Tamamıyla Zât-ı Şahâneye arz edeceğine söz verir misin? dedikte, "ifadenizi nasıl olsa arza mecburum" diyerek yemin de etmesi üzerine Midhat Paşa aşağıdaki sözleri söylemiştir:

"– Bu cinayet meselesinin yalan ve düzmece olduğunu içeride ve dışarıda anlamayanlar pek az olduğu halde, mahkeme namıyla ortaya konulan komedyayı onlar da anladılar. İşin hiç bir gizli yeri kalmadı. Öyle değil mi?" denildikte, Tahir Ağa cevaben: *"evet öyle oldu."* demiştir.

Midhat Paşa devamla: Şevketlü efendimiz bu işin Adliye Nezareti kanalıyla yürütülmesinden ve hükmü onun kararına dayandığından eksik ve kusuru ve ziyadesi varsa, sorumluluğu Adliye Nezareti'ne aittir diye zannediyor. Buna dünyada kimse kanar ve inanır mı? Hayır kimse inanmaz. Efendimizin cülûsunun ilk günlerinden beri pek çok kimseye söylediğine göre, asıl masatları Abdülaziz merhumu hal'e vasıta olanları ve az çok bu işde bulunanları küçük düşürerek, bundan sonra padişahın hal'inden halkı korkutmak için ve bir ibret dersi vermek mülahazasıyla oluyor. Bunun için memleketin en güzide ve işe yarar evladından binlercesi evlad ve iyallerinden mahrum edilerek hapis ve sürgün cezasına uğradılar. Yazık değil mi?

"Abdülaziz'in tavır ve hareketleri, efendimizin emriyle yazılıp basılan *Üss-ü İnkılâp*'da da belirtildiği vechile, memleketi ve devlet

Levent Şahverdi Arşivi

hazinesini tahrip ettiğinden, devlet ve milletin menfaatlerini korumak için azl ve hal' edildi ve hâlâ iki günde bir gazetelerle vuku bulan devletin resmi beyanlarında, uğradığımız musibet ve felaketlerin, onbeş yirmi seneden beri devlet idaresinde işlenen kötülük ve hataların eseri olduğu ifade edilerek, Abdülaziz devrinin fenalığından bahs olunuyor. Şimdi mukayese olunmalı, eğer maksat hasıl olmuş ise Abdülaziz'in hal'inden şikayetin manası nedir? Saltanatta kalıp da, devlet bütün bütün mahv ve müzmahil olsa daha mı münasip idi? Sultan Abdülaziz'in bu şekilde hal' edilmesinden merak ve vesveseye düşüp, halka ibret göstermek düşüncesiyle, binlerce kişinin ailesi ve yakınlarının, düşmanlığını kazanmak ve bunlardan korkarak beş senedir Yıldız Sarayı'nda mahpus kalıp kendini millete karşı muhafaza ettirmek layık mıdır?" "Eğer Abdülaziz'in hal'inde gerçekten bir haksızlık olmuşsa, orasını ortaya koyup ve ilgilileri onun için muhakeme olunup, suçu varsa gereği yapılmalıdır. Yoksa hiç aslı yoktan bir dava çıkarılıp, padişah sarayının köşkleri ve odaları polis karakolu gibi mahpuslarla doldurularak, sabahlara kadar bunların tazyikatıyla uğraşmak doğru mudur? Devletin adliye işleri, hak ve adaletin terazisi olduğu halde, Sürûrî Efendi gibi âleme rezil olmuş bir şahsın fesadları ve yaptıklarıyla mahkemelerin şerefi mahvedilmiştir. Benim ve Rüştü Paşa'nın bu devlete kırk-ellişer senelik hizmetimiz bir tarafa bırakılsın, birisi altı diğeri iki kere sadaret makamına gelmiş iki adamın ömürlerinin sonunda böyle yalan ve düzmece bir iş için, haneleri haydut basılır gibi asker ile sarılarak kendilerinin hapse atılmaları yakışır mı? Hükümdarlar ve büyük sultanlardan hiç birinin böyle bir fiil ve hareketi işitilmiş midir?" "Ben İzmir'den geldiğim sırada işin neticesinin bu noktaya varacağını ve mevcut rezalete döneceğini defalarca hatırlatmış idim. Kabul buyurulmadı. Evvelden efendimizin büyük ecdadının bazıları o asırların hükmünce iki günde bir vezirin başını keserlerdi. Bunların çoğu açık bir zulüm olduğu halde, bunu yapanlara gaddar ve zalim derler ise de, şan ve şereflerine bir şey dokunmaz idi. Her ne kadar bunlar, bulunduğumuz asra yakışmaz ise de, keşke efendimiz arzu buyurduğu adamları sorgusuz sualsiz idam etmiş olsaydı, belki devletin şerefi için daha hayırlı olurdu." Haydi git ve bu söylediklerimi, böylece arz eyle.

Levent Şahverdi Arşivi

Mahkeme-i Kübra'da Arnavut Tüfenkçileri yoktur, Abdülhamid de bizim gibi çıplak gelecektir. Hesabımız orada görülür.

Tahir Ağa gidip ve bu tafsilat ve meşruhayı Zât-ı Şahâneye arz edip, akşamdan sonra kurenâdan veya musahiplerden isim ve şahsı hatırımda kalmayan birisiyle yine Midhat Paşa'ya gelerek, padişahın şu cevabını getirmiştir: "Zât-ı Şahâne söylediğiniz kelimelerden teessüf etmekle beraber, mahkeme her ne kadar kendilerinin idamlarına karar vermiş ise de, ben padişahım, af ve merhamet benim elimdedir. Midhat Paşa keder etmesin"

Midhat Paşa bunun üzerine de padişahın bu buyruğunu getiren Tahir Ağa'ya aşağıdaki şeyleri de söylemiştir:

– Tahir Ağa Şevketlü Efendimizin iyi niyetlerine teşekkür ederim. Fakat benim ömrümün geri kalanını kurtarmak için Zât-ı Şahâne'nin bu derece zahmet etmesine kıymeti ve tahammülü olmadığından getirdiğiniz irade-i seniyye de benim sözlerimin hiç birine cevap olmayıp tekrar izahı lazım geldiğinden arkadaşınla beraber bir zahmet daha alarak, şu söyleyeceğim şeyleri güzelce dinleyip tekrar arz ve tebliğ etmenizi rica ederim. Şöyle ki:

"Benim dünyada insanlığım, her nevi kusur ve hatalarımla beraber iftihar ettiğim en büyük sermaye-i iftiharım sözümün ve özümün doğruluğudur. Ve beni geldiğim mertebeye getiren bir şey var ise o da bu istikametimdir. Vatan ve devlet ve milletin hisseme düşen hizmetini görmek için kabiliyetim derecesine göre kırkbeş sene mütemadiyen çalıştım. Hevesimi aldım. İyi ve fena ne yaptım ise meydandadır. Dünyada emelim kalmadı. Altmış yaşına geldim. Benim için yaşamak ve ölmek aynı iken, şimdi şu âsude ve ihtiyarlık halimde ve dünyada misli görülmemiş böyle vahşiyane ve gaddarane muameleye uğradıktan sonra her şeyden tiksinerek ölmeyi temenni ve tercih etmişimdir. Şu saatte başka emelim yoktur. Çünkü ölecek ve öldürülecek ben değilim, belki şu gördüğünüz bir cisimdir ki, et, kemik ve kandan ibaret olup ve o da fazlaca eskiyip harap olduğundan, bana lüzumu kalmamıştır. Dünyada mazlum olanlar, zalimden hakkını almak için padişaha müracaat ederler. Padişahdan hakkını isteyenler için Hakim-i Mutlak olan Allah'dan başka merci yoktur. Sürûrî Efendi'nin reis olduğu

Levent Şahverdi Arşivi

mahkemenin dünyada istinafı ve temyiz yeri yok ise, ahiretteki Mahkeme-i Kübra hepsine kafidir. Orada Arnavut ve Boşnak tüfenkçileri ve Çerkes gardiyanları olmayıp Efendimiz dahi bizim gibi yalınız ve çıplak gelecektir. Orada hesabımız görülür. Eğer kendileri orasına inanırlar ise, aleyhinde göreceğimiz davanın da nasıl kolay ve çabuk görüleceğini anlarlar. Lakin inandıklarını zannetmem. Zira ahirete ve ilâhi adalete inanan bir adamın bu derece kötü şeylere cesaret edemeyeceği ve Cenab-ı Hakk'dan çekineceği mâlumdur..."

Tahir Ağa bu sözleri de alıp, mükerreren ezberleyip arkadaşıyla beraber Saraya gittikleri halde buna bir cevap getirmemişler ise de iki gün sonra diğer bir iş için taraf-ı Şahâneden gelen Nuri Bey'in konuşma sırasında: *"Şevketlü Efendimiz ahirete herkesten ziyade inandıklarını size söylemek üzere bana tenbih ve irade buyurdular"* dediğine göre, Tahir Ağa'nın bu sözlerimi de aynen tebliğ etmiş olduğu anlaşılmıştır. Mahkemenin kararı [hükmü] üzerine, Mahkeme-i Temyiz'in bunu nasıl bir karara bağlayacağı ve iki gün iki gece sarayda toplanan vükelâ ve ulemâ meclislerinde (*) ne türlü konuşmaların cereyan ettiği

(*) Mahkemenin verdiği karardan sonra 22 Temmuz 1881'de Abdülhamid'in isteğiyle Saray'da bir "fevkalade meclis" toplanmışdır. Padişah Mahkeme-i Temyiz'in tasdik ettiği idam kararlarının tatbikinde tereddüt ettiği için meseleyi Meclis-i Vükelâ ve ülema heyetinden geçirttikten sonra bir de *mansıp ve mez'ul* vükelâ, ülema ve ümeradan oluşan "fevkalade meclis" de müzakere ettirmiştir. Başvekil Sait Paşa'nın riyasesindeki vükelâ heyetinde cezanın hafifletilmesini isteyenler bulunmakla birlikte, çoğunluk tatbikini istemiştir. Midhat Paşa'nın hem *yargılanması ve hem* de Tail'de boğdurulması sırasında Sadaret makamında bulunan Said Paşa hatıratında bu meselenin perde arkasına hiç dokunmamakta, hatta Kamil Paşa'ya göre, Said Paşa'nın dedikleri "samimiyetsiz" bulunmaktadır. Daha sonraları Sadrazam olmakla birlikte, Said Paşa kabinesinde Maarif Nazırı olarak bulunan ve Heyet-i Vükelâ ve fevkalade meclis toplantılarına katılan Kamil Paşa, bu konuda şunları söylemektedir: "Bütün olanları tertip, sürdürülen davanın düzmeceden ibaret olduğunu Adliye Nezaretinde iken tanzimat ve ıslahat uygulamalarını mükemmelen yürürlüğe koyduğunu hatıratında belirten Said Paşa'nın gözü önünde cereyan eden yargılamanın bir oyundan ibaret olduğunu o zaman öğrenmiş *olsaydık, görüşmelerde hazır bulunan vicdan sahibi* üyelerden hiçbirinin bu hükmü kabul etmeyeceği muhakkaktı" Bkz. Kamil Paşa'nın Anıları, Arba Yayınları 1991 s. 290 / Said Paşa'nın Anıları Hürriyet Yayınları 1977 s.33-43 / Uzunçarşılı, Yıldız Mahkemesi s.321 vd.)

Levent Şahverdi Arşivi

hakkıyla anlaşılamamış ise de, bazı saray mensuplarının mahremane verdikleri haber ve bilgilere göre meselenin düzme ve yalan olduğu mahkemeden sonra bütün bütün ortaya çıkmıştır.

Mahkemede bulunan dinleyiciler içinde Osmanlı tebâsından olanların az çok değişik fikirler beyan etmeye mecâlleri yok ise de, yabancı olanlar işin aslını anlayıp içeride ve dışarıda yayın yaptıklarından halk arasında konuşulanlar çoğalmaya başlamış ve Saray'da toplanan meclislerde Şeyhülislam Üryanîzâde, Mahmut Nedim ve Cevdet Paşa'lardan başka bütün vükelâ ve ulemâ ve devlet ricali içinde mahkemenin kararını ve hükmünü destekleyen kimse bulunmadığından ve zât-ı Şahâne ise hükmün yerine getirilmesinde gayet ısrar ettiğinden, buna bir çâre ve tedbir olmak üzere mahkum olan mahbusların yeniden bir kat daha tazyikiyle lisanlarından bir lakırdı alınması için sorular sorulmuş ve bunu yapmak için kurenâdan ve katiplerden ve diğer görevlilerden bu işlere yatkın olanlar bir kaç gece mahpusların yanlarına giderek korku ve tehditlerle fiili katl ile ilgili konuşturmaya çalıştıkları işitilmişti. Mahpusların menfâya varışlarından [Taif] sonra söylediklerinden anlaşıldı ki, işbu tehdide memur olanlar Pehlivan Mustafa ve arkadaşlarından ve birde İzzet ve Seyyit Bey'den başka, diğerlerinin yanlarına giderek ve kendilerini ekseriya gece yarısı uykudan uyandırarak tehdit etmişler ve verilen idam hükmünün sabahleyin hemen yerine getirileceğini yeminle söyleyerek, fikir ve akıllarını karıştırdıktan sonra, eğer katl işinin Sultan Murad'ın emriyle işlendiğini beyan ederek ve buna dair birçok mukaddemat irad eyleyerek, eğer mahkum olanlar tarafından yalnız burası beyan olunursa padişah emriyle yapılan işte kendilerinin suçlu sayılamayacaklarını ve hemen tahliyeleri mümkün olmasa bile kısa bir süre için bir yere sürgün gönderilerek kurtulacakları her birine başka başka anlatılarak temine çalışılmıştır. Fahri, Ali ve Necip Bey'ler bunu kesinlikle reddetmiş olduklarından bunlardan birşey çıkmayınca Nuri Paşa'ya gitmişler ve Nuri Paşa evvelden aldığı teminat üzerine, kendinin hâlâ mahpusen tevkif olunduğunu muvazaaya yorumlayarak [haml ederek] ve gönüllerine uygun konuşursa mükafatlandırılacağı umuduyla onun yanına gidenlere ifadesinde cevaben: "Sultan Murâd'ın fiili katle emir verdiğini gösteren tarzda" ifade vermiş olarak ve onun elinden bu mealde bir kağıt

Levent Şahverdi Arşivi

alınınca, Mahmut Paşa'dan da böyle bir kağıt almak için himmet ve gayret olunarak musahib-i şehriyari Hayrettin Ağa ile Nuri Bey ve kilerci Refik Emin Ağa ve diğer bazı zevât geceleyin, anılan Paşa'nın yanına gitmişler. Diğerlerine yapılan tehditlerin ve işkencelerin daha fazlasını gösterdikleri halde Mahmut Paşa'nın en son cevabı şu olmuş. "Mahkeme bizi suç ortağı olarak itham etti ve idamımıza karar verdi. Suç ortaklığı bizim için asla münasebet almadığı gibi, cinayet için de âmir-i mücbir olamam. Zira Dolmabahçe Sarayı'nda benim âmir-i mücbir olmam münasebet almaz." demesiyle Nuri Bey bu ifadenin bir kağıt üzerine yazılıp verilmesini teklif edince, Mahmut Paşa da bunda bir sakınca görmeyerek öyle bir varaka yazıp vermiş ki, sonradan gazetelerde, Nuri ve Mahmut Paşalar'ın kendi el yazılarıyla verdikleri ifadeleriyle fiili katle karıştıkları sabit olmuştur diye ilan olunan husus budur.

Kaldı ki, bu iki kişinin vermiş olduğu bu kağıtlar, muhakemeden önce verilmiş denilirse, doğru değildir. Zîra ikisi de mahkemede Sultan Aziz'in kendi kendini öldürdüğünü, cinayetin aslı olmadığını defalarca söyledikleri halde, mahkeme bir cevap vermeyip susmuştur. Kararın açıklanmasından sonra verilmesi ise elbette böyle bir tazyik ve tehdit ile alınmış olduğunun delilidir. Yoksa yapılan sorgulama ve yargılama safhalarında kendisinin bilgisi olduğunu ve başkasına emir vermiş olmasını inkâr etmiş olan bir adamın, haksız yere idama mahkum olduktan sonra, bu cezayı kabul eder tarzda kendiliğinden bir kağıt imzalayıp vermesi hiç münasebet alır mı? Dolayısıyla bu bahsin hakikati, cereyan eden şu ahvalin basit bir muhakemesiyle bile meydana çıkar.

Mahkemenin hükmü üzerine bu şekilde üç hafta kadar bir zaman geçerek Midhat Paşa Çadır Köşkü'nde tamamen konuşup görüşmekten mahrum ve etrafı tüfenkçi ve Çerkes askerleriyle kuşatılmış olduğu halde, zihnen ve fikren hiç bir şeyle meşgul olmamak için gece gündüz Kur'an-ı Kerîm okuyarak vakit geçirmekte olduğu bu hal içinde şâban ortalarına yakın bir gece Nuri Bey tarafı şahâneden memuriyetle Midhat Paşa'nın yanına gelerek şunları söyledi:

"Mahkûmların cezalarının hafifletilmesine Meclis-i Umumi ve Vükelâ Meclisinde karar verilmiş olduğundan sürgün olarak sizin de

Levent Şahverdi Arşivi

diğerleriyle beraber bir yere gönderilmeniz kararlaştırılmıştır. İstediğiniz bir cariye ile hareminizin de gitmesine müsaade buyurulmuştur. İşte size divit, kalem ve kağıt getirdim. İzmir'deki ailenize böyle bir mektup yazıp gönderilmek üzere bana vermeniz irâde buyuruldu."

Nereye gönderileceğimiz sual olunmuş ise de cevap verilmedi. Mamafih neresi olursa olsun, şu sıkıntılardan kurtulmak cana minnet bir nimet olduğundan Midhat Paşa istenilen mektubu derhal yazarak teslim etmiş ve bu vesile ile gösterilen müsade-i seniyyeden dolayı ibrazı teşekkür etmiştir. Ramazan-ı Şerif'in ikinci Perşembe günü ki, mahkemeden tebliğ olunan hükmün otuzuncu ve Temmuz'un onaltıncı günü idi. Bugün gidilecektir diye haber gönderilince nereye ve ne ile gidileceği mektum [gizli] tutuluyor ise de, İzzettin vapurunun hazırlandığı bazı kanallardan haber alındığından Midhat Paşa İzmir'den getirmiş olduğu elbise ve çamaşırlarını bağlayıp haber beklediği sırada ve güneş doğmadan önce bir araba gelmişti. Müşarünileyh elbise ve çamaşır bohçalarını yanına almak istediği halde, onlar arkanızdan gönderilecek denildiğinden, yalnız başına arabaya binip Saray'ın kapısına gelince araba orada bir miktar bekleyerek ve diğer menfilerin mezkur mahalde bekleyen arabalarıyla birleşerek, akşam ezanı vakti cümlesi iskeleye indirilmiştir.

Arabalar Saraydan resmî teşrifat usulüyle herkesin rütbelerine göre tertip ve tanzim olunarak, Saray kapısından iskeleye kadar geçtiğimiz yerlerde hiç kimsenin arabaların yanına yaklaşmaması veyahut menfilerin kaçmaması için, yolun iki tarafında nizamiye askerinden nöbetçiler dizilmişti. Sokağın iki tarafında uzaktan bu kafileyi seyir ve temâşa edenler ve evlerin pencerelerinden bakarken içlerinden ihtimal ki, "işte Abdülaziz'in katilleri" diyenler bulunabilir ise de o güne kadar işin hakikati her tarafa yayıldığından, hakikati bilmeyenler pek nadir olup seyredenlerin ekserisinin tiyatrolarda bir fecaat sahnesini seyreder gibi hissiyat ve teessüratı simalarından okunuyordu.

İskeleden vapura gitmek için bir istimbot [islimbot] hazırlanmış ve menfileri sürgün mahalline kadar götürmek üzere başı-bozuk Çerkes askerlerinden rütbesi bu defa miralaylığa terfi ettirilmiş olan Süleyman Bey ve mâhut katil Çerkes Hasan'ın kardeşi Osman Bey ve tü-

Levent Şahverdi Arşivi

fenkçi sınıfının reislerinden Arnavut Tahir Ağa seçilerek, emirlerine bir takım Arnavut ve Boşnak tüfenkçi askerleri verilmiş olduğundan bunların hepsi istimbota doluşarak akşamdan sonra İzzettin vapuruna varıldı. Menfîlerin ekserisi birer bohça çamaşırlarını birlikte alıp getirmişler ise de, Midhat Paşa yalnızca üzerindeki elbiseyle gelip, eşyası ve elbisesi Çadır Köşkü'nde kalmış olduğundan bunların mahsusen irade-i seniyye ile orada bıraktırıldığı hiç hatırına gelmemiş ve yetiştirilemediği sanılmıştı: Bunların celbi için Süleyman Bey'e ve diğer sevk memurlarına pek çok ricalarda bulunulmuş ise de, kimse kulak asmadığından öylece geri kalmış ve vapur bir saat sonra hareket etmiştir.

Vapurun kıç tarafında olan baş kamarasına tüfenkçi neferleri konulup köprü üzerinde olan köşke de, Süleyman ve Osman Beyler yerleşmiş olduklarından, Midhat, Mahmut ve Nuri Paşalar için vapur bacalarının iki tarafında ve umuma mahsus olan helaların bitişiğinde, irade-i seniyye ile üç adet küçük kamara tahsis olunarak kapılarına birer nöbetçi dikilmişti. Diğer menfîlerden Seyyit, İzzet, Fahri, Ali ve Necip Beyler aşağıda kömür ambarlarıyla helâ ve hamam arasında gayet dar bir yere indirilmiş ve Pehlivan Mustafa ile iki refiki geminin baş tarafında kezalik bir yere konulmuştu.

Midhat Paşa'ya yardımcı olmak için İzmir'den beraber gelmiş olan Arif Ağa, müşarünileyhin Saray'da mevkûf ve mahpus bulunduğu müddette yanına bırakılmayarak İstanbul vapurunda tevkif olunmuştu. Bu kadar zaman içinde o da vapurda hapis kaldığından, menfîlerin vapura naklinden bir gün evvel mezkûr İzzettin vapuruna nakledilmiş, Mahmut ve Nuri Paşaların hademeleri Hacı Şükrü ve Bekir Ağalar da aynen birgün evvel İzzettin vapuruna gönderilmişlerdi. Bu zavallılar kuru tahtadan ibaret küçük bir kamarada hapis ve tevkif olunmaları bir tarafa, yirmidört saat aç bırakılmışlar, ekmek istedikçe su verilmiş ve zarurî ihtiyaçları için dışarı çıkınca süngülü nöbetçilerin eşlik etmesi gibi tazyiklere de uğradıkları halde menfîlerin vapura binmelerinden birkaç saat sonra bunların da hiç kimseyle görüşmemek şartıyla hizmetimizde bulunmalarına müsaade edilmişti.

Paşaların bulundukları kamaraların gayet dar ve kifayetsiz olmasıyla birer tarafında helâlar ve ön taraflarında vapurun bacaları diğer

Levent Şahverdi Arşivi

cihette de makina dairesi ve ocaklar vardı. Ve Tahir Ağa'nın özür dileme bâbında söylediklerine bakılırsa, bunların hepsi irade-i seniyye ile tertiplenmiş olduğundan tebdil ve tağyiri mümkün değil imiş. Böylece Temmuz ayının bunaltıcı harareti içinde pis koku ve sıcaklığın etkisiyle dayanılmaz bir işkence başlamıştı. Bu sıkıntılı yolculuğun içinde Paşaların çektiği ızdırabı; Süleyman ve Osman Bey ile geminin kaptanı yukarıdaki köşkten seyrederek ve birbirine bakıp gülerek vazifelerini yaptıklarından gayet memnun görünüyorlardı. Bunların hal ve tavırlarından görünen ve konuşmalarından anlaşılan güya menfîlere isnaden, "İn hüvel ezâllûn..." sözünü çağrıştırıyordu?

Sıcakların artması dolayısıyla ve bahusus vapurdaki kömür dumanın tesiri ile sık sık çamaşır değiştirmek zaruri ise de, Midhat Paşa'nın üstündekinden başka elbise ve çamaşırı olmadığından lüzum gördükçe üzerindeki gömlek ve donunu çıkarıp ağaya yıkatıyor ve çok zaman kamarada, kuruyan don ve gömleğini seyrediyordu. Sarayda iken Paşaların yemesi için müsaade buyurulan yemekleri mükemmel olduğu gibi yolculuk sırasında da bu ihtiyaçlarının ziyadesiyle yerine getirildiğine delil olmak üzere Saray-ı Hümâyundan hususî aşçı, kilerci, vekilharç ve tablakâr tertip olunarak vapura konulmuş ise de yapılan yemekler Süleyman Bey ve refiklerine mahsustu. Onlar yiyip kalktıktan sonra Paşalara bir iki sahan içinde bir miktar şey getirip verdiklerinden tabii onunla kanaat ediliyordu.

Rotamız Rodos, Port-Sait ve Cidde

İstanbul'dan [Dersaadet] hareketimizin üçüncü cumartesi günü akşamdan sonra Rodos'a gelindi ve ertesi günü mürettep olan kömürü aldıktan sonra kalkacakken, oradan telgraf ile sorulmuş olunmalı ki, galiba Mabeyn-i Hümâyun tarafından yola devam etmememiz hakkında emir verilmiş. Dolayısıyla salı günü kuşluk vaktine kadar Rodos'ta beklenilmiş ve bu müddet içinde Süleyman Bey'in emriyle Rodostan vapura bir fotoğrafçı çağrılarak Paşaların dışındaki bütün menfîlerin resim ve fotoğrafîleri aldırılmış ve salı günü öğleden evvel Rodos'tan hareketle perşembe günü sabahleyin Port-Sait'e varılmıştır.

Bu mevsim en sıcak günler olduğundan, güneye yaklaşıldıkça sıcaklık daha da artmış, vapur bacaları karşısına konulan Paşaların ız-

Levent Şahverdi Arşivi

dıraplı halleri gittikçe hayatlarından ümit kesilecek bir dereceye gelmişti. Daha önceki bölümlerde anlatıldığı veçhile, Nuri Paşa bir seneden beri kendine kavlen ve fiilen verilen vaadlere kapılarak her teklife kanmış ve bu cihetle mükafaat beklemiş iken, sürgüne gönderilmek üzere vapura konulduğunu görünce çıldırmaya başlamış ve bu cinneti günden güne artmıştır. Bu zaruret ve münasebet ile paşaların günde yarım saat ve üç çeyrek kadar bir zaman için, birbiriyle karşılaşıp görüşmemek şartıyla, teker teker dümen tarafındaki güverte üzerine çıkarılıp hava almalarına izin verilmiştir. Fakat bu müsaadeden istifade ile havaya uçup kaçmamak veya denize atlayıp savuşmamak için bir ihtiyat tedbiri olmalıdır ki, her birimizin güvertede bulunduğu müddette dört taraftan nöbetçilerle [karakollarla] kuşatılmalarına özellikle dikkat edilmiştir.

Her neyse Paşalar günde bir defa kısa bir süre de olsa böyle bir müsaadeye nâil olmuşlar ise de, aşağıda kömür ambarıyla hamam arasına konulan zavallılar bu lütûf ve mürüvvetten de mahrum olmalarıyla çıplak oturmaya mecbur kalmışlardır.

Midhat Paşa'nın yanında iki-üçyüz kuruş kadar nakit olduğundan, bununla Rodos'tan bir-iki don-gömlek alabilmesi için çok ısrar ettiği halde, İstanbul'dan emir olmadıkça buna hiç bir kimse cesaret edememiş, ancak bir aralık Süleyman Bey, Midhat Paşa'nın sırtındaki çamaşırı yıkanırken çırıl çıplak kaldığını görünce insafa gelip, kendi çamaşırlarından bir fanila-gömlek ve bir de don vermiştir.

Perşembe günü Port-Sait'den hareket edileceği sırada vapurun içindeki bahriye askeri efradının çoğaldığı görülmüş ve dikkatle bakınca, Paşaların hademeleriyle kilerci, aşçı ve tablakâr gibi adamların, velhâsıl ne kadar sivil kişi varsa hepsinin nefer ve onbaşı gibi asker kıyâfetlerine sokulduğu anlaşılmıştır. Sebebi kendilerinden sorulunca, Süveyş Kanalı için geçiş ücretinin [mürûriye resmi] tam olarak ödenmemesi için alınmış bir tedbir olduğu ve bunun da ancak beylik gemilere mahsus olduğu öğrenilmiş oldu. Kanal'dan gemiler gece geçmediklerinden Süveyş'e cumartesi günü varmak üzere yalnız gündüzleri gidilmiş ve vapurun seyir sırasında ve hareketinde ve hususiyle giderken başka gemilere tesadüf olunduğunda Süleyman Bey'le Osman Bey bulundukları köprü üzerinden havaya ve iki tarafa sık sık rovelver

Levent Şahverdi Arşivi

boşaltıyorlardı. Gerçi bunun birdenbire münasebeti ve mânâsı ve niçin yapıldığını anlayamadık ise de sonra anlaşıldı ki, Kanal içinde giden gemilerin hepsi yabancı gemiler olduğundan, eğer biz menfîlerden her hangi biri o gemilerin birine atlamak veyahut suya atlayarak karaya çıkmak gibi mülahazalarda bulunursa, buna karşı tehdit olarak düşünülmüş bir tedbir olduğu anlaşıldı.

Cumartesi günü kanaldan çıkılarak Kızıldeniz'e girilmiş ve rüzgâr bütün bütün kesilip, ilerledikçe sıcaklık şiddetle arttığından, menfîlerin sıkıntısı da dayanılmaz dereceye vardığı halde her nasılsa buna da tahammül olunarak salı günü Cidde'ye varıldı.

Vapurun demir atmasından sonra Süleyman Bey Cidde'ye çıkarak, menfîler için tüccardan Ömer Nasif'in konağını hazırlatmış ve nizamiye askeri ve zaptiyelerden nöbetçiler tertib eylemiş olduğundan akşam vaktine yakın menfîler de vapurun ve orada bulunan diğer bir Osmanlı gemisinin [sefinesinin] sandallarına doldurularak iskeleye çıkarıldılar. Karaya çıkanlar gümrük dairesine toplandı ve Nuri Paşa'nın cinnet geçirmesi sebebiyle iki tarafına iki adam girerek onu da getirdiler. Yalnız Paşalar için getirilmiş olan üç baş hayvana binilerek Ömer Nasîf'in konağına varıldı ve diğer arkadaşların cümlesi de biraz sonra oraya geldiler. Paşaların birbirleriyle görüşmemeleri için başka başka odalara konularak ve kapılarına nöbetçiler dikilerek diğer menfiler de aynen gemideki gibi iki takıma ayrılarak, aşağı katta ayrılmadan aynı yerde hapis olunmuşlardır.

Sultan Aziz'in katli hakkında açılan davanın nasıl asılsız ve düzmece ve iftira olduğunu ve mahkeme namıyla Sarayda yapılan toplantıların ne derece rezalet olduğunu bütün Avrupa gazeteleri tafsilatıyla yazdıklarından bunlara dair Fransızca, İngilizce ve Almanca bir çok gazeteler Midhat Paşa'nın dostları tarafından daha evvelce Cidde'ye bir ecnebi vasıtasıyla gönderilmiş ve bunlar Cidde'de bir vesile ile Midhat Paşa'nın eline geçmiş ise de (*) bunlara şöyle bir sathice bakıl-

(*) Yıldız Köşkünde adalet namına icra olunan siyasi cinayetten o zaman Avrupa'da yayınlanan ecnebi gazeteler uzun uzadıya bahsetmişler ise de, biz yalnız "Taymis Gazetesi"nin birkaç makalesini kitaba ilave suretiyle tercümesini koyduk (AHM).

Levent Şahverdi Arşivi

dığında, meselenin hiç bir gizli yanının kalmadığının anlaşıldığı ve devlet hakkında bir çok târizat ve şikayetlerin ortaya konulduğu anlaşılmıştı.

Lâkin diğer taraftan mahkemenin birinci gününden ve belki bir kaç hafta öncesinden İstanbul'daki Türkçe gazeteler, kendilerine nasıl emir verilmiş ise, doğrusuna eğrisine bakmayarak cümlesini yazdıklarından, bunların bazıları Hicaz havalisine geldiği gibi, Arapça tercümeleri de Mısır gazeteleri vasıtasıyla dağılmış ve menfilerin sevkine görevlendirilen Süleyman ve Osman Beyler'de zaten bu işin yayılması için tellallığını da üstlenmiş olduklarından, Cidde'ye gelişlerinde bunlar tarafından da herkese menfiler aleyhinde propoganda yapılmakta kusur edilmemişti. İskeleden konağa kadar menfilerin kafilesini seyre gelen ve bulundukları konağın önüne biriken halkın işin hakikatini bilmeyerek bir takımının bunlara gerçekten cani ve müttehim gözüyle baktıkları zan ve hissediliyordu.

Cidde'de tüccarların çoğu İngiliz tebâsında veya himayesinde kimseler olup hatta konak sahibinin kendisi ve akrabaları bile böyle biliniyordu. Cidde'deki konsoloslar ve diğer ecnebi kimseler meselenin hakikatine dair Avrupa gazetelerinden almış oldukları malûmatı bunlara anlatarak, aslında mahkum denilen adamların ne cihetle mağdur ve mazlum oldukları bildirilmiş ve onlar da bittabi başkalarına anlatıyorlardı. Hatta menfilerden konağın alt katında mahpus olanlar da, her ne kadar görüşmelerden men edilmişler ise de, bunlar önce vapurda birbiriyle görüşerek başlarına gelen felaketi ve uğradıkları eziyet ve işkenceleri anlatmalarıyla her biri diğerinin halinden meçhul kalan durumlarını öğrenmişlerdi. Sonra bunlar fırsat buldukça gemideki askerlere ve iskeleden konağa gelinceye kadar yanlarına konulan zaptiyeler ve memurlara yapılan haksızlıkları anlatmışlardı. Konakta da iki kısma ayrıldıktan sonra hane sahibinin yakınlarına, hademelerine ve nöbetçi askerler değiştikçe onlara da bunlar anlatılmış ve hatta Fahri Bey'in iki koltukları altındaki işkenceden kalma kızgın yumurta yaraları bile o vakte kadar geçmemiş olup, yaraları işlemekte olduğundan bunları ve işkenceden kalan bu gibi eserleri göstermiş olduklarından ve bu ifadeler evvelce ecnebiler vasıtasıyla vuku bulan şayiaları teyid

Levent Şahverdi Arşivi

ettiğinden az vakit içinde herkes fikrini değiştirerek Türk gazetelerine aldanıp suizanda bulunanlar tövbe ve pişmanlık duymuşlardır.

Menfiler Hicaz'ın kutsal topraklarında...

Menfîlerin Taif'e gidecekleri belli olduğundan Paşalar için üç adet tahtırevân (*) ve diğerleri için merkepler tedarik olunarak ve muhafaza için bir hayli hecinli Arap askerleri celp edilerek Çarşamba günü Cidde'den hareket olunmakla yolda giderken menfîlerden her biri, birlikte bulunan zaptiye askerlerine ve tercüman vasıtasıyla Arap askerlerine ve deveci ve merkepci ve meş'aleci gibilerine, başımıza gelenlerin anlatılmasından kusur edilmez ve noksan bir şey bırakılmaz idi. Onlar da hayret ve dikkatle bunları dinlediklerinden ve gerçi bu anlatılanları İstanbul'dan gelen sevk memurları ve hususiyle Süleyman ve Osman Beyler de ekseriya bizzat görmüş ve işitmiş ve anlamış iseler de, meni kabil olmadığı cihetle zaruri olarak bilmemezlikten gelerek susmuşlar ve Mekke-i Mükerreme'ye varıncaya kadar yolda olayın gerçek yüzünü anlamayan kalmamıştır.

Kabe-i Mükerreme'nin mikat mahallerinden sonra ihrama girmek vacip olduğundan ve gerçi deniz yolundan gelenler için ihrama girilen yer [mikât] Cidde'den ötede deniz sahilinde olduğundan, oraya varışta mahrem olmak lazım ise de, bu kafile için Cidde ile Kabe-i Muazzama arasında bulunan Hâde isimli köyde ihrama girilmesi kararlaştırılmış ve mezkur köye varılınca beraberimizde bulunan memurlardan islâm âdâp ve erkânının ne olduğunu bilmeyen tüfenkçi Arnavutlarına ve aşçı çıraklarına ve tablacılara varıncaya kadar cümlesine birer ihram bulunarak hepsi ihrama girdikleri halde. Süleyman Bey ve Çerkes Hasan'ın kardeşi menfîlerden hiç birinin bu amel-i vâcibi yerine getirmesine izin vermemişlerdir. Dolayısıyla bunların hepsi Mekke-i Mükerremeye kadar elbiseleri ile gitmeye mecbur olmuşlardır.

Mekke-i Mükerreme'ye yaklaşıldıkta Beyt-i Muazzama hürmeten Midhat Paşa tahtırevandan inip yayan [maşiyen] olarak gitmeyi ni-

(*) Tahtırevân: Genellikle iki at veya katırın çektiği üzeri örtülü ve tekerleksiz araba, o devir nakil vasıtası.

Levent Şahverdi Arşivi

yet ve tasmim etmiş olduğu halde buna da müsaade göstermeyeceklerini anladığı cihetle defalarca bir zaruret-i mübremeden bahisle hemen tahtırevandan atlayıp ve binmek için icbar etmişler ise de kulak asmayıp Harem-i Muazzam'ın kapısına kadar yürüyerek [râcilen] gitmiştir. Mekke-i Mükerremenin bir tarafında olan Medresenin birer odalarına Paşalar ayrılarak ikame olunup Harem-i Şerif kapılarına ve Beyt-i Şerif cihetine nizamiye askerinden müteaddit nöbetçiler konulmuş ve diğer menfîler ise aşağıda hükûmet mahallinde bir yere doldurulmuşlardır. Bunlar orada da felaketlerinin garip hikayesini görebildikleri bütün askerlere ve zabtiyelere ve neferlerine, yemek getiren hizmetlilere, zemzem sakalarına ve kapıcılara kadar herkese delil ve belgeleriyle anlatmışlardır. Bunu işitenlerin de herbiri meselenin garipliği cihetiyle kadın erkek pek çok kimselere söylemiş olduklarından bir taraftan da gelen Türk hacılarının getirdikleri malûmat da anlatılanlara uyduğundan, burada da işin gerçek yüzü çabuk anlaşılmış, Araplara ve Medine-i Münevvereye ve Hicaz'ın diğer bölgelerine yayılmış ve hatta menfîlerin Taif'e varmalarından önce, bu garip hikayeleri oraya ulaşarak herkese dağılmıştır.

Mekke-i Mükerreme'nin hareminde bulunup, Beyt-i Muazzamı gözle görüp de bir kere olsun ziyaret edememek bir müslüman için hakikaten ne derece üzüntü vericidir. Sevk memurlarına hacılar tarafından pekçok rica olunmuş ise de,buna da insaf etmedikleri hasebiyle, hiç birine ziyaret nasip olmayarak nihayet Mekke'de iki gün iki gece kaldıktan sonra, oradan hareketle ve üçüncü salı günü Taif'e varılmıştır.

Şerif Abdülmuttalip Efendi hazretleriyle vali Safvet Paşa Taif'de bulunduklarından Süleyman Bey ikinci merhaleden sonra, menfîlerin muhafızlığını, askerle Mekke'ye kadar gelmiş olan mirliva Necip Paşa'ya tevdi ederek kendisi ileriye gitmiştir. Menfîlerin kafilesi Taif'e yaklaştıkça, işin hakikati oralarda da duyulmuş olmalı ki, herkes bu mazlumları ziyaret etmek için şehrin dışına kadar çıkmış ve bir çok silahlı Bedeviler silahlarıyla gelip kafilenin önüne düşmüşlerdir. Cümlesinin bu mazlumlar hakkında, acıma hissi duydukları hal ve simalarından anlaşılıyordu. Bir kısmının dilinden *"Allahu yensurûküm ve yerhamûküm"* sözleri işitiliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu şekilde kışlanın önüne gelinince menfîlerin Şerif Hazretlerini görmek üzere Mesna'da bulunduğu binaya gidileceği söylendi. Fakat oraya giden yollardan tahtırevân geçmediği cihetle kavâs ve zabtiye hayvanlarından üç beygir getirilmiş olduğundan Paşalar bunlara binerek ve Nuri Paşa'nın iki tarafından iki adam tutarak ve sair menfîler tamamen bunların yanında olarak bu şekilde Şerif Hazretlerinin Mesna'daki hanelerine varılmıştır.

Konak havlusunda bir bando-mızıka takımı ile çepe çevre iki bölük asker dizilip selâm durmuş ve mızıka çalmaya başlamış ve ortayere bir top konularak atılacak gibi hazırlanmış ve bunun bir tarafına oturulacak gibi yedi sekiz kadar sandalye konulduğu görülüyordu. Daha ileriye gidilince Şerif Abdülmuttalip hazretleri büyük üniformasını libas ve nişanlarını takmış vaziyette binek taşına inmiş ve yanında Safvet Paşa ile beraber olarak menfîlerin gelişini bekledikleri anlaşılıyordu. İlk olarak Midhat Paşa Şerif Hazretlerinin yanına giderek şerafetine saygısından elini öpüp çekildiği gibi diğerleri de aynı şeyi yaptıktan sonra, *"yerlerine gitsinler, rahat etsinler"* diye Necip Paşa'ya emrettiğinden, cümlesi oradan Taif kışlasına getirilip, sonraki bölümlerde anlatılacağı üzere yerleştirilmiş ve fakat Şerif Hazretlerinin konağında asker ve mızıka ile ve resmi elbiseli olarak yapılan bu merasimin muamması hala çözülemeyerek kalmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Beşinci Bölüm (*)

MENFÎLERİN TAİF'DE UĞRADIKLARI MUAMELELERİN AHVÂL VE KEYFİYYÂTI

MİDHAT PAŞA'NIN MENFÂ HAYATI

(*) Bu bölüm hatıratın orijinalinde üçüncü bölümdür.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Beşinci Bölüm

MENFÎLERİN TAİF'DE DÜÇAR OLDUKLARI MUAMELELERİN AHVÂL VE KEYFİYYÂTI

Sürgünlerin [müşar ve mümaileyhimin] Taif'de ikametlerine dair Mabeyn-i Hümâyun'dan Şerif Abdülmuttalip Hazretlerine ve vali Safvet Paşa'ya yazılıp sevk memuru Süleyman Bey ile gönderilen muharrerat-ı aliyede, "bunlar katl-i cinayetle müttehim ve idâma mahkum olduklarından vükelâ ve ulemânın ittifakla verdiği karar gereğince, bu cezalarını çekmek üzere menfiyyen [sürgün olarak] gönderilmiş olup, fakat içlerinden Mahmut Paşa servet sahibi olduğu gibi Midhat Paşa da hitabet ve kitâbet gücüne sahip olduğundan, bunların bu kuvvet ve iktidarları ile tarafdar bulup oradan kaçacakları ve belki Avrupa'ya gidecekleri melhuz olduğundan, cümlesinin muhafazalarına fevkalade dikkat ve itina gösterilmesi ve yiyecek-giyecek ve sair ihtiyaçlarının yerine getirilmesi" emr olunmuştur.

Bundan dolayıdır ki, bunların cümlesinin sağlam bir yere konulması gerektiğinden, Tâif kasabasında çok önceleri Mısırlılar tarafından yapılmış olan askeri kışlanın bitişiğindeki müstakil bir bina olup, işbu bina eski Cidde valisi Hakkı Paşazâde İzzet Paşa zamanında tâmir olunarak hükûmet memurlarına Hükûmet Konağı yapılan bu binadan daha münasip başka bir yer bulunamadığı için burası tahliye olunarak nefyedilenlerin hepsi oraya konulmuştur. Mezkûr bina kerpiçten yapılmış iki katlı bir bina olup, alt katında hapishane olan ve zaptiye askerinin koğuşları bulunan yerleri yeniden düzenlenerek, menfîlerin muhafazasına görevlendirilen iki bölük nizamiye askerinin ikametine tahsis edilmiş ve üst katta olan odalar da menfîler için ayrılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunlardan bir odaya Mahmut Paşa, onun karşısındaki diğer bir odaya Midhat Paşa konulmuş, Seyyit Bey ile İzzet Bey'in ikisi bir odaya ve Fahri Bey ile Ali Bey diğer bir odaya konulmuş ve Necip Bey, Pehlivan Mustafa, Hacı Mehmet ve Cezayirli Mustafa'dan her biri ayrı ayrı birer küçük odalara konulmuşlardır. Nuri Paşa'nin cinnet hastalığı sebebiyle, ona daha muntazam ve mazbud bir yer gerektiğinden ve alt kattaki valilere mahsus oda nisbeten mükemmel olduğundan Nuri Paşa'da oraya yerleştirilmiştir.

Mabeyn-i Hümâyun'dan emrolunduğu veçhile mevkufların yiyecek ve giyecek gibi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması emredildiğinden, Meclis-i İdare katibi Kelleci Mustafa Efendi memur olarak, yemek için bir de aşçı bulunmuş, berber ve saka gibi bir kaç hizmetçi de tayin edilmiştir. İlk günlerde odalardan her birinin kapısı önünde nizamiye askerinden birer silahlı nefer bulunup, askeri usullere göre bütün mahpusların her türlü hareketlerini gözetlemekte ve def'i hacet için abdesthaneye bile birlikte gidip gelinmekte idi. Merdiven başlarında, iç ve dış kapılarda ayrıca nöbetçiler bulunduğundan, dışarıdan-içeriye, içeriden-dışarıya hiç kimsenin girip çıkması ve haberleşmesi yasaklanmıştı. Bundan başka mahpusların da bir biriyle görüşmeleri ve konuşmaları yasaklanmak istenmiş ise de, yemek zamanı ekserisi bir araya toplandığından ve bunu yasaklamanın mümkün olmadığını ilk başta düşünemediklerinden, bir kaç gün sonra hapislerin kendi aralarında buluşmalarına göz yummaya başlamışlar ve nöbetçilerin bazı rahatsız edici tavır ve hareketleri hafifletilmiştir.

Sultan Aziz merhumun hal'i hususunda rey ve malumatı bulunmasından dolayı iki sene evvel Şeyhü'l-haremlik memuriyetiyle İstanbul'dan uzaklaştırılan [teb'id] eski Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, az zaman içinde memuriyetinden doksan yedi senesi Ramazanın ikinci günü [8 Ağustos 1880 Pazar] azl edilerek Medine-i Münevvere'den Mekke-i Mükerreme'ye getirilip orada hapse konulduktan sonra, menfîlerin Tâif'e gelmesinden iki buçuk ay evvel Tâif'e götürülüp kışla kapısı üzerinde bir odada hapis ve tevkif edilmişti. Ve adıgeçenin üzerine atılan suç ve kusurun, diğer menfîlere isnât edilen efal ve ahvâle münasebeti bulunduğundan, bizler hakkında emr olunan tazyik edici muamelenin aynen ona da uygulanması ve bundan Sarayın memnun

Levent Şahverdi Arşivi

kalacağı Şerif Abdülmuttalip Efendi tarafından îma edildiğinden Ramazan bayramının [iyd-i fıtr] yedinci günü, o da bulunduğu yerden alınarak muhafaza altında mahpusların bulunduğu daireye getirilmiş ve diğerleriyle görüştürülmemek üzere, Nuri Paşa'nın karşısındaki boş bir odaya konulmuş, kapısına nöbetçi dikilerek yemeği bile ayrıca tertip edilmiştir.

Şerif Abdülmuttalip Efendi önceleri iki defa Emaret-i Celileye getirilmiş olduğu halde devlet aleyhine isyan etmiş ve bir hayli insanın ölümüne sebep olmuştur. Buna rağmen yalnızca mensup olduğu sülâleyi celileye hürmeten cezalandırılmayarak izinsiz Hicaz'a gitmemek şartıyla, İstanbul'da mecburi ikamete tâbi tutulmuş ve kendisine yüksek miktarda maaş tahsis edilmiş ve Devlet-i Âliye sâyesinde her taraftan hürmet ve saygı görerek İstanbul'daki hane ve yalısında [sahilhane] refah için de yaşamıştı. Lakin kendisinin her ne kadar yaşı ilerlemiş ise de, emirlikte hırs ve arzusu devam ettiğinden, bu arzusunu elde etmek için eski sultanlar zamanında pek çok teşebbüslerde bulunmuş olmasına rağmen eskiden bilinen isyanları bu emelinin gerçekleşmesine mani olmuştu. Sonradan merhum Abdülaziz'in hal'i meselesinden dolayı Saray-ı Hümâyun'un bu konudaki düşüncesini bilip anladığından, bu yoldan yeni bir iyi niyet gösterisi yaparak yakınlık kurmuştu.

Sultan Aziz'in bilinen durumu cihetiyle, hal'ini kabul edenlerden birisi ve Sultan Murad'ın cülûs günü Bâb-ı Seraskerî'ye herkesten evvel koşup gelerek biat edenlerin birincisi olduğu halde, daha sonra bu hal' takarrüsü açılınca bu emri icraya vasıta olanlar aleyhindeki konuşmaları dolayısıyla Saray'ın tevecciihünü kazandığından eski seyyiatı unutularak affedilmiş ve Şerif Hüseyin Paşa'nın şehadeti üzerine, padişah tarafından Emaret-i Celile memuriyetiyle Hicaz'a gönderilmiştir. Bu adamın yaptığı bütün hareket ve icraatları Saray'da [nezd-i âlîde] aynen kabul gördüğü gibi kendisi de rıza-ı mülukaneyi tahsil ve ikmal etmek için her türlü mesaî sarfetmiş olduğundan ve menfîler hakkında Mabeyn-i Hümâyun'dan gelen bütün yazılı ve sözlü emirler gereğince, bunlar hakkında her ne kadar tazyikler ve hakaretler yapılsa nezd-i alide o kadar memnuniyet yaratacağını anladığından, elinden geleni yapmak istemiştir. Mesela menfîlerin bir derece daha huzursuz

Levent Şahverdi Arşivi

edilmelerini temin için kışlanın içinde bulunan nöbetçilerden başka, dışarıya da bir takım nöbetçiler yerleştirilmesi ve muhafazaya memur olan zabitlerle hiç bir şekilde konuşulmaması ve o zaman kumandan bulunan Necip Paşa'nın eskiden Mahmut Paşa ile tanışıklığı olduğundan binaya girmesinin yasaklanması ve ikide birde hapislerin kaçacakları yolunda şâyialar çıkarılması ve ayrıca kaldığımız binanın odalarının pencerelerine demir parmaklıklar konulması gibi birçok ahval-i tazyikata teşebbüs olunmuştu.

Menfîlerin haksız olarak uğradıkları baskıların derecesine göre, bu muamelelerin istenen şekilde tesirlerinin olmadığını Şerif Efendi anladığında, bundan daha ağır ve şiddetli başka muameleler düşünürken, Araplar takımından olup bazı adi suçlardan dolayı biraz evvelce getirilip kışlanın bir tarafında haps olunmuş olan bir Arap şeyhi ile arkadaşları olan oniki kişi ayaklarına dikey [amudî] olarak vurulan prangaların şiddet ve eziyetlerine dayanamayarak bir gece bunlardan ikisi firar etmişlerdi. Şerif Abdülmuttalip Efendi işte bunların firarını vesile ederek hem askere olan güvensizliğini göstermek ve hem de İstanbul'a bir cemile daha göstermek için menfîlerin ayaklarına da çifte pranga vurulmasını düşünmeye başlamıştır.

Taif'in prangalı mahkumları...

Halbuki mevkuf olan mazlumlar Tâif'e menfî olarak [sürgün] gönderilmiş olsa bile, bunların kışlada hapisleri, nöbetçi altında tutulmaları ve her türlü haberleşmeden yasaklanmaları bile mevcut kanuna aykırı olduğu halde, bunun üzerine bir de ayaklarına pranga vurulması kanun haricinde açık bir zulüm idi. Bu işe vali Safvet Paşa'nın ve azayı meclis-i hükûmetin bittabii muhalefet ettikleri başka şekildeki görülen muamelelerinden belli olmuş ise de şer'i ve kanunî hükümlerin uygulanmadığı bir memlekette ve hususiyle Şerif Abdülmuttalip Efendi'nin her istediğini yapmaya mezun olduğu ve dayak altında adam öldürdüğü bir zamanda, menfîler hakkında da böyle bir muamelenin yapılmasına kendisince mani olunmamıştır.

Sultan Aziz'in vefatında bu Şerif Efendi İstanbul'da bulunuyorken ve işin hakikatini herkesten fazla bildiği halde, böyle uydurma bir

Levent Şahverdi Arşivi

dava açılarak bu kadar insanın haksız yere bu şekildeki zulüm ve işkencelere uğramalarına üzülecek yerde, bir de böyle hareketi istibdadiye kendisinin de iştihasını kabartmış, hizmetinde ve etrafında bulunan kimseler de menfîlerin bu felaketleri sayesinde bir takım adamların rütbe terfî ettirilerek padişahın atiyyesi ile mükafaat ve inayet olunduklarını işittikçe onlara dahi bir hırs ve tam'a geliyordu. Hasılı Şerif hazretlerinin pranga hususundaki düşünceleri, yanındaki adamları tarafından da uygun bulunarak ve valiye de malûmat verilmeyerek bizzat kendisi tarafından tayin olunan ve emir görevlisi [vezaif-i emîrî] denilen Abdülmecid ile menfîlerin muhafızlığına memur askerlerin binbaşısı Mahmut Bey'i çağırarak, mevkufların içinde Midhat Paşa, Mahmut Paşa ve Nuri Paşa ile Hayrullah Efendi dışındakilerin ayaklarına pranga vurulması emrini vermiştir. Böyle işlerde Şerifin emrini herkesten ziyade benimseyen, daha önce adını zikrettiğimiz Kelleci Mustafa Efendi'yi de bu işe memur ettiğinden, menfîlerin Tâif'e gelişlerinin otuzuncu Perşembe günü adıgeçen Abdülmecid ve Mahmut Bey ile Mustafa Efendi ve Şerifin maiyyetinde bulunan yaver kolağası yanlarında demirci esnafından birkaç kişi ile ve bir takım pranga demirleriyle beraber ortaya çıkmakla cümleye hayret gelmiştir.

Pranga demirleri bizim memlekette ve diğer medeni ülkelerde gördüğümüz şekil ve surette olmayıp, aşağıda şekli çizildiği gibi, insanın ayağına demirci marifetiyle , cebir ve zorla geçirilip, çekiç ve örs üzerinde perçinlenen iki halka ve bu iki halkayı birbirine bağlamak için kırk kırkbeş santimetre uzunluğunda kalın bir demir olmasıyla

halkalar bu demirle birbirine bağlandığından, bu şekilde ayağına demir geçirilen bir insanın yürümek, oturmak, don değiştirmek gibi hareketleri yapması mümkün değildi. Velhasıl insanın muhtaç olduğu hiçbir şeyi yapması mümkün olmamakta ve bunun âdeta bir nevi işkence aleti olduğu bu tariften de anlaşılmaktadır. Pranga vurmaya memur olanlar önce Pehlivan Mustafa'dan başlayarak Hacı Mehmet, Ce-

Levent Şahverdi Arşivi

zayirli Mustafa ve miralay İzzet Bey ve Seyyit Bey ile Fahri Bey, Ali Bey, Necip Bey'in ayaklarına bu şekilde prangaları binbir ezâ ile taktıktan sonra, Abdülmecid yalnızca gelip ayak üstü Mahmut ve Midhat Paşa'ya uğrayarak bulundukları odalarının tavan ve pencelerini keşif ve muayene ederek hepsi birlikte geri gitmişlerdir.

Vurulan prangalar insanın bütün hareket ve kımıldamasına engel olduğundan def'i zaruret için abdesthaneye gitmek isteyenlerin bir takımı nöbetçi askerlerin sırtına binerek ve bir takımı kollarından sürüklenerek ihtiyaçlarını gideriyorlar ve ayaklarındaki donları değiştirilmek icap edince, yırtarak çıkarıp yeniden giydirilerek donun parçalarının giydikten sonra dikilmesi ve uyku halinde ayaklarının birbirine paralel olarak tutulması gibi işkence ve eziyetlere ne hal ise tahammül olunuyordu. Bu mazlumlardan Fahri ve Seyyit Bey'ler küçük yaşlarından beri padişah hizmetinde kurenâlık [mabeyncilik] memuriyetlerinde muazzezen büyümüş, huzur ve rahata alışmış oldukları gibi miralay ve binbaşı bulunan zevât da kendi hayatlarında şeref ve haysiyetleriyle yetişmiş kimseler oldukları halde hakikaten kâtil ve haydut makulesinden olan kimselerin hakkında bile revâ görülmeyen böyle bir zulüm ve işkenceye uğramaları ve geceleri uykusuz kalmaları hepsinin birden beden ve ruh sağlıklarını bozmuştu. Bundan dolayı her birisi bir şekilde hastalanmış ve hususiyle Necip Bey zâten hasta yatarken hiç insaf edilmeyerek ilaç verilecek yerde prangaya konulmasıyla hastalığı daha da şiddetlenmiş olduğundan, beş on gün daha bu halde kalırlar ise hepsinin öleceği tahakkuk etmiş idi.

İşte bunun üzerine cümlesi tarafından Şerif hazretleri ve vali Paşaya bir arzuhal yazılarak, hiç olmazsa namaz kılmalarına engel olmaması için prangaların yalnız bir ayakta bırakılması mevcut hale göre ehven olacağı istirham edilmiş ve ayrıca şifahen de istenilmiş idi. Bunun üzerine, yani pranga vurulmasının üçüncü günü yine aynı görevliler gelerek iki ayakta olan demir halkaların birini yine demirci ustaları marifetiyle çıkarttırıp diğer halkaya bağlı olan demire bir misli demir daha ilave ettirip bırakılmıştı. Bununla hiç olmazsa evvelki azap ve sıkıntı bir derece hafiflemiş ise de, bu dahi hem kânun ve insafa hem de hakkaniyete aykırı bir durum olduğundan bahisle, tekrar Şerif Hazret-

Levent Şahverdi Arşivi

lerine ve vali Paşa'ya istirhamda bulunulmuştu. Şerif Hazretleri bu konuyu bir iftihar vesilesi olmak üzere İstanbul'a yazmış ise de galiba cevap alamaması üzerine işbu sonradan konulan demirlerin çıkarılmasına muvafakat eylemiş olup fakat önceleri pranga vurulmasına gösterilen lüzum menfîlerin firar edebilmeleri ihtimaline dayandırıldığından hatta Şerif Abdülmuttalip Efendi (*) ile diğer arap sülaleleri arasındaki anlaşmazlıktan dolayı hem onları Padişah nezdinde çürütmek ve hem de menfîler hakkında kendisinin dikkat ve itina gösterdiğini bildirmek için adıgeçen Şerif'in Mabeyn-i Hümâyun'a göndermiş olduğu ma'rûzatında, *"bayramın üç ve dördüncü günleri Şerif Abdullah Paşa tarafından menfîlerin firarını kolaylaştırmak için Tâif kışlası civarına bir takım develer ve hecinler gönderilmiş iken kendisi lüzumlu tedbirler alarak buna engel olduğunu"* yazmış idi.

Bayram münasebetiyle etrafdaki aşiretlerden eski adetler üzere şenlik yapmak için develeriyle Taife gelmiş olan bazı Arapların bu gelişlerini, Şerif'in etrafında bulunan adamları dahi gûya değişik bir şekle sokarak kendi aldıkları muhafaza tedbirlerini kuvvetlendirmek için pranga vurulmasının bu mecburiyetlere dayandığını, şimdi prangalar tamamen çıkarılacak olursa, onun yerine ihtiyat tedbiri olmak üzere evvelce kapatılmış olan pencerelerden başka açık bırakılan diğer bütün pencerelerin de gayet kuvvetli demir parmaklıklarla kapatılmasını

(*) Midhat Paşa'nın sürgünde bulunduğu yıllarda Mekke emiri olan Şerif Abdülmuttalip Efendi, eski şeriflerden Şerif Galib'in oğlu olup babasının azli üzerine birlikte Selanik'te mecburi ikamette bulunmuştur. 1832'de ilk defa emirliğe tayin edilmişse de Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı dolayısiyle Mekke'ye gidemeyerek tekrar İstanbul'a dönmüştür. 1851'de ikinci defa emir tayin olunarak üç sene kadar bu görevde kalmış ve bazı şerkeşane davranış ve istiklâliyet düşünceleri nedeniyle 1855'de azledilerek uzun yıllar İstanbul ve Bursa'da mecburi ikamette bulunmuştur. 1880'de Şerif Hüseyin Paşa'nın katledilmesi üzerine ve yaşı yüze yaklaştığı halde Sultan Abdülhamid tarafından tekrar Mekke emirliğine tayin olunmuş ve 11 Eylül 1882 tarihine kadar iki sene emirlik yaptıktan sonra, Hicaz vali ve kumandanı Osman Nuri Paşa tarafından sahte bir fermanla azledilerek yerine Şura-yı Devlet üyesi Avnürrefik Paşa getirilmiştir. Azlinden 1887'de ölümüne kadar Mekke göz altında tutulmuştur. Bkz. Uzunçarşılı Mekke-i Mükerreme Emirleri TTK. 1972

Levent Şahverdi Arşivi

Şerif'in tensip etmiş olmasıyla geride kalan prangaların çıkartılması da işbu mükemmel tedbirin alınmasına kadar tehir edilmişti. Bu gibi şeylerin yapılmasına da Kelleci Mustafa Efendi memur olduğundan bütün odaların pencerelerine kalın demirden parmaklıklar konulmuş ve ikinci derece lüzumlu olan odaların ve gezinti mahallinin pencereleri ise fazla masraf olmaması için kerpiçle kapatılarak epey uzunca olan gezinti mahallerinin araları da kapılar ile ayrılmış ve binanın üst katında ve menfîlerin bulunduğu odaların arasında namaz kılmaya mahsus olan ve mescit olarak kullanılan mahallin de kapı ve pencereleri kapatılarak o dahi külliyyen tatil kılınmıştır.

Bu tedbirler de bu şekilde alınıp tamamlanmış ise de prangaların çıkarılacağına dair verilen sözün arkası unutulduğundan ve mazlumların bir kısmı yeniden hastalandığından tekrar Şerife ve vali Paşaya arzuhaller yazılarak bunların tesiriyle ve vali Safvet Paşa'nın gayret ve yardımlarıyla Zilkâde'nin ondördüncü salı günü zikrolunan vazifeli memurlar gelerek pranga demirlerinin geri kalanları da çıkarılmıştır.

Bu aralık hac mevsimi yaklaştığından Midhat Paşa ile Mahmut Paşa, mümkün olursa şerif hazretleriyle birlikte hacc etmek ve hacc sonunda yine Tâif'e dönmek üzere adıgeçen Şerife bir istidanâme göndermişlerdi. Müşarünileyh bu istidaya derhal muvafakat gösterdiğinden hacc için hazırlanmak lazım gelmiş ise de, Midhat Paşa ile Mahmut Paşa'nın bu niyetleri nizamiye askeri muhafazasında gidip gelmek tasavvuru üzerine idi. Halbuki bölgenin en büyük askeri kumandanı olan Necip Paşa'nın yukarıda işaret olunduğu gibi Mahmut Paşa'ya olan tanışıklığından dolayı değiştirildiği ve birkaç yüz neferden ibaret olan tabur ise tamamen Tâif'te kalacağı cihetle adıgeçenlerin hacc-ı şerife gidişlerinde *bîşe askeri* [kır zabtiyesi] (*) denilen ve Şerif Hazretlerinin maiyetinde bulunan başıbozuk Arap neferleri muhafazasında bulunmaları gerekeceğine ve bunlar ise hiçbir kanun ve nizama tabi olmayıp yalnız Şerif Hazretlerinin ef'al ve efkar-ı istibdadesine hadim bulunmaları dolayısıyla yolculuk sırasında bunlar tara-

(*) Bişe [beşe] askeri, hecinli olup, mahallin kır zabtiyeliği görevini üslenen, eğitimsiz ve başıbozuk Araplardan oluşmuş olan askerlerdir. Bunlar düzenli orduya değil doğrudan Şerife yani Emire bağlıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

fından kasdi veya sahte kazalar meydana gelmesi uzak bir ihtimal değildi. Bu mülahazayla beraber diğer taraftan Şerif Abdülmuttalip Efendi'nin mevkuflar hakkında son derece baskı uyguladığı halde, hacc isteğimize çar-çabuk muvafakat edişi de diğer muameleleriyle mütenasip olmadığından bu durumlar zihinlere şüphe getirmiş ve o sırada Mekke-i Mükerreme'de zuhur eden kolera hastalığı da çok yaygınlaştığından, bu hastalık bahane edilerek hacc niyetinden feragat edilmiştir.

Evveki senelerde ve hususiyle kış mevsiminde Tâif'de asker bulunması görülmemiş iken evvelki sene yaz mevsiminde orada bulunan bir tabur askerin mevkufları muhafaza için kışın dahi Tâif'te kalmasına karar verilmiş ise de, İstanbul tarafından yalnız bir tabur askere güvenilmediğinden ve bununla birlikte Necip Paşa'nın değiştirilerek yerine mevkuflardan kimseyle tanışıklığı olmayan bir kumandan tayini lazım gelmiş olduğundan, ümerâ ve zâbitan içinde münasibi araştırıldıktan sonra üç ay önce miralay olduğu halde livalıkla Gümilcine redifi üzerine tayin edilmiş olan Osman Paşa bütün aranan vasıfları üzerinde topladığından Mabeyn-i Hümâyun'a çağırılarak uhdesine feriklik rütbesi tevcih buyrulup Hicaz fırkası kumandanı namıyla memur edilmiş ve kendisine atiyye-i seniyye olarak ihsan buyurulan yediyüz elli liradan başka, gizli işlerde kullanacağı kimselere verilmek üzere ayrıca ikibin lira daha tahsis edilerek ve Edirne'de bulunan bir alay piyade nizamiye askeriyle birlikte iki batarya top da emrine verilmiştir.

İşbu alayın miralay, kaymakam ve binbaşı gibi zabitleri mevcut ise de askerin gönderilmesinden asıl maksat Tâif'deki menfîlerin muhafazası düşüncesi olduğundan ve mevcut zâbitana ekseriya bu hususta emniyet ve itimat olunmadığından onlar açığa çıkarılıp Dedeağaç iskelesinden geri gönderilerek, yerlerine Osman Paşa'nın seçtiği kaymakam Çerkes Mehmet Bey terfi ettirilerek miralay rütbesine ve yine Kolağası Çerkes Bekir Efendinin rütbesi binbaşılığa terfi olunacağı vaad edilerek askeriyle beraber cümlesi Bâbil vapuruna bindirilerek gönderilmiş olduğundan doksan sekiz senesi Zilhiccesinde [Milâdi 1881 yılı Ekim ve Kasım ayları] Ciddeye gelmişlerdir.

İşbu gönderilen bir alay askerin mevcudu topçusuyla beraber binsekizyüz kişi civarında olduğu halde, vapurda olan sıkışıklıktan do-

Levent Şahverdi Arşivi

layı askerin umumuna bir hastalık arız olup, hususiyle o sıralar Mekke-i Mükerreme ve Cidde'de yaygın bir kolera bulunduğundan bunların bir müddet tehiri ve izdihamlarının hafifletilmesi sureti İzmir'den geçişlerinde hatırlatılmış ise de memuriyetleri pek mühim ve acil olması dolayısıyla bu tedbiri almaya hiç kimse yanaşmadığından asker mevcudunun bir kısmı yolda telef olduktan sonra koleranın en şiddetli zamanında Cidde ve Mekke-i Mükerremede dahi hastalık içine girmiş olduklarından askerin yarıdan fazlası telef olmuş beşyüzelli ve altmış kadar mevcutları olan taburlar ikiyüzellişer kişiye düşmüştür. Her ne ise askerin sağ kalanlarından Mekke'de bir tabur kadar asker ayrılarak ve kumandası Kolağası Bekir Efendi'ye verilerek Tâif'e gönderilmiş ve aradan fazla zaman geçmeden vaad edilen binbaşılık rütbesi de arkadan gelmiştir.

Yukarıda belirtildiği vechile, Midhat Paşa ile Mahmut Paşa bu sene hacca gitme niyetlerinden feragat etmişler ise de, Hayrullah Efendi önceleri Mekke'de ikamet ettikleri halde Şerif Abdülmuttalip Efendinin kendi fikriyle Tâif'e getirilmiş ve sonradan menfîler ile beraber hapsedilmiş olduğundan, müşarünileyh Efendi bu hususları ileri sürerek hem tekrar hacc etmek ve hem de evvelce verilmiş olan irade-i seniyye hükmüne göre Mekke'de kalmak üzere birlikte oraya götürülmesini Vali Safvet Paşa'dan arzuhal ile talep etmişti. Hükûmetçe müracaat üzerine yapılan tetkikatta Hayrullah Efendi'nin Tâif'de ikametine dair verilmiş bir resmi emir veya kayıt bulunmadığı anlaşıldığından, vali Paşa müşarünileyhi ve ayrıca perişan durumdaki haremini [eşini] birlikte alıp Mekke'ye götürmüştü.

Şerif Abdülmuttalip Efendi'nin *"Abâdile kabilesinden olan şürefâ"* ile anlaşmazlıkları olduğu gibi, Cidde valileriyle ve hususiyle Safvet Paşa ile muhalefeti pek ziyade olduğundan bu farklı muhaliflerden her biri diğeri aleyhinde Bâb-ı Âlî'ye ve Saray-ı Hümâyun'a durmadan yazılı şikayetnâmeler gönderiyorlardı. Gerçi bunların hiçbirinin maslahata fazla bir etkisi görülmemiş ise de, Safvet Paşa menfîlere pranga vurulması ve haklarında kanunsuz baskıların yapılması hususunda Şerif'in görüşlerine katılmayarak gerekli insanî yardımlarını esirgememişti. Vali Safvet Paşa'nın Hayrullah Efendi'yi alıp Mekke'ye götürmesi üzerine, Şerif Abdülmuttalip Efendi, Mabeyn-i Hü-

Levent Şahverdi Arşivi

mâyun'a vali hakkında yeniden şikayette bulunmuş ve Safvet Paşa ise birçok zamandan beri Şerif'in tavır ve müstebit muamelelerinden dolayı defalarca istifasını verdiğinden, bu sırada azl ve tebdil edilerek yerine Erzincanlı Hacı İzzet Paşa tayin edilmiş ve az zaman sonra hülulü mevsim cihetiyle Tâif'e gelmiştir.

Safvet Paşa'nın ayrılması üzerine Şerif Abdülmuttalip, Hayrullah Efendi hakkında iltizam eylediği efkârını tazeleyerek müşarünilehin eskiden olduğu gibi Tâif'teki menfîlerin yanına gönderilmesine ısrar eylemiş olduğundan Hayrullah Efendi haremi ile beraber Mekke'den Bekir Efendi kumandasıyla Tâif'e gönderilen tabura teslimen muhafaza altında tekrar gönderilmiş ve Safer ayı [miladi: Aralık 1881-Ocak 1882] içinde kendisi mevkûfîn dairesinde eskiden bulunduğu mahalle hapis olunarak zevcesi için de hariçte bir hane kiralanması ile oraya yalnız başına konulmuş ve adıgeçen hamile olduğundan doksan-dokuz senesi Şevvalinde [Milâdi 1882 senesi Ağustos-Eylül ayları] müşarünileyh Efendi'nin sulbünden bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir.

Menfîlerin yiyecek-içecek gibi ihtiyaçlarının hükûmet canibinden karşılanması Mabeyn-i Hümâyundan gelen emirde yazılı olduğundan bu emre istinaden aşçı ve vekilharç gibi hizmetlilerin tayini ile birlikte günlük bir iki kap yemek yapılmak üzere erzak dahi tahsis edilmişti. Mahmut Paşa ve Midhat Paşa ile Hayrullah Efendi'nin evlerinden gönderilen akçe ile yanlarında ufaktefek şeyler için bir miktar paraları bulunmuş ise de, Nuri Paşa'nın cinnet hastalığı şiddetlenmiş olup, kendisinde ve uşağında bir akçe bile kalmadığından onun zarûrî ihtiyaçları için de aylık yedi mecidiye maaş tahsis edilmiş olmakla bu hal üzere idare olunmakta idi. Fakat bir aralık Kelleci Mustafa Efendi uşakların yalnız başlarına çarşıya gidip gelmelerinin münasip olmayacağını hasbi bir hizmet olarak Şerif Hazretlerine hatırlattığından, Paşaların Ağaları çarşıya çıkınca yanlarına birer nefer verilmesi emredilmiş olup burası da bu şekilde cereyan etmekte idi.

Mekke'den yeni gelen taburun kumandanı olan Bekir Efendi'nin yolda gelirken Hayrullah Efendi hazretleri hakkında yaptığı muamelelerin görülmesi üzerine, bu zatın yeniden bir takım şiddetli talimatla

Levent Şahverdi Arşivi

geldiği anlaşılmış ve hatta asker içine sirayet etmiş olan kolera hastalığının yolculuk esnasında çoğalmasından ve kış *mevsimi [mevsim-i şitâ] dolayısıyla* Hayrullah Efendi ve birlikte bulunan haremi çadırda huzursuz olarak bir süre hasta olmasından dolayı yolda uğradıkları yerlerde ve en sonra karantinaya çıkarıldıkları mevkide yalnızca soğuktan korunmak ve gene askerin muhafazasında bulunmak üzere karantina müddetinin orada bulunan bir bahçivan kulübesinde çıkarılmasını efendi müşarünileyh pek çok ısrarla istemiş ve taburun doktoru da buna lüzum göstermiş olduğu halde, Bekir Efendi buna müsaade etmeyerek eski Şeyhülislâmı ve haremini çadır altında tutmaya inat etmesiyle bu adamın Tâif'de bulunan mevkuflara karşı iyi ve hayırlı niyetler beslemediği anlaşılmış ve gelişinin ertesi günü mevkufların muhafazasında bulunan askerlerin yerlerine, beraberinde getirdiği taburdan iki bölük asker koyarak nöbetçilerine şiddetli emirler vermeye başlamış ve o güne kadar binaya erzak ve eşya getiren bakkal, kasap, oduncu ve kömürcü gibileri, mutfak mahalline kadar serbestçe girip çıkarken ve marangoz ve terzi gibi esnaftan lazım olanlar bir zabit nezaretinde olarak çağırıldıkça içeri girerken, Bekir Efendi bunları tamamen ve kesinlikle yasaklamıştır. Mevkufların bulundukları binanın asıl kışlaya ve sokağa bakan kapıları kapatılıp, nöbetçiler konulmuş, bu şekilde erzak olarak yevmiye gelen et, odun, kömür, ekmek ve sebzevât gibi şeyler satıcılar [bayileri] tarafından kapının dışına kadar getirilip, oradan neferât-ı askeriyyeye tahmilen nakledilmeye başlanmıştır.

Bekir Efendi'nin almış olduğu talimat iktizasından olmalıdır ki, sıkıntı verme tazyikte bulunma *gibi hatıra ne gelirse yapmakta kusur etmeyip* binanın dışarı ile münasebetini kestikten sonra, ağaların ufak defek alışverişler [mübayaat] için çarşıya birer nefer ile çıkmalarını dahi hafif gördüğünden nefer yerine çavuş katılmasını tertip etmiş ve arada bir hastaları muayene için Askerihâneden birer tabib gelirken bunu da yasaklayarak hasta vukuu buldukça kendi taburunun hekimini alıp ve onu da hastanın yanında yalnız bırakmamak için kendisi bizzat tabib ile hiçbir lakırdı edilmemesi kaidesini ittihaz eylemiş ve en ziyade nazarı dikkat ettiği şey ayvaz gibi faraşlık hizmetinde bulunan adamın ve evvelce Kelleci Efendi'nin yerine vekilharçlık hizmetine konulmuş olan Halim Efendi'nin daireden çıkarılmaları ve belki aşçıların

Levent Şahverdi Arşivi

dahi def' edilmeleri hususu ise de bunlar başlıca şeyler olduğundan onları dahi Vali ve Şerif ve Kumandanın adet üzere Taif'e gelişleri zamanına kadar tevkif etmiş olduğu anlaşılmıştır.

Yeni vali İzzet Paşa cihandîde bir zat olup, muhakeme sırasında da İstanbul'da ve bizzat mahkemede bulunmuş olup meselenin hakikatından etraflıca haberdar olduğundan bu işin ne şekilde düzmece ve uydurma iftiralardan olduğunu Mekke-i Mükerremede ve sonra Tâif'te gördüğü ve görüştüğü kimselere anlatmış ve herkesin bildiği ve inandığını bir kat daha teyid etmiş olduğundan, mevkuflar haklarında kendisinden iyi niyet ve yardım ummuşlardı. Ancak bunlara dair yapılacak işlerin hepsi ve lazım gelen tedbirler Ferik Osman Paşa'ya havale olunduğundan, valinin ve şerifin artık bir şeye muktedir olamayacakları anlaşılmış ve mayıs ayı içinde Ferik Osman Paşa gelerek menfîlerin hapsedildiği dairenin karşısında bir hane kiralanarak oraya yerleşmiştir.

Adıgeçen Osman Paşa erkânı harp sınıfından yetişmiş bilgili ve hamiyyetli bir zât olduğu haber verildiğinden, mevkuflar hakkında vukûu bulan ve günden güne artırılan bezdirici muamelelerin hafifletileceği beklenir ve umut edilirken, mevkufların bulundukları kapalı yerlerden ara-sıra açık bir yere çıkıp teneffüs etmedikçe sıhhatlerinin düzelmesinin mümkün olamayacağı tecrübe olunmuş ve hekimlerin bu konuda şahadetleri üzerine, eskiden Şerif hazretleri tarafından dahi insafa gelinerek gene bulunduğumuz bina içinde ve kale burcu şeklinde üzeri açık olan yere mevkuflardan isteyenlerin çıkmalarına izin verildiğinden, ara-sıra oraya hava almaya çıkılıyordu. İşte bu halde Ferik Osman Paşa hazretleri gelir gelmez ilk hamlede bunu yasaklamış ve takiben farraşlık hizmetinde bulunan adamı kaldırmış ve vekilharç Halim Efendi, hükûmet Sandık Eminliği'ne nakl olunarak bu hizmet de lağv edilmiştir. Velhasıl mevkufların muhafaza işleriyle beraber yiyecek ve içecek [me'kulat ve meşrubat] gibi zaruri ihtiyaçlarını da ferik Paşa hazretleri idaresine alıp, harcamalardan tasarruf etmek için tahsisatın bir hayli miktarını kesinti ve indirim yaparak, bir kaç gece cümlemizi karanlıkta bırakmıştır.

Herhangi memlekette ne türlü kabahat ve cinayet ile olursa olsun mahpûs olanların yevmiye bir kaç defa açık mahallere çıkarılıp

Levent Şahverdi Arşivi

hava aldırılması kanunu medeniyet iktizasından ve hususiyle mevkufların buraya gelişleri sürgün [nefy] şeklinde olduğundan, bunların mahpuslukları bile kanun ve kaideye aykırı garip muamelelerden iken, hava almaktan ve teneffüse çıkmaktan bile men edilmeleri, kendilerini öldürme amaç ve kastından başka ne manaya gelir? Bu durum, emri getiren Bekir Efendiye anlatılmış ve ihtiyaçlarımızın kesilmesi hususuna gelince menfî olan adamların içinde zaruri ihtiyaçlarını idareye ekserisinin mali kudreti var iken, bunların aileleriyle [familyalarıyla] haberleşmeleri ve idareleri için akçe istemeleri bile yasaklanarak, ihtiyaçlarının devletten karşılanması kararlaştırılmak ve sonra o da tasarruf için tenkis ve tenzil edilmek her yönden hak ve insafa aykırı olduğundan, bunun için de kumandan Paşa'ya ve vali Paşa'ya, aşağıda sureti bulunan istidaname yazılarak şikayet olunmuştur.

İSTİDA SURETİ

İrade-i seniyye ile Tâif'e gelişimizden beri, yiyecek ve giyecek [me'kûlat ve malbusat] gibi zaruri ihtiyaçlarımız, yüce padişahımızın emir ve müsâdeleri üzere, hazine-i miriye tarafından karşılanması buyurulmuş olduğu halde, bunların pek çoğu tamamen kesilerek, en lüzumlu olan ihtiyaçdan yağ ve pirinç ve odun gibi şeyler bile hiç bir şekilde idare olunamayacak dereceye indirilmiş ve sebebinin de masrafların görülmesi her ne kadar irade-i seniyyeye müstenit ise de, gönderilen masraf defterleri üzerine hazine tarafından usulüne göre muamelesinin yapılmasıyla havalesinin gelmemesinden doğduğu bu hususta beyan olunan ifadelerden anlaşılmıştır.

Bizler mevcut halimizde kader ve kısmetimize razı olarak, tevekkül ve teslimiyet içinde olduğumuzdan, bu gibi şeyler için kimsenin başını ağrıtmak gibi hak ve selahiyetimiz olmadığını bilir isek de, insanların zaruri nafakaları diğer şeylerle mukayese edilemeyeceğinden, lütfen ve merhameten daha Yıldız Sarayı Hümâyununda bulunduğumuz sırada, taraf-ı hazret-i Şahâneden her birimizin hal ve kadrine göre yemeklerimizin verilmesi ihsan buyurulmuş ve İstanbul'dan Tâif'e gelinceye kadar özel aşçı ve vekilharç ve kilerci verilerek yollarda

Levent Şahverdi Arşivi

da ihtiyaçlarımız hususunda lütûf ve ihsan buyurulmuştur. O aralık Mabeyn-i Hümâyun'dan, Emirlik makamına ve Vilayeti Celileye gönderilen emirlerde de, yiyecek ve giyecekle ilgili ihtiyaçlarımız ne ise tamamen karşılanması gene irade-i seniyyeden şerefsâdır olmuştu. Bu emir mucibince şimdiye kadar yerine getirilmeye devam olunmakta iken üç dört günden beri, bunlardan bir çok şeylerin kesilmesi ve bir kısmının tenzili suretiyle yaşamamız zorlaştırılmıştır.

Gerçi içimizden bir çoğu daima hastalıkla günlerini geçirdiğinden dolayı, tabii az bir şeyle yetinebileceğinden şüphe yok ise de, mevcut olan on iki insandan başka dört tane de hizmetkâr insan olmakla, şu halde nafakaya muhtaç olan insan sayısı onaltıya baliğ olmaktadır. Devlet tarafından en basit bir suçluya tahsis olunan yevmiyelere kıyasla, bu onaltı adamın cümlesi aynı durumda farzedilse, adam başına yevmiye bir gümüş mecidiye hesap olunsa, şimdiye kadar yapılan masrafların derecesi bu miktara bile varamayacağı açık olduğu halde, bunun bir kat daha azaltılmasıyla ekserisinin aç bırakılması ve içimizden hasta olanlara, afiyette bulunanlar yardım etmekte ise de, yetiştirilemediği cihetle gerek bu gibi ihtiyaçlara yardım etmek ve gerek belirtilmesi ve sayılması kaabil olmayan bazı işleri görmek için mevcut olan bir adam temizliğe yetmez iken, onun bile kaldırılmış olması ve tütün ve kahve gibi noksanın tamamen kesilmesi, bu kadar insanın geçinme ihtiyacını ve belki yaşamalarını ne derece ağırlaştıracağı meydanda olup buna ise doğruluğu bilinen padişahın şefkat ve merhameti razı gelmeyeceğinden, Allah aşkına ve Resûl-ü Ekrem hürmetine bu hale bir nihayet verilmesi niyazıyla rahatsız edilmenize cür'et olunmuştur.

Şifahen ve yazılı olarak yapılan bu şikayet üzerine teneffüs için alışılmış yere çıkılmasına izin verilmiş ve kesilen erzaktan bazılarının tenzilatı sonradan ibka edilmiştir.

Bu sırada fırkaya mensup erkânı harp zabitanından iki zabitin kışlayı ve Tâif kalesini ve etrafında bulunan dağları gezerek keşif ve muayene ederek haritasını çıkarmaya çalıştıkları pencerelerden görülüp sebebi Bekir Efendi'den sorulunca, kışla ve kalenin tamir edileceğini söylemiş ise de, sonradan bunun doğruluğu tahkik olundukta,

Levent Şahverdi Arşivi

mevkufların bulunduğu binanın ve bunun yakınındaki kışla ve kalenin sağlamlık ve tahkimat derecesinin Saray-ı Hümâyun'ca bilinip, anlaşılması için irade-i seniyye ile haritası istenilmiş ve bu kadar külfetin bundan dolayı yapıldığı anlaşılmıştır.

Mevkufların muhafazası hususunda ehemmiyetle durulması sebebiyle, daha önce yazıldığı gibi bir alay asker ve iki batarya top ile fevkalade bir Ferik ve birden fazla miralay ve kaymakam seçilerek gönderilmiş, gerek bunların ve gerekse menfîlerin durumlarını devamlı kontrol altında tutmak için Tâif, Mekke ve Cidde'ye bir çok hafiyye memurları gönderilmiş ise de bunlar da istenen güveni vermemiş olmalı ki, hem Ferik Paşa'nın ve diğer zabitanın ahvalini kontrol etmek ve hem de menfîler hakkında nezarete bir kat daha kuvvet vermek için, bir de liva gönderilmesi uygun bulunmuştur. Yapılan araştırmalar sonunda en ehli münasibi olarak önce Divitçi İsmail Paşa ve sonradan Derviş Paşa maiyetlerinde harp yaverliği [Emir Subayı] ve Selânikte bir aralık sevk memurluğu hizmetlerinde bulunmuş ve insanî fıtratı denenmiş olan miralay Ömer Bey tam bu işe ehil olduğu halini bilenler tarafından tavsiye olunmakla adıgeçen Saray'a çağırılarak kendisine livalık vaadiyle birlikte yüzelli lira da peşinat verilerek gönderilmiş ve adıgeçenin, gelişinden hemen sonra livalık rütbesi de arkasından gelmiştir.

Mevkufların rahatsız edilmesi için hatıra gelen şeyler evvelce yapılmış ve Ömer Paşa için yapılacak fazla birşey kalmamış ise de, kendisi özellikle bu iş için memur olduğu cihetle o da, bir iş yapmış görünmek ve ayrıca Saray'a gönderdiği havadis jurnallerine sermaye olmak için, menfîlerin zabitan vasıtasıyla haberleşip mektup gönderdikleri ve çarşıya çıkan uşakların havadis taşıdıklarına dair bir takım dedi-kodular üzerine eğilerek yeni tedbirler almıştır. Bu minval üzre, uşakların müstakilen birer zabitle dışarı çıkmaları âdetini çıkarmış ve hal böyle iken bir taraftan da, kendisi gûya mevkuflar hakkında yardım ve hizmet eyleyeceği görüntüsünü vermeye çalışmıştır. Bunun için de, kendi hilafında vukuu bulan rahatsız edici muamelelerin kumandan paşa ile Bekir Efendi tarafından yapıldığını bilvasıta paşalara havale ederek ve kendisi de bu hal ve tavırda görünerek, hatta Hayrullah Efendi'nin haremine erzak götüren uşağı İbrahim Ağa'ya çarşıda

Levent Şahverdi Arşivi

raslandığında, Ağa'nın yanına emir gereği katılmış olan çavuş, aldığı emir mucibince yanından ayrılmamak istedikte mümaileyh Paşa çavuşun yanına yaklaşarak ve ağa merkumun yanından ayrılmadığını takbih ederek çarşı ortasında çavuşa bir kaç tokat vurmuştur.

Menfîlerin bütün işleri bu şekilde bir ferik ve liva ve diğer subay ve kumandanlara havale olunduğu vechile, artık Şerif ve valinin alakası kalmamış ise de bu şekilde sadece idari ve siyasi sebeplerden bir suç isnadıyla buraya sürgüne gönderilen bir kısım adamların hapiste ve nöbetçiler nezaretinde bulundurulması ve işlerinin doğrudan askerlere havale edilmesi hiç bir kanun ve nizama uymamaktaydı. Bunun için de, kimsenin bir diyeceği kalmamak üzere valiliğin adı geçen ferik'e ihalesi gerekmiş ve bu şekilde emrin gelmesi üzerine eski vali İzzet Paşa İstanbul'a geri dönmüştür.

Ramazan-ı Şerifin yaklaşması dolayısıyla Midhat Paşa'ya İzmir'deki ailesinden gönderilmiş olan bir sandık çamaşır ve elbise ve diğer eşyalar hükûmet marifetiyle muayene olunduktan sonra getirilip teslim olunmuştur. Müteakiben Mahmut Paşa'ya İstanbul'dan [Dersaadet] gönderilmiş olan bir sandık eşya da getirilerek verilmiş, ancak ikinci defa olarak yine Mahmut Paşa'ya gelmiş olan çamaşır sandığı Liva Ömer Paşa tarafından muayene için açılarak karıştırıldıktan sonra getirilmiş ise de, eşyanın pusulası evvelce bir başka vasıta ile gelmiş olduğundan, karşılaştırınca içinden mendil, gömlek, çorap ve fes gibi bir hayli eşyası ve elmaslı bir çift kol düğmesinin noksan olduğu görülmüştür. Sandıktaki eşyanın miktarını gösteren pusulanın değiştirilerek yeniden bir pusula hazırlanıp sandığa konulduğu, yapılan araştırmada bunların Ömer Paşa tarafından aşırıldığı ve sahte pusulanın da onun tarafından düzenlendiği ortaya çıkmış, fakat peşine düşülmeyerek sükût geçilmiştir.

Kumandan Paşa'nın valilik memuriyeti münasebetiyle bir taraftan bölgenin adeti üzere gündüzleri tüfenk ve geceleri fişenk ile gösteriler yapılıp [icray-ı şehrayin] dururken diğer taraftan Şerif Abdülmuttalip Efendi'nin isyan teşebbüsünde bulunduğuna dair haberler çıkmıştı. Bu haberler gittikçe [illegible]yılınca, ihtiyaten nizamiye askerlerine mermi dağıtılmış ve vali Paşa [illegible] sokağa çıktıkça, yanında bulunan

Levent Şahverdi Arşivi

kavvas ve zaptiyelerden başka silah ve cephaneleriyle âdetten ziyade çavuş ve asker bulundurmaya mecbur olduğu gibi, evvelce Tâif kalesinin kapılarında bulunan zaptiyeler kaldırılıp yerlerine nizamiye askerleri silahlarıyla hazır vaziyette tutulmaya başlanmıştı. Hatta çamaşır yıkamak için kışla haricine çıkan askerler de, muharebe usulünü tatbiken özel silahlı bir bölük tarafından korunuyor ve bundan başka geceleri de bazı mahallere pusu kurdurulup beklettirildiği görülmekte idi.

Şerif Abdülmuttalip Efendi tarafında isyan ve muhalefet emaresine dair meydanda bir şey görülmediğinden ve askerin aldığı bu kadar tedbir ve hazırlıklardan ne çıkacağı merakla beklenirken, bir gece kışlada ve mevkufların bulunduğu binada olan bölüklerden, her bölük başına beşer asker ayrılarak ve kendilerine cephaneleri verilerek ertesi güne hazırlanmışlardı. Bu nevi tertibat ise kurşuna dizilecek mücrimin-i mahkûme hakkında cari olan bir askeri uygulama olduğundan, mevkuflardan bazıları hakkında bu da bir nevi huzursuzluğa sebep olmuş ise de gözle görülür bir netice de çıkmamıştı.

Bu hadiselerden biraz zaman geçtikten sonra, Ağustosun otuzuncu, yani doksan dokuz senesi Şevvâl'inin yirmi dokuzuncu Salı [Miladi: 11 Eylül 1882] gecesi sabaha karşı kışladaki toplar kışla önüne çıkarılarak, ondokuz top atışlara başlayarak sevinç gösterisi yaptığından, derhal sebebi araştırılmış Şerif Abdülmuttalibin isyan etmesiyle üzerine geceden asker gönderilerek yakalandığı ve yerine Şerif Abdullah Paşa'nın Hicaz'a [emârât-ı celîle] memur olduğu haber verildiğinden merakımız da kaybolmuştu. Müteakiben aldığımız tafsilatlı bilgiye göre, kışlada bulunan dört tabur askerden bir taburu kışlanın korunmasına bırakılarak geri kalanı gece yarısında üç adet top ile Şerif Abdülmuttalib'in *Mesna*'daki ikamet ettiği konağında kuşatılmak üzere gönderilmiş ve Şerif yatağında uykuda habersiz bulunduğundan konağının etrafı sarılmasından sonra uyanıp askeri görünce hayrette kalmıştır. Kendisine bazı zabitan tarafından azledildiği haberi verilince derhal itaat ederek, o zamana kadar sabah da olup güneş doğduğundan, Şerif, hizmetkârları ve mensuplarını da birlikte alarak ve usul üzere arabasına binmiş ve *Mesna*'dan kalkıp kendine yapılan teklife uyarak Askeri Kışlaya getirilirken mevkufların bulunduğu binanın önünden geçmesiyle, tarafımızdan bizzat görülmüştür. Sübhanallah!..

Levent Şahverdi Arşivi

Sultan Murad'ın cülûsu Salı gecesi ve Midhat Paşa'nın İzmir'de iken konağının basılması Salı gecesi ve biz menfîlerin Cidde'ye inişleri ve Tâif'e gelişleri hep Salı gecesi olması ne kadar garip ve acayip bir tesadüf ise, Şerif Abdülmuttalib'in aleyhinde olan şu hareketin de Salı gecesi olması ve Midhat Paşa'nın gece yarısı aniden hanesini kuşatan askerin üç tabur olması gibi Şerif Abdülmuttalib'in evini saran askerin de üç tabur bulunması da bir birinden garip dünya havadisi olduğu hatırlanarak, hepimizin hayretini mucip olmuştur.

Şerif Abdülmuttalip Efendi kışla önünde arabasından indirilerek mevkufların mahpus kaldığı binanın karşısında hazırlanmış olan küçük bir daireye konularak, kapılarına nöbetçiler dikilmiş v e bir kaç kişi hususi hizmetlisinden başka yakınlarından yanına hiç kimse bırakılmamış, mektuplaşma ve haberleşmesi de tamamen yasaklanmıştır.

Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin, haber verildiği vechile isyan edip etmediğine dair işin doğrusunu öğrenmeye hal ve mevkii müsait olmadığından ve bununla beraber bu hanedan-ı celile hakkında, her müslümanın saygı ve hürmet duymakla mükellef olduğu malûm olduğundan, müşarünileyhin bu şekilde uğradığı felaket ve harekete herkesin teessüf ve teessürden başka elinden bir şey gelmemiştir. Fakat şu vak'a içinde hakikaten dikkat ve ibrete şâyân bazı ahval-i maneviye olduğundan burada belirtilmesi münasip görülmüştür.

Şöyle ki: Şerif Abdülmuttalip otuz seneden fazla zamandan beri, Dersaadette bulunarak İstanbul'da ikametgâhı Midhat Paşa'nın evine ve Boğaziçinde de Mahmut Paşa'nın yalısına komşu olmasıyla, diğerlerinden daha fazla tanışıklıkları ve hukukları mevcuttu. Karşılıklı olarak iyi niyet ve hürmetleri hiç değişmeden devam etmiş ve hatta Hayrullah Efendi ve Nuri Paşa ile de hukukları ve arkadaşlıkları olmuştu. Bizlerin bu derece mûsibetlere düşmemizin nasıl uydurma ve iftira olduğunu öğrenmeyen ve bilmeyen kalmamış olduğu gibi Şerif'de işin hakikatine herkesten ziyade vakıf idi. Bu zât, bizlerin böyle açıkça bir zulüm ile mağdur ve mazlum olmamıza teessüf edecek yerde, bizlerin kemal-i zillet ve hakaretle Tâif'e gelişlerini resmi elbiseyle gurur ve kibir içinde, büyük bir memnuniyetle karşılayarak, haklarında yapılan haksızlıkları bizzat kendisi takdir etmişti. Gerçi Mabeyn-i Hümâ-

Levent Şahverdi Arşivi

yun'dan bu konuda arka arkaya gönderilen yazışma ve emirlerin şiddet ve kuvvetine göre, mevkuflar hakkında gelerek valinin ve gerekse Şerif'in yapabilecekleri fazla bir yardım imkanı da yok ise de fakat müşarünileyhin necâbeti, mevkii ve pâyesi gereği mazlumiyete uğramış kişilerle hiç olmazsa aralarındaki eski hukuka riayeten lüzumlu insanlık ve kadirbilirliğini hiç olmazsa kalben teessür ve teessüf eseri göstermek, her halde haklarında gelen emirlere aykırı olmayarak hiç olmazsa yaşamamız ve rahatımız için yardımcı olmak mümkün iken, bunların hiç birini yapmadığı gibi bütün kanunlara aykırı olarak ve İstanbul'un talimatı haricinde olarak mazlumların ayaklarına pranga vurdurmak ve ikamet ettikleri odaların pencerelerine demir parmaklık taktırmak, menfîlerin cemaatle namaz kılmalarını engellemek için binadaki mescidi şerifi kapattırmak gibi tazyik ve işkenceler icra ederek, adeta husumet eseri göstermişti. Ve en tuhafı menfîlerin muhafazası hususunda hem kendisinin takyidatına ehemmiyet verip Saray'a arzı cemîle etmek ve hem de *Abadile sülalesi* aleyhinde düşmanlık doğurmak için, İngilizlerin Midhat Paşa'yı kurtarmak ve bu vesile ile diğerlerini de birlikte kaçırmak teşebbüsünde bulunduklarını, ve müşarünileyhin bunlarla mektuplaşması olduğunu ve bundan *Abadile şürefasının* da bilgisi ve medhali bulunduğuna dair bir takım iftiralarda bulunmuştu. Bundan dolayı da, yaşlılık hırsı ile yalnızca mevkiini korumak ve kuvvetlendirmek için, yaptığı bu şekildeki tavır ve hareketleri herkesi hayrete düşürmüştü.

Cenâb-ı Hakkın ilâhî adeletinin eseri olarak bu yaptığının arası çok geçmeden, este'uzübillah *"cezâü seyyiate seyyidena müşâha hakim"* hükmü celîlînin sırrı zuhur ederek, İngilizler'le haberleşme ve yazışma yapmak [muhabere ve mukatebe] suçlamasıyla başkasını ithama çalışırken, kendisi devlete isyan için İngilizler'le gizlice haberleşmek hıyanetiyle muaheze edilmiştir. Böylece, ailesi ve çocuklarından uzak ve mahcur olarak haksız şekilde Tâif kışlasında azap ve ızdırap içinde inleyen mazlumlara baskı ve işkence yaptırırken, kendisi de aynı onlar gibi büyük bir azâp içine düşmüş ve bununla beraber şâyânı dikkat ve gizli bir ilâhî sırdır ki, Midhat Paşa'nın bundan bir sene evvel İzmir'de bir Salı gecesi ailesi içinde gece yarısı uykuda iken evi üç tabur askerle aniden nasıl sarılmış ve ne muamele olunmuş ise o da

Levent Şahverdi Arşivi

aynen bir Salı gecesi ailesi ve çocukları içinde ve uykuda habersiz iken gece yarısı aniden üç tabur askerle basılıp ve sarılıp kışlaya getirilmiştir. Ve Allah'ın işine bakın ki, mevkufların ve mazlumların bulunduğu dairenin tam karşısında daracık ve harap bir daireye hapsedilerek bir sürü nöbetçiler [karakollar] altına konulması ve onun da aynen mevkuflar gibi haberleşme ve görüşmelerinin men edilmesi, her işin de adil ve güzel olan cenab-ı bârı tealinin ayetleri arasından bir ayet ve hikmet olmakla hakikaten erbabı basiret için büyük ibrettir. *Çu bed kerdi meşu eymen zî âfat / ki vacip şud der in alem mükâfat.*

Bu esnada haccı şerif yaklaştığından vali Paşa'nın ve yeni Şerif Abdullah Paşa hazretlerinin Mekke-i Mükerreme'ye gitmeleri lazım gelmiş ve yukarıda belirtildiği gibi, biz mahpusların rahatsız edilmeleri için her türlü muameleler yapılıp, artık yapılacak bir şey kalmadığından ve Ömer Paşa'da memuriyetine yeni başlamış olduğundan, o da bir hizmet yapmış görünmek için bazı şeyler yapmaya heves ve gayret etmiştir. Meselâ mevcut askerlerin su taşıma hizmetinde [sakalık] kullanılan bir çok uyuz develeri mevkuf bulunduğumuz binanın pencereleri önüne yerleştirmesi bunlardan biri olup ayrıca askerlerin borazan veya trampet neferlerini de kışladaki taburundan ayırarak, gene bulunduğumuz binanın önüne kurdurduğu çadırlara yerleştirip bir taraftan bunların sabahtan yatsı vaktine kadar boru talimi yapmalarını emretmiştir. Bir taraftan sabahtan yatsıya kadar ki boru seslerinden ve diğer taraftan buna ilaveten hasta-uyuz ve yaralı develerin bıktırıcı seslerinden duyulan rahatsızlık ve huzursuzluk da hassaten Ömer Paşa'nın eseri himmet ve gayretleri neticesinde oluyordu. Zaten kendisi böyle işlerde herkesten daha ileri gitmek hevesinde olduğundan, muhafaza işini Ömer Paşa'ya havale ederek evvela vali Paşa ve sonra Şerif Hazretleri müteakiben Mekke'ye geri dönmüşlerdir. Şerif Abdülmuttalip Efendi, hapsedildiği odanın penceresinden, mevkufların bulundukları binaya doğru devamlı bakarak hüzün ve melâle kapıldığı halde ve beri taraftan, başka bir muamele de elden gelmediği cihetle, yalnızca şeref ve haysiyetine hürmeten teessür ve teessüf olunarak bu şekilde kırk dokuz gün orada kaldıktan sonra, Teşrîn-i evelin ondokuzuncu günü [31 Ekim 1882 Salı] müşarünileyh bir takım nizamiye ve zabtiye askerinin muhafazasında olarak mahbusen Mekke-i Mükerreme'ye getirilerek oradaki konağında hapsedilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Tâif'de olan menfîlerin ibtida İstanbul'dan hareket ettikleri sırada, haremlerinin de arkalarında gönderileceği irade-i seniyye ile defalarca vaad olunmuş ve hatta yukarıda anlatıldığı gibi Midhat Paşa'dan haremine bu mealde mektup bile yazdırılmış iken, sonradan harem sözü şöyle dursun haberleşme ve mektuplaşmanın yolu bile kapatılmış ve her ne ise, dünyanın hiç bir tarafında hiç bir mücrim hakkında geçmişte görülmemiş böyle garip bir muamelenin yapılmasıyla, zavallı mevkuflar ve aileleri bu cihetle de fevkalade bir haksızlığa uğratılmış idi. Gazete okunmasına hiç bir engel olmadığından, Tâif'e gelişimizden Ferik Osman Paşa'nın memuriyetine kadar hiç olmazsa istenilen kitap ve gazetelerin getirtilmesine izin verildiği halde, Binbaşı Bekir Efendi gelince bunlar da hemen men edilmişti. Bu baskı ve sıkıntılar içinde Bekir Efendi her gün mevkufların yanına uğrayıp, haftada bir kere Mabeyn-i Hümâyun'a gönderilen jurnallere sermaye için ağzımızdan laf almaya çalışır ve kendisi tarafından havadise müteallik ağzından bir söz bile kaçırmamaya dikkat ederdi. Bir gün Midhat ve Mahmut Paşa'ya gelerek koynundan bir kaç gazete nüshası çıkardı ve *"size gayet mahremane gazete getirdim"* dedi. Getirdiği gazete Arapça *"El-Cevâib"* gazetesi olup, ibaresinde Mahmut Paşa'nın muharebe sırasında yatağından ordulara emir verdiğine ve Midhat Paşa'nın devlet idaresini değiştirmek için Mahmut Paşa ile beraber olduğuna dair mahsusen yazdırılmış olan mufassal bir bendi havi olduğu görülmekle gazetelerin getirilişi buna mebni bir emir ile ve üzmek niyetiyle olduğu anlaşılmıştır.

Vali Paşa'nın yukarıda yazıldığı gibi Mekke'ye dönmesinden sonra Ömer Paşa müstakil kaldığından derhal Ağaların sokağa çıkmalarını men ve yasak etmiş yani paşaların hizmetinde bulunan birer nefer hizmetkârları ara-sıra lazım olan ufak-tefek şeyleri almak için önceleri yalnız başlarına ve sonradan birer onbaşı veya çavuş ile daha sonraları birer mülazım refakatiyle çıkmakta ve Hayrullah Efendinin dışarıda bir hanede yalnız kalan zevcesinin günlük ihtiyaçlarını da, her gün bir çavuşla gönderilen adamı İbrahim Ağa vasıtasıyla aldırılmakta iken, bunların cümlesi her ne lüzuma mebni olursa olsun dışarı çıkmaktan ve cuma günleri câmi-î şerife bile gitmekten men olunarak onlar da bizim gibi hapis cezasına uğramış oldular.

Levent Şahverdi Arşivi

Halbuki Hayrullah Efendi'nin (*) zevcesinin günlük nafakası İbrahim Ağası vasıtasıyla temin olunduğu ve hususiyle yeni çocuk doğurmuş bir kadının bu şekilde diyarı gurbette kocasından ayrı bir şekilde kalması mümkün olamayacağından, yalnızca çocuğa ve annesine yardımcı ve arkadaş olmak için İbrahim Ağa'nın evlenmesine cevaz verilerek bu şekilde beş altı gün evvel evlendiği kadın da o eve getirildiği halde, bu yeni yasaklama ile hem evdeki kimsesiz ve zavallı kadınlar aç ve muhtaç bırakılmış ve hem de dört beş günlük karı-kocanın sebepsiz yere ayrılarak, dünyada kadr ve zulmün ve vicdansızlığın son noktasına varılmıştır. Sırf bunun için Ömer Paşa'ya her taraftan ricâlar ve istidalar yazıldığı halde bunlar padişahın duasını almak ve halkın teveccühünü kazanmak niyetiyle yapıldığı için, yapılan ricaların hiç bir tesiri olmamıştır.

Ömer Paşa mevkufların muhafazası görevinde bulunan askeri evvelce değiştirerek, yerine yine o taburda yüzbaşı olan damadı İzmir'li Mustafa Efendi'nin bölüğünü getirmiş ve bu münasebetle adıgeçen damadını binaya sokup yerleştirmişti. Görünüşe göre bunda yadırganacak birşey yok ise de, bazı vasıtalardan alınan bilgilere göre,

(*) Taif'te sürgünde bulunan Hayrullah Efendi Tersane yoklamacılarından Hamdullah Efendi'nin oğlu olup İstanbul'da doğmuştur. Medrese tahsili gördükten sonra 1852'de imtihanla Saray'a ikinci imam olarak girmiş ve sonra birinci imam olmuştur. Hayrullah Efendi Sultan Aziz devrinde ilk defa 1874'de Şeyhülislam olmuş ise de meşihattaki bu görevi ancak birbuçuk ay sürdükten sonra azledilmiştir. 1876'daki talebe-i ülûm ayaklanmasından sonra ikinci defa şeyhülislam olan Hayrullah Efendi'nin bu görevi sırasında önemli olaylar cereyan etmiştir. Sultan Abdülaziz'in hal'i ve ölümü, Sultan Murad'ın cülûsu ve hal'i ile Sultan Abdülhamid'in cülûsunda ön saflarda yer almıştır. Abdülaziz'in Saray imamı olduğu halde hal'ine fetva vermiş olup bundan dolayı kendisine "şerrül-imam" ve "şerrullah" lakabları takılmıştır. Sultan Aziz'in tahttan indirilmesinde hal' erkânından bulunmasından dolayı Abdülhamid'in öfkesine sebep olmuş ve 1877'de azledilerek Şeyhül-haremlik göreviyle Medine-i Münevvereye gönderilmiştir. 1880 yılında ve Şerif Abdülmuttalip zamanında bu görevinden de azledilerek önce Mekke'ye getirilmiş ve hakkında hiçbir mahkeme kararı olmadığı halde diğer mahkumlarla birlikte Taif'e hapsedilmiştir. Taif'de iken ikinci defa evlenen eski Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin bir de çocuğu olmuş ve sefalet içinde kale hapishanesinde ölmüştür. Hayat hikayesi hakkında bir Risalesi bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Ömer Paşa'nın bu mevkuflar ve mahpuslar gailesini kolayca ortadan kaldırmak ve önemli bir hizmet yapmak için, bunları zehirletmek niyet ve düşüncesinde bulunduğu halk arasında söylenmeye başlanmış ve hatta binada aşçılık yapan adamların da bir an evvel bu işten çekilip ayrılmaları, bu işi bilen kendi dostları tarafından hatırlatılmıştı. Ömer Paşa'nın tamamen mevkufların muhafazasına tayin ettiği damadı da, evvelki zabitlerin adet ve usulünün dışında gayet kaba ve hasmane tavırlar göstermeye başlamış ve bir aralık hiç yapmadığı halde, sabahları erkenden kahve ocağına gelerek paşaların içtikleri kahvenin nasıl pişirildiğini ve fincanların nerede olduğunu, kahve ve şekerin nasıl konulduğunu kahve pişiren neferden alışılmamış şekilde sorarak ilgilendiği öğrenilmişti. Ayrıca kahve ve şeker kutularını açıp karıştırması ve ikide birde mutfağa uğrayıp yemek pişirilen tencerelerin yanından aşçıları kovması veya onları kandırmak için lüzumsuz şeylerle meşgul etmesi de kuvvetli bir şüphe uyandırmıştı. Bunun üzerine mevkuflar tarafından kahve ve şeker kutularını kilit altına koymuşlar, mutfak da boş bırakılmayarak gerekli tedbirleri almaktan başka elimizden bundan başka bir şey gelmediğinden bu telaş ve ızdırap dahi kendileri için ilave azap olmuştur.

Bu hal içinde işbu zan ve vesvese Ömer Paşanın suikast ve niyeti hakkında bizzat meydana çıkmış olup, şöyle ki, Nuri Paşa'nın cinnet hastalığıyla beraber, durumu da zaruret içinde olduğundan hem kendinin ve hem de hizmetinde bulunan İstanbul'dan birlikte getirdiği Bekir Ağa'nın zaruri ihtiyaçlarına harcanmak üzere sonradan aylık yedişer beyaz mecidiye ödenmesi kararlaştırılmış ise de, iki ay verildikten sonra bu da kesilmiştir. Gerçi mevkuflardan bir kısmının aileleri tarafından çamaşır ve elbise gibi gönderilen bazı eşyalar gelmekteyse de, Nuri Paşa'nın gerek haremi gerek kardeşleri ve akrabaları tarafından eşya ve para göndermek şöyle dursun halini bile soran olmadığından mümaileyh sıkıntı içinde bir kaç kere vali Paşa'ya arzuhal verdiği gibi, sonradan Ömer Paşa'ya da durumu anlatmak istemesi üzerine, Paşa bir gün Bekir Efendi vasıtasıyla ağa merkumun bir gün kışladaki odasına çağırtarak Nuri Paşa'ya müteallik sözlerden sonra Binbaşı Bekir Efendi'nin yanında Ağa'ya şunları söylemiş:

Levent Şahverdi Arşivi

"– Ben sana acıyorum. Paşa hayatta iken senin kurtulman mümkün değildir. Geçenlerde hazır cinnet geçirip, Paşa kendini duvardan aşağı atacakken sen tutmamış olsaydın, bunların birinden kurtulmuş olurduk. Bunun için sana pek fena canım sıkıldı. Can hepsinden tatlıdır. Sen kendini kurtarma çaresine bakmalısın. Eğer Paşa bir kere daha kendi canına kastederse sakın mani olmamalısın..."

Bunun denilmesi üzerine Bekir Ağa, böyle bir durumdan mes'ul olup olmayacağını sorunca, *"sana hiçbir mesuliyet yoktur. Hemen bunun bir an evvel ölmesinden istifade etmelisin"* diyerek merkum ağanın Paşayı öldürmesini teşvik edip cesaretlendirmiş. Ayrıca, Paşanın kahvesini kim pişiriyor ve sabahları nasıl süt içiyor gibi sorular yanında, zehirleme şekilleri hakkında bile söz açıldığı sırada Bekir Ağa Ömer Paşa'nın düşüncesini daha iyi anlamak için, *"kendini öldürmek [itlaf-ı nefs] nasıl caiz ve mümkün olabiliyor?"* diye sorunca Ömer Paşa cevab vererek:

"– Sana göre bir şey yok. Böyle bir hal vukuunda senin teskeren verilir, doğruca memleketine gidersin ve giderken Mekke'ye uğrayıp, güzelce bir tövbe edip, ahiret mesuliyetinden dahi kurtulursun..."

diye birçok igfalat ile merkum ağayı iknaya çalıştıktan sonra, yanındaki pencereyi işaret ederek:

"– Nuri Paşanın oturduğu odanın penceresi bu pencere gibi bölmeli olmadığından, onun demir parmaklıkları iki taraftaki ahşap demir parmaklıkları iki taraftaki ahşap sökelere geçirilmiş olmakla, bu ağaçlar kesilip parmaklıklar söküldüğü zaman açık kalarak Paşanın oradan kendini atması kolay olur." demiştir.

Hülâsaten Ömer Paşa'nın niyeti her ne suretle olursa olsun, Nuri Paşa'nın ölmesine bir çare aramak ve bunu da ağasına yaptırmak idi. Bekir Ağa ise, böyle bir cinayetin dünyadaki şeâmet ve vehametini bilir adam olduğu için, Paşanın bu derece gaddarca düşüncesine hayret etmekle beraber niyetlerinin daha ilerisini anlamak için, pencere tahtalarını kesecek alet olmadığından behsedince, Ömer Paşa:

"– Ben sana bir çavuşla testere ve keser gibi aletler gönderirim. Onunla istek hasıl olur. İşte oğlum sana nasihatım budur. Sizlerin, yani

Levent Şahverdi Arşivi

senin ve orada bulunan diğer ağaların kurtulması Paşaların vefatına bağlıdır. Onlar ölmedikçe, sizin çıkıp kurtulmanız mümkün değildir..."

diyerek, emir ve nasihatını diğer paşaların hademelerine de tâmim etmiş ve adeta onları da bu yola teşvik edecek haberler göndermiştir.

Bekir Ağa'yı Ömer Paşa'nın yanına götürmüş ve bu konuşmaları baştan aşağı dinlemiş olan Binbaşı Bekir Efendi, her ne kadar mevkuflara sıkıntı vermek hususunda aldığı emirleri ziyadesiyle yerine getirmekten zevk alıp öğünç duyuyor ise de, Paşa'nın verdiği bu tenbihatın ne kadar tehlikeli olduğunu idrak edecek biri olduğundan, bu konuşmaların paşalara söylenmeyerek gizli kalmasını yolda gelirken Bekir Ağa'ya özellikle tenbih etmiştir. Ancak Bekir Ağa bu söylenenleri saklamadan aynen paşalara nakledeceğini binbaşı anlamış olacak ki, birkaç gün sonra Paşaların yanına gelerek, Ömer Paşa'nın Bekir Ağa'ya söylediği sözlerin doğru olduğunu aynen hikaye etmiştir. Ömer Paşa'nın bu vaziyet ve hareketini ve diğer yandan dâmâdı yüzbaşı Mustafa Efendi'nin kahve ocağını ve mutfağın her tarafını dolaşıp kahve ve yemeklere bir şey katmak için uğraştığı hissedildiğinden ve aşçı Hacı Mehmet'e bazı dostları tarafından şu sıralar kötü birşeye alet olmaması için bir müddet aşçılıktan ayrılması ihtar ve nasihat edildiğinden, Ömer Paşa'nın makbûl bir hizmet zannıyla, özellikle mevkufları ve içlerinden öncelikle Paşaları zehirleterek öldürme tasavvurunda bulunduğu ortaya çıkmıştır.

O sıralar hac zamanı olduğundan, binbaşı Bekir Efendi yerine binbaşı Mehmet Efendi'yi bırakarak hacc için Mekke'ye gitmiş ve işbu ziherleme yoluyla suikast işinin hakikatını miralay Mehmet Bey ile hekim kaymakamı Mustafa Bey'de duymuş olduklarından ve Vali Paşa da bunlar vasıtasıyla bu işi sonradan duyduğundan ve Binbaşı Bekir Efendi'den sonra ömer Paşa'da hac vesilesiyle def olup gitti ise de bu zehirleme meselesi halk arasında yayılıp kötü tesirlere mucip olduğundan, Vali Paşa da olayın iç yüzünü merak ederek, hem işi tahkik ve hem de mevkufları temin etmek için Miralay Mehmet Bey ile vilayet mektupçusu Fikri Efendi'yi Tâif'e göndermişti. Bunlar iki defa mevkufların kaldığı binaya gelerek, yalnız Mahmut ve Midhat Paşalar'la

Levent Şahverdi Arşivi

yapılan görüşmelerde vali Paşa'nın hüsnü niyetinden bahisle beraber Ömer Paşa'nın sui hareketini takbih ettiklerinden ve ifadelerine göre mumaileyh paşa'nın bizzat ve bilvasıta müdahesine meydan verilmeyeceği de vaad edildiğinden mevkuflar hiç olmazsa bu cihetten bir dereceye kadar gaileden masun olmuşlardır.

Ömer Paşa, bütün ahlak kurallarının red ve zemmettiği her şeye sahip bir adam olup, yukarıda da belirtildiği gibi, Mahmut Paşa için İstanbul'dan gönderilen eşya içinden elmas düğmelerle bazı şeyleri çalmış ve Hayrullah Efendi namına gene İstanbuldan gönderilen yüz lirayı ihtilas etmesiyle zimmetinden çıkmış ve asker malından da zimmetine elli bin kuruş kadar akçe geçirmiş olduğu gibi, hapsedilen Şerif Abdülmuttalip'den de hapis halinde gümüş takımıyla bir at isteyerek almıştır. Bu adam askerin zâbitan ve kumandanları arasında nifak ve fesat çıkarmasından dolayı, askerler nezdinde de itibarını tamamen kaybetmiş ve en kötüsü olarak şu zehirleme yoluyla suikast niyet ve teşebbüslerinden dolayı da alçaklık fıtrat ve hasletini ilan eylemiştir.

Mevkuflar hakkında sonradan Mabeyn-i Hümâyun'dan gelen emirlerde, bunların evlerine gönderilecekleri mektupların yerlerine ulaşması için doğrudan Mabeyne gönderilmesi ve evlerinden gönderilen mektupların da, açılıp görüldükten sonra verilmesi yazılmış olmasına nazaran biraz müddet bu şekilde cereyan etmişse de, buradan gönderilen mektupların hiç birisi yerine ulaşmadığı gibi, familyalarından [ailelerinden] gelen mektupların da, bir kaç tanesinden başkası ara yerde kaybolmasıyla mahpusların ailesiyle bari ara-sırada olsun mektuplaşması için bazı hamiyyetli ve fedâkâr kişilerin yardımıyla, münasip vasıtalar bulunmasına mecburiyet hasıl olmuş idi. Ancak bu şekilde iki taraf birbirlerinin sağlık durumundan haber alınmakta ve lüzum oldukça, sarf edecek kadar akça getirtilmekte idi.

Bu kabîlden olmak üzere Mahmut Paşa'ya Sultan Efendi hazretleri ile Paşa'nın hemşiresi tarafından bir takım mektuplarla birlikte, üçyüz lira nakit para yakınlarından Osman Bey vasıtasıyla gönderilmiş olmakla adıgeçen Ömer Paşa'nın ve Bekir Efendi'nin Mekke'ye gitmelerinden bir hafta evvel Tâif'e gelmiş ve getirdiği emanetleri mahrem vasıtalarla teslim etmiş ve getirilen mezkur mektupların ce-

Levent Şahverdi Arşivi

vapları da bu vesile ile diğer mevkufların evlad ve ailelerine yazdıkları mektuplarla birlikte adıgeçene tevdi olunmuştu. Osman Bey Tâif'de Şeyh Süleyman Efendi'nin Tekkesinde misafir olduğundan, orada bulunanlardan birisi bu işi öğrenerek bu haberi Binbaşı Bekir Efendi'ye yetiştirmiş ve o da Vali Paşaya yazmış olduğundan, Osman Bey Mekke'ye varınca vali tarafından çağırtılarak, üzerindeki emanetler [evrak] tamamıyla alınmıştır.

İşbu yakalanan mektuplardan Mahmut Paşa'nın Sultan Efendi'ye yazdığı mektupda, vali Paşanın baskılarından ve Ömer Paşa'nın yaptıklarından tabii ki şikayet var idi. Vali Paşa'nın geçen sene miralay ve müteakiben liva olduğu halde, ferik olması Tâif'de bulunan mevkuflar aleyhine olan memuriyetinin semerisi olduğuna dair, mektupta bazı sözler yazılmış olduğundan Vali Paşa işte bu sözlerden üzüntü duyarak Miralay Mehmet Bey'e gönderdiği mektubunda Mahmut Paşa'yı takbih edici birkaç şeyler yazmış olduğu gibi, Midhat Paşa hakkında da sebepsiz ve lüzumsuz tarizlerde bulunan bir hayli sözler ilave kılınmış idi. Buna verilen şifahi cevaplar, anılan miralay tarafından vali Paşaya iletilince, bunun üzerine gene miralaya gönderdiği özel mektubunda cevaben, Midhat Paşa için hiç aslı olmayan şeyler isnadıyla yeniden bazı fıkralar da derç edilmiş idi. Bunun üzerine Midhat Paşa zarureten valiye bir cevabî mektup yazmıştır ki, mektubun bir sureti aynen kitaba konulmuştur. İşbu mektup 7 Safer 1300 [18 Aralık 1882] tarihinde yazılıp miralay Mehmet Bey'e teslimen gönderilmiş ise de, bir türlü cevabı gelmemiştir.

Zavallı mevkuflar hakkında icrası reva görülen bu kadar muamelat ve zulümlerin hepsinin irade-i seniyyeden kaynaklandığını memurlar özür dileyerek beyan ediyorlardı. Halbuki büyük sultanların yaradılış icabı şefkatli yardımsever ve merhametli olmaları gibi yüce şiarları gereğince, saltanat ve hilafet makamından bu derece zulüm ve haksızlık yapılmasına dair re'y ve emir çıkması tasavvur bile edilemezdi. Kötü muamelelerin çoğu, Ömer Paşa gibi bir takım gaddar ve dalkavuk memurlar tarafından yaranmak düşüncesiyle yapıldığı belli olduğundan, bu durumların Zât-ı Şahâne'ye arz ve beyanıyla merhamet ve yardım istenmesi mevkuflar arasında muvafık bulunmuş ve Rebiyyü'l-âhir ayının birinci günü sene 1299 [20 Şubat 1882] tarihin-

Levent Şahverdi Arşivi

de bir kıta arzuhal yazılarak takdim edilmişti. Aradan bir seneden ziyade vakit geçtiği halde hiçbir haber çıkmadığından, evvelki arzuhali tek'id olarak tekrar fî 3 Ramazan sene 1300 tarihiyle [8 Temmuz 1883] bir arzuhal daha yazılarak vali vasıtasıyla takdim edilmiş ve bir sureti de buraya dercolunmuştur.

SURET-İ ARZUHAL

İki sene evvel aleyhimizde verilen ceza kararının, yalnızca padişahın lûtfu ve merhameti olmak üzere değiştirilip sürgüne [nefy] çevrilmesiyle, menfî olarak Tâif'e gönderilmiş olduğumuz halde, burada harap bir kışlanın odalarına yerleştirilip, müteaddit nöbetçiler [karakollar] altına konulduğumuzdan ve her türlü görüşmeden men edilmemizden başka, ailelerimizle mektuplaşma ve haberleşmemize dahi cevaz verilmemektedir. Bu ise bize olduğu gibi onlara da ağır bir ceza olduğu cihetle, bu durumdan dolayı merahim-i alemşümûl mülûkanelerine dehâlet ve iltica ederek, geçen sene takdim ettiğimiz arzu hâlimizle vaziyetimizin felaketi tafsilatıyla velî-i nimetlerimizin huzuruna arz olunmuştu. Tevkifimiz ve hapis müddetimiz iki seneyi geçtiği halde, uğradığımız tazyikler halen en ağır şekilde devam etmektedir. Bu hâl içinde ruhi ve bedeni her türlü dert ve hastalığa uğrayarak ceset [meyyit, ölü] haline gelmiş bulunuyoruz. Her birimizin kadın-erkek, büyük-küçük bir sürü evlâd ve iyalimiz ve akrabalarımız dahi, her biri bir tarafta darma-dağınık ve her türlü perişanlık içinde hüsrana uğramışlardır. Bunların geçimleri için az çok elde ettiğimiz ve tasarruf edebildiğimiz birer parça mal ve emlâkin tasarrufu bile elimizde olmadığı cihetle, bu halimizden istifade ederek müdahale ve tecavüze kalkışıklarından onlar da sahipsiz kalarak, yetim halinde bulunan çocuklarımızın hakları da bu şekilde zayi ve telef olmuştur.

Dünyada her ne türlü bir mücrim olursa olsun, bir takım adamların böyle yıllarca güneş görmeyerek, hava almayarak, kapalı bina içinde ve bir sürü nöbetçi altında tutulmaları, hapisleri halinde aile efradını görmekten ve mektuplaşmadan mahrum bırakılmaları, mal ve mülklerinin yağma edilmesine cevaz gösterilmesi hiç bir yerde görül-

Levent Şahverdi Arşivi

memiş ahvaldendir. Vâkıa kulları, Zât-ı Şahâneleri her ne halde murad eder ise ona teslimiyet-i kâmile halinde bulunduğumuz gibi, düştüğümüz bu derece ağır muamele ve baskılar eğer irade-i seniyye ile olmuş ise buna da uymaktan başka söyleyeceğimiz kalmamak da ise de, hilafetpenahilerine mevdu olan küçük-büyük cümlenin haklarını koruyan, kefil olan, onlara adalet ve merhamet gösteren ve bunu istisnasız herkese gösteren yüce halifemiz, velî-i nimetimiz padişahımızın bu derece kötü muameleye razı olmayacağı nezdi çakeranelerimizde meczum ve muhakkak olduğundan bu itikat ve istinadımız bu dèfa dahi niyaz-ı acizanelerimizin tekrar ve tecdidine cüret olunmuştur.

Bulunduğumuz sıkıntı ve felaket hali ile beraber, kadın-erkek çoluk-çocuk bunca insana şamil olan ve her halde masum ve zavallı ailelerimizin olsun, şu perişanlıklarına ve gece gündüz sızlanma ve âhlarına merhamet buyurularak yüce şanınıza yakışan ne ise onun yapılması niyazıyla, zât-ı Şahânelerinize tekrar arz-ı dehâlet ve ilticâya cesaret olunur. Ol bâbda emir ve fermân şevketlû ve merhametlû padişahımız efendimiz hazretlerinindir.

* * *

İşbu Mirat-ı Hayret'de tafsilatı ile anlatılan garip muhakeme bahsinin kaynağı fî 20 Recep sene 1298 ve Haziran fî 5 sene 1297 [18 Haziran 1881] tarihleriyle, Ahkam-ı Adliye'den tanzim olunup, altı İstanbul İstintak Mahkemesi tarafından mühürlenen ve maznun-u töhmet olanlara birer nüshası verilen Heyet-i İthamiye mazbatası olup bu mazbatada ise başından sonuna kadar bir takım uydurma ve iftiralardan ibaret olmasıyla Mirat-ı Hayret'de her birinin önemi ve sakatlık derecesi tafsilatıyla ortaya konulmuş olduğu gibi, mazbatanın buraya alınan nüshasında da münderecatının yalan ve yanlış ve kanuna ve vicdana sığmayan yerleri bir noktada anlaşılmak ve tafsilatına müracaatla ve kolaylık olmak için bu gibi fıkraların dahi icmaline, her sayfanın dip notuna (hamiş] işaret olunması ve tafsilatı Mirat-ı Hayret'in hangi sayfasına raslıyorsa sayfa rakamının gösterilmesi münasip görülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

Altıncı Bölüm

MİDHAT PAŞA'NIN HAPİSHANE MEKTUPLARI VE SURET-İ ŞEHADETİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Altıncı Bölüm

I
MİDHAT PAŞA'NIN TAİF MEKTUPLARI

MİDHAT PAŞA'NIN TÂİF'E SÜRÜLMESİ

Yıldız mahkemesi tarafından verilip o devrin vükelâsı ve hükûmet ricali tarafından tasdik edilen hüküm ve karardan sonra Midhat Paşa diğer felaket arkadaşlarıyla birlikte İzzettin vapuruna bindirilerek bin türlü ezâ ve cefa ve tazyikler altında Cidde'ye, oradan muhafaza altında Mekke'ye ve oradan da bir fotoğrafı kitaba konulmuş olan meşhur TÂİF kalesi hapishanesine getirilmiştir. Gerek vapurda, gerekse Tâif'e kadar kara yolunda muhafazaları yâverlerden Miralay Karzek Süleyman Bey'le Çerkes Hasan'ın biraderi Kolağası Osman Bey ve askerden ibaret silahlı bir birliğe havale edilmiş olup, bunlar işkence ve şiddet hususunda hiç bir şeyi geri bırakmamışlardır.

Hapishanede yapılan muamele ve tazyikler hakkında bilgileri toplamış bulunan ve bizzat Midhat Paşa tarafından yazılıp muhterem ailesine gönderilen mektuplar aynen buraya alınmıştır.

Bu mektuplar üzerine ailesi fevkalâde telaşa kapılarak lazım gelen yerlere bilgi verdiklerinden, büyük bir heyecan yaratmış ve İngiltere'nin İstanbul Sefiri Lord Dufrin Mabeyn'e giderek bu muameleye karşı protestoda bulunmuş ve cevaben Midhat Paşa'nın sağlık ve istirahatına itina olunması için kesin emirler verileceği bildirilmişti. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

tebliğlerin ne manaya alınması gerektiği, Midhat Paşa'nın mektuplarından çıkarılacağı gibi, eski Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'nin Midhat Paşa ailesine, bütün mahkumların kararı ile gönderdiği taziyetname ile de acı hakikat meydana çıkar. (*)

(*) Tâif'teki mağdurların aileleriyle haberleşme ve mektupları Hicaz Vilayeti Evrak Müdür Yardımcısı Ali Vasfi Efendi isminde hamiyetli bir zât tarafından temin edilmişti. Bu zât Midhat Paşa'ya ait mektup ve emanetleri özel örtü içinde Mekke'de İzmir tüccarlarından Musul'lu Hasan Efendi'ye gönderir, Hasan Efendi'de bunları taahhütlü olarak İzmir'deki ailesine veya ortağına gönderirdi. Bu suretle Midhat Paşa ailesine gönderilirdi. Midha Paşa'ya gelen mektup ve emanetler de aynı suretle alınırdı. Gerek bu suretle haberleşme vasıtası olmasından ve gerekse Fahri Bey tarafından kendisine verilen evrakı bir mukaddes emanet gibi 28 yıl saklamasından dolayı Ali Vasfi Efendi hakikaten takdire değer ve şükrana hakkı vardır. (AHM)

Levent Şahverdi Arşivi

MEKTUPLARIN ÖRNEKLERİ

(1)

İffetlû Naime Hanım ve Şehriban Hanımefendiler (*)

Bu gün çamaşırlar ve çocukların resimleriyle gönderdiğiniz mektupların cevabını yazmıştım. Yine bunları getirenler Mekke'de bulunup verilmek üzere işbu mufassal mektubu da ayrıca yazıyorum. Çünkü şimdiye kadar beşaltı parçaan fazla mektupların hiç birisinin elinize geçmemiş olduğu bu mektubunuzdan anlaşıldığından, biraz fazlaca tafsilatlı yazmaya mecbur oldum. Vaktaki İzmir'den hareket olundu, İstanbul'a gelişimizde bizi Yıldız Çadır Köşkü'ne koydular. Mahmut Paşa ve Nuri Paşa ve bir takım kimseler başka başka yerlerde mahpus idi. Merhum Abdülaziz'in gûya nefsini telef etmeyip [intihar], Sultan Murad'ın ve validesinin emriyle verilen talimat üzerine, merhumu üç kişinin öldürdüğüne dair bir dâvâ hazırlamışlar. Bu işte benim ve Rüştü Paşa'nın ve Hayrullah Efendinin de gûya medhâl rey ve malûmatımız varmış diyerek, bizi de bu yolda itham etmek istemişler. Bunun üzerine istintak başladı. Halbuki biz İzmir'de iken İstanbul'dan bize yazdıklarına göre, bu işin kesinlikle aslı faslı olmadığı halde. Ab-

(*) Sürgün yerinden [menfâ] alınan ilk mektup olup, İzmir İngiliz Konolusunun eşi madam Denis tarafından, merhumun büyük eşi hanımefendiye gayet mahremâne ve büyük bir telaş ve heyecan ile eteği altından çıkarılarak verilmiştir.Midhat Paşa gibi metin ve fedakar bir zâtın hayat arkadaşı olmaya her şekilde layık bulunan anılan muhterem eşi, mektuplarını ve yazdıklarını bir mukaddes emanet şeklinde saklamış, Abdülhamid ve âvânesinin gazabına uğramamaları için her türlü fedakarlığa katlanmıştır. Kitabımızın gerek metin kısmı, gerekse *eklerindeki mektup ve layihalar* anılan eşinin fedakarlığı sayesinde bu gün evlâd-ı vatanın istifadelerine arzolunmaktadır. (AHM)

Levent Şahverdi Arşivi

dülaziz'in vaktiyle hizmetine verilmiş olan üç kişi ki, birisi Pehlivan Mustafa ve diğeri Hacı Mehmet ve diğeri de Cezayirli Mustafa adında adamlardır.

Bunların memleketlerinden getirilerek, ikisi Abdülaziz'i gûya Mabeynci Fahri Bey'le birlikte öldürmüş olduklarını, uzun zaman yapılan eziyet ve işkence sonucu ikrar etmiş ise de, bunlara o vakit Saray'dan görevle Fer'iyye dairesine gönderilmelerinde merhum müşarünileyhin yanına ve hizmetine girmelerine vakit kalmadan ve kendileri daha karakolda iken bu iş vukuû bulmuş ve kendi kendini öldürdüğü [intihar] zaman, bulunduğu dairede validesi ve çocukları ve kadınları, hazinedârları ve halayıkları olmak üzere üçyüzden fazla insan varken, merhumun böyle başkaları tarafından öldürüldüğüne dair şimdiye kadar hiç bir ifade bile yokken, şimdi böyle yoktan bir dava çıkarılması başka bir niyeti göstermiştir. Bu cihetle evvelce duyduğum bilgilerin doğru olduğunu da orada öğrendim. Bilfarz Abdülaziz'in başkalarınca öldürülmesi doğru olsa bile benimle Rüştü Paşa'ya dokunan tarafı olmadığından buraları uzun uzadıya anlaşıldı.

Muhakeme sırasında da durum bildirildiğinden herkes de işin uydurulmuş olduğunu iyice anladı. Lakin asıl maksat şahıs ve kişiliklerine güvenilmeyen adamların çürütülmesi düşüncesi olup, Mahmut Nedim Paşa ve Cevdet Paşa gibi bazı kişiler de bu konuda gayrette kusur etmediklekinden, her ne hâl ise Mahmut ve Nuri Paşa ve miralay ve binbaşı ve mabeyinci olarak onbir kişinin şiddetle cezalandırılmasına karar verildikten sonra, nihayet vükelâ ve ulemânın bu karara muvafakat etmedikleri cihetle bir yere sürülmelerine karar vermişler ve bizi de bu güruha katmışlardır.

Çadır Köşkü'nde bulunduğum müddetçe gerçi Zât-ı Şahâne ile görüşmek müyesser olmadı ise de, iki üç günde bir kere mabeynci ve tüfenkçibaşı gibi adamlar gelip gûya teselli vermek için taraf-ı Şahâne'den bazı irade tebliğ ettikleri gibi, en son gece de gelip gûya Mahmut ve Nuri Paşa katillere talimat verdiklerini ikrar etmişler ise de, asıl emreden Sultan Murad olup kabahatın onda olması sebebiyle diğerlerinin sürülmelerine karar verildiği gibi bizim de onlarla birlikte sürülmemizin lazım geldiğini, harem halkından her kimi istersem gi-

Levent Şahverdi Arşivi

deceğimiz mahalle götürebileceğime müsâde buyurulduğunu beyan ettiler ve kimler istenilecekse hemen bir mektup yazıp vermekliğimin dahi irade buyurulduğunu söylediler.

Gidilecek mahallin neresi olduğunu gizledikleri için, böyle meçhul yere harem götürülmesi akıl ve düşünceye uymadı ise de, madem ki böyle irade buyurulduğundan ve gideceğimiz yerler Rodos ve Akkâ gibi bir yer olacağı tahmin edildiğinden, derhal size hitaben öyle bir mektup yazılıp verilmiş ve bu mektup da ne yapacağınız tarif olunmuştu.

Saray'da vapura bineceğimiz saatte bizim çamaşır ve eşya çantasını hazırlayıp birlikte arabaya almak üzere iken, oradaki kişiler biz göndeririz diyerek alıkoydular. Zâten bizim Uşak Ârif, gittiğimiz günden beri vapurda mahpus olup yanıma bırakmadıklarından, biz de çamaşır çantası arkamızdan vapura gelecek hülyasıyla ve yalnız üzerimdeki elbise ile vapura geldim. Çanta için pek ısrar ettim ise de bir faydası olmadı. Hele uşağı vapurda bulduğumdan ve bizim Yusuf'un bir gecelik entarisi ve bir hırkası ile takkesinin sehven onda bulunduğunu anladığımdan,onlara teşebbüs ettimse de, don ve gömleğe çare olmadığından onları da vapurda yıkatıp ve kuruyuncaya değin bekledim ve öylece idare ettim.

Çadır Köşkü'nde iken gördüğüm muamelelerden dolayı artık dünyadan nefret ettim. Ve biraz da keyifsiz olduğumdan bir vasiyetname yazıp çantama koymuş idim. Şimdi çamaşır çantısını Tayfur Ağa'nın götürmüş olduğu mektubunuzdan anlaşılıyor ise de, bu kağıtlara dair söz yazılmadığından, onlar Saray'da alıkonulmuş demektir.

Her ne ise İzzettin vapurunun ne tarafa gideceğine dair hiç birimizin malûmatı olmadığı halde kendim ve Mahmut Paşa ve Nuri Paşa küçük ve mırdar birer kamara içinde, diğerleri kömürlük yanında kapatılmış ve mahpus olarak Cidde'ye geldik. Temmuz içinde ve Kızıldeniz'de vapur kazanının sıcağı bir taraftan ve abdesthânelerin kokusu bir taraftan nasıl büyük bir eziyet olduğunu tarife hacet yoktur. Bizler gene biraz tahammül ettikse de, Nuri Paşa cinnet geçirdi. Hâlâ deli ve divane olarak bir odada kapalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Cidde'ye gelişimizde, Tâif'e gideceğimiz ve Mekke'den geçeceğimiz belli oldu ise de, her birimizin yanında sekiz on kadar nöbetçi [karakol] olup, kimse ile değil bir birbirimizle bile görüşebilmemiz mümkün değildi. Mekke-i Mükerreme'ye geldiğimizde bizi götürmeye memur edilen kişinin birisi mâhut Çerkes Hasan'ın kardeşi olup bunlar ellerinden gelen her türlü baskı, tehdit ve hakareti esirgemezlerdi. Hatta Mekke'de ikigün ikametimize ayrılan mahal Hârem-i Şerif'in bir dairesi iken, bir kere olsun ziyaret etmek bile kısmet olmadı.

Tâif'e geldiğimizde hepimizi oradaki askerî kışlaya koyarak, her oda kapısına birer nöbetçi diktiler. Dışarı çıkmak veya birini görmek şöyle dursun, bir sürü kışla merdiveninden aşağı inmeye bile izin vermediler. Birbirimizle "ihtilâten men", yani hepimiz aynı yerde iken birbirimizi görmemekliğimizin devamı mümkün olmadığından, şimdi hep birlikte bulunuyoruz. Bizim için bir kaç Arap gömleği, don ve hırka temin olunduğu gibi, Allah razı olsun Mısırlı Safvet Paşa'nın zevcesi [haremi] tarafından çamaşır ve gecelik gönderilmekle şimdiye kadar onunla idare olundu.

Mâbeyn-i Hümâyun'dan Şerif Hazretlerine ve vilayet valisine gönderilen emirlerde, *"bunlar sürgün [menfî] iseler de, firar etmeleri mümkün olduğundan, muhafazalarına dikkat edilmelidir."* diye irade buyurulmuş olmalı ki, Şerif Hazretleri bir aralık bizim arkadaşlara, yani benimle Mahmut Paşa'dan başka herkese pranga taktırdı ise de, cümlesi hasta olduğundan bir ay sonra prangaları tekrar çıkardılar. Fakat buna mukabil, bütün pencerelere yeniden demir parmaklık koydular.

Yine Mabeyn-i Hümâyun'un önceden gönderilmiş emrinde, *"bunlardan ailelerine ve ailelerinden kendilerine mektup yazanların mektupları açık olarak Şerif Hazetlerinin postasıyla gidip gelmesi irade buyurulmakla"* ve buna istinaden herkes, bir çok hafta ailelerine açık mektup yazdılar. Ben de sizin İzmir'de veya İstanbul'da olduğunuzu bilmediğimden size verilmek üzere Tayfur Ağa'ya ve hemşireye olarak beş altı tane mektup yazdım. Ancak hiç birinin cevabı gelmediğinden, işin mahiyetini anladım. Hariçten her nasılsa bir hayır sahibi tesadüf olunarak, yani bazı vasıta ile buldurularak, hemşireme iki mu-

Levent Şahverdi Arşivi

fassal muktup yazdım ve bu mektupları arkadaşlarımızdan Mahmut Paşa'nın hemşiresine yazdığı mektubuyla birlikte gönderdim.

Hangi gün sizin mektubunuz gelip, meâlinden bizim arkadaşlara malûmat verdiğimde, cümlesinin çocukları ve aileleri olup bu güne kadar bir haber alamamış oldukları cihetle, hepsi o derece ağlamaya başladılar ki, yürekler tahammül etmez. Zavallılardan birinin zerre kadar kabahati olsa, insan cezasıdır varsın çeksin diye teselli olur. Siz yazacağınız mektuplarda, davadan ve işlerden bahsetmeyerek, yalnızca, hâli âfîyetinizden ve bir de ailecek işlerinizden bahsedin. Bundan sonra vali Paşaya mektup yazarak, ona gönderirseniz elime geçer zannederim.

Gelelim şimdiki halimize, yani şahsi durumumuza. Bizim arkadaşların cümlesi kederli ve üzgün iseler de, ben onlar kadar üzüntülü değilim. Ve şu durumun, benim için tasavvur olunduğu derecede güç ve ağır gelmiyor. Sebebi yaşın altmışı geçmiş olması. İnsan şu ömür üzerine daha kaç sene yaşayabilir. Bir de malûmunuzdur ki, geçen seneden beri, bir tenha yer olsa da, çekilip ve her şeyden feragat edip geri kalan ömrümü ahiret için sarfetmeyi kurmuş idim ve bunu çok kere söyler idim.

En ziyâde zihni meşguliyetimi Kur'an-ı tilâvete hasredip, elhamdülillah Kur'an-ı Kerim'i yeniden ezberleyip hıfza müyesser oldum.

Şimdi. *"Kadde-sem'i Allahü teâlâ"* cüz'üne geldim. Namaza bile arzu ile devam ediyorum. Estaîzubillah *"Mâ Esâbe min Musîbetin İllâ biiznillâhi ve men Yu'min billahi..."* (*) âyeti kerîmesi benim için en büyük teselli kaynağıdır. Hele aleyhimdeki iftiralar ve neşriyat ve hicviyeler, batınî ve manevi nimet ve inayettir. Ben herhalde cenab-ı âdil-i mutlâk'a tevekkül ve teslimiyet halindeyim. Siz de ona teslimiyetle, Cenab-ı Hakkın zuhurâtına muntâzır ve lütûf ve ihsân-ı ilâhiyeye müteşekkir olmalısınız.

Bu mektuba cevap yazarsanız, tevekkül ve teslimiyete dair mektubunuz geldi, okuduk dediğiniz zaman bunun gittiğini anlarım.

(*) Bir musîbet dokunduğunda bu ancak Allah'ın izni ile olur. Kim Allah'a inanırsa...

Levent Şahverdi Arşivi

Ziyade tafsilat lâzım değil. Hasılı sizin ve çocukların hasretinden başka şikayet edecek derdim olmayıp, onu da yüce Allah'dan ümid ederim.

Bir de bizim âriyet [ödünç-borç] diş kırıldığından ve burada yapacak kimse bulunmadığından, zahmet çekiyorum. Tayfur Ağa'ya yazdığım mektupların birinde beş altı kıyye kadar tütün ve bir sigara ağızlığı istemiştim. Bundan başka kitaplardan İzmir'de olan iki cilt *Beyzâvî Tefsir'i* ve bir de İsmail Hakkı Hazetlerinin *Ruh'ül Beyân* tefsirini ve Fransızca kitaplardan ekseriya okuduğum sarı kaplı dört cilt kitabın bir cildi burada benimle beraber ise de, üç cildi İzmir'de olduğundan ve bunun ismi Plutark (*) olduğundan, mümkün olursa bunların da gönderilmesini rica ederim.

Çocukların derslerine devam ve himmet olunduğunu mektubunuzdan öğrendiğim cihetle memnun oldum. Ali Haydar ve Vesîme ve Sabîre'nin gözlerini öperim. Düriye hanıma, kalfalara, ağalara selâm ederim. Hazır buraya kadar gelmişken, hacc farizasının yerine getirilmesi, geldiğimiz günlerde arzu edildiğinden Şerif dahi birlikte götürmeye razı olmuştu. Lakin sonra Mekke'de şiddetli kolera hastalığı çıktığından, bu niyetimden vaz geçtim. Bir hafta evvel Mahmut Paşa hazretleriyle birlikte Mabeyn-i Hümâyun'a bir mektup yazdık. Mealinde burası küçük bir köy [karye] olup, kışın kimse kalmadığından, evvelce taraf-ı şahâneden vaad ve irade bulunduğu üzere, eşlerimizden ve cariyelerimizden bazıları yanımıza getirilmek için sürgün yerimizin [menfâmızın] başka bir yere değiştirilmesini rica ettik. Kabulünü hiç ummasam da, bakalım ne çıkar...

(*) Plutark=Plutarkhos: Eserleriyle Avrupa'da tarih ve deneme türlerinde büyük etki yapan eski Yunan yazarı. Ahlak, din, doğa ve siyaset alanındaki eser ve yazıları şaşırtıcı bir bilgi zenginliğine sahiptir. Plutarkın asıl ünlü eseri Roma ve Yunan muşhurlarının hayatlarını anlatan Hayatlar adlı eseridir. **Hayatlar** kitabının bazı bölümleri dilimize de çevrilmiştir. Midhat Paşa'nın 1880'li yıllarda elinde bulunan Fransızca kitap, Plutark'ın bu kitabıdır. 2000'li yıllarda Türk politikacıları acaba hangi kitapları okumaktadırlar? Bir Osmanlı Sadrazamının, Beyzavî Tefsiri ile Plutark'ın kitaplarını okuması ve bulundurması politika seviyesine ışık tutmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bizim nîşânların ve senetlerin mevzuû olduğu iki küçük sandık, emaneten hıfzolunmak üzere İzmir Rıhtım Kumpanyası Drektörü Mösyö Kifre'ye (*) bırakılmıştı. Sonra buradan kendine yazdığım mektup da, bu sandıkları sizin mührünüzle senet olarak tarafınıza teslim etmesini yazdım. Ancak bu mektup da elinize geçmeyen mektuplar içinde olduğundan ve gelen mektubunuzda da buna dair birşey denilmediğinden, şüphe olundu. Eğer sandıklar halen Kifre'de ise ve Kifre'de İzmir'de ise, kendine yazılmak üzere haber veresiniz.

Ve çiftliğin ve sizin bağın mahsulü ne olmuş ise eğlence babından malümat verirsiniz.

Bâki dua.

Midhat, Fî 5 Zilhicce 1298

[28 Ekim 1881]

(*) Mösyö Kifre hakkında Midhat Paşa'nın Vasiyetnamesinede bakılmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

(2)

İffetlû Hanımefendi Hazretleri

Ramazan-ı Şerif'ten evvel gelen çamaşırlarla beraber aldığım mektubunuzdan sonra mektup gelmediğinden, gerek sizin gerek çocukların ahvalinden malûmat alamadığım için üzülüyorum. Elbette şimdiye kadar mektup ve akçe ve belki yiyecek ve içecek ihtiyacına müteallik bazı şeyler göndermiş olmanız belli ise de, bize ulaşmadı. Şurada burada kalması yakın ihtimaldir. Para [akçe] konusunda zaruret ve ihtiyacımız çok ziyadedir. Geçen sene gönderdiğiniz elli lira ile İstanbul'dan gönderilen bir miktar para, o zaman ihtiyacımıza hayli medâr olmuştu. Çünkü buraya gelişimizden altı yedi ay zaman geçene kadar yiyecek ve giyecek bütün ihtiyacımız hükûmet tarafından karşılandı. Vekilharç, faraş [temizlikçi], aşçı ve sair hademe mümkün mertebe varken, daha sonraları aşçıdan başka diğer hademelerin hepsi kaldırılmıştır. Yeme-içme ve diğer zaruri ihtiyaçlarımız kesilerek azaltıldı ve idare etmemize yetmeyecek dereceye indirildi. Elbise ve çamaşır gibi eşya hiç kimseye verilmediğinden, bazı zaruri ve lüzumlu şeylerin parayla tedarikine mecburiyet hasıl oldu.

Hususiyle bizimle burada bulunan arkadaşlardan çoğunun hiç parası olmadığından, bunların bir kısmına benimle Mahmut Paşa'nın eski çamaşırlarımızdan, don-gömlek fanila gibi şeyler verilmekte ise de, yırtıklarını yamamak ve ayakkabı bulmak için bunlar da az çok paraya ihtiyaç göstermektedir. Uşaklar ise sadece bizim yüzümüzden bu sıkıntıları çekmektedirler. Hiç olmazsa onları da bir dereceye kadar gözetmek gerektiğinden, gönderilen paralar harcanarak elde çok az bir şey kalmıştır. Hatta uşağa bir süre ücret olarak verdiğimiz paralar geri alınmıştır. Geçen seneki elli liranın geldiğine dair size yazdığım cevapta, bir müddet paraya ihtiyacımız olmayacağını yazmam, o vakit ihtiyacımızın hükûmetçe karşılanmasına mebni idi. Şimdi bir süreden

Levent Şahverdi Arşivi

beri hâl değişmiş olup, para ihtiyacımız fevkalade artmıştır. Burada münasip bir tüccardan borç [poliçe] almak mümkün ise de, ona da hükûmetçe izin verilmiyor ve İstanbul'dan müsâde isteyelim denildi ama, ona da cesaret olunmuyor.

Refiklerimiz içinde binbaşılık, miralaylık rütbelerini haiz olmuş adamlar var. Bunlar ellerine verdiğimiz beş-on kuruş ile çarşıdan bez aldırıp don gömleklerini kendileri dikmekte ise de, bunlar gerek bu ihtiyaçlar, gerek sair ihtiyaçlar için paraya muhtaçlar. Arkadaşlarımızın yarısından fazlası oruçlu olduklarından, zeytin ve üzüm gibi zaruriyat için yardıma muhtaçlar. Başka memleketlerde hapisanelerdeki mücrimine hayır sahipleri tarafından sadaka olarak para ve sadaka dağıtıldığı cihetle, bu bîçareler de o haldedirler. Burada buna dahi imkan yoktur. Şu halde gerek bunlara cüz'i bir yardım ve gerek bize ait ihtiyaçlar için paraya şiddetli ihtiyaç var. Hiç olmazsa şimdilik 40-50 liranın hükûmet vasıtasıyla yetiştirilmesi... İzmir'deki durumunuz ne merkezde ise ona dair malûmat verilmesi... Sonra yazdığım kauçuk denilen şeyin dişlerim için lüzumu olduğundan onun ve bir kaç kıyye kadar tütün gönderilmesi temenni olunur.

Çocukların gözlerini öper ve cümleye selâm ederim. Hâl böyle kalıp da bir müddet daha para gelmez ise, gümüş su tası ve saat gibi şeyleri satmaya mecbur olacağımız hatıra geldikçe ve bunun ise ne derece ayıp ve rezaleti mucip olacağı düşünüldükçe, bu bile ayrıca insana ızdırap sebebi olmaktadır.

25 Ağustos Sene 1298

[6 Eylül 1882]

Levent Şahverdi Arşivi

(3)

İffetlû Haremim Hanımefendi Hazretleri

..... Burada iki gece evvel acayip ve garip bir olay oldu. Mekke Şerifi Emir Abdülmuttalip Efendi, mevsim dolayısıyla Tâif'de bulunduğundan, Ağustosun otuzuncu salı gecesi evinde çoluk-çocuğu ile uykuda iken gece yarısı saat altıda, hanesi üç tabur askerle ve dört topla kuşatılıp ve zorla yatağından alınıp, sabahleyin gecelik elbisesiyle bizim bulunduğumuz kışlaya getirilerek nezaret altına kondu. Abdülmuttalip İstanbul'a veyahut başka bir yere gönderilecek olmalıdır. Güya kusuru, İngilizlerle haberleşme yapması imiş diyorlar. Her hâl ise bu zât İstanbul'a yaranmak için bize pek çok eziyet etmiştir. Şimdi yaptıklarının cezası olarak bizim durumuza düşmesi ve karşımızdaki harap odaya konulup hapsedilmesi büyük bir ibrettir. Bu zâtın yüz yaşında bir ihtiyar adam olduğuna göre yaşına hürmeten insan acıyor. Şerif Abdülmuttalip Efendinin saat altıda evinin derhal askerle kuşatılması, bizim İzmir vak'asının (*) aynı olup, yalnız burada top fazladır.

Midhat, 1 Eylül 1299
[13 Eylül 1883]

(*) İzmir Vak'asından kasıt, Midhat Paşa'nın İzmir [Aydın] valisi olduğu sırada gece uykuda iken evinin üç tabur askerle sarılıp tutuklanmak istemesidir. Mektupta ibret alınacak bu benzerliğe işaret edilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

(4)

İffetlû Naime Hanım Hazretleri

Ramazandan beri sizden ve çocukların ahvalinden bir haber alamadım ve ben de durumumuzdan size istediğim gibi iyi bilgi veremedim.

Sebebi, bulunduğum hâli tazyikattır. Zira biz buraya gelirken Zât-ı Şahâne tarafından haremlerimizin dahi yanlarımıza gönderileceği mükerreren vaad ve irade buyrulmuş olduğu halde, harem göndermek şöyle dursun haberleşme için yazılıp hükûmete verilen mektuplar bile hiç bir devlette görülmeyen garip muamelelerle gönderilmeyerek veya yakılarak yerlerine ulaştırılmamıştır. Önceleri Şerif Abdülmuttalip Efendi ve yakınları vasıtasıyla bazı mektuplar alınıp verilmişse de, sonradan onun da imkanı kalmamıştır.

Bundan dört-beş ay öncesine gelinceye kadar bize yardımcı olan ayvaz gibi hizmetçilik eden bir kaç adam varken, onlar da hemen çıkarılmış ve bir aralık İstanbul'dan irade-i seniyye ile özel olarak Ömer Bey adında bir miralay gelip bu adam bizim için, baskı ve zulümlerden geriye eksik kalmış ne varsa hepsini tamamlamaya muvaffak olmuştur. Her ne kadar kendisi ihtiyar bunak ve deli bir adam ise de, yaptığı muameleleri zerre kadar insanlık duygusu olan bir kimsenin irtikâb etmesi mümkün değildir.

Bu adam kendi hesabına hizmet ve namus ve haysiyeti üzerine hayli fedakarlık ettiğinden, bu hizmetine mükâfat olmalıdır ki, geçende rütbesi mirlivalığa terfi ettirilerek paşa olmuştur. Bu adamcağız bu yoldaki hizmetiyle daha büyük rütbeye nail olmak için midir, yoksa münasebetsizlikleri gibi kendisine İstanbul tarafından verilen talimat gereği midir nedir, geldiği günden beri bizim ölmemize kasdetmektedir. Fakat bu adamların bu şekildeki baskılarla vefatları hayli uzayacağından ve kendisi de çok ihtiyar olmasıyla beklemeye vakti omadığından kestirme bir yolunu düşünüp, bizim, yani Mahmut Paşa ve Hay-

Levent Şahverdi Arşivi

rullah Efendinin ve Nuri Paşa'nın ve benim uşaklarımıza çengel atmayı planlamışlar. Uşaklarımız elbette bizimle beraber sonuna kadar mahpus kalmayı istemeyip, çıkıp gitmeyi isteyeceklerinden, bizler ölmedikçe kendilerinin hiç birisinin çıkması da mümkün olamayacağından, Ömer Paşa uşaklara haber göndermiş ve hatta Nuri Paşa'nın uşağı Bekir Ağa'yı çağırıp Binbaşı Bekir Efendi'nin yanında, oda kapısını kapatarak uşakların kurtulması Paşaların vefatı ile mümkündür dedikten sonra, hizmet ettiği Nuri Paşa'nın aklında hafiflik olduğu cihetle, pencereden kendisini aşağı atacak olursa mâni olmamasını tenbihlemiş. Eğer pencere demirleri mani olursa, onun için marangoz gönderip parmaklığı kestireceğini de vaad eylemiş (*)

Velhasıl Nuri Paşa'nın öldürülmesi nasıl mümkün ise, kendinin [uşağın] selameti için onu seçip yapması konusunda hayırhahane şekilde her ne lazımsa söylemiş ve bunun yanında diğer uşaklara verilen talimatı da onun tebliğ etmesine havale eylemiş. Bu konu duyulunca bizim arkadaşlarda pekçok telaş ve korkuya sebep olmuştu. Paşa hazretlerinin bu gayretinden bir semere çıkmadığından ve talimatı müteakip uşakların hiçbir vakitte dışarı çıkmamaları emrini vererek, uşakları bile bizim gibi baskı altına almış, yani verdiği talimatın yerine getirilmesine onları bir nevi zorlamıştı. Bunlardan birşey çıkmayınca damadı olan İzmirli Yüzbaşı Mustafa Efendi adındaki birini, bizim muhafazamıza görevli bölüğe tayin etmiştir. Bu adam da kâh mutfakta ve çoğunlukla kahve ocağında yiyip-içeceğimiz şeylere müdahale edip kahveye zehir koyacak tavır ve hareket gösterdiğinden, içtiğimiz kahve kilit altına konulmuştur.

Paşa ile damadı bu hizmetlerinin bir taraftan mükafatı dünyeviyesini kazandıkları gibi, manevi mükafatını da elden bırakmamak için

(*) Ömer Paşa, 1861'de Harbiye Mektebinden piyade subayı çıkmıştır. Selanik'te askeri sevk memuru iken, Saray tarafından güvenli bulunarak Tâif'deki mevkufların muhafazasına görevlendirilmiştir. Midhat Paşa'nın ölümünden az önce Tâif kumandanlığından alınarak, bir müddet boşta kalmış, disiplin nedeniyle hepsedilmiş ve sonra Yemen'e tayin edilmiştir. Orada Ferik olmuştur. Asir kumandan ve mutasarrıflığı da yapan Ömer Paşa, daha sonra İstanbul'a çağrılmıştır. Kaynaklar görevlerinde liyakatsiz olduğunu göstermektedir. (Bkz. Uzunçarşılı, Tâif Mahkumları s.145-146)

Levent Şahverdi Arşivi

geçenlerde Mekke'ye hâcca gittiklerinden, bu sıkıntılardan muvakkat olarak kurtulduk ise de, işler yalnız bunların kötü niyet ve hareketlerine münhasır değildir. Hergün hakkımızdaki baskıların artması ve birbuçuk yıldan beri dışarı çıkmamız kolay olmadığından, bir sürü nöbetçiler nezaretinde bırakılmamız ve hiç kimse ile görüşmek şöyle dursun, kimsenin evlad-ü iyâl ile haberleşmesi dahi yasaklanmıştır. Yanımızda yabancı olarak bir aşçı kalmakta olup onun da bırakıp gitmesi için zâbitan tarafından tehditle korkutulduğu haber alınmaktadır. Bu durumlar ise bizim mukadder rızkımızın yakında tükeneceği zamanın geldiğini göstermektedir.

Bizim bu derece tazyik altında sıkıntı çekmemizden maksat, Abdülaziz'in ölümü konusunun açık bir yalan olduğu halde, Yıldız Sarayı'nda yapılan garip entrikaların ve bazı kimseler hakkında yapılan işkencelerin yayılmaması maksadıyla ise de, bu pek abes şeyleri dışarıda ve içeride duymayan kalmadı. Eğer bir zâtın keyfi için, bir takım mazlum kimselerin haneleri yıkılıp evlad-ü îyalinin sıkıntı ve perişanlık içinde azap duymalarından bilmem ki nasıl zevk alınır. Cenâb-ı Hâkk hakimi mutlaktır. Adaleti ilahiyesi üzere inşaallah, layıkı veçhile ne ise icra edeceğinde şüple yoktur.

Cümleye ve çocuklara selam. İnsaflı ve merhametli birisini bulduğumuzdan, alelacele malümat vermek için bu mektubu yazdım.

Midhat, 5 Muharrem Sene 1300

[16 Kasım 1882]

Levent Şahverdi Arşivi

(5)

Vilayet Valisi Topal Osman Paşa'ya Yazılan Mektup Sureti (*)

Geçenlerde miralay izzetlû Mehmet Bey'e gelen tahriratı âliyelerinin bir fıkrasında, Ömer Paşa'nın teşebbüsleri ve bilinen hareketleri gûya, tarafı acizânem vasıtasıyla İngiliz Konsolosuna duyurulmuş olduğu beyan edilerek bundan dolayı bazı ikaz edici kelimeler yazılmaktadır. Halbuki ne yazılı şekilde ve ne vasıtalı böyle bir şeyin olması şöyle dursun, tasavvuru bile hatıra gelmediğinden ve Ömer Paşa'nın tâlimatı ise herkese duyulduğundan, eğer konsolosun malûmatı sahih ise burada ve Mekke'deki adamları vasıtasıyla istihbar etmiş olacağı adıgeçene anlatılmıştı.

Bu ifade-i senaveriyi tabiatıyla maslahat dahi teyit eylemesiyle, başka izahata hacet görülmemişken ikinci defa olarak yine adıgeçen tarafından gönderilen resmi tahriratınızda, evvelki uyarı ve hatırlatmalar daha şiddetli şekilde tekrar edilmiş ve zikredilen havadisin buradan özellikle duyurulmuş olduğu adeta ciddi ve sahih suretinde yazılmıştır. Her ne kadar can sıkıcı olsa da konunun açıklanması için bazı tafsilata mecburiyet hasıl olmuştur.

Şöyle ki, Ömer Paşa'nın mevkufları zehirlemek için özel görevi varmış gibi gösterdiği tavır ve hareketleri ve bunu teyid eden bir takım konuşmaları ve en sonunda hizmetinde bulunduğu kişileri öldürmeye teşvik için uşaklara verdiği tâlimatları gizli ve saklı bir iş olmayıp, as-

(*) Osman Nuri Paşa 1840 İstanbul doğumlu. 1862 Harbiye'yi bitirdi. Çeşitli görevlerden sonra 1881'de Hicaz fırkası kumandanlığı ve ilaveten valiliğine tayin olundu. 1884'de görevi başında müşir olmuştur. Böylece üç sene içinde livalıktan müşirliğe yükselmiştir. Kendisiyle rekabete giren Mekke emiri Abdülmuttalib'i devirmiş ve tam hakim olmuştur. Midhat Paşa ve arkadaşları Osman Paşa zamanında çok sıkıntı çekmişler, Saray'ın emri ve Osman Paşa'nın muvafakati ile boğdurulmuşlardır. (Bkz. Uzunçarşılı age.s.144)

Levent Şahverdi Arşivi

kerin bütün subay ve erleri işitmiş olduğu gibi, halk arasında da duyulmuştur. Ve sonradan uşakların da bizim gibi mahpus kalmasını da emretmesiyle, bu da kendilerine verilen talimatın bir an önce hükmünü icraya icbardan başka bir manaya gelmediğinden havadisin halk arasında intişarına tabii ehemmiyet vermiştir.

Ecnebilerin malûmatına gelince, İngiliz Konsoloslarının bulundukları ülkelerde en küçük vukuatı bile haber alarak devletlerine yazmaları görevleri icabıdır. Bu meselenin az çok ehemmiyeti bulunduğundan, bu işin konsolosun Tâif ve Mekke'de bulunan adamları vasıtasıyla havadis kabilinden haber almış olacağını şüphesiz zâtı âliniz bile basit bir düşünce ile tasdik buyurursunuz. İşte böyle bir hal içinde bizim de, hariçten hiçbir fert ile görüşmek değil lakırdı bile etme ihtimalimizin olmadığı, beş on günde bir kere ihtiyaç için zabit ve çavuş refakatiyle sokağa çıkan uşakların dahi bir kimse ile konuşması mümkün olmadığından bu haberin bizim taraftan duyurulduğuna hükmetmeye ve bundan dolayı şiddetli ikazlarda bulunmaya insaf ve adaletiniz nasıl elvermiştir? (*)

İnsanların hayatında hürriyetinden evlad-ü iyalinden mal ve mülkünden mahrumiyet en büyük musîbet ve işkence olduğu halde, bu felaketlere ilave olarak bir de ailemizle haberleşmeden ve insanlarla görüşmekten dahi mahrum bırakılmak doğru bir şey mi? Bu hal ve kaidenin ise hiçbir suçlu ve menfî veya mahpus hakkında vukûu ve emsali görülmemiş olmasıyla eğer İngiliz konsolosuna bilgi verilmiş de-

(*) Burada bahsedilen konu, Midhat Paşa'nın kaçırılacağına dair çıkan haberlerdir. İngiliz kaynakları olmasa bile Fransız kaynaklarında kaçırılma haberleri mevcuttur. Bilal Şimşir'in bir araştırmasında, Fransa'nın Cidde Başkonsolosu Lostalof'un, 4 Ocak 1883 günü Dışişleri Bakanı Duclerc'e gönderdiği şifre yazı da şöyle denmektedir.

"Midhat Paşa ve iki suç ortağının firarlarına yardım etmek için bana teklifler yapıldı. Reddettim, fakat bu işte bir menfaatimiz olduğu takdirde yeniden temas kurulabilecek şekilde talimat istiyorum."

Aynı araştırma. Fransanın Türkiye'deki menfaatleri açısından buna müsbet bakılmadığı ve Paşa'nın İngiliz tarafları olduğu kaydedilmekte. Ayrıca kaçırma teşebbüsünün kimden geldiği de anlaşılamamaktadır. (Bilâl Şimşir, Fransız Belgelerine Göre Midhat Paşa'nın Sonu, Ankara 1970 s.66 vd.)

Levent Şahverdi Arşivi

nilmekten ve böyle bir söz icad edilmekten maksat, ailelerimizle haberleşmenin yasaklanmasına gösterilen lüzumun bu vesile ile yakıştırılması için ise, ailelerimizle zaten aslı esası olmayıp iftira ile bu derece belalara uğramış adamlara, bir de böyle uydurma birşey isnat edilmesinin ne büyük bir vebali olacağını elbette takdir buyurursunuz.

Birinci mektubu âlinizde Fransız Konsolosluğuna sığınmama târiz buyurulmuştu. Bu yazınız bile, meselenin cereyan tarzı hakkında bilginizin olmamasından doğmuş olmalıdır. Zira elli sene müddetle bilâ kusur devlete hizmet ederek altmış iki yaşına gelmiş ve mahfuz telgraflarla en son güne kadar padişahın lütuf ve ihsanına mazhar olmuş bir adam padişahın vekili olarak İzmir gibi bir vilayette vali iken, gece yarısı ailesi içinde ve uykuda iken aniden üç tabur askerle basılarak, tüfek sesleri arasında bir adamın ne halde bulunacağını tahmin etmek insafınıza havale edilir.

Eğer maksat muhakeme ve dava ise, sual olundu da cevap mı verilmedi? Mahkemeye davet edildi de icabet mi etmedi? Ben askerle isyan mı etmişim? Bunca süre vükelâlık, iki defa sadrazamlık ettiğim bir büyük memlekette, halka karşı silahlı askerin önüne düşüp ne olduğu bilinmeyen bir iş için hapse gitmek ve çoluk çocuğunun feryadını hapse giderken işitmek rezaletinin ihtiyar olunmaması suç mu oluyor? Fransa veya başka bir devletin konsolosluğuna sığınmayı gerçi gönül istemez ise de, bunu doğuran sebepler niçin düşünülmüyor? Siz olsanız ne yapardınız? Hakkımızdaki düşünce, hüsnü niyet ve ihlasınızı beyan buyurduktan sonra, "*zindandakilerin güvenlik ve zabıtasından sorumlu olduğunuzu ve her şeyi yapmak gücünde bulunduğunuzu belirterek, ayak patırtısına pabuç bırakmayacağınızı*" yazmışsınız. Bizler yalnız zât-ı âlinize değil, sizden sonraki çavuş ve onbaşıya gelinceye kadar derece derece büyük ve küçük tüm zabitanın emri altında ve belki de basit bir neferin bile emri altında bulunduğumuzu bildiğimiz için, her halde kendi aczimizi ve herkesin ne diler ve ne isterse her şeyi yapmaya muktedir olduğunu inkâr edemeyiz.

Bizim câni olup olmadığımıza vukûfunuz, yani gerçek duruma vakıf olan yüce Allah ile beraber sizin de bildiğiniz şüphesiz olduğu halde, CÂNİ tabirini elbette bir lüzum ve hikmete dayarak söylemiş olmalısınız. İş'arı devletiniz vechile, her şeyi yapmak ve söylemek ik-

Levent Şahverdi Arşivi

tidarınızda bulunduğundan, bunun için sual sormaya gücümüz ve selahiyetimiz yok ise de, hükûmeti âlilerinde insanlık ve mürüvvete dair güzel güzel bahis ve beyan buyurduğunuz asil ve âlicenâp kelimelerin lezzetini, böyle çirkin bir tâbir ile bozup mahvetmeye acaba neden mecbur kaldınız?

Hasılı iki senedir bulunduğumuz ve günden güne şiddetine uğradığımız hâl-i dünyada, hiç bir kimse hakkında yapıldığı işitilmeyen ve hiç bir devlet ve milletin kanun ve kaidesine uymayan muamelât ve ahvalden olmasıyla kanunları ve usulü adaleti koruyan zât-ı Şahânenin, bu dereceye rızası olmadığı malûm ise de, düştüğümüz bu durum içinde sabır ve tahammülden başka bizim için medâr olmadığı bellidir.

Bu sebeple Cenab-ı Hâkka tevekkülle sığınıp, ömrümün şu son demlerinde dünyadaki bütün arzularımdan vazgeçip, ölümümü temenni etmekteyim. Artık bu halde ve şu derecede musîbet ve felaketler içinde olan adamlar hakkında ne düşünülmek ve ne muamele etmenin insaf ve insanlığa yakışacağını, ümidvar olduğumuz sıfatınız, hamiyyet ve hakkaniyetinize tevdi ile iktifa eyleriz.

Ol bâbda irade efendimindir.

Midhat, 7 Safer 1300
[18 Aralık 1882]

Levent Şahverdi Arşivi

(6)

İffetlû Haremim Hanımefendi Hazretleri

..... Geçen sene olduğu gibi bu sene de Midhat Paşa'nın Avrupa veya Hindistan'a firar etmiş olduğuna dair gazetelere havadis yazdırılmış. Bunun garip tarafı şudur ki, Paris'teki Tan gazetesine İstanbul'dan telgraf çektirip Midhat Paşa kaçmış diye rivayet ettirilmiş ve sonradan İstanbul gazeteleri de gûya Avrupa'dan duymuşlar gibi uydurma şeyleri yayınlamışlar ve birkaç gün sonra Mısır gazeteleriyle tekzip ettirmişlerdir.

İzmir'de iken Midhat Paşa cinnet geçirdi diye, o zaman aynen böyle sahte bir rivayet çıkarılmıştı. Sübhanallah, acaba ertesi günü meydana çıkacak bir yalanı bir gün evvel dizip, koşup çıkarmakta ne meziyyet ve fazilet mütalaâ olunuyor.

Midhat, 23 Safer 1300

[3 Ocak 1883]

(7)

Cevdet Paşa'nın açıkta kalmasına, Mahmut Nedim Paşa'nın işten çekilmesine, Surûri Efendi'nin Harput valisi olmasına ve bizlerin mazlumiyetimiz hakkında en büyük alet olan kâtib-i hususi Ragıp Bey'in habsine ve Başmabeyinci Hamdi Paşa'nın dünyadan gitmesine halkça verilen manaları nasıl tâbir ve tefsir etmek lazım gelir.

Midhat, Fî 5 Rebiyyülevvel Sene 1300 (*)

[14 Ocak 1883]

(*) Midhat Paşa'nın mektubundan bir parça olup hatıratın orjinalinde olmayıp şu Risaleden alınmıştır. Bkz. Midhat Paşa'nın Vasiyeti ve Şehadeti, Mehmed Rüşdî, Dersaadet 1325.

Levent Şahverdi Arşivi

(8)

Midhat Paşa'nın Taif'den Gönderdiği Başka Bir Mektup Örneği (*)

Fî 9 Zilhicce sene 98 [2 Kasım 1881] tarihli mektubunuz bu gün vasıl oldu. 9 Şevval Sene 98 [4 Eylül 1881] tarihli mevlevî Şeyhi Efendi'nin haremiyle gönderdiğiniz mektubtan ve bir de şimdiki işbu mektuptan başka mektuplarınızı almadım. Benim size yazdığım mektuplar altı yedi kıt'a olduğu halde bunların ve rüfekâmız bulunan zevâtın haremlerine yazdıkları mektuplardan hiç birinin vasıl olmaması ve bizlere gelecek mektupların bize verilmemesi elbette mahsus bir şey olup o yolda bizleri îzaç için olmalıdır. Her ne ise cenab-ı hak adil ve kadirdir.

İzmir'den çıkalı tam dokuz ay olduğu halde bu müddet zarfında bir dairede ve karakol altında kapalı olarak kimse ile ihtilat etmiyerek çekilen ızdırap kafî olmadığından bir de bu suretle evlad ü îyalimin haberinden mahrumiyet ziyade ise de indallah ecrinin büyük olması mucib-i tesalliyattır.

Bizim burada meşguliyetimiz tilavet-i Kur'an ve mütala-i ehâdistir. Elhamdülillah Kur'anın yeniden hıfzı müyesser oldu. Yevmiye dört beş cüz' kıraat olunuyor. Ali Haydar mektebe gönderilip Kur'an cüz'ü okutturulması ve Yusuf Cemal'in de Fransızca ders vermesi pek münasiptir.

Midhat, 21 Rebiyülevvel Sene 99
[10 Şubat 1882]

(*) Bu mektup hatıratın orjinalinde bulunmayıp Mehmed Rüşdî'nin Risalesinden alınarak konulmuştur. Bkz. Midhat Paşa'nın Vasiyeti ve Şehadeti [Risale], Mehmed Rüşdî, Dersaadet 1325

Levent Şahverdi Arşivi

(9)

Midhat Paşa'nın Taif'den Gönderdiği Başka Bir Mektup Örneği (*)

Başımda sarık ve sırtımda entari olarak Hayrullah Efendi Hazretleriyle karşı karşıya oturup bol bol namaz kılmaktayız. Müteveffâ Kavasbaşının haremi mukaddemce Mekke'ye gelmiş galiba sizden mektup getirmiş olduğu halde nasılsa kadın idare edemiyerek ser-rişte [ipucu] vermiş olduğundan mektublar Şerif Abdülmuttalib tarafından alınarak kendisinin dahi Taif'e gelmesi men' edilmiştir.

Bizim için icra olunan muamelelere nazaran bunlar hafif göründüğünden ehemmiyet verilmiyor. Ben kendimi o kadar düşünmem. Çünkü Muhakeme Meclisi namıyla geçen sene kurulan komedyada hepsinin cevapları verilmiş ve böyle bir dolabın ne için ve ne niyetle kurulduğu bütün âlemin ve ecnebilerin malûmu olarak, hasılı anlamayan kalmamış olduğundan ve bu kadar alemleri bir anda halk eden ve umurunu tedbir eden hâlık-ı mütealinin [yüce yaratıcı] vücuduna mutekid olan, böyle bir zulm-ü sariha karşı dahi tedbirini ihmal etmeyeceğine emin bulunduğundan ben nefsimle teslimiyet-i kemâle içindeyim.

Fakat daima acıdığım ve hallerine mükedder olduğum bizim arkadaşlardır ki, içlerinde bir takımının işkence için kızgın sobalarda ciğerleri kavrulmuş ve Surûri Efendi'nin himmetiyle kıskaçla [...] sıkılıp sakat kalmış olduklarından şimdi bunların beş vakit namazdaki dualarını işitenlerin kalpleri parçalanıyor.

Midhat. 12 Nisan Sene 99

[24 Nisan 1883]

(*) Bu mektup hatıratın orjinal metninde olmayıp tarafımızdan ilave olunmuştur. Bkz. Midhat Paşa'nın Vasiyeti ve Şehadeti [Risale], Mehmed Rüşdî. Dersaadet 1325

Levent Şahverdi Arşivi

(10)

Şeyh Süleyman Efendiye Yazılan Mektup Sureti

Şeyhim, Azizim Efendim Hazretleri (*)

Mukadderât-ı ilâhiyeden olarak, bulunduğumuz felaket hâlinin şümûlünden bîhaberim. Kusur, bir takım adamların senelerce aile ve çocukları, bütün varlığından ve hususiyle şahsi hürriyetlerinden haksız olarak mahrum edilmesi ve uğradıkları azap ve ızdıraptır. Vakıa bu durum insan için tasavvur olunabilen mûsibetlerin en son derecesi olmakla, ilk nazarda esef ve keder verici olması tâbiidir.

(*) Midhat Paşa'nın bu mektubu, tarikat ve tekke bağlantısını açıkça ortaya koymaktadır. Ancak mektup da Şeyh Süleyman Efendi'nin kimliği ve tarikatı hakkında bilgi verilmemektedir. Aslında Midhat Paşa'nın Yenikapı Mevlevîhanesi ile yakın ilişkisi belli olup, I. Meşrutiyetteki Kanun-u Esâsî tartışmalarını buradaki sohbetlere kadar taşıdığı da kaynaklarda mevcuttur. Ancak Midhat Paşa'nın sürgün yıllarında bu Mevlevîhanenin postnişini Şeyh Osman Selahattin Dede'dir. Yaptığımız araştırmada, [Eyüp Nişancasındaki tekke şeyhi Süleyman Belhî 1294 / 1877'de öldüğüne göre] o yıllarda Sultanahmet Özbekler Tekkesi Postnişini olan Şeyh Süleyman Efendi'nin, Midhat Paşa'nın mektubundaki kişi olduğuna karar verdik. Zira Midhat Paşa'nın Özbekler Tekkesi ile yakınlığı da vardır. Örneğin Üsküdar Özbekler Tekkesi Şeyhi İbrahim Edhem'de Paşa'nın yakından tanıdığı ve hatta Sultanahmet Sanayi Mektebi'nin kuruluşunda müdür yaptığı kişidir. Diğer yandan Sultanahmet Özbekler Tekkesi Şeyhi Süleyman Efendi ise, devrinin önemli siyasi kişilerinden biri olması da buna yeterli bir kanıt olmalıdır. Midhat Paşa'nın hatıratından anlaşıldığına göre, Süleyman Efendi'nin Taif'de de bir tekkesi bulunmaktadır.

Şeyh Süleyman Efendi, aslen Buharalı olup, 1821-1890 yılları arasında yaşamıştır. Buhara Emirinin Kapı Kethüdası olarak (elçisi) 1847 yılında İstanbul'a gelmiş ve daha sonraları Sultanahmet'deki Özbekler Tekkesinin Postnişini olmuştur. Özellikle 1860'lardan sonra Türkistan Hanlıkları ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde Süleyman Efendinin adı geçmeye başlamıştır. II. Abdülha-

Levent Şahverdi Arşivi

Lakin, dünyayı yaratan Cenab-ı Allah'tan başka yerdeki ve gökteki kâffe-i mevcudat ve mahlûkâtın en akıllısı olan insanın, zeval ve izmihlâli ve belki aslı olmayan bir hayal ve gölgesi olduğuna inanan hakikat erbabına göre, ... *"cenânı mahalli ikamet ademi diyarı sefer, cihanda halk yemeklik edip konağa süren..."* doğru sözü üzerine, bu dünya misafirhanesinde insanın ömrü dediği hayatının kadir ve ehemmiyeti, oyun oynamaktan ibaret olup gülüp ağlamaya değer bir kıymeti olmadığından, dünyanın varlığıyla müftehir yokluğuyla kederli olmak hakikaten abestir. Bundan dolayı iş bu mihnet kapısında, böyle olan bitenler, Allah indinde mükâfat ve yükselmeye bir vesiledir. Ulu nebîler ve evliyâyı kiram hazretlerinin uğradıkları mûsibet ve belâlar ve İmâm-ı Âzam ve İmam Musa el- Kâzım ve İmam-ı Rabbânî gibi büyük ve ululardan bunca zevâtın hapishanelerde ölünceye kadar çektikleri müşkilat ve baskılar bize ve arkadaşlarımaza tâziyet için kâfi tâlimattır.

Ahvali mahsusama gelince, evvelki halimden beri sâlik ve malik olduğum ve vicdanım doğrultusunda, ömrümün bütün safhaları her ne kadar alâyık ve halâyık olmayan bir çok sebepler ve ilişkiler ile dolu ise de, başlığı *"Lillahi kûn fiddünya keenneke garib"* [Allah için dünyada garib gibi ol] hükmü şerîfiyle müzeyyen olduğundan, bütün fiil ve hareketlerimde bu inancım rehber ve her nerede bulunsam benimle

---

mid döneminde ve özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında, islâm Dünyasının yardımlarını kazanmak konusunda Şeyhin önemli çalışmaları olmuştur. Saray ve Bâb-ı Âlî'nin güvenini kazanmış olmalı ki, Macaristan'a özel ziyaret için görevlendirilmiş ve daha sonra Buhara, Afganistan, Hive, Türkmenistan taraflarına bir gezisi yapmıştır. Bu çalışmaları, Devlet adına yaptığı söylenebilir. Bu zât, Lugat-ı Çağatayi'yi yazacak kadar da dil bilginidir. 93 Harbi sırasında İngiltere'nin İstanbul Elçisi Layard'la temasları olduğu. İngiliz arşivlerinde ortaya çıkmıştır. Ancak, II. Abdülhamid'in Şeyh vasıtasıyla İngilizlere. Osmanlının arkasında güçlü bir İslâm potansiyeli bulunduğu propogandasını yaptırdığı ve asıl görevinin bu olduğu ifade edilmektedir. İşte Midhat Paşa'nın Tâif zindanında ve uzlet içinde samimi olarak yazdığı mektubun muhatabı, aynı zamanda etkili bir siyasi kişiliği bulunan. Şeyh Süleyman Efendi'nin bu kişi olması kuvvetle muhtemeldir. (Bkz. Azmi Özcan, Özbekler Tekkesi Postnişini Süleyman Efendi, Tarih ve Toplum, 1992 sayı:100 / Nazan Bekiroğlu, Bir Şeyh, Bir Sahte Derviş, Bir Dil Âlimi, Dergah Dergisi 1995/63 / Abdülhamid'in Hatıra Defteri, İstanbul, 1985 s.72)

Levent Şahverdi Arşivi

bareber olduğu halde ihtiyarlığıma kadar geldim. Altmış yaşından sonraya kalan altı günlük ömür için bence bütün alâyık ve halâyıktan çekilerek hasıl olan tam bir uzlet ve vahdet içinde, bir vakit fırsat olduğundan çalışmak arzusu her şeye galebe etmiştir. Ve nezdi âcizimde bulunabilen kitaplar ve müellifler arasında sizin değerli eseriniz olan *Mecmuâ-i Risail'in* okunması da bu arzumu şiddetlendirmiştir.

Fakat insanın âciz hâli sebebiyle, yalnız başına fikir ve görüşünde isabet olamayarak, herhalde ve hususiyle usûlü tarikatte delil ve kılavuza muhtaç olduğundan, bu bâbda kıymetli yardımlarınızı rica etmek ve bizzat elinizi öpmek için şereflenmeye, bulunduğumuz vaziyet müsait değildir. Başka suretle konuşmaya da şu hâl içinde imkan yoksa da, feyz almak mutlaka beraber bulunmaya mevkûf olmayıp, manevî desteğiniz bile yeterli ve belki daha fazla faydalı ve müessir olabilir. Tarikat-ı Âliyenizin bizim gibi mübtedîlere telkin olunacak mukaddeme-i âdap ve usulü hakkında tâlimat ve mürşidâne öğütleri varsa onların da bir kağıt üzerine yazılarak tâyin olunan vasıtalarla, yazılı veya şifahî ifası mümkündür. Bu âcizane inancımı huzuru âlilerine işbu ârizamla takdim ve tebliğe ibtidar eyledim. Artık hangi şekilde re'y ve tensip buyurulur ise, ona göre hareket olunmak üzere yazılı veya şifahî emr-i celîlenizi intizâr eylerim efendim.

Ahmet Midhat, 19 Şevval Sene 1300

[23 Ağustos 1883]

Levent Şahverdi Arşivi

(11)

İffetlû Haremlerim Hanımlar,

Bundan otuzbeş-kırk gün kadar önce Sait Bey namına olarak, size bir mektup göndermiştim ki, en son mektubum odur. Evvelki mektupların fihristi ve numaraları onda beyan olunmuştu. Bunun üzerine bir hafta kadar zaman hasta oldum. Sebebi de arkamda ve sağ küreğim üzerinde zuhur eden bir çıbandı. İşbu çıban gitgide büyüyüp "şîr-pençe" (*) olduğu anlaşıldı ve beni hayli hasta etti. Burada bir hekim muavini olarak genç bir adam varsa da, tecrübesiz olduğundan bizim arkadaşlar hayli telaş ederek, Mekke'de bulunan Vali Paşa'ya bir mektup yazıp, benim haberim olmadan bir hekim istemişler ise de, bir cevap bile gelmemiştir.

Meğer bu aralık Vali Paşa'nın vezâret Menşûrunu götürmüş olan yaverle Vali Paşa'ya gelen emirde, Tâif'deki menfî denilen mahpusların bir an evvel vücutlarını ortadan kaldırmak için acele etmek için yiyecek ve sair hususlarda tazyik olunmalarına dair görev zuhur etmiş. Bu görev Vezâret Menşûru ile birlikte geldiğinden, önce bizim için özel olarak seçilip gönderilmiş olan Binbaşı Bekir Efendi, Vali Paşa tarafından görevli olarak Tâif'e gelerek, ilk iş olarak bize verilen tayınları tamamen keserek, aşçıları da kaldırdılar. Yanımızdaki uşaklar ki, biri bizim Arif ve diğerleri Mahmut Paşa'nın ve Hayrullah Efendi'nin ve Nuri Paşa'nın olmak üzere topu dört kişiden ibarettir. Bunlar bile yanımızdan alınıp çıkarıldıktan sonra, binbaşı her birimizin yanına gelerek, ben ise hasta yatağımda ve çıbanın ağrısı ile uğraşırken, aldığı emri gayet sert bir lisanla anlatarak, askere sabah-akşam verilen çorba ve sebze ne ise bizlere de ondan karavana verileceğini ve çarşıdan yiyecek olarak az-çok bir şey aldırmak memnu olduğundan bahse-

(*) Şîr-pençe [aslan eli]: En çok ensede ve sırtta çıkan, çabuk genişleyen ve tehlikeli bir halde olabilen, çoğu istafilokok mikrobundan ileri gelen bir kan çıbanı.

Levent Şahverdi Arşivi

derek, verilecek karavana içindeki gıda ile yetinilmesini söyledi. Evvelki gibi çamaşırlar dışarıda yıkanmayıp herkesin kendi çamaşırını yıkamasını tenbih ederek ayrıca herkesin yanında ne kadar kağıt, hokka, kalem ve yazılı evrak varsa toplattırıp aldırdı.

Bereket versin sizin mektupları evvelce yazmıştım. İçinde birşey yoksa da, ihtimal söz olurdu. İşte Binbaşı Efendi bu şekilde görevini yaparak bizim uşakları ve Hayrullah Efendi'nin iki yaşında küçük bir oğlu ile bir evde oturan validesini ve aşçıları alıp o gece Mekke'ye götürdü. Bu muamele zehirlemenin [tesmîm] bir başka nev'i olup, otuzar kırkar sene aile ve çocuğu içinde lezzetli yemeğe alışanlar, asker karavanasını açlık zoruyla bir müddet yeseler bile, mideleri ve vücutları dayanamayarak, tabii mizaçları bozulacak ve bu durum vefatlarına sebep olacaktır. O da çabuk olmayıp nice işkence ve eziyetlerden sonra olacağından herkes bir türlü hüzün ve esefle, ebedi dergâhına cenâbı Allah'ın huzuruna nasıl ve hangi lisanla yalvarıp yakaracaklarının tarifine hacet yoktur.

Bana gelince, böyle bir hastalığın en şiddetli zamanı içinde her an ve dakika yardım ve hizmete muhtaç olduğum uşağı cebren ve kahren yanımdan alıp götürmeleri ve sair muameleleri, benim için diğerlerinden ziyade tesirli olmak tabii ise de, böyle tehlikeli çıbanın çıkması ve istenilen hekimin gönderilmemesi ve bu durumda Binbaşının söz ve muamelelerinin bir kat daha hastalığı uzatması cihetiyle, bir kaç güne kadar ölerek bu sıkıntıların hepsinden kurtulmak ümidi benim için en büyük teselli kaynağı olmakta idi. Lakin, mukadder ecelin tehiri ve teceli mümkün olmadığından, Cenab-ı Hakkın nice zorlukları pek basit-sebeplerle kolaylaştırdığı da aklımızın ermediği ilâhi hikmetler cümlesindendir.

İşte böyle bir üzüntü ve sıkıntı içinde kalıp, çıbanın açılma ve işlemesinden umudu kesmişken, Allah cümlesini maksadına ulaştırsın, arkadaşlarım beni yalnız bırakmadılar. Yaptıkları çoban merhemi [yakı] ile çıban açıldı ve işlemeye başladı. Onbeş gün kadar fevkalade işleyip ağrısı günden güne azaldı ve iyiliğe yüz tuttu. Hele bir kaç günden beri bütün bütün yarası kapanma derecesine geldi. Binbaşı, aşçılar ve uşaklarla buradan Mekke'ye vardığı gibi cümlesi İstanbul'a gönde-

Levent Şahverdi Arşivi

rilmek üzere, önce Hayrullah Efendi'nin çocuğu ve haremi Cidde'ye varmışlar ve uşaklar da müteakiben gönderilmek için hazırlanmış iken, telgrafla İstanbul'dan gelen emir üzerine, Efendinin haremi ile bizim uşakları Binbaşı Bekir Efendi tekrar Tâif'e getirmiş olup, bîçare uşaklar olsun mahbusluktan kurtulmuş iken tekrar hapse dönmüşlerdir.

İşte halimizin hülasası bundan ibarettir. Evvelki gibi mektup göndermeye imkan olmadığı cihetle, çamaşır, yiyecek ve para gibi şey gönderilecek olur ise, şu halde bunların bize vasıl olması mümkün değildir. Meğer ki durum değişir, eğer âriyet dişler yapılmış olup da gönderilir ise, ihtimal ki o zamana kadar bir vasıta tedarik olunarak içeri alınabilir. Lakin para ve yiyecek gönderilmemelidir. Hem de lüzumu yoktur. Zira çarşıdan et ve pirinç ve sair besleyici yiyeceklerin alınması yasak olup, kahve ve odun ve kömür ve sabun gibi şeyler için ihtiyaç olsa da mevcut kâfidir. Memduha hanım ve çocukların gözlerini öperim. Diğerlerine umumen selâm.

Midhat, 8 Cemaziyelahir 1301
(5 Nisan 1884)

Not: [Haşiye]:

Sekiz kişiye bir karavana olmak üzere cümlesi için sabahları iki karavana çorba, akşamları turp yaprağı veya sair şeyden yapılmış iki karavana yiyecek getirilip önlerine konuluyor. Herkes başına toplanır, açlıktan son dereceye gelmiş olanlar zar zor birşey yer ve bazısı sakladığı ekmeği yemekle yetinir. Parası olanlar sabun ve kömür alıp su ısıtıp çamaşırlarını yıkar, olmayanlar küllü su (*) ile zaruretini def eder. Benimzaten dişlerim olmadığından tirit ile besleniyorum. Çıban kapanmak derecesine gelmiş ise de, vücudum pek zayıf olduğundan, hasta halindeyim. Yukarıda söylenen tedbirler mevcudu öldürmek için tertip olunduğundan, bakalım kimler kazanır.

(*) Küllü su: Eskiden sabun veya detarjan yerine kullanılan, ateş artığı külün su ile karışımı.

Levent Şahverdi Arşivi

(12)

Muhterem Hanımlarım Naime ve Şehriban, Kerimem Memduha ve Mükerremim Ali Haydar, Vesime ve Mesrure,

Bu mektubum ihtimal ki son mektubumdur. Zira evvelki iki parça mektubumda tafsil olunduğu gibi, bizim yemeğimizi kesmekten ve mektuplaşmaya ihtimal bırakmamak için kalem ve kağıtları, bütün bütün kaldırıp bir tazyik altına almaktan maksat cümlemizi birer birer zehirleyip öldürmek niyetlerinden doğduğu ortaya çıktı ve teşebbüs dahi ettiler.

On gün önce benim için bizim uşak Arif'in bir zabtiye vasıtasıyla aldırdığı sütün içine zehir koyduklarını, Arif sütü pişirirken anlayıp tecrübe etmekle ortaya çıktı. Dört gün sonra Arif bir miktar et alıp bir odaya koyduğu halde, geceleyin tenceresi zehir doldurulmuş olduğu anlaşılınca, sabahleyin döktürüldü ve bir kaç gün sonra da içtiğimiz su testisine zehir koydular.

Bunlar Arifin dikkati sayesinde meydana çıkıp, kötü bir neticesi olmamışsa da, muhafazamız için iki sene önce İstanbul'dan seçilerek gönderilen ve son olarak kolağalığından binbaşılığa terfi ettirilen Çerkes Bekir Efendi, mahut Çerkes Hasan'ın mektep arkadaşlarından olup, bulunduğumuz odaya konulan üç adet küçük zabit dahi niyetlerinde ona ortak olmalarına ve bunların ifade ve tutumlarından anlaşıldığı üzere, Vali Osman Paşa'ya müşirlik rütbesiyle beraber, bizlerin vücutlarımızın ortadan kaldırılması için İstanbul'dan hergün emirler gelip, dünkü gün dahi Mekke'den Miralay Çerkes Mehmed'in de gelmesi bunun için olmalıdır.

Bu kadar hücuma karşı artık korunmanın hiçbir faydası olmayıp, derhal bizim için böyle bir kötü hadisenin meydana gelmesine kesinlikle karar verildiği anlaşılmaktadır. İhtimal ki, bu mektubum varmazdan evvel vefat haberimi almış olursunuz. Bundan dolayı fazla keder ve üzüntü duymak abestir.

Levent Şahverdi Arşivi

İnşaallah Cenab-ı Hakk günahlarımızı kefaretiyle affa mazhar ve merhamet ederek bir de bu yolda şehadete nail buyurduğu takdirde bundan büyük nimet olmaz. Sizin için tevdi edeceğim vasiyetin hülasası şudur ki, vefatımın vukuûndan sonra sizin İstanbul'a gitmenize müsaade buyurulur (*) ve belki de maaş bile verilir.

Pek rica ederim, cümleniz konakta birleşip kardeş gibi geçinmelisiniz. Ve hemşirem Sıddıka hanımı birlikte alıp, kendine terekenin sülûsundan yüzelli lira kadar birşey vermelisiniz. Bâki, cümlenizi Allah'a emanet ederim.

Midhat, 24 Nisan 1300
10 Recep 1301 [6 Mayıs 1884] (**)

(*) Halbuki ailesi İzmir'de menfî'yen ikamet ettirilmiş ve şahsi menfaatten başka saiki olmayan bazı rezil kişilerin tahkıratına uğramaktan hali kalmamıştır. (AHM)

(**) Midhat Paşa bu mektubu yazdıktan bir gün sonra, 1884 yılının 7 Mayısı 8 Mayısa bağlayan Çarşamba gecesi boğularak öldürülmüş ve gerçekten de bu mektup ailesine yazdığı son mektubu olmuştur. OSK.

Levent Şahverdi Arşivi

(13)

Tayfur Efendi'nin Mektubu (*)

İsmetlû Hanımefendilerimiz Hazeratı

21 Nisan 1300 [3 Mayıs 1884] tarihli temiz ihsannemeniz âcizanemin eline geçmiş olup, meal-i âlisi rehin-i müdrike-i abidanem olmuştur. Paşaların durumunu belirtir Damat Mahmut Paşa tarafından bir zâta gelen bir mektupda bazı tafsilat olduğundan, bundan zâtı iffetanelerine dahi malümat verilerek, oraca bazı teşebbüste bulunulması tavsiye olunmuştur.

Şöyle ki, geçenlerde Hicaz Valisi Osman Paşa'nın menşûrunu götürmüş olan Mabeyn-i Hümâyun yaverlerinden binbaşı Çerkes Bekir Efendi, Paşaların yanına gidip uşaklarını yanlarından ayırarak onları uşaksız bırakmış olduğu gibi yanlarında ne hokka, ne kalem, ne de bir parça kağıt bıraktırmayıp aşçılarını dahi kovdurmuş. Bu icraat Paşa efendimizin "şîr-pençe" çıkardığı bir zamana denk geldiğinden ve hekimlerini alıp başka hekim vermek istemişlerse de, onu da kendileri kabul etmediklerinden bîçare Paşa efendimiz pek ziyade sıkıntı çekmiş ve nihayet uşaklarının tekrar yanlarına iade olunmaları için Vali Paşa'dan istida etmeleri üzerine, dışarı çıkmamak üzere uşaklarının yine kendilerine gönderildiği ve o aralık Cenabı Hakimi Mutlak'ın inayeti rabbanisiyle Paşa efendimizin çıbanına Damat Mamut Paşa, bir merhem yaparak yarasına kullanmıştır.

(*) Bu mektubu Midhat Paşa'nın ailesine gönderen Tayfur Ağa, Midhat Paşa'nın kethüdası olup, Paşa'nın sürgün edilmesinden sonra da ailenin bütün işlerine bakmış ve 1888 yılında İstanbul'da ölmüştür. Ağa bu mektubu muhtemelen İstanbul'dan İzmir'e yazmış olmalıdır. Mektubun yazılmasından iki gün önce, Midhat Paşa'nın boğdurulmuş olduğundan Tayfur Ağa'nın henüz bir haberi olmadığı anlaşılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

İşte bununla düzelmiş olup, şimdi sıhhati berkemâl olduğu ve fakat bir miktar asker çorbasıyla adam başına bir asker ekmeğinin üçte birini vermekte oldukları ve bununla karınları doymayıp açlıktan ölmek derecesine geldikleri ve hiçbir yere çıkarılmayıp fena halde tazyik olundukları ve hatta kendilerinin hayatlarından ümitlerini kestikleri anlaşılmıştır.

Bu sözler Damat Mahmut Paşa'nın mektubunda görülmüştür. Binaenaleyh oraca müracaat olunacak yerlere müracaat olunup, bunları ifade etmeniz rey'i ismetpenahilerine muhavveldir. Fakat işbu mektubu âcizanemi okuduktan sonra yırtıp ateşte yakmanızı rica ederim. Zira bu günlerde işi ziyade sıkıştırdılar. Cenab-ı Hakk hıfzetsin.

Bâki irade efendimiz hazretlerinindir.

Bende Tayfur 26 Nisan 1300
(8 Mayıs 1884)

Levent Şahverdi Arşivi

(14)

Şeyhülislâm Hayrullah Efendinin Mektubu

İsmetlû Hanımefendiler Hazretleri

Mahsusen, hâkipâyi temiz şahsiyetinize yakışan tâzimatımızla, Memduha hanımefendi ile Ali Haydar Beyefendi'nin ve Vesîme ve Mesrûre hanımefendilere dahi mahsusen selam ve dualar olunup, velînîmeti bî-minnetimiz, pederleri Midhat Paşa Hazretlerinin vukû bulan şehâdetleri münasebetiyle, cümle hânedânı âlilerini sünnet-i seniyye üzere tâziyet ve tesliyet ederim.

Şehidi müşârünileyh hazretleri, gömüldüğü toprağında rahat yattığı kadar, hak teâla hazretleri aile ve evlât ve ahfâdı âlilerine sabrı cemil ihsan buyursun. İşin sureti cereyanından elbet bir dereceye kadar malûmat almışsınızdır, zannederim. Gazetelerin yazdığı gibi, müşârünileyh hazretleri şir-i pençeyi müteakip hıyarcıktan ölmedi. Vakıa *"şîr-i pençe"* çıkardı ise de, iyi oldu ve hıyarcık hiç çıkarmadı. Mahmut Paşa ile beraber ikisi aynı gecede ve aynı saatte mahsusen ve mahnûken [boğularak] şehit edildiler. Rahmetullâhi aleyhimâ rahmeten vâsia.

Nukut ve eşyalarına gelince, memurlar tarafından yağma ve garet olunduktan sonra, geri kalanı çarşıda satılarak *"muvakkat-ı şer'i"* ile ve *defter-i kassâmı* tanzim olunup, İstanbul'a gönderildiğine dair mevsukan haber alındı. İskât-ı salât ve kefâreti savm gibi şeyleri icra etmediler. Velhasıl yazacak şey pekçok ise de, zâlimlerin şerrinden korkuluyor ve hatta bu şikayetnâmemin [şikâ] ismetpenahilerinize ulaştığım beyan ederseniz teşekkür ederim. Bununla beraber şikayetlerin kimin tarafından olduğunu beyan buyurmayınız ve bazı sual edilecek şeyler varsa sual ediniz, cevabını iş'ar ederim.

İnşallahü tealâ Paşaların şehadetinden sonra, Ağaları dahi bendenizle beraber hapis ve tevkif etmezler. Arif bendeniz Paşa Efendimi-

Levent Şahverdi Arşivi

ze pek güzel hizmet etti, velinimeti kendisinden hoşnut ve râzı etti. Hatta kendisine biriken maaşlar için biri yüz altın, diğeri elli altın iki parça senet vermişti. Şimdi ise Arif Ağa mahpus olup, yanında da parası olmadığından, lütfen ve merhameten müşarünileyhin toprağına hürmeten, sonradan mahsup edilmek üzere, mümaileyh Arif Ağa bendelerine bir miktar para [akçe] göndermenizi, ben dahi rica ederim. Her halde lütf ve kerem zât-ı penâhilerinizindir efendim.

Es-Seyyid Hasan Hayrullah, 15 Zilka'de 1301
[6 Eylül 1884]

Levent Şahverdi Arşivi

(15)

Midhat Paşa Merhumun Şehadetinden Bir Gün Evvel Yazıp Ali Vasfi Efendiye Gönderdiği Tezkere

İdris'e olan mektup, bununla birlikte gönderildi. Bir de bizim tercümei hâlden tamamlanmış bir kısmını beyhude yanımızda durmaması için, o da tarafı şerifinize gönderilmektedir. Okuduktan sonra bir sırasında emin bir vasıta ile İdris Efendiye gönderirsiniz. İdris'in kağıdını okuyup hâli anlarsınız. Sizde bâki kalan onbeş adet yanınızda dursun. Sandıkta olan şeyleri de elinizde bulundurarak, meczûm olan bir hâlin vukuu ve zuhurunda helâlen ve tayyiben [hayırlı] harcarsınız. Bizden ümit yoktur. Zira, bir vesile ile zehirleme işi uzayacak olursa, tek başıma hapsederek [hapsi münferid] rahatlıkla yapmaya teşebbüs edecekleri anlaşılıyor. Cenâb-ı Hakk rahmet ve inayetinden mahrum etmesin. Âmin.

Şayet bundan sonra bir haberleşmemiz mümkün olamayarak, vefâtım da vukuû bulur ise, sizde olan paradan [akçe] on lira kadar fukaraya sadaka vermenizi rica ederim. Eğer daha ziyadece sarf olunup İzmir'den talep edilirse, verirler zân eylerim. Şeyh Süleyman Efendi'nin ellerini öper, dualarını rica ederim. Derviş Selahattin'e emniyet etmemelidir. Zirâ ahlakı bozuk bir şahıs imiş. Mamafih idare etmelidir. Fevkalade bir zaruret olmadıkça, ne buradan ne de oradan birşey yazılmamalıdır. Zira tehlike meydandadır. (*)

(*) Bu mektubu Hafız Ali Vasfi Efendiye getirmeye vasıta olan Bölük Emini Kütahyalı Hafız Abdülkadir'dir. Bu mektupta görüldüğü üzere, gerek mahpusların gerekse aracıların birer müstear ismi vardı. Müstear isimlerin kimler olduğu bilinmedikçe, bu mektuptan bir şey anlaşılmayacağı için, bunların bir hatıra olmak üzere aşağıda belirtilmesini uygun gördük: Bu mektuptaki "İdris Efendi" İzmir şehridir. Aracılara umumiyetle [Kaytan] denirdi. Mesela kaytan bir nüsha

Levent Şahverdi Arşivi

gönderdim demek aracı ile bir mektup gönderdim demekti. Aracılık edenlerin içinde en çok hizmet eden, hükûmet tarafından tayin olunan Trabzonlu Doktor Salih Efendi'dir. Hatta bir kere Salih Efendi gerek Midhat Paşa'nın gerek Mahmut Paşa'nın mektuplarını bizzat İstanbul'a kadar gelerek sahiplerine teslim etti. Sonraları Salih Efendi'nin mahpuslar ile münasebeti anlaşıldığından, oradan çıkarılmış ise de, yine hariçten vasıta olmaya devamda kusur etmemiştir. Bundan sonra vasıta olan ve hizmeti geçen aşağıda yazılı Abdülkadir Efendi'dir.

Namı Müstearlar:

Midhat Paşa	: Şeyh Mehmed
Hayrullah Efendi	:Seyyid Halid
İzzet Bey	: Aziz
Binbaşı Necip Bey	: Şeyh Necmeddin
Bölük Emini Abdülkadir	: Hatip
Mahmut Paşa	: Şeyh Muhsin
Fahri Bey	: Şeyh Fazıl
Seyyit Bey	: Süleyman
Namık Paşazâde Ali Bey	: Şeyh Abdullah
Tabîp Salih Efendi	: Mirza
El-Cevaip Gazetesi	: Elec [Sonradan bütün gazetelere alem oldu]
İbrahim Ağa	: Güzer, Hayrullah Efendi'nin dışarda bulunan ağası
Sultan Hamid	: Şeyh Kerim [mahbusin arasında Kelemen ve Akrep]
Topal Osman Paşa	: Şeyh Kasım
Cemile Sultan	: Cafer Ağa
Medine-i Münevvere	: Macid
Mekke-i Mükerreme	: Mükella
Kâl'a	: Zaviye
Cidde	: Cabir
Tâif	: Tahire
İzmir	: İdris Efendi
İstanbul	: İstefan
Hafız Ali Vasfı Efendi	: Hüsnü, Ebûlmehdi. Ahmed Sıdkı ve Derviş Ahmet [28 senede hasbel icab dört defa değiştirildi.]
Vilayet Mektupcusu Fikri Bey	: Küfrî Dede [gayet ahlaksız ve şerir olduğu için Midhat Paşa tarafından is-

Levent Şahverdi Arşivi

	mindeki harfler değiştirilerek meydana getirilmiştir.]
Adliye Zabit Katibi Behçet Bey	: Behzat [Mahmut Paşa'nın yakınında olup İstanbul'dan haberleşme vasıtası idi.]
Diğer Behçet Bey	: Behlül [Mirâlay İzzet Bey'in kaynı olup keza İstanbul'dan muharebeye vasıta idi.]
Mustafa Efendi	: Kelleci [Meclisi İdare Başkatibi olup, mahpusların yeni geldiğinde nezaretlerine tayin edilmişti.]
Sofî Ahmet Efendi	: Kutup [Hayrullah Efendi'nin kayınpederi olup, mücavereten Medine-i Münevvere'deki arpacılar imamı Hayrullah Efendi'nin İstanbul'daki damadı Turşucuzâde Ataullah Efendi'nin namı müstearı hatırda kalmamıştır. (AHM.)

NOT: Bu listede adıgeçen Ali Vasfi Efendi, Taif'de Evrak müdür Muavini idi ve menfilerin haberleşmelerine gizlice yardımcı olmuştur. Vasfi Efendi aldığı mektupları, hususi vasıta ile Mekkede bulunan İzmir'li tüccarlardan Musullu Hasan Efendi'ye gönderir, O da taahhütlü olarak İzmir'e gönderirdi. Vasıtalar ise Bölük Emini Kütahya'lı Hafız Abdülkadir ile Trabzonlu Tabip Salih Efendi idi. (Bkz. Uzunçarşılı, Taif Mahkumları age.)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

II

MİDHAT VE MAHMUT PAŞALARIN SURETİ ŞEHADETLERİ

Korkunç cinayeti, şahidi dilhunu olan zevâttan Şeyhülislâm Hayrullah Efendi (*) felaket arkadaşlarının yardımlarıyla tafsilatlı şekilde yazarak, bu acı tarihi hakikati kıymetli bir vesika olmak üzere, gelecek nesillerin ibret ve intihabına arzetmiş ve böylece büyük bir mukaddes vazife ifa eylemiştir. Müşarüileyhin bu eserini, yine o cina-

(*) Müşarünileyh [Şeyhülislâm Hayrullah Efendi] 24 Cemaziyelahir 316 [9 Kasım 1898] (18 Eylül 314) tarihinde Tâif kale hapishanesinde vefat etmiştir. Merhum Şeyhülharem vazifesiyle Medine-i münevvere'ye sürgün edilmişti. Midhat Paşa ile arkadaşlarının Tâif'e nefy edilmesinden bir sene evvel Mekke Emiri Abdülmuttalip İstanbul'dan aldığı emir üzerine Şerif, Abdülmecid'i Medine-i Münevvere'ye gönderip müşarünileyhi Mekke'ye getirtip, başkasıyla temasını keserek [ihtilattan men] bir eve ikamet ettirdi. Yazın hükûmetle beraber Tâif'e götürülerek, orada kışlanın bir odasına konuldu. Sonradan Selânikli Mirliva Necip Paşa, Abdülmuttalip'ten aldığı emir üzerine merhumu, diğer zevâtın hapsedildikleri kale hapishanesine naklederek hapseyledi. Halbuki Vali Savfet Paşa, adıgeçen nin hapsine dair bir emir almadığından bahisle hapishaneden çıkarıp, birlikte hacc ifası için Mekke'ye götürmüş, Osman Paşa kumandan olunca tekrar müşarünileyhi Binbaşı Bekir marifetiyle kaleye sevk ve hapsettirmiş. Hayrullah Efendi'nin felaketinin sebebi, Sultan Abdülaziz'in hal'ine fetvayı şerif vermesi olmuştur. Şer'i Şerif hükümlerini tefvize vasıta olan böyle bir Şeyhülislâm, makamı gasbedilerek bir müstebit hükümdarın zulüm ve gadrine uğradı. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Şerif Abülmuttalib'in müşarünileyhe karşı düşmanlık göstermesi ise, Sultan Aziz'in hal'i ve Sultan Murad'ın cülusu için Bâb-ı Seraskeri'de toplanıldığı zaman, Abdülmüttalip davet olunmuş, teberrüken ilk önce biât etmesi teklif edilmiş, o da "Sultan Aziz'in kabahatı neydi ki, hal'ine fetva verilmiş" diye, Hayrullah Efendiyi azarlamış, Hayrullah Efendi de "sizi istişare için değil, biat için davet ettik, istemezseniz avdet buyurunuz" cevabını vermesinden ileri gelmiştir. (AHM.)

NOT: AHM.'ın dip notundaki 24 Cemaziyelahir 316 hicri tarihi yanında bulunan Rumî 18 Eylül 1314 tarihi, hicrî tarihin tam karşılığı değildir. Doğrusu 28 Teşrinievvel 1314 tarihi olması gerekir. (OSK.)

Levent Şahverdi Arşivi

yetin hayattaki şahidi olan Fahri Bey'den alınan şifahi malûmat ile de genişleterek, ibret nazarlarına arz ediyoruz. Bilindiği üzere, adalet ve insanlık namına Avrupa'nın protestolarına ve milli duyguların galeyan ve heyecanına karşı Abdülhamid, Midhat Paşa'yı alenen idam etmekten çekinmiş ve Tâif'e sürgün [nefy] etmek mecburiyetinde kalmıştı. Halbuki kendisi bu mecburiyeti gizleyerek, gûya kendi merhamet ve şefkatinin mecbur etmesiyle Midhat Paşa'yı idam cezasından affettiğini gazetelere ilan ettirmekten utanmamıştı.

Abdülhamid, Avrupa hükûmetlerine ve Osmanlı kamu oyuna verdiği teminata rağmen, Midhat Paşa'nın yok edilmesi hususunda, büyük bir öfke ve kin duymaktaydı. Çünkü o nadir yaratık, hayatta ve meydanda kaldıkça, istediği gibi milleti ezemeyeceğini ve ödeten beri tasarladığı istibdat idaresini tesis edemeyeceğini bilirdi. İşte bunun içindir ki, korkunç şahadet olayının gerçekleştirilmesi hususunda, muhtelif cinayet tertip şekilleri tatbik mevkiine konulmuştur. Bu konudaki, niyet ve tertiplerin tafsilatı aşağıda beyan olunmuştur.

Tâif kalesindeki mahpusluklarının üçüncü senesi sonlarında, Midhat Paşa'nın sağ kürek kemiğinde iki başlı çıban çıkmış ve herkesi merakta bırakmıştı. Beş-altı gün sonra Osmanlı askerî tabibi Naşit Efendi çıbanın "şîr-pençe" olduğunu haber vermiş ve ameliyat gerektirirse de, ihtiyarlık dolayısıyla Paşa'nın acıya tahammül edemeyeceğini söylemiş idi. Her ne kadar sonradan anılan tabip, ameliyatı cerrah Mehmet Efendi adında birine yaptırmak istemiş ise de, Paşa bunlara güvenmediğinden muvafakat etmemiş ve Mahmut Paşa'nın bile Naşit Efendi'ye (*) itimadı olmadığından, çıbanın tedavisi için Mekke'deki doktorlardan birinin gönderilmesi, gerekli tüm masrafları kendisinin ödeyeceğini Hicaz valisi Müşir Osman Paşa'ya [Midhat Paşa'dan ha-

(*) Bunu te'yiden Ali Vasfi Efendi şu olayı anlatıyor: Bir gün Dr. Naşit Efendi yanıma gelmişti. Söz Tâif'deki mahpusların durumuna intikal edince, şöyle söylemişti: "Geçenlerde Binbaşı Bekir Bey beni çağırdı. Zehir istedi. Ben biz mektepten çıkarken zehir vermemek ve çocuk düşürmemek için yemin ettik, veremem dedim. O halde sen bize en müessir zehiri söyle, kendimiz tedarik ederiz dedi. Mamafih ben onu da yapamamm dedim..." (AHM.)

Levent Şahverdi Arşivi

bersiz olarak , gönderdiği ve sitemli ricanameye mukabil,doktor gönderilmek söyle dursun, cevap bile verilmemişti.

Tabip Naşit Efendi, Yüzbaşı İbrahim Ağa ile birlikte her gün Midhat Paşa'nın çıbanını tedavi için gelmekte ise de, kendisine güven duyulmadığından bir çoban merhemi [yakı] yapılarak onunla tedaviye başlanıldı. Mabeyinci Fahri Bey tarafından, yara her gün pansuman edilerek ve kaynamış bezlerle sarılarak,ihtimam ve gayret sayesinde çıban günden güne iyileşmeye başladı. Hergün çıbanın ne halde olduğuna dair jurnal ile Hicaz Vilayetine, ordan da telgrafla Mabeyne malûmat verilmekte idi.

Bir gün mutad şekilde Doktor Naşit Efendi, Yüzbaşı İbrahim Ağa ile beraber gelerek Midhat Paşa'nın pansumanı değiştirilirken hazır bulunuyordu. İş bittikten sonra, her günkü gibi şurdan burdan bahsedildiği sırada Naşit Efendi damdan düşer gibi, *"şimdi Avrupa'da idama mahkum olanlar hakkında katili asmak gibi şeyleri kaldırmışlar "kloroform" denilen ilacı kullanarak, bayıltıp, öldürüyorlarmış."* demesi bir manaya haml olunamamış ve hayret uyandırmıştı.

Mahbusların muhafazasına memur onuncu alayın üçüncü taburu binbaşısı mektepli Çerkes asıllı Bekir Efendi bir kaç ay evvel Mekke-i Mükerreme'ye, oradan Medine-i Münevvere'ye gitmiş ve dönüşünde martın ikinci pazar günü Naşid Efendi ve İbrahim Ağa ile birlikte beklenilmediği halde Midhat Paşa'nın çıbanını görmeye gelmiş idi. Sohbet esnasında niçin geldiği sorulduğu zaman *"hem Taif'deki askerin işlerini düzeltmek hem de "türbe" ve civarı köylerinin ahalisi bir kaç senedir zekatlarını "vergi" vermediklerinden yakında oraya tahsile gidileceği cihetle şimdiden yol tedarikinde bulunmak üzere müşirden emir almış olduğunu"* söyledi.

Binbaşı Bekir Efendi'nin Taif'e avdetinin altıncı günü. Paşaların ağaları bir mutad memur-u mahsus ile Abdullah ibn Abbas Hazretlerinin mescid-i şeriflerinde cum'a namazını edaya gitmişlerdi. Yalnız Midhat Paşa'nın ağası Arif Ağa, müşarünileyhin hastalığı münasebetiyle gitmemişti. Halk camiden çıktıktan sonra binbaşı Efendi, ağaları ve aşçıları çarşı ortasındaki karakolda durdurmuş ve Arif Ağa için dahi kaleye bir mülazım göndermişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Arif Ağa ise Paşa merhumun hasta ve döşekte olduğundan bahisle gitmeyeceğini ve emirleri ne ise beyan olunmasını ifade eylemişti. Mülazım tekrar gelerek aldığı emre binaen derhal Arif Ağa'yı götüreceğini söylemesi üzerine, Paşalar tarafından Binbaşı Bekir Efendi'nin keyfiyet ne ise kaleye gelerek beyan etmesi münasip olacağı bildirilmişti. Bekir Efendi gönderilen cevap üzerine yarım saat sonra kaleye geldi ve Hayrullah Efendi'nin odasına giderek: *"Paşaların ağaları ve aşçıları çıkarılıp mîrîden verilmekte olan tayınların kesileceğini, asker karavanalarıyla yemek verilerek tütün ve yemişten başka hariçten yiyecek alınmasına müsaade edilmeyeceğini, kimde kalem, hokka ve kağıt varsa alacağını Hayrullah Efendi'nin hariçde bir evde oturan emzikli haremini alıp Mekke'ye götüreceğini ve oradan Dersaadet'e göndereceğini aldığı emir iktizasınca ve memuriyeti icabından olmak üzere kat'i bir surette ifade eyledi."* Bunun üzerine cümleye bir hayret ve dehşet gelerek akıbetin vahim olacağı anlaşılmıştı. Ne çare ki elden birşey gelmezdi. Mahmut Paşa merhum hiddetli bir zât idi. Binbaşı Bekir'e hiddet ve şiddetle pek çok sözler söyledi. Lakin faydası olmadığından hiç olmazsa ağaların gelip efendileriyle hesap görmelerine izin istenildi. Merkum: her ne kadar buna mezuniyeti yok ise de, kendiliğinden müsaade edeceğini beyan eylemiş olduğundan ağalar kaleye gelerek, bir memur ile beraber olarak hesapları görüldü. Yukardaki emir mucibince kağıtlar, kalemler, hokkalar, aşçılar bakır tokmaklar alınmış ve ağalar kışla kapısı yanında olan bir odaya ikame edilmişler idi. Binbaşı da yol hazırlığında bulunmak üzere daireden çıkmış ve o gece kışlada yatmıştı.

Midhat Paşa Devlet-i Âliyye'de iki defa makamı sadarete gelmiş, devlet ve milletine bunca büyük hizmetleri geçmiş iken, merhumun ne bu hizmetlerine ne ihtiyarlığına bakılmadı! Mazlumen mahbus olduğu ve hastalanıp arkasından bir şîr i pençe çıkararak en ziyade hizmete muhtaç bulunduğu bir zamanda, evlad ü ıyalinden ve cariyelerinden yanında kimse bulunmadığına zerre kadar merhamet olunmadıktan başka, aylıkla hizmet eden hizmetçisi bile yanından alındı. Her ne kadar neferatı askeriyeden birisi hizmetine tayin olunmuş ise de, hizmetini öğreninceye kadar vakit geçeceği aşikâr idi. İşte birdenbire

Levent Şahverdi Arşivi

hatırlara gelmeyen böyle şiddetli bir muamele cümleyi dilhûn ve mükedder etmişti. Midhat Paşa iyileşinceye kadar, sabah-akşam çıbanın pansumanı, yemeğinin hazırlanması ve diğer hizmetleri felaket arkadaşları tarafından yapıldığı gibi, geceleri de yalnız bırakılmaması için Ali Bey'in yanında yatması kararlaştırılmıştı.

Midhat Paşa merhum dayanıklılık ve metaneti sayesinde hiç çekinmedi, beş vakit namaz ve zikrinden başka, haftada bir Kur'an-ı Kerim'i hatmederdi. Her gün kadı Beyzâvî Tefsiri ile Şifaî Şerif okumakla meşgul olurdu. Hergün, büyük bir tevekkül ve tam bir teslimiyet içinde, daima şunları söylerdi: *"Her ne yaparlarsa yapsınlar, elhamdülillah bizler mukaddes topraklarda bulunuyoruz. Velhamdülillâhî Tealâ her şeyden temizlendik. Olsa olsa bizleri şehit ederler. Bu da bizim için dünya ve ahrette büyük bir nimettir..."*

Martın onsekizinci cumartesi günü Binbaşı Bekir Efendi ağaları, aşçıları ve Hayrullah Efendi'nin haremini alıp Mekke-i Mükerreme'ye hareket edeceği zaman, bazı sözler kapıp sermaye etmek için veda vesilesiyle Midhat Paşa'nın yanına gelmişti. Midhat Paşa'nın; "bugün gidiyormusunuz?" diye buyurması üzerine, Bekir Efendi:

– Evet Efendim bu gün gidiyorum, bir emriniz varsa, beyan buyurun... dedi. Buna cevaben merhum müşarünileyh şöyle buyurmuştu:

– Evet bazı sözlerim vardır; güzelce dinleyin ve Vali Paşa'ya olduğu gibi söyleyin... Vali Paşa'yı Sultan Hamid müşir yaptı. Midhat Paşa'nın bu devlet ve millete yaptığı hizmetler, eserleriyle meydandadır. İşte Midhat Paşa'nın bugün ne halde olduğunu görüyorsunuz. Yapılan muamelelerden anlaşıldığına göre, bir kötü niyet olup, onu da yaptırmaya sizleri alet edecekler. Vali Paşa nasıl müşir oldu ise, siz de kaymakam, miralay ve liva olursunuz. Miralay Bey bile liva ve ferik olur. Diğerleri de sırayla rütbe alırlar... Lakin sizler Sultan Hamid'den evvel vefat ederseniz, rütbeler mezar taşına yazılır. Yok Sultan Hamid sizlerden önce vefat ederse artık orasını bilemem, iş nasıl olur. Burasını da sizler düşünün. Zira Sultan Abdülhamid; kurduğu özel mahkemenin başkanı Sürûri Efendi'yi gerçi Kazasker yaptı, fakat sonra Manisa'ya mutasarrıf yapıp defetti. Yine o mahkemenin nazırı olan Cevdet Paşa'yı azletti, konağında kahrederek oturuyor. Buralarını güzelce

Levent Şahverdi Arşivi

düşünmelisiniz. Cereyan eden muamelelerden bir kötü niyet seziliyor. Böyle iş de bulunanlara şu Âyet-i Kerime kifayet eder:

Ve Men Yektul Mu'minen Muteammiden Fecezâuhu Cehenneme Hâliden Fîhâ ve Gadiballahu aleyhi ve leanehu ve Eadde Lehu Azâben Azîmen..." (*)

Paşa bu âyeti kerimeyi okuduktan sonra ilaveten:

"– *Malûmunuzdur ki, bütün müslümanların gözünün nuru olan Hazreti Hüseyin Efendimiz Hazretleri, zamanın padişahının vezirine ve onun da vasıtalarına verdiği emir ile şehit edildiler. Lakin bu vasıtalar, şimdi ve kıyamete kadar lânetle anılıyorlar, içinden birisini ayrı tutmuyorlar. Hele cümlesinin âzâp ve gazâbı ilâhîye müstahak olduklarını düşünmelisiniz. Vali Paşa'ya bu sözlerimi aynen söyleyiniz...*" buyurdular.

Bekir Efendi: "Efendim, ben vakıa muharebelerde bulundum. Lakin bunun haricinde bir tavuk bile kesmedim. Allah etmesin, böyle şeyde bulunmayı kimse arzu etmez..." diyerek, meclise veda edip ayrıldı. Ağaları aşçıları ve Hayrullah Efendinin haremini alıp akşama doğru Cebel-i Kira [kura] yoluyla Mekke-i Mükerreme'ye gitti.

Bekir Efendi Tâif'den ayrılışının yedinci Cumartesi gecesi, akşamla yatsı arası Ağalarla beraber tekrar Tâif'e gelerek, bunları yine eski hizmetlerine iade eyledi. Ancak Hayrullah Efendi'nin evli bulunan ağasını dışarıda bıraktı. Efendi'nin haremi [eşi] ise Mekke-i Mükerreme'den bir aşçı kadın ile beraber İstanbul'a gitmek üzere Cidde'ye gönderilmişken, o bile geri dönerek Ağalardan birkaç gün sonra tekrar Tâif'e geldi. Eski oturduğu eve inerek yiyecek ve içeceklerine, evin sair işlerine bakmak üzere Hayrullah Efendi'nin rızasıyla hademesi İbrahim Ağa hariçte bırakıldı. Onun yerine askeri neferlerden bir hizmetli tayin olundu.

Binbaşı Bekir ertesi gün bulunduğumuz daireye geldi. Paşalar ile konuşmasında, tayınların kesilmesi, aşçıların çıkarılması ve ağaların alınıp yine iadesi Mabeyn-i Hümâyun'dan gelen telgraf emri gere-

(*) Kim bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası içinde ebedi olarak kalacağı yer cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

ği olduğunu bildirdi. Vali'nin Midhat Paşa'ya selamını tebliğ ederek,- hastalığına riayeten mi, yoksa başka bir sebebe mebni midir nedir bilinmez- çarşıdan her ne isterse alınmasına izin verildiğini söyledi. Kendisinin böyle işleri yapmayı arzu etmediğini, ne çare ki asker olduğu için emre uymak zorunda olduğunu da ilave ederek, kışla kapısı yanındaki odaya çekilmişti. Midhat Paşa'nın çıbanı bu sıralar tamamıyla iyileşmiş ve sağlığı da yerine gelmeye başlamıştı.

Bir gün Midhat Paşa merhumun canı süt istemişti. Tâif'de Eşref adındaki sütçüden süt almak üzere bir nefer gönderilmişti. Kale'de görevli mülazımlardan Nuri (*) kılıcını beline takıp, neferin arkasından yetişerek beraberce sütçünün evine varırlar... Eşref'e "sütün var mı yok mu" diye sorduklarında, merkum; "Binbaşı Bekir Efendi süt istemiş idi, onun için üç okka süt ayırdım, şimdilik bundan başka yoktur. İsterseniz bir okkasını Midhat Paşa'ya verelim" der. Nuri buna muvafakat eder. Neferle birlikte o bir okka sütü daireye getirmiş ise de, Nuri'nin bu güne kadar hiç görülmeyen bu işgüzarlığından şüphe olunmuştu.

Midhat Paşa'nın hastalığı dolayısıyla hademesi Arif Ağa'nın pişirdiği yemeklere Seyyit Bey nezaret etmekte idi. (**) Alınan sütü koydukları tencerenin kapağını kaldırıp bakar ve sütün rengini beğenmeyip bir kahve kaşığının ucuyla ağzına alır. Süt fena halde acı olduğundan Seyyit Bey'in ağzını boğazını berbat eder. Bu sütten yanında bulunan bir kaç kişiye, hatta mülazım Mehmet Ağa'ya da verir. Onlar da içer içmez bayılır, bir kısmı da bir kaç gün rahatsızlanır. Bu durum Midhat Paşa'ya anlatılınca, mülazım Mehmet Ağa'yı çağırdı ve tecahül-i arifane ile:

(*) Bu mülâzım Nuri şimdi miralay olmuştur. Midhat Paşa'nın şehadetinden sonra terfi ederek, geriye kalan mazlumların korunmasına memuren, Tâif kelesine muhafız tayin ve 2.000 kuruş maaş zammıyla taltif olunmuştu. Adıgeçen, Kanun-u Esâsî'nin ilânını müteakip İstanbul'a celp edilmiş ve de tevkif edilerek mahkemeye verilmiştir. (AHM.)

(**) Seyit Bey, Sultan Murad merhumun ikinci mabeyncisi idi. Seyit Bey ile miralay İzzet Bey onar seneye mahkûm oldukları halde. vefatlarına kadar hapis yatmışlardır. (AHM.)

Levent Şahverdi Arşivi

"Bugün süt aldırdık, sütçü Binbaşı Efendi'ye de bize verdiği kaptan süt vermiş. Bize gelen sütü zannımca bakır çalmış olmalı ki, kim içmiş ise bayılmış veya rahatsızlanmış. Galiba siz de içmişsiniz..." dedi. Mehmet Ağa: "Evet içtim süt zehirlidir" dedi.

Merhum: "öyleyse binbaşı efendiye git söyle, içmesinler. Bizimkini bakır çalmış, belki onunkini de bakır çalmış olabilir..." diyerek binbaşıya gönderdi. Gelen cevapta: "Binbaşının şimdi şütçüyü çağırarak gerekli muayene ve tahkikatı yaptıktan sonra, hapis ve darp edeceğini ve işin sonuna kadar arkasına düşüp tetkik eyleyeceği..." bildirilmişti.

Halbuki aynı Bekir Efendi hastanenin bahçesinde arkadaşlarıyla beraber oturup, bu haber kendine gitmeden önce, laf arasında, "sütü içtiler mi, çabuk tesir eder mi, acaba oldu bitti mi?.." gibi laflar ettiği sonradan öğrenilmiştir. Binbaşı için verilen sütü birkaç asker içtikten sonra bayıldıkları söylenmiş ise de, hakikat anlaşılamamıştır.

Midhat Paşa için alınan sütten bir miktar alınıp tahlil için Binbaşıya gönderilmiş ise de, "tahlil için âletleri yoktur" cevabı verilmiştir. Binbaşı sütçü Eşref'i getirttiği zaman, sütün kabını getirip yeni kalaylatmış olduğunu göstermiş ve "sütünde böyle bir şey bulunmadığını ve eğer varsa sonradan konulduğunu" söylemiştir. Halbuki Binbaşı, Midhat Paşa'ya gelip süt böyle olmuş, şöyle olmuş demediğinden cümlenin evhâm ve şüphesi artmıştır.

Merhumun hastalığı dalayısıyla hizmetçisi Arif Ağa geceleri odasında yatardı. Bunun için odasında bulunan yemek tencerelerine mevkuflar tarafından işaret konulup oda kapısı kilitlenir, anahtarı alınır idi. Bu süt meselesinden onbeş gün sonra bir sabah Arif Ağa kalkıp yemek tencerelerine bakınca, işaretlerin bozulduğunu görerek kapaklarını açar, içlerinde bir takım ilaç ve eczalar görerek derhal Paşa'ya bildirir. Merhum da, Mahmut Paşa merhumu ve diğerlerini yanına çağırarak tencereleri gösterir ve o hariçten birşey konulduğunu anlarlar. Fakat kimin yaptığı bilinememiş, yemekler kedilere verilerek kaplar yeniden kalaylatılmıştır. Kediler yemekten etkilenmemiş ise de içine konulan ilacın zehir olmadığı sanıldı. Halbuki, merhumun şehadetinden sonra, bunu yapanların mülâzım Memiş Ağa ile Mülazım

Levent Şahverdi Arşivi

Nuri olduğu ve pencereden Arif Ağa'nın odasına girerek tencerelere zehir koydukları –bizzat ikrarları ile– ortaya çıkmıştır.

Mahmut Paşa birkaç defa şiddetli sancılarla ishale yakalanmış ve sebebi anlaşılamamıştı. Bunun için kahveyi bırakmaya mecbur kalmış, bunun üzerine sancı ve ishali de kesilmişti. Bir kere de yemek sırasında berradiye [bürrâd!] ismi verilen destilerin birinde suyun rengi ve lezzeti bozuk olduğundan, desti hemen kırılmış ise de, böyle şeylerin faili bilinmediğinden cümlesine korku ve dehşet gelmiştir.

Duyduğumuza göre kullanılan zehirli eczaları Mısır'dan getirmeye vasıta olan Tabur Ağası İsmail Ağa isminde bir şahıs idi. Anılan kişi Avniye askeri delibaşılığı ile Mekke'ye gelmiş, zaptiyeliğe geçmiş, vali ve Emir'lere temelluk ve hülûlu sayesinde yükselerek nüfûz kazanmış olduğu gibi Osman Paşa'nın da sırdaşı idi. Binbaşı Bekir şeytanca yapacağı cinayetlerde ihtiyatlı iş görür bir herif olduğundan, böyle bir işi yalnız başına üstüne almamıştır. Her halde işin acele bitirilmesi istendiğinden 1301 senesi Recebi Şerifin dokuzuncu ve mezkur aya tesadüf eden Nisan'ın yirmi üçüncü Pazar günü [5 Mayıs 1884], Mekke-i Mükerreme'den iki bölük asker ve iki top ve bir miktar topçu ile beraber 7. Ordu'nun 53.Alayı Miralayı Çerkes asıllı Mehmet Lütfi'de Tâif'e geldi.

Derhal her bölükten onar kişi olmak üzere güçlü - kuvvetli kırk kadar asker seçti. Gerekli emri vererek kale'de yani mahpusların bulunduğu kısımdaki mevcut askerleri takviye etti. Miralay Lütfi Tâif'e gelmeden evvel Binbaşı Bekir, Mahmut Paşa'nın hizmetçisi Hacı Şükrü Ağa'yı gece vakti herkes uykuda iken, iki defa kışlada yanına çağırarak havadan-sudan bahsetmiş. Bekir, kendisinde öyle bir meyil görmediğinden midir nedir, yine bir şey söylemeden kaleye göndermiş idi. Miralay geldiği gün yukarıda belirtildiği üzere, askeri topladı ve süt meselesini vesile ederek Arif Ağa'yı yanına çağırdı.

Miralay, Arif Ağa'ya: "Mithat Paşa'yı zehirlemesini, zehirin de hazır olduğunu, eğer bu işi yaparsa kendisini her surette mükafatlandıracağını, yapmazsa öldürüleceğini ve Mahmut Paşa için başka adam hazır ise de, onun da deruhte ettiği halde Midhat Paşa için bin, Mahmut Paşa için altıyüz altın verileceğini..." söyler. Bunların " Paşalara söylenilmemesini de" tekrar tekrar tenbih eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Arif Ağa sadık bir adamdı. Herifin ne vaad ettiği paralara, ne de tehdidine kulak vermez ve bu işlerin erbabı olmadığını söyler. Lakin Arif Ağa bu tehditlerin sözde kalmayacağını iyi bildiğinden, zabitanın yanında işi kabul ediyor gibi görünerek, Paşalara haber vermek için kal'eye geri döner. Macerayı diğerlerine söylenmemek şartıyla Midhat ve Mahmut Paşalara anlatır. Onlar da arkadaşlarını bir nebze işten haberdar ederler. Toplu olarak bu işin üzerinde düşünüldükten sonra bir kısmı, görülen baskıların ve alınan tedbirlerin kötü niyet belirtisi olduğuna, bir kısmı da Arif Ağa'nın kal'eden kurtulmak için bu sözleri uydurduğuna hamletmişlerdi.

Aman efendim, sizi bu gece bitirecekler...

Her halde durum ve vaziyetin rengi bu merkezde ve mahpuslar hayret ve ızdırapta iken miralayın Kale'ye gelip de bir kere olsun "ne yapıyorsunuz?.." dememesi, kötü niyetle gelmiş olduğu zannını güçlendirmişti. Miralay işe acele ederek, geldiğinin ikinci salı gecesi mahpusların bulunduğu kısmın etrafını lüzumu kadar askerle muhasara etti. İçerdeki askere de gerekli emirleri verdi. O gece "vak'ai şehadet" vukuû bulacak iken, tedbirleri takdire uymadığı için ertesi geceye bırakılmıştır. Şöyle ki; Salı gecesi verdikleri karar üzerine, yatsı vakti Yüzbaşı İbrahim Ağa ile üç mülazım dairede kendi odalarında, Arif Ağa'yı çağırırlar ve şunu söylerler: "Bu gece Midhat Paşa'yı bitireceğiz, sana zehir verdik, söz verdiğin halde almadın. Sen geceleri Paşa'nın yanında yatıyorsun. Bu gece oda kapısını bize açacaksın. eğer açmazsan hakkında pek fena olur." Arif Ağa şu cevabı verir. "Ben böyle birşey yapamam. kapıyı açamam."

Bunun üzerine, canilerin ısrar ve tehdit ettikleri bu esnada, mahpuslar yatsı namazını bitirmiş ve mutad şekilde orta odada toplanıp konuşulduktan sonra tahminen saat üç sıralarında yatmak üzere Midhat Paşa merhumun merdivenlerden odasına gitmek üzere indiğini Arif Ağa duyar ve hemen: "Aman Efendim, siz inmeyin hep beraber odada oturun. Sizi bu gece bitirecekler" diyerek zabitlerin yanından feryad eder.

Merhum derhal merdivenden yukarı çıkarak, yine orta odasına arkadaşlarının yanına geri döner. Ve Arif Ağa'nın feryadını anlatıp bir

Levent Şahverdi Arşivi

tedbir düşünüldüğü sırada, zabitlerden biri durumu derhal Miralaya haber verir. O da Arif Ağa'nın hemen Kaleden çıkarılıp kışlaya götürülmesini ve mahpusların yalnız başına hapsedilmelerini emreder. Bunun üzerine Arif Ağa kışlaya götürülür.

Bu sırada mülazım Memiş de mahpusların toplu halde oturdukları odaya gelerek şöyle der: "Miralay Bey'in selamı var. İhtilattan memnunusunuz, toplu görüşmek yasak. Buyurun odalarınıza gideceksiniz."

Midhat Paşa ile Mahmut Paşa:

– Buradan hiç bir yere gitmeyiz. Eğer süngü ile çıkarırsanız onu da siz bilirsiniz?..

Bunun üzerine mülazım Memiş, "bunu aynen böyle ifade edieyim mi?" diye sorunca, "evet aynen böyle ifade et!" diye mukabele etmişlerdir.

Bu esnada Yüzbaşı İbrahim'in dairede bulunduğu haber alındığından çağırıldı. Memiş ile birlikte Paşalar'ın oturduğu odaya geldiler. Bunlara bazı şeyler sorulmuş ise de, cevap vermekten âciz oldukları için, Binbaşı Bekir'in gelmesi istenildi. Bekir daireye gelip Paşaların bulunduğu odaya girer girmez, Arif Ağa'dan bahisle; menhus ağzını açtı ve "Bu çapkın söylediği sözü bilmiyor. Buradan kurtulmak için, şimdi de bu haltı yedi ki, onu deniz suyu temizleyemez, müsaade edin bunu bir müddet hapis ve terbiye edelim" dedi.

Paşalar tarafından gereken sorular sorulduktan sonra, kötü niyete dair olan belirtiler ifade olundu. Bekir bu şekildeki bir soruya şu cevabı verdi: "Şimdiki durumda böyle bir emir yoktur. Ancak asker olan aldığı emri icrada mazurdur..." diyerek, bu adam söylenen sözlerin bazısını red ve bazısı için yalan yere yemin ile inkâr eyleyip, herkesin istirahat etmesini beyan ederek kışlaya döndü.

Bunun üzerine herkes odalarına çekilmiş, Arif Ağa'ya ise işi açığa çıkardığından dolayı kışlada pek çok tehdit ve baskı yapılmıştı. Bu olay üzerine hakikat tamamen ortaya çıktığından, durumu ailelerine yazmayı kararlaştırdılar. Midhat Paşa'nın yazdığı mektup bir vedâname olup, yukarıda aynen verilmiştir. Mahmut Paşa'da Sultan Hazretlerine ve evlâdlarına gönderdiği mektupta "zehirlemeyi tafsilatıyla

Levent Şahverdi Arşivi

anlatmış ve öldürülmelerinin yakında olacağı kanaatını belirtmişler ve bu işe alet olan şahısların isim ve künyeleri verilerek bu hainlerden âhımı ve intikamımı almanızı vasiyet ederim" demiştir. Bundan sonra, mührü ile Sultan Hazretlerine ve evlatlarına bir zarar verilmesi ihtimaline binaen, kullandığı mührünü parçalayıp atmıştır.

VAK'A-İ ŞEHADET

Midhat ve Mahmut Paşa'ların Boğularak Öldürülmeleri

Yukarıda anlatılan olaylar, melunca teşebbüslerin yakında bir neticeye ulaşacağını göstermişti. Filhakika Miralay Mehmet Lütfi'nin Tâif'e gelişinin üçüncü ve 1301 senei hicriyesi Receb-i Şerifinin on ikinci ve aynı aya tesadüf eden Nisan ayının yirmi altıncı çarşamba gecesi [8 Mayıs 1884] saat altı buçuk raddelerinde, Midhat Paşa ile Mahmut Paşa'nın en gaddarane bir şekilde ve boğularak [mahnûken] şahadetleri vukuû bulmuştur:

O gece Miralay Mehmet Lütfi ile Binbaşı Bekir, kışla kapısı yanındaki odada kalmışlardı. Evvelce tertip ettikleri veçhile, mahpusların bulundukları kısmın etrafı lüzumu kadar askerle çevrilmiş ve içerde bulunan askere yeterli cephane ve gerekli emirler verilmiş ve yüzbaşı ile üç mülazım dairede bırakılmıştır. Saat beş raddelerinde Mahmut Paşa'nın hizmetçisi Şürkü Ağa uykudan uyandırılarak Kışlada Binbaşı Bekir'in yanına götürülüp bir odada tevkif olunmuştur. Binbaşı Bekir'de saat altı raddelerinde Kışladan çıkıp mahpusların olduğu kısma [daireye] gelerek, evvelce alınmış plan gereğince, her bir mahpusun oda kapıları önüne ikişer süngülü asker konulmuş ve koridorlara da asker yerleştirilmiştir. Süngüleri tüfeklere takılı ve cephaneleri bellerinde olduğu halde, ayaklarından postalları çıkartılmış ve diğer lüzumlu tedbirler de alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Midhat ve Mahmut Paşaların şehit edilmeleri için, emir verilip ayrılan zâbitan ve neferlerin isimleri, yapılan iceleme sonucunda tesbit edilmiş olup listesi aşağıda çıkarılmıştır.[1]

Miralay Mehmet Lütfi: [kışlada odada kalmıştır] [2]

Binbaşı Bekir: [Zabitlerin odasında bulunup işe nezaret etmiştir] [3]

Midhat Paşa'yı Şehit Edenler:

1- İkinci Ordunun 10. Alayı 3.Tb. birinci yüzbaşısı Anapa'lı Çerkes İbrahim Ağa [4]

2- İkinci bölük mülazımı sânisi Kumlalı [yahut Sandıklı'lı] Nuri Ağa

3- Birinci bölükten Çanakkale'li Ahmet Çavuş,

4- Birinci bölükten Yozgat'lı kunduracı İsmail,

5- İkinci bölükten Kütahya'lı Ahmet,

6- İkinci bölükten Gümülcine'li Mehmet,

7- İkinci bölükten Gümülcine'li Recep,

8- Dördüncü bölükten Karahisar'lı Osman,

9- İkinci bölükten Edirne Bayezit mahalleli berber İsmail [5]

(1) İşbu askerler 1296 Rumîsi kur'a askerlerinden olup, ancak bir tanesi 1300 senesi efradındandır.

(2) Ferik iken vefat etmiştir.

(3) Bu cinayetin mükafaatı olarak ferikliğe kadar yükselmiş ve iki gözü sakat olarak Beyrut'ta vefat etmiştir.

(4) Kaymakam Rütbesinde iken Yemen'de Araplar tarafından parçalanmıştır.

(5) Midhat Paşa'yı eliyle boğup şehit eden bu habîstir.

Levent Şahverdi Arşivi

Mahmut Paşa'yı Şehit Edenler

1) Üçüncü Tabur 4. Bölük mülazım-ı evvel Ispartalı kel Memiş Ağa [1]

2) Üçüncü Tabur 2. Bölükten mülazım-ı evvel Ödemişli Mehmet Ağa [2]

3) Üçüncü Tabur 2. Bölükten Karahisar'da Âşıklı ovalı Süleyman Çavuş [3]

4) Üçüncü Tabur 4. Bölükten birinci onbaşı Tekeli Mehmet

5) Üçüncü Tabur 1. Bölükten Karahisar'lı Baltacı Osman

6) Üçüncü Tabur 1. Bölükten Çorum'lu Ahmet

7) Üçüncü Tabur 1. Bölükten Rumeli'li Samanlı Köyünden Ali

8) Üçüncü Tabur 4. Bölükten Gümülcineli berber Mustafa

9) Üçüncü Tabur 4. Bölükten Zile'li Ali [3]

10) Üçüncü Tabur 2. Bölük onbaşıların Edirne'li İsmail

Yukarıda beyan olunduğu üzere, Midhat Paşa merhum, hizmetçisi Arif Ağa'nın Kışlada hapsedilmesi dolayısıyla yalnız kaldığından Namık Paşazâde Ali Bey, Paşa'nın yanında ve odasında yatmakta idi. Saat altıbuçuk raddelerinde herkes derin uykuda iken odanın kapısı kırılarak Ali Bey dışarı çıkarılmış, isimleri listede gösterilen kişiler tara-

(1) Binbaşı rütbesinde iken Yemen'de delirmek suretiyle ölmüştür.

(2) Adıgeçen binbaşı olup hâlen Yemen'dedir.

(3) Mahmut Paşa'nın boynuna ipi takanın bu iki câni olduğu ikrarlarıyla sabit olmuştur.

NOT: Midhat Paşa'nın şehadeti için ayrılan askerlerden 2.Bölükten Kengirili Osman Çavuş, bu zulmü hamiyeti islamiyesine uygun bulmadığından helâya kaçmış ve sonradan bunun için hem doğülmüş hem de tekdir olunmuştur. Vak'ai şehadete görevli askerler ertesi günü kendilerine verilen paranın azlığından şikayet ederek "bu kadar az para verileceğini bilseydik bu işe girişmezdik" diye çarşıda pazarda söylendikleri mevsuken haber verilmiştir. Tevzi olunan paralar, neferler için beşer Riyal, onbaşı ve çavuşlar için 10-20 Riyal idi. (AHM.)

Levent Şahverdi Arşivi

fından, Midhat Paşa derhal boğularak şehit edilmiştir. Paşa kendisini şehit etmeye gelenlere hiç mukabele etmeksizin Allah'tan korkmaları için müessir sözler söylemiş ve vatanın muhafazasına görevli askerin böyle cinayetlerde kullanılmasına teessüflerini bildirmiştir (*)

Mahmut Paşa'nın da oda kapısı kırılarak görevli neferler içeri dalmışlar ve evvelce mülazım Mehmet Ağa tarafından hazırlanan yağlı ve sabunlu ipi boynuna takmışlar ve pek çok uğraştıktan ve her birisi birer suretle azap ve işkence ettikten ve Memiş Ağa tarafından kolu sopa ile kırıldıktan sonra şehit edilmişlerdir. Hatta içlerinden Ali baba denilen nefer, çabuk vefat etsin diye hayasını büktüğü [husyeteyni] rivayetleri tevsik olunmuştur. Katiller oda kapısını kırdıkları zaman Mahmut Paşa merhum uyanmış, yastık ile üzerlerine hücum edip ve bunlarla bir müddet uğraşarak karşı koyamayacağını anladığı zaman *"Aman Allah!..."*.diye, feryadü figanını asûmana çıkarmıştır. Ve bu feryadı içerde ve dışarda işitmeyen kalmamıştır. Hatta dışardan işitenler *"Ey ehli müslümân!.. cinayet işleniyor, Paşaları öldürüyorlar, zâlimlere lânet"* diyerek mazlumların ikamet ettikleri odaların karşılarındaki evlerden dışarı bağırmışlardır.

(*) Midhat Paşa kendini boğmaya gelen askerlere şunları söylemiştir: "Evladlar hoş geldiler, bilirim niçin geldiniz. Beni eziyetsiz boğunuz ve boğmazdan evvel size bir kaç söz söyleyeyim dinleyiniz. Zati ben teslimim, elimden ne gelir? Sizden evvela şunu rica ederim ki, baha ruhsat veriniz, abdest alıp iki rekat namaz kılarak yasin okuyup (= Ve ileyhi türceûn) dedikten sonra boğunuz. Hepiniz genç ve müslümansınız, istemezdim ki benim gibi bir mücrimin kanı ile dâmânınız mülevves olsun..."

"... ve bir de Tâif bir makamı muazzez ve mukaddestir, haremi muhterem sayılır, hatta Peygamber Efendimiz" Sahra-i Tâif'de sayd etmeyiniz ve ağaçlarını da kesmeyiniz haramdır" buyurduğu halde sizler nasıl adam katledersiniz. Böyle Kur'an'da ismi geçen bir mübarek mahalde beni boğmaya nasıl cesaret edersiniz? Mahşer var peygamber var, kitap var, hisap var..." diyerek tazarruatta bulunmuş ise de, cevabında "biz askeriz, memuruz ve mazuruz..." demişlerdir. Sonra Midhat Paşa "Benim gibi maktullerin kanı zayi olmaz, benim kanım diridir, yatmaz, bugün benim için ise nöbet yarın sizin içindir" deyip, Yasin-i Şerifi acele ile okuduğu ve Kelime-i Şahadeti getirdiği anda, boynuna yağlı ve sabunlu ipi taktıkları merhum, boğularak ve şehiden mazlumen canı canana teslim eylemiştir. (Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, Midhat Paşa ve Tâif Mahkumları, TTK. Ankara 1950, sayfa 99-100)

Levent Şahverdi Arşivi

Bîçare Midhat Paşa ve Mahmut Paşa, şehit edilir edilmez, şiltelerine konularak askerlerle derhal Kışlanın hastanesi bitişiğindeki Gasilhaneye nakledilmişler ve (*) Gasilhane'de sabaha kadar bırakıldıktan sonra, geceleyin mezarcılara mezarlar kazdırılmış, bütün günahlardan arınmış na'aşı güneş doğmadan önce yine askerler vasıtasıyla çıkarılarak, Tâif'in kale duvarları dışındaki mezbaha yakınında metrûk kabristanda Allah'ın rahmetine tevdi edilmişlerdir. Allah'ın sonsuz rahmeti üzerlerine olsun. (**)

Gece vakti Bursa'lı Ali Bey'in dükkanı açtırılarak kefenlik alınmış, gasil için Tabur İmamı Yunus Efendi'ye teklif edildiği halde, bunlar boğulmuş diyerek imtina ettiğinden, gasil olunmaksızın [yıkanmadan] ve kefensiz olarak defn olunmuşlardır.

Hayrullah Efendi'nin bulunduğu oda, Mahmut Paşa'nın odasının karşısında olduğu cihetle Paşa'nın oda kapısı kırılırken Hayrullah Efendi'nin odası önüne konulan nöbetçiler, aldıkları emir gereği *"... Efendi sen korkma, sana birşey yok. Yarın sabah evine gideceksin"* diye seslenmişlerdir. Halbuki, merhum gürültüye uyanır uyanmaz, ne olduğunu bilmeyerek Mahmut Paşa'nın feryadı üzerine büsbütün korkarak, bütün eşyalarını kapının arkasına yığmış ve odanın içinde yaşayan ölü suretinde sabahı bulmuştur.

Mabeyinci Fahri Bey'de merhum Paşa'nın çığlığını duyar duymaz yerinden sıçramış, odadan çıkmak istemiş ise de, nöbetçi "yasaktır..." diyerek süngüyü göğsüne dayadığı için, naçar odasında sabaha kadar beklemek zorunda kalmıştır. Bu geceki şiddet kâbusunun teessür ve korkusundan husule gelen kalp çarpıntıları ve sinirsel titreme hala devam etmekte ve adı geçeni rahatsız etmektedir.

(*) Mahmut Paşa şilte üzerinde gasilhaneye [magsel] nakledilirken hareket eylediğinden [canlı-ölmemiş], vefat etmemiş denilerek yere atılmış ve tekrar boğazı sıkılmıştır. (AHM.)

(**) Damat Mahmut Paşa ölmeden önce, canilerle çok boğuşmuş, ve yağlı ipi boğazına geçirmişler ve mukavemet edemeyeceğini anlayınca; "Aman rabbim hazırsın, kadirsin biz tavus gibiyiz düşmanımız cenahımızdır. Padişahlar ferv ü şükûh için tavus tatlederler, filci filin kemiği için, avcı ceylanın nâfı için katlederler,siz beni değil kendinizi öldürüyorsunuz..." diye feryad ederken şehit edilmiştir. (Bkz. Uzunçarşılı age. s.101)

Levent Şahverdi Arşivi

Sabahleyin kapıların önüne konulan nöbetçiler kaldırıldığından, mahpuslar odalarından çıkıp birbirlerini görünce sohbete başlamışlar, helâlleşerek yakındaki ölüme hazırlanmışlardır. Olayın ertesi günü ahâliden bazıları, cenazeleri kabre naklederken gördükleri cihetle, akşamki feryatların hakikatı anlaşılmış ve olay derhal şehir içine yayılmıştır. (*)

Miralay Mehmet Lütfi ile Binbaşı Bekir işledikleri feci cinayet hakkında bir jurnal tertip ettikleri gibi, Doktor Naşit Efendi'ye de, Midhat Paşa'nın *"Şîr-pençe"* akabinde kasığında çıkan hıyarcıktan, Nisan'ın yirmi altısında, bir hafta sonra da Mahmut paşa'nın tifodan vefat eylediklerini mübeyyin bir rapor tanzim ettirmişler ve o gece özel bir memurla Mekke'de bulunan Osman Paşa'ya göndermişlerdir. İstanbul gazeteleri de Midhat Paşa'nın tabip raporunda zikredildiği cihetle, hıyarcıktan vefat eylediğini ilân etmişlerdir. (**)

Sahtekarlık daha da ileriye götürülerek, şehit edilmelerinden bir ay sonra, Belediye tarafından kabirleri tabtab (!) yaptırılmış ve baş uçlarına dikilen âdi taşların üzerine *"Midhat Paşa 26 Nisanda vefat etmiş" "Mahmut Paşa 2 Mayıs'ta vefat etmiş"* ibareleri yazılmıştır. Bu taşlar bir hayli zaman bu halde kalmışlar, sonradan Ahmet Ratıp Paşa tarafından yıktırılmış ve orada mezar olduğu anlaşılmayacak hale getirilmiştir.

(*) Midhat ve Mahmut Paşa'ların boğdurulma olayını bir de başka canlı şahidinden dinleyelim; Bu şahit boğulma sırasında Tâif'de memuriyette bulunan bir Türk ailesine aittir:

"Ben o zamanlar 7- 8 yaşlarında çocuktum. Evimiz zindanın arka duvarının karşısında idi. Gece uyandığımda annem babam telaş içindeydi. İkisinin de benzi solmuş titriyorlardı. O aralık, ince ve zayıf bir ses işitildi ve çabucak kesildi. Sonradan "Aman Allah" diye, öyle kuvvetli bir feryat başladı ki, ben, annem ve babam başımızı nereye sokacağımızı bilemedik. Biraz sonra aklımız başımıza gelince anladık ki, ilk işittiğimiz zayıf mecalsiz ses, Midhat Paşa'nın imiş. Sonra duyulan o kuvvetli ses de Nuri Paşa'nın (Mahmut olacak!) sesi imiş. O pek bağırdı." (Bkz. II.Abdülhamid ve Meşrutiyet Hatıraları, Mehmet Tevfik Bey, Arba Yayınları, İst. 1993, c.I. s.63)

(**) Garip bir desadüf olmak üzere bu haber Necip vasıtasıyla Osman Paşa'ya ulaştıktan birkaç gün sonra nüzul [inme] isabet etmiştir. (AHM.)

Levent Şahverdi Arşivi

Midhat Paşa merhumun yukarıda arzedildiği üzere *"Şir-pençe"* hastalığı geçmiş ve sıhhatine kavuşmuş iken, *"şîr-pençe"*den vefat etti denilerek herkes iğfal edilmek istenmiştir. Halbuki gerek Mahmut Paşa'nın feryadü figanı dışarılardan duyulmuş, gerek geceleyin kazılan iki mezarın ve sabahleyin götürülen cenazelerin görülmesinden ve bu korkunç cinayeti işlemekte kullanılan askerlerin ifade ve ikrarlarından, meselenin gerçek yüzü herkesce malûm olmuş ve bu sahtekarlıklara kimse inanmamıştır.

Cinayetin asker üzerinde yarattığı üzüntü alametlerini gören Miralay Lütfi ile Binbaşı Bekir, şehadetin ertesi sabahı yani Çarşamba günü taburu talim için dışarı çıkarmışlar, mızıka-bando çaldırarak zeybek oynatmışlardır.

Aziz şehit Midhat Paşa ölümünün yaklaştığını biliyor, gelmesini teslimiyet ve sabırla bekliyordu. Şehadetinden birkaç gün önce söylemiş olduğu garip bir sözü naklediyoruz: Midhat Paşa akşam namazını edâdan sonra arkadaşlarıyla beraber otururken merhum bir hayli müdde dalgın ve mütefekkir kalmıştı. Sebeb-i tefekkürü sorulduğu zaman:

"– Ölümü düşünüyorum. Ölüm denilen şey, beş dakikalık bir acıdır. Lakin hangi şekilde ölmek evlâdır. Asılmak mı, kesilmek mi, kurşun ve gülle ile mi, yahut hastalıklardan biriyle mi ölmek daha kolaydır!.. Onu düşünüyorum. Zira bu kalıp eskidi. Yaş altmışbeşe geldi. Bundan sonra yaşamak benim için iyi değildir. Bu hastalıkta aradan çıkmış olsaydım pek güzel olurdu. Ne yapalım ki, ecel gelmemiş. Bizler için burada bir takım suçsuz ve günahsızları hapsettiler. Hiç olmazsa onlar kurtulmuş olurlardı..." diyerek, herkesi hüzne boğmuştu. (*)

Şehit edildiği esnada Midhat Paşa ve Mahmut Paşa'nın oda kapıları ve kilitleri kırıldığından, sabahleyin Mehmet ve Memiş Ağalar tarafından tamir ettirilmiş ise de, o sırada gerek bunlar ve gerekse Nuri

(*) Merhumun günahsızlar dediği adamlardan yalnız Nâmık Paşazâde Ali Bey, biraderi Cemil Paşa merhumun Hicaz valiliği zamanında Medine'de ikamete memur olmuş ve geri kalanı ecelleriyle muhtelif zamanlarda birer birer rahmete kavuşmuşlar ve yalnız Sultan Aziz'in ikinci Mabeyincisi Fahri Bey'le Boyabatlı Hacı Mehmet ve Cezayirli Mustafa hayatta kalmışlardır. (AHM.)

Levent Şahverdi Arşivi

odalara defalarca girip çıkarak bulduklarını aşırmışlardır. İki gün sonra da eşyaları kaldırılarak, kışla kapısı yanındaki odaya konmuş ve kapısına bir nöbetçi dikilmiştir. Yirmi gün sonra hükûmet Taif'e naklederek, eşyaları pazar yerinde [sûkî sultanî] alenen satılmış, tanzim edilen Kassâm Defterleri (*) Mabeyne gönderilmiştir.

Yüzbaşı İbrahim, Mülazım Memiş ve Nuri'nin ifadelerine göre Kassam Defterlerinden birisinin yekûnu altı bin küsur, diğerinin de sekiz bin küsur kuruş tutmuştur. Midhat Paşa'nın nakit parası, biraz eşyası, ikiyüzden fazla yüzlük altın ile ikiyüzden fazla riyal ve mecidiyesi; Mahmut Paşa'nın da keza biraz eşyası, ikiyüzden fazla altını bulunduğu hapis arkadaşlarınca bilindiği halde, Kassâm Defteri'nin bu şekilde düzenlenmesi, büyük ölçüde bir ihtilas ve hırsızlık yapıldığına delildir.

Hatta Midhat Paşa hasta olduğu vakit Hayrullah Efendiye kırk altın vermiş ve, *"bana emri hak vaki olursa bu kırk altını teçhiz ve tekfinime sarfedin"* buyurmuş ise de, Hayrullah Efendi ve diğer arkadaşları kendilerinin ne olacaklarını bilmediklerinden, vak'a gecesi ertesi yani Çarşamba günü müşarünileyh efendi Binbaşı Bekiri çağırtarak kendisinde böyle bir para olduğunu beyan ederek, durumun müsait olmaması cihetiyle o kırk altını sayarak Bekir'e teslim etmiş ve ayrıca, "hâkim marifetiyle ve şer'i usuller gereğince bu işin yapılmasını sizin üzerinize almanız lazımdır" demişti. Yalnız bu tutar, o zaman rayicine göre 6.000 kuruşa, yani Kassam Defterindeki tutara eşittir.

Paşaların bu şekilde vefatları telgrafla Mabeyne bildirilmiş ise de, vefatlarına gûya inanılmayıp: "Bunlar kaçmıştır, eğer vefat etmişler ise ne suretle hasta olmuşlardır. Hastalıkları ne ise memurlar, hekimler ve Ağaları tarafından bir mazbata hazırlanarak mühürlensin ve Mabeyne gönderilsin" diye gelen emre binaen hemen istenilen mazbatanın Ağalara mühürlettirilerek Mabeyne gönderildiğini bu münasebetle zabitler söylemişlerdir. Kale karşısında oturan ahaliden bazıları-

(*) Kassâm Defteri: Ölenlerin bıraktığı şeylerin [metrukat] tesbit edilip yazıldığı defterdir. Bu işleri yapan şer'i memurlara da kassam denilirdi. O devirde terekeyi taksim eden kassam mahkemeleri mevcut idi.

Levent Şahverdi Arşivi

na da, mazbatanın mühürlenmesi teklif edilmiş ise de, "biz görmedik ve mühürlemeyiz" diyerek imtina etmişlerdir." (*)

Şehadet olayının haftasında Miralay Mehmet Lütfi mahpusların mahzun kalplerini teselli için daireye gelmiş ve konuşma sırasında, bu emri tebliğ edenin Yaver-i Şehriyâri Bedirhan Paşazâde Bahri Bey olduğunu ve şimdiye kadar tehir etmesinden dolayı, Padişahtan Vali Paşa'ya mükerreren yapılan ikaz ve kınamalara ilaveten gelen, *"bu işi bir zaptiyeye havale etseydim, şimdiye kadar yüz kere icra ederdi"* tekdirini bile söylemişti!

Şurası dikkat çekicidir ki, bu cinayetlerin işlendiğini ne kadar gizlemek istemişler ise de, Tâif'de duymayan kimse kalmamıştır. Onlardan da Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere halkı, hadisenin hemen akabinde haber almışlardır.

Bundan başka İngiltere ve Fransa'nın Cidde konsolosları da, hâc için Mekke'ye gelen teb'alarının ifadesiyle ve özellikle bir Hintli'nin yaptığı tahkikat sayesinde şehadet olayından haberdan olmuşlar ve hükûmetlerine gönderdikleri raporlardan, Avrupalılar işin hakikatini anlamışlardır. Abdülhamid, Midhat Paşa'nın vefat eylediğine inanmaz ve kaçırılmış olduğu zehabına kapılırdı. Hele Midhat Paşa'nın Şerif Avnürrefik Paşa tarafından kaçırıldığı şâyiasını duyar duymaz, konunun araştırılması için iki kere özel memur göndermişti. Bunlardan birisi Hüseyin Bey [şimdi hademe feriki Hacı Hüseyin Paşa'dır], diğeri de yaverândan Şakir Bey [hademe feriki Tatar Şakir Paşa] olup, ikisi de ayrı ayrı mahbusları görmüşler. Midhat ve Mahmut Paşaların odalarını bizzat muayene etmişler ve Tâif'de derin tahkikat yapmışlardır. 1322 tarihinde [Mîladi:1904] Avrupa'da yayınlanan bir kitapta, "Ab-

(*) Midhat Paşa Tâif'e nefy olununcaya kadar, Hicaz bölgesinde telgraftan eser yoktu. Mühim ve acele bir haberleşmeye ihtiyaç duyulsa mektup yazılırdı. Tâif veya Mekke'den özel bir adamla Cidde'ye gönderilir ve Cidde'den de bir kayık kiralanarak 170 mil mesafedeki "Sevâkin" de telgrafhaneye gönderilirdi. Midhat Paşa Tâif'e nefyolununca, mahpus olarak varlığı bile Sultan Hamid'in dimağını tahriş ettiğinden, kendisinden devamlı haber alabilmek için derhal devlet hesabına, "Sevâkin"den Cidde'ye kadar bir kablo çekilmiş ve Cidde'den Mekke'ye kadar da karadan bir hat yaptırılmıştır. (AHM.)

Levent Şahverdi Arşivi

dülhamid günden güne artan evhamına mağlup olarak, Midhat Paşa defnolunduktan bir kaç gün sonra, mezarını tekrar açtırmış ve başını gövdeden ayırtarak bir kutuda mahfuzen İstanbul'a getirtilmesini irade eylemiştir. Kutuda ne olduğunun anlaşılmaması ve Süveyş Kanalından geçerken dikkat çekip muayeneye meydan vermemek için de üzerine [zât-ı hazreti Şehriyârîye takdim edilmek üzere fildişi mâmülâtıdır] ibaresi yazdırılmıştır." şeklinde ifade de bulunulmuştur.

Ancak kitaptaki bu ifadeyi doğrulayacak bir delil ele geçirilememiştir. Diğer bir rivayete göre de, Kanun-u Esâsî'nin ilânını müteakip Ali Vasfi Efendi ile Abdullah İbni Abbas Hazretlerinin, Mescid-i Şerif türbedarlarından bazı zevât tarafından Midhat Paşa merhumun kabri olmak üzere gösterilen kabir açılmış ve içinde bir kafatası ile kemik parçaları bulunmuştur. Bulunan kafanın şekli ve kafanın noksan dişlerine uygunluğu görülmüştür. Mamafih meselenin hakikatı tamamıyla ortaya çıkmadığından, şimdilik bu konuda fazla birşey söylemek beyhudedir. (*)

(*) "Midhat ve Mahmut Paşa'ların Suret-i Şehadetleri"ne dair olan bu bölüm, Hatıratın 1.Cildinde bulunduğu halde konuyla yakın alakası ve bütünlük sağlaması amacıyla bu cilde alınması uygun bulunmuştur. Baş tarafta Ali Haydar Midhat'ın ifadesinden anlaşılacağı üzere, Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin Risalesi'nde ve Meşrutiyetin ilânı (1908) üzerine serbest bırakılarak menfasından İstanbul'a gelen Mabeynci Fahri Bey'in anılarına dayanılarak bu bölüm hazırlanmış ve TABSİRA-İ İBRET'e ilave edilmiştir. Uzunçarşılı kitabında, Yıldız evrakı arasında biri muhtasar ve diğeri mufassal iki imzasız Risale bulunduğunu ve Tabsira-i İbret'teki bölümün buna benzediğini ifade etmiş ve mufassal olanı da aynen kitabına koymuştur. (Bkz. Taif Mahkumları... age. s.78-105). Diğer yandan İBRETNÜMÂ kitabında da, B.S. Baykal Taif'de ölen zamanın Şeyhülislamı Hayrullah Efendi'ye ait bir Risale metni neşretmiştir. Sanırız bu Risale metni Uzunçarşılı'nın bahsettiği muhtasar olan Risale olmalıdır. Kısaca belirtmek gerekirse Tabsıra-i İbret'in bu bölümünde anlatılan olaylar, hem İbretnümâ'da ki Fahri Bey'in anıları ile muhtasar Risaleye ve hem de Uzunçarşılı'nın yayınladığı mufassal Risaleye aynen uymaktadır.

Mabeynci Fahri Bey 27 sene Taif zindanında kaldıktan sonra 57 yaşında Meşrutiyetin ilanı üzerine İstanbul'a gelmiştir. Midhat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Midhat'da Abdülhamid döneminde devamlı yurt dışında kalmış ve 1908'de İstanbul'a gelerek, İttihat-Terakki listesinden Bağdat mebusu seçilmiştir. Fahri

Levent Şahverdi Arşivi

Bey'le A.H.Midhat Adliye Nezaretine başvurup verdikleri dava dilekçesinde, boğdurularak öldürülen ve haksız yere mahkum edilenlerin haklarının iadesi ve temize çıkarılmalarını istemişlerdir. Ancak yapılacak yeni bir muhakemenin en sonunda padişah sülalesine ve dolayısıyla Sultan Reşad'a kadar uzanıp yeni bir siyasi huzursuzluk doğuracağını anlayan Talat Paşa, adıgeçenleri çağırıp davadan feragat ettirmiştir. Midhat Paşa'nın Taif'de ölümünden sonra, kalan zâti eşyaları Saray'a gönderilmiş olduğu halde uzun yıllar Abdülhamid tarafından mühürlü bir torba içinde saklanmış ve 31 Mart vak'asından sonra saltanat değişikliği sırasında Saray'da bulunarak Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa tarafından oğluna teslim edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yedinci Bölüm

ZEYL

İngiliz Basınında ve Parlamentosunda Yıldız Mahkemesi'nin Akisleri

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Yedinci Bölüm

ZEYL

Muhakeme Hakkında Taymis [Times] Muhabirinin En Mühim Telgrafnameleri (*)

(1)

Times, 28 Haziran 1881 [İstanbul]- Dün cereyan şeklini kısa bir şekilde bildirdiğim muhakeme-i resmiyye cidden görülmeye değerdi. Yıldız bahçesi dahilinde hiç bir bina ile bitişik olmayan Malta Köşkü gayet sıkı bir askeri kordon ile sarılmıştı. Muhakeme sırasında dinleyici sıfatıyla bulunmak isteyenlere, özel olarak biletler [davetiye] bastırıldı. Bu devetiyesi olmayanlar mezkur köşkün etrafına bile yaklaştırılmıyordu. Davetiye almayı başaran ve adedi pek mahdut olan zevat ise köşke yaklaştıkları zaman karşılarında etrafı bir parmaklıkla

(*) Taymis [Times] Gazetesinin o zamanki muhabiri olan Sir Mc Kenzie Wallace, sonradan Hindistan Genel Valisi Müsteşarlığına, Parlamento azalığına ve Taymis Gazetesi dış politika müdürlüğüne kadar yükselmesi, kendinin bu konudaki ehliyetinin kuvvetli bir delilidir. Midhat Paşa'nın muhakemesinde bizzat bulunmuş ve yazdığı makalelerle kamu oyunu galeyana getirdiğinden, Sultan Abdülhamid kendi hakkında yazdığı yazılardan çekinerek, her ne şekilde olursa olsun elde edilmesini istemişti. Hatta bir gün Teşrifat Nazırı merhum Münir Paşa, aldığı irade üzerine bizzat bu yazarla görüşmeye görevlendirilmişti. Sir Mc Kenzie Wallece bu zât-ı muhteremin görevini anlar anlamaz elinde tuttuğu bir kibrit parçasını göstererek: " Ben Sultan Hamid'den şu kibrit parçasını bile kabul etmem" cevabını vererek meseleyi kapatmıştır. (AHM.)

Levent Şahverdi Arşivi

çevrilmiş geniş bir meydan ve ortasında üstü süslü bir perde ile örtülü gayet büyük yeşil bir çadır görülüyordu. Muhakeme bu çadırın içinde icra olunacaktı. Riyaset makamını siyah elbiseli, beyaz sarıklı Sürûri Efendi namında ulemâdan biri işgal ediliyordu. Hakimlerin sol ve sağ yanlarında mahkeme heyetinin katipleri ve onların arkasında birçok yaver-i harpler ve saray hizmetlisi yerlerini almışlardı. Ve bunlara meyilli bir köşede hasır iskemleler üzerinde Damat Mahmut Paşa ve Nuri Paşa, sabık iki saray görevlisi, mabeynden üç zâbit, iki Pehlivan ve bir de saray bekçisi olmak üzere on mahpus bulunuyor idi.

Dinleyicilerin [samiin] muhakemeyi izleyebilmeleri için çadırın yüzü açık bırakılmış ve İran Sefiri ve diğer sefaret mensupları, görevde veya görevden azledilmiş [mansûb ve ma'zul] birçok önemli ricâl, yüz kadar yâver, uzun cüppeli beyaz ve yeşil sarıklı ulemâ, bir kaç gazete muhabirinden ibaret yüzyirmi kadar dinleyici bu çadırın karşısında bulunuyordu. Tavsiye ile gelmiş oldukları halde sayıları yüzyirmiyi geçmeyen dinleyicinin daha ziyade çoğalmaması için elden geldiği kadar gayret edildiği, boş kalan sandalyelerden anlaşılıyordu.

Birinci resmi muamele maznunların kimliklerini tesbit etmek oldu. Sonra hazırlanmış olan ithamname okundu. Bu ithamnamenin meali, eski Hakan Abdülaziz'in hal'inden bir kaç gün sonra Damat Mahmut Celalettin ve Nuri Paşalar Sultan Abdülaziz'i öldürtmek üzere iki pehlivan ile bir saray bekçisini görevlendirdiklerinin belirlenmiş olmasından ve iki kişiden her birine yüzer lira ihsan ve otuzar lira maaş verdikleri Ceyb-i Hümayun kayıtlarında [Sarayın maaş defteri] sabit olduğundan ve cinayet fiili Mabeynci Fahri Bey'in tavassutuyla meydana gelip, saray görevlilerinden Ali ve Necip Beylerin cinayet sırasında kılıçlarını çekerek kapı önünde nöbet beklemek suretiyle cinayete iştiraklerinden ve o zaman Midhat, Mehmet Rüştü, Hüseyin Avni Paşa'larla Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'den mürekkep Komisyon'un bilgisi olmadan böyle mühim bir cinayetin işlenemeyeceği açık olup, daha fazla olarak Komisyon üyeleri cinayetin üzerinde lazım gelen tahkikatı yaptırmadıklarından Komisyon üyelerinin de cinayette iştirakleri bulunup, bunlarla birlikte zikredilen kişilerin müttehim olduklarını iddiadan ibaret idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mazbata okunduktan sonra reis, maznunların sorgulanmasına [isticvab] geçti. İlk çağırılan Pehlivan Mustafa oldu. Bu adamın nazarı dikkat çekecek zahiren hiçbir hali olmadığı gibi, pek çelimsiz bir şey görünüyordu. Pehlivan Mustafa Damat Mahmut Paşa tarafından verilen bıçak ile sabık Hakan'ın damarlarını nasıl kestiğini ezberden okurcasına naklederken, yüzünde hiçbir teessür işareti görülmüyordu. Orada bulunanlar üzerinde bu vahşice sözler pek ziyade bir kötü tesir doğurdu. Ve bazı ihtiyarlar açıktan açığa nefretlerini gösterdiler. Pehlivan Mustafa'nın ifadesi Boyabatlı Hacı Mehmet tarafından tasdik edilerek, cinayet işlenirken Mabeynci Fahri Bey'le, Cezayirli Mustafa'nın Sultan Aziz'in kollarını tuttuklarını söyleyerek itiraflarına son verdi. Cezayirli birinci sorgulamasında cürümünü itiraf etmiş ise de, bu defa ilk sorgulamada verdiği ifadeyi büsbütün yalanladı.

Genç, uzun boylu, güzel yüzlü, zayıf ve yakışıklı bir zât olan mabeynci Fahri Bey bunlardan sonra sorgulanarak, Pehlivan Mustafa ile Hacı Mehmet'in ifadelerini ve müşahedelerini külliyen reddetti. Gittikçe yükselen titrek bir sesle, Sultan Abdülaziz'in hal'inden sonra özel hayatında büyük bir değişiklik olduğundan şuurunun bozulduğunu anlatarak, sabık padişahın intihar ettiğini ısrarlı bir şekilde iddia etti. Diğer mahpuslar ise Sultan Abdülaziz'in vefat şeklini anlatmaksızın, kendilerinin böyle bir meselede alakaları olmayıp, suçsuz olduklarını iddia ederek, hakimlerin bütün suallerine az-çok makul cevap verdiler. Uzun boylu, kuvvetli, güzel endamlı, kara ve iri gözlü Damat Mahmut Paşa cevap verirken, bazı zorluklara tesadüf ediyordu. Kalın ve gür sesiyle bir kaç defa sinirlenip, heyecan emareleri göstermiş ve Pehlivanlar ile diğerlerinin kendi aleyhindeki suçlama ve iftiralarını şiddet ve nefretle reddetmiştir.

Saat ikiye doğru arkasında yaverler olduğu halde Midhat Paşa mahkeme huzuruna getirildi. Topluluğun umumi sessizliği içinde Damat Mahmut Paşa'nın yanına oturdu. Dört sene önce son kez gördüğümden ziyade saçı sakalı ağarmış, fakat sıhhatde olduğu tavırlarından anlaşılıyordu. Üzüntüsünü belli etmemek için sakalını karıştırarak ve müdafaa için hazırladığı notları tanzim ederek birden bire ayağa kalktı ve iskemlesine dayanmış olduğu halde muhakemenin halka açık yapılmasından dolayı duyduğu memnuniyeti ve meselenin bütün yön-

Levent Şahverdi Arşivi

leriyle tetkiki için Zât-ı Şahâne'nin hissiyat-ı adaletperveranesini takdir eylediğini, kendisinin üye bulunduğu ve bu cinayetten haberli olması lazım gelen *"Komisyon-u Âlî'nin"* yalnız müfterilerin düşüncesinde bulunduğunu, yoksa böyle bir komisyonun asla kurulmadığını ve bütün bu hükûmet işlerinin usule uygun olarak Vükela vasıtasıyla yapıldığını etkileyici ve ağır bir lisanla beyan etti. Mahkeme reisi bu cinayet meselesinin tahkiki için icap eden tetkikatın o sırada derhal yapılmamasındaki sır ve hikmeti sual edilince Midhat Paşa buna şu cevabı verdi: *"Sehven unutulmuş böyle bir tetkikatdan dolayı mesuliyetimi itiraf eder isem de, bütün diğer vükelânın da aynı şekilde mesul olması icab eder."*

Midhat Paşa'mn Fransa Konsolosluğuna sığınması hakkındaki beyanatı gayet mahirane idiyse de, matlûba muvafık değildi. Midhat Paşa'nın ifadesi hitam bulduktan sonra, diğer müttehimler gibi mahkemede bırakılmayarak dışarıya çıkarıldı. Ve tekrar muhakemeye devam edilmek üzere, diğer bir çok şahitler getirildi. Bu şahitlerin başlıcaları üç genç adamdı. Pehlivan Mustafa'nın tarifi üzerine cinayetin işlendiğini görenlerden biri, yani Sultan Aziz'in harem-i hümayununda müstahdem kadınlardan [cariye], Ali Bey adındaki birinin zevcesinin ifadesi ile Sultan Aziz'in cesedini yıkamış ve kalbinin üzerindeki küçük bir yara görmüş olan beyaz sakallı, eski tarzda giyinmiş bir adamın ifadesi en fazla dikkat çekeni idi. Şahitler dinlendikten sonra, bir karar verilmeden saat yedi buçuğa doğru mahkeme heyeti dağıldı. Muhakemenin devam edeceğine ve ihtimal bugün bir karar verilerek hitam bulacağına dair rivayetler dolaşmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

(2)

Times, 29 Haziran 1881 (İstanbul): Midhat Paşa'nın dünkü muhakemede verdiği cevaplar ve ileri sürdüğü fikirler dinleyenler üzerinde pek büyük bir hüsnü tesir yarattı. Şimdiye kadar herkesin kendi hakkında beslenen hürmet ve muhabbeti tekrar uyandırdı; dinleyicilerin yüzlerinden sevinç ifadesi görülüyordu. Muhakeme esnasında sayısız saray hafiyelerinin mevcudiyetine rağmen, görevliler ve bazı hükûmet ricalinden bazıları hürmet hislerini gizlemiyor ve kalplerinde besledikleri bu muhabbet yüzlerinden okunuyordu. Muhakemenin cereyan şekli bütün teferruatıyla padişaha aktarılıyor ve padişah da muhakemenin bu şekilde geçmesinden memnun kalmadığı için, Sürûrî Efendi mesuliyeti mahkeme heyeti üzerine atarak kendini padişahın gazabından kurtarmaya çalıştığı söyleniyor.

Şimdiye kadar Midhat Paşa'nın ithamına dair elde müsbet bir delil yoksa da, bu muhakeme çok önceden beri hazırlanmış ve sarayın nüfûzu altında yapıldığından, adıgeçenin berâtını [tebriye-i zimmet] beklemek abestir. Hatta bu gibi bir beklentinin ne derecede hatalı olduğunu göstermek için yargılama hakkında, alınan bazı tevsik edici bilgileri ve bir çok acayip ve garip şeyleri bildireyim: Dün sabah yargılamaya [muhakeme] geçilmezden biraz evvel Padişah, Sürûrî Efendi'yi hususî şekilde huzuruna kabul ederek mahkemede ne şekilde hareket edeceğine dair bazı talimatlar vermiştir. Ve dünkü muhakemenin en ziyade garip olan tarafı Midhat Paşa'nın müdafaadan istinkaf etmesidir. Şayanı dikkat ve üzücü olanı, Midhat Paşa'nın kendisini bizzat müdafaa etmesi kabul edilmeyerek, avukatı vasıtasıyla haklarını müdafaa ettirmesi teklif olundu. Midhat Paşa cevabında, hükûmetin tayin ettiği avukat ile serbest görüşmesine müsaade edilmediğinden, kendi haklarını bizzat kendisinin müdafaa ve hukukunu muhafaza edeceğini sureti katiyede bildirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Midhat Paşa İzmir'deki Fransız Konsolosluğuna sığınmasına, Malta Köşkü'nde cereyan eden yolsuzlukları sebep göstererek, bu mahkeme nasıl kanun dışı ve kanuna aykırı hareketler ise mezkur konsolosluğa iltica etmem de o kadar haklıdır dedi ve mahkemenin birçok usul yanlışlarını ortaya koydu. Bu kadar mühim söylenen şeylere karşı medar-ı isbat olmak üzere iddia olunan saçma, adî delillere mahkeme heyetinin istinat etmesine hayret ettiğini beyan etti. Cinayetin nasıl işlendiğini gördüklerini söyledikleri halde şimdiye kadar sükût eden Hadımağalarının şahitliğine nasıl itibar ettiğini sorarak reis efendiyi kınadı. Boğazın Asya yakasından, Avrupa kıyısında bulunan bir sarayın içinde cereyan eden cinayeti gördüğünü söyleyen Marko Paşa'nın (*) şahadetini son derece gülünç bir hale koydu. Sultan Abdülaziz'in kalbi üzerinde bir yara olduğu, şimdiye kadar mahkemede asla zikr olunmadığı halde, şimdi meydana konulup iddia olunmasındaki sır ve hikmeti sordu. Bundan sonra Midhat Paşa, müttehim ve şahitlerin sorgulamaları sırasında bizzat bulundurulmadığından, bu adamların tekrar yüzleştirilerek sorgulanmasını mahkeme heyetinden istedi. Masrafları kendi cebinden olmak üzere, Abdülaziz merhumun cesedini muayene eden sefaret doktorlarının ifadelerinin yeniden alınarak, Marko Paşa'nın bu acayip ifadesiyle karşılaştırmak üzere buraya davet edilmelerini mahkemeden talep ve rica etti. Müddeiumuminin [savcı] teklifi üzerine, Midhat Paşa'nın bu iddialarını tetkik eylemek için muhakemeye ara verildi.

Biraz sonra mahkeme heyeti tekrar dönerek, mahbusları sorguya çekmemek şartıyla iddialarının nazarı dikkate alınacağı Midhat Paşa'ya tebliğ edildi. Bunun üzerine Midhat Paşa, Ceza Kanunu'nda bu meseleye dair maddeleri zikrederek, aynen uygulanmasını istedi ve mahbusinin yalancı şahitliklerini isbat etmek için, yüzyüze sorgulanmaları gerektiğini şiddetle beyan eyledi. Reis cevabında bahsedilen kanun maddesinin Şahitlere ait olup, itham edilenlere raci olmadığını ve eğer bir kimse yalancı şahitlikte bulunmuşsa, mahkeme heyetinin bunların cezalarını sonra tayin edeceğini söyledi. Midhat Paşa kendisini itham eden mahbusinin [Pehlivan ve arkadaşları kastediliyor], kendi

(*) Marko Paşa o tarihte Saray'ın Başkimyageri idi.

Levent Şahverdi Arşivi

aleyhinde şahit sıfatıyla telakki edilmesi gerektiğini ve aksi halde mahkemenin kararının adalete ve kanuna mugayir olacağım ve böyle devam ederse kendini müdafaa etmeyeceğini ve kendisi mezarda bulunurken yalancı şahitlerin cezalandırılmasından birşey çıkmayacağını gayet acı bir dille ifade etti.

Mahkeme heyeti yine müşavere için dağıldı ve birkaç dakika sonra dönerek reis, nihayet Midhat Paşa'nın teklifinin kabul olunamayacağını beyan etti. Hakkını savunması için Midhat Paşa üç defa davet edildi. Lakin her defasında bu teklifi reddettiği için, reis muhakemenin sona erdiğini bildirdi. Heyet bir saat kadar, müzakere için arkadaki özel yere çekildi. Bugün saat onbirde tekrar toplanılacağından bildirdiğim şekilde fevkalade teessür ve teessüfü mucip olan bu muhakemeye nihayet verilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

(3)

Times, 4 Temmuz - (İstanbul), 1 Temmuz 1881 : Sonradan yapılan mahkeme-i fevkaladeye dair çektiğim telgraflara sansür idaresi fevkalade müşkilat çıkardığından, cereyan eden şeylerin hakikatini anlamaya mani olduğu gibi, engellendiğini bile, tarafınıza bildirmeye imkan mevcut değildi. Çekilecek telgrafların hepsini hükûmete göstermek mecburi bulunduğundan, Sarayın hoşuna gitmeyecek bölümleri telgraflardan çıkarılıyordu. Tabii bu durumda, mahkeme heyetinin hareketine değil itiraz etmek, hatta cereyan eden durumu tamamıyla yazmak bile mümkün olamıyordu. Binaenaleyh şimdi mahkemenin hal ve hareketleri hakkında serbestçe bildirmeye bir vasıta bulduğumdan kendimi bahtiyar sayıyorum.

Bu mahkeme Avrupa'da seyredenleri eğlendirmek için komedilerde, mahkemeleri taklit için yapılan gösterilerden biraz daha düzgündür. Yalnız Avrupalıları değil, hak ve adalete dair küçücük idrak sahibi olan bir çok Türkleri bile, heyeti hakime kendinden nefret ettirmektedir. Müttehimlerin hemen tamamı değerli hükûmet ricalinden ve siyasi kişilerinden ve saray görevlilerinden mürekkep olduğundan, muhakemede birinci şart Saray-ı Hümâyunun tarafsız kalması idi. Halbuki bu önemli şart pek açıkça ve kabacasına yerine getirilmemiş ve mahkeme, meseleye en ziyade alakadar olan padişahın bizzat emir ve nezareti altında ve sarayın bahçesi içinde kurularak, müttehimler bizzat sarayda hapsolunmuştur. Müttehimlerin malûmat ve rızaları olmaksızın şahıslarını ve hukuklarını müdafaa edecek avukatlar yine saray tarafından seçilip tayin olunmuştur. Sarayda ilk tetkikat öyle icra olunurken, birçok kanunsuz vasıtalara müracaat edilerek, bir çoğuna suçu zorla kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Meselâ mâbeynci Fahri Bey, padişahın huzurunda sorgulanırken Darüssaade Ağasının edepsizce tecavüzüne maruz kalmış ve müttehimler hakkında da bir sürü hakaret-

Levent Şahverdi Arşivi

ler ve işkenceler yapılarak, kanundaki cezaları bile sarayda padişahın nüfuzu altında tertip edilmiştir. Mahkeme reisi Sürûrî Efendi saray'da padişah tarafından hususi şekilde kabul edildikten sonra muhakemeye başlamış ve muhakeme sırasında Saray'ın önemli memurlarından biri, mahkeme heyetine hitaben vazifelerinin ifasında şevketmeâbın bunca sıkıntılarına yeni bir şey ilave edecek ahvalden sakınılmasını tavsiye etmiştir.

Muhafaza mahalline gelince: Saray'ın ve mahkemenin her tarafı yaverler ve sarayın diğer görevlilerinin nezareti altına alınmış ve saray bitişiğinde bulunan kışladan asker getirilerek mahkeme binası dört yandan kuşatılmıştır. Diğer taraftan da, padişahın emir ve iradelerini taşıyan birçok Hadımağaları ve bendegân devamlı olarak mahkeme ile saray arasında postacılık vazifesini ifa etmişlerdir.

Siyasi kişilere ve birkaç büyük gazete muhabirlerine özel davetiyeler dağıtıldığı dikkate alınacak olursa, amaçlarının mahkemeye alenilik süsü vermek istemelerinden başka birşey olmadığı ortaya çıkar. Bununla beraber aynı zamanda tazyikler ve zorluklar nihayet derecesine varmıştır. Mesela muhakemenin açılmasından birkaç saat evveline kadar herşey büyük bir gizlilik içinde yapıldı. Ecnebî gazete muhabirlerinin hemen hepsi Türkçe lisanını ve muhakeme usulünü bilmedikleri halde, beraberlerinde tercüman bulundurmaya izin verilmedi. Mahkeme salonunun dörtte üçü ahaliye tahsis olunmuş ise de, muhakeme sırasında buralara kimseler oturmayarak boş kaldı. Bu konuda ben bazı büyük memurlara şikayette bulundum. Fakat hepsi giriş davetiyesi bulunduğunu söyledi. Elinde giriş davetiyesi bulunan birkaç kişiden ibaret bulunan zevata gerek yaverler ve gerekse teşrifatçılar tarafından büyük bir nezaket ve saygı gösteriliyor. Şurasını açıklıkla belirteyim ki, özel bir maksat için sarayın gösterdiği bunca gayret karşısında hakimler ne bağımsızlıklarını ve ne de tarafsızlıklarını muhafaza edebilirler. Fakat fenalık bununla kalmayarak daha vahim neticeler doğurdu. Ve bu işle uğraşanların tamamı padişahın sempatisini kazanmak için mahpusların, özellikle Midhat Paşa'nın aleyhine yürümek ve bu şekilde padişahın arzusunu yerine getirerek şahsi menfaat temin etmek için kanun ve adaleti çiğnediler.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu hususu daha açık bir surette izâh için birkaç olayı belirtmek isterim: İlk sorgulamanın cereyanı hakkında gizli şekilde talimat veren ve öteden beri Midhat Paşa'nın can düşmanı olan Sürûrî Efendi mahkemede reis olarak ortaya çıktı. Sonradan itiraza mahal vermemek ve halk nazarında mesuliyeti üstünden atmak için Midhat Paşa'nın sorgulanması sırasında riyaseti başkasına bıraktığını ve kendisi hiç bir resmi kağıdı imzalamadığını söylemiş ise de, bu suretle bilakis daha büyük sorumluluk altına girdi. Zira resmi evrakı imza etmemekten maksat, verilen hükmün istinaf edilmesine vasıta olmamak ve Midhat Paşa'yı diğer tutuklulardan ayırmak olup, bu da muhakeme usulünün kurallarını büsbütün şirazesinden çıkarmak idi. Midhat Paşa'nın bu gibi muamelelerle muhpuslardan ayrılması zahiri olup, gerçekte ise diğer mahpusların mahkum olacakları idam hükmü ile mahkumiyeti temin etmek idi. Sürûrî Efendi Midhat Paşa'nın sorgulaması sırasında bulunmamış ise de, mahpusların yüzleştirilmesini Midhat Paşa mahkeme heyetinden istediği zaman, heyetin müzakere için diğer odaya çekildiklerinde Sürûrî Efendi kanunen hakkı olmadığı halde müzakereye karışarak Midhat Paşa'nın bu taleplerini reddettirdi.

Saray-ı Hümâyun'a gelince: Zât-ı Şâhane mahkemeyi Sürûrî Efendi gibi bir zatın riyaseti altında bulundurmayı kâfi görmeyerek, hususi katiplerinden Ragıp Bey ile Midhat Paşa'nın ebedi hasmı olan ve padişahın her emrine uyan Adliye Nazırı Cevdet Paşa'yı görevlendirerek mahkemede cereyan eden ahvali bunların tedkik ve teftişine havale etti. Bu iki zat hakimlerin arkasındaki sırada oturup zor durumlarda resmen mahkeme heyetine gizlice istikamet veriyorlardı. Bu durum yalanlanamayacak kadar meydandadır. Muhakeme esnasında, bizzat bu sıralar üzerinde bulunan ve herkes tarafından görülemeyen şeyleri tetkikten geçirmek için kendime mahsup bir yer seçmiştim. Müddeiumuminin hareketleri tabii olarak aynen mahkeme reisi gibiydi. Mahkeme Heyeti kararını vermek için müzakere odasına çekildiği zaman, Cevdet Paşa ve Ragıp Bey'in de mezkur müzakere odasına girdiğini gözümle gördüm. Her halde meşru ölçüleri geçen şu muameleler her suretle şâyânı tenkittir.

Evvelki muhakemede Midhat Paşa'nın padişahın merhamet ve adaletine sığınma siyaseti göstermesi, muhakeme esnasında zorluk çı-

Levent Şahverdi Arşivi

karmayacağına ve kendisini müdafaa için ciddi teşebbüslerde bulunmayacağına düşmanlarını inandırmış, diğer mahpuslar ise adli kanunlara vakıf olmadıkları için muhakemenin müşkilatsız bir günde sona ereceği ümidini vermişti. Fakat Midhat Paşa'nın muhakemedeki şiddetli protestoları bu ümidi bozduğundan, mahkumiyetini doğuracak bazı yeni sebepler bulunmasına mecburiyet hasıl olmuştur. Hemen Rıfat Efendi adında birisi bulunarak, gûya bir gün Şam'da Midhat Paşa Şam'da vali iken *"Sultan Abdülaziz, hal'inden sonra tekrar iktidara gelir de vükelâyı mahveder korkusuyla bir an evvel Sultan müşarünileyhin ortadan kaldırılması çarelerine tevessül ettiğini söylediği bir sırada işitmiş olduğu"* iddia ettirildi. Şahitlerin listesinde Rıfat Efendi'nin adı olmadığından, mahkemenin malûmat ve izni olmaksızın böyle bir şahit çağrılmaması icap ederdi. Fakat teessüf olunur ki, müddeiumumi bu noktayı dikkate almayarak, ertesi gün mezkur şahidi doğrudan doğruya çağırtmış idi. Midhat Paşa bu yeni yalancı şahidin ismini ve mahkemenin bu tavrını öğrendiği vakit nefretini alenen Heyetin yüzüne çarpmaktan kendini alamadı.

Mahpusların ne suretle muhakeme ettiklerine gelince: Her yerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin cinayet kanunnamesine göre, maznunlar kendi avukatını seçmek ve onunla serbestçe görüşmek hak ve selahiyetine sahip imiş. Halbuki bu muhakemede avukatlar Saray'dan seçilmiş ve müttehimler ile görüşmesi yasaklanmış idi. Midhat Paşa avukatını ancak iki defa görerek, bu mülakatın birincisinde ithamnamenin ancak sekizde birini okuyacak kadar bir zaman verildiğini, ikinci mülakatta ise her söylenen şeyleri işitmek ve anlamak için sultanın katiplerinden Ragıp Bey'in yanında vâkî olduğundan avukatına lazım gelen talimatı veremediğini beyan etti. Fevkalade ustalıkla oynanan bir taktik de, bir avukata muhtelif suretle müttehim bir kaç kişiyi müdafaa ettirmek idi. Böylece avukatların vazife görmeleri daima zıt fikirlerin ortaya konmasına [istimaline] sebebiyet veriyordu. Mesela avukat Refik Efendi, bir taraftan suçunu itiraf eden ve cinayette mabeyinci Fahri Bey'in iştirakini iddia eden Pehlivan Mustafa'yı savunacak ve diğer taraftan da Abdülaziz'in intiharında ısrar eden mezkur Fahri Bey'in avukatı olacaktı. Aynı şekilde Şehrî Efendi bir yandan Midhat Paşa'yı savunacak, diğer yandan Midhat Paşa'nın aleyhinde olarak

Levent Şahverdi Arşivi

kendisinin tebrie-i zimmetine çalışan Damat Nuri Paşa'nın vekili olacaktı. Bu şark kurnazlığından maksat, müdafaa çarelerini mahv ve izâle etmek idi. Bu yollara müracaat ettikten sonra, saray hafiyelerinin yarı rica, yarı muaheze ile padişahın büyük kusurlarından bahsederek müttehimlerin her şeyden evvel merhamet-i şahaneye iltica eylemelerini teşvik etmek pek zait ve gülünç idi. Bu konuda bizim için en ziyade üzülecek ve hayret edilecek şey, Şark kurnazlığı olup o da böyle bir zeminde ve böyle mekruh iftiralar karşısında tahsil görmüş zevatın müdafaa vazifesiyle deruhte ettikleri mesuliyetten tevlid edecek neticeyi düşünmeyerek vicdanlarına karşı olsun hicap duymamalarıdır.

Hatta avukatlar, şahitlerin ifadelerinin gerçek olup olmadığını tetkik edip ortaya çıkarmaya gerek görmediklerini, reis ile müddeiumuminin isbat olunmuş şeklinde gösterdikleri hususları, isbat olunmuşcasına aynen kabulden bile çekinmediler. Midhat Paşa hakkında yapılan muamelelerden bahsederken insan, tahkir edici tabirleri kullanmakdan kendini alamaz. Muhakeme esnasında Midhat Paşa'yı itham edecek küçük bir emare olsun meydana çıkmamıştır. Midhat Paşa, hakkını savunmak için kanunun verdiği selahiyetten başka birşey istemediğini yine kanuna istinaden isbat ettiği halde, kendi aleyhinde ikame olunan yalancı şahitlerin asılsız iddialarını çürütecek her nevi müsadeyi kendisine vermediler. Eğer Midhat Paşa'nın aleyhinde tasarlanan ve kararlaştırılan idam hükmü tatbik edilecek olursa, şahsi garez ve siyasi intikam sebebiyle işlenmiş bir siyasi cinayet olacaktır ki, insanlık alemi ilelebet böyle bir muhakemeyi lanetle yad edecektir. Diğer mahpuslara isnat olunan cinayetin işlenip işlenmediğine dair birşey söyleyemez isem de, şunu tereddütsüz iddia edebilirim ki, kanunen aleyhilerinde hiç bir emare bulunamamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

(4)

Times, Fransa'dan 18 Temmuz: Durum dört günden beri fena bir renk almaya başladı. Muhakemenin Midhat paşa hakkında verdiği idam hükmü batılı Avrupa'da son derecede kötü tesir bıraktığından, Sultan Hamid düşünmeye başlamıştır.

Perşembe günü İngiltere Sefiri Lord Dufrin tekrar Sultanı görerek, idam kararının feshini talep etmiş ve bu isteğimiz kabul olunmayıp idam edilecek olursa hasıl olacak durumdan çıkacak vahim sonuçları açık bir şekilde anlatmıştır. Pazar günü İstanbul'da mevcut bütün sefirler İtalya Sefiri Kont Korti nedzinde toplanarak mahkemenin verdiği karar üzerinde müzakere etmişler ve müttehimleri, idamdan kurtarmak için umumu ittifak etmişlerdir. Ayrıca mahkemenin cereyan eden safahatı üzerinde detaylı bilgi almak için her gün mahkemede bulunan ve mahkeme heyeti ile Cevdet Paşa'nın kanun dışı hareketleri hakkında tam bir nefret ile beyanat veren Acem Sefiri Muhsin Hânı görmek istediklerinden, en son kararı vermeden bir kerre de İran Sefarethanesinde toplanılması sefirler tarafından uygun bulunmuştur.

Ertesi günü İran Sefaretinde yapılan topantıda, sefirler Sultan Hamid'e bir mektup yazılması ve mezkur mektubu Şeyhülsefir Muhsin Han'ın bütün sefirler namına padişaha takdim etmesi kararlaştırılmıştır. Yazılan mektubun özeti: "Muhakemeyi takip ve tetkik eden ecnebiler, heyet-i hakimenin verdiği kararı kanuna aykırı gördüklerinden müttehimler hakkında şiddetli davranıldığı ve onları itham için hiç bir makûl delil bulamadıklarını ve binaenaleyh imza koyan sefirler zât-ı Şahânenin kalplerindeki merhameti bildiklerinden eğer af edilecek olurlarsa, devlete siyaseten iyi bir hizmet edilmiş olacağını" beyandan ibaret idi.

Fakat Sultan Hamid sefirlerin verdiği bu hayırlı nasihatı dikkate almayarak, ikinci katibi Raşit Bey vasıtasıyla gönderdiği yazılı ceva-

Levent Şahverdi Arşivi

bında: Af meselesini kendi arzu-yu şahânelerine bırakmakla beraber, sorgusuz - sualsiz bir adamı idam eden İran hükûmetinin sefiri Muhsin Han tarafından bu gibi şeylere tevessül edilmesine karşı hayret ettiğini ilave etmiştir. Bu cevap Muhsin Han'ın eline geçtiği zaman, diğer elçilere haber verdikten sonra, derhal hükûmeti ve kendi şahsı aleyhine gösterilen padişahın tarizine mukabele olarak, *"Yıldız Sarayı'nda seyredilen mahkeme gibi bir mahkemenin İran'da cereyan ettiğini zât-ı Şahâne bildirecek olurlarsa kendilerine şükran duyacağını"* tezkereyle bildirmiştir. Buna karşı sarayın verdiği ikinci cevap meçhul ise de, her iki tarafça gerginlik son dereceye varmıştır. Ve Muhsin Han'a bu kadar cesaret veren mesele, Devlet-i Osmaniye ile İran Devleti arasında zuhur eden hudut anlaşmazlığıdır.

"Sultan Aziz'in cesedini muayene eden ecnebi doktorlar da Sultan Hamid'e birer mektup yazarak, bu cinayet konusunun ne derece asılsız ve esassız bir dava olduğunu şiddetli bir şekilde beyan" ve verdikleri raporu hatırı şahanelerine getirerek, ecnebi sefirler de birer suretini göndermişlerdir. Bu olay Sultan Hamid üzerinde dehşetli bir surette tesir eylemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

(5)

Times, 12 Ağustos, İstanbul: 10 Ağustos 1881: Gerek Türkiye ve gerek Avrupa efkârı umumiyesi mahkemenin lehinde olacağı sanılırken aksi durum meydana geldiğini gören Sultan Abdülhamid mahkeme neticesinden pek meyûs olmuştur. Evvelce bildirdiğim vechile istinaf mahkemesi ilk mahkemenin hükmünü tasdik eylemiştir. Fakat, şer'i kanunların hükmünü icraya memur olan ulemâ, bu kararın şer'iata uygun olduğuna dair kati bir cevap vermediği gibi meclis-i fevkalâdede bulunan en nüfuzlu ve itibarlı vüzerâ da idam hükmünün yerine getirilmemesi taraftarı olduklarını alenen beyan etmekten çekinmemişlerdir.

Gerek vüzera ve gerek ulemâ tarafından mezkûr mecliste bu gibi memnuniyet verici bir çok haller bu kadar ağır baskılara rağmen sarayın hiç hoşuna gitmeyen serbest düşünceli bir kaç zât tarafından çekinmeden ileri sürülmüştür. Mesela mutabasbıs [yaltakçı] Şeyhülislâm kanun ve şer'iat hilafına verilen hükmü, hilei şer'iyye ile başka bir kalıba sokmaya kıyam eylemiş ise de, Fetva Emininin şiddetli itirazlarına uğramıştır. Bu ihtiyar müftü fikir kahramanlığındaki [celadet-i fikriyesindeki] sebat ve metanetini ortaya koyacak bir seda ile , *"Yaşadığım şu uzun müddet zarfında bilerek hiçbir vakit haksız bir hüküm vermedim. Şimdi bir ayağım mezarda iken, doğru yoldan ayrılmayı hiç arzu etmem, kaide ve usulünü bilmediğimiz adliye mahkemesi vasıtasıyla müttehimler istintak olunarak aleyhlerinde hüküm verilmiş olduğundan, eğer şimdi bizim bu konuda görüşümüze müracaat edilerek şer'i şerif mucibince bir hüküm istenilirse şer'iatın emrettiği vechile muhakemeye yeniden başlamak lazımdır. Binaenaleyh meselenin bugünkü renk ve haline göre şeriat bir cevap veremeyeceğinden, talep edilen fetvanın verilmesi kâbil değildir"* cevabını vermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Vüzerâdan bir kaç zât da aynı cesaretle fikrini beyan etmiştir. Hususiyle Hayrettin Paşa muhafaza ettiği doğruluk ve serbest düşüncesiyle pervasızca cinayetin hüküm ve harekatını şiddetli tabirlerle red ve takbih etmiştir. Eski Sadrazam Safvet ve Kadri Paşalar, Hayrettin Paşa'dan daha mülayim fakat aynı fikirde bulunmuşlardır. Gazi Osman, Mahmut Nedim ve Cevdet Paşalar mehkemede verilen hükmün icrasını istemişlerdir. Şuphi Paşa muhakeme sırasında usulsüzlük vukû bulduğunu ve fakat mahkeme kararını iptale yetkili olmadıklarını beyan ederek, bu iki görüşün ortasını bulmaya çalışmış ise de, Hayrettin Paşa ağır bir lisanla "size musalahayı sormadıkları gibi ictimadan maksat mahkemenin kararını bozmak olmayıp padişahın merhametini celp için lazım gelen fikir ve nasihatları vermektir" demiştir. Diğer azadan kimisi kararın uygulanmasını, kimisi de affı şahaneyi istirham etmişlerdir.

Hususi istihbaratımıza göre, bu cinayetin işlenmesi gûya yukardan südur eden bir emir ve iradenin neticesi olduğundan, Sultan Hamid itham edilen iki damadını affetmiştir. Avrupa kamu oyunun müttehimlerin lehinde olduğunu gören Abdülhamid, cinayetin Sultan Murad'ın iradesiyle işlendiğini ileri sürerek, müttehimlerin idam cezalarını affetmiş ve bu suretle gizli maksadı olan Sultan Murad'ın suçlanması üzerine yürümüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

Midhat Paşa'nın Muhakemesi Hakkında İngiliz Parlementosunda Cereyan Eden Tartışmalar (*)

AVAM KAMARASI

1 Temmuz 1881

(1)

Miset M'Coan: – Sultan Aziz merhumun cesedini muayeneye memur olan doktarlar heyeti azasından ve İngiltere Devleti Fahimanesinin sefaret doktoru Mister Dickson'un vaktiyle verdiği ve meali kitabın 90'ıncı sayfasında bulunan rapordan başka, şimdiki halde bir raporun mevcut olup olmadığı ve olduğu takdirde Meclis-i Mebusan azalarına verilip verilmeyeceğini Hariciye Nazırından sual ve Sultan Aziz'in intiharında cesedini muayene eden tabiplerin verdiği raporun dikkate alınmasını ve asılsız olan bu cinayetten dolayı idama mahkum olan Midhat Paşa ile diğer tutukluların tahliyesi için adalet ve insanlık adına İngiltere hükûmetinin Bâb-ı Âlî'ye veya doğrudan doğruya Sultan hazretlerine gerekli nasihatlarda bulunmasını tavsiye etti. Mr. M'Coan bu suallere verilecek cevabın alınmasından evvel, özel bilgilerine dayanarak ve her nevi mesuliyeti üstüne alarak bu muhakemeyi yürüten zevatın liyakat ve iktidarına iffet ve istikametine asla emniyet ve itimadı olmadığını, gerek Avrupa'nın ve gerek Meclisi Mebusan'ın üyelerinin kendisiyle aynı fikirde bulunduklarını ilave etti.

Sir Charles W. Dilke: – [Hariciye Müsteşarı]- : Dr. Dickson tarafından verilen raporun hülasası evvelce Meclisi Mebusan azalarına

(*) Bu tartışma özetle "Parlamentary Book" isimli resmi risaleden aynen alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

takdim edilmişti. Bundan başka yeni bir rapor alınmadı. Bu siyasi muhakeme üzerine Lord Granville [Hariciye Nazırı], Lord Duffrin [İngiltere'nin İstanbul Sefiri] ile haberleşme yaptığından fazla birşey söyleme zamanı daha gelmemiştir.

(2)

LORDLAR KAMARASI

4 Temmuz 1881

Earl de la Warr: İstanbul'da cereyan eden Midhat Paşa'nın yargılanmasına dair bilgi olup almadığını Hariciye Nazırından sual ettikten sonra ilaveten İngiltere Devleti Fahimanesinin müdahelesi gayet nazik bir mesele olduğunu takdir etmekle beraber, İstanbul'daki mahkemenin adaletle karar vermesi için her nevi çareye başvurulup vurulmadığını öğrenmeye, gerek Kamara azaları ve gerek Avrupa ahalisi bilmek arzu'ettiğini ve bu hususta izahat istemesi ise, büyük bir devlet adamının hayatı mezkur mahkemenin hükmüne bağlı olmasından dolayı izahat talebini pek tabii gördüğünü dermeyan etti.

Lord Granville: Devletmeâb, bütün Avrupa'nın fevkalade merakını çeken bu mesele üzerine Lord Duffrin ile muhabere ediyorum. Şimdilik mahkeme hakkında kesin bir haber almadığımdan resmi beyanat vermem doğru değildir. Bundan dolayı daha fazla bilgi verme iktidarında değilim.

AVAM KAMARASI

7 Temmuz 1881

Mister Staveley Hill: – Midhat Paşa'nın yargılanmasına dair nasıl bir bilgisi olduğunu Hariciye Nazırından sual etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Sir Charles Dilke: – Bu mesele hakkında hiçbir bilgi veremeyeceğim. Lord Duffrin ile şimdiye kadar teati olunan telgraflardan ne türlü hareket edildiği anlaşılmıyor. Fakat sefirimizin Sultan'a gerekli nasihatlarda bulunduğu şüphesizdir.

11 Temmuz 1881

Vicomte Folkestone: – Midhat Paşa'nın yargılamasında yapılan usulsüzlük ve haksızlığı dair çıkan haberler üzerine İngiltere Devleti Fahimesi Sefiri vasıtasıyla Sultan'ın dikkatini çekmesi lüzumunu beyan ve böyle bir mahkemenin kararı ile Midhat Paşa'nın mahvedilmesi siyasi rekabet neticesi olarak işlenmiş bir cinayet olduğuna Avrupa'nın kanaat edeceği cihetle bu konuda İstanbul'a gerekli talimatın verilip verilmediğini Hariciye Nazırı'ndan sordu.

21 Temmuz 1881

Mister M'Coan: – Midhat Paşa'yı sorgulamak üzere kurulan mahkemede riyaset vazifesinde bulunan Hristo Forides Efendi'nin 1871 senesi Mayısında Zabtiye Nezaretinde çalışan bir hafiye olup olmadığını sual etti.

Sir Charles Dilke [Hariciye Müsteşarı]: – Birinci sualinizin gayet nazik bir mesele olduğunu ve bu konuda haberleşme yapıldığını arz etmiştim. Bu sebeple şimdilik, bundan fazla bir beyanatta bulunmam makul olmaz. Bunu takdir edersiniz. İkinci suale gelince, Hristo Forides Efendi'nin beyan olunan zât olduğunu tasdik ederim.

Mister M'Coan: – Midhat Paşa'nın Mekke civarında bir yere sürgüne gönderileceğine dair gazetelerde görülen rivayetin doğruluğunu sual etmiş olduğundan, Hariciye Müsteşarı da o gün saat dörde kadar Hariciye'ye böyle bir telgraf gelmediğini beyan etti.

Levent Şahverdi Arşivi

22 Temmuz 1881

Mister M'Coan: – Midhat Paşa hakkında verilen hükmün yerine getirilmesine dair Hariciye Nazırından bilgi istedi.

Sir Charles Dilke: – Lord Duffrin'in 24 saatten beri buna dair resmi haberleşmede bulunmadığını bildirdi.

Mister M'Coan: – Bu sabah yayınlanan gazetelerde görülen ilginç bir telgraf, İstanbul'da kurulan gayrı adil mahkemenin kararına karşı, bir an evvel bize yeni bir tavır koymak gerektiğini gösteriyor. Arkadaşlarım bulunan muhterem mebusların izniyle, bu konuda bazı açıkmalarda bulunacağım ve lüzum görülürse tekliflerime son vereceğimi arz ederim.

Siyaset dünyasında ünlü ve değerli bir kişinin ne şekilde sorgulandığı ve hayatının ne derece tehlikeye düşürüldüğü herkesin bilgisi dahilindedir. Bu mesele için Büyük İngiliz İmparatorluğunun esasen zor olan müdahale usulü ile Sultan ve Bâb-ı Âlî'yi baskı altına almakla bir netice hasıl olmayacağından, yapılacak birşey varsa o da, dostça hatırlatmadan ibaret kalıyor. Halbuki üzüntüyle belirteyim ki bunun da bir faydası görülmeyecektir. Bundan dolayı Osmanlı hükûmetinin yargılama hakkındaki hareket tarzına karşı, İngiltere Parlamentosunun kararı resmen İstanbul'a tebliğ olunacak olursa, o zaman faydalı bir tesir yaratacağını arz ile, konuşmama şöyle devam etmek isterim.

Midhat Paşa bir çok önemli görevlerden sonra Bulgaristan valisi [Tuna valiliği] tayin edilmişti. Orada o zaman hüküm süren eşkiyalık o derece yaygın idi ki, hükûmet vergisini bile toplayamıyordu. Midhat Paşa bir kaç ay içinde yaptığı çalışmalarla vilayeti eşkiyalardan temizledi. Vergi muntazaman tahsil olunarak Bulgaristan Osmanlı vilayetlerinin en gelişmişi oldu. Rusya Sefiri bu durumu çekemedi. Mani olmaya çok çalıştı. Halbuki Midhat Paşa'nın maksadı Avrupa'nın güven ve sempatisini Osmanlı Devletine çekerek vatanına hizmet etmekti. Bu ıslahat, Rusya'nın istila emeline uymadığından General İgnatiyef en büyük ve en kuvvetli düşmanı kesilerek Paşa aleyhinde her türlü entrikanın çevrilmesinden çekinmedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mister Nevdegate (Ayağa kalkarak) : – Mr. M'Coan'ın usul ve nizam haricinde konuştuğunu belirttikten sonra, muhterem mebusun maksadı, Meclisi boş yere meşgul ederek, konuşulan mesele üzerine kesin bir karar vermeyi teklif etmek olduğunu ve bu ise Meclisi müşkül bir mevkiye sokacağını belirtti.

Meclis Reisi: – Muhterem arkadaşlarımızın bildiği üzere maksat yalnız Mecliste meselenin müzakeresi için kesin bir karar verilip verilmeyeceğine dair mebusların reyini almaktır.

Mister M'Coan: – Konuşmasına devam edeceğini bildirdikten sonra: Midhat Paşa Bağdat Valisi oldu. Aynı ıslahatı başarıyla burada da yürüttü. Herkes Paşa'nın namuslu bir kişi olduğunu kabul ettiği halde, bazıları çok zengin olduğunu ve mevkii hırsı bulunduğunu söylerler. Bu yolda mütalâada bulunan da Başvekil(Gladstone) hazretleridir. Midhat Paşa aleyhinde yayınladığı makalelerde kullandığı lisan şayan-ı teessüftür. Başvekil hazretleri, Midhat Paşa'nın idaresine memur olduğunu vilayetlerde eline geçen varidatı dikkate almadan karar veriyor. Azlinden sonra fakir olarak döndüğünü hatta bir defasında yeter derecede yol parası ve diğer defasında beşyüz liradan fazla parası bulunmadığını bilmek istemiyor. Midhat Paşa iki defa sadrazam olarak insanlığın ve siyasi kişilerin takdirine mazhar olan Kanun-u Esâsî'yi ilana muktedir oldu. Şu halde devletin ana nizamı yerine geçen bu kanunun Osmanlı ülkesinde bugün uygulanamamış olmasından kendisi mesul değildir. Bu yüzden hükûmeti ıslah ile kötü idareyi düzeltmeye muvaffak olamadığından şayanı teessüf addedilir.

Bir müddet sonra Suriye ve İzmir valisi tayin edilerek bu vilayetlerde yine ıslahat planlarını tatbike başladı. Abdülaziz'in hal'ine şüphesiz vasıta olanlardan biri ise de, öldürülmesinde parmağını görmek herkesin bildiğinin aksini iddia etmek olur. Böyle iftira ve yalanları kimse kabul etmez. İngiltere Hariciye Nazırı ve İngiliz sefareti doktoru Mister Dickson Sultan Aziz'in vefatının intihar olduğuna dair verilen tıbbî rapora kalp rahatlığı ile iştirak ettiğini kendilerine beyan etmişlerdir. Şu halde bu davayı açmaktan maksat neydi? Doktor Marko Paşa ile Dr. Kastro, mahkemeye çağrılıp eski fikirlerinin aksine padişahın katledildiğini beyan ediyorlar da, diğer doktorlar neden mah-

Levent Şahverdi Arşivi

kemeye çağırılmıyor? Mahkeme heyetinin böyle yalancı şahitleri dinlemeleri caiz mi?

Hariciye Nazırının bir sualime verdiği cevapta, İstanbul'daki mahkeme reisinin evvelce polis nezaretinde çalışan bir hafiye olduğunu tasdik ettiği gibi, bu adamın bulunduğu adliye görevlerinde irtikap ve rüşvet aldığına dair vesikalar bulunduğunu da ilave etmişti. Binaenaleyh, elimdeki hususi ve mevsuk bilgilere göre diyebilirim ki, bu kişi adliye memuriyetinde evvelkinden ziyade ahlaksızlığa devam etmektedir. Bu siyasi maznunları muhakeme eden diğer hakimler de, aynı cins ve aynı nevi insanlardır. *Böyle bir heyetin vereceği kararla Avrupa'da bir köpek bile asılamaz*: Bu durumda doğrudan doğruya İngiltere hükûmeti müdahele edemeyeceğini ve İngiltere sefirinin gayrı resmi surette müracaatiyle bir semere hasıl olmayacağını da bildiğimden, hükûmetin takibe mecbur olduğu ve kamu oyunun istediğini yapmaya memur olan Parlamentonun bu konuda vereceği kararın Saray ve Bâb-ı Âlî'ye tebliğ olunmasını ve böylece Avrupa kamu oyuna karşı büyük bir etki yaratılmasını arzu ederim. Ve Parlamentoyu bu konuda karar almaya davet ederim.

Sir Drummond Woolf: – İstanbul'da kurulan mahkeme hakkında Mister M'Coan'ın konuşmasına iştirak etmeyeceğini, fakat böyle bir muhakemenin İngiltere gibi bir memlekette kötü etki yaratacağını beyan ederek, muhakemeye müdahale için hükûmeti teşvik edemez ise de, İngiltere'nin müdahalesiyle bir hayli mazlum kişinin hayatının kurtarılacağını hatırlatmıştır. Bu yönlerini Başvekilin dikkate almasını ve İngiltere tarafından gerekli baskının yapılmasını,hiç olmazsa Midhat Paşa hakkındaki hükmün hafifletilmesini tavsiye etti. Midhat Paşa aydınların hürriyet bayrağı olduğu gibi, kendine düşen vazifeleri binlerce engel ve zorluklar içinde bir zeka eseri olarak, tarafsız ve vatansever şekilde ifa eylediğini isbat ettikten sonra, eğer Başvekil hazretleri bu bedbaht zâtın tahliyesi için son derece gayret gösterirse, insanlığa ve medeniyete sonsuz bir hizmette bulunmuş olacağı fikrinde olduğunu bildirdi.

Mister Ashmead Bartlelt: – Muhterem arkadaşların Memalik-i Osmaniye vükelâsı ile meşgul olmalarının pek dikkat çekici olduğunu

Levent Şahverdi Arşivi

ve mahkemenin dedikleri kadar fena olmadığını ve suçlananlardan bir çoğunun kabahatının meydana çıktığını söyledi. Önemli kişilerden olan vatanperver Midhat Paşa'nın, herkesin sevgisine mazhar olmasına rağmen idamına hükmedilirse, pek ziyade üzüleceğini belirtti. Fakat bu bâbda bir tehlike melhuz olduğuna tereddütle inanmak istemedi. Şimdiki Sultan'ın insancıl bir zât olmasından dolayı ne Midhat Paşa'nın ne de onunla birlikte mahkum olan diğer iki vükelânın idam edileceğine inanmadığını ve bu meseleyi Parlamentoya havale etmeksizin İngiltere Hükûmetinin teşebbüslerine bırakılması taraftarı olduğunu beyan etti. Bununla birlikte kötü ahlakıyla kendi vatanına ihanet ve insaniyete muhalif hareket etmekle meşhur olan Damat Mahmut ve Nuri Paşaların suçları pek açık şekilde ortada olduğundan, onlar hakkında en küçük bir iltimasın pek büyük bir töhmeti mucip olacağını ve bunların muhakemesiz cezalandırılmasından memnun kalacağını ilave etti. Memalik-i Osmaniye'de İngiltere'nin eski nüfuzu baki olmadığını ve eğer Meclis-i Mebusân müdahale etmeyerek işi hükümetin doğrudan doğruya reyine bırakır ve ihtarat-ı dostanede bulunulursa lüzumu derecede tesirat-ı hasene husule getireceğini arz etti.

Mister Gladstone: – Konunun fazla uzatılmasının yararı olacağını sanmıyorum. İleri sürülen teklifler ve ezcümle "Portsmouth" mebusu Sir Drummond Woolf'un sade olan teklifine cevaben şunları söylemek isterim. Yapacaklarımızın sınırı çok kısıtlı olduğundan, bu sınır dahilinde elimizden gelen her yardım edilmiştir inancındayım. Kesin bir karar almak için Parlamentoya teklif veren mebus beyefendinin (Mr. M'Coan) İstanbul'daki mahkeme heyeti hakkında kullandığı ağır suçlamalar için teessüf ederim. Söylediği şeylerin hepsinin doğru olduğuna kanaati varmıdır? Eğer mahkeme kanuna aykırı hareket ettiyse böyle bir yerde bunun tekrar görülmesi için, Meclisten kesin karar talep etmek itirazdan salim olamaz.

Esas mesele burasıdır. Bizim böyle bir dahili meseleye müdahaleye selahiyetimiz var mıdır? Şüphesiz yoktur. "Müdahaleye selahiyetimiz" tabirini kullanıyorum. Fakat insaniyet ve mülahazat-ı siyasiye, istikamet-i tamme ile bazı ahval-i dahiliye ve şahsiyeye az çok müdahele-i sarihde bulunmaya bizi mecbur bırakmıştır ki, bundan maksat da, birinci derecede adalet ve insaniyete ve ikinci derecede

Levent Şahverdi Arşivi

teklif ettiğimiz devletin menfaatine hizmet etmektir. İstanbul'da yapılan bir mahkemenin kararına karşı burada kesin bir karar almamızın lüzumu yoktur. Fakat gerek Avrupa'da gerek İstanbul'da bu yargılama aleyhine hasıl olan kamu oyunun galeyanına karşı Osmanlı Padişahı'nın adalet ve hürriyet yolunu seçmesi ve bunu bize karşı isbat etmesi kendi menfaatine uygundur. İşte bu nokta-i nazar dikkate alınıp, uygun görüldüğünden gerekli teşebbüslerde kusur edilmedi.

4 Temmuz 1881 tarihli bir telgrafla Lord Duffrin'e doğrudan doğruya gayet mahremane lüzümlu talimat verilerek, herbir vasıtaya başvurup nüfuzunu kullanarak müdahele olunması emredildi. Sanırım ki Lord Duffrin görevini büyük bir ustalık ve nezaketle yerine getirerek, verdiğimiz talimat mucibince tarif olunduğu vechile teşebbüslerde bulundu. Şüphe edilmesin ki, tuttuğumuz yol Avrupa'nın münevver çevrelerini memnun edeceği gibi, Osmanlı Devleti'nin selametini ve umumi menfaatlerini de temin edecektir. Bu kadar tebligattan sonra fazla bir şey söylemeye gerek görmüyorum.

Şahısları muhakeme etmekten ve sorumlu tutmaktan bir fayda görülemez. Söylediğim gibi, ileri sürülen görüş ve düşünceler genel meseleler üzerine bina edilmelidir. Bu muhakeme hakkında, arzettiğim genel değerlendirme neticesinde kendime büyük bir meziyyet yüklemeyerek, İngiltere hükûmetinin tevdi ettiği görevi ciddiyetle yürüttüğüme, parlamento inanmalıdır.

Mister Cown: – Parlamento, Başvekil hazretlerinin insani ve alicenap düşüncelerini büyük bir memnuniyetle dinleyerek tatmin olduklarını beyan etti. Parlamento'da kesin bir karar alınması teklifinde bulunan arkadaşımın (Mr. M'Coan) fikir ve maksadına iştirak etmekle beraber, Başvekilin verdiği açıklama ile yetinilmesini ve daha ileri giderek üyeler arasına ihtilaf sokulmamasını tavsiye etti. İstanbul'da sonradan teşkil olunan muhakemede kanun, adalet bütün manasıyla yok sayıldığından, bu mesele üzerine İngiltere Parlamentosu'nun fikir beyan etmesinin faydalı olacağını belirtti. Midhat Paşa'nın bulunduğu görevlerde dürüstlüğü ile temayüz etmiş önemli bir Osmanlı büyüğü olduğunu anlattı. İngiltere'nin dostu ve ilerleme taraftarı olduğunu isbat ederek müşarünileyh ile görüşme şerefine nail olduğu zaman, Mis-

Levent Şahverdi Arşivi

ter M'Coan'ın beyan ettiği yüksek evsafı tamamıyla müşahade ve tasdik eylediğini söyledi. Bununla beraber, mevkiin nezaketi hasebiyle, Başvekilin işaret ettiği zorluğu da takdir ettiğinden, her ne şekilde olursa olsun, Türkiye'nin adliye meselesine açıktan müdahale etmek, müstakil bir devletin bağımsızlığına tecavüz etmek demektir dedi.

Bu gibi şiddetli baskıların sonucu Sultam ürkütüp, bizi bir gizli maksatla hareket ettiğimize inandıracağından, beklenen iyi etkinin tersi olabilir. Bu bir şahsi fikir olarak telakki olunmalıdır. İstanbul'da yapılan muhakemenin ceryan tarzının Meclisi Mebusan'da tetkik ve rüyetinin kabil olmayacağını ve olsa bile yabancı bir devletin iç işine karışmanın mümkün olmadığını anlattı. Bununla beraber, bir çok başka hükûmetlerin, felakete düşmüş büyük adamlarını insanlık adına, ingiltere imdadına yetişerek, dostça müdahale ile hayatlarını kurdardığı İngiltere tarihinde görüldüğünden, mazideki bu gibi durumları dikkate alarak, Parlamento vasıtasıyla resmi müdahalede bulunulmayıp, Midhat Paşa için hükûmetin Sultan nezdinde nüfuzunu kullanması gerektiği Lord Duffrin'e verilen talimat ile sabit oldu. Bu hususta Başvekil gibi dirayet sahibi bir zatın düşünceleri dikkate alınarak işin hükûmete tevdi olunmasını tavsiye etti.

Mister M'Coan: – Münakaşalardan ortaya çıkan durum karşısında teklifini geri aldığını bildirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİDHAT PAŞA'NIN VASİYETNÂMESİ

***

•Mezar Taşıma, "Aşırı Gayretine Feda Olan Midhat Paşa'nın Mezarıdır" Diye Yazılmalıdır.

•Oğlum, Zinhar Devlet Hizmetine ve Kaleme Konulmamalıdır.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİDHAT PAŞA'NIN VASİYETNÂMESİ

SÛRET-İ VASİYETNÂME (*)

Bismillâhirrahmânirrâhîm.

Cenâb-ı Hak'kın meşiyyet ve irâde-i ezeliyesi birer türlü hikmete müstenid olduğundan, bizim dahî başımıza gelen şu felâket ve muhânet zahir halde bir musîbet ise de, hakâyiki, bizim için tebşîrât–ı celiyeyi muhtevi olup evlâd-ı ıyal ve akrabamız, dünyevî ve uhrevî inşâllahı teâla bundan mütemetti' ve müstefid olacaklarından, cümlesinin bu halden hoşnut ve müteşekkir olmalarını ve mahkeme-i adâlet-i ilahiyenin hükmüne intizaren hiç kimse hakkında ve aleyhinde ta'ân ve şikayet etmemelerini rica ederim.

Ey halîle-i muhteremlerim Naime ve Şehriban ve kerimem Memduha ve hemşirem Sıddıka Hanımlar; sizi ve evlâdlarım Ali Haydar ve Vesime ve Sabire ve hafidlerim Kemal ve Mükerrem ile beraber Cenâb-ı Hak'kın hıfz ve himayesine tevdîi ile küçüklerin hüsn-ü idare ve terbiyelerini de şefkat ve himmet-i dâimeniize havale eylerim.

Bundan sonra artık cümlenizin İstanbul'a gitmenize bir mâni kalmayacağından ruhsat verirler ise, İzmir'deki fazla eşya-

(*) Midhat Paşa'nın bu vasiyetnamesi, Hatırat'ın orijinal metninde bulunmayıp tarafımızdan şu Risaleden alınarak kitaba ilave edilmiştir. Bkz. Midhat Paşa'nın Vasiyetnâmesi ve Şehâdeti, Mehmet Rüşdî, Matbaa-i Kader, Dersaadet 1325

Levent Şahverdi Arşivi

yı ve hayvanları satıp İstanbul'daki Konağa gidip oturarak, fazla ve lüzumsuz adamlara ruhsat verilmek, konağın selamlık havlusundaki parmaklığın yerine ve bir de komşular tarafından eskiden mevcut olan duvar mahalline duvar çekilmek ve artık dost zannedilen bir takım edânînin ihtilatından ihtiraz ile cümleniz birlikte hâl-i uzlet ve hiddette yaşayıp ta'ât ve ibadet ile meşgul olmak iktiza eder. Dünya ve ahirette selâmet budur.

Ali Haydar ve Kemal'in emr-i mesnun hit'ânı icrâ olunarak bunlarla Vesime'nin feraiz-i islâmiyeyi öğrenmeleri ve Türkçeyi güzel tahsil etmeleri için birer Mahalle Mektebine verilmeleri veyahut münasip ve muktedir muallim ve hoca bulunup da okutturulmaları re'yinize men'uddur. Ali Haydar lüzumlu feraiz-i diniyeyi öğrendikten sanra tahsilini ikmâl için Mekteb-i Sultanî'ye ve oraca dahi iktiza eden şeyleri öğrendikten sonra tüccardan birinin yanına konulup ticaret mesleğine sülûk ettirilmek lazım gelir. **Zinhar devlet hizmetine ve kaleme [aklâm] konulmamalıdır.**

* * *

Tüccardan Hiristâki Efendiye bâ-senet ve bilâ faiz takriben **2.500 lira** ve bizim Tayfur Ağa'ya bir kıt'a mektubumuz mucibince 450 liradan başka kimseye borcum yoktur. Hiristâki Efendi ile Tayfur Ağa'ya olan düyûna dahi sarraf Kevork'ta olan matlubatımız ma'aziyâdeten karşılıktır.

Avrupa'da iken sattığım Anbarlar esmânından hasıl olan 1.200 lira'nın birazı Paris'te *"La Fayet"* Zeganas'ta 36 numaralı hânede mûkim *Vasuyeller*'e ve birazı Londra'da Mösyö *Mayres*'e bırakılmıştı. Bunlardan şimdiye kadar ahz olunandan başka mümâileyh *Vasuyeller*'de **22.000 Frank** bu kadar ve Mösyö *Mayres*'de **600 İngiliz lirası** kalıp, **3.000 lira** kadar İzmir'de Bank-ı Osmanî'de olup, fakat iş bu Bank-ı Osmanî'de olan **3.000 liradan 60.000 Frankı** soradan yine Londra'da bulunan Mösyö *Mayres*'e havale olunmuştur. Ve bir de, *"Kamanto"* da olan **20.000** kadar konsolid çekin de satılıp **70.000 Frank** ka-

Levent Şahverdi Arşivi

dar tuttuğu, gelen cevabından anlaşılmış ve bundan başka mümâileyh *"Kamanto"* da 100 adet mevcut evrak emanet eshamımız bulunmaktadır. Bunların senedâtıyla, murassa nişanlar ve hâne ve çiftlik senedatı ve fabrika hesaplarına dair İzmir Rıhtım Kumpanyası direktörü mösyö *Kifre*'nin yed-i emanetine tevdî olunan iki küçük sandıkta mahfuzdur. Fakat Bank-ı Osmanî'nin kitap şeklinde olan senedi ile *"Kamanto"* nun mektubu hareme bırakılan yazı çantasındadır. Murassa-ı seyf-i ihsân-î padişahî olan elmas takımlar ve çubuk takımları mukaddemâ Avrupa'da bulunduğumuz zaman yapılan defteri mucibince Marsilya'da *"Altın"* bezirgâna emaneten bırakılmıştır. Sonradan celbine dikkat olunmadığından bunlar hâlâ orada defter ve senevî bir Manuel'de muharrer mösyö *Kifre*'de olan emânet sandıklardadır. Bu işlerin cümlesini *Vâsıf* bilir ve *karısının* dahi malumatı vardır.

Büyük Hanımın *"Kredi je zâl"* kağıtlarının parası olarak **326 lira** İzmir tüccarından Şam'lı *Şükrüzâde Abdülkâdir* efendide olup, mümaileyh bununla zeytinyağı mübâyaa etmiş olmakla ve keyfiyet Hasan Efendinin malumu bulunmakla, mebaliğ-i mezbûrun bâdel hesabe büyük Hanıma yani *Naime* Hanıma îtası lazım gelir. Şam'daki ipek fabrikasının **23.5** hisse itibariyle uhdemizde bulunan **8.5** hissenin senedatı ve hesap defterleri yukarda zikrolunan iki küçük sandığın birinde olup bundan başka müştereklerimizden çerâğ İspir Efendi ile münasefeten **10.000 kuruş**'a mübayaa olunan bir küçük bahçenin ve Kantara'da Sait Paşa ile müşterek olan bir kıt'a arazinin senetleri ve fabrikaya merbut değirmen için konulan **2.500** Beyaz Mecidiye sermayenin senedi dahi zikrolunan sandıklarda mevcut eşya ve evrak meyanında olduğuna ve işbu fabrika işi ile Şam'da olan ufak tefek işlerimizin karışık bulunduğuna binâen bunların tesviyesi için Dersaadet'te bir münasip adam bulunup göndermek icab eder.

* * *

Levent Şahverdi Arşivi

Çocukların vesayeti valideleri üzerinde olmak tabiî ise de, rüşd ve bülûğlarına değin bir vas'iy-i muktedir tâyini muktazi olduğundan ve kâim biraderimiz Namık Efendi'den her veçhile emin bulunduğumdan, mümaileyhin vesayeti münasip görülmüştür. Sûre-i Nîsa'nın birinci ve ikinci sahifelerinde muharrer evâmir ve tâlimat elbette kafidir. Emval-i metrukemiz İzmir'de tahrir olunursa nezaretine Ramiz mâ'lâ veyahut İzmir Rüsûmat Nâzırı Reşid Efendi hazretlerinden birisi rağbet buyurmak ve Dersaadet'te tahrir olunur ise Bayezit Belediye Dairesi Reisi Raşit Efendi hazretleri veyahut Üsküdar Mahkemesi Reisi Mazhar Efendi tarafından nezaret etmek rica olunur.

Nükûd ve arazi ve emlâk-ı saireden olan muhtelifâtın yekûnu neye bâliğ olur ise, bu çıktıktan sonra sülûsu bâ-el feraiz bundan, evvel be evvel **10.000 Frankı** hemşiremiz Sıddıka Hanıma, **7.500 Frankı** hisse-i erşiyesinden maâdâ büyük halilemiz Naime Hanıma, **7.500 Frankı** kezalik hisse-i erşiyesinden maâdâ halile-i saniyemiz Şehriban Hanıma ve **500 Frankı** hâfidler için Memduha Hanıma ve **2.000 Frankı** mühürdarımız Hasan Efendiye ve **3.000 Frankı** amcazademiz Yusuf Cemal Efendiye ve **2.000 Frankı** Yenikapı Mevlevihanesine ki, cem'an **47.000 Frankı** verilip küsûrundan **10.000 Frankı** dahi zîrde beyan olunacağı veçhile emekdarlara taksim olunmak rica olunur.

Dersaadetteki konakta bulunan imam ve kapucu ve bahçivan ile ayvazlara... Cariyelerden Cânan Kalfaya, Tayfur ve Bâki'ye, Fatma ve Gonca'ya diğer cariyelerin umumuna münasip veçhile taksim olunmak üzere **1.000'er Frank.** Düriye Hanıma **500**, Nezir ve Sürûr Ağalara **600**, Said,Elmas, Arif ve Hisarlı Sadık Ağalara **1.000** ve vekilharç Selim Ağa'ya **500**, Yusuf Ağa'ya **500**, çiftlikte kalmak şartiyle Salih Ağa'ya **750**, küçük Hasan'a **150**, aşçı ve seyis ve ayvazlara taksim olunmak üzere **1.000 Frank.**

İşbu iki kalem **47.000 Frank** sülûstan ifraz ve taksim olunduktan sonra, geride akçe kalırsa münasip miktarı Selanik, Şam, Bağdat ve İzmir Islahhanelerindeki eytâm'ın idaresine gönderilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ey Halile-i muhteremlerim Nâime ve Şehriban Hanım ve kerimem Memduha ve hemşirem Sıddıka Hanımlar; sizi ve evladlarım Ali Haydar ve Vesime ve Sabire ile beraber Cenab-ı Allahın hıfz ve himayesine tevdi' ve Ali Haydar ile Vesime ve Sabire'nin hüsn-ü tâlim ve terbiye ve idarelerini şefkat ve himmet-i daimenize tevdi' ederim.

Zuhûrat; Cenab-ı Malik-ül Melikin mukadderatıdır. Bundan dolayı kat'iyyen esef ve keder etmeyip, belki bunca kusur ve günahlarımızın inşaallah-ı teâla bağş-ı münafereti olacak, böyle bir hâlin mükâfat-ı maneviyesinden sizler dahi hissedâr olacağınız beşâretiyle teselliyât etmelisiniz.

Binâenaleyh hiç kimseye fena bir şey söylemeyip, adâlet-i ilâhiyeye havâle ile iktifâ olunmalıdır. Zîra *"Vallâhül alîm ve entüm ilâ ta'alîmûn."* Huzuru Rabb'ül âleminde Mahkeme-i Kübra cümlesini halleder.

Daima umûrda kullandığım Midhat mührü, bâ'de-l vakit şunun bunun yed'ine geçipte çocuklar izrâr olunmamak için, İzmir'den gelir iken denize attığımdan, emvâli metrûke içinde zuhûr etmez ise merak etmeyesiniz.

İzmir Rıhtım Kumpanyası direktörü *Mösyö Kifre*'ye bırakılmış olan emânetleri vermek için mümâileyh senet isterse, madem ki araya vefat girmiştir, mahkeme marifetiyle alınmak iktiza eder.

Kabrimin üzerine yaldızlı taş konulmayıp, gayet basit bir mermer taşının üzerine, sonradan tesviye olunmak üzere, siyah yazı ile:

"Gayret-i müfrîtesine fedâ olan Midhat Paşa'nın mezarıdır" diye yazılmak iktiza eder!..

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İNDEKS

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İNDEKS

A

Abâdile (kabilesi, şeyhleri): 300, 310

Abdi Paşa: 63, 73, 118

Abdullah Paşa (şerif): 297, 308, 311,

Abdullah İbn-i Abbas: 363, 381

Abdülaziz (Sultan): 19, 23, 25, 27, 28, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 51, 52, 53, 55, 56, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 97,98, 99, 100, 108, 116, 117, 119, 121, 125, 126, 127, 129, 130, 132, 133, 135, 136, 137, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 157, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 176, 177, 178, 181, 184, 185, 187, 188, 190, 193, 194, 196, 198, 199, 200, 205, 206, 207, 211, 213, 215, 216, 218, 219, 223, 224, 225, 227, 230, 231, 232, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 247, 250, 251, 253, 255, 257, 259, 260, 263, 271, 273, 274, 278, 279, 283, 292, 293, 294, 325, 326, 337 378, 386, 387, 388, 390, 395, 398, 401, 405

Abdülhamid II (Sultan): 19, 70, 73, 74, 75, 76, 79, 83, 88, 98, 103, 104, 108, 109, 116, 117, 118, 120, 147, 160, 162, 170, 176, 190, 205, 258, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 304, 318, 319, 320, 325, 335, 361, 365, 371, 380, 388, 394, 397, 398, 399, 400, 403, 408, 409

Abdülhamid'in Hatıra Defteri: 346

Abdülkadir (Hafız, Kütahyalı):357

Abdülkerim Corci Frençesko: 111, 113

Abdülmecid (Sultan): 23, 25, 27, 38, 39, 55, 66, 69, 117

Abdülmecîd (Vezâif-i Emîrî): 295, 296

Abdülmuttalip Efendi (şerif) 286, 287, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 307, 308, 309, 311, 317, 328, 334, 344,

Acem: 268

Ahkâm-ı Adliye Nezareti: 34, 37, 38, 76, 78, 83, 91, 103, 104, 141, 181, 200, 202, 204, 212, 220, 261, 266, 273, 320, 399

Ahmet Ağa (Mabeyn Müdürü): 226, 236

Ahmet Çavuş (Çanakkaleli): 373

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmet Efendi (Bosnalı): 228

Ahmet (Kütahyalı): 373

Ahmet Midhat Efendi (gazeteci): 74, 101, 102, 108, 117, 179, 180, 204, 218

Ahmet Paşa (Kayserili): 63, 64, 65

Ahmet Ratip Paşa: 377

Akka: 327

Alemdağ: 50

Ali Bey (Namık Paşazâde): 153, 154, 156, 158, 163, 192, 194, 195, 197, 198, 203, 206, 226, 232, 263, 264, 265, 277, 280, 292, 295, 347, 365, 378, 386, 388

Ali Bey (Bursalı): 376

Ali Bey (Hüseyin Beyzâde): 79, 81

Ali Haydar Midhat: 330, 343, 351, 355, 413, 414, 417

Ali Paşa (İzmir Valisi): 84, 85, 86, 87, 105, 106, 113, 114, 116, 180, 181, 182, 217

Âli Paşa (Sadrazam): 26, 27, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 49

Ali Vasfi Efendi: 324, 357, 381

Almanya, Almanca: 107, 113, 283

Amerika: 58, 107, 180

Amir-i Müebir: 197, 198, 199, 207, 243, 247, 263, 276

Anadolu: 28, 54

Arap, Arapça: 284, 286, 297

Arif Ağa (M.Paşa'nın uşağı): 280, 327, 351, 355, 356, 363, 364, 367, 368, 369, 370, 371, 374, 416

Arnavut: 94, 268, 272, 276, 280, 285

Arzıniyâz Kalfa: 188, 189, 190, 193, 199, 203, 235

AshmeadBartlelt: 406

Asya: 35, 390

Avam Kamarası: 401, 402

Avnürrefik Paşa (Şerif): 380

Atina: 237

Avrupa, Avrupalılar: 23, 24, 25, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 44, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 56, 57, 64, 65, 70, 73, 74, 77, 78, 83, 84, 85, 100, 101, 102, 106, 111, 113, 115, 116, 118, 179, 180, 203, 216, 218, 246, 258, 283, 284, 291, 342, 346, 361, 362, 390, 392, 397, 399, 403, 404, 406, 408, 414, 415

Avusturya: 45, 48, 107

Aziz Paşa (Mutasarrıf): 57

Azmi Özcan: 346

B

Bâb-ı Âlî: 34, 41, 43, 46, 68, 85, 174, 175, 271, 300, 401, 404, 406

Bâb-ı Seraskerî: 63, 64, 65, 66, 95, 96, 104, 196, 213, 293

Babil Vapuru: 299

Bağdat: 42, 101, 405, 416

Levent Şahverdi Arşivi

Bahri Bey (Bedirhan Paşazade): 380
Baltacı Deli Mehmet: 129
Bank-ı Osmânî: 414, 415
Batak: 58
Bedevîler: 286
Behram Ağa (Hafız): 162
Bekir Ağa: 280, 314, 315, 316, 336
Bekir Efendi (Çerkes, Kolağası): 299, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 312, 314, 316, 317, 318, 336, 350, 351, 353, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 377, 378, 379
Bekir Efendi (Hırka-i Şerîf Hademesi): 230
Besim Bey (Kurenâ): 116, 201, 233
Beşiktaş Sarayı: 156
Beylerbeyi Sarayı: 27, 49, 65, 96, 126, 224
Beyoğlu: 61
Beyrut: 113
Beyzavî Tefsiri: 330, 365
Bîşe Askeri: 298
Bosna: 43, 45, 46, 47
Boşnak: 94, 268, 272, 276, 280
Bulgaristan, Bulgarlar: 24, 39, 40, 43, 45, 46, 48, 50, 51, 54, 58, 61, 110, 404
Bursa: 54, 60, 63
Bükreş: 39

C

Cânan Kalfa: 416
Cebel-i Kira (Kura): 366
Cemil Paşa: 378
Cevdet Paşa (Ahmet): 42, 76, 78, 82, 83, 84, 86, 87, 91, 93, 103, 104, 120, 178, 181, 204, 215, 220, 221, 262, 263, 266, 267, 277, 326, 342, 365, 394, 397, 400
Cevher Ağa (Kızlarağası): 62
Ceyb-i Hümâyun: 129, 386
Cezayirli Mustafa: 67, 132, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 153, 186, 192, 194, 197, 203, 206, 223, 226, 230, 232, 238, 250, 253, 257, 258, 264, 265, 292, 295, 326, 378, 387
Charles W. Dilke: 401, 403, 404
Cidde: 283, 284, 285, 291, 299, 300, 306, 309, 323, 327, 328, 350, 366, 380
Cown (Mister): 408
Cumhuriyet: 53, 99, 100, 101, 103, 107, 108, 179
Cülûs Bahşişi: 170, 176
Cülûs-u Hümâyun: 129, 386

Ç

Çadır Köşkü: 93, 94, 126, 147, 179, 180, 200, 201, 202, 233, 267, 270, 278, 280, 325, 326, 327
Çamlıca: 162, 237
Çanakkale Boğazı: 87
Çekmece Kasrı: 27

Levent Şahverdi Arşivi

Çerkesler: 54, 268, 270, 276, 278, 279

Çerkes Hasan Vak'ası: 42, 70, 84, 85, 103, 279, 328, 351

Çeşme: 76

Çırağan Sarayı: 27, 49, 97, 129

Çırpan: 57

D

Dağıstanlı: 272

Defter-i Kassam: 355, 379

Derby (İng. Lord): 47

Derviş Selahaddin: 357

Derviş Paşa: 46, 306

Deavi Nezareti: 37, 38

Devlet-i Osmaniyye (Âliyye): 23, 24, 25, 33, 35, 39, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 57, 58, 62, 105, 107, 178, 293, 364, 395, 398, 404, 408

Dickson (Doktor): 401, 405

Dikran Efendi: 177

Dişlek Hüseyin: 130

Dolmabahçe Sarayı:64, 66, 93, 162, 206, 224, 278

Drummond Woolf: 406, 407

Duclerc: 339

Dufrin: 323, 397, 402, 403, 404, 408, 409

Düriye Hanım: 330, 416

E

Earl de Warr: 402

Ebru-Keman Kalfa: 133

Edirne: 60, 299

Eksarh (İdaresi): 312

El-Cevaib Gazetesi: 312

Elizabeth: 112

Elmas Ağa (Hizmetkâr): 416

Emin Bey(mabeyn kâtibi): 42

Emin Efendi (muhtedî): 204, 265

Emin Paşa: 54

Endülüs: 111

Ereğli Kömür Madenleri: 38, 56

Ermeni: 268

Esad Efendi (Gazeteci): 259, 260

Esad Paşa: 45, 46, 47, 50

Eşref (Sütçü): 367, 368

Ethem Bey (Serkurenâ): 66, 96, 126, 175, 224

Eyt (Avukat): 200

F

Fahri Bey (Mabeynci): 68, 74, 75, 77, 78, 132, 133, 134, 136, 139, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 156, 159, 165, 166, 171, 176, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 203, 206, 216, 214, 225, 228, 229, 232, 233, 235, 236, 238, 239, 244, 250, 256, 257,

Levent Şahverdi Arşivi

258, 263, 264, 265, 277, 280, 284, 292, 296, 326, 361, 363, 376, 378, 386, 387, 392, 395

Fatih Medresesi: 60

Fer'iyye Sarayı (Karakolu): 66, 67, 68, 69, 74,75, 86, 90, 96, 97, 121, 125, 126, 132, 133, 138, 141, 43, 144, 147, 148, 150, 153, 154, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 170, 172, 173, 174, 175, 177, 185, 189, 190, 192, 196, 196, 199, 206, 213, 214, 219, 225, 228, 229, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 244, 250, 256, 257, 258, 263, 264, 265, 277, 280, 284, 292, 295, 296, 326, 361, 363, 376, 378, 386, 387, 392, 395

Filibe: 57, 60

Fransa: 24, 26, 27, 32, 33, 35, 39, 52, 81, 83, 84, 88, 104, 107, 111, 112, 120, 180, 183, 216, 270, 283, 339, 340, 343, 380, 388, 390.

Fuat Paşa (Keçecizâde): 26, 33, 34, 37, 49

G

Galata: 61

Galip Paşa (Maliye Nazırı): 224

Gayrimüslim Teb'a: 24, 26, 28, 29, 32, 33, 34

Girit: 34

Gladstone: 407

Gonca: 416

Granville: 402

H

Hacı Mehmet (Aşçı): 316

Hacı Mehmet Ağa (Boyabatlı): 67, 77, 130, 132, 133, 137, 139, 140, 143, 153, 155, 197, 203, 206, 232, 236, 250, 265, 292, 295, 326, 378, 387

Hâde (Köy): 285

Halim Efendi (Vekilhaç): 302, 303

Hamdi Efendi: 95

Hamdi Paşa: 106, 215, 342

Hasan Bey (Yaver): 95

Hasan Efendi (Musullu): 324

Hasan Efendi (Mühürdar): 415, 416

Hasan Efendi (Şeyhülislam): 60, 313

Hasan Paşa (7-8, Beşiktaş Muhafızı): 220

Hasan Tahsin Efendi: 230

Hassâ Ordusu: 169, 170

Havran: 259, 260

Haydar Efendi (Şehremini): 42

Hayrettin Ağa (Müsahip): 116, 117, 118, 120, 278

Hayrettin Paşa: 400

Hayri Efendi: 230

Hayrullah Efendi (Şeyhülislâm): 19, 60, 61, 63, 66, 73, 89, 118, 165, 175, 176, 177, 193, 224, 229, 230, 292, 295, 300, 301, 302,

Levent Şahverdi Arşivi

306, 309, 312, 313, 317, 325, 335, 344, 348, 349, 355, 356, 361, 364, 366, 376, 379, 386

Hersek(İsyanı): 42, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 59, 85

Heyet-i (İstintakiye, İthamiye): 87, 88, 91, 103, 109, 191, 196, 205, 231, 320

Heyet-i Vükelâ: 25, 104, 158, 168, 174, 224, 225

Hırvat: 61, 98

Hicaz: 73, 284, 286, 293, 308, 324, 363

Hilmi Paşa (Liva, Ferik): 81, 82, 83, 86, 95

Hindistan: 58, 342, 380

Hirş: 43

Hristaki Efendi (Sarraf): 414

Hristo Forides Efendi: 200, 204, 206, 262, 403

Hurşit Paşa (Vali): 57, 215

Hz. Hüseyin: 366

Hüseyin Ağa (Tebdil eskisi): 228, 239

Hüseyin Avni Paşa (Serasker): 42, 44, 51, 54, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 84, 89, 98, 108, 121, 125, 128, 153, 165, 172, 173, 176, 177, 195, 215, 224, 386

Hüseyin Bey: 204

Hüseyin Bey (Paşa): 380

Hüseyin Hüsnü Efendi: 229, 230

Hüseyin Paşa (Şerif): 293

Hüsnü Bey (Mabeyn yaveri): 79, 80, 81, 82

Hüsnü Paşa (Zabtiye müşiri): 42, 64

I-İ

Islahat: 38

Islav (Slav): 39, 40, 43, 45, 48

İbrahim Ağa (Çerkes, Yüzbaşı): 363, 370, 371, 373

İbrahim Ağa (Uşak): 306, 312, 313, 366

İbrahim Ethem Paşa: 346

İbrail: 39

İdris Efendi (Müstear): 357

İgnatiyef (Rus Sefiri): 39, 40, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 57, 59, 61, 404

İmam-ı Azam: 345

İmam Musa El-Kazım: 345

İmam-ı Rabbanî: 345

İngiltere, İngiliz: 24, 41, 47, 48, 49, 52, 111, 112, 115, 283, 284, 310, 323, 338, 339, 383, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 408, 409

İran-İranlı: 31, 107, 204, 386, 397, 398

İslâmlar (Müslümanlar): 26, 28, 29, 31, 32, 46, 48, 49, 58, 107, 202

İslimye: 57

İsmail (Kunduracı, Yozgat): 373

İsmail Ağa (Tabur Ağası): 369

İsmail Hakkı Hazretleri: 330

Levent Şahverdi Arşivi

İsmail Paşa (Devancı): 42
İsmail Paşa (Hidiv): 44
İspanya: 111, 112, 113, 114, 115
İspir Efendi: 415
İstanbul (Dersaadet): 37, 39, 40, 41, 43, 45, 48, 50, 54, 61, 63, 64, 67, 68, 70, 76, 79, 80, 84, 86, 87, 88, 96, 101, 104, 106, 111, 115, 116, 128, 160, 169, 174, 176, 181, 202, 204, 219, 242, 246, 261, 273, 281, 282, 284, 285, 293, 294, 297, 299, 307, 309, 310, 312, 314, 317, 320, 323, 325, 328, 332, 334, 342, 350, 351, 355, 364, 377, 381, 385, 389, 392, 397, 399, 402, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 413, 416
İstanbul Vapuru: 280, 327
İtalya (Sardinya): 24, 107, 113, 397
İstinaf Mahkemesi: 76, 83, 200, 399
İsviçre: 107
İzmir: 70, 77, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 94, 95, 96, 102, 104, 105, 106, 113, 114, 143, 179, 180, 181, 216, 237, 241, 242, 246, 254, 258, 261, 268, 270, 274, 279, 280, 300, 307, 309, 310, 313, 325, 330, 331, 333, 342, 343, 352, 357, 390, 405, 413, 414, 415, 416
İzmir Rıhtım Kumpanyası: 414
İzmit Kasrı: 27
İzzettin Bey (Miralay): 153, 185, 186, 187, 189, 193, 194, 197, 203, 206, 239, 240, 265, 277, 280, 292, 295
İzzettin Efendi (Avukat): 205
İzzet Paşa (Hacı, Erzincanlı): 301, 303, 307
İzzet Paşa (Hakkı Paşazâde): 291
İzzettin Vapuru: 279, 280, 323

K

Kâbe-i Muazzama: 285, 286
Kadri Paşa (Sadrazam): 400
Kağıthane Kasrı: 27
Kalas: 39
Kamanto: 414, 415
Kâmil Efendi (Kıbrıslı): 104
Kâmil Paşa: 215
Kâmil Paşa (Mısırlı): 26
Kâni Paşa: 224
Kantara: 415
Kanun-u Cedîd: 245, 246
Kanun-u Esâsî: 19, 30, 32, 62, 70, 100, 104, 108, 109, 110, 162, 179, 345, 381, 405
Karadağ: 45, 46, 50, 51, 61
Karadeniz: 39
Kastro (kastori) Efendi: 208, 227, 405
Katerina: 47
Kâzım Paşa (Ferik): 272
Kemâl (M.Paşa hafîdi): 413, 414
Kemal Bey: 177

Levent Şahverdi Arşivi

Kemâl Paşa: 272
Kevork (Sarraf): 414
Kırım Muharebesi: 24, 25, 33, 39, 48, 55, 58, 117
Kızanlık: 57
Kızıldeniz: 283, 327
Kifre (Mösyö): 331, 415, 417
Kiev: 39
Kişinev (Kişnev): 39
Komisyon (Vükelâ): 125, 126, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 168, 171, 176, 194, 219, 225, 386
Konsolid: 113
Korniş: 144, 227, 238
Korti (Kont): 396
Kosova: 85
Kostaki Efendi: 205, 207, 236
Kredi Je zâl: 415
Kudüs-ü Şerif: 261
Kur'an-ı Kerim: 329, 342, 365
Kuvve-i Cünûdiyye: 169
Kuzguncuk: 141, 143, 257
Küçük Hasan: 416

L

Latif (Harem ağası): 231
Latif Bey (Müddei umûmî): 87, 88, 91, 92, 93, 94, 97, 104, 110, 120, 136, 178, 204, 243
Layard: 112, 115, 346
Lehistan, Lehler: 47, 48, 49
Liber Gazetesi: 113
Londra: 414
Lordlar Kamarası: 402
Lostalof (Fr. Konsolosu): 339
Lugat-ı Çağatayî: 346

M

Mabeyn-i Hümayûn: 38, 41, 77, 79, 80, 85, 87, 89, 90, 93, 94, 114, 125, 175, 203, 220, 266, 281, 292, 293, 297, 299, 300, 301, 305, 309, 312, 317, 328, 353, 366
Maçka Kışlası: 169
Madrit: 111, 112, 116
Mahkeme-i Kübra: 276, 417
Mahkeme-i Temyîz: 268, 269, 270, 275, 276
Mahmut (II. Sultan): 69, 86
Mahmut Bey (Binbaşı): 295
Mahmut Bey (Adliye memuru): 78
Mahmut Bey (Kaymakam): 106
Mahmut Celalettin Bey (Hariciye Katibi): 149, 228, 239
Mahmut Celalettin Efendi (Şehzade): 99
Mahmut Celâlettin Paşa (Şura-yı Devlet): 77, 146, 233
Mahmut Celâlettin Paşa (Damat): 19, 73, 77, 78, 90, 95, 121, 125,

Levent Şahverdi Arşivi

126, 132, 134, 135, 138, 150, 153, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 175, 184, 185, 187, 190, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 203, 205, 206, 207, 208, 221, 224, 225, 226, 228, 235, 236, 237, 238, 247, 248, 250, 255, 263, 264, 265, 266, 271, 278, 280, 291, 292, 294, 295, 296, 298, 300, 301, 307, 309, 312, 316, 317, 318, 325, 326, 327, 328, 330, 332, 335, 348, 353, 354, 362, 364, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 386, 387, 407

Mahmut Nedim Paşa: 37,38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 74, 76, 78, 100, 104, 109, 117, 181, 277, 326, 342, 400

Malta Köşkü: 385, 390

Manisa: 73, 77, 85, 86, 365

Maraş: 42

Marken Efendi (Dr.): 227, 228

Marko Paşa (Dr.): 141, 143, 144, 174, 207, 227, 244, 257, 390, 405

Marsilya: 111, 112, 113, 415

Mayers: 414

Mazhar Efendi: 416

Meclis-i Mebûsan: 34, 36, 109, 401, 407, 409

Meclis-i Umûmî: 34, 270, 279, 399

Mecmea-i Risail: 347

Medine-i Münevvere: 286, 292, 363, 378, 380

Mehmet (Gümilcineli): 373

Mehmet (Avcı, Sultan): 97

Mehmet Ağa (Mülâzım): 367, 375, 378

Mehmet Bey (Mabeynci): 225

Mehmet Bey (Miralay): 316, 318, 338, 351

Mehmet Bey (Kayserili): 299

Mehmet Efendi (Cerrah): 362

Mehmet Efendi (Cehennemhî): 87, 233

Mehmet Ali Efendi (Avukat): 205, 208

Mehmet Lütfî (Miralay): 369, 372, 373, 377, 378, 380

Mehmet Rüşdî: 342,343, 344, 413

Mekke-i Mükerreme: 285, 286, 292, 299, 300, 301, 303, 306, 311, 312, 315, 316, 317, 323, 325, 326, 330, 334, 337, 338, 339, 344, 348, 349, 362, 363, 364, 365, 366, 369, 377, 380 403

Mekteb-i Sultânî: 34, 414

Memalik-i Osmaniye: 24, 35, 36, 406, 407

Memduha (M.P.'nin Kerimesi): 351, 355, 413, 416, 417

Memiş Ağa (Malâzım): 368, 371, 375, 378

Mençikof (Prens): 48

Levent Şahverdi Arşivi

Mesna: 287, 308

Mesrûre (M.P.'nin kerimesi): 351, 355

Mısır: 44, 284, 291, 342, 369

Midhat Paşa: 19, 42, 44, 51, 52, 53, 54, 60, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 147, 148, 153, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176,177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 193, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 202, 205, 208, 211, 212, 220, 221, 223, 224, 231, 238, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 253, 255, 259, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 287, 291, 292, 295, 296, 298, 300, 301, 307, 309, 310, 312, 316, 318, 323, 324, 331, 333, 334, 337, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 350, 352, 353, 355, 357, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 386, 387, 388, 389, 390, 393, 394, 395, 396, 397, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 413, 417

Midhat Paşa'nın Vasiyeti: 342, 343, 344, 413

Midilli: 76

Mik'at Mahalli: 285

Millet Askeri: 103

Millet Meclisleri: 28, 34

Millet-i Osmaniye: 110

Mirat-ı Hayret: 19, 70, 82, 267, 320

M.Coan: 401, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409

Monteskiyö: 31

Mushaf-ı Şerîf: 188, 189, 193, 224, 236, 258, 261, 270

Muhsin Han (Acem Sefîri): 397, 398

Muhyiddîn Efendi (Sudûrdan): 104

Mustafa Efendi (İzmirli Yüzbaşı): 313, 316, 336

Mustafa Efendi (Kelleci): 292, 295, 298, 301, 302

Mustafa Efendi (Zaptiye Mustantıkı): 229

Murassa-i Seyfi İhsanî-i Padişâhî: 415

Muvakkat-ı Şer'î: 355

Mükerrem (M.P.Hafîdî): 351, 413

Münir Bey: 77, 155, 226

N

Naime Hanım (M.P'nin hanımı): 325, 332, 334, 335, 342, 348,

Levent Şahverdi Arşivi

351, 354, 355, 413, 415, 416, 417

Nâmik Efendi (M.P.'nin biraderi): 416

Nâmık Paşa: 215, 224

Napoli: 111

Napolyon: 33

Naşit Efendi (Dr.): 362, 363, 377

Nazif Efendi (deli): 202

Nazif (Zenci, haremağası): 232

Necip Bey (Kolağası): 153, 154, 157, 158, 163, 192, 195, 198, 203, 206, 221, 222, 226, 232, 235, 263, 264, 265, 277, 280, 292, 295, 296, 386

Necip Paşa (Mirlivâ): 286, 287, 294, 299

Nevesin: 45, 46

Nezir Ağa: 416

Nisbetiye Kasrı, Daveti: 92, 97, 98, 99, 103, 119, 119, 166, 172, 184, 191, 197, 259, 260, 261

Niş: 39, 45, 51, 101

Nuri (Mülâzım): 367, 369, 373, 378

Nuri Bey (Mabeynden): 270, 271, 276, 278

Nuri Paşa (Damat): 19, 67, 77, 87, 89, 95, 121, 126, 132, 135, 138, 141, 142, 143, 153, 158, 159, 161, 163, 165, 171, 173, 176, 184, 193, 195, 197, 198, 201, 203, 205, 206, 207, 221, 225, 226, 227, 236, 238, 244, 247, 248, 250, 255, 263, 264, 265, 266, 277, 280, 282, 283, 287, 292, 293, 295, 301, 309, 314, 315, 325, 326, 327, 336, 348, 349, 350, 350, 386, 396, 407

Nusret Paşa (Deli): 76, 202

O

Ortodoks Mezhebi: 24, 48

Osman Bey: 317, 318

Osman Bey (Kolağası, Çerkes Hasan'nın Kardeşi): 84, 85, 279, 281, 282, 284, 285, 323

Osman Efendi (Kayserili, Yüzbaşı): 156, 228

Osman Nuri Paşa (Topal): 299, 303, 312, 338, 351, 353, 362, 365, 369, 377

Osman Paşa (Gazi,): 400

Osman Selâhattin Dede (Şeyh): 345

Osmanlı Hânedânı: 99, 100, 101, 107, 108, 163, 309

Osmanlı Hukuku: 24

Osmanlı Hükûmeti: 404

Osmanlı Ülkesi: 34, 39, 40, 405

Otluk (köy): 58

Ö

Ömer Bey (Miralay): 306, 335

Ömer Efendi (Gassal, Duacı): 141, 144, 193, 230, 231, 236

Ömer Nasif (Tüccar): 283

Levent Şahverdi Arşivi

Ömer Paşa (Liva): 307, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 336, 338

Ömer Paşa (Zaptiye Müşiri): 102

Özbekler Tekkesi (Sultanahmet): 346

Özbekler Tekkesi (Üsküdar): 346

P

Paris: 111, 113, 342, 414

Paris Anlaşması (Muahedesi): 24, 25, 28, 39, 53

Pazarcık: 57

Pehlivan Mustafa: 67, 77, 78, 121, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 150, 151, 153, 154, 156, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 167, 168, 173, 176, 177, 184, 186, 190, 192, 193, 194, 195, 197, 199, 203, 205, 206, 207, 212, 213, 222, 225, 226, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 242, 243, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 262, 263, 264, 265, 271, 277, 280, 292, 295, 326, 387, 388, 395

Pervin Felek Hanım: 154, 155, 194, 226

Plutark (Tarihî kitap): 270, 330

Portsmouth: 407

Port-sait: 281, 282

Prusya: 39, 48

R

Ragıb Bey (Kurenâ): 78, 94, 95, 97, 99, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 115, 116, 120, 178, 200, 201, 203, 204, 233, 267, 269, 394, 395

Rakım Ağa (Hadım): 190, 231, 232, 235, 238

Ramiz Paşa: 104

Rasim Ağa (Şehriyârî): 162, 163

Rasim Paşa: 42

Raşit Paşa (Ferik): 49, 69, 153

Rauf Paşa: 75

Rebnin (Rus general): 47, 48, 49

Redif Paşa (serasker): 63, 64, 65, 73, 104, 118, 153

Refik Efendi (Avukat): 205, 396

Refik Emin Ağa (Kilerci): 278

Reşit Bey (2. katip): 120, 397

Reşit Efendi (Yzb. İstanbul): 228

Reşit Efendi (İzmir Rüsûmet Nazırı): 416

Reşit Paşa (Mustafa): 23, 26

Re'y: 318

Reyhan (Karabiber, Haremağası): 231, 232, 233, 234, 235, 238, 242

Rıza Bey (Uzunetek): 104

Rifat Efendi (Humus Kaymakamı):

Levent Şahverdi Arşivi

258, 260, 261

Rodos: 73, 281, 282, 327

Romalılar: 31

Romanya: 110

Ru'ül Beyân: 330

Rum: 24, 43, 47, 49

Rumeli: 28, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 62

Rumeli Demiryolları: 43

Rum Patrikhanesi: 43

Ruscuk: 76, 202

Ruslar, Rusya: 24, 25, 33, 39, 40, 43, 45, 46, 47, 48, 51, 58, 61, 64, 70, 75, 76, 103, 109, 153, 268, 404

Rüştü Efendi (Hırkai Şerif Had.): 230

Rüştü Paşa (Mütercim): 19, 26, 44, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 73, 77, 78, 79, 85, 86, 87, 89, 93, 97, 103, 108, 118, 121, 125, 153, 158, 159, 161, 165, 166, 168, 171, 172, 173, 175, 177, 179, 180, 194, 195, 197, 198, 199, 203, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 224, 237, 247, 248, 263, 265, 271, 274, 325, 326, 386

Rüştü Paşa (Şirvânî): 42, 44

S

Saat Pazarı (İzmir): 81

Sâbire (M.P'nin kerîmesi): 330, 413, 417

Sadık Ağa (Hisarlı): 416

Savfet Paşa (Sadrazam): 400

Savfet Paşa (Mısırlı): 328

Savfet Paşa (Vâli): 215, 286, 287, 291, 294, 298, 300, 301, 307

Said Ağa (Hiz.): 416

Sait Bey (Müstear): 348

Sait Efendi (Paşa, Müsteşar): 68, 174, 175, 177, 218, 415

Sakız: 76, 79, 217

Salih Ağa: 416

Salihiyye: 259

Salih Efendi (Dr.): 358

Saray-ı Hümâyûn: 27, 37, 38, 41, 42, 63, 64, 66, 69, 75, 76, 77, 79, 96, 108, 120, 129, 150, 204, 243, 281, 293, 300, 305, 394

Sayda: 41

Selânik: 306, 416

Selim III.: 148

Selim Ağa (Vekilharç): 416

Senih Efendi: 272

Server Paşa: 51

Seyyid Bey (Mabeynci): 89, 90, 98, 171, 172, 176, 184, 193, 194, 197, 203, 214, 225, 226, 253, 265, 277, 280, 292, 295, 296, 367

Sıddıka (M.P.'nin hemşiresi): 352, 413, 416, 417

Sırbistan: 45, 50, 51, 110

Sir Mc. Kenzie Wallace: 385

Sivas: 42,

Staveley Hill: 402

Levent Şahverdi Arşivi

Suavî Vak'ası: 73

Sultan Murad: 19, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 75, 76, 78, 89, 95, 97, 98, 99, 100, 103, 108, 117, 118, 125, 126, 129, 130, 153, 157, 158, 160, 161, 163, 165, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 184, 191, 197, 198, 199, 203, 207, 214, 219, 224, 270, 271, 277, 293, 309, 325, 326, 400

Suphi Paşa: 400

Suriye: 70, 76, 102, 180, 259, 261, 405

Sürûri Efendi: 76, 77, 78, 94, 110, 115, 120, 178, 181, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 220, 221, 242, 243, 262, 265, 266, 274, 275, 342, 344, 365, 386, 389, 393, 394

Süleyman Ağa (Kızlarağası): 225, 226

Süleyman Bey (Miralay, Karzek): 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 291, 323

Süleyman Efendi (Şeyh): 318, 345, 346, 357

Süleyman Efendi: 230

Süleyman Paşa: 73, 119, 153

Süveyş Kanalı: 282, 283, 381

Ş

Şakir Bey (Tatar Şakir Paşa): 380

Şam: 41, 102, 113, 258, 261, 395, 415, 416

Şebin Karahisar: 42

Şehrî Efendi (Avukat): 200, 201, 202, 205, 207, 395

Şehriban Hanım (M.P'nin hanımı): 325, 348, 351, 354, 355, 413, 416, 417

Şerif Efendi (Sudurdan): 104

Şevket Efendi (Şehzade): 99

Şeyhî Efendi (Mevlevî): 343

Şîr-Pençe: 348, 353, 355, 362, 364, 377, 378

Şura-yı Devlet: 34, 42, 51, 77, 84, 89

T

Tabsıra-i İbret: 19, 70, 100, 109

Tahir Ağa (Tüfenkçibaşı): 120, 269, 270, 271, 273, 275, 276, 280, 281

Tahtırevan: 284, 285, 286

Taif: 277, 285, 286, 287, 291, 292, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 312, 316, 317, 318, 319, 323, 328, 334, 339, 344, 350, 361, 362, 363, 366, 367, 369, 372, 376, 379, 380

Talebe-i Ülûm: 60, 61, 104

Tan Gazetesi: 342

Tanzimat-ı Hayriye: 24, 25, 26, 34, 38, 247

Levent Şahverdi Arşivi

Taşkışla: 169

Tayfur Ağa: 327, 328, 330, 353, 354, 414, 416

Tekfur Efendi: 204

Tercüman-ı Hakîkat: 101

Tersane: 38

Tersane Konferansı: 70

Ticaret Nezareti: 162, 237

Times (Tayms): 385. 389, 392, 397, 399

Tokat (Köyü): 50

Topkapı Sarayı (Saray-ı Atik): 63, 65, 66, 69, 74, 96, 125, 146, 147, 150, 175, 177, 196, 224, 231

Trablusgarp: 37, 41, 73

Tuna Vilâyeti: 34, 39, 45, 76, 101, 202, 203, 266, 404

Turhan Bey (Mutasarrıf): 246

Türk, Türkçe: 111, 204, 273, 284, 286, 392, 393, 414

Türkiye (Türkistan): 113, 399, 409

U-Ü

Ulema Meclisi: 276

Üryanîzade (Şeyhülislam): 78, 277

Üss-i İnkılâp: 74, 76, 108, 117, 129. 223

V

Vahan Efendi (Adliye Müsteşarı): 220, 262

Valide Sultan (Pertevniyal): 91, 92, 132, 133, 137, 143, 146, 148, 149, 166, 167, 168, 171, 187, 192, 213, 214, 215, 237, 239, 244, 245, 254, 256

Valide Sultan (Sultan Murad'ın annesi): 153, 161, 165, 184, 198, 203

Vasıf Efendi (Kiliçyan): 110, 415

Vasuyeller: 414

Veli Paşa: 215

Vesime (M.P.'nin kerimesi): 330, 351, 355, 413, 414, 417

Vidin: 39, 45

Vilayet Usulû: 76, 202

Viyana: 113

Vükelâ-yı Devlet: 26, 34, 37, 78, 90, 108, 118, 276, 279

Y

Yenikapı Mevlevihanesi: 345, 416

Yeni Pazar: 42

Yıldız Köşkü: 200, 271

Yıldız Sarayı: 19, 76, 77, 93, 197, 203, 274, 304, 337, 385, 398

Yunanistan, Yunanlı: 31, 106, 109, 140

Yunus Efendi (İmam): 376

Yusuf Ağa (M.P.'nin hademesi): 81, 82, 327, 416

Yusuf Cemal Efendi: 343, 416

Yusuf İzzettin Efendi (Şehzade): 62, 99

Levent Şahverdi Arşivi

Yusuf Paşa: 224

Z

Zağra: 57
Zârifî (Mösyö, Bezirgan): 59
Zevkiyâb Kalfa: 141, 143, 194, 226

Levent Şahverdi Arşivi

BİBLİYOGRAFYA

1. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Döneminde Meclis-i Vâlâ TTK. Basımevi Ankara 1994
2. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Takvîmü's-Sinîn (Haz. Y. Dağlı-H. Pehlivanlı), Genelkurmay Basımevi Ankara 1993
3. Ali Haydar Midhat, Hatıralarım (1872-1946) İstanbul 1946
4. Dr. Vahdettin Engin, Rumeli Demiryolları, İstanbul 1993
5. G. Ahmet Muhtar Paşa, Sergüzeşt-i Hayatım Cild-i Evveli (Haz. M.Sabri Koz, N. İşli, N.Akbayar) İstanbul 1996
6. Uluslararası Midhat Paşa Semineri (UMPS) TTK. Basımevi Ankara 1986
7. Mehmed Mamduh, Mir'at-ı Şuûnat (Haz. Hayati Develi) İstanbul 1990
8. Ed Engelhardt, Tanzimat Çev. Ayda Düz, İstanbul 1976
9. Bekir Sıtkı Baykal, İbretnümâ, TTK. Ankara 1968
10. İsmet Bozdağ, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, İstanbul 1975
11. İbnülemin M.K. İnal, Son Sadrazamlar C.I, İstanbul 1982
12. A. du Velay, Türkiye Maliye Tarihi (MTK.) Damga Matbaası, İstanbul 1978
13. İsmail Hami Danişmed, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi C.IV İstanbul
14. Ali Fuat Türkgeldi, Mesail-i Mühimme-i Siyasiye C.II (Haz. B.S. Baykal) TTK. Ankara 1957
15. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Midhat ve Rüştü Paşaların Tevkiflerine Dair Belgeler, TTK. Ankara 1987
16. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi, Ankara 1967
17. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Midhat Paşa ve Taif Mahkumları, Ankara 1950

Levent Şahverdi Arşivi

18. Yuluğ Tekin Kurat, Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği A.Ü. Basımevi, Ankara 1968
19. Bilal N. Şimşir, Fransız Belgelerine Göre Midhat Paşa'nın Sonu, Ankara 1970
20. M. Kaya Bilgegil, Edebiyat Araştırmaları I, Yeni Osmanlılar, Ankara 1976
21. Abdurrahman Şeref, Tarih Konuşmaları, (Haz. E. Eşrefoğlu) İstanbul 1978
22. Ahmet Rasim, İki Hatırat Üç Şahsiyet, (Haz. İ. Olgun) İstanbul 1976
23. Dr. Hüdai Şentürk, Bulgar Meselesi, TTK. Ankara 1992
24. Ebüzziya Tevfik, Yeni Osmanlılar Tarihi (Haz. Ziyad Ebüzziya) C.I, İstanbul 1973
25. Ebüzziya Tevfik, Yeni Osmanlılar Tarihi (Haz. Ş. Kutlu) İstanbul 1973
26. Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1996
27. Kamil Paşa'nın Anıları (Haz. G. Çağalı) İstanbul 1991
28. Sait Paşa'nın Anıları (Haz. Ş. Kutlu) İstanbul 1977
29. Ziya Şakir, Sultan Hamit, Hayatı Hususiyetleri, İstanbul 1943
30. Ziya Şakir, Çırağan Sarayında 28 şene, V. Murad'ın Hayatı, İstanbul 1943
31. Ziya Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler C.I-II, İstanbul 1943
32. Robert Mantran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (Çev. S. Tanilli) C.II, İstanbul 1995
33. Abdülkadir Altunsu, Osmanlı Şeyhülislamları, Ankara 1972
34. Hakkı Dursun Yıldız, 150. Yılında Tanzimat, Ankara 1992
35. Mahir Aydın, Şarki Rumeli Vilayeti, TTK. Ankara 1992
36. Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul 1996
37. İ.Hakkı Uzunçarşılı, Mekke-i Mükerreme Emirleri, TTK. Ankara 1972

Levent Şahverdi Arşivi

38. İ. Hakkı Yeniay, Osmanlı Borçları Tarihi, İstanbul 1964
39. Ekrem Işın, İstanbul'da Gündelik Hayat, İstanbul, 1995
40. Nazım Paşa'nın Anıları, İstanbul 1992
41. Mehmet Tevfik Biren, II. Abdülhamid ve Meşrutiyet Devri C.I Hatıraları (Haz. Rizan Hürmen) İstanbul, 1993
42. A.F. Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, TTK. Ankara 1972
43. William Hale, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Çev: Ahmet Fethi, İstanbul 1994
44. R.G. Okandan, Amme Hukukumuzun Ana hatları İstanbul 1977
45. R.E. Koçu, Osmanlı Padişahları, Ana Yayınevi, İstanbul 1981
46. Donald C. Blaisdell, Osmanlı İmparatorluğu Avrupa Mali Denetimi, Çev: Ali İhsan Dalgıç, İstanbul 1979
47. B.S. Baykal, Midhat Paşa Siyasi ve İdari Şahsiyeti, Ankara 1964
48. B.S. Baykal, Midhat Paşa Hakkında Yayınlar ve Görüşler, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1966 C .IV s.6-7 DTCF. Ankara
49. Midhat Sertoğlu, Midhat Paşa'nın Ölümü, Hayat Tarih Mecmuası, 1966 s. 12
50. Mehmed Rüşdî, Midhat Paşa'nın Vasiyetnamesi ve Şehadeti, Matbaa-i Kader, Dersaadet 1325
51. Midhat Paşa, Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali, (Çev: A.R.) Artin Asaduryan Matbaası, Dersaadet 1326
52. Ahmed Midhat Efendi, Üss-i İnkılâb, Bâb-ı Âlî Takvim-i Vekayi Matbaası, Dersaadet 1295
53. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, TTK. Ankara 1994
54. Reşat Kaynar Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, TTK. Ankara 1991

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİDHAT PAŞA ALBÜMÜ

Midhat Paşa'nın Rus ressamı Ayvazoski tarafından
1872 yılında yapılmış bir tablosu

Levent Şahverdi Arşivi

ناشری : علی حیدر مدحت

مدحت پاشا

مرآت حیرت

جلد
۲

سلطان عبدالعزیز خانك مرحومك اسباب خلعی

مدحت پاشانك :

ازمیرده صورت توقیفی . یلدیزمحکمه سنده جریان ایدن
محاکمهٔ غریبه واحوال فجیعه . ومنفده کی مدهش حیاتی

هر حقی محفوظ و ایکی مهرلی اولیانه نسخهلر ساختدر

استانبول : باب عالی قارشوسنده هلال مطبعهسی
۱۳۲۵

Hatıratın orjinali Mirat-ı Hayret'in kapağı

Levent Şahverdi Arşivi

مدحت پاشا

ولادتی ۱۲۳۸ — شهادتی ۱۳۰۱ (۱۹۰۱)

۶۲

Midhat Paşa'nın bir portresi

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmed Midhat Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

Bahriye Nazırı Kayserili
Ahmed Paşa

Yıldız Mahkemesi âzası
Hüseyin Hamid Bey

Adliye Nazırı Cevdet Paşa

Müşir Nusret Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

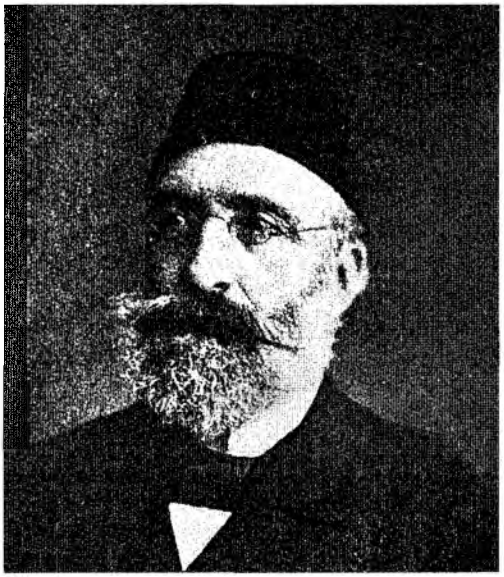
Yıldız Mahkemesi Reisi Ali Süruri Efendi

Levent Şahverdi Arşivi

Mâbeynci Fahri Bey'in Taiften döndükten sonraki resmi

Levent Şahverdi Arşivi

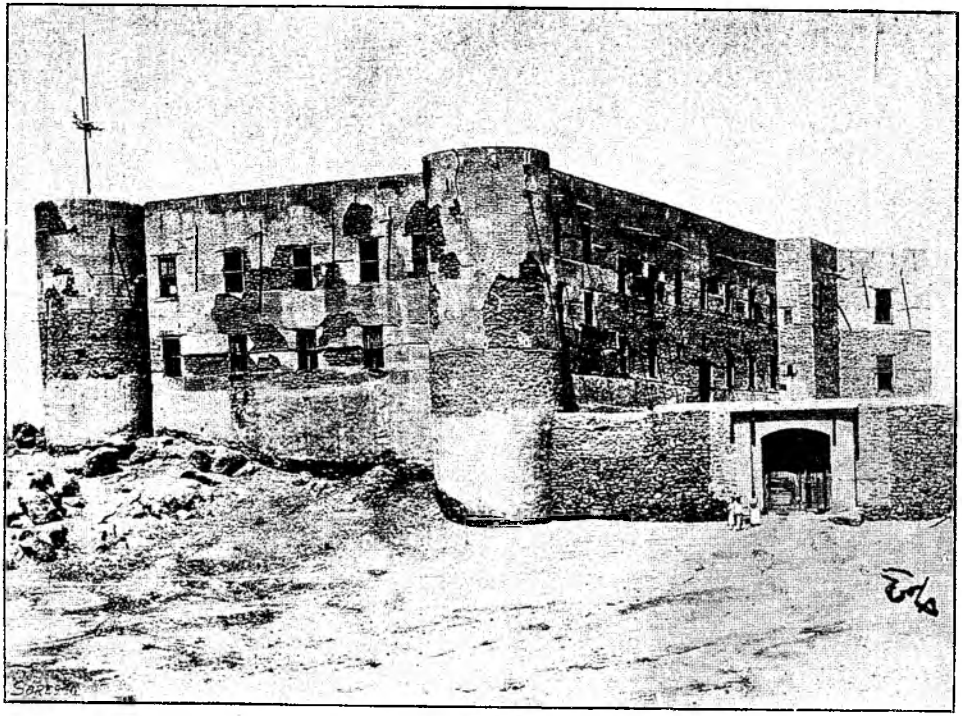
Taif Zindanında boğdurulan Midhat Paşa
ve Damad Mahmud Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

Şeyhülislam Hayrullah Efendinin Midhat Paşa'nın ailesine gönderdiği taziyet mektubu

Levent Şahverdi Arşivi

طائف زندانی

Taif Kale hapishanesinin görünüşü

Levent Şahverdi Arşivi

طائف قصبه‌سنك غرب جنوبی طرفندن منظرهٔ عمومیه‌سی

« اورته‌ده‌کی سیاه بنا قلعه‌در »

Taif kasabasının o günkü görünüşü

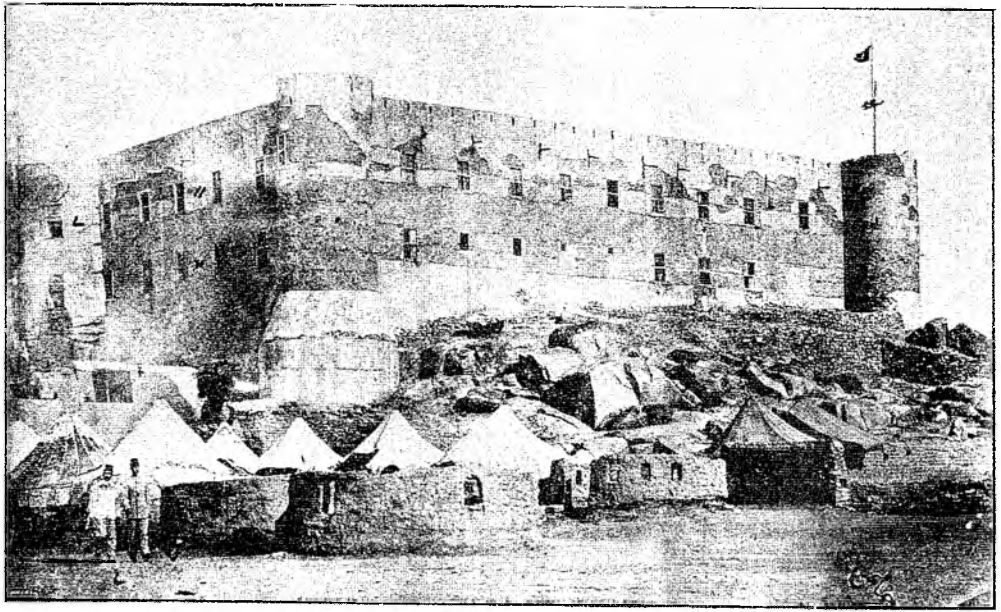
Levent Şahverdi Arşivi

شهید مدحت پاشا مرحومك روح مبارکنك عالم علّیینه
پرواز ایتدیکی اوطه‌نك قپو طرفندن کورونشی
« الیوم خالی طورمقدّدر »

Midhat Paşa'nın şehit edildiği oda

Levent Şahverdi Arşivi

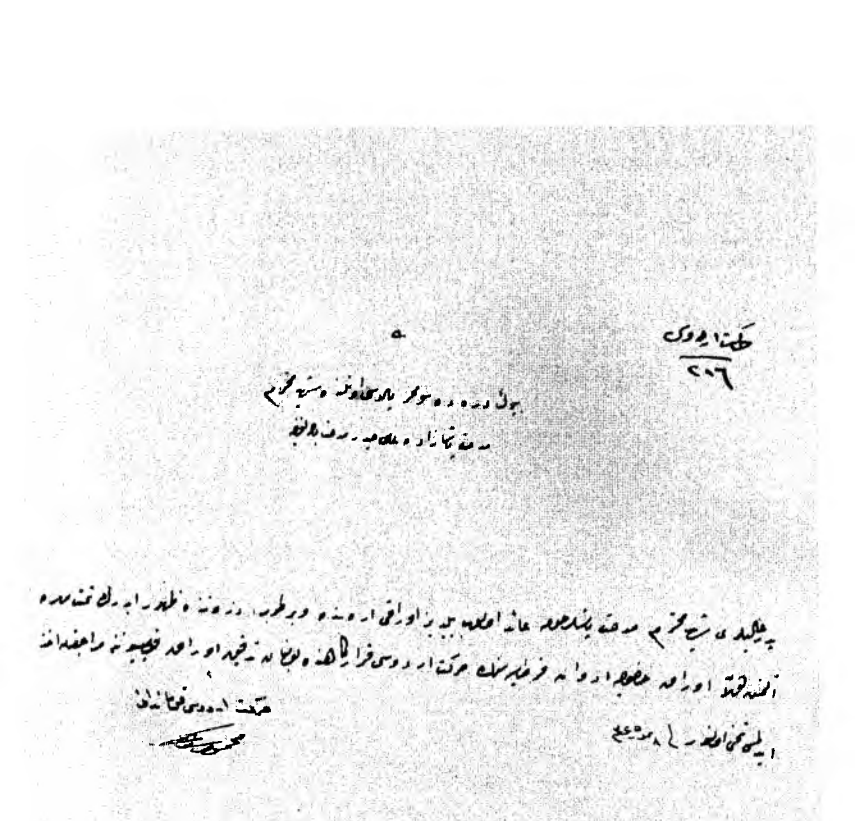

طائف قلعه‌سنك غرب شمالی طرفندن كوروناشی

۱ مدحت پاشانك حبس وشهید ایدلدیکی اوطه . = محمود پاشانك حبس وشهید ایدلدیکی اوطه
۲ اولا خیرالله افندینك، بالآخره فخری بكك محبوس قالدیغی اوطه

Taif Kalesinin kuzey batı cephesinden görünüşü

Levent Şahverdi Arşivi

Hareket Ordusu
206

Büyükderede Sümerpalas Otelinde
Şehit-i muhterem Mithat Paşa zade
Ali Haydar Mithat Beyefendiye

Peder-i âlîleri şahit-i muhterem Mithat Paşa merhûma ait olup Yıldız evrakı arasında ve bir torba derununda zuhur ederek taht-ı mühre alınmış olan evrak-ı hususiye edvan-ı kırtasiyesinin Hareket Ordusu karargâhında bulunan Tetkik-i Evrak Komisyonuna müracaatla ahzedilmesi temenni olunur.

8 Temmuz 325

Hareket Ordusu Kumandanı
Mahmut Şevket

Mahmut Şevket Paşa'nın bir yazısı

Levent Şahverdi Arşivi

Oğlu Ali Haydar Midhat 1903 de Londra'da iken

Levent Şahverdi Arşivi

VUR, FAKAT DİNLE !...

Sultan Abdülhamid-Midhat Paşa hesaplaşmasının iç yüzü... Tevkif Edilmesi ve Fransız Konsolosluğuna Sığınması... Yıldız Mahkemesi Türk, Rum, Ermeni ve mühtedilerden kurulu bir komedyadır... Bu dalkavukluk ancak yüreksiz Cevdet Paşa'ya yakışır... Ey Reis Efendi! Bunu da benim mezar taşıma yazınız... *Midhat Paşa:* Bu İthamnamenin iki yeri doğrudur. Biri başındaki besmelesi, diğeri sonundaki tarihi... *Sultan Abdülhamid:* Midhat Paşa keder etmesin. Mahkeme idam kararı vermişse, af ve merhamet benim elimdedir... *Midhat Paşa:* Mahkeme-i Kübra'da Arnavut tüfenkçileri yoktur. Abdülhamid de bizim gibi çıplak gelecektir... Hesabımız orada görülür... Yıldız Mahkemesi işlenmiş bir cinayeti ortaya çıkarmamış, bizzat kendisi bir cinayet işlemiştir... Midhat Paşa'nın dramı ve hapishane mektupları... Taif Kalesinde zavallı bir Osmanlı Şeyhülislamı... Midhat Paşa neden boğduruldu... Vasiyetnamesinin tam metni. Oğlum zinhar devlet hizmetine girmesin... *Midhat Paşa, Hz. Peygamber'in amcazadesi Abdullah b. Abbas ile oğulları Tayyib ve Tahir'in de bulunduğu İbni Abbas Mescidi mezarlığına gasl edilmeden gizlice gömüldü...*

Sultan Abdülhamid'den
Hicaz Valisi Topal Osman Paşa'ya Telgraf

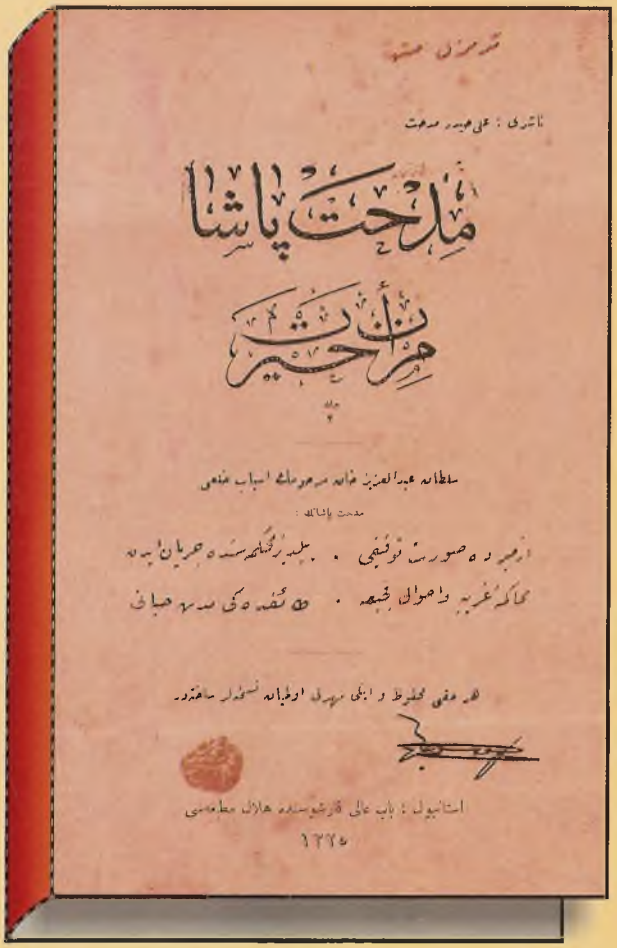
"...Şişko Mahmud ile Midhat katillerine İngilizlerin fikrine göre bir müşevvik peydâ olur da, onlar dahi firara cüret ederler ve o sırada benim namuslu hanedan-ı Osmaniye'ye sadık askerlerim görerek, o firarî iki katili hükm-i kanun mucibince, tüfenklerindeki kurşunlarıyla ketfeynleri orta yerini nişan alarak şu suretle dahi hanedan-ı Osmaniye'ye bir büyük hizmette bulunmuş olurlar ve bu yüzden esdika memnun ve hainleri dahi havf ve dehşete düşürürler..."

9 Mart 1884 / Dersaadet

TEMEL YAYINLARI

ISBN 975-410-031-0

Levent Şahverdi Arşivi

TEMEL YAYINLARI

4000000T
KİŞİYE ÖZEL

ISBN 975-410-031-0
9 789754 100310

Levent Şahverdi Arşivi